TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

2023
YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

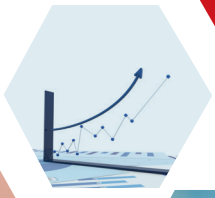

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

2023
YILI
CUMHURBAŞKANLIĞI
YILLIK PROGRAMI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER 1

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER 5
2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM 7
2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları 7
2.1.2. İstihdam 12
2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi 14
2.2. YATIRIMLAR 20
2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı 20
2.3. ÖDEMELER DENGESİ 25
2.3.1. Cari İşlemler Hesabı 25
2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları 30
2.4. ENFLASYON ve PARA-KUR POLİTİKASI 31
2.5. MALİ PİYASALAR 36
3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER 51
3.1. GENEL DEVLET 51
3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi 59
3.1.2. Mahalli İdareler 66
3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler 67
3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları 68
3.1.5. Fonlar 71
3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME 72

İKİNCİ BÖLÜM 79

1. 2023 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI 79
2. 2023 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI 79
2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ 79
2.1.1. Büyüme ve İstihdam 79
2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar 80
2.1.3. Ödemeler Dengesi 82
2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası 86
2.1.5. Mali Piyasalar 88
2.1.6. Maliye Politikası 90
2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı 93
2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme 98

2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK 101
2.2.1. Sanayi Politikaları 101
2.2.1.1. Yatay Politika Alanları 112
2.2.1.1.1. Güçlü Finansal Yapı 112
2.2.1.1.2. Yüksek Kurumsal Kapasite 114
2.2.1.1.3. İş ve Yatırım Ortamı 116
2.2.1.1.4. İnsan Kaynağı 119
2.2.1.1.5. Lojistik ve Enerji Altyapısı 120
2.2.1.1.6. Dijital Dönüşüm 125
2.2.1.1.7. Ar-Ge ve Yenilik 127
2.2.1.1.8. Kritik Teknolojiler 131
2.2.1.2. Öncelikli Sektörler 132
2.2.1.2.1. Kimya 132
2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz 134
2.2.1.2.3. Elektronik 137
2.2.1.2.4. Makine-Elektrikli Teçhizat 138
2.2.1.2.5. Otomotiv 140
2.2.1.2.6. Raylı Sistem Araçları 142
2.2.1.3. Diğer İmalat Sanayii Sektörleri 144
2.2.1.3.1. Tekstil-Giyim-Deri Sanayii 144
2.2.1.3.2. Metalik Olmayan Mineral Ürünler Sanayii 145
2.2.1.3.3. Ana Metal Sanayii 146
2.2.1.3.4. Gemi İnşa Sanayii 146
2.2.1.3.5. Mobilya Sanayii 147
2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları 147
2.2.2.1. Tarım 147
2.2.2.2. Savunma Sanayii 162
2.2.2.3. Turizm 166
2.2.3. Sektörel Politikalar 174
2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları 174
2.2.3.2. Bilim, Teknoloji ve Yenilik 176
2.2.3.3. Girişimcilik ve KOBİ'ler 181
2.2.3.4. Fikri Mülkiyet Hakları 190
2.2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri 197
2.2.3.6. Enerji 203
2.2.3.7. Madencilik 209
2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma 214
2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler 223
2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri 227
2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri 231
2.2.3.12. Yönetim Danışmanlığı 234

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM 235
2.3.1. Eğitim 235
2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı 242
2.3.3. Sağlık 247
2.3.4. Ailenin Güçlenmesi 259
2.3.5. Kadın 263
2.3.6. Çocuk 269
2.3.7. Gençlik 275
2.3.8. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele 282
2.3.9. Kültür ve Sanat 286
2.3.10. Spor 298
2.3.11. Nüfus ve Yaşlanma 301
2.3.12. Dış Göç 304
2.4. YAŞANABİLİR ŞEHİRLER, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE 306
2.4.1. Bölgesel Gelişme 306
2.4.2. Şehirleşme 311
2.4.3. Konut 315
2.4.4. Kentsel Dönüşüm 316
2.4.5. Kentsel Altyapı 318
2.4.6. Kırsal Kalkınma 324
2.4.7. Çevrenin Korunması 327
2.4.8. Afet Yönetimi 331
2.5. HUKUK DEVLETİ, DEMOKRATİKLEŞME VE İYİ YÖNETİŞİM 335
2.5.1. Hukuk Devleti ve Demokratikleşme 335
2.5.1.1. Adalet Hizmetleri 336
2.5.1.2. Güvenlik Hizmetleri 341
2.5.1.3. Sivil Toplum 346
2.5.2. İyi Yönetişim 349
2.5.2.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İdari Yapılanma ve Politika Yapımı 349
2.5.2.2. Kamuda Stratejik Yönetim 350
2.5.2.3. Yerel Yönetimler 352
2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları 355
2.5.2.5. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları 357
2.5.2.6. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği 362
2.5.2.6.1. Uluslararası İşbirliği için Ulusal Kapasite 362
2.5.2.6.2. Bölgesel İşbirlikleri 367
2.5.2.6.3. Türkiye'nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısının ve Görünürlüğünün Artırılması 372
2.5.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 376

TABLOLAR

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler 3
TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 8
TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler 10
TABLO I: 4- Fert Başına GSYH 11
TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler 12
TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı 12
TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler 13
TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri 13
TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki .... Paylar)..... 18
TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde ..... Değişme) 19
TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı 20
TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2021) 21
TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2022) 22
TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023) 23
TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı 24
TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler 25
TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat 26
TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı 27
TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı 28
TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi 29
TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı 31
TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları 35
TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri 36
TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler 37
TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri 38
TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri . 40
TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri 42
TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler 44
TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi 45
TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler 46
TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri 47
TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri 48
TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler 49
TABLO I: 34- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi 52
TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi 53
TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları 54
TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) 55
TABLO I: 38- 2021 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi 56
TABLO I: 39- 2022 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi 57
TABLO I: 40- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi 58
TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler 62
TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri 65

TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar..... 66
TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları..... 67
TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi 68
TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi 69
TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi 70
TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri 72
TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi 75
TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi..... 76
TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler 77
TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus..... 96
TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler.....102
TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı 102
TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı (2021).....103
TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri.....103
TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim.....104
TABLO II: 7- Kimya Sanayiine İlişkin Veriler.....133
TABLO II: 8- İlaç Sanayiine İlişkin Veriler 135
TABLO II: 9- Elektronik Sanayiine İlişkin Veriler 138
TABLO II: 10- Makine Sanayiine İlişkin Veriler.....138
TABLO II: 11- Elektrikli Teçhizat Sanayiine İlişkin Veriler.....139
TABLO II: 12- Otomotiv Sanayiine İlişkin Veriler.....140
TABLO II: 13- Tekstil-Giyim-Deri Sanayilerine İlişkin Veriler.....145
TABLO II: 14- Çimento Sanayiine İlişkin Veriler.....145
TABLO II: 15- Demir-Çelik Sanayiine İlişkin Veriler.....146
TABLO II: 16- Gemi İnşa Sanayiine İlişkin Veriler.....147
TABLO II: 17- Mobilya Sanayiine İlişkin Veriler.....147
TABLO II: 18- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri...148
TABLO II: 19- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2021).....150
TABLO II: 20- DSİ Stok Değerlendirme 150
TABLO II: 21- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri.....152
TABLO II: 22- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları.....154
TABLO II: 23- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı.....155
TABLO II: 24- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler.....163
TABLO II: 25- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri.....167
TABLO II: 26- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı 175
TABLO II: 27- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler.....177
TABLO II: 28- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı.....182
TABLO II: 29- ESKKK Kefalet Kredileri 182
TABLO II: 30- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi.....183
TABLO II: 31- KOSGEB Destek Programları 184
TABLO II: 32- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri.....185
TABLO II: 33- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler.....186

TABLO II: 34- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri.....186
TABLO II: 35- OSB ve TGB Bilgileri 187
TABLO II: 36- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler 190
TABLO II: 37- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler...199
TABLO II: 38- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti.....205
TABLO II: 39- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler 210
TABLO II: 40- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2020) 215
TABLO II: 41- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları 215
TABLO II: 42- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı (Eylül 2022) 216
TABLO II: 43- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2020) 216
TABLO II: 44- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği (2020).....217
TABLO II: 45- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri 224
TABLO II: 46- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları 224
TABLO II: 47- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri 225
TABLO II: 48- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler 232
TABLO II: 49- İnşaat Sektörü İstihdamı.....232
TABLO II: 50- Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Yüzölçümlerinin Dağılımına . Göre İlk Beş Bina Sınıfı.....232
TABLO II: 51- Yurtdışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler.....233
TABLO II: 52- Yurtdışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı 233
TABLO II: 53- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri 242
TABLO II: 54- İşgücünün Eğitim Düzeyi 243
TABLO II: 55- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı 243
TABLO II: 56- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler 243
TABLO II: 57- Sağlık Alanında Gelişmeler 248
TABLO II: 58- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları 249
TABLO II: 59- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı.....250
TABLO II: 60- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, (2021).....250
TABLO II: 61- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı 260
TABLO II: 62- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı 265
TABLO II: 63- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinden Hizmet Alanların Sayısı 265
TABLO II: 64- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları 282
TABLO II: 65- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları 283
TABLO II: 66- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri.....284
TABLO II: 67- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı.....285
TABLO II: 68- Kültürel Altyapı İstatistikleri.....287
TABLO II: 69- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler 291

TABLO II: 70- Demografik Göstergeler 302
TABLO II: 71- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2022) 307
TABLO II: 72- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler .309
TABLO II: 73- Avrupa Birliği 2022 e-Devlet Kıyaslama Çalışması Sonuçları 360
TABLO II: 74- Birleşmiş Milletler 2022 e-Devlet Kıyaslama Çalışması Sonuçları (Türkiye) 360
TABLO II: 75- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları 363
TABLO II: 76- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı ... .363
TABLO II: 77- Türkiye'nin İİT Üyesi Ülkelerle Dış Ticareti 368

GRAFİKLER

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları 9
GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar (Yüzde Puan) 14
GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar 16
GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri 32
GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim) 33
GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi 34
GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)..... 34
GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ye Oranı 41
GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler.....288
GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı 289
GRAFİK II: 3- Kamu BİT Yatırımları, 2019-2022, 2022 Yılı Fiyatlarıyla (Milyon TL) ..357
GRAFİK II: 4- Kamu BİT Yatırımları Ödeneğinin Sektörel Dağılımı, (2019-2022) (yüzde).....358
GRAFİK II: 5- Kamu BİT Yatırımları Sektörel Dağılımı, (2022) (Milyon TL) 358
GRAFİK II: 6- Kamu BİT Yatırımlarının Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (2019-2022) 359

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 6294

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli "2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı"nın onaylanmasına karar verilmiştir.

25 Ekim 2022

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 25 Ekim 2022 tarihli ve 31994 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2023 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

Tüm dünyayı derinden etkileyen Covid-19 pandemisiyle mücadelede sağlanan olağanüstü teşviklerin ve ekonomik aktiviteyi destekleyici politikaların uygulanmasıyla güçlenen toplam talebe karşılık olarak gelişen arz sorunları, başta gıda ve enerji olmak üzere, tüm emtia fiyatlarında tarihi yüksek seviyelerin görülmesine yol açmıştır. 2021 yılı boyunca reel ekonominin daha canlı, finansal risk iştahının daha yüksek seyretmesi ve küresel enflasyonun ivme kazanmasıyla ülkeler arası ayrışmalar meydana gelmiş olsa da küresel büyüme beklentilere kıyasla daha güçlü gerçekleşmiştir. Nitekim küresel tedarik zincirlerindeki bozulmalara rağmen iktisadi faaliyet dünya genelinde salgın öncesi dönem seviyelerine yakınsamıştır. IMF verilerine göre 2021 yılında bir önceki yıl ile kıyaslandığında; ABD yüzde 5,7, Almanya yüzde 2,6, Japonya yüzde 1,7, Birleşik Krallık yüzde 7,4, Fransa yüzde 6,8 oranlarında büyüme kaydederken, Avro Bölgesindeki büyüme yüzde 5,2 olmuştur. Aynı dönemde Meksika yüzde 4,8, Hindistan yüzde 8,7, Rusya yüzde 4,7 ve Brezilya yüzde 4,6 büyümüştür. Çin ise yükselen ve gelişmekte olan ülkeler bloku içinde daha iyi performans göstererek yüzde 8,1 oranında büyümüştür. Böylece 2021 yılındaki küresel büyüme yüzde 6,0 olmuştur. Küresel ekonomi 2021 yılındaki güçlü toparlanmasını 2022 yılının ilk çeyreğinde de devam ettirmiştir.

Kuvvetli büyümeye eşlik eden ve 2021 sonu itibarıyla yaygın ve kalıcı hale gelmeye başlayan küresel enflasyon görünümü, ekonomiler üzerinde baskı oluşturmuş ve parasal sıkılaşma adımlarının atılmasına yönelik beklentilerin artmasına neden olmuştur. Nitekim 2022 yılının ilk çeyreğinden itibaren küresel düzeyde başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde politika faiz oranları son yarım asırda görülmeyen sıklıkta yükseltilmiş; ancak bu defa dünya ekonomisinde durgunluk beklentisi güçlenmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak küresel hisse senedi piyasalarında düşüşler ve toplam talebin azalacağı beklentisiyle başta petrol fiyatları olmak üzere emtia fiyatlarında dalgalanmalar görülmüştür.

Küresel ekonomi üzerinde olumsuz etki oluşturan bir diğer gelişme ise 2022 yılının başında ortaya çıkan Rusya-Ukrayna savaşı olmuştur. Söz konusu jeopolitik gerilim, Rusya'yla başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere alınan karşılıklı yaptırımların etkisiyle küresel ölçekte bir dizi politik, ekonomik ve sosyal yansımalara yol açmıştır. Rusya ve Ukrayna'nın başlıca ihracatçısı olduğu gıda, emtia ve enerji arzı ciddi kesintiye uğramış, savaşın etkisiyle doğalgaz başta olmak üzere enerji grubu fiyatlarında ve gıda grubu fiyatlarında rekor artışlar yaşanmıştır. Türkiye'nin öncülüğündeki diplomatik çabaların etkisiyle Ukrayna ve Rusya ürünlerinin uluslararası pazarlara erişiminin artması ve son dönemde küresel resesyon bekleyişlerinin güçlenmesiyle küresel emtia fiyat artışları kısmen dizginlenmiştir.

Dünya ekonomisindeki son gelişmeler değerlendirildiğinde, mevsimsel etkilerden arındırılmış OECD verilerine göre ABD bir önceki çeyreğe kıyasla 2022 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 0,1 oranında küçülmüş, aynı dönemde Birleşik Krallık yüzde 0,2, Almanya

yüzde 0,1, İspanya yüzde 1,5, Fransa yüzde 0,5 ve İtalya yüzde 1,1 oranlarında büyümüştür. Bu dönemde Avro Bölgesindeki büyüme oranı yüzde 0,8 olmuştur. Japonya ekonomisi ise yüzde 0,9 oranında görece ılımlı hızda büyüyerek küresel hasılanın daha fazla zayıflamasını sınırlamıştır.

Önümüzdeki dönemde küresel ticaretin gidişatını küresel büyüme performansı, Rusya-Ukrayna savaşındaki gelişmeler, süregelen tedarik zincirleri sorunlarının çözümüne dair tedbirler, ticaret savaşlarının yeniden şiddetlenmesi olasılığı, küresel yeşil ekonomiye geçiş çabaları ile sürdürülebilir borçlanma imkânlarının varlığı belirleyecektir.

Açıklanan son IMF tahminlerine göre, 2022 yılında küresel mal ve hizmet ticaretinde yüzde 4,3 oranında büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında ise aynı büyüklüğün yüzde 2,5 olacağı tahmin edilmektedir.

Bu gelişmelerle, 2021 yılında yüzde 6,0 oranında büyüyen küresel ekonominin hız keserek, güncel IMF tahminlerine göre 2022 yılında yüzde 3,2 ve 2023 yılında yüzde 2,7 oranında büyümesi öngörülmektedir.

2021 yılına göre küresel büyüme performansında hissedilir yavaşlamanın olacağı anlaşılmaktadır. IMF'nin güncel tahminlerine göre 2022 yılında Avro Bölgesi'nin büyüme hızının ivme kaybetmesi beklenmektedir. Bölgenin önde gelen ekonomilerinden olan Almanya'nın aynı dönemde yüzde 1,5, Birleşik Krallık'ın yüzde 3,6, Fransa'nın yüzde 2,5, İspanya'nın yüzde 4,3, İtalya'nın yüzde 3,2 oranlarında büyümesi beklenmektedir. 2022 yılında, Japonya ekonomisinde ekonomik büyümenin yüzde 1,7 olması, diğer gelişmiş ülkelerin yer aldığı grubun yüzde 2,8 büyümesi beklenmektedir. Böylece gelişmiş ekonomilerin toplamda yüzde 2,4 büyüyeceği tahmin edilmektedir.

ABD ekonomisindeki parasal sıkılaşma iktisadi faaliyetin ivme kaybetmesine yol açmıştır. ABD, 2022 yılı ilk çeyreğinde mevsimsel etkilerinden arındırılmış verilere göre bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,4, ikinci çeyreğinde ise yüzde 0,1 oranında küçülmek suretiyle "teknik resesyon" tanımı kapsamına girmiştir. Yılın üçüncü çeyreği itibarıyla ekonomik güven, istihdam ve imalat sanayii siparişleri gibi öncü veriler ile ekonomik gidişata ilişkin güncel beklentiler, ABD'deki faaliyetlerin zayıflamakta olduğunu ima etmektedir. Bu çerçevede, ABD ekonomisinin 2022 yılında yüzde 1,6, 2023 yılında yüzde 1,0 büyümesi beklenmektedir.

Avro Bölgesi ise mevsim etkilerinden arındırılmış olarak 2022 yılının ilk çeyreğinde bir önceki döneme göre yüzde 0,6 ve 2022 yılı ikinci çeyreğinde yüzde 0,8 oranında büyüme kaydetmiştir. Toparlanmanın önceki yıla göre daha zayıf seyretmesinde teşvik politikalarının sönümlenmesi ve Rusya-Ukrayna savaşının enerji ve diğer emtia arz ve fiyatlarında oluşturduğu dengesizlikler rol oynamıştır. Yüksek enerji fiyatları gelişmiş Avrupa sanayisini zorlamaktadır. IMF tahminlerine göre Avro Bölgesinin 2022 yılında yüzde 3,1, 2023 yılında ise yüzde 0,5 oranında büyümesi beklenmektedir.

Küresel finansal koşulların sıkılaşması ile savaş ve jeopolitik gerilimler, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2021 yılına göre zayıflamasına yol açması beklenmektedir. Özellikle yükselen ve gelişmekte olan Avrupa ekonomilerinde büyümenin önceki tahminlere göre daha zayıf olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim 2022'de Rusya'nın yüzde 3,4 küçülmesi öngörülmektedir. Diğer taraftan Hindistan'ın yüzde 6,8, Brezilya'nın yüzde 2,8, Güney Afrika'nın ve Meksika'nın yüzde 2,1 büyümesi beklentisiyle, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2022 ve 2023 yıllarında yüzde 3,7 büyümesi beklenmektedir. Söz konusu büyümenin önemli bir oranda Çin, Hindistan ve Suudi Arabistan ekonomilerinin büyüme performansı neticesinde oluşması öngörülmektedir.

Bir önceki yılı yüzde 8,1 oranında çok yüksek hızda bir büyümeyle bitiren Çin ekonomisi, artışa geçen Covid-19 vakaları ile "Sıfır Covid" politikasının gereği olarak, gündeme gelen bölgesel kapanmalar ve gayrimenkul sektöründe yaşanan finansal güçlükler nedeniyle 2022 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 2,6 küçülmüştür. Hâlihazırda küresel emtia fiyat artışları, salgınla mücadele politikası ve ABD ile gerilimli dış politika ve ticaret ilişkileri gölgesinde ekonomik ivmesini kaybetme riskiyle karşı karşıya olan Çin, büyümeyi tekrar rotasına yönlendirme ve ılımlı para politikasını olabildiğince sürdürme eğilimi göstermektedir. Bu kapsamda, Çin ekonomisinin yerel ve küresel olumsuz koşullara rağmen 2022 yılında yüzde 3,2, 2023 yılında ise yüzde 4,4 oranında büyümesi öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

	2021	2022 (1)	2023 (1)	2022 (2)	2023 (2)
Büyüme (Yüzde Değişim)					
Dünya	6,0	3,2	2,7	-0,4	-0,9
Gelişmiş Ekonomiler	5,2	2,4	1,1	-0,9	-1,3
ABD	5,7	1,6	1,0	-2,1	-1,3
Japonya	1,7	1,7	1,6	-0,7	-0,7
Avro Bölgesi	5,2	3,1	0,5	0,3	-1,8
Almanya	2,6	1,5	-0,3	-0,6	-3,0
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	6,6	3,7	3,7	-0,1	-0,7
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	6,8	0,0	0,6	2,9	-0,7
Rusya	4,7	-3,4	-2,3	5,1	0,0
Gelişmekte Olan Asya	7,2	4,4	4,9	-1,0	-0,7
Çin	8,1	3,2	4,4	-1,2	-0,7
Hindistan	8,7	6,8	6,1	-1,4	-0,8
Latin Amerika ve Karayipler	6,9	3,5	1,7	1,0	-0,8
Brezilya	4,6	2,8	1,0	2,0	-0,4
Sahra Altı Afrika	4,7	3,6	3,7	-0,2	-0,3
Dünya Ticaret Hacmi (Yüzde Değişim)	10,1	4,3	2,5	-0,7	-1,9
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	9,5	6,0	2,0	-0,1	-2,5
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	11,8	2,4	3,0	-1,5	-1,8
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde Değişim)					
Gelişmiş Ekonomiler	3,1	7,2	4,4	1,5	1,9
ABD	4,7	8,1	3,5	-	-
Avro Bölgesi	2,6	8,3	5,7	-	-
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	5,9	9,9	8,1	1,2	1,6
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	5,6	4,5	5,0	-	-
ABD	5,4	3,7	4,6	-	-
Avro Bölgesi	7,7	6,8	7,0	-	-
Yapısal Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-9,5	-4,0	-5,3	-	-
Avro Bölgesi	-3,8	-3,5	-2,9	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	128,1	122,1	122,9	-	-
Avro Bölgesi	95,3	93,0	91,3	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil)	69,4	98,2	85,6	-	-

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Ekim 2022,
(1) Tahmin
(2) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Nisan 2022 Güncellemesinden Farklar

Kapsamlı bilanço genişletme programı uygulayan Fed'in bilançosu Nisan 2021'de yaklaşık 8,9 trilyon ABD dolarına yükselerek zirveye tırmandıktan sonra, Fed bir taraftan varlık alımlarını azaltırken diğer taraftan dirençli hale gelen enflasyonla mücadele etmek amacıyla Mart 2022'den itibaren toplamda 300 baz puan faiz artırmıştır. ABD ekonomisinde çekirdek enflasyonunun katı bir görünüm arz etmesi ve diğer öncü göstergeler yüksek faiz

artışlarının devam edebileceği beklentilerini desteklemektedir. Fed'in özellikle işgücü piyasasındaki gelişmeleri ve yeni gelecek sık frekanslı verileri izleyerek, 2023 yılında faiz artışlarına devam etmesi muhtemeldir.

2022 yılı itibarıyla küresel ekonomilerde işgücü piyasaları talep ve arz yönlü olarak bir süredir iyileşen görünümünü korumuştur. Bu çerçevede, 2022 yılında işsizlik oranının gelişmiş ekonomilerde yüzde 4,5, ABD'de yüzde 3,7, Avro alanında yüzde 6,8, Almanya'da yüzde 2,9, İspanya'da yüzde 12,7, Japonya'da yüzde 2,6 ve Birleşik Krallık'ta yüzde 3,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise işsizlik oranının, Çin'de yüzde 4,2, Brezilya'da yüzde 9,8 ve Güney Afrika'da ise yüzde 34,6 olması öngörülmektedir.

Küresel enflasyon, finansal koşulların talebi sınırlama etkisine rağmen, Rusya-Ukrayna savaşının da etkisiyle 2022 yılında oluşan arz kısıtları ve yüksek enerji maliyetleri nedeniyle dirençli görünümünü korumaktadır. Bununla birlikte, küresel durgunluk belirtilerinin artmasıyla yılın son çeyreği itibarıyla endüstriyel metal fiyatlarında geri çekilmeler yaşanmaktadır. Bu çerçevede, son IMF tahminlerine göre, gelişmiş ekonomilerde ortalama tüketici enflasyonunun, 2021 yılında yüzde 3,1 oranındaki seviyesinden, 2022 yılı itibarıyla yüzde 7,2'ye yükseleceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde ise 2021 yılında yüzde 5,9 olan yıllık ortalama tüketici fiyatları artışının, 2022 yılında yüzde 9,9 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Salgınla birlikte küresel talebin tarihi bir çöküş yaşaması ve petrol ihraç eden ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle Brent petrol fiyatları Nisan 2020'de 18 dolar/varil seviyesine gerilemiş, ancak küresel ekonomideki canlanma ile toparlanan petrol fiyatları, Rusya-Ukrayna savaşının da etkisiyle 2022 yılı Mart ayında 123 ABD dolar/varil düzeyine yükselmiştir. Küresel durgunluk fiyatlamasının ağır basmasıyla üretim kısıtlamalarına rağmen petrol fiyatları aşağı yönlü dalgalanma eğiliminde olup 95 Doları dolar/varil civarında seyretmektedir.

Muhtemel küresel durgunluğun derinleşmesi ve savaş dahil jeopolitik gerilimlerin artması, küresel ekonomiye yönelik başlıca riskler arasında yer almaktadır. Küresel ekonomide olası bir sert inişin, küresel ticareti ve büyümeyi kısıtlaması kaçınılmaz görünmektedir. Diğer taraftan Rusya-Ukrayna savaşının uzun bir süreye yayılması, dünya enerji fiyatlarının istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır. Özellikle enerji ithalatçısı sanayileşmiş ülkelerde muhtemel üretim aksaklıkları küresel büyümeyi ayrıca tehdit etmektedir. Diğer jeopolitik sorunlar, ticaret savaşları ve olası yeni yaptırımlar ilave risk faktörleri olarak varlığını korumaktadır.

Sıkılaşan finansal koşullar, küresel sermaye piyasalarında oynaklıklar, enerji ve diğer emtia fiyatlarının yüksek seviyelerde kalmaya devam etmesi ile jeopolitik gerilimler, ekonomi üzerinde belirli düzeyde baskı unsurlarıdır. Bununla birlikte, uluslararası düzeyde yürütülen diplomatik çabalar, uzlaşı arayışları ve bölgesel ticaret işbirlikleri, Türkiye'nin istikrar kazanan makro politikaları ve dinamik üretim yapısıyla birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu olumsuzlukları asgari düzeyde tutacak fırsatlar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, salgının uzun dönemli yansımaları ve Rusya-Ukrayna savaşı çok kutuplu bir ekonomik düzene yol açmakta ve dünya üretim merkezlerinin farklı coğrafyalara dağılmasına neden olmaktadır. Türkiye, coğrafi konum avantajı ve esnek üretim olanaklarıyla küresel ekonominin önemli üreticisi olma yönünde güçlü bir aday olarak ön plana çıkmaktadır.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2020 yılının ikinci yarısından itibaren toparlanan Türkiye ekonomisi, 2021 yılının ilk çeyreğinden itibaren aşılamanın ülke genelinde hızla yaygınlaşmasıyla kısıtlayıcı önlemlerin hafifletilmesi ve kademeli normalleşme adımlarının etkisiyle 2021 yılı genelinde yüzde 11,4 oranıyla son elli yılın en yüksek büyüme hızına ulaşarak Küresel Finansal Kriz sonrası kesintisiz büyüme sürecini sürdürmüştür. Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinden ekonomiyi korumak amacıyla salgının başlangıcı olan Mart 2020'den itibaren hanehalkı ve firmalara verilen destekler 2021 yılının ilk yarısı boyunca da devam etmiştir. Kısa çalışma ödeneği, işten çıkarma yasağı, nakdi ücret desteği, bazı sektörlerde uygulanan vergi indirimleri, Sosyal Güvenlik Kurumu prim ödemelerinin ertelenmesi ve işletmelere ve KOBİ'lere yönelik hibe destekleri gibi uygulamalar sayesinde yurt içi talep kapanma önlemlerine rağmen güçlü görünümünü korumuştur. Diğer taraftan, artan dış talep sayesinde imalat sanayi sektöründeki canlılık sürmüş ve Türkiye ekonomisi 2021 yılının ilk yarısında sanayi sektörü öncülüğünde büyümüştür. Yılın kalanında ise kontrollü normalleşme dönemine geçilmesiyle birlikte artan sosyal hareketlilik hizmetler sektörünün de güçlü büyüme ivmesini sürdürmesini sağlamıştır. 2021 yılı üçüncü çeyreği sonunda öne çekilen talebin etkisiyle iktisadi faaliyet yılın son çeyreğinde güçlü seyretmiştir. Artan iç talep hem sanayi hem de hizmetler sektörü büyümesini desteklemiştir. Ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleriyle mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, yılın ikinci yarısında, GSYH büyümesine yüksek katkı veren sektörler olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde bitkisel üretimdeki zayıf görünüm tarım sektörü büyüme performansını olumsuz etkilemiştir.

2021 yılının tamamında kaydedilen yüzde 11,4 oranındaki büyümeye 9,1 puan katkı veren özel tüketim harcamalarındaki artış öncülüğünde, toplam tüketim harcamaları yüzde 12,8 oranında artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 7,4 oranında artarken net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 4,8 puan katkı yapmıştır. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye yaptığı bu önemli katkının 5,3 puanı mal ve hizmet ihracatındaki artıştan kaynaklanırken, mal ve hizmet ithalatındaki artışın 0,5 puan negatif katkısı olmuştur. Bu gelişmede turizm gelirlerindeki artış rol oynamıştır.

2021 yılında sanayi sektörü güçlü iç ve dış talep sayesinde yüzde 17,2 oranında büyürken, hizmetler sektörü kısıtlama önlemlerinin yılın ikinci yarısında kaldırılması sonucunda yüzde 12,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Tarım sektörü ise diğer sektörlerden olumsuz yönde ayrışarak yüzde 2,9 oranında daralma kaydetmiştir. Yıl genelindeki yüzde 11,4 oranındaki büyümeye sanayi sektörü ve hizmetler sektörü sırasıyla 3,4 puan ve 8 puan olumlu yönde katkı verirken, tarım sektörü 0,2 puan daraltıcı yönde etkide bulunmuştur.

2021 yılının son çeyreğinde kaydedilen güçlü büyüme ivmesi, 2022 yılının ilk çeyreğinde de sürmüştür. Şubat ayının sonlarına doğru başlayan Rusya-Ukrayna savaşı bölgesel tedarik zincirlerinde kırılmalara ve enerji maliyetlerinde ciddi artışlara yol açmıştır. Ayrıca, bu iki ülkenin önemli ölçüde tedarikçisi olduğu bazı hammaddelerin arzının tehlikeye girmesi sonucu aşırı fiyatlanması da bölgesel iktisadi faaliyet üzerinde risk oluşturan bir diğer etken olarak öne çıkmıştır. Türkiye'deki üretim birimleri için bu gelişmeler ilk etapta birer risk unsuru oluşturmasına karşın Türkiye ekonomisinin büyüme performansı üzerinde bu risklerin yarattığı olumsuzluklar sınırlı düzeyde kalmıştır. Böylelikle, ikinci çeyrekte hafif ivme kaybetmesine karşın güçlü seyreden ihracatın ve yurt içi talebin sanayi üretimini desteklemesi neticesinde Türkiye ekonomisi yılın ilk yarısında yüzde 7,5 oranında büyüme kaydetmeyi başarmıştır. Bu dönemdeki GSYH büyümesine sanayi sektörü 1,7 puan ve

hizmetler sektörü 6,1 puan katkı vermiştir. Tarım sektörü ise büyümeye 0,1 puan daraltıcı yönde etkide bulunmuştur.

2022 yılının ilk yarısında özel tüketim harcamaları yüzde 21,9 gibi önemli oranda artarken büyümeye 13,3 puanlık rekor düzeyde katkı yapmış, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 2,7 oranında artarken büyümeye 0,4 puan katkı sağlamıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 18,4 oranında artmış ve büyümeye 13,6 puan katkı vermiştir. Bu yükselişte hizmetler ile dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalarda gözlenen kuvvetli artışlar dikkat çekmiştir. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 4,4 oranında artarken büyümeye 1,2 puan katkı yapmıştır. Bu gelişmede makine ve teçhizat yatırımları büyümeye 1,8 puan katkı verirken inşaat sektörünün katkısı yılın ilk yarısında negatif 1,0 puan olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 2,9 puan olmuştur.

2022 yılının ikinci yarısında ise ekonomik aktivitenin, küresel durgunluk endişeleriyle beraber ivme kaybetmesi, yılın ilk yarısı boyunca canlılığını sürdürerek büyüme performansına oldukça önemli katkıda bulunan iç talebin de kademeli olarak hız kesmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, turizm sektöründeki güçlü seyrin ekonomik faaliyetlerdeki olumlu görünümü koruyarak büyümeyi desteklemesi değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisinin 2022 yılında yüzde 5 oranında, dengeli bir iç ve dış talep kompozisyonuyla büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Salgın sonrasında ekonomik aktivitedeki canlanmayla birlikte küresel ticaret hacminde artış gözlenmiştir. Bu kapsamda dış talepteki canlanmaya bağlı olarak, ihracat 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 32,8 artarak 225,2 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. İthalat tarafında ise yüzde 23,6 ile ihracata oranla daha düşük seviyede bir artış gerçekleşmiş olup bu artışın tamamı ithalat birim değerindeki yükselişten kaynaklanmıştır. 2021 yılı dış ticaret açığı böylece 46,2 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Dış ticaret açığındaki azalışın yanı sıra salgın sonrasında artan uluslararası seyahat hareketliliğiyle birlikte artışa geçen turizm gelirlerinin olumlu etkisiyle cari işlemler açığı 13,9 milyar ABD dolara, cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı ise yüzde 1,7 seviyesine gerilemiştir.

2022 yılında jeopolitik gerilimler ve küresel düzeyde parasal sıkılaştırıcı politika uygulamaları sonrasında küresel ekonomik aktivite ve küresel ticaret zayıflamıştır. Özellikle yılın ikinci yarısı itibarıyla ana ihracat pazarlarındaki ekonomik göstergelerde oluşan olumsuz görünüm ihracatta ivme kaybı yaşandığını göstermektedir. İhracat, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,2 oranında artarak 165,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için ithalatta daha yüksek seviyelerde artış gözlenmiştir. İthalattaki hızlı artışın ana nedeni küresel ölçekte enerji emtiaları başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki artış eğiliminin hızlanarak ithalat fiyatlarına yansıması olmuştur. 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 40,7 oranında artarak 239 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu dönemde, uluslararası turizm faaliyetleri geçtiğimiz yılki yükseliş eğilimini sürdürmüştür. Ocak-Ağustos döneminde seyahat gelirleri yüzde 97,6 oranında artarak 22,0 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Yılın kalan aylarında ihracat artış hızının yavaşlaması beklenmektedir. Bununla birlikte, ithalat tarafında ise başta enerji olmak üzere emtia fiyatlarındaki gelişmeler belirleyici olacaktır. Bu kapsamda, enerji ithalatı kaynaklı riskler bulunmakla birlikte, ihracatın ve ithalatın sırasıyla 255 milyar ABD doları ve 360 milyar ABD doları seviyelerinde

gerçekleşeceği öngörüsüyle 2022 yılı dış ticaret açığının bir önceki yıla göre artarak 105 milyar ABD doları seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir. Cari işlemler dengesinin ise, seyahat gelirlerindeki artışa rağmen dış ticaret açığındaki sert yükselişe bağlı olarak 2022 yılı sonunda 47,3 milyar ABD doları seviyesine çıkması ve GSYH'ye oranının yüzde 5,9 olması beklenmektedir.

2021 yılında bir önceki yıla göre, toplam istihdam salgın sonrası güçlü toparlanmanın etkisiyle 2 milyon 102 bin kişi, tarım dışı istihdam ise 1 milyon 891 bin kişi artmıştır. Benzer şekilde, işgücüne katılma oranı yıllık bazda 2,3 puan artmış, işsizlik oranı ise 1,1 puan azalarak yüzde 12'ye gerilemiştir. Aynı yılda genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 22,6 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılı Ağustos ayında geçen yılın aynı ayına göre istihdam edilenlerin sayısı 1 milyon 863 bin kişi artarak 31 milyon 344 bin kişi, istihdam oranı ise 2,2 puan artış ile yüzde 48,4 olmuştur. Aynı ayda işsizlik oranı 2,2 puan azalış ile yüzde 9,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılı genel işsizlik oranının yüzde 10,8 olması beklenmektedir.

Toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranı 2021 yılında kamu ve özel tasarrufların her ikisinde de kaydedilen 1,8'er puanlık artış kaynaklı olarak yüzde 30,3'e yükselmiştir. 2022 yılında ise toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 30,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2021 yılına göre GSYH'ye oran olarak özel tasarruflarda öngörülen artışların belirleyici olması öngörülmektedir.

2021 yılında salgın sonrasında ekonomiyi canlandırmaya yönelik uygulanan genişleyici para ve maliye politikaları, emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar, tedarik zincirlerindeki aksamalar, taşımacılık maliyetlerinin artması ve kuraklık gibi gelişmeler küresel düzeyde enflasyonist bir baskı oluşturmuştur. Bu doğrultuda 2021 yılının ilk dokuz aylık döneminde sınırlı oranda artan yıllık TÜFE, son çeyrekte başta kur gelişmeleri ve fiyat oluşumlarındaki bozulmalar nedeniyle ivmelenmiş ve 2021 yılı sonunda yüzde 36,1 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında ise kur gelişmelerinin birikimli etkilerinin sürmesi, Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle artan enerji ve gıda fiyatları ile enflasyon beklentilerindeki bozulmayla güçlenen atalet etkisi TÜFE yıllık artışını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda, enflasyon oranı Eylül 2022 itibarıyla yüzde 83,5'e yükselmiştir.

Yılın geri kalanında, TÜFE yıllık artış hızının baz etkisinin yanı sıra kur gelişmelerinin birikimli etkisindeki gerileme ve gıda fiyatlarında beklenen düzeltme etkisiyle yıl sonunda yüzde 65 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

2021 yılının ilk çeyreğinde yıllık yüzde 7,5 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, ikinci çeyrekte canlı dış talebin yanında güçlü baz etkisi sayesinde sanayi sektörü öncülüğünde yüzde 22,2 oranında büyümüştür. Yılın ikinci yarısından itibaren aşılama oranındaki artışlara bağlı olarak kısıtlamaların kaldırılması ve kademeli normalleşme adımlarının atılmaya başlanması ekonomik aktivitenin hız kazanmasını sağlamış ve yıl genelinde GSYH artış hızı yüzde 11,4 olarak gerçekleşmiştir. Böylece küresel kriz nedeniyle 2009 yılında yaşanan

daralma sonrasında Türkiye ekonomisi kesintisiz büyüme sürecini sürdürmüş ve son elli yılın en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Bu dönemde katma değer, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 12,9 oranında, sanayi sektöründe yüzde 17,2 oranında artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 18,5 oranında artarken, hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, bilgi ve iletişim faaliyetleriyle mesleki, idari ve destek hizmetleri faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü ise yüzde 2,9 oranında küçülerek büyümeyi sınırlandırıcı etkide bulunmuştur.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2021				2022		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	1,1	-0,6	-6,8	2,6	-1,5	-2,9	5,7	-2,9	3,9	4,0
Sanayi	11,7	40,8	10,8	11,4	8,2	7,8	3,2	17,2	5,4	5,4
Hizmetler (3)	6,0	21,4	13,2	11,9	9,5	9,7	-0,3	12,9	6,1	4,9
GSYH	7,5	22,2	7,9	9,6	7,5	7,6	1,9	11,4	5,0	5,0
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,6	4,1	9,8	4,8	2,3	4,4	6,7	5,5	5,9	5,4
Sanayi	25,6	26,4	24,2	27,6	29,1	28,7	22,8	26,0	27,5	27,2
Hizmetler	60,6	59,1	56,1	56,7	57,4	56,1	59,5	57,8	56,5	57,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) SBB hesaplaması olup inşaat sektörü dâhildir.
(4) Vergi-sübvansiyon kalemine tabloda yer verilmemiştir.

2022 yılının ilk yarısında GSYH'de yüzde 7,5 oranında büyüme kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer tarım sektöründe yüzde 2,4 oranında azalırken, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde ise sırasıyla yüzde 8 ve yüzde 9,6 oranlarında artmıştır.

2022 yılının ikinci yarısına ilişkin reel sektörde bazı öncü göstergeler ekonomik büyümenin üçüncü çeyrekte bir miktar ivme kaybetmekle beraber sürdüğüne işaret etmektedir. Yılın ilk yarısında sanayi üretimi güçlü iç ve dış talebin desteğiyle yüzde 10,5 oranında artarken, Temmuz ayında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,2 oranında artarak ivme kaybetmiştir. Ağustos ayında ise endeks yıllık yüzde 4,1 oranında artış kaydederek piyasa beklentilerinin hafif üstünde gerçekleşmiştir. Kapasite kullanım oranlarında ise Ağustos ve Eylül aylarında geçen senenin aynı dönemlerine göre düşüş gözlenirken; Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) üçüncü çeyrek ortalamalarının da eşik değerin altında gerçekleşmesi imalat sektörünün faaliyetlerinde yavaşlama sinyali vermektedir. Bu nedenle, yılın üçüncü çeyreğinde GSYH'nin büyüme ivmesinin yavaşlaması beklenmektedir. Ekonomik aktivite ivme kaybetmekle beraber büyüme eğiliminin dördüncü çeyrekte devam edeceği öngörüsüyle GSYH artışının 2022 yılının tamamında yüzde 5 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu dönemde üretim sektörleri itibarıyla katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 3,9, sanayi sektöründe yüzde 5,4 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 6,1 oranlarında olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2023 yılında, Orta Vadeli Program kapsamında öngörülen iç ve dış talep arasında dengeli görünümün sürdürülmesinin yanı sıra, büyüme potansiyelinin istikrarlı ve sağlıklı bir biçimde artırılarak güçlü, kapsayıcı ve istihdamı destekleyen büyümenin sağlanması

amacıyla para, maliye ve gelirler politikalarının tam koordinasyon içerisinde yürütülmesi hedeflenmektedir. Büyümenin kaliteli, kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için makroekonomik dengeleri gözeten uygulamalara devam edilecektir. Tasarrufların büyümenin finansmanı amacıyla kullanılmasında etkinlik, denge ve rekabetçilik ilkeleri gözetilerek nitelikli büyüme kompozisyonunun sürdürülmesi ve makrofinansal risklerin en aza indirilmesi sağlanacaktır.

2023 yılında ekonomik faaliyetler üzerinde salgının olumsuz etkilerinin geride bırakılmasıyla, ihracat odaklı büyüme stratejisinin verimli ve rekabetçi bir şekilde sürdürülmesi beklenmektedir.

İç ve dış talebin dengelendiği büyüme kompozisyonunun sürdürülmesiyle istihdamın ve özel kesim yatırımlarının artması sağlanacaktır. Bu gelişmelerle birlikte, 2023 yılında, sanayi sektörü GSYH'nin üzerinde artarak ekonomik büyümeye önemli katkı verecektir. Ayrıca, ekonomik ve sosyal aktivitenin canlılığını sürdürmesiyle turizm sektörünün katkısıyla hizmetler sektörü büyümeye destek olmaya devam edecektir. Bu dönemde tarım sektörünün ise GSYH büyümesine uzun dönem ortalaması civarında katkı vermesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

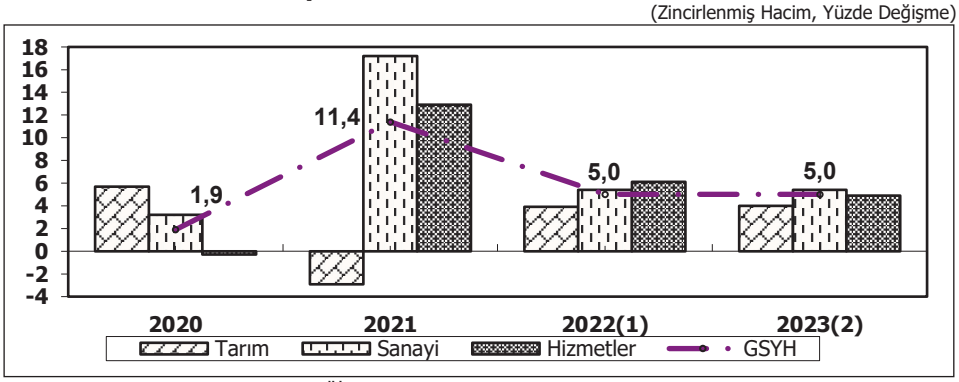

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişme)									
Toplam Tüketim (3)	5,1	4,8	5,8	1,7	1,9	3,1	12,8	9,9	3,8
Kamu	5,2	10,5	1,9	6,4	1,8	0,3	1,5	3,0	3,6
Özel	5,0	4,0	6,4	0,9	2,0	3,6	14,5	10,8	3,9
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	9,3	2,2	8,3	-0,2	-12,5	7,4	7,4	3,6	4,2
Kamu	9,4	3,0	8,2	-0,1	-27,9	-2,8	2,6	2,7	1,0
Özel	9,3	2,1	8,3	-0,3	-10,0	8,7	7,9	3,7	4,5
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı / GSYH (Yüzde)	29,6	29,1	29,9	29,7	25,9	27,4	28,1	32,2	32,7
Toplam Yurt içi Tasarruf / GSYH (Yüzde)	25,2	25,0	26,0	27,7	26,0	26,7	30,3	30,7	31,6
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	0,6	-1,1	0,2	3,6	2,2	-5,0	4,8	2,4	0,8
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	3,2	-1,7	12,4	8,8	4,2	-14,4	24,9	13,3	7,3
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	0,7	3,0	10,6	-6,2	-5,0	6,7	2,4	4,1	5,3
GSYH (3)	6,1	3,3	7,5	3,0	0,8	1,9	11,4	5,0	5,0
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	2 350 941	2 626 560	3 133 704	3 758 774	4 311 733	5 048 220	7 248 789	13 429 497	18 654 263
GSYH (Milyar ABD doları, Cari Fiyatlarla)	867	870	860	779	761	720	816	808	867
Kişi Başı Milli Gelir (GSYH, ABD Doları)	11 085	10 964	10 696	9 793	9 195	8 600	9 592	9 485	10 071
Kişi Başı Milli Gelir (SAGP, GSYH, ABD Doları) (5)	25 856	26 696	28 193	28 281	27 106	27 554	30 967	34 768	38 099
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi) (6)	78 218	79 278	80 313	81 407	82 579	83 385	84 147	85 142	86 128
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	51,3	52,0	52,8	53,2	53,0	49,1	51,4	53,1	53,6
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	26 621	27 205	28 189	28 738	28 080	26 695	28 797	30 655	31 520
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,3	10,9	10,9	11,0	13,7	13,1	12,0	10,8	10,4
DIŞ TİCARET (Milyar ABD Doları)									
İhracat (GTS)	151,0	149,2	164,5	177,2	180,8	169,6	225,2	255,0	265,0
İthalat (GTS)	213,6	202,2	238,7	231,2	210,3	219,5	271,4	360,0	345,0
Dış Ticaret Dengesi (GTS)	-62,6	-52,9	-74,2	-54,0	-29,5	-49,9	-46,2	-105,0	-80,0
Cari İşlemler Dengesi	-27,3	-27,0	-40,9	-21,7	5,3	-35,8	-13,9	-47,3	-22,0
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-3,2	-3,1	-4,8	-2,7	0,7	-5,0	-1,7	-5,9	-2,5
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ye Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	34,0	34,4	32,8	32,9	33,2	32,4	30,9	29,5	30,8
Genel Devlet Harcamaları	34,1	35,8	34,6	35,3	36,2	36,4	33,5	32,8	34,3
Genel Devlet Borçlanma Gereği	0,1	1,4	1,8	2,4	3,0	3,9	2,6	3,2	3,5
Genel Devlet Faiz Harcamaları	2,3	2,0	1,9	2,1	2,5	2,8	2,6	2,5	3,1
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	1,7	0,3	-0,1	-0,4	-0,7	-1,2	-0,1	-0,7	-0,4
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	0,0	1,1	1,8	2,4	3,2	3,9	2,5	6,4	4,0
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	0,6	-0,7	-1,0	-2,4	-3,7	-3,2	-1,4	-5,3	-2,2
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	27,3	27,9	27,9	30,1	32,6	39,7	41,8	36,7	35,2
FİYATLAR (Yüzde Değişme) (7)									
GSYH Deflatörü	7,8	8,1	11,0	16,5	13,8	14,9	29,0	76,5	32,3
TÜFE Yıl Sonu	8,8	8,5	11,9	20,3	11,8	14,6	36,1	65,0	24,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir. (5) OECD verileridir. (6) SBB hesaplamalarıdır.
(7) 2022-2023 verileri Program tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla) GSYH (1) (Milyon TL)	Fert Başına TL (1)	Fert Başına ABD Doları (1)	Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (ABD Doları/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (ABD Doları) (3)
1998	62 464	71 945	1 152	4 445	0,13	8 937
1999	63 364	107 374	1 695	4 010	0,20	8 625
2000	64 269	171 494	2 668	4 249	0,28	9 479
2001	65 166	247 266	3 794	3 108	0,41	9 146
2002	66 003	362 110	5 486	3 608	0,59	9 279
2003	66 795	472 172	7 069	4 739	0,74	9 588
2004	67 599	582 853	8 622	6 021	0,79	10 875
2005	68 435	680 276	9 940	7 376	0,83	11 911
2006	69 295	795 757	11 484	7 971	0,84	13 623
2007	70 158	887 714	12 653	9 735	0,85	14 845
2008	71 052	1 002 756	14 113	11 018	0,88	16 038
2009	72 039	1 006 372	13 970	9 044	0,90	15 454
2010	73 142	1 167 664	15 964	10 629	0,92	17 360
2011	74 224	1 404 928	18 928	11 289	0,97	19 591
2012	75 176	1 581 479	21 037	11 675	1,02	20 627
2013	76 148	1 823 427	23 946	12 582	1,07	22 373
2014	77 182	2 054 898	26 624	12 178	1,10	24 105
2015	78 218	2 350 941	30 056	11 085	1,16	25 856
2016	79 278	2 626 560	33 131	10 964	1,24	26 696
2017	80 313	3 133 704	39 019	10 696	1,38	28 193
2018	81 407	3 758 774	46 173	9 793	1,63	28 281
2019	82 579	4 311 733	52 213	9 195	1,93	27 106
2020	83 385	5 048 220	60 541	8 600	2,20	27 554
2021	84 147	7 248 789	86 144	9 592	2,78	30 967
2022 (4)	85 142	13 429 497	157 731	9 485	4,54	34 768
2023 (5)	86 128	18 654 263	216 588	10 071	5,68	38 099

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2021 TÜİK, 2022-2023 Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2022-2023 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılamaz. (4) Gerçekleşme Tahmini (5) Program

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2021 yılında toparlanan iktisadi faaliyetin etkisiyle istihdam, 2020 yılına göre 2.102 bin kişi artarak 28.797 bin kişi olurken, işgücüne katılma oranı 2,3 puan artarak yüzde 51,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, işsizlik oranı 1,1 puan azalışla yüzde 12,0 seviyesine gerilemiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Çalışma Çağındaki Nüfus	58 720	59 894	60 654	61 469	62 579	63 704
İşgücü	30 535	31 643	32 274	32 549	30 735	32 716
İstihdam	**27 205**	**28 189**	**28 738**	**28 080**	**26 695**	**28 797**
Tarım	5 305	5 464	5 297	5 097	4 737	4 948
Sanayi	5 296	5 383	5 674	5 561	5 482	6 143
Hizmetler (1)	16 604	17 342	17 766	17 422	16 476	17 705
İnşaat	1 987	2 095	1 992	1 550	1 546	1 777
Tarım Dışı İstihdam	21 900	22 725	23 441	22 983	21 598	23 849
İşsiz	3 330	3 454	3 537	4 469	4 040	3 919
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**52,0**	**52,8**	**53,2**	**53,0**	**49,1**	**51,4**
İstihdam Oranı (Yüzde)	46,3	47,1	47,4	45,7	42,7	45,2
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**10,9**	**10,9**	**11,0**	**13,7**	**13,1**	**12,0**
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	19,6	20,8	20,3	25,4	24,9	22,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) İnşaat dâhildir.

2021 yılında toparlanmanın etkisiyle bir önceki yıla göre tarım, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörleri istihdamı sırasıyla yüzde 4,5, yüzde 12,1 ve yüzde 7,5 oranlarında artmıştır. Toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 17,2, yüzde 21,3 ve yüzde 61,5 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

(Yüzde)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ücretli veya Yevmiyeli	67,6	67,3	68,0	68,4	70,0	69,9
Kendi Hesabına Çalışan	16,7	17,1	17,1	16,8	16,0	16,1
İşveren	4,6	4,5	4,5	4,5	4,4	4,6
Ücretsiz Aile İşçisi	11,2	11,1	10,5	10,3	9,5	9,4
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2021 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde ücretli veya yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payları azalırken kendi hesabına çalışanların ve işverenlerin payları artmıştır.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2021 (1)	2022 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	63 580	64 560
İşgücü	32 243	34 234
İstihdam	**28 448**	**30 765**
Tarım	5 060	4 984
Sanayi	6 077	6 764
Hizmetler	15 535	17 185
İnşaat	1 776	1 833
İşsiz	3 795	3 468
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**50,7**	**53,0**
İstihdam Oranı (Yüzde)	44,7	47,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**11,8**	**10,1**
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	22,5	19,0

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) İkinci çeyrek itibarıyladır.

2022 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam 2.317 bin kişi artmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı çeyreğine göre 1,7 puan azalarak yüzde 10,1 olarak gerçekleşmiştir.

Genç nüfusta işsizlik oranı 3,5 puan azalışla yüzde 19'a düşmüştür. Söz konusu çeyrekte istihdam, 2021 yılının aynı çeyreğine göre; tarımda 76 bin kişi azalırken tarım dışı sektörlerde ise 2.393 bin kişi artmıştır. Söz konusu artışlar, sanayi sektörü istihdamında 687 bin kişi, hizmetler (inşaat dâhil) sektörü istihdamında ise 1.707 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılı Ağustos ayında mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam bir önceki aya göre 366 bin kişi artarak 31.014 bin kişi olurken istihdam oranı 0,5 puan artarak yüzde 47,9 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 9,6, işgücüne katılma oranı ise yüzde 53 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 1.858 bin kişi artması, işgücüne katılma oranının ise yüzde 53,1 olması beklenmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 12'den yüzde 10,8'e düşmesi tahmin edilmektedir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2022 (1)	2023 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	64 637	65 562
İşgücü	34 351	35 169
İstihdam	**30 655**	**31 520**
Tarım Dışı İstihdam	25 783	26 568
Tarım İstihdamı	4 872	4 952
İşsiz	3 695	3 649
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**53,1**	**53,6**
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,4	48,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**10,8**	**10,4**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Hedefler

2023 yılında, ekonomik aktivitedeki güçlü seyrin devam etmesi ve ima ettiği yüksek büyüme oranları çerçevesinde istihdamın bir önceki yıla göre 865 bin kişi artacağı öngörülmektedir. İşgücüne katılma oranının da 0,5 puan artarak 2023 yılında yüzde 53,6'ya ulaşması beklenmektedir. Yıl genelinde güçlü istihdam artışının işgücüne katılım ve nüfus artışı etkilerine baskın gelmesi sonucunda işsizlik oranının yüzde 10,4 düzeyine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar (Yüzde Puan)

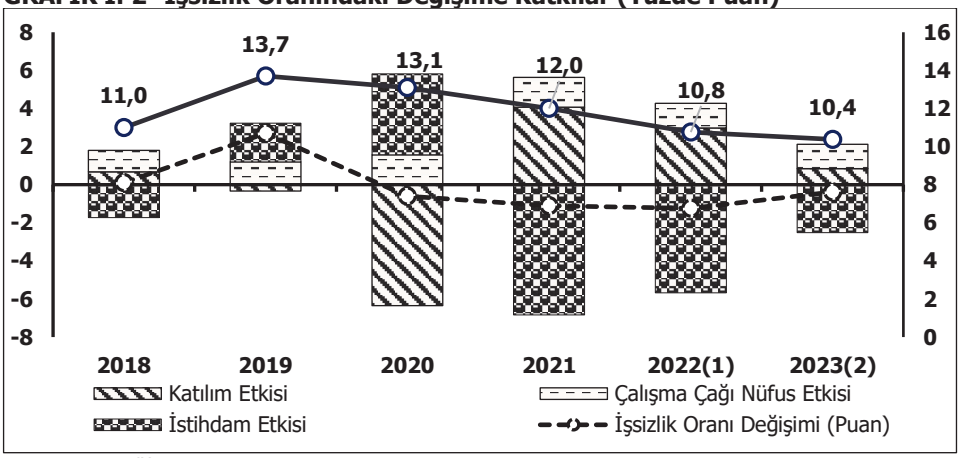

Kaynak: SBB, TÜİK.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2021 yılında ekonomide toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamalarındaki artışın olumlu katkısıyla GSYH yüzde 11,4 oranında büyümüştür. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı 4,8 puan, toplam tüketimin büyümeye katkısı 9,5 puan olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artış ise büyümeye 1,9 puanlık katkıda bulunmuştur. 2021 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının üzerinde kalırken, kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış ise kamu kesimi harcanabilir gelir değişiminin altında gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2021 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 14,5, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 1,5 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 2,2 puan azalarak yüzde 59,2, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı ise 1,4 puan azalarak yüzde 9,2 olmuştur.

2021 yılında, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki reel artış yüzde 7,4 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 3,2 olurken, özel kesim sabit

sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 24,9'a yükselmiştir. 2021 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 24,9 oranında artış kaydederken reel mal ve hizmet ithalatındaki artış ise yüzde 2,4 olmuştur.

2021 yılında toplam tüketimin GSYH'ye oranı 3,5 puan azalarak yüzde 68,4 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranı 2020 yılına göre 3,6 puan artarak yüzde 30,3'e yükselmiştir. Bu gelişmede cari fiyatlarla özel ve kamu kesimi tasarruflarda kaydedilen artış önemli rol oynarken; kamu tasarruflarının GSYH'ye oranı yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, cari fiyatlarla özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışından düşük gerçekleşmesi neticesinde özel kesim tasarruf oranı bir önceki yıla göre 1,8 puan artarak yüzde 29,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2022 yılının ilk yarısında yüzde 7,5 oranında gerçekleşen büyüme hızına en önemli katkı tüketim harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,4 oranında artarak büyümeye 13,6 puanlık etki etmiştir. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 4,4 artmış ve bunun ekonomik büyümeye katkısı 1,2 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 14,8 oranında artarak yüzde 7,5 oranındaki büyümeye 14,8 puanlık önemli seviyede katkı yapmıştır.

2022 yılının ilk yarısında mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 15,6 oranında artış gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 4 oranında artmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatının ekonomik büyümeye katkısı 2,9 puan olmuştur.

2022 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 10,8, kamu tüketim harcamalarının yüzde 3 artması ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 9,9 oranında artması öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,7, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 3,7 artması ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,6 oranında artması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebi 8 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise 0,3 puan pozitif yönde katkı yapması beklenmektedir. 2022 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeyi artırıcı yönde 2,4 puan katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nin 2022 yılında yüzde 5 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar

(Yüzde Puan)

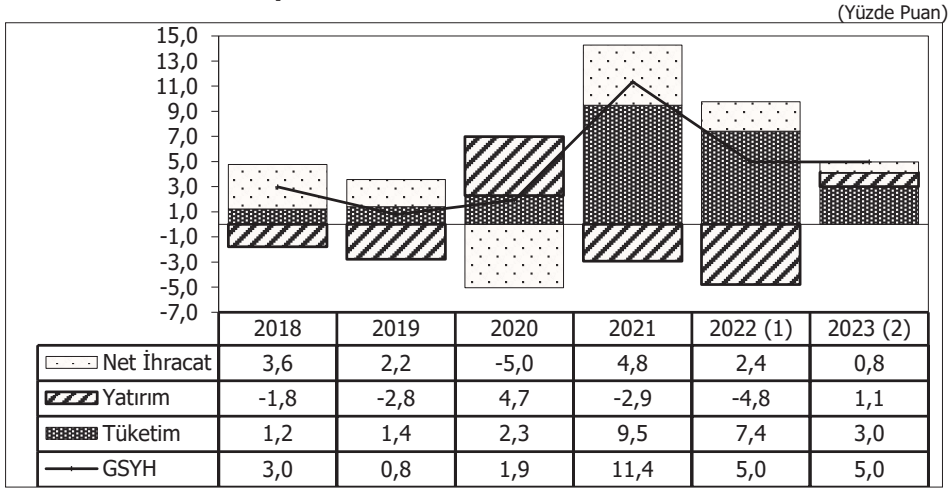

	2018	2019	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
Net İhracat	3,6	2,2	-5,0	4,8	2,4	0,8
Yatırım	-1,8	-2,8	4,7	-2,9	-4,8	1,1
Tüketim	1,2	1,4	2,3	9,5	7,4	3,0
GSYH	3,0	0,8	1,9	11,4	5,0	5,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Bu dönemde, özel harcanabilir gelirin GSYH'ye oranının 2022 yılında bir önceki yıla göre 3,0 puan artarak yüzde 91,7'ye yükselmesi, kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ye oranın ise 2,9 puan azalarak yüzde 7,1 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2022 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 30,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, büyük oranda özel harcanabilir gelir artışının etkisiyle artan özel tasarrufların belirleyici olması öngörülmektedir.

b) Hedefler

2023 yılında yüzde 5,0 olması hedeflenen GSYH büyümesinin, öngörülen yurt içi talep artışının yanı sıra sabit sermaye yatırımlarının da katkısıyla dengeli bir yapıda gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2023 yılında bir önceki yıla göre özel ve kamu kesimi tüketim harcamalarında sırasıyla yüzde 3,9 ile yüzde 3,6 oranlarında reel artış olması beklenmektedir. Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 4,5, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 1,0 oranında reel olarak artacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının reel olarak yüzde 4,2 artması öngörülmektedir.

2023 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 2,7 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 1,0 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının 0,02 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatının katkısının ise 0,8 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ye oranının 2023 yılında 2,1 puan artarak yüzde 9,2 oranında gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu dönemde, kamu tasarruflarının milli gelire oran olarak yüzde -0,4 seviyesinde, kamu yatırımlarının ise bir önceki yıla göre 0,5 puanlık düşüşle yüzde 3,4 seviyesinde olması beklenmektedir.

2023 yılında özel tasarrufların GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 0,8 puan azalarak yüzde 32,0, özel yatırım harcamalarının ise 2,1 puan azalarak yüzde 30,3 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ye oranının yüzde 1,6 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. 2023 yılında toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 31,6, toplam tasarruf-yatırım farkının GSYH'ye oranının ise yüzde -2,2 olması beklenmektedir.

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)

	2021	2022 (1)	2023 (2)	2021	2022 (1)	2023 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	**4 954 679**	**9 133 407**	**12 501 834**	**68,4**	**68,0**	**67,0**
Kamu	664 498	1 226 165	1 782 814	9,2	9,1	9,6
Özel	4 290 181	7 907 242	10 719 020	59,2	58,9	57,5
Toplam Yatırım	**2 310 702**	**4 867 572**	**6 294 866**	**31,9**	**36,2**	**33,7**
Kamu	229 489	518 301	639 735	3,2	3,9	3,4
Özel	2 081 213	4 349 271	5 655 131	28,7	32,4	30,3
Sabit Sermaye Yatırımı	**2 039 953**	**4 319 703**	**6 104 270**	**28,1**	**32,2**	**32,7**
Kamu	234 076	480 698	643 220	3,2	3,6	3,4
Özel	1 805 877	3 839 005	5 461 051	24,9	28,6	29,3
Stok Değişmesi	**270 749**	**547 869**	**190 595**	**3,7**	**4,1**	**1,0**
Kamu	-4 587	37 603	-3 484	-0,1	0,3	0,0
Özel	275 337	510 266	194 080	3,8	3,8	1,0
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**7 265 381**	**14 000 979**	**18 796 699**	**100,2**	**104,3**	**100,8**
Net Mal ve Hizmet İhracatı	**-16 592**	**-571 481**	**-142 436**	**-0,2**	**-4,3**	**-0,8**
Mal ve Hizmet İhracatı	2 559 041	5 797 419	8 070 364	35,3	43,2	43,3
Mal ve Hizmet İthalatı	2 575 633	6 368 900	8 212 800	35,5	47,4	44,0
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**7 248 789**	**13 429 497**	**18 654 263**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Net Faktör Gelirleri	-105 357	-182 183	-279 740	-1,5	-1,4	-1,5
Net Dış Alem Cari Transferleri	8 277	14 356	20 001	0,1	0,1	0,1
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**7 151 709**	**13 261 669**	**18 394 524**	**98,7**	**98,8**	**98,6**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**724 627**	**948 778**	**1 714 973**	**10,0**	**7,1**	**9,2**
Kamu Tüketimi	664 498	1 226 165	1 782 814	9,2	9,1	9,6
Kamu Tasarrufu	60 129	-277 387	-67 841	0,8	-2,1	-0,4
Kamu Yatırımı	229 489	518 301	639 735	3,2	3,9	3,4
Kamu Tasarruf-Yatınm Farkı	-169 360	-795 688	-707 576	-2,3	-5,9	-3,8
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**6 427 082**	**12 312 891**	**16 679 551**	**88,7**	**91,7**	**89,4**
Özel Tüketim	4 290 181	7 907 242	10 719 020	59,2	58,9	57,5
Özel Tasarruf	2 136 901	4 405 649	5 960 531	29,5	32,8	32,0
Özel Yatırım	2 081 213	4 349 271	5 655 131	28,7	32,4	30,3
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	55 687	56 379	305 401	0,8	0,4	1,6
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	**2 197 030**	**4 128 263**	**5 892 690**	**30,3**	**30,7**	**31,6**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Toplam tasarruf-yatırım farkıyla cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme)

	2021	2022 (2)	2023 (3)	2021	2022(2)	2023 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	**1 508 013**	**1 656 737**	**1 720 026**	**12,8**	**9,9**	**3,8**
Kamu	179 406	184 705	191 308	1,5	3,0	3,6
Özel	1 328 607	1 472 033	1 528 718	14,5	10,8	3,9
Toplam Yatırım	**424 929**	**328 620**	**352 643**	**-11,1**	**-22,7**	**7,3**
Kamu	48 254	54 264	50 829	1,0	12,5	-6,3
Özel	376 675	274 356	301 814	-12,4	-27,2	10,0
Sabit Sermaye Yatırımı	**506 448**	**524 680**	**546 593**	**7,4**	**3,6**	**4,2**
Kamu	49 270	50 589	51 073	2,6	2,7	1,0
Özel	457 178	474 091	495 520	7,9	3,7	4,5
Stok Değişmesi (1)	**-81 519**	**-196 060**	**-193 950**	**-4,9**	**-5,7**	**0,1**
Kamu	-1 016	3 676	-245	0,0	0,2	-0,2
Özel	-80 503	-199 735	-193 706	-4,8	-5,9	0,3
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**1 932 941**	**1 985 358**	**2 072 669**	**6,5**	**2,7**	**4,4**
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	**76 545**	**124 089**	**141 648**	**4,8**	**2,4**	**0,8**
Mal ve Hizmet İhracatı	480 729	544 666	584 427	24,9	13,3	7,3
Mal ve Hizmet İthalatı	404 184	420 577	442 779	2,4	4,1	5,3
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**2 009 486**	**2 109 446**	**2 214 317**	**11,4**	**5,0**	**5,0**
Net Faktör Gelirleri	-16 533	-20 404	-23 084	-1,1	23,4	13,1
Net Dış Alem Cari Transferleri	1 299	948	1 078	311,1	-27,0	13,7
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**1 994 252**	**2 089 990**	**2 192 311**	**11,5**	**4,8**	**4,9**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**202 062**	**149 524**	**204 395**	**16,2**	**-26,0**	**36,7**
Kamu Tüketimi	179 406	184 705	191 308	1,5	3,0	3,6
Kamu Tasarrufu	22 656	-35 181	13 088	-896,4	-255,3	-137,2
Kamu Yatırımı	48 254	54 264	50 829	1,0	12,5	-6,3
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-25 597	-89 445	-37 741			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**1 792 190**	**1 940 466**	**1 987 916**	**11,0**	**8,3**	**2,4**
Özel Tüketim	1 328 607	1 472 033	1 528 718	14,5	10,8	3,9
Özel Tasarruf	463 583	468 433	459 198	2,0	1,0	-2,0
Özel Yatırım	376 675	274 356	301 814	-12,4	-27,2	10,0
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	86 908	194 077	157 383			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2022 yılında reel olarak yüzde 2,7 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 56,6'sının merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 25,6'sının yerel yönetimler, yüzde 16,1'inin işletmeci KİT'ler, yüzde 1,7'sinin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, enerji, turizm, konut, eğitim ve sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması; imalat, ulaştırma ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde tarım, imalat ve sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması; madencilik, enerji, ulaştırma, konut, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2021			2022(2)			2023(3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	7,3	1,1	1,8	9,3	1,1	2,0	7,8	1,1	1,8
Madencilik	6,0	1,9	2,3	5,9	2,2	2,6	12,3	2,3	3,4
İmalat	0,5	27,4	24,3	0,7	26,9	24,0	0,7	26,2	23,6
Enerji	7,9	1,6	2,3	7,3	1,8	2,5	7,3	1,9	2,5
Ulaştırma	37,1	30,1	30,9	36,3	29,6	30,3	33,0	29,3	29,7
Turizm	0,2	1,0	0,9	0,2	1,1	1,0	0,2	1,3	1,2
Konut	0,9	28,4	25,2	0,5	28,6	25,5	0,5	29,2	26,2
Eğitim	11,0	2,2	3,3	10,8	2,3	3,2	10,5	2,3	3,1
Sağlık	4,9	3,6	3,8	7,7	3,8	4,2	6,4	3,8	4,1
Diğer Hizmetler	24,2	2,7	5,2	21,3	2,6	4,7	21,5	2,6	4,6
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yatırım işçiliği dâhildir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2021)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	13 855	205	0	0	285	14 345	8,9	1 344	15 690	7,1
Madencilik	497	13 595	0	0	0	14 092	8,7	0	14 092	6,3
İmalat	480	608	0	0	47	1 135	0,7	1	1 136	0,5
Enerji	4 859	12 250	0	0	0	17 109	10,6	860	17 969	8,1
Ulaştırma	42 088	12 505	8	0	139	54 739	33,8	28 039	82 778	37,2
Turizm	307	0	0	0	22	329	0,2	27	356	0,2
Konut	726	0	0	0	0	726	0,4	1 218	1 944	0,9
Eğitim	21 731	1	0	0	180	21 911	13,5	1 823	23 734	10,7
Sağlık	10 394	0	0	0	140	10 534	6,5	44	10 579	4,8
Diğer Hizmetler	26 254	2	0	0	555	26 811	16,6	27 409	54 220	24,4
Toplam	**121 191**	**39 165**	**8**	**0**	**1 368**	**161 732**	**100,0**	**60 765**	**222 497**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**74,9**	**24,2**	**0,0**	**0**	**0,8**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	**54,5**	**17,6**	**0,0**	**0**	**0,6**	**72,7**		**27,3**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2022) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	33 798	608	0	0	5 954	40 361	11,6	2 785	43 145	9,2
Madencilik	1 039	27 457	0	0	0	28 497	8,2	0	28 497	6,1
İmalat	852	2 077	0	0	456	3 385	1,0	2	3 387	0,7
Enerji	9 466	23 781	0	0	0	33 247	9,5	1 528	34 774	7,4
Ulaştırma	91 171	21 569	3	0	278	113 021	32,4	57 422	170 443	36,4
Turizm	668	0	0	0	25	693	0,2	53	746	0,2
Konut	1 156	0	0	0	0	1 156	0,3	1 081	2 237	0,5
Eğitim	46 971	1	0	0	260	47 232	13,6	2 398	49 630	10,6
Sağlık	35 230	0	0	0	159	35 389	10,2	87	35 476	7,6
Diğer Hizmetler	44 756	6	0	0	828	45 590	13,1	54 533	100 123	21,4
Toplam	**265 108**	**75 499**	**3**	**0**	**7 960**	**348 570**	**100,0**	**119 888**	**468 458**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**76,1**	**21,7**	**0,0**	**0**	**2,3**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	**56,6**	**16,1**	**0,0**	**0**	**1,7**	**74,4**		**25,6**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	38 057	906	0	0	4 802	43 765	9,6	4 271	48 036	7,6
Madencilik	1 075	77 809	0	0	0	78 884	17,4	0	78 884	12,5
İmalat	760	2 995	1	0	472	4 228	0,9	3	4 231	0,7
Enerji	5 121	39 431	0	0	0	44 552	9,8	2 231	46 783	7,4
Ulaştırma	79 088	42 069	2	0	536	121 695	26,8	86 397	208 092	33,1
Turizm	1 033	0	0	0	140	1 173	0,3	77	1 250	0,2
Konut	1 293	0	0	0	0	1 293	0,3	1 580	2 872	0,5
Eğitim	60 699	1	0	0	420	61 120	13,5	3 503	64 622	10,3
Sağlık	38 892	0	0	0	211	39 103	8,6	127	39 230	6,2
Diğer Hizmetler	56 329	186	0	0	1 837	58 351	12,8	76 940	135 291	21,5
Toplam	**282 345**	**163 397**	**3**	**0**	**8 418**	**454 162**	**100,0**	**175 129**	**629 291**	**100,0**
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	**62,2**	**36,0**	**0,0**	**0**	**1,9**	**100,0**				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	**44,9**	**26,0**	**0,0**	**0**	**1,3**	**72,2**		**27,8**	**100,0**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Program
(2) Yatırım işçiliği hariçtir

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2021			2022 (2)			2023 (3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	17 013	19 146	36 159	44 706	40 708	85 414	49 914	58 742	108 656
Madencilik	14 139	33 556	47 695	28 545	85 636	114 181	78 937	125 841	204 778
İmalat	1 182	495 432	496 613	3 426	1 031 723	1 035 149	4 268	1 433 505	1 437 774
Enerji	18 433	28 856	47 290	35 211	70 874	106 085	47 036	102 741	149 777
Ulaştırma	86 799	544 022	630 821	174 652	1 134 684	1 309 337	211 993	1 601 334	1 813 327
Turizm	385	18 016	18 401	777	43 543	44 320	1 301	71 476	72 776
Konut	2 014	512 331	514 344	2 290	1 098 946	1 101 237	2 936	1 594 942	1 597 878
Eğitim	25 810	40 504	66 315	51 798	86 751	138 549	67 617	122 888	190 505
Sağlık	11 572	65 631	77 202	37 103	145 288	182 391	41 149	209 654	250 803
Diğer Hizmetler	56 729	48 383	105 112	102 189	100 853	203 042	138 070	139 928	277 998
TOPLAM	**234 076**	**1 805 877**	**2 039 953**	**480 698**	**3 839 005**	**4 319 703**	**643 220**	**5 461 051**	**6 104 270**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yatırım işçiliği dâhildir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

b) Hedefler

2023 yılında, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 44,9'unun merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 27,8'inin yerel yönetimler, yüzde 26,0'ının işletmeci KİT'ler, yüzde 1,3'ünün döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2023 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ulaştırma, diğer hizmetler, madencilik, eğitim, tarım ve enerji alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 4,5 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2021 yılında küresel ekonomide ve ticarette olumlu bir seyir gözlenmiş, bunun sonucunda ihracat yüzde 32,8 oranında artarak 225,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. İthalat tarafında ise emtia fiyatlarındaki yükselişin etkisiyle yüzde 23,6 artış gerçekleşerek, yıl genelindeki ithalat düzeyi 271,4 milyar ABD doları olmuştur.

2021 yılında dış talebin hızlı bir şekilde toparlanması, salgın sonrası dönemde küresel ticaretteki artışın yanı sıra küresel ticaretten alınan payın artırılması ve salgın kapsamında uygulanan uluslararası seyahat kısıtlamalarının hafifletilmesi sonucunda turizm gelirlerindeki artışla birlikte cari işlemler dengesi 13,9 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Cari işlemler açığının GSYH'ye oranı yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2020	2021	2022(1)	2023(2)
İhracat (fob, Milyar ABD Doları)	169,6	225,2	255,0	265,0
İthalat (cif, Milyar ABD Doları)	219,5	271,4	360,0	345,0
İhracat	-6,2	32,8	13,2	3,9
İthalat	4,4	23,6	32,6	-4,2
İhracat Fiyatları	-0,8	9,5	8,0	-0,3
İthalat Fiyatları	-4,9	25,4	30,7	-7,6
Reel İhracat	-5,5	21,7	4,9	4,2
Reel İthalat	9,6	-1,3	1,5	3,7
Mamul Fiyatları	-3,2	6,8	10,2	3,9
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	6,5	26,3	7,3	-6,2
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (ABD Doları)	41,8	70,7	102,0	88,0
GSYH Büyüme Hızı	1,9	11,4	5,0	5,0
Sanayi Büyümesi	3,2	17,2	5,4	5,4
Yurtiçi Nihai Talep Büyümesi	4,2	11,4	8,3	3,9
Dünya Büyüme Hızı	-3,0	6,0	3,2	2,7
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	-7,8	10,1	4,3	2,5
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	-6,1	5,2	3,1	0,5

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2022
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığı 2021 yılında 29,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 146,3 artarak 73,4 milyar ABD doları olmuştur.

2022 yılında ağırlıklı olarak enerji emtia fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığının bir önceki yıla göre yükselerek 83,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

İhracat

2021 yılında 225,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşen ihracat, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,2 artarak 165,6 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Bu dönemdeki ihracat artışında yılın ilk yarısında dış talep koşullarındaki seyrin olumlu devam etmesi etkili olmuştur. İhracat birim değer fiyatlarındaki artışın sürmesi de ihracat artışına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, küresel ekonomideki olumsuz gidişat nedeniyle dış talep koşullarındaki bozulma yılın kalan aylarında ihracattaki artış eğiliminin yavaşlama riskini beraberinde getirmektedir.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar ABD Doları)

	Yıllık		Ocak-Ağustos	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
TOPLAM İHRACAT	**169,6**	**225,2**	**140,1**	**165,6**
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-27)	**70,0**	**93,1**	**58,6**	**68,7**
Diğer	**99,6**	**132,2**	**81,5**	**96,9**
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	20,3	27,7	16,9	21,6
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	8,7	11,3	7,2	7,8
Bağımsız Devletler Topluluğu	10,3	13,6	8,5	10,1
Türk Cumhuriyetleri	5,4	7,2	4,7	4,9
İslam İşbirliği Teşkilatı	43,7	56,7	35,0	41,7
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	16,0	19,3	12,4	13,8
ABD	10,2	14,7	9,1	11,4
İngiltere	11,2	13,7	8,4	8,6
İtalya	8,1	11,5	7,1	8,4
Irak	9,1	11,1	6,6	8,6
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (2)				
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	16,8	20,8	13,6	14,3
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	22,1	25,0	15,9	16,7
27. Mineral yakıtlar, mineral yağlar	4,7	8,5	5,0	10,6
72. Demir ve çelik	8,8	17,1	10,0	11,0
85. Elektrikli makine ve cihazlar	9,3	12,0	7,6	8,5

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2021 yılı verilerine göre yapılmıştır.

(2) Sıralama 2022 yılı Ocak–Ağustos verilerine göre yapılmıştır.

Türkiye'nin başlıca ticaret ortağı AB'ye olan ihracatı, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 17,2 oranında artarak 68,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos arası dönemde başlıca ticaret ortaklarının tamamına yönelik ihracat artışı sürmüştür. Ocak-Ağustos döneminde, Rusya, Romanya ve Bulgaristan yüzde 30'un üzerindeki ihracat artış oranlarıyla öne çıkan ülkeler olmuştur.

Bu dönemde AB'ye gerçekleştirilen ihracat artışının genel ihracat artışının altında kalmasına rağmen Afrika ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta yüzde 28,5 oranında artış kaydedilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde, Amerika kıtası ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta ise yüzde 22,3 düzeyinde artış gerçekleşmiştir.

İhracatta en yüksek paya sahip olan motorlu kara taşıtları ile bunların aksam ve parçalarına yönelik ihracat 2021 yılındaki artışın ardından 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde artış hızı azalsa da yükselişini sürdürmüştür. Bu dönemde toplam ihracat yüzde 18,2 artarken, motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarının ihracatındaki artış yüzde 4,9 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 5 artarken, demir-çelik ihracatında yüzde 9,7 oranında artış kaydedilmiş, enerji ihracatı ise yüzde 110 düzeyinde yükselmiştir.

2022 yılının ilk sekiz aylık döneminde tüm ana sektörlerin ihracatında artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde, tarım ve ormancılık sektörü ihracatı yüzde 13,6 oranında artarken imalat sektörü ihracatındaki artış hızı yüzde 18,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sektörel düzeyde en kuvvetli artış ise yüzde 20,8 oranıyla maden ve taş ocakçılığı sektöründe kaydedilmiştir.

2022 yılının kalan döneminde ihracat artış ivmesinin azalarak yıl genelinde yüzde 13,2 oranında yükselişle 255 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2022 yılında, ihracat fiyatlarında yüzde 8, reel ihracatta ise yüzde 4,9 oranında artış yaşanacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2020	2021	2021	2022	2020	2021	2021	2022	21/20	22/21
TOPLAM İHRACAT	**169,6**	**225,2**	**140,2**	**165,6**	**100**	**100**	**100**	**100**	**36,9**	**18,2**
Tarım, Orman ve Balıkçılık	5,9	7,2	4,2	4,8	3,5	3,2	3,0	2,9	22,1	13,6
Mad. ve Taş Ocak.	2,9	4,1	2,6	3,2	1,7	1,8	1,9	1,9	51,9	20,8
İmalat Sanayii	160,0	212,8	132,5	156,7	94,3	94,5	94,6	94,6	37,1	18,3
Diğer	0,8	1,1	0,7	0,9	0,5	0,5	0,5	0,6	50,4	28,5

Kaynak: TÜİK

İthalat

2021 yılında ithalat yüzde 23,6 oranında artış kaydederek 271,4 milyar ABD doları olmuştur. Bununla birlikte, ithalat seviyesindeki yükselişe rağmen, ithalat miktar endeksi düşüş kaydetmiştir. İthalattaki artışın tümü ithalat birim değerindeki artışa bağlı olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında ithalattaki yükseliş eğilimi ağırlıklı olarak enerji emtia fiyatlarındaki artışın etkisiyle hızlanarak devam etmektedir. Buna ek olarak, 2022 yılının ikinci çeyreği itibarıyla altın ithalatı yeniden artış eğilimine girmiştir. Bu kapsamda, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 40,7 oranında artış gösteren ithalat, 239 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde, ara malı ithalatı yüzde 50,1, tüketim malları ithalatı yüzde 12,0 ve sermaye malları ithalatı ise yüzde 9,3 oranında artış kaydetmiştir.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2020	2021	2021	2022	2020	2021	2021	2022	21/20	22/21
TOPLAM İTHALAT	**219,5**	**271,4**	**170,0**	**239,0**	**100**	**100**	**100**	**100**	**25,5**	**40,7**
Sermaye Malları	31,8	36,0	23,2	25,4	14,5	13,24	13,7	10,6	24,5	9,3
Ara Malları	163,0	210,1	129,9	195,0	74,3	77,42	76,4	81,6	27,2	50,1
Tüketim Malları	24,1	25,0	16,5	18,5	11,0	9,19	9,7	7,7	16,4	12,0
Diğer	0,6	0,4	0,3	0,2	0,3	0,14	0,2	0,1	-28,9	-38,5

Kaynak: TÜİK

İthalatın 2022 yılında yüzde 32,6 oranında artarak 360 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2022 yılında ithalat fiyatlarında yüzde 30,7, reel ithalatta ise yüzde 1,5 düzeyinde artış beklenmektedir.

Hizmetler Dengesi, Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2021 yılında küresel salgın nedeniyle uygulanan seyahat kısıtlamalarının gevşetilmesiyle birlikte genel olarak uluslararası turizm faaliyetlerinde artış eğilimi başlamıştır. Bu artış eğilimi, 2022 yılında da devam etmekte olup yılsonu itibarıyla seyahat gelirlerinin salgın öncesi dönemin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2021 yılında 20,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşen seyahat gelirleri, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 97,6 artarak 22 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, seyahat gelirlerinin 2022 yılında 34 milyar ABD dolarına yükseleceği beklenmektedir.

Türkiye, 2021 yılında 55,6 milyar ABD doları hizmet geliri elde etmiş ve 26 milyar ABD doları hizmetler dengesi fazlası vermiştir. Hizmet gelirleri, 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 65,9 oranında artış göstererek 52,5 milyar ABD doları seviyesinde, hizmetler dengesi fazlası ise yüzde 95,3 oranında artışla 27,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmet gelirlerine yıllıklandırılmış olarak bakıldığında, 2022 yılı Ağustos ayı itibarıyla 76,4 milyar ABD doları seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. Bu artıştaki belirleyici unsur taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki yukarı yönlü seyir olmuştur. 2022 yılında hizmet gelirlerinin 81,2 milyar ABD doları, hizmetler dengesi fazlasının ise 46 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi

(Milyar ABD Doları)

	2020	2021	2022(1)	2023(2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	**-35,8**	**-13,9**	**-47,3**	**-22,0**
DIŞ TİCARET DENGESİ	**-37,9**	**-29,3**	**-83,5**	**-68,4**
İhracat	165,6	221,2	255,6	263,3
İhracat (FOB)	169,6	225,2	255,0	265,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	-4,1	-4,1	0,6	-1,7
İthalat	181,1	248,5	327,1	327,3
İthalat (CIF)	219,5	271,4	360,0	345,0
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-38,5	-22,9	-32,9	-17,7
HİZMETLER DENGESİ	**11,2**	**26,0**	**46,0**	**58,0**
Gelir	35,1	55,6	81,2	96,9
Gider	23,9	29,6	35,2	38,9
Seyahat	9,2	19,2	31,0	41,0
Gelir	10,2	20,8	34,0	45,0
Gider	1,0	1,7	3,0	4,0
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	**-9,4**	**-11,5**	**-10,6**	**-12,5**
Gelir	6,2	6,7	7,0	7,0
Gider	15,6	18,3	17,5	19,5
Yatırım Geliri Dengesi	-8,2	-10,2	-9,5	-11,4
Doğrudan Yatırımlar	-0,8	-2,8	-2,7	-3,6
Portföy Yatırımları	-3,8	-4,3	-3,9	-4,3
Diğer Yatırımlar	-3,7	-3,1	-2,9	-3,5
Faiz Geliri	2,4	2,6	2,5	2,5
Faiz Gideri	6,1	5,7	5,5	6,0
Uzun Vade	4,9	4,4	4,3	4,8
İKİNCİL GELİR DENGESİ	**0,2**	**0,9**	**0,8**	**0,9**

Kaynak: TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2021 yılında, birincil gelir dengesindeki açık yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 22,8 artarak 11,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,4 azalarak 6,5 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2022 yılında 10,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 0,8 milyar ABD doları seviyesinde fazla vereceği tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2022 yılında cari işlemler açığının 47,3 milyar ABD doları olması beklenmektedir.

b) Hedefler

Başta jeopolitik gerilimler ve parasal sıkılaştırıcı politikalar olmak üzere küresel gelişmelerin dış talep üzerinde yaratacağı baskılayıcı etkinin, yılın kalan dönemi ve önümüzdeki yıl ihracatında ivme kaybına neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, ihracatta yeni pazarlara erişim, uluslararası düzeyde ticaret müzakerelerine aktif katılım gibi hususların yanı sıra pazar payı giderek artan hizmetler sektörü ihracatı gibi alanlarda hayata geçirilen uygulamalar neticesinde cari işlemler dengesinde önümüzdeki dönemde iyileşme yaşanması öngörülmektedir. Turizm faaliyetlerinde nitelik ve nicelik bakımından gelişimin sürdürülmesiyle birlikte seyahat gelirlerindeki artış eğiliminin devam

etmesinin cari işlemler dengesi bakımından olumlu bir unsur olarak ön plana çıkması beklenmektedir. Ayrıca, hâlihazırda yüksek seyreden emtia fiyatlarında olası gerilemeler, petrol ve doğal gaz arama çalışmaları ve yenilenebilir enerji kapasitesinin artırılması sonucunda dış ticaret açığının önemli bir unsuru olan enerji ithalatındaki olası azalış eğiliminin de cari işlemler dengesinde iyileştirici bir etki yaratacağı öngörülmektedir. Bunlara ilave olarak, yüksek teknoloji içeren ürünlerin Türkiye'de daha fazla üretilerek ihraç edilmesini sağlayacak yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli politikalar uygulanacak, dış ticarette yeşil dönüşüm kavramı merkeze alınarak, Yeşil Mutabakat Eylem Planında yer alan hedeflere yönelik uygulamalar hayata geçirilmeye devam edilecektir.

2023 yılında, dış talebin bir önceki yıla göre daralması sonucunda ihracat artışındaki ivme kaybına rağmen, enerji ithalatında kademeli düşüş ve seyahat gelirlerinde artış beklentisiyle birlikte, cari işlemler dengesinde iyileşme yaşanması öngörülmektedir. Cari işlemler dengesindeki iyileşme sonrasında dış finansman gereksiniminde azalış yaşanacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, cari işlemler açığının finansmanında uzun vadeli doğrudan yabancı yatırımların payının artırılması hedeflenmektedir.

2023 yılında ihracatın (fob) yüzde 3,9 artarak 265 milyar ABD dolarına, ithalatın (cif) ise yüzde 4,2 azalarak 345 milyar ABD dolarına ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 80 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Bu dönemde ihracat ve ithalat fiyatlarının 2023 yılında sırasıyla yüzde 0,3 ve yüzde 7,6 oranlarında azalması beklenirken reel ihracatın ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 4,2 ve yüzde 3,7 artacağı tahmin edilmektedir.

2023 yılında seyahat hareketliliğinin artmasıyla birlikte seyahat gelirlerinin 45 milyar ABD doları seviyesine yükselmesi, hizmetler dengesinin ise 58 milyar ABD doları fazla vermesi tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 12,5 milyar ABD doları açık öngörülürken, ikincil gelir dengesinde 0,9 milyar ABD doları fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2023 yılında 22 milyar ABD doları seviyesine gerilemesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ye oranının ise yüzde 2,5 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2021 yılı genelinde Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırım hareketlerine bağlı olarak net sermaye girişi gerçekleşmiştir. 2021 yılında net sermaye girişindeki artışın yanı sıra cari işlemler açığındaki azalış sonrasında rezerv seviyesinde artış gerçekleşmiştir. Finansman kalemlerinin alt detayları incelendiğinde 2021 yılında, net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 6,9 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde gayrimenkul yatırımları 5,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Yurtdışı yerleşikler devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında 1,1 milyar ABD doları tutarında net alış yaparken, Hazine tarafından yurt dışına ihraç edilen tahviller yoluyla 3,9 milyar ABD doları tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında, son yılların aksine sınırlı düzeyde de olsa portföy yatırımları kaynaklı net sermaye girişi yaşanmış buna karşın 2022 yılının Ocak-Ağustos döneminde portföy yatırımlarında 11,3 milyar ABD doları büyüklüğünde net

sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, Borsa İstanbul'dan (BİST) ise 2,8 milyar ABD doları tutarında sermaye çıkışı gerçekleşmiş, yurtdışı yerleşikler ise DİBS piyasasında 1,9 milyar ABD doları tutarında satış yapmıştır. Hazine yurt dışı tahvil ihracında 1,5 milyar ABD doları net kullanım, bankalar ise 3,9 milyar ABD doları tutarında net geri ödeme gerçekleştirmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde 2021 yılında sermaye girişi olmuştur. 2021 yılında, efektif ve mevduatlar ve özel çekme hakları (SDR) kaynaklı sermaye girişlerinin etkisiyle bu kalemde 21,7 milyar ABD doları seviyesinde net sermaye girişi gerçekleşmiştir.

TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar ABD Doları)

			Ocak-Ağustos	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Cari İşlemler Dengesi	**-35,8**	**-13,9**	**-12,8**	**-39,7**
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) **(1)**	**-7,6**	**-29,3**	**-26,8**	**-14,3**
Doğrudan Yatırımlar (net)	-4,6	-6,9	-4,7	-3,6
Portföy Yatırımları (net)	9,6	-0,8	-5,2	11,3
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-4,3	-1,4	-1,4	-2,8
Yabancıların DİBS Alımları	-6,4	1,1	1,9	-1,9
Diğer Yatırımlar (net)	-12,6	-21,7	-17,0	-21,9
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	**-7,6**	**-29,3**	**-26,8**	**-14,3**
Kamu Kesimi	-10,4	-15,9	-16,1	-6,5
Özel Kesim	7,4	-6,5	-6,0	-4,2
Bankalar	-5,0	4,3	0,2	0,3
Banka dışı	12,4	-10,8	-6,3	-4,4
Doğrudan Yatırımlar (net)	-4,6	-6,9	-4,7	-3,6
Rezerv Varlıklar	**-31,9**	**23,3**	**27,2**	**2,9**
Net Hata Noksan	**-3,6**	**8,0**	**13,2**	**28,3**

Kaynak: TCMB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Eksi işareti girişi göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından ve borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

2.4. ENFLASYON VE PARA-KUR POLİTİKASI

a) Mevcut Durum

2021 yılı sonunda yüzde 36,1 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızının bir önceki yıla göre 21,5 puan artmasında; temel mal, gıda ve enerji fiyatlarındaki artışlar belirleyici olmuştur. Diğer taraftan, bu dönemde yönetilen-yönlendirilen ürün fiyatlarındaki görece olumlu seyir ve altın fiyatlarındaki düşüş TÜFE yıllık artış hızını sınırlamıştır.

2022 yılında ise; gıda, enerji ve yönetilen-yönlendirilen fiyatlardaki olumsuz seyir, yüksek enflasyonun hizmet fiyatları üzerindeki artırıcı etkileri ve kur gelişmeleri ile artan temel mal fiyatları TÜFE yıllık artışını hızlandırmıştır. Söz konusu gelişmeler neticesinde, Eylül 2022 itibarıyla yıllık enflasyon 2021 yılı sonu seviyesine göre yaklaşık 47 puan artarak yüzde 83,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Döviz kurları ile emtia fiyatlarındaki artış ve küresel tedarik zincirindeki aksaklıklar nedeniyle Yİ-ÜFE artış hızı 2021 yılında 2020 yılı sonuna göre belirgin şekilde artarak yüzde 79,9 oranında gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise başta emtia fiyatları olmak üzere mevcut maliyet artırıcı gelişmelerin görece kötüleşmesiyle Yİ-ÜFE artış hızındaki ivme kuvvetlenmiş ve Eylül 2022 itibarıyla yüzde 151,5 seviyesine yükselmiştir.

GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri

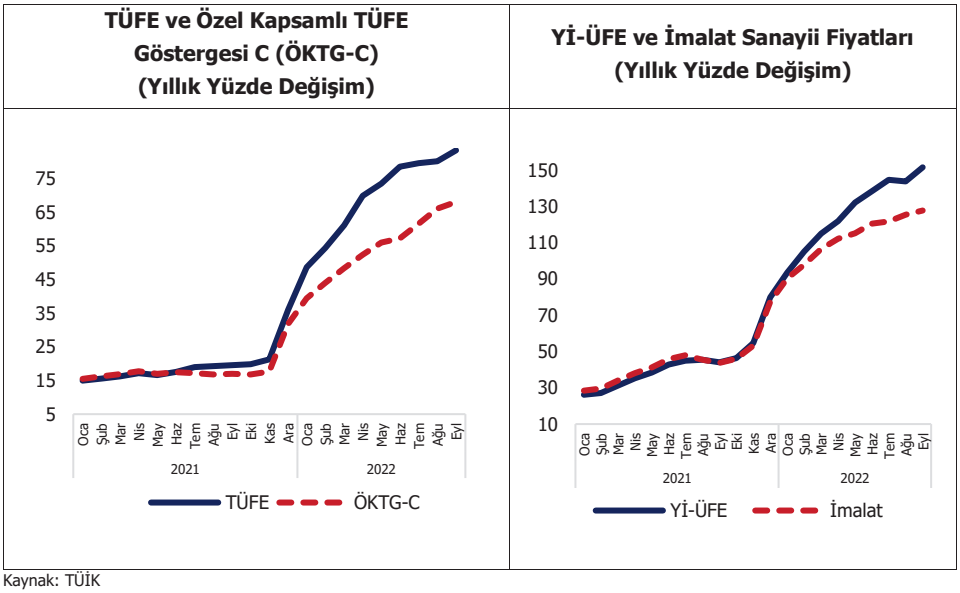

Kaynak: TÜİK

2022 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artışı fiyatlama davranışındaki bozulma sonrasında alt gruplarda kaydedilen artışla birlikte Mart ayı itibarıyla yüzde 61,1 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış hızı, gıda ve enerji fiyatlarındaki gelişmelere bağlı olarak yüzde 78,6 seviyesinde kaydedilmiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde ise enerji ve gıda fiyatlarındaki olumlu görünümle birlikte görece daha yavaş artan TÜFE yıllık artış hızı Eylül ayı itibarıyla yüzde 83,5'e yükselmiştir.

GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

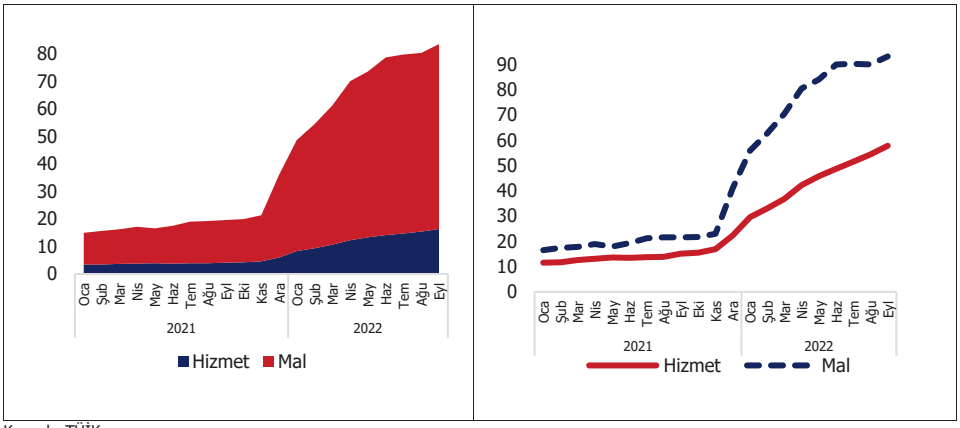

Kaynak: TÜİK

2022 yılının ilk yarısında güçlü bir ivmeye sahip olan temel mal grubu fiyatları artışı, yılın üçüncü çeyreğinde özellikle dayanıklı mal fiyatlarındaki olumlu gelişmelere paralel olarak görece yavaşlamıştır. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artışı Eylül 2022 itibarıyla sırasıyla yüzde 74,6 ve yüzde 68,1 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılı sonunda TÜFE yıllık artışının baz etkisinin yanı sıra kur gelişmelerinin birikimli etkisindeki gerileme ve gıda fiyatlarında beklenen düzeltme etkisiyle yüzde 65 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

TCMB, fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi

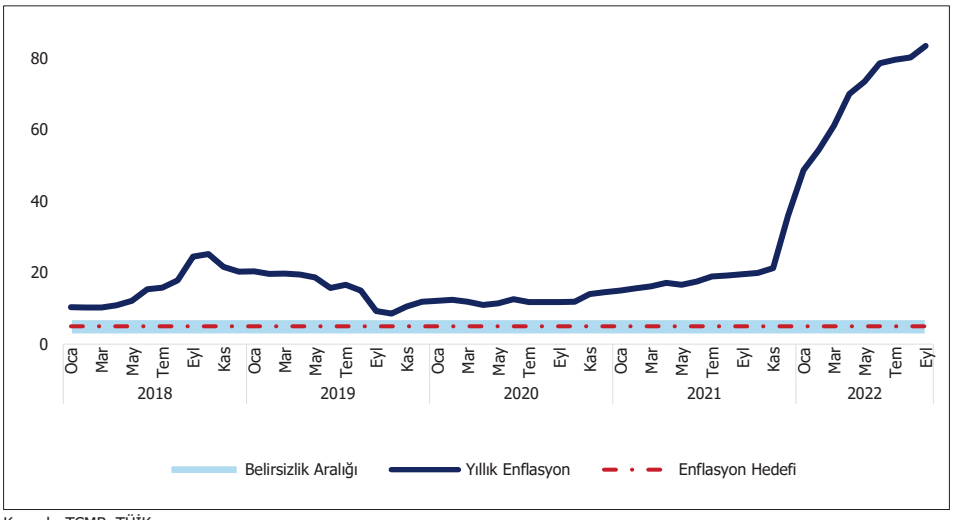

Kaynak: TCMB, TÜİK

2021 yılı Eylül ayından itibaren TCMB tarafından para politikası duruşunda güncellemeye ihtiyaç bulunduğu değerlendirmesi yapılmış ve politika faizinde indirim kararı alınmıştır. TCMB, enflasyonun geçici arz yönlü unsurlardan kaynaklandığını belirterek çekirdek göstergelerdeki olumlu görünüme işaret etmiş, Eylül ve Aralık ayları arası dönemde faiz oranında toplamda 500 baz puanlık indirim yapmıştır.

2022 yılının ilk yarısında arz ve talep şoklarının ayrıştırılmasına yönelik yapılan analizler ışığında politika faizini sabit tutan TCMB, yılın üçüncü çeyreğinde ise küresel büyümeye yönelik belirsizliklerin ve jeopolitik risklerin arttığı bir dönemde ekonomik aktivitedeki ivmenin sürdürülmesi açısından finansal koşulların destekleyici olmasına karar vererek Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında toplamda 350 baz puanlık faiz indirimine gitmiştir.

GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

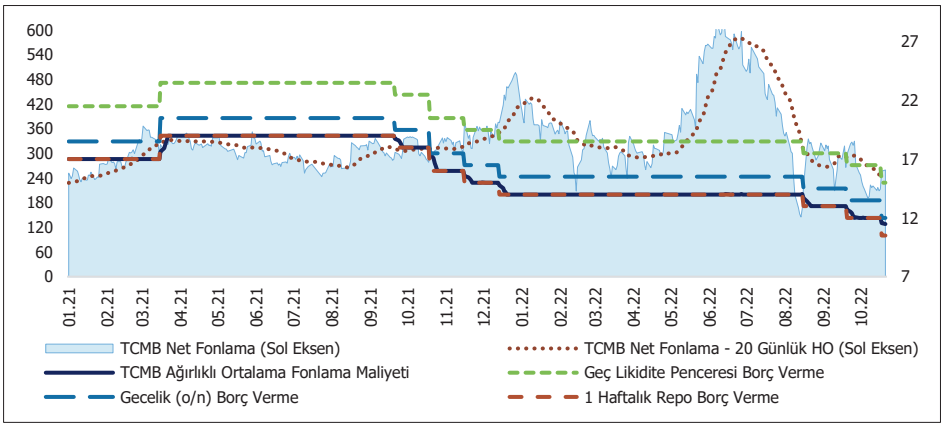

Kaynak: TCMB

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	6 538
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	4 640
2018	14 902	-	-	-	-	7 699	7 203
2019	22 693	-	-	-	-	6 456	16 237
2020	23 067	-	-	-	-	5 985	17 082
2021	21 079	-	-	-	7 278	6 111	7 690
2022(1)	15 318				-	17 971	-2 653

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları

(1) 2022 yılı verileri ilk 9 ay itibarıyladır.

İhracat reeskont kredileri yoluyla TCMB döviz rezervlerine 2021 yılında 21,1 milyar ABD doları, 2022 yılının ilk dokuz ayında ise 15,3 milyar ABD doları katkı sağlanmıştır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2021 yılı sonunda bir önceki yılsonuna göre 21 milyar ABD doları artışla 72,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2022 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2021 yılı sonuna göre 4,5 milyar ABD doları azalışla 68,1 milyar ABD doları seviyesindedir.

2022 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2021 yılsonuna göre yüzde 51,5 oranında artmıştır. Bununla birlikte, emisyon toplamı 84,5 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 2,9 milyar ABD doları azalırken, toplam yükümlülükleri ise 9,7 milyar ABD doları azalmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 6,8 milyar ABD doları artış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Eylül 2022 itibarıyla 2021 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 36,3, yüzde 47,9 ve yüzde 47,4 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, Türk Lirası cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve Türk Lirası cinsi vadeli mevduatlardaki değerlenme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2021	2022		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç
		Milyon TL		
Para Arzları				
M1	2 097 220	2 307 772	2 662 097	2 857 914
M2	5 061 707	5 744 619	6 672 718	7 488 326
M3	5 165 828	5 847 392	6 775 895	7 612 062
		Milyon TL		
Para Tabanı	620 093	667 996	860 951	939 250
Emisyon	235 377	257 631	286 916	319 888
Net Dış Varlıklar	137 975	274 084	167 757	212 920
Net Uluslararası Rezervler	108 219	236 508	130 637	179 900
Net İç Varlıklar	482 118	393 912	693 194	726 329
Hazine Borçları	73 903	62 437	98 230	132 332
Değerleme Hesabı	-53 611	-26 014	183 036	308 403
		Milyon ABD Doları		
Dış Varlıklar	113 896	109 187	101 979	110 978
Toplam Yükümlülükler	114 789	102 052	103 016	105 077
Yurt Dışı	13 404	14 755	14 773	16 721
Yurt İçi	101 385	87 297	88 244	88 356
Net Dış Varlık Pozisyonu	-893	7 135	-1 038	5 901

Kaynak: TCMB
Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilecektir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıyladır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.

b) Hedefler

Liralaşma Stratejisi adımlarının hayata geçirilmesi başta olmak üzere uygulanacak etkin para ve maliye politikalarının yanı sıra üretim ve verimlilik artışlarının desteğiyle TÜFE artış hızının 2023 yılsonunda yüzde 24,9'a indirilmesi hedeflenmektedir.

2.5. MALİ PİYASALAR

a) Mevcut Durum

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, Haziran 2022 itibarıyla 13,6 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ye oranı yüzde 133,7 olmuştur. 2021 yılı sonuna göre finansal kuruluşların sektörel paylarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Aracı kurumlar ve varlık yönetim şirketleri dışındaki finansal kuruluşların aktif büyüklüklerinin GSYH'ye oranları ise milli gelirdeki yüksek artışın da etkisiyle gerilemiştir.

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)			Aktif Büyüklük (2)			Sektör Payı			GSYH'ye Oran			Kuruluş Sayısı		
	Milyar TL			Milyar ABD Doları			Yüzde			Yüzde			Adet		
	2020	2021	2022-6	2020	2021	2022-6	2020	2021	2022-6	2020	2021	2022-6	2020	2021	2022-6
Bankalar	**6 106,4**	**9 215,5**	**11 707,7**	**823,0**	**691,4**	**702,7**	**86,2**	**85,9**	**86,0**	**121,0**	**127,1**	**114,9**	**54**	**55**	**57**
Mevduat Bankaları	5 281,5	7 882,8	10 016,9	711,8	591,4	601,2	74,6	73,5	73,6	104,6	108,7	98,3	34	34	35
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	387,8	615,3	734,3	52,3	46,2	44,1	5,5	5,7	5,4	7,7	8,5	7,2	14	15	16
Katılım Bankaları	437,1	717,3	956,6	58,9	53,8	57,4	6,2	6,7	7,0	8,7	9,9	9,4	6	6	6
Banka Dışı Kredi Kuruluşları	**154,4**	**219,7**	**285,5**	**20,8**	**16,5**	**17,1**	**2,2**	**2,0**	**2,1**	**3,1**	**3,0**	**2,8**	**92**	**92**	**91**
Finansal Kiralama Şirketleri	70,3	106,0	134,8	9,5	8,0	8,1	1,0	1,0	1,0	1,4	1,5	1,3	22	22	21
Faktoring Şirketleri	48,0	65,0	86,1	6,5	4,9	5,2	0,7	0,6	0,6	1,0	0,9	0,8	55	54	52
Finansman Şirketleri	36,0	48,7	64,6	4,9	3,7	3,9	0,5	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6	15	16	18
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	**307,8**	**429,2**	**534,3**	**41,5**	**32,2**	**32,1**	**4,3**	**4,0**	**3,9**	**6,1**	**5,9**	**5,2**	**63**	**65**	**70**
Hayat Dışı	95,5	125,3	158,1	12,9	9,4	9,5	1,3	1,2	1,2	1,9	1,7	1,6	39	41	45
Hayat/Emeklilik	205,5	294,2	362,7	27,7	22,1	21,8	2,9	2,7	2,7	4,1	4,1	3,6	21	21	21
Reasürans	6,8	9,7	13,5	0,9	0,7	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	3	3	4
Yatırım Ortaklıkları	**102,4**	**157,4**	**192,7**	**13,8**	**11,8**	**11,6**	**1,4**	**1,5**	**1,4**	**2,0**	**2,2**	**1,9**	**48**	**51**	**54**
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	94,9	149,8	175,3	12,8	11,2	10,5	1,3	1,4	1,3	1,9	2,1	1,7	33	36	38
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	0,6	0,7	0,7	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	6,9	6,9	16,7	0,9	0,5	1,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	6	6	7
Portföy Yönetim Şirketleri	**364,6**	**653,1**	**814,2**	**49,1**	**49,0**	**48,9**	**5,1**	**6,1**	**6,0**	**7,2**	**9,0**	**8,0**	**49**	**52**	**57**
Aracı Kurumlar	**41,3**	**41,3**	**72,5**	**5,6**	**3,1**	**4,4**	**0,6**	**0,4**	**0,5**	**0,8**	**0,6**	**0,7**	**72**	**72**	**72**
Varlık Yönetim Şirketleri	**4,9**	**6,1**	**7,3**	**0,7**	**0,5**	**0,4**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**18**	**21**	**22**
TOPLAM	**7 081,8**	**10 722,2**	**13 614,2**	**954,5**	**804,4**	**817,1**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**140,3**	**147,9**	**133,7**	**396**	**408**	**423**

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB, TÜİK, SPK, BDDK, SEDDK

(1) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.

(2) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurları kullanılarak SBB tarafından hesaplanmıştır.

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Türkiye'nin hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğu hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında düşük seyrini sürdürmektedir. Hanehalkı finansal varlıkları, mevduat ve mevduat dışındaki finansal varlıklardaki artış ile önemli bir yükseliş kaydederken, hanehalkı finansal yükümlükleri ise finansal varlıklardaki artışın aksine durağan seyretmektedir. Finansal istikrarın sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkileyen bu seyirde, hanehalkının yabancı para cinsinden borçlanamaması ve tüketici kredilerinde uygulanan makroihtiyati tedbirler öne çıkmaktadır. Ayrıca finans dışı kesimin yabancı para cinsinden borçlanmasına yönelik kısıtlamalar destekleyici rol oynamaktadır.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

			Haziran	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Mevduat	**1 917,7**	**2 973,4**	**2 223,0**	**3 740,3**
Tasarruf Mevduatı	809,1	1 032,3	996,9	1 522,1
Döviz Tevdiatı	844,7	1 560,3	950,2	1 770,6
Kıymetli Maden Deposu	263,9	380,8	276,0	447,6
Tahvil ve Bonolar	**29,0**	**28,3**	**24,2**	**37,6**
Kamu	13,6	14,8	9,3	24,8
Özel Sektör	15,4	13,4	14,9	12,8
Yatırım Fonları	**264,6**	**446,7**	**309,6**	**549,5**
Menkul Kıymet	93,1	194,2	130,3	248,6
Emeklilik (1)	169,7	243,7	185,8	298,7
Hisse Senedi	**210,3**	**294,3**	**218,4**	**397,0**
Diğer Menkul Kıymetler (2)	**4,4**	**4,5**	**8,1**	**3,0**
TOPLAM VARLIKLAR	**2 426,0**	**3 747,5**	**2 783,4**	**4 727,5**
Banka Kredileri	**837,7**	**1 011,1**	**892,8**	**1 226,1**
Konut Kredileri	279,2	299,8	278,2	347,7
Taşıt Kredileri	11,9	13,3	15,0	24,0
İhtiyaç Kredileri	396,4	482,0	427,1	562,9
Kredi Kartları	150,1	216,0	172,4	291,6
Finansman Şirketi Kredileri	**14,8**	**15,6**	**16,7**	**15,7**
Konut Kredileri	0,2	0,0	0,0	0,0
Taşıt Kredileri	10,8	11,9	13,2	12,1
İhtiyaç Kredileri	3,8	3,7	3,5	3,6
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	**0,2**	**0,2**	**0,2**	**0,1**
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	**852,7**	**1 026,9**	**909,7**	**1 242,0**
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	**48,1**	**52,0**	**47,1**	**46,4**
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	**16,9**	**14,2**	**15,4**	**12,2**
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	**284,5**	**364,9**	**306,0**	**380,6**

Kaynak: BDDK, TÜİK, MKK, TBB Risk Merkezi, Emeklilik Gözetim Merkezi, SBB Hesaplamaları

(1) Katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı toplamını ifade etmektedir. Otomatik katılım sistemi verileri de dâhil edilmiştir.

(2) Varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymetler ve kira sertifikalarını içermektedir.

(3) Finansal kiralama şirketlerince kullandırılan konut kredilerini ihtiva etmektedir.

Haziran 2022 itibarıyla hanehalkı finansal borcu, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 36,5 oranında artarak 1,2 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu artışta miktarsal olarak en önemli

etken hanehalkı finansal yükümlülükleri arasında yüzde 98,7 ile en büyük kalemi oluşturan banka kredisi stoku olmuştur. Haziran 2022 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre bankaların kullandırdığı kredi stoku yüzde 37,3 artarken, finansman şirketlerinin kullandırdığı kredi stoku yüzde 5,8 oranında azalmıştır.

Banka kredisi stokunun alt kalemlerine bakıldığında bireysel kredi kartı borcu ve taşıt kredilerindeki artış dikkat çekmektedir. Haziran 2022 itibarıyla önceki yılın aynı dönemine göre kredi kartı stoku yüzde 69,1, taşıt kredisi stoku yüzde 59,6, ihtiyaç kredisi stoku yüzde 31,8 ve konut kredisi stoku yüzde 25 oranında artmıştır. Banka kredisi stoku içinde Haziran 2022 itibarıyla ihtiyaç kredileri yüzde 45,9, konut kredileri yüzde 28,4, kredi kartları yüzde 23,8 ve taşıt kredileri ise yüzde 2 ağırlığa sahiptir.

Hanehalkı finansal varlıklarındaki güçlü büyüme devam etmektedir. Haziran 2022 itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları yıllık yüzde 69,8 oranında artarak 4,7 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Hanehalkı varlıklarının en büyük kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 68,3, hanehalkının tahvil ve bono stoku yüzde 55,4 oranında artmıştır. Borsa İstanbul'da devam eden yerli yatırımcı ilgisi ve halka arzlardaki güçlü eğilimin devam etmesiyle beraber hanehalkının hisse senedi stoku yüzde 81,8 oranında artmıştır. Bu dönemde hanehalkının sahip olduğu yatırım fonları yüzde 77,5 oranında yükselmiştir. Hanehalkı mevduatı içinde tasarruf mevduatı yüzde 52,7, döviz mevduatının TL değeri yüzde 86,3 ve kıymetli maden depo hesaplarının TL değeri yüzde 62,2 oranında artmıştır.

Hanehalkı finansal varlıklarındaki güçlü artışın finansal yükümlülüklerdeki artışın üzerinde olması nedeniyle Haziran 2022 itibarıyla hanehalkı finansal varlıklarının finansal yükümlülüklere oranı bir önceki yıla göre 74,7 puan artarak yüzde 380,6'ya yükselmiştir. Diğer taraftan, hanehalkı finansal yükümlülüklerinin GSYH'ye oranı 3,2 puan düşerek yüzde 12,2'ye, finansal varlıklarının GSYH'ye oranı 0,6 puan düşerek yüzde 46,4'e gerilemiştir.

Temmuz 2022 itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz açığı, bir önceki yılın aynı dönemine göre varlıklarındaki yüzde 13,7 oranındaki artış, yükümlülüklerindeki yüzde 5 oranındaki azalış sonucunda 34,6 milyar ABD doları azalarak 91,3 milyar ABD dolarına gerilemiştir. 111,6 milyar ABD dolarıyla varlıklardaki en büyük kalem olan mevduattaki yıllık artış yüzde 13,4 olmuştur. Aynı dönemde ihracat alacaklarındaki artış yüzde 15,8 olarak gerçekleşmiştir. Temmuz 2022 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yurt dışından sağlanan krediler yatay seyrederek 103,1 milyar ABD doları olurken yurt içinden sağlanan krediler ise yüzde 16 oranında düşüşle 121,6 milyar ABD doları olmuştur. Böylece yükümlülükler kaleminde en önemli yere sahip olan nakdi krediler yüzde 9,3 azalışla 225 milyar ABD doları olarak kaydedilmiştir.

Finansal kesim dışındaki firmaların kısa vadeli net döviz pozisyonu fazla vermeyi sürdürmüştür. 2022 yılı Temmuz ayında kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası 68,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlasında bir önceki yılın aynı dönemine göre 8,6 milyar ABD doları tutarındaki artışta, firmaların kısa vadeli varlıklarının kısa vadeli yükümlülüklerinden daha fazla artması etkili olmuştur. Kısa vadeli varlıklar yıllık 18,7 milyar ABD doları, kısa vadeli yükümlülükler ise 10,1 milyar ABD doları artmıştır.

TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar ABD Doları)

			Temmuz	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Varlıklar	**147,4**	**153,1**	**151,0**	**171,7**
Mevduat	98,2	100,7	98,4	111,6
Menkul Kıymetler	1,6	1,3	1,1	1,3
İhracat Alacakları	29,8	33,7	33,8	39,2
Yurt Dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	17,8	17,5	17,7	19,6
Yükümlülükler	**269,9**	**275,2**	**276,8**	**262,9**
Nakdi Krediler	245,6	241,8	247,8	224,7
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	146,5	137,6	144,7	121,6
Döviz Kredileri (Bilgi İçin)	137,6	130,5	137,0	115,6
Dövize Endeksli Krediler (Bilgi İçin)	1,8	1,0	1,3	0,6
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	99,1	104,2	103,1	103,1
İthalat Borçları	24,4	33,4	29,0	38,2
Net Döviz Pozisyonu	**-122,5**	**-122,1**	**-125,8**	**-91,3**
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	129,7	135,7	133,4	152,1
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	66,3	76,5	73,4	83,5
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	**63,4**	**59,1**	**60,0**	**68,6**

Kaynak: TCMB

(1) Kısa Vadeli Varlıklar=Mevduat+Menkul Kıymetler+İhracat Alacakları

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Yurt İçi Bankalar, Faktoring Şirketleri ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Dövize Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli İthalat Borçları ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli İthalat Borçları

Türkiye'nin hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ye oranı diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında her iki gösterge bakımından da oldukça düşük bir risklilik seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) veri tabanına göre, 2022 yılı ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ye oranı yüzde 13,3 ile hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır. Aynı dönemde raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 64,8 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 50,7'dir.

Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında, finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ye oranında da Türkiye 2022 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 72,6 oranıyla düşük riskliliğe sahiptir. Aynı dönemde raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 100,8 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 112,6'dır.

GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ye Oranı (1)

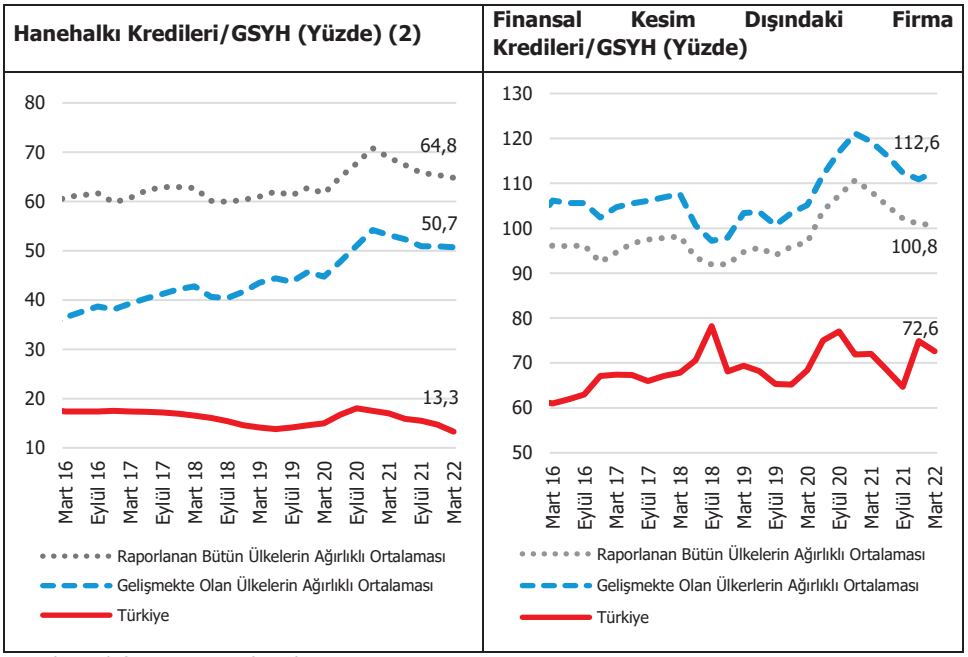

Kaynak: Bank for International Settlements
(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür.
(2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

Ağustos 2022'de bankacılık sektöründe 35'i mevduat, 16'sı kalkınma ve yatırım, 6'sı ise katılım bankası olmak üzere toplam 57 banka faaliyet göstermektedir. Ağustos 2022 itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 86,8 artarak 12,7 trilyon TL; ABD doları bazında ise yüzde 17,2 azalarak 699 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

			Ağustos	
	2020	2021	2021	2022
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	6 106	9 213	6 800	12 699
Aktif Büyüklüğü (Milyar ABD Doları) (1)	823	691	819	699
Canlı Krediler (Milyar TL)	3 577	4 901	3 910	6 661
Mevduat (Milyar TL)	3 455	5 303	3 911	7 739
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (2)	58 503	92 942	48 457	252 208
Banka Sayısı (Adet)	54	55	55	57
Şube Sayısı (Adet)	11 189	11 098	11 156	11 102
Personel Sayısı (Bin kişi)	202	203	202	205
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (2)	1,1	1,3	0,7	2,3
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (2)	11,4	15,5	8,1	30,2
Mevduat / Toplam Pasifler	56,6	57,6	57,5	60,9
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	3,7	3,4	3,4	2,7
Canlı Krediler / Toplam Aktifler	58,6	53,2	57,5	52,5
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	16,7	16,0	16,9	16,4
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	18,7	18,4	17,3	18,7
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	4,4	6,1	6,9	5,7
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	4,1	3,2	3,7	2,4
Özel Karşılık Oranı	74,8	77,6	78,0	83,3
Kredi / Mevduat Oranı	103,5	92,4	100,0	86,1
Likidite Yeterlilik Oranı	148,2	148,0	151,7	156,5

Kaynak: BDDK
(1) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurları kullanılarak SBB tarafından hesaplanmıştır.
(2) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Ağustos 2022 itibarıyla yerli özel bankalar sektör aktiflerinin yüzde 30,1'ini, yabancı bankalar yüzde 26,2'sini, kamu bankaları ise yüzde 43,7'sini temsil etmektedir. Fonksiyonel gruplar bazında ise mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının payı azalırken katılım bankalarının payında artış görülmektedir. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 85,6'sını, katılım bankaları yüzde 8,4'ünü, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 6,1'ini temsil etmektedir.

Bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi Ağustos ayında önceki yılın aynı ayına göre yüzde 70,4 artarak 6,7 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kredilerin türlerine göre dağılımına bakıldığında toplam kredi hacminin yüzde 56,8'i kurumsal kredi ve kredi kartlarından, yüzde 19,1'i bireysel kredi ve kredi kartlarından, yüzde 24,1'i KOBİ kredilerinden oluşmaktadır. 2022 yılında kredilerin amacına uygun şekilde iktisadi faaliyetle buluşmasını temin etmek amacıyla ticari kredilere yönelik makroihtiyati kararlar alınmıştır. Ayrıca, finansal istikrarı desteklemek amacıyla 2021 ve 2022 yıllarında tüketici kredilerine yönelik ilave makroihtiyati kararlar alınmıştır. Böylece ticari krediler Ağustos ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 78,8 artarken tüketici kredi artışı yüzde 30,2 olarak gerçekleşmiştir.

BDDK'nın salgın sırasında kredilerin sınıflandırılmasında sağladığı esnekliği Eylül 2021'de kaldırarak, kredilerin ilgili sınıflara kademeli olarak alınmasını sağlayacak kararı sonrası tahsili gecikmiş alacak (TGA) bakiyesine geçişler bir miktar artış göstermiştir. Ancak 2022 yılında kredi büyümesindeki güçlü seyre karşın TGA bakiyesine geçişlerin ılımlı seyretmesi ve kurlarda yaşanan artış, tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içindeki payının gerilemesine neden olmuştur. Böylelikle, Ağustos 2021'de yüzde 3,7 olan TGA oranı Ağustos 2022 itibarıyla yüzde 2,4'e gerilemiştir. Söz konusu oran ticari kredilerde yüzde 2,4 ve tüketici kredilerinde yüzde 2,3 seviyesinde bulunmaktadır.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Ağustos 2022'de önceki yılın aynı dönemine göre artarak yüzde 60,9'a yükselmiştir. Aynı dönemde ihraç edilen menkul kıymetler ile sendikasyon-seküritizasyon kredilerinin payında gerileme yaşanmıştır. Ağustos 2022'de söz konusu kalemlerin toplam kaynaklara oranı sırasıyla yüzde 2,7 ve yüzde 3,2 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün uzun vadeli likidite pozisyonuna ilişkin temel göstergelerden biri olan kredi/mevduat oranı Ağustos 2022'de tüm bankacılık sektörü için yüzde 86,1'e gerilemiştir. Eylül 2021 itibarıyla 100 seviyesinin altına inmiş olan kredi/mevduat oranındaki gerileme eğilimi kredilerden daha güçlü seyreden mevduatların etkisiyle devam etmektedir. Bu oran Türk lirasında yüzde 119,9 ve yabancı parada yüzde 58,5 seviyesindedir. Söz konusu oran mevduat toplama yetkisi bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda yüzde 80 olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) Ağustos 2022 itibarıyla yüzde 18,7 ile hedef oran olan yüzde 12'nin oldukça üzerinde bulunmaktadır. 2022 yılında kamu bankalarına yapılan sermaye desteği ile bankaların karlılığındaki artış SYR'yi olumlu yönde etkilemiştir. Diğer taraftan BDDK'nın Nisan ayında kredi riskine esas tutar hesaplamasında 2021 yılsonuna ait Merkez Bankası döviz alış kurunun kullanılmasına yönelik almış olduğu karar sonrası SYR'de bir miktar gerileme görülse de sektörün sermaye yeterliliği olası risklere karşı güçlü görünümünü sürdürmektedir. Ağustos 2022 itibarıyla SYR; mevduat bankaları için yüzde 18,3, katılım bankaları için yüzde 21, kalkınma ve yatırım bankaları için yüzde 21,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankaların sahiplik durumuna göre ise SYR, yerli özel bankalar için yüzde 20,7, kamu bankaları için yüzde 16,7 ve yabancı bankalar için de yüzde 19,4 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa kapitalizasyonu 2021 yılı sonunda 2.182 milyar TL iken, 2022 yılı Ağustos ayında 3.522 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılı sonunda yüzde 30,1 seviyesinde bulunan piyasa kapitalizasyonunun GSYH'ye oranı ise Haziran 2022 itibarıyla yüzde 26,9'a gerilemiştir. 2022 yılı Ağustos ayında Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 34,1 düzeyinde gerçekleşmiş olup bu dönem itibarıyla 476 şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2019	2020	2021	2022-6	2022-8
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	513	508	561	583	590
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	402	394	446	469	476
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	111	114	115	114	114
Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	447 227	736 446	861 631	1 107 707	1 464 163
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	60,9	49,0	40,6	33,0	34,1
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon TL)	1 108 773	1 782 648	2 182 455	2 741 774	3 522 155
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (Yüzde)	25,7	35,3	30,1	26,9	
Yatırım Kuruluşları (Adet)	118	117	118	118	118
Aracı Kurumlar (Adet)	74	72	72	72	72
Bankalar (Adet)	44	45	46	46	46
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	560	681	874	982	1 035
Toplam Değeri (Milyon TL)	113 777	128 483	267 389	350 535	410 849
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	411	404	375	382	384
Toplam Değeri (Milyon TL)	127 694	170 514	244 053	300 316	333 217
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	10	9	9	9	9
Portföy Değeri (Milyon TL)	13	14	27	27	28
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	574	610	699	746	827
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	33	33	36	38	38
Aktif Toplamı (Milyon TL)	86 228	94 882	149 767	175 306	
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	7	6	6	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	51	49	52	57	58
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	284 079	364 599	653 077	814 273	988 108
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	104	104	108	109	109
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	137	139	148	152	152
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	9	9	9	8	8
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL)	76 915	86 423	102 171	109 287	118 129

Kaynak: SPK, TÜİK, MKK, Takasbank, KAP

Kurumsal yatırımcılar sektöründe menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2021 yılı sonuna göre yüzde 53,7 artışla Ağustos 2022 itibarıyla 410,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise Ağustos 2022 itibarıyla 2021 yılı sonuna göre yüzde 51,3 artarak 988,1 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı 2022 yılı Haziran ayında 2021 yılı sonuna göre yüzde 17,1 oranında artmış ve 175,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2022 yılının Ağustos ayında, 2021 yılı sonuna göre yüzde 15,6 artarak 118,1 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 65,2'si finansman bonosu, yüzde 26,5'i özel sektör tahvili, kalan yüzde 8,3'ü ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Ağustos 2022 itibarıyla 2021 yılı sonuna göre finansman bonosunun payı 0,9 puan artarken özel sektör tahvilinin payı 1,8 puan azalmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

			Ağustos	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	421 240	330 896	181 685	430 156
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	18 958 728	14 173 023	9 034 858	7 370 972
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi	6 594 271	7 513 262	4 625 311	6 854 401
Birincil Halka Arz Hasılat Toplamı (1)	1 157	21 560	15 159	12 690
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	116 833	29 464	18 914	30 242
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon ABD doları)	25 550	15 300	14 738	11 373
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	340	181	176	25
Altın İşlem Hacmi (Ton)	731	327	239	227
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	2 868 176	4 457 749	2 320 898	3 997 179
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	14 889	26 699	11 458	14 522

Kaynak: Borsa İstanbul

(1) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacminde 2022 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre düşüş görülmüştür. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 136,8 artarken, borçlanma araçları piyasası işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı işlem hacmi yüzde 18,4 oranında daralmıştır. Aynı dönemde pay piyasası işlem hacmi ise yüzde 48,2 oranında artış kaydetmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarda 2022 yılının ilk sekiz ayında 30 halka arz işlemi olmuş ve 12,7 milyar TL'lik bir fon elde edilmiştir. Birincil halka arz sayısı itibarıyla 2021 yılında tarihin en yüksek seviyesine ulaşılmış olup, şirketlerin halka arzlara olan ilgisinin 2022 yılında da devam ettiği görülmektedir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında, 2021 yılında görülen düşüş eğiliminin aksine, 2022 yılının ilk sekiz ayında altın TL işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 59,9 oranında artmıştır. Diğer taraftan, altın dolar işlem hacmi ise yüzde 22,8 oranında azalmıştır. Ağustos 2022 itibarıyla altın TL işlem hacmi 30,2 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 11,4 milyar ABD doları; ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 227 ton olarak gerçekleşmiştir.

2021 yılı Ağustos ayında 2.321 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi Ağustos 2022 itibarıyla 3.997 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde Haziran 2022 itibarıyla 70 şirket bulunmakta ve bu şirketlerden 45'i hayat dışı, 21'i hayat ve emeklilik ve 4'ü reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2021 yılında toplam prim üretimi, 2020 yılına göre yüzde 28 oranında artarak 105,4 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 27,6 oranında artarak 96,6 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, 8,7 milyar TL tutarında da endirekt olarak üretim sağlanmıştır. Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat yükselerek GSYH'nin 32 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı 2018 yılı öncesinde yüzde 70'lerin üzerinde seyrederken, son yıllarda uluslararası sermayeli şirket sayılarındaki azalma sonucunda 2021 yılında toplam ödenmiş sermaye açısından yabancı sermayenin payı yüzde 57,9 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı ise yüzde 51,8 olmuştur. Haziran 2022 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren 70 şirketin 36'sında yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 42'dir.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

			Haziran	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Aktif Toplamı (Milyon TL)	**307 834**	**429 163**	**335 592**	**534 681**
Hayat Dışı Şirketler	95 528	125 288	105 272	158 167
Hayat/Emeklilik Şirketleri	205 496	294 185	221 939	362 774
Reasürans Şirketleri	6 810	9 690	8 381	13 740
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	**58,58**	**57,90**	**58,58**	**57,90**
Hayat Dışı Şirketler	58,72	57,35	58,72	57,35
Hayat/Emeklilik Şirketleri	58,30	59,19	58,30	59,19
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	**75 766**	**96 647**	**42 851**	**83 883**
Hayat Dışı Şirketler	59 158	76 752	33 830	68 123
Hayat Sigorta Şirketleri	16 608	19 896	9 021	15 760
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kârı	**10 507**	**12 855**	**5 919**	**4 963**
Hayat Dışı Şirketler	5 973	6 425	3 191	1 620
Hayat/Emeklilik Şirketleri	4 085	5 601	2 548	3 983
Reasürans Şirketleri	450	829	180	640
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	3,4	3,0	1,8	0,9
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	27,3	25,8	15,0	9,7
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	73,9	71,5	71,6	73,4
Hayat/Emeklilik Şirketleri	96,5	96,5	97,2	96,5
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	11,5	8,2	10,5	0,3
Hayat/Emeklilik Şirketleri	18,2	14,9	16,3	11,1
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	18,2	29,7	19,3	101,3
Hayat Sigorta Şirketleri	24,5	19,8	3,5	74,7

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu
(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektöründe 2020 yılında kâr 10,5 milyar TL iken 2021 yılında yüzde 22 oranında artarak 12,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 6,4 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 5,6 milyar TL kâr elde etmiştir. 2021 yılında reasürans şirketleri de 829 milyon TL kâr kaydetmiştir. Hayat dışı ve hayat-emeklilik şirketlerinin teknik ve toplam net kârı son beş yılda düzenli olarak artmakta iken 2022 Haziran ayı itibariyla bir önceki yılın aynı dönemine göre düşüş gerçekleşmiştir.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	OKS Devlet Katkısı	Toplam Fon Büyüklüğü	
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)
2009	1 987 940	-	9 097	-	-	-	9 097	42,8
2010	2 281 478	-	12 012	-	-	-	12 012	30,2
2011	2 641 843	-	14 330	-	-	-	14 330	19,3
2012	3 128 130	-	20 346	-	-	-	20 346	42,0
2013	4 153 055	-	25 146	1 152	-	-	26 297	29,2
2014	5 092 871	-	34 793	3 019	-	-	37 812	43,8
2015	6 038 432	-	42 979	5 020	-	-	47 999	26,9
2016	6 627 025	-	53 409	7 438	-	-	60 848	26,8
2017	6 924 945	3 420 618	67 677	10 141	1 793	-	79 612	30,8
2018	6 878 224	4 761 668	76 962	11 656	4 685	-	93 303	17,2
2019	6 871 131	5 354 242	101 884	17 262	8 194	-	127 341	36,5
2020	6 900 564	5 724 081	137 094	21 253	11 304	483	170 135	33,6
2021	7 092 020	6 196 692	205 573	22 338	15 740	735	244 387	43,6
2021 (1)	6 979 724	6 025 228	154 472	22 235	13 936	640	191 282	19,9
2022 (1)	7 628 798	6 571 943	282 347	39 899	24 523	1 280	348 049	82,0

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi
(1) Eylül sonu itibarıyladır.

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü, 2021 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 43,6 oranında artışla 244,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eylül 2022 itibarıyla toplam fon büyüklüğü 348 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2022 itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 322 milyar TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 7,6 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü devlet katkısı dâhil 26 milyar TL'ye ulaşmış olup sistemde 6,6 milyon tekil kişi çalışan yer almaktadır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar[1]

Haziran 2022 itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 113'tür. Bu kuruluşların aktif toplamı 292,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

[1] Tasarruf finansman şirketleri Katılım Finans bölümünde yer almaktadır.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	22	22	22	21
Şube Sayısı (Adet)	116	115	116	117
Personel Sayısı (Kişi)	1 206	1 242	1 209	1 251
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	70 277	106 048	79 763	134 840
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 502	2 042	1 209	1 251
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	55	54	55	52
Şube Sayısı (Adet)	343	350	350	355
Personel Sayısı (Kişi)	4 098	4 026	4 136	3 956
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	48 044	64 971	51 640	86 078
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	979	1 821	875	1 685
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	15	16	15	18
Personel Sayısı (Kişi)	853	918	840	928
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	36 046	48 700	43 283	64 569
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 090	1 389	737	753
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	18	21	19	22
Personel Sayısı (Adet)	2 150	2 261	2 201	2 298
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	4 901	6 081	4 931	7 308
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	292	858	256	684

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2022'de bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 69,1, yüzde 66,7, yüzde 49,2 ve yüzde 48,2 artmıştır. Haziran 2022 itibarıyla yıllıklandırılmış aktif kârlılığı ise finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketleri için sırasıyla yüzde 4,9, yüzde 4,7, yüzde 2,7 ve yüzde 21,3 olarak gerçekleşmiştir.

Katılım Finans

Haziran 2022 itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bu katılım bankalarının yurt içinde 1.342 şubesi, yurt dışında ise 4 şubesi bulunmaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe çalışan sayısı yaklaşık 17 bin kişidir.

Salgın sonrası ekonomik aktivitenin canlanmasıyla beraber katılım bankacılığı sektörü önemli bir büyüme kaydetmiştir. Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2022 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 89,7 oranında artarak 956,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı, bu dönemde yüzde 7,5'ten yüzde 8,2'ye yükselmiştir. Katılım bankacılığı kredileri, Haziran 2022 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 88 oranında artarak 248,9 milyar TL'den 467,8 milyar TL'ye yükselmiştir.

Haziran 2022 itibarıyla 287 milyar TL'si TP, 461,8 milyar TL'si YP olmak üzere katılım fonları toplam tutarı 748,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım fonları toplamı bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 100,5 oranında büyümüştür. Söz konusu katılım fonlarının krediye dönüşüm oranı, Haziran 2022 itibarıyla yüzde 62,5 olarak gerçekleşmiştir.

Sektörün büyümesiyle beraber karlılık da ciddi şekilde artış göstermiştir. 2021 yılı Haziran ayında 1,99 milyar TL tutarında olan net kar, Haziran 2022 itibarıyla 13,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım bankalarının yılbaşından itibaren birikimli özkaynak kârlılığı yüzde 6,74'ten yüzde 30,41'e, aktif kârlılığı ise yüzde 0,42'den yüzde 1,62'ye yükselmiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler

			Haziran	
	2020	**2021**	**2021**	**2022**
Katılım Bankacılığı				
-Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	437,1	717,3	504,3	956,5
Krediler (Milyar TL)	222,3	335,9	248,9	467,8
Katılım Fonu (Milyar TL)	321,4	556,4	373,4	748,8
Banka Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Yurt içi Şube Sayısı (Adet)	1 251	1307	1 276	1342
Yurt dışı Şube Sayısı (Adet)	4	4	4	4
Personel Sayısı (Bin kişi)	16,8	17,1	17,1	17,2
-Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Aktifler	0,98	1,04	0,42	1,62
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Özkaynaklar	15,77	18,31	6,74	30,41
-Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	17,83	18,82	16,55	19,81
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Brüt Krediler	3,59	3,02	3,51	1,89
Katılım Sigortacılığı				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım/Pencere)	12(6/6)	12(6/6)	12(6/6)	9(4/5)
Hayat Dışı şirketler	7(3/4)	7(3/4)	7(3/4)	5(2/3)
Hayat Emeklilik	5(3/2)	5(3/2)	5(3/2)	4(2/2)
Aktif Toplamı (Sadece Katılım) (Milyon TL)	9 288	13 580	10 488	17 657
Hayat Dışı Şirketler	4 254	6 020	4 837	7 875
Hayat/ Emeklilik	5 034	7 560	5 651	9 782
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	3 264	4 972	2 023	4 543
Hayat Dışı Şirketler	2 919	4 472	1 846	4 156
Hayat /Emeklilik	345	500	177	387
Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	3 694	5 469	2 313	4 963
Hayat Dışı Şirketler	3 348	4 929	2 108	4 523
Hayat/ Emeklilik	346	540	205	440
Kira Sertifikası (Sukuk) İhraçları (Milyar TL) (2)				
TL Cinsi Kira Sertifikaları	37,2	11,5	3,8	44,6
Altına Dayalı Kira Sertifikaları	23,2	60,5	31,1	34,9
Avro Cinsi Kira Sertifikası	4,4	16,3	11,0	-
Tasarruf Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	-	6	27	6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, TSB

(1) Yıl içindeki birikimli değerler kullanılmıştır.

(2) Farklı cinsten ihraç edilen kira sertifikaları dönem sonu kurları ile TL cinsine çevrilmiştir.

Hazine tarafından 2012 yılından bu yana yurt içinde ve yurt dışında kira sertifikası ihracı yapılmaktadır. 2022 yılının ilk altı ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 44,6 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde döviz cinsi kira sertifikası ihracı yapılmamıştır. Ayrıca, 2017 yılından itibaren altına dayalı kira sertifikası ihracı yapılmakta olup 2022 yılının ilk altı ayında 34,9 milyar TL karşılığında ihraç gerçekleştirilmiştir.

Gelişmekte olan katılım sigortacılığında Haziran 2022 itibarıyla pencere usulüyle faaliyet gösterenler de dâhil olmak üzere dördü hayat, beşi hayat dışı branşta işlem yapan

dokuz sigorta şirketi bulunmaktadır. Haziran 2022 itibarıyla toplam prim üretimi yaklaşık 5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde katılım sigortacılığı kuruluşlarının aktif toplamı ise 17,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

7 Mart 2021 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7292 sayılı Kanun'da yer alan hükümler uyarınca tasarruf finansman şirketleri BDDK'nın düzenleme ve denetim yetkisi altına alınmıştır. BDDK tarafından yapılan incelemeler sonucunda 2 Temmuz 2021 tarihinde intibak planı uygun görülmeyen 21 tasarruf finansman şirketi, tasfiye işlemleri gerçekleştirilmek üzere Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Bu çerçevede, 7 Haziran 2022 tarihli BDDK kararı kapsamında altı tasarruf finansman şirketi faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Katılım finans alanında ilk ulusal strateji belgesi olma özelliğini taşıyan 2022-2025 yıllarını kapsayan Katılım Finans Strateji Belgesi (KFSB) Türkiye'yi katılım finansın lider ülkesi hedefine taşıma noktasında yol haritası özelliği taşımaktadır. KFSB, İstanbul Finans Merkezi projesinin de iki temel ayağından bir tanesi olan katılım finansın, ilke ve prensiplerine uyumlu biçimde faaliyet göstermesi, çeşitli yapısal sorunlarına uygulanabilir ve gerçekçi çözümler üretilmesi, finansal sistem içinde hak ettiği yere ulaşmasını amaçlamaktadır.

KFSB'nin hazırlık sürecinde yurt dışında başarılı uygulamalar ve stratejik adımlar detaylı olarak incelenerek Türkiye'ye özgü bir model oluşturulması amaçlanmaktadır. Dünyada öncü rol oynayacak bir finansal model oluşturma vizyonu ile hazırlanan KFSB'de, katılım finans esaslarına göre faaliyet gösteren, gaye odaklı ilkeleri göz önünde bulunduran, kapsayıcı, sürdürülebilir ve yenilikçi bir katılım finans sistemini hayata geçirmek misyonu kapsamında çalışmalar yapılması hedeflenmektedir.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

2021 yılı, salgının devam eden etkilerinin bertaraf edilmesine yönelik maliye politikası araçlarının kullanılmaya devam edildiği bir yıl olmuştur. Bu kapsamda, sosyal güvenlik prim ödemelerinde erteleme yapılmış, bazı sektörlerde vergi indirimleri uygulanmış, kredi imkânlarına erişimde kolaylıklar sağlanmış ve işletmelere yönelik çeşitli hibe destekleri hayata geçirilmiştir. Alınan tedbirlerin ve nominal milli gelirin öngörülerin üzerinde gerçekleşmesinin etkisiyle, genel devlet gelir ve giderlerinin GSYH'ye oranında azalış gerçekleşmiş, genel devlet açığı öngörülerin altında kalmıştır.

Genel devlet gelirleri, GSYH'ye oranla 2021 yılında 2020 yılına göre 1,5 puan azalarak yüzde 30,9 olmuştur. Vergi gelirlerinde bir önceki yıla göre 0,5 puanlık azalış yaşanırken, sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası fonu prim gelirleri ile diğer genel devlet gelirlerinde 1,0 puanlık düşüş gerçekleşmiştir.

Genel devlet harcamaları, 2021 yılında GSYH'ye oranla 2020 yılına göre 2,8 puan azalarak yüzde 33,5 olmuştur. Bu dönemde, cari giderlerde 1,8 puan, cari transferlerde 2,0 puan azalış gerçekleşirken, sermaye transferlerinde 1,0 puanlık artış yaşanmıştır.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmelere paralel olarak, 2021 yılında genel devlet açığı GSYH'ye oranla bir önceki yıla göre 1,3 puan azalış göstermiş ve yüzde 2,6 olmuştur.

Bir önceki yıla göre 2022 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranla 1,4 puan azalarak yüzde 29,5 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 0,8 puan artması, diğer gelirlerin ise 2,2 puan azalması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen azalışın, 1,4 puanı sosyal güvenlik ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) prim gelirlerinden, 0,6 puanı faktör gelirlerinden, 0,2 puanı ise vergi dışı gelirlerden kaynaklanmaktadır.

GSYH'ye oranla genel devlet harcamalarının 2022 yılında bir önceki yıla kıyasla 0,8 puan azalarak yüzde 32,8 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, cari giderlerin 1,0 puan, cari transferlerin 0,8 puan azalacağı; sermaye transferlerinin 0,6 puan, yatırım harcamalarının 0,4 puan artacağı öngörülmektedir.

Bu kapsamda, GSYH'ye oranla 2021 yılında yüzde 2,6 olan genel devlet açığının 2022 yılında yüzde 3,2'ye çıkacağı öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin ise yüzde 0,7 olması beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2021 yılında GSYH'ye oranla yüzde 2,5 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2022 yılında temelde enerji KİT'lerinin borçlanma gereğinin artmasının etkisiyle 3,9 puan artarak yüzde 6,4 olması öngörülmektedir. Aynı şekilde, program tanımlı kamu kesimi açığının 3,9 puan artışla yüzde 5,3 olması beklenmektedir.

2021 yılında GSYH'ye oranla yüzde 41,8 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2022 yılında yüzde 36,7'ye düşmesi beklenmektedir.

Kamu maliyesinin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğini yansıtan bir gösterge niteliğinde olan ve ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini gösteren yapısal genel devlet dengesi, konjonktürel gelişmelerin etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle hesaplanmakta ve bir defalık gelir ve harcamaları içermemektedir. GSYH'ye oranla bir defalık gelir ve harcamalar 2021 yılında genel devlet dengesini 0,7 puan düşürürken, 2022 yılında 1,9 puan artırmaktadır. 2021 yılında genel devlet açığını 0,4 puan artıran konjonktürel dalgalanmaların 2022 yılında söz konusu açığı 0,4 puan azaltması beklenmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ye oranının, 2022 yılında, bir önceki yıla göre, 1,2 puan azalarak yüzde 1,7 seviyesinde olacağı, yapısal faiz dışı dengenin ise 1,1 puan iyileşerek yüzde 0,8 oranında fazla vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi		
	Denge(1)	**Denge(2)**	**Yapısal(3)**	**Denge(1)**	**Denge(2)**	**Yapısal(3)**
Yıl			**(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)**			
2019	-130 952	-245 651	-189 752	-23 052	-137 751	-81 852
2020	-198 154	-233 224	-95 469	-56 115	-91 186	46 570
2021	-190 635	-237 475	-213 438	150	-46 691	-22 654
2022(4)	-431 874	-170 746	-232 175	-89 955	171 173	109 744
2023(5)	-650 882	-323 013	-387 465	-69 119	258 750	194 298
			(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
2019	-3,0	-5,7	-4,3	-0,5	-3,2	-1,8
2020	-3,9	-4,6	-1,8	-1,1	-1,8	0,9
2021	-2,6	-3,3	-2,9	0,0	-0,6	-0,3
2022(4)	-3,2	-1,3	-1,7	-0,7	1,3	0,8
2023(5)	-3,5	-1,7	-2,1	-0,4	1,4	1,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Yapısal dengenin GSYH'ye oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.
(1) Genel devlet dengesi
(2) Vergi yapılandırması, 2B gelirleri, özelleştirme gelirleri ve bir defalık gider ve gelirler hariç genel devlet dengesi
(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelirlerin ve konjonktürel etkilerin arındırılması sonucu elde edilmiş olan dengedir.
(4) Gerçekleşme Tahmini
(5) Program

2021 yılında 1.098,6 milyar TL olan kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 62,5 artışla 2022 yılında 1.785,1 milyar TL seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında kamu kesimi sosyal harcamalarının milli gelire oranının bir önceki yıla göre 1,2 puan artışla yüzde 14,5 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

	2017	2018	2019	2020	2021	2022(1)	2023(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)						
EĞİTİM	**119,4**	**141,8**	**162,0**	**170,3**	**212,0**	**395,2**	**605,4**
SAĞLIK	**114,9**	**134,2**	**164,5**	**207,4**	**292,1**	**463,9**	**696,8**
SOSYAL KORUMA	**262,8**	**337,6**	**412,3**	**510,9**	**594,6**	**925,9**	**1 406,0**
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	232,1	301,1	369,0	447,3	508,4	774,1	1 194,3
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	28,0	33,0	39,1	59,0	79,0	141,4	196,2
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	2,6	3,5	4,2	4,6	7,1	10,3	15,5
TOPLAM	**497,1**	**613,6**	**738,6**	**888,6**	**1 098,6**	**1 785,1**	**2 708,2**
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)						
EĞİTİM	**3,8**	**3,8**	**3,8**	**3,4**	**2,9**	**2,9**	**3,2**
SAĞLIK	**3,7**	**3,6**	**3,8**	**4,1**	**4,0**	**3,5**	**3,7**
SOSYAL KORUMA	**8,4**	**9,0**	**9,6**	**10,1**	**8,2**	**6,9**	**7,5**
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,4	8,0	8,6	8,9	7,0	5,8	6,4
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,9	0,9	0,9	1,2	1,1	1,1	1,1
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	**15,9**	**16,3**	**17,1**	**17,6**	**15,2**	**13,3**	**14,5**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

b) Hedefler

2023 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak yüzde 30,8 olması öngörülmektedir. Sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası prim gelirlerinin 1,0 puan, vergilerin ve vergi dışı gelirlerin 0,3'er puan artması, faktör gelirlerinin ise 0,3 puan azalması beklenmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2023 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ye oranla 1,5 puan artarak yüzde 34,3 olması beklenmektedir. Bu dönemde, cari transferlerin 1,7 puan, cari harcamaların 0,4 puan artacağı; yatırım harcamalarının 0,4 puan, sermaye transferlerinin 0,1 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ye oranla genel devlet açığının 2023 yılında 0,3 puanlık artışla yüzde 3,5'e çıkacağı öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı açığının ise 0,3 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 0,4'e gerilemesi beklenmektedir.

2023 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ye oranla bir önceki yıla göre 2,4 puan azalarak yüzde 4 seviyesinde gerçekleşeceği; program tanımlı kamu kesimi açığının ise 3,1 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 2,2'ye gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranının 2023 yılında yüzde 35,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
	2019	**2020**	**2021**	**2022 (2)**	**2023 (3)**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022 (2)**	**2023 (3)**
Vergiler	686 315	846 357	1 180 723	2 299 331	3 244 851	15,9	16,8	16,3	17,1	17,4
-Vasıtasız	244 972	265 729	403 875	860 344	1 142 624	5,7	5,3	5,6	6,4	6,1
-Vasıtalı	416 398	552 663	743 321	1 397 365	2 033 595	9,7	10,9	10,3	10,4	10,9
-Servet	24 944	27 966	33 527	41 622	68 631	0,6	0,6	0,5	0,3	0,4
Vergi Dışı Normal Gelirler	80 987	89 042	121 061	193 031	330 084	1,9	1,8	1,7	1,4	1,8
Faktör Gelirleri	261 169	262 049	341 627	559 038	721 517	6,1	5,2	4,7	4,2	3,9
Sosyal Fonlar	396 347	435 055	591 039	910 440	1 441 873	9,2	8,6	8,2	6,8	7,7
TOPLAM	**1 424 817**	**1 632 503**	**2 234 450**	**3 961 841**	**5 738 323**	**33,0**	**32,3**	**30,8**	**29,5**	**30,8**
-Özelleştirme Gelirleri	5 086	4 738	5 723	6 000	10 000	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
TOPLAM GELİR	**1 429 903**	**1 637 241**	**2 240 173**	**3 967 841**	**5 748 323**	**33,2**	**32,4**	**30,9**	**29,5**	**30,8**
Cari Harcamalar	712 644	817 829	1 045 553	1 802 343	2 577 742	16,5	16,2	14,4	13,4	13,8
Yatırım Harcamaları	115 228	130 374	186 020	399 090	471 873	2,7	2,6	2,6	3,0	2,5
-Sabit Sermaye	113 748	128 039	183 325	392 956	465 892	2,6	2,5	2,5	2,9	2,5
-Stok Değişmesi	1 480	2 335	2 695	6 134	5 981	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	732 983	887 192	1 199 235	2 198 282	3 349 590	17,0	17,6	16,5	16,4	18,0
-Cari Transferler	697 694	850 069	1 075 087	1 883 431	2 924 158	16,2	16,8	14,8	14,0	15,7
-Sermaye Transferleri	35 289	37 123	124 148	314 851	425 432	0,8	0,7	1,7	2,3	2,3
FAİZ DIŞI HARCAMA	**1 452 955**	**1 693 356**	**2 240 023**	**4 057 796**	**5 817 443**	**33,7**	**33,5**	**30,9**	**30,2**	**31,2**
TOPLAM HARCAMA	**1 560 855**	**1 835 395**	**2 430 808**	**4 399 715**	**6 399 206**	**36,2**	**36,4**	**33,5**	**32,8**	**34,3**
BORÇLANMA GEREĞİ	**130 952**	**198 154**	**190 635**	**431 874**	**650 882**	**3,0**	**3,9**	**2,6**	**3,2**	**3,5**
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	**23 052**	**56 115**	**-150**	**89 955**	**69 119**	**0,5**	**1,1**	**0,0**	**0,7**	**0,4**
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARİÇ BORÇ. GER.	**28 138**	**60 854**	**5 574**	**95 955**	**79 119**	**0,7**	**1,2**	**0,1**	**0,7**	**0,4**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2019	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	124 747	175 292	201 507	461 188	659 421
KİT	8 921	-274	-6 692	430 019	97 163
İşletmeci KİT	7 289	-2 213	-6 618	429 963	97 168
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	1 632	1 940	-74	56	-5
Mahalli İdareler	8 900	-3 717	-5 420	1 298	14 075
Döner Sermaye	2 329	503	-6 476	-836	-1 423
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-2 105	-1 590	-45	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	-3 898	28 329	12 461	-27 526	-16 750
Fonlar	979	-662	-11 392	-2 250	-4 441
KKBG	**139 873**	**197 880**	**183 943**	**861 893**	**748 045**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**28 257**	**53 141**	**-11 663**	**502 652**	**138 974**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**144 959**	**202 619**	**189 666**	**867 893**	**758 045**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**33 343**	**57 879**	**-5 940**	**508 652**	**148 974**
			(GSYH'ye Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	2,9	3,5	2,8	3,4	3,5
KİT	0,2	0,0	-0,1	3,2	0,5
İşletmeci KİT	0,2	0,0	-0,1	3,2	0,5
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,1
Döner Sermaye	0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-0,1	0,6	0,2	-0,2	-0,1
Fonlar	0,0	0,0	-0,2	0,0	0,0
KKBG	**3,2**	**3,9**	**2,5**	**6,4**	**4,0**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**0,7**	**1,1**	**-0,2**	**3,7**	**0,7**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**3,4**	**4,0**	**2,6**	**6,5**	**4,1**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**0,8**	**1,1**	**-0,1**	**3,8**	**0,8**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

TABLO I: 38- 2021 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	974 128	139 542	35 046	0	0	-1 125	1 147 591	-3 761	-13	-3 774	1 143 817
a Vasıtasız	325 351	44 983	35 046	0	0	-1 125	404 255	-3 761	-13	-3 774	400 481
b Vasıtalı	648 777	94 559	0	0	0	0	743 335	0	0	0	743 335
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	95 805	20 184	5 270	0	0	-5	121 254	-3 614	0	-3 614	117 640
3 Faktör Gelirleri	123 210	20 075	-21	13 682	8 174	11 148	176 269	-44 775	59	-44 716	131 553
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-34 230	-27 431	0	-61 661	0	0	0	-61 661
5 Cari Transferler	-633 834	-17 464	-7 397	8 087	19 670	0	-630 938	24 216	0	24 216	-606 723
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**559 309**	**162 337**	**32 898**	**-12 461**	**414**	**10 019**	**752 515**	**-27 935**	**46**	**-27 888**	**724 627**
II CARİ GİDERLER	**-525 535**	**-112 784**	**-26 179**	**0**	**0**	**0**	**-664 498**	**0**	**0**	**0**	**-664 498**
III KAMU TASARRUFU	**33 774**	**49 553**	**6 719**	**-12 461**	**414**	**10 019**	**88 017**	**-27 935**	**46**	**-27 888**	**60 129**
IV YATIRIMLAR	**-132 770**	**-60 641**	**0**	**0**	**-369**	**36**	**-193 744**	**-40 008**	**4 263**	**-35 745**	**-229 489**
a Sabit Sermaye	-132 770	-60 765	0	0	-369	-999	-194 903	-39 165	-8	-39 173	-234 076
b Stok Değişmesi	0	124	0	0	0	1 035	1 159	-843	4 271	3 428	4 587
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-98 995**	**-11 088**	**6 719**	**-12 461**	**45**	**10 054**	**-105 727**	**-67 943**	**4 309**	**-63 633**	**-169 360**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**-102 512**	**16 662**	**4 673**	**0**	**0**	**122**	**-81 054**	**85 557**	**35**	**85 592**	**4 538**
1 Servet Vergileri	17 448	16 078	4 331	0	0	0	37 858	0	0	0	37 858
2 Diğer Transferler	-107 629	-6 189	738	0	0	0	-113 080	85 667	32	85 699	-27 381
3 Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-12 331	6 773	-396	0	0	122	-5 831	-110	3	-107	-5 939
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**201 507**	**-5 574**	**-11 392**	**12 461**	**-45**	**-10 177**	**186 780**	**-17 614**	**-4 344**	**-21 959**	**164 822**
1 Kasa-Banka Değişimi	0	-1 446	-10 985	0	0	-1 788	-14 219	-10 064	-39	-10 103	-24 322
2 Dış Borçlanma (net)	28 444	2 235	0	0	0	0	30 679	47 582	0	47 582	78 261
-Dış Borç Ödemesi	-62 716	-4 005	0	0	0	0	-66 721	-33 342	0	-33 342	-100 063
-Dış Borç Kullanımı	91 160	6 240	0	0	0	0	97 400	80 924	0	80 924	178 324
3 İç Borç/Alacak (net)	173 064	-6 209	-407	12 461	-45	-4 689	174 175	-44 136	-35	-44 171	130 004
4 Stok Değişim Fonu	0	-154	0	0	0	-3 700	-3 855	-10 997	-4 270	-15 267	-19 121
BORÇLANMA GEREĞİ	**201 507**	**-5 420**	**-11 392**	**12 461**	**-45**	**-6 476**	**190 635**	**-6 618**	**-74**	**-6 692**	**183 943**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2022 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	**1 913 315**	**275 184**	**71 938**	**0**	**0**	**-2 032**	**2 258 405**	**-4 969**	**0**	**-4 969**	**2 253 436**
a Vasıtasız	694 083	97 026	71 938	0	**0**	-2 032	861 014	-4 969	0	-4 969	856 046
b Vasıtalı	1 219 232	178 158	0	0	**0**	0	1 397 390	0	0	0	1 397 390
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	156 510	31 614	5 986	0	**0**	0	194 109	-3 995	0	-3 995	190 114
3 Faktör Gelirleri	220 475	22 342	-38	32 487	4 891	18 805	298 962	-530 018	-92	-530 110	-231 148
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-18 173	-92 734	0	-110 906	0	0	0	-110 906
5 Cari Transferler	-1 226 156	-27 840	-20 845	13 212	88 262	0	-1 173 366	20 648	0	20 648	-1 152 718
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**1 064 144**	**301 300**	**57 041**	**27 526**	**420**	**16 773**	**1 467 204**	**-518 334**	**-92**	**-518 426**	**948 778**
II CARİ GİDERLER	**-961 617**	**-204 971**	**-59 577**	**0**	**0**	**0**	**-1 226 165**	**0**	**0**	**0**	**-1 226 165**
III KAMU TASARRUFU	**102 527**	**96 329**	**-2 537**	**27 526**	**420**	**16 773**	**241 039**	**-518 334**	**-92**	**-518 426**	**-277 387**
IV YATIRIMLAR	**-277 348**	**-119 579**	**0**	**0**	**-420**	**-3 415**	**-400 762**	**-132 636**	**15 098**	**-117 539**	**-518 301**
a Sabit Sermaye	-277 348	-119 888	0	0	-420	-7 540	-405 196	-75 499	-3	-75 502	-480 698
b Stok Değişmesi	0	308	0	0	0	4 125	4 433	-57 137	15 101	-42 036	-37 603
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-174 821**	**-23 250**	**-2 537**	**27 526**	**0**	**13 358**	**-159 723**	**-650 970**	**15 006**	**-635 965**	**-795 688**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**-286 368**	**22 290**	**4 786**	**0**	**0**	**-2 292**	**-261 583**	**271 966**	**38**	**272 004**	**10 421**
1 Servet Vergileri	19 368	22 254	5 432	0	0	0	47 054	0	0	0	47 054
2 Diğer Transferler	-290 270	-14 551	53	0	0	0	-304 767	261 037	37	261 074	-43 693
3 Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-15 466	14 587	-698	0	0	-2 292	-3 870	10 928	1	10 930	7 060
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**461 188**	**960**	**-2 250**	**-27 526**	**0**	**-11 066**	**421 307**	**379 005**	**-15 044**	**363 961**	**785 267**
1 Kasa-Banka Değişimi	0	-3 674	-1 598	0	0	-9 709	-14 980	-40 813	31	-40 782	-55 763
2 Dış Borçlanma (net)	20 061	7 509	0	0	0	0	27 570	73 034	0	73 034	100 604
-Dış Borç Ödemesi	-66 199	-6 241	0	0	**0**	0	-72 440	-35 787	0	-35 787	-108 228
-Dış Borç Kullanımı	86 261	13 749	0	0	**0**	0	100 010	108 821	0	108 821	208 831
3 İç Borç/Alacak (net)	441 127	-2 537	-652	-27 526	**0**	8 872	419 285	397 742	25	397 767	817 052
4 Stok Değişim Fonu	0	-338	0	0	0	-10 229	-10 568	-50 958	-15 100	-66 058	-76 626
BORÇLANMA GEREĞİ	**461 188**	**1 298**	**-2 250**	**-27 526**	**0**	**-836**	**431 874**	**429 963**	**56**	**430 019**	**861 893**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1 Vergiler	2 684 946	393 670	101 404	0	0	-2 879	3 177 141	-11 155	0	-11 155	3 165 986
a Vasıtasız	913 320	131 667	101 404	0	0	-2 879	1 143 511	-11 155	0	-11 155	1 132 356
b Vasıtalı	1 771 626	262 003	0	0	0	0	2 033 629	0	0	0	2 033 629
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	279 757	42 432	9 304	0	0	-24	331 470	-9 305	0	-9 305	322 164
3 Faktör Gelirleri	293 717	30 278	-53	35 733	3 909	18 125	381 710	-400 044	-74	-400 118	-18 407
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-40 462	-62 491	0	-102 954	0	0	0	-102 954
5 Cari Transferler	-1 834 197	-40 364	-35 551	21 479	59 192	0	-1 829 441	177 624	0	177 624	-1 651 817
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**1 424 223**	**426 017**	**75 103**	**16 750**	**610**	**15 222**	**1 957 926**	**-242 879**	**-74**	**-242 953**	**1 714 973**
II CARİ GİDERLER	**-1 407 456**	**-296 532**	**-78 825**	**0**	**0**	**0**	**-1 782 814**	**0**	**0**	**0**	**-1 782 814**
III KAMU TASARRUFU	**16 767**	**129 485**	**-3 722**	**16 750**	**610**	**15 222**	**175 112**	**-242 879**	**-74**	**-242 953**	**-67 841**
IV YATIRIMLAR	**-296 273**	**-175 075**	**0**	**0**	**-610**	**-9 842**	**-481 800**	**-161 208**	**3 272**	**-157 935**	**-639 735**
a Sabit Sermaye	-296 273	-175 129	0	0	-610	-7 808	-479 820	-163 397	-3	-163 399	-643 220
b Stok Değişmesi	0	55	0	0	0	-2 034	-1 980	2 189	3 275	5 464	3 484
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-279 507**	**-45 590**	**-3 722**	**16 750**	**0**	**5 380**	**-306 688**	**-404 087**	**3 198**	**-400 889**	**-707 576**
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	**-379 914**	**31 599**	**8 162**	**0**	**0**	**-40**	**-340 193**	**337 142**	**81**	**337 223**	**-2 970**
1 Servet Vergileri	32 547	36 084	9 030	0	0	0	77 661	0	0	0	77 661
2 Diğer Transferler	-376 878	-19 694	56	0	0	0	-396 516	307 598	80	307 678	-88 837
3 Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-35 584	15 209	-924	0	0	-40	-21 338	29 543	1	29 544	8 206
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	**659 421**	**13 991**	**-4 441**	**-16 750**	**0**	**-5 340**	**646 881**	**66 945**	**-3 279**	**63 666**	**710 547**
1 Kasa-Banka Değişimi	0	6 606	-4 196	0	0	-8 207	-5 797	11 937	14	11 951	6 154
2 Dış Borçlanma (net)	0	63	0	0	0	0	63	-11 104	0	-11 104	-11 041
-Dış Borç Ödemesi	0	-12 616	0	0	0	0	-12 616	-43 174	0	-43 174	-55 790
-Dış Borç Kullanımı	0	12 679	0	0	0	0	12 679	32 070	0	32 070	44 749
3 İç Borç/Alacak (net) (2)	659 421	7 406	-244	-16 750	0	6 784	656 617	96 335	-19	96 316	752 933
4 Stok Değişim Fonu	0	-84	0	0	0	-3 917	-4 001	-30 223	-3 275	-33 497	-37 499
BORÇLANMA GEREĞİ	**659 421**	**14 075**	**-4 441**	**-16 750**	**0**	**-1 423**	**650 882**	**97 168**	**-5**	**97 163**	**748 045**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

(1) Program

(2) Merkezi yönetim bütçesi finansman kalemleri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ilan edilecek olan Hazine Finansman Programıyla açıklanacaktır.

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2022 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 1.751 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 1.472,6 milyar TL ve bütçe açığının 278,4 milyar TL olacağı öngörülmüştür.

2021 yılı sonundaki döviz kuru ve emtia fiyatlarında gözlemlenen artış ile izleyen aylarda enerji fiyatlarının öngörülerin üzerinde artması, genel fiyat düzeyinde artışa sebep olmuştur. Bu gelişme, bütçe gelir ve gider büyüklüklerinde revizyon yapılması ihtiyacı doğurmuştur. Bu kapsamda bütçe gelir ve harcamalarına ek bütçeyle 1.080,5 milyar TL ilave edilmiştir.

Yıl sonunda, harcamaların ek bütçeyle belirlenen 2.831,5 milyar TL'lik ödeneğin 302,2 milyar TL, gelirlerin ise 2.553,1 milyar TL'lik ek bütçe tahmininin 119,4 milyar TL üzerinde, sırasıyla 3.133,7 milyar TL ve 2.672,5 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, 2022 yılında bütçe açığının 461,2 milyar TL, faiz dışı açığın ise 131,4 milyar TL olması beklenmektedir.

2022 yılı bütçesinde GSYH'ye oranla yüzde 3,5 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 3,4 olarak gerçekleşeceği, yüzde 1,2 olarak öngörülen program tanımlı açığın ise yüzde 2,2 düzeyine yükseleceği öngörülmektedir.

2022 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe başlangıç ödeneğinin 1.293,3 milyar TL, ek bütçe ile belirlenen ödeneğin ise 302,2 milyar TL üzerine çıkarak 2.803,9 milyar TL olacağı ve GSYH'ye oranının yüzde 20,9 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2022 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının, başlangıç ödeneğinin 215,6 milyar TL üzerinde, ek bütçe ödeneğinin ise 1,2 milyar TL altında 715,5 milyar TL olması beklenmektedir. Genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede Ocak ayında yüzde 5 ve Temmuz ayında yüzde 7 olarak belirlenmiştir. 22 Ocak 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7351 sayılı Kanunla Ocak ayı artış oranı yüzde 7,5 olarak uygulanmıştır. Enflasyon farklarıyla beraber Ocak ayında yüzde 30,95, Temmuz ayında ise yüzde 41,69 oranında artış yapılmıştır. Ayrıca, kurumların ilave istihdam ihtiyaçlarının karşılanması personel giderlerinde yaşanan artışta etkili olmuştur.

2022 yılı bütçesinde 128,2 milyar TL olarak öngörülen, ek bütçeyle 214,8 milyar TL'ye çıkarılan mal ve hizmet alım giderlerinin yıl sonunda 258,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, maliyetlerin artması ve kurumların ilave ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur.

2022 yılı bütçesinde 657,3 milyar TL olarak programlanan, ek bütçeyle 1.078,3 milyar TL'ye yükseltilen cari transferlerin yıl sonunda 1.224,4 milyar TL olması beklenmektedir. Sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri ile vergi gelirlerinde yaşanan güçlü performansa bağlı olarak mahalli idareler ve fonlara ayrılan paylarda yaşanan artışlar, cari transferlerde ortaya çıkan yükselişin temel belirleyicileri olmuştur. Bunun yanı sıra, döviz kurlarında

istikrarı sağlamaya yönelik olarak kur korumalı mevduat uygulaması, KİT görevlendirme giderleri, tarımsal amaçlı transferler ve mesleki teknik eğitime yapılan katkılar cari transferlerde ortaya çıkan yükselişin diğer belirleyicileri olmuştur.

Sermaye giderlerinin 2022 yılı sonunda başlangıç ödeneğinin 145,3 milyar TL, ek bütçeyle belirlenen ödeneğin ise 71,2 milyar TL üzerine çıkarak 277,6 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, başta ulaştırma ve sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik yatırımlar olmak üzere ilave taleplerin karşılanması etkili olmuştur.

2022 yılı bütçesinde 10 milyar TL olarak programlanan, ek bütçeyle 23,6 milyar TL'ye çıkarılan sermaye transferlerinin, yıl sonunda 35,9 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Sermaye transferlerinde ortaya çıkan artışta, AFAD ve TÜBİTAK projeleri için ilave ödenek öngörülmesi temel belirleyici olmuştur.

Borç verme kaleminin, yıl sonunda, 2022 yılı başlangıç ödeneğinin 230,6 milyar TL, ek bütçeyle belirlenen ödeneğin ise 90,6 milyar TL üzerine çıkarak 292,2 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, enerji ve demiryolu ulaştırması alanında hizmet gösteren kamu sermayeli şirketlere yapılan sermaye katkıları etkili olmuştur.

Faiz giderlerinin bütçe başlangıç ödeneğinin 89,4 milyar TL üzerinde, ek bütçeyle aynı seviyede 329,8 milyar TL olması beklenmektedir.

Bütçe gelirlerinde yıl sonu itibarıyla, genel bütçe vergi gelirlerinin bütçe başlangıç tahmininin 1.011,3 milyar TL, ek bütçe tahmininin ise 83,6 milyar TL üzerinde 2.269,6 milyar TL olarak; vergi dışı gelirlerin ise bütçe başlangıç tahmininin 188,6 milyar TL, ek bütçe tahmininin 35,7 milyar TL üzerinde 402,9 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ye oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 16,9, vergi dışı gelirlerin ise yüzde 3 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Ekonomik aktivitedeki toparlanma, nominal büyüme tahmininin yukarı yönlü revize edilmesi kurumlar vergisi ve gelir vergisi tahsilatında yaşanan artışta temel belirleyici olmuştur. Bu kapsamda, gelir vergisi tahsilatının 332,5 milyar TL ve GSYH'ye oranla yüzde 2,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Ücret gelirlerine yönelik olarak Asgari Geçim İndirimi (AGİ) uygulamasının kaldırılarak yerine asgari ücrete isabet eden kadar vergi indirimi uygulamasına geçilmesi, mevduatlara uygulanan stopaj indirimi uygulamasının 2022 yılında da devam ettirilmesi ile kur korumalı mevduat hesaplarına sağlanan stopaj desteklerinin gelir vergisi tahsilatını olumsuz yönde etkilemesine rağmen nominal büyüme tahmininin yukarı yönlü revize edilmesi ile asgari ücret ile diğer ücretlilere (özel sektör ve kamu görevlileri) bütçe başlangıç tahminlerinin üzerinde zam yapılması yaşanan artışta temel belirleyici olmuştur.

2022 yılı kurumlar vergisi tahsilatının 502 milyar TL olması, GSYH'ye oranla ise yüzde 3,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yaşanan bu gelişmede, nominal büyüme tahmininin yukarı yönlü revize edilmesi, fiyat artışları kaynaklı kurum gelirlerinde görülen performans artışı etkili olmuştur.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 154,1 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 1,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede; gıda, yeme-içme ve temizlik ürünleri ile mesken ve tarımsal sulama amaçlı elektrik teslimlerinde KDV oranlarının

düşürülmesinin KDV tahsilatı üzerindeki olumsuz etkisine rağmen, iç talepteki güçlü seyir ile makroekonomik göstergelerde yaşanan gelişmeler belirleyici olmuştur.

Toplam özel tüketim vergisi (ÖTV) tahsilatının 383,5 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 2,9 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, petrol ve doğalgaz ürünlerinden alınan ÖTV tahsilatının 78 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2022 yılına ilişkin bütçe hazırlık çalışmalarında bazı petrol ürünlerine yönelik uygulanan eşel-mobil sisteminin yıl boyunca devrede olacağı varsayılmasına rağmen kısıtlı bir süre uygulanması bu gelişmede etkili olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının 139,8 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 1,0 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bütçe başlangıç tahminine göre artış yaşanmasında araç satışlarındaki gerçekleşmeler ile kur ve fiyat gelişmelerine bağlı olarak araç başına düşen ÖTV tutarlarındaki artışlar etkili olmuştur.

2022 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, 95,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise 40,2 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu vergi gelirlerinde bütçe başlangıç tahminine göre artış yaşanmasında bu ürünler üzerindeki maktu ÖTV tutarlarında yapılan Ocak ayı Yİ-ÜFE güncellemelerinin 2022 yılı Programındaki makroekonomik tahminlerin üzerinde yapılması etkili olmuştur. Mayıs ayında ÖTV tutarlarında enflasyon seyrinin altında sınırlı bir artış yapılmıştır. Mevzuat gereğince Temmuz ayında yapılması gereken Yİ-ÜFE güncellemeleri ise enflasyonla mücadele kapsamında yapılmamıştır.

2022 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının 594,3 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 4,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Enerji ve emtia fiyatlarının yukarı yönlü seyri ile döviz kurlarındaki gelişmeler söz konusu gelişmede belirleyici olmuştur.

Harçlardan elde edilen gelirlerin, 73,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Harç tahsilatlarında bütçe başlangıç hedefine göre artış yaşanmasında, yeniden değerleme oranı ve nominal büyüme oranlarının yukarı yönlü revizesinin yanında konut satışları ile fiyatlarında yaşanan artışlar etkili olmuştur. Ayrıca, motorlu taşıtlar vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, veraset ve intikal vergisi ve dijital hizmet vergisi kalemlerinde de özellikle makroekonomik gelişmeler kaynaklı artışlar yaşanmıştır.

2022 yılında vergi dışı gelirlerin 402,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 3,0 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede temel olarak KİT ve kamu bankalarından elde edilen gelirler ile faizler, paylar ve cezalarda yaşanan yüksek tahsilatın etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin tek seferlik düzenlemeler kapsamında 2016 yılında yürürlüğe giren 6736 sayılı Kanunun uygulanmasından; 518,3 milyon TL'si 2022 yılının ilk dokuz ayında olmak üzere toplamda 44,7 milyar TL gelir elde edilmiştir. 2017 yılında yürürlüğe giren 7020 sayılı Kanun kapsamında 2017-2021 yıllarında toplam 5,8 milyar TL ve 2022 yılı ilk dokuz ayında 165 milyon TL tahsilat yapılmıştır. 2018 yılında yürürlüğe giren 7143 sayılı Kanun kapsamında ise 360,6 milyon TL'si 2022 yılının ilk dokuz ayında olmak üzere toplamda 27,8 milyar TL tahsilat elde edilmiştir. Ayrıca, 2020 yılında

yürürlüğe giren 7256 sayılı Kanun kapsamında, 2022 yılı ilk dokuz aylık dönemde 6 milyar TL olmak üzere toplamda 29,3 milyar TL; 2021 yılında uygulamaya konulan 7326 sayılı Kanun kapsamında ise 23,1 milyar TL'si 2022 yılı Ocak-Eylül döneminde olmak üzere toplam 77,7 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler kapsamında, 2022 yılı Ocak-Eylül döneminde toplamda 30,1 milyar TL yapılandırma geliri elde edilmiştir.

2022 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır.

2022 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 74,6 milyar TL tutarında TL cinsi kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2022 yılının ilk dokuz aylık bölümünde, Şubat ayında 3 milyar dolar kira sertifikası, Mart ayında 2 milyar ABD doları tahvil olmak üzere toplam 5 milyar ABD doları karşılığı dış finansman sağlanmıştır. 2022 yılı iç borç çevirme oranı Eylül ayı sonu itibarıyla toplam yüzde 129,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2022 yılı Hazine Finansman Programı duyurusunda 103 olarak yer alan söz konusu oranın yıl sonunda yüzde 122 seviyesine yaklaşması beklenmektedir.

2022 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 473,1 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 40,5'i sabit kuponlu, yüzde 19,3'ü TÜFE'ye endeksli, yüzde 4,8'i kuponsuz, yüzde 2,3'ü TLREF'e ve gelire endeksli, yüzde 10,1'i değişken faizli tahvil ve yüzde 9,5'i kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, iç finansmanın yüzde 5,4'ü yabancı para cinsi senet ihraçlarıyla sağlanmıştır. İhracına ilk olarak 2017 yılında başlanan altın cinsi Devlet tahvili ve kira sertifikası ihraçlarına 2022 yılında da devam edilmiş olup iç borçlanmanın yüzde 8'i söz konusu senetlerle gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı sonunda 53,5 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2022 yılı Eylül ayı sonunda 66,8 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 17,53'ten yüzde 18,83 düzeyine çıkmıştır.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH'ye Oran, Yüzde)	
	2020	**2021**	**2022 (1)**	**2020**	**2021**
Brüt Borç Stoku	**1 812 849**	**2 747 819**	**3 674 738**	**35,9**	**37,9**
İç Borç Stoku	**1 060 354**	**1 321 189**	**1 738 252**	**21,0**	**18,2**
Tahvil	1 060 354	1 311 270	1 712 799	21,0	18,1
Bono	0	9 920	25 453	0,0	0,1
Dış Borç Stoku	**752 495**	**1 426 629**	**1 936 487**	**14,9**	**19,7**
Kredi	159 536	339 295	432 682	3,2	4,7
Uluslararası Kur.	117 884	270 760	339 018	2,3	3,7
Hükümet Kur.	29 604	44 954	52 792	0,6	0,6
Diğer	12 048	23 581	40 872	0,2	0,3
Tahvil	592 959	1 087 334	1 503 805	11,7	15,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı
(1) Eylül ayı sonu itibarıyladır.

b) Hedefler

2023 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 3.810,1 milyar TL olması hedeflenmiş, bütçe harcamaları ise 4.469,6 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 659,4 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 3,5 olacağı öngörülmektedir.

Toplam personel giderleri belirlenirken; genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği gibi Ocak ayında yüzde 8, Temmuz ayında yüzde 6 olarak uygulanacağı dikkate alınmış, ayrıca makroekonomik projeksiyonlar ve yapılan düzenlemelerin etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan toplam personel harcamalarının 1.112,7 milyar TL, GSYH'ye oranının ise yüzde 6,0 olacağı öngörülmüştür.

Mal ve hizmet alım giderleri 318,7 milyar TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu tutar, GSYH'ye oranla, bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan düşük bir harcama düzeyine tekabül etmektedir.

Cari transferlerin 1.682 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 9 olması öngörülmektedir. Cari transfer harcamalarının yaklaşık üçte ikisi sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler ile genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylardan oluşmaktadır. Ayrıca, 2023 yılında da uygulaması devam edecek kur korumalı mevduat sistemi için 25 milyar TL, başta enerji ve tarım alanında faaliyet gösteren KİT'lere olmak üzere görevlendirme giderleri için 223,4 milyar TL, tarımsal amaçlı transferler için 54 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Toplumun farklı kesimlerine sosyal içerme politikaları çerçevesinde aktarılan kaynakların reel seviyesini koruyacak bir programlama yapılmıştır.

Sermaye giderlerinin 315,8 milyar TL ile GSYH içindeki payının yüzde 1,7 seviyesinde olması programlanmıştır.

2023 yılında KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan şehir hastanelerinin cari giderlerini karşılamak üzere mal ve hizmet alım giderlerinde 18,9 milyar TL, bina kullanım ve zorunlu hizmetler için sermaye giderlerinde 27,7 milyar TL harcama programlanmıştır. Yine KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamında verilen talep garantilerinin finansmanı için cari transferlere 55,4 milyar TL ilave edilmiştir.

Sermaye transferlerinin 37,3 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 0,2 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda TOKİ'ye afet ve sosyal konut yapımları için 11,3 milyar TL, KÖYDES için 3,8 milyar TL, SUKAP için 1,5 milyar TL, Uzay Ajansına 1,5 milyar TL, SOGEP için 300 milyon TL, kalkınma ajanslarına 775 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 5,8 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

Borç verme kaleminin 359,2 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 1,9 olacağı öngörülmektedir. Ödeneğin 314,9 milyar TL'sini KİT'lere yapılacak sermaye transferleri, 25,5 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 2 milyar TL'sini KKTC'ye krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 7 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2023 yılı faiz giderlerinin 565,6 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 3,0 düzeyinde olması beklenmektedir.

2023 yılı merkezi yönetim bütçe gelirleri hedefi, makroekonomik tahminler ile gelir politikalarının bütçe gelirlerine etkileri, ulusal ve uluslararası piyasalardaki gelişmeler ve gelirlerin geçmiş yıllarda gösterdiği eğilimler dikkate alınarak belirlenmiştir.

Covid-19 pandemisi kaynaklı ekonomik etkilerin büyük oranda devre dışı kalması beklenen 2023 yılında; merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin GSYH'ye oranının, 2022 yılı gerçekleşme tahmininin 0,5 puan üzerine çıkarak, yüzde 20,4 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda, hem vergi gelirlerinin hem de vergi dışı gelirlerin 0,3 puan artması beklenmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak gelir vergisi ve uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

2023 yılında gelir, kâr ve sermaye kazançlarından alınan vergilerin tahsilat toplamının GSYH'ye oranla 2022 yılı gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan azalması ve yüzde 6,0 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Gelir vergisi tahsilatında artış beklenmesine karşın, kurumlar vergisi tahsilatında oran indirimi nedeniyle GSYH'ye oranla azalma beklenmektedir.

Son yıllarda başta Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilerinin azaltılması ve enflasyonla mücadele politikalarının desteklenmesi amacıyla belli mal ve hizmet gruplarında indirim, erteleme gibi uygulamalara konu olan KDV tahsilatının 2023 yılında GSYH'ye oranla yüzde 1,1 ile bir önceki yıl seviyesini koruması beklenmektedir.

2023 yılında, ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,1 puan altında ve yüzde 2,7 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Petrol ve doğal gaz ürünlerinden alınan ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının 2022 gerçekleşme tahminine göre 0,1 puan azalacağı tahmin edilirken; motorlu taşıtlardan, alkollü içkilerden, tütün mamullerinden, dayanıklı tüketim mallarından ve kolalı gazozlardan elde edilecek ÖTV tahsilatının ise GSYH'ye oran olarak bir önceki yıl gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede kalması beklenmektedir.

2023 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ye oranının yüzde 5,0 seviyesinde olması beklenmektedir.

2023 yılında banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi, dijital hizmet vergisi, özel iletişim vergisi kalemlerinden elde edilecek tahsilat toplamının GSYH'ye oranla 2022 yılı gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede ve yüzde 0,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2023 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin, GSYH'ye oran olarak, 2022 yılı gerçekleşme tahmini olan yüzde 3,0 seviyesinden yüzde 3,3 seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ye Oran, Yüzde)		
	2021	2022 (1)	2023 (2)	2022 (1)	2023 (2)	2021	2022 (1)	2023 (2)	2021	2022 (1)	2023 (2)
HARCAMALAR	**1 603 545**	**3 133 658**	**4 469 570**	**95,4**	**42,6**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**22,1**	**23,3**	**24,0**
01 - Personel Giderleri	346 279	617 372	952 308	78,3	54,3	21,6	19,7	21,3	4,8	4,6	5,1
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	57 380	98 148	150 392	71,0	53,2	3,6	3,1	3,4	0,8	0,7	0,8
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	133 455	258 336	318 685	93,6	23,4	8,3	8,2	7,1	1,8	1,9	1,7
04 - Faiz Giderleri	180 852	329 800	565 596	82,4	71,5	11,3	10,5	12,7	2,5	2,5	3,0
05 - Cari Transferler	626 828	1 224 381	1 681 997	95,3	37,4	39,1	39,1	37,6	8,6	9,1	9,0
06 - Sermaye Giderleri	131 282	277 563	315 848	111,4	13,8	8,2	8,9	7,1	1,8	2,1	1,7
07 - Sermaye Transferleri	25 492	35 879	37 264	40,7	3,9	1,6	1,1	0,8	0,4	0,3	0,2
08 - Borç Verme	101 978	292 179	359 250	186,5	23,0	6,4	9,3	8,0	1,4	2,2	1,9
09 - Yedek Ödenekler	0	0	88 231			0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,5
GELİRLER	**1 402 038**	**2 672 470**	**3 810 149**	**90,6**	**42,6**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**19,3**	**19,9**	**20,4**
1 - Genel Bütçe	**1 364 107**	**2 608 716**	**3 753 913**	**91,2**	**43,9**	**97,3**	**97,6**	**98,5**	**18,8**	**19,4**	**20,1**
01 - Vergi Gelirleri	1 164 988	2 269 584	3 199 534	94,8	41,0	83,1	84,9	84,0	16,1	16,9	17,2
02 - Vergi Dışı Gelirler	179 011	300 526	497 561	67,9	65,6	12,8	11,2	13,1	2,5	2,2	2,7
03 - Sermaye Gelirleri	8 814	11 369	15 984	29,0	40,6	0,6	0,4	0,4	0,1	0,1	0,1
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	11 293	27 237	40 833	141,2	49,9	0,8	1,0	1,1	0,2	0,2	0,2
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	**37 931**	**63 754**	**56 236**	**68,1**	**-11,8**	**2,7**	**2,4**	**1,5**	**0,5**	**0,5**	**0,3**
BÜTÇE DENGESİ	**-201 507**	**-461 188**	**-659 421**	**128,9**	**43,0**				**-2,8**	**-3,4**	**-3,5**
Bilgi İçin:											
Faiz Dışı Harcamalar	1 422 693	2 803 858	3 903 974	97,1	39,2				19,6	20,9	20,9
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	-20 655	-131 388	-93 825	536,1	-28,6				-0,3	-1,0	-0,5
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-108 442	-294 381	-323 588	171,5	9,9				-1,5	-2,2	-1,7

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2021 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payların katkısıyla, mahalli idare öz gelirlerinde reel gerilemenin toplam gelirler üzerindeki etkisi sınırlı bir düzeyde kalmış ve mahalli idare gelirleri yüzde 38,5 oranında artarak 195,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, gelirlerdeki reel düzeyde azalış ve finansman ihtiyacıyla uyumlu bir şekilde reel olarak gerileyerek GSYH'nin yüzde 2,63'ü seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında harcamalar kanalıyla gerçekleşen mali dengelenmeyi takiben, 2021 yılında da uyumlu bir bütçe yönetiminin izlenmesi sonucu, mahalli idareler bütçe dengesi 2021 yılında da GSYH'nin yüzde 0,07'si oranında fazla vermiştir.

2022 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın reel olarak güçlü bir şekilde artmasına rağmen, fiyatlandırılabilir hizmetlerde değişen fiyat-maliyet ilişkisine bağlı olarak faktör gelirleri başta olmak üzere öz gelirlerde reel azalma sonucu, mahalli idare gelirlerinin GSYH'ye oranla yüzde 2,62 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir. Mahalli idare harcamalarının ise GSYH'nin yüzde 2,63'ü seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2022 yılında mahalli idareler dengesinin çok sınırlı bir düzeyde, GSYH'nin yüzde 0,01'i seviyesinde açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 43-Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2020	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
Belediyeler	49 026	67 916	131 122	187 344
Büyükşehir Belediyeleri	42 399	62 098	120 095	172 243
İl Özel İdareleri	4 137	5 660	10 927	15 612
TOPLAM	**95 562**	**135 674**	**262 144**	**375 199**
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
Belediyeler	0,97	0,94	0,98	1,00
Büyükşehir Belediyeleri	0,84	0,86	0,89	0,92
İl Özel İdareleri	0,08	0,08	0,08	0,08
TOPLAM	**1,89**	**1,87**	**1,95**	**2,01**

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

b) Amaç ve Hedefler

2023 yılında, mahalli idare gelirlerinin 502,5 milyar TL, harcamalarının ise 516,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin GSYH'nin yüzde 0,08'i düzeyinde 14,1 milyar TL açık vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2020	2021	2022(2)	2023(3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
GELİRLER	**141 466**	**195 879**	**351 394**	**502 464**
1.Vergiler	112 060	155 620	297 438	429 754
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	14 227	20 184	31 614	42 432
3.Faktör Gelirleri (Net)	15 179	20 075	22 342	30 278
HARCAMALAR	**137 749**	**190 459**	**352 692**	**516 539**
1.Cari Giderler	86 856	112 784	204 971	296 532
2.Yatırım Harcamaları	38 910	60 795	119 918	175 159
a.Sabit Sermaye	38 881	60 765	119 888	175 129
b.Stok Değişimi	30	30	30	30
3.Cari Transferler	12 600	17 464	27 840	40 364
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-5 216	-6 773	-14 587	-15 209
5.Sermaye Transferi (Net)	4 599	6 189	14 551	19 694
GELİR-GİDER FARKI	**3 717**	**5 420**	**-1 298**	**-14 075**
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
GELİRLER	**2,80**	**2,70**	**2,62**	**2,69**
1.Vergiler	2,22	2,15	2,21	2,30
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,28	0,28	0,24	0,23
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,30	0,28	0,17	0,16
HARCAMALAR	**2,73**	**2,63**	**2,63**	**2,77**
1.Cari Giderler	1,72	1,56	1,53	1,59
2.Yatırım Harcamaları	0,77	0,84	0,89	0,94
a.Sabit Sermaye	0,77	0,84	0,89	0,94
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,25	0,24	0,21	0,22
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,10	-0,09	-0,11	-0,08
5.Sermaye Transferi (Net)	0,09	0,09	0,11	0,11
GELİR-GİDER FARKI	**0,07**	**0,07**	**-0,01**	**-0,08**

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2021 yılında 6,5 milyar TL fazla veren döner sermayeli işletmelerin 2022 yılında da 0,8 milyar TL fazla vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2023 yılında döner sermayeli işletmelerin 1,4 milyar TL fazla vermesi hedeflenmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**104 172**	**157 548**	**263 818**	**332 352**
- İşletme Gelirleri	103 379	156 567	257 156	327 096
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	793	981	6 662	5 257
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	**104 675**	**151 072**	**262 982**	**330 929**
- İşletme Giderleri	100 352	146 400	245 013	314 227
- Yatırım Harcamaları	1 494	999	7 540	7 808
- Stok Artışı	2 305	2 665	6 104	5 951
- Sabit Kıymet Artışı	-586	-122	2 292	40
- Dolaysız Vergiler	406	1 125	2 032	2 879
- Fonlara Transferler	704	5	0	24
C. Gelir-Gider Farkı	**-503**	**6 476**	**836**	**1 423**
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**2,1**	**2,2**	**2,0**	**1,8**
B. Giderler	**2,1**	**2,1**	**2,0**	**1,8**
C. Gelir-Gider Farkı	**0,0**	**0,1**	**0,0**	**0,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2021 yılında aktif sigortalı artışında yaşanan güçlü toparlanmanın 2022 yılında da devam etmesiyle prim gelirlerinde önemli bir artış sağlanmıştır. Buna karşın nominal milli gelir düzeyinde ortaya çıkan yüksek artış sonucunda bir önceki yıla göre SGK'nın toplam gelirlerinin GSYH'ye oranının 1,7 puan azalarak yüzde 6,9 olması beklenmektedir. Sigorta ödemeleri ve sağlık giderlerinin GSYH'ye oranında ortaya çıkan 1,1 puanlık azalmayla birlikte SGK'nın toplam giderlerinin GSYH'ye oranla yüzde 7,5'e gerilemesi beklenmektedir. Böylece gelir-gider açığının GSYH'ye oranla yüzde 0,7 düzeyinde olması beklenmektedir. SGK'ya yapılan bütçe transferlerinin GSYH'ye oranının ise bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 3,1 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2022 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler, açık finansmanı ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere merkezi yönetim bütçesinden 420,5 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

İşçi, esnaf ve çiftçi emekli aylıkları, 2022 yılı Ocak ayında yüzde 25,47; Temmuz ayında ise yüzde 42,35 oranında artırılmıştır. Memur maaş ve emekli aylıklarında ise 2022 yılı Ocak ayında yüzde 30,95; Temmuz ayında yüzde 41,69 oranında artış sağlanmıştır.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, Ocak ayında gelir ve damga vergisi üzerinden sağlanan avantaj hariç yüzde 39,9 artırılmış, Temmuz ayında ise yüzde 29,3 oranında ilave bir artışla brüt 6.471 TL'ye yükseltilmiştir.

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**455 572**	**618 338**	**922 581**	**1 478 939**
- Prim Tahsilatları	326 623	443 894	685 792	1 101 745
- Diğer Gelirler (3)	128 949	174 444	236 789	377 194
B. Giderler	**525 962**	**637 963**	**1 010 843**	**1 538 131**
- Sigorta Ödemeleri	350 273	414 803	680 288	1 045 008
- Sağlık Giderleri	135 704	177 241	275 297	379 401
- Yatırım Harcamaları	163	369	420	610
- Diğer Giderler (3)	39 821	45 550	54 838	113 112
C. Gelir-Gider Farkı	**-70 389**	**-19 625**	**-88 262**	**-59 192**
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (4)	245 976	254 072	420 542	582 943
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**9,0**	**8,5**	**6,9**	**7,9**
- Prim Tahsilatları	6,5	6,1	5,1	5,9
- Diğer Gelirler	2,6	2,4	1,8	2,0
B. Giderler	**10,4**	**8,8**	**7,5**	**8,2**
- Sigorta Ödemeleri	6,9	5,7	5,1	5,6
- Sağlık Giderleri	2,7	2,4	2,0	2,0
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
- Diğer Giderler	0,8	0,6	0,4	0,6
C. Gelir-Gider Farkı	**-1,4**	**-0,3**	**-0,7**	**-0,3**
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (4)	4,9	3,5	3,1	3,1

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Diğer gelirler, devlet katkısı ve faturalı ödemeler gibi bütçeden alınan transferler ile diğer gelirlerden oluşmaktadır. Diğer giderler; faturalı ödemeler, yönetim giderleri ve diğer giderlerden oluşmaktadır.
(4) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

Prim teşvikleri kapsamında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya 2021 yılında 30,7 milyar TL transfer yapılmış olup 2022 yılında prim teşviklerinin 46,6 milyar TL olması beklenmektedir.

2021 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları sırasıyla 60,4 milyar TL ve 114,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılında ise söz konusu harcamaların sırasıyla 93,6 milyar TL ve 177,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2022 yılında GSYH'ye oran olarak İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) prim gelirlerinin yüzde 0,3; faiz gelirlerinin yüzde 0,2; devlet katkısının ise yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam gelirlerin GSYH'nin yüzde 0,6'sı seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

İSF'nin 2022 yılı toplam giderlerinin ise GSYH'ye oran olarak yüzde 0,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, 2022 yılında işsizlik ödeneği giderlerinin 11 milyar TL, İSF'den karşılanan istihdam teşviklerinin 29,2 milyar TL, aktif işgücü programları giderlerinin 7,4 milyar TL düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

2022 yılı sonunda toplam Fon varlığının 118,3 milyar TL'lik tutarla GSYH'nin yüzde 0,9'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2020	**2021**	**2022 (1)**	**2023 (2)**	**2020**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
A. Gelirler	**38 270**	**46 029**	**85 335**	**121 650**	**0,8**	**0,6**	**0,6**	**0,7**
- Prim Gelirleri	16 225	24 260	39 637	64 437	0,3	0,3	0,3	0,3
- Devlet Katkısı	5 408	8 087	13 212	21 479	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	15 750	12 657	26 536	22 921	0,3	0,2	0,2	0,1
- Diğer Gelirler	887	1 025	5 950	12 813	0,0	0,0	0,0	0,1
B. Giderler	**66 599**	**58 490**	**57 810**	**104 900**	**1,3**	**0,8**	**0,4**	**0,6**
- Sigorta Gid. (3)	30 272	17 910	10 953	20 550	0,6	0,2	0,1	0,1
- Diğer Giderler	36 327	40 580	46 857	84 350	0,7	0,6	0,3	0,5
C. Gelir-Gider Farkı	**-28 329**	**-12 461**	**27 526**	**16 750**	**-0,6**	**-0,2**	**0,2**	**0,1**
D. Toplam Fon Varlığı	**103 213**	**90 752**	**118 278**	**135 028**	**2,0**	**1,3**	**0,9**	**0,7**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderleri dâhil edilmiştir.

b) Hedefler

Ücretlilerin ve kendi hesabına çalışanların emekli aylıklarının 2023 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon tahmini dikkate alınarak artırılması öngörülmüştür.

Kamu görevlileriyle yapılan toplu sözleşme hükümlerine göre memur maaşları ve memur emekli aylıklarının 2023 yılının Ocak ayında yüzde 8, Temmuz ayında yüzde 6 oranında artırılması, enflasyon farklarının da ayrıca ilave edilmesi öngörülmüştür.

2023 yılında SGK'nın toplam gelirlerinin 1.479 milyar TL, toplam giderlerinin 1.538 milyar TL ve gelir-gider açığının 59,2 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ye oran olarak gelirlerin yüzde 7,9; giderlerin yüzde 8,2 ve açığın yüzde 0,3 olması hedeflenmiştir.

2023 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 582,9 milyar TL tutarında ve GSYH'nin yüzde 3,1'i oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2023 yılında GSYH'ye oran olarak İşsizlik Sigortası Fonunun prim gelirinin yüzde 0,3, faiz gelirinin yüzde 0,1 ve devlet katkısının yüzde 0,1 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin GSYH'nin yüzde 0,6'sı oranına ulaşması beklenmektedir. Böylece, 2023 yılında toplam Fon varlığının 135 milyar TL ile GSYH'nin yüzde 0,7'si seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2022 yılında toplam fon gelirlerinin 82,7 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 80,5 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların gelir-gider fazlasının 2,2 milyar TL olması öngörülmektedir.

2022 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 6 milyar TL nakit girişi olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2023 yılında Özelleştirme Fonunun 10 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2022 yılında fon gelirlerinin 118,9 milyar TL, fon giderlerinin 114,4 milyar TL, fon sistemi gelir-gider fazlasının ise 4,4 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2020	**2021**	**2022 (2)**	**2023 (3)**
A. Fon Gelirleri	**33 812**	**44 989**	**82 711**	**118 870**
- Vergi Gelirleri	22 541	35 046	71 938	101 404
- Vergi Dışı Normal Gelirler	7 804	5 270	5 986	9 304
- Faktör Gelirleri (Net)	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	3 467	4 673	4 786	8 162
B. Fon Giderleri	**33 150**	**33 597**	**80 461**	**114 429**
- Cari Giderler	21 552	26 179	59 577	78 825
- Faktör Giderleri (Net)	12	21	38	53
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	11 586	7 397	20 845	35 551
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	**662**	**11 392**	**2 250**	**4 441**
D. Finansman	**-662**	**-11 392**	**-2 250**	**-4 441**
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç - Alacak İlişkisi (Net)	-311	-407	-652	-244
- Kasa - Banka Değişimi	-351	-10 985	-1 598	-4 196
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	4 738	5 723	6 000	10 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değerin GSYH'ye oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2022 yılı sonunda bu oranın yüzde -3,2 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,8 seviyesinden 2022 yılında yüzde 1,7'ye gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının 101 bine düşmesi beklenmektedir.

2022 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 19'dur. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2021 yılında GSYH'nin yüzde 0,09'u oranında finansman fazlası verirken 2022 yılında bu kuruluşların GSYH'nin yüzde 3,2'si oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Finansman açığındaki artışta küresel düzeyde artan enerji maliyetlerinin başta hanehalkı olmak üzere tüm kesimlere en az seviyede yansıtılması ve un ile yem sanayiine ucuz hammadde tedariki etkili olmuştur.

2022 yılında KİT'lere toplam 262,7 milyar TL sermaye transferi, 18,9 milyar TL görevlendirme bedeli ve 1,7 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması öngörülmektedir. Kuruluşlardan Hazineye 2022 yılında 3,6 milyar TL temettü ve 1,6 milyar TL hasılat payı ödemesi yapılması beklenmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 75,5 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2022 yılında küresel enerji fiyatlarında ve döviz kurundaki gelişmeler BOTAŞ'ın ve EÜAŞ'ın maliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Yükselen maliyete bağlı olarak toptan doğal gaz ve elektrik satış fiyatları sene içerisinde artırılmıştır. Öte yandan başta hanehalkı olmak üzere tüm tüketicilere sübvansiyonlu doğal gaz ve elektrik satış uygulamasına devam edilmesi nedeniyle BOTAŞ ve EÜAŞ'a finansman ihtiyaçlarının karşılanması için sermaye transferi yapılmıştır.

Hidrokarbon arama faaliyetleri sebebiyle TPAO'ya kaynak yaratılması amacıyla 20/04/2022 tarihli ve 5450 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Zonguldak İli ve Sakarya Gaz Sahasına proje bazlı devlet yardımı verilmesine karar verilmiştir. Kararla TPAO'ya gümrük vergisi muafiyeti, KDV istinası, KDV iadesi ve vergi indirimi destekleri verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumların ısınma amaçlı kömür ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla TKİ tarafından yılsonuna kadar 600 bin ton kömür dağıtılması beklenmektedir.

Enerji ve madencilik KİT'lerinin yatırımlarının 2022 yılı sonunda bir önceki yıla göre 25,9 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konusu artışta TPAO'nun hidrokarbon arama yatırımları, TEİAŞ'ın iletim sistemi yatırımları ile BOTAŞ'ın doğal gaz depolama projeleri yatırımları önemli rol oynamıştır.

Stok artışı ve dönem gelir-giderlerine bağlı olarak ÇAYKUR ve TÜRKŞEKER A.Ş.'nin 2022 yılında finansman ihtiyacı devam etmiştir.

2021 yılında 132 milyon TL kâr eden TİGEM'in, artan tarımsal emtia fiyatları sonucunda 2022 yılında da kâr etmesi beklenmektedir.

2022 yılında TMO'nun müdahale alımlarının yanı sıra un ve yem sanayiisine yönelik satışları kapsamında görevlendirme bedeli tutarları bir önceki yıla göre yükselmiştir.

Türk Boğazlarından uğraksız geçen ticaret gemilerinden alınacak geçiş ücretlerine esas Altın Frank değeri 1983 yılından beri ilk kez güncellenmiştir. Söz konusu güncellemenin yanı sıra özellikle yıl içerisinde yapılan tarife değişiklikleri ve dolar kurundaki artış sonucunda KEGM'nin 2022 yılında 3,7 milyar TL dönem kârı elde etmesi, temettü ve hasılat payı ödemeleri ile Hazineye 1,4 milyar TL katkı yapması beklenmektedir.

Covid-19 salgınının etkisinin azalması ve kısıtlamaların kaldırılması sonrasında havayolu sektöründe yaşanan toparlanma ve Antalya Havalimanı Projesi KÖİ İhalesinin kira peşinatının tahsilatı neticesinde 2022 yılında DHMİ'nin dış kaynak ihtiyacı oluşmamıştır. Buna ilaveten DHMİ'nin 2022 yılında Hazineye 962 milyon TL hasılat payı ödemesinde bulunacağı öngörülmektedir.

Yıl içerisinde gerçekleştirilen fiyat ayarlamalarının maliyet artışlarının gerisinde kalması nedeniyle YHT ve konvansiyonel yolcu taşımacılığına ilişkin TCDD Taşımacılık A.Ş'ye merkezi bütçeden yapılan kamu hizmeti yükümlülüğü ödemeleri artmıştır. Kuruluşa 2022 yılında 1,7 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması beklenmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda yatırımlarına ağırlık veren TCDD'nin 2022 yılında toplam KİT yatırımlarının yüzde 22,4'ünü gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Yatırımlarının ve işletme bütçesi açıklarının finansmanını bütçeden yapılan sermaye transferleriyle karşılayan TCDD'ye 2022 yılında 31,4 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

2022 yılı içerisinde bir stratejik plan, 19 performans programı ve 18 performans değerlendirme raporu onaylanmıştır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2021 yılında 4,2 milyar TL iken, 2022 yılının ilk 9 ayında 6,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2022 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla özelleştirme ihalesi tamamlanmış olup Cumhurbaşkanı onayına sunulan ve sözleşme imza aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2,5 milyar TL'dir.

2021 yılı içerisinde Çamlıca HES, Tortum HES, Topçam HES, Karakuz Demir Maden Sahası ve Gebze Dilovası Doğalgaz Santralinin özelleştirme ihaleleri yapılmış ve işletme hakkı devir sözleşmeleri imzalanmıştır. 2021 yılında ihaleleri yapılan Çal HES, Girlevik HES ve Taşucu Limanının işletme hakkı devri sözleşmeleri 2022 yılı içerisinde imzalanmıştır.

2022 yılı Eylül ayı itibarıyla; özelleştirme portföyünde bulunan toplam 369 taşınmazın satış yoluyla özelleştirilmesi için ihaleye çıkılmış olup 294 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, 11 taşınmazın da kamu kurumlarına bedelli devri yapılmıştır. Onay aşamasında ve ihale sürecinde olan taşınmazların yılsonuna kadar ihale süreçlerinin tamamlanması öngörülmektedir.

TABLO I: 49 - 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2021	2022(1)	2023(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**480 253**	**1 369 630**	**2 149 968**
I. İşletme Gelirleri	342 012	1 051 747	1 631 726
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	279 055	944 843	1 554 650
2. Diğer Gelirler	62 957	106 904	77 076
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	28 170	34 615	32 628
1. Amortismanlar	8 704	13 736	20 980
2. Karşılıklar	19 466	20 878	11 648
III. Bütçe ve Fonlar	110 071	283 269	485 614
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**473 635**	**1 799 593**	**2 247 136**
I. İşletme Giderleri	414 957	1 616 380	2 064 398
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	325 525	1 424 366	1 897 497
2. Diğer Giderler	89 432	192 013	166 901
II. Yatırım Harcamaları	39 165	75 499	163 397
III. Stok Artışı	11 840	108 095	28 034
IV. Sabit Kıymet Artışı	110	-10 928	-29 543
V. Dolaysız Vergiler	4 348	5 368	12 085
VI. Temettü Ödemeleri	3 027	3 596	8 375
VII. Diğer Giderler	188	1 583	391
C. GELİR-GİDER FARKI	**6 618**	**-429 963**	**-97 168**
D. FİNANSMAN	**-6 618**	**429 963**	**97 168**
I. Kasa Banka Değişimi	-10 064	-40 813	11 937
II. İç Borçlanma (Net)	-44 136	397 742	96 335
III. Dış Borçlanma (Net)	47 582	73 034	-11 104
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**6,63**	**10,20**	**11,53**
I. İşletme Gelirleri	4,72	7,83	8,75
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,85	7,04	8,33
2. Diğer Gelirler	0,87	0,80	0,41
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,39	0,26	0,17
1. Amortismanlar	0,12	0,10	0,11
2. Karşılıklar	0,27	0,16	0,06
III. Bütçe ve Fonlar	1,52	2,11	2,60
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**6,53**	**13,40**	**12,05**
I. İşletme Giderleri	5,72	12,04	11,07
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	4,49	10,61	10,17
2. Diğer Giderler	1,23	1,43	0,89
II. Yatırım Harcamaları	0,54	0,56	0,88
III. Stok Artışı	0,16	0,80	0,15
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	-0,08	-0,16
V. Dolaysız Vergiler	0,06	0,04	0,06
VI. Temettü Ödemeleri	0,04	0,03	0,04
VII. Diğer Giderler	0,00	0,01	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	**0,09**	**-3,20**	**-0,52**
D. FİNANSMAN	**-0,09**	**3,20**	**0,52**
I. Kasa Banka Değişimi	-0,14	-0,30	0,06
II. İç Borçlanma (Net)	-0,61	2,96	0,52
III. Dış Borçlanma (Net)	0,66	0,54	-0,06

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2021	2022(1)	2023(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**276**	**227**	**258**
I. İşletme Gelirleri	210	161	167
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	59	15	17
2. Diğer Gelirler	152	146	150
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	33	29	11
1. Amortismanlar	6	8	9
2. Karşılıklar	27	22	3
III. Bütçe ve Fonlar	32	37	80
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**205**	**283**	**253**
I. İşletme Giderleri	187	282	252
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	25	22	25
2. Diğer Giderler	162	260	228
II. Yatırım Harcamaları	8	3	3
III. Stok Artışı	-1	-1	-1
IV. Sabit Kıymet Artışı	-3	-1	-1
V. Dolaysız Vergiler	13	0	0
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	**71**	**-56**	**5**
D. FİNANSMAN	**-71**	**56**	**-5**
I. Kasa Banka Değişimi	-39	31	14
II. İç Borçlanma (Net)	-32	25	-19
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ye Oran, Binde)		
A. GELİRLER	**0,04**	**0,02**	**0,01**
I. İşletme Gelirleri	0,03	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,01	0,00	0,00
2. Diğer Gelirler	0,02	0,01	0,01
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,00	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**0,03**	**0,02**	**0,01**
I. İşletme Giderleri	0,03	0,02	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Giderler	0,02	0,02	0,01
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,00	0,00	0,00
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	**0,01**	**0,00**	**0,00**
D. FİNANSMAN	**-0,01**	**0,00**	**0,00**
I. Kasa Banka Değişimi	-0,01	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2021	**2022(1)**	**2023(2)**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
Toplam Personel Sayısı	99 606	100 975	101 226	99 889	101 238	101 477
- Memur ve Sözleşmeli Personel	45 560	46 750	47 241	45 640	46 830	47 321
- İşçi	54 046	54 225	53 985	54 249	54 408	54 156
Toplam Personel Harcamaları (3)	17 191	29 303	42 024	17 251	29 397	42 115
- Memur ve Sözleşmeli Personel	6 687	11 546	16 776	6 704	11 566	16 793
- İşçi	10 504	17 758	25 248	10 547	17 831	25 322
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	279	944 843	1 554 650	279 114	944 857	1 554 667
Görevlendirme Bedeli Tahakkukları	52 312	64 891	107 033	52 312	64 891	107 033
İşletme Faaliyet Kâr – Zararı (3)	-10	-446 552	-300 913	-10 922	-446 699	-301 092
Faiz Ödemeleri (3)	4 821	17 322	27 308	4 821	17 322	27 308
Dönem Kâr – Zararı (3)	-20	-499 742	-325 638	-20 609	-499 862	-325 723
Faktör Gelirleri (3)	-44	-530 018	-400 044	-44 719	-530 110	-400 118
Temettü Ödemeleri (3)	3 027	3 596	8 375	3 027	3 596	8 375
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	39 165	75 499	163 397	39 173	75 502	163 399
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	110	283 269	485 614	110 103	283 305	485 694
Borçlanma Gereği* (3)	-6 618	429 963	97 168	-6 689	430 019	97 163
Borçlanma Gereği* (3) (4)	103	713 231	582 782	103 414	713 324	582 857
Borçlanma Gereği* (3) (5)	-8 495	422 384	79 792	-8 553	422 454	79 795
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	-0,09	3,20	0,52	-0,09	3,20	0,52
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH	1,43	5,31	3,12	1,43	5,31	3,12
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH	-0,12	3,15	0,43	-0,12	3,15	0,43
Personel Harcamaları/Hasılat	6,16	3,10	2,70	6,18	3,11	2,71
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	1,73	1,83	1,76	1,73	1,83	1,76

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(*) Eksi işareti finansman fazlasını göstermektedir.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Cari fiyatlarla, Milyon TL
(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri hariçtir.
(5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

b) Hedefler

KİT'lerin ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşların 2023 yılında 97,2 milyar TL finansman açığı vermesi programlanmıştır. OVP makroekonomik büyüklükleri ile enerji ve gıda fiyatlarının öngörülen seviyede seyretmesi söz konusu hedefe ulaşmada önem arz etmektedir.

KİT'lerin 2023 yılında 163,4 milyar TL tutarında sabit sermaye yatırımı yapması hedeflenmektedir. Toplam KİT yatırımları içerisinde önemli paya sahip olan TPAO Karadeniz'de keşfettiği doğal gaz rezervine yönelik Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesine devam edecek olup ilk gazın 2023 yılı içerisinde kullanıma sunulması hedeflenmektedir.

BOTAŞ ve TEİAŞ yatırımlarının finansmanının bir kısmını dış proje kredilerinden karşılayacaktır.

Akkuyu Nükleer Güç Santralinden ilk elektriğin 2023 yılı içerisinde üretilmesi hedeflenmektedir.

TMO'nun 4 milyon ton buğday ve 500 bin ton mısır, TÜRKŞEKER A.Ş.'nin 7 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmektedir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2023 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı; OVP ile uyumlu olarak, yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı önceleyen büyümenin sürdürülmesi, verimli ve rekabetçi yerli üretim yapısının güçlendirilmesi, ithalat bağımlılığının azaltılması, kalıcı fiyat istikrarına ulaşılması, beşeri sermaye ve işgücü kalitesinin artırılması, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, sürdürülebilir, kapsayıcı büyüme ile adil paylaşıma yönelik ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Program döneminde büyüme potansiyelini ve istihdamı artıran, yüksek katma değerli üretimi öncelikli kılan ve ihracat temelli sürdürülebilir büyüme stratejisi kararlı bir biçimde uygulanacaktır. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında 2023 yılı içerisinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projeler ilgili başlıklar altında verilmiştir. 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan tedbir ve faaliyetler izlenip değerlendirilecek ve rapor haline getirilecektir.

2. 2023 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ

Salgın etkilerinin güçlü bir biçimde hissedildiği 2020 yılı sonrasında yakalanan büyüme ivmesinin korunarak, para ve maliye politikalarında eşgüdümün sürdürülmesi, rekabet ve verimliliği artıracak yapısal politikalarla enflasyon ve cari açığın düşürülmesi, işgücü piyasasında etkinliği ve beceri uyumunu geliştirmeye yönelik adımlarla istihdam oranının artırılması, böylece yenilikçi, yüksek katma değer üreten, verimli ve ihracata dayalı bir ekonomik yapının oluşturulması amaçlanmaktadır.

OVP'de öngörülen çerçeveyle ekonomik faaliyetin 2023 yılında güçlü görünümünü koruması ve yüzde 5 oranında bir büyümenin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Etkin para ve maliye politikaları ile üretim ve verimlilik artışı kanalıyla enflasyonun yüzde 24,9'a gerilemesi beklenmektedir. Mal ihracatındaki artışın devam etmesi, ithalatta dışa bağımlılığı azaltacak politikaların uygulanması ve hizmet gelirlerinin yükselmesiyle cari işlemler açığının GSYH'ye oranının yüzde 2,5 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, teknoloji transferi sağlayan uluslararası yatırımlar başta olmak üzere uzun vadeli sermaye girişlerinin öne çıkarılması amaçlanmaktadır.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin ihracat ve istihdam odaklı, istikrarlı, çevreye duyarlı ve kapsayıcı bir yapıda sürdürülmesi temel amaçtır. Bu çerçevede; para, maliye ve gelirler politikaları koordinasyon içerisinde yürütülecek, yapısal reformlar ile fiziki, beşeri ve teknolojik altyapının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye ekonomisinin hedeflenen güçlü ve istikrarlı büyümeyi sağlaması için gerekli yatırımların finansmanının salgın ve jeopolitik gerilimler gibi dış şoklara karşı daha az kırılgan ve sürdürülebilir kaynaklardan sağlanması bakımından yurt içi tasarruflar önem arz etmektedir.

Toplam yurt içi tasarruf oranı, 2009-2021 yılları arasında ortalama yüzde 25,1 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında yüzde 26,7 olarak gerçekleşen yurt içi tasarruf oranı kamu tasarruflarındaki 1,8 puanlık artışın katkısıyla 2021 yılında yüzde 30,3 seviyesine yükselmiştir. 2015 yılı sonrasında mali olmayan şirket tasarruflarının artış eğilimine girdiği ve 2018 yılında hanehalkı tasarruflarının üzerine çıktığı görülmektedir. 2020 yılında yurt içi tasarruf oranının OECD, Avrupa Birliği ve Yüksek Gelirli Ülkeler ortalamasının üzerinde ancak Orta-Gelirli ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. 2021 yılında ise AB ortalamasına göre toplam yurt içi tasarruf oranı bir miktar daha yüksek gerçekleşmiştir.

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) 2003 yılında faaliyete başlamış ve 2013 yılı başında getirilen devlet katkısı ile hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. 2017 yılında yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS) ile katılımcı sayısı daha da artmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında BES'in cazibesini artırmak için ilave bir dizi teşvik ve iyileştirme uygulaması hayata geçirilmiştir.

22 Ocak 2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" doğrultusunda BES'te yeni düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. Söz konusu değişikliklerin temel amacı, BES'te yer alan mevcut katılımcıların sistemde kalmasının teşvik edilmesi ve BES'in yeni katılımcılar için cazip hale getirilmesidir. Düzenleme çerçevesinde; devlet katkısı oranı yüzde 25'ten yüzde 30'a yükseltilmiş, katılımcıların ödeyecekleri katkı paylarının yıllık brüt asgari ücreti aşan kısmı için de takip eden yıllarda devlet katkısı alabilmeleri sağlanmış, 45 yaşını aşan çalışanların da talep etmeleri halinde OKS'ye katılmalarına imkân tanınmıştır. Ayrıca katılımcılara sistemde kazanmış oldukları süre ve diğer haklarını kaybetmeksizin kısmi çekiş hakkı tanınmış ve BES sözleşmelerinden kaynaklı alacağın temlik edilmesi suretiyle bankalara teminat olarak gösterilebilmesine imkân tanınmıştır.

30 Eylül 2022 itibarıyla BES katılımcı sayısı yaklaşık 7,6 milyon kişiye, fon büyüklüğü 322,3 milyar TL'ye, sistemin verdiği emekli sayısı da 191.074 kişiye ulaşmıştır. Aynı tarih itibarıyla OKS kapsamındaki çalışan sayısı yaklaşık 6,6 milyon kişiye, fon büyüklüğü ise 25,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. BES katılımcı sayısında son dönemdeki artışta, 18 yaş altına sisteme katılım imkânının getirilmesinin ve devlet katkısının yüzde 30'a yükseltilmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. BES ve OKS toplam fon tutarında son aylarda artış kaydedilmiş, 30 Eylül 2022 itibarıyla (devlet katkısı dâhil) toplam fon büyüklüğü 348,1 milyar TL olmuştur.

b) Amaç

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması ve kaynakların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı ve verimlilik potansiyeli yüksek alanlara yönlendirilmesi temel amaçtır.

Tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılacaktır. Bu çerçevede KOBİ'lerde finansal okuryazarlığın artırılması hedeflenmektedir.

BES'teki fon tutarı ve katılımcı sayısı artışının istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi için katılımcıların finansman ihtiyaçları sebebi ile sözleşmelerini sonlandırmak yerine sistemden ayrılmadan avantajlı koşullarla kredi çekebilmelerine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal okuryazarlığın artırılması yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.228.)		
Tedbir 228.1.Şirket tasarruflarının artırılmasına yönelik olarak özellikle KOBİ finansal okuryazarlığı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kredi Kayıt Bürosu	1. Finansal okuryazarlığın geliştirilmesi kapsamında SPK ve diğer ilgili kuruluşlar ile birlikte eğitim, konferans vb. çalışmalara iştirak edilecektir. 2. KOSGEB e-Akademi üzerinden KOBİ'lere ücretsiz olarak çevrimiçi Girişimcilik Eğitimleri kapsamında, finansal eğitim modülleri de içeren eğitimler verilmeye devam edilecektir. 3. Kredi Kayıt Bürosu (KKB) ile işbirliği kapsamında çevrimiçi Kredi Okuryazarlığı Eğitimleri düzenlenecektir.
Uzun vadeli tasarruf yapma eğiliminin güçlendirilmesi ve bireylerin emeklilik gelirlerinin artırılması saiki doğrultusunda kamu emeklilik sistemi dışındaki sistemlere katılım teşvik edilecek; bireysel emeklilik sistemi (BES) katılımcı sayısı, sistemde kalış süresi ve fon tutarını artıracak şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.223.)		
Tedbir 223.5 Bireysel Emeklilik Sistemindeki katılımcıların finansman ihtiyaçları sebebi ile sözleşmelerini sonlandırmak yerine BES birikimleri sayesinde sistemden ayrılmadan avantajlı koşullarla kredi çekebilmesi için alacağın devri uygulamasının hayata geçirilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu	1. Katılımcının ortalama fon büyüklüğü, ortalama tüketici kredisi tutarları dikkate alınarak durum analizi ve projeksiyon çalışması yapılacaktır. 2. Paydaşların görüşleri doğrultusunda taslak Yönetmelik hazırlanacaktır. 3. Yönetmelik değişikliği yayımlanacaktır. 4. Katılımcılar, bankalar ve emeklilik şirketleri arasındaki koordinasyonu sağlayacak bir altyapı kurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (3)	2023 (4)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	30,3	30,7	31,6
Kamu Kesimi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde) (5)	Yüzde	0,8	-2,1	-0,4
Özel Kesim Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	29,5	32,8	32,0
BES Katılımcı Sayısı (1) (6)	Milyon Kişi	13,3	14,5	15,0
BES Fon Tutarı (1) (2)	Milyar TL	140,1	144,4	151,7

(1) Yılsonu itibarıyla gönüllü ve otomatik katılıma dayalı sistemlerin toplamıdır.
(2) 2018 fiyatlarıyla
(3) Gerçekleşme Tahmini
(4) Program
(5) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Stratejik Yönetim ve Kaynak Tahsisi Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer Alan Finansal Sistemin Geliştirilmesi ve Sigortacılık Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Ödemeler dengesinde uzun dönemli ve istikrarlı iyileşme hedefi için ihracatta ürün ve ülke çeşitlendirilmesi sağlanacak, salgın sonrası dönemde küresel ticaretteki değişimler ile dijitalleşme ve hizmet ihracatındaki yeni eğilimler göz önünde bulundurularak, yeşil dönüşüm yaklaşımı çerçevesinde ihracat potansiyeli artırılacaktır. Ayrıca, rekabet gücünün artırılarak yüksek teknolojili ürün ihracatının daha üst seviyelere çıkartılması için teşvik uygulamalarına devam edilecek ve bu alanlarda daha fazla yatırım çekilmesi için gerekli düzenlemeler güncel gelişmeler dikkate alınarak hayata geçirilecektir. Cari işlemler dengesinin finansmanında uzun dönemli ve üretim kapasitesini artıracak yabancı sermaye akımlarından daha fazla pay alınması amaçlanmaktadır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Firmalarımızın tasarım, ürün geliştirme (Ür-Ge) ve markalaşma faaliyetleri desteklenmek suretiyle ihraç edilen mal ve hizmetlerin katma değeri ve rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.231)		
Tedbir 231.1. İhracatçılara yönelik pazara giriş eylem planları uygulamaya geçirilecek ve pazara giriş engelleri takip edilerek sorunların çözüme kavuşturulması desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhracatçılarımızın istifadesine sunulmak üzere Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamındaki ülkelere yönelik pazara giriş bilgilerini içeren rehberler oluşturularak; pazara giriş engellerinin bertaraf edilmesine ilişkin eylem maddeleri kapsamındaki somut çalışmalar Bakanlığımızca ilgili taraflarla birlikte ortaya konulacaktır.
Tedbir 231.2. İhracata hazırlık aşamasında olan firmalarımızın ihtiyaç duyacağı eğitim ve danışmanlık hizmetleri oluşturulacak projeler yoluyla desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hizmet ihracatına yönelik devlet destekleri kapsamında; ihracata hazırlık aşamasındaki firmaların uluslararası rekabetçiliklerini geliştirmeye yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleri ile HİSER projeleri kapsamında yürüttükleri eğitim ve danışmanlık faaliyetleri desteklenmeye devam edilecektir.

Tedbir 231.3. İşletmelere yönelik ihracat destekleri kapsamında, tasarım ve markalaşma faaliyetlerine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek; fuar katılımları, ofis ve mağaza açma, markalaşma ve Turquality destekleri sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hizmet sektörlerinde yer alan firmalara Turquality programı kapsamında, fuar katılımı, yurtdışı birim açma, kurumsal kapasite geliştirme, reklam-tanıtım, danışmanlık destekleri sağlanmaya devam edilecek ve etkileri artırılacaktır.
Ülkemizin gittikçe büyüyen küresel helal ürün pazarından daha fazla pay alması için çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.232)		
Tedbir 232.2. Helal Akreditasyon Kurumunun kurumsal kapasitesi güçlendirilecek ve faaliyet hacmi ve çeşidi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Yurt içinde ve yurt dışında yerleşik uygunluk değerlendirme kuruluşlarının helal akreditasyon başvuruları işleme alınıp ulusal mevzuat ve uluslararası standartlar uyarınca sonuçlandırılacaktır. 2. Helal akreditasyon usul ve esaslarını düzenleyen uygulama dokümanları hazırlanacaktır. Bahse konu dokümanlar, Helal Akreditasyon Kurumu'nca yapılmış ve yapılacak olan tüm denetimlerden elde edilecek tecrübelerden istifade edilerek güncellenecektir. 3. SMIIC bünyesindeki gıda ve hizmet sektörleri gibi kritik uygulama alanlarında helal standardı oluşturan teknik komitelere aktif olarak iştirak edilecek, uluslararası standartların hazırlanmasına ülke menfaatlerimiz doğrultusunda katkı sağlanacaktır. 4. Helal kalite altyapısında çalışacak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin arttırılmasını teminen eğitimler düzenlenecektir.
İthalat bağımlılığının azaltılmasına yönelik yerli üretimin rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.233)		
Tedbir 233.3. İthalatın yerli üretim üzerinde neden olduğu zarar ve tehditlere karşı uluslararası yükümlülüklerimiz çerçevesinde yerli üretimin korunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Mevzuatla İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat kapsamında yürütülecek soruşturmalar sonucunda yerli üretim üzerinde zarara neden olan ve haksız rekabet yaratan ithalata karşı korunma önlemleri ve dampinge karşı önlemler yürürlüğe konacaktır.

Tedbir 233.5. Ticari kalite denetimlerinin etkin bir şekilde yürütülmesiyle tarım ürünlerinin ihraç pazarlarındaki kaliteli imajı korunacak ve uluslararası kalite standartlarını karşılaması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Türk tarım ürünlerinin uluslararası piyasalardaki imajını iyileştirip muhafaza etmek amacıyla, konjonktürel gelişmeler de dikkate alınarak, geleneksel tarım ürünleri ihracatımıza yönelik olarak gerçekleştirilen ticari kalite denetim sıklıkları değiştirilmek suretiyle denetim daha etkin yapılacaktır.
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek; ikili, bölgesel, çoklu, çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.236)		
Tedbir 236.1. Firmalarımızın pazarlara erişim imkânlarının iyileştirilmesi ve adil rekabet ortamında çalışmalarının sağlanması amacıyla ikili, bölgesel, çoklu ve çok taraflı platformlarda yabancı ülkelerle diyalog güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Dünya Ticaret Örgütündeki müzakerelere aktif katılım sağlanarak, ülkemiz adına adil rekabet ortamı yaratacak kuralların belirlenmesine çalışılacaktır.
Tedbir 236.2. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Güncelleme müzakereleri öncesinde AB ve üye ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde görüşmelerin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 236.3. Ekonomide rekabetçiliğin ve verimliliğin artması, tercihli pazara giriş imkânlarının geliştirilmesini teminen, makroekonomik hedefleri destekleyici yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türkiye-Japonya STA Müzakereleri sürdürülecektir. 2. Türkiye-Tayland STA Müzakereleri sürdürülecektir. 3. Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin sürdürülmesi hedeflenmektedir.

Tedbir 236.5. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleriyle olan diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler daha da güçlendirilecek; ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Tanzanya, Fildişi Sahili, Burundi, Burkina Faso ve Zambiya ile KEK Toplantısı yapılacaktır. 2. Dördüncü Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu kıta ülkelerinin temsilcileriyle gerçekleştirilecektir. 3. Üst düzey ikili/karşılıklı ziyaretler sürdürülecek ve iş dünyası Afrika'da faaliyet gösteren 44 Büyükelçiliğimiz aracılığıyla pazardaki fırsatların değerlendirilmesini teminen yönlendirilmeye devam edilecektir.
Tedbir 236.6. Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkelerle mevcut diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerimiz güçlendirilecek; bölge ülkeleriyle dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fas, İsrail, Lübnan, Suudi Arabistan, Filistin, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt ve Umman ile KEK toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. Suudi Arabistan, Irak, Katar, Mısır, İran, Ürdün ve Tunus'a yönelik Bakan düzeyinde ziyaretler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 236.7. Türk Cumhuriyetleri ve BDT ülkeleriyle mevcut diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerimiz güçlendirilecek; bölge ülkeleriyle dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan ile Karma Ekonomik Komisyonu Toplantıları yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
AB ve AB üyesi ülkelerle gerçekleştirilecek üst düzey siyasi ve teknik görüşme sayısı	Adet	30	28	25
Destek kapsamına alınan tasarım ve ürün geliştirme proje sayısı (Kümülatif)	Adet	959	900	1 448
İhracatçıların katılımının desteklendiği milli ve bireysel yurtdışı fuar sayısı	Adet	607	1500	2 000
Mal ihracatına yönelik Turquality® ve Marka programları kapsamında desteklenen marka sayısı (Kümülatif)	Adet	316	310	335
Helal sertifikasyonları da dâhil olmak üzere 2014/8 sayılı Karar kapsamında verilecek destek tutarı	Milyon TL	161,1	162,0	180,0
İhracat (Fob)	Milyar Dolar	225,2	255,0	265,0
İthalat (Cif)	Milyar Dolar	271,4	360,0	345,0
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-13,9	-47,3	-22,0
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	-1,7	-5,9	-2,5
Hizmet Geliri	Milyar Dolar	55,6	81,9	97,1
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	20,8	34,0	45,0
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Yüzde	83,0	70,8	76,8
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (3)	Milyar Dolar	13,3	11,0	16,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sanayinin Geliştirilmesi, Üretim ve Yatırımların Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

2023 yılında para politikasının temel amacı Liralaşma Stratejisi adımlarının hayata geçirilmesi başta olmak üzere para ve maliye politikası araçlarının koordineli bir biçimde uygulamaya konularak finansal istikrarı gözetmek ve fiyat istikrarını sağlamaktır.

b) Politikalar ve Tedbirler

Para politikası araçları güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecektir. Para, maliye ve gelirler politikaları koordineli olarak yürütülecektir.

Enflasyon hedeflemesi doğrultusunda, hükümet ve TCMB enflasyon hedefini birlikte belirlemeyi ve bu hedefi kamuoyuna açıklamayı sürdürecektir.

Enflasyonu kademeli olarak hedeflenen seviyelere düşürmeyi amaçlayan ihtiyatlı para politikası önlemleri maliye ve gelirler politikaları tarafından da desteklenecektir.

Gelirler politikası gelir dağılımı adaletini güçlendirecek ve fiyat istikrarını gözetecek şekilde belirlenecektir.

Mal ve hizmet piyasalarında rekabeti temin edecek, geliştirecek ve yeni doğrudan yatırımlar için daha elverişli bir ortamın tesisine katkı sağlayacak çalışmalar sürdürülecektir.

Para politikası kararları; enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen diğer unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulacaktır.

Dalgalı kur rejimi uygulamasına devam edilecek, kurlarda sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda piyasalarda istikrarın sağlanması amacıyla gerekli adımlar atılacaktır.

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçları kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.242)		
Tedbir 242.2. Politika kararlarının iletişimi kapsamında, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararları ne yönde etkilediği konularında kamuoyu bilgilendirilmeye devam edilecektir.	TCMB (S)	1. 2023 yılında politika kararlarının iletişimi kapsamındaki uygulamalara devam edilecek, kamuoyunun daha geniş kesimlerinin kararları anlayıp yorumlayabilmeleri amacıyla dijital araçların daha etkin kullanımı ve hedef kitlelere kararların açıklanması konusunda çalışmalar yapılacaktır.
Gıda fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskısını azaltmaya yönelik olarak lojistik ve depolama alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve tarımda bölge ve ürün bazında bir planlamanın kurumsal altyapısı hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.244)		
Tedbir 244.3. Dönemsel fiyat dalgalanmaları asgariye indirilmesini sağlayacak soğuk depo zincirleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı kapsamında teklif edilen projelerde soğuk hava deposu yatırımlarına destek verilecektir.
Tedbir 244.6 Tarım ürünlerinde arz ve rekolte tahminlerinin sağlıklı yapılabilmesine imkân veren bir erken uyarı sistemi kurularak, gıda ürünlerinde fiyat dalgalanmasının büyük veri ve ileri analitik yöntemler kullanılarak yakından takip edileceği Ürün Gözetim Mekanizması hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Veri toplama, analiz, izleme ve karar destek hizmetleri dijital ortamda oluşturularak tarımsal ürünlerin arz güvenliğini sağlamaya yönelik Arz Güvenliği Takip Sistemi kurulacaktır.

Tedbir 244.7. Taze meyve sebze piyasasında mevsimselliği ve yüksek fiyat artışlarını dengeleyici bir unsur olarak teknolojik örtü altı üretim ile modern sulama sistemleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB, YİKOB'lar, İl Özel İdareleri, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği	1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı kapsamında teklif edilen projelerde yenilenebilir enerji kaynakları kullanan sera yapımları desteklenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	36,1	65,0	24,9

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Reel sektörün finansman ihtiyacına düşük maliyetle cevap verebilen, farklı nitelikteki finansal araçları güvenilir kurumlar aracılığıyla geniş bir yatırımcı tabanına sunabilen ve İstanbul'un cazip bir küresel finans merkezi olma hedefini destekleyen, kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal kuruluşların düzenleme ve denetleme çerçevesi güçlendirilecek, etkin bir rekabet ortamı sağlanacak, işlem maliyetleri azaltılacak ve sağlıklı bilgiye erişimleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.248.)		
Tedbir 248.2. Finansal kuruluşların ana ortaklarını ve tüm iştiraklerini kapsayan mevcut konsolide denetim çerçevesinin etkinliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	1. Denetim rehberleri, FSAP 2021 önerileri dikkate alınarak, konsolide denetim çerçevesinin etkinliğini artıracak şekilde güncellenecektir.
Tedbir 248.3. Sınır ötesi denetim çerçevesi ve uygulamaları güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	1. Denetim rehberleri, FSAP 2021 önerileri dikkate alınarak, sınır ötesi denetim çerçevesini güçlendirecek şekilde güncellenecektir.
Uluslararası ticaret sisteminde kabul görecek alternatif para ve ödeme sistemleri geliştirilmesi amacıyla ülke işbirlikleri tesis edilecek ve çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.249.)		

Tedbir 249.3. İkili anlaşmalar yoluyla yerel para cinslerinden ticaret imkânları artırılacaktır.	TCMB (S), Ticaret Bakanlığı	1. TCMB-Çin Merkez Bankası arasında yenilenen Para Takası Anlaşması kapsamında firmalarımıza Çin Yuanı reeskont kredisi kullandırılmasına benzer uygulamalar Türkiye ile finansal ve ticari ilişkileri yoğun olan ülkelere yayılacaktır. 2. Bazı ülkelerle karşılıklı olarak finansal piyasalarda enerji ticareti ödemeleri dahil milli para cinsi işlemlere başlanması, TL varlıklara yatırım yapılması, milli kredi kartlarının kabulü ve finansal işlemlerin milli para cinsinden gerçekleştirilmesi, bankalar arası iş birliği ve iletişimin güçlendirilmesini teminen hayata geçirilen önlemlerin diğer ticaret ortaklarımız ile de geliştirilmesi için girişimde bulunulacaktır.
Tedbir 249.5. Blokzincir tabanlı dijital merkez bankası parası uygulamaya konulacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Merkez Bankası Dijital Türk Lirası Araştırma Geliştirme Projesi ikinci faz pilot bulguları doğrultusunda, Dijital Türk Lirasının ödemeler için kullanımı testlerine başlanacaktır. 2. Dijital Türk Lirası sistemlerinin dijital kimlik ve FAST sistemleri ile araştırma-geliştirme kapsamında entegrasyon çalışmaları tamamlanacaktır. 3. Toptan dijital para çalışmaları kapsamında bankalar ile araştırma, geliştirme ve test çalışmaları yapılacaktır.
Uluslararası iyi uygulamalardan yararlanılarak firmalara fırsat eşitliği sağlayan, güvenli bir finansal teknoloji (fintek) ekosisteminin oluşumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.250.)		
Tedbir 250.2. Düzenleme Deney Alanı ve Endüstri Deney Alanı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. Düzenleme Deney Alanı ve Endüstri Deney Alanı ile fintek ekosistemi için gerekli mevzuat değişikliği çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 250.4. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	1. İstanbul Finans Merkezinin faaliyete geçişini takiben İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Bankacılık Kredileri/GSYH (3)	Yüzde	67,6	61,9	64,3
Katılım Bankaları Kredilerinin Toplam Krediler İçindeki Payı (3)	Yüzde	6,9	7,5	8,1
BİST Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH	Yüzde	30,1	32,1	32,3
Özel Sektör Borçlanma Araçları Nominal Stoku/GSYH	Yüzde	1,4	1,2	1,3

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Finansal Sistemin Geliştirilmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.1.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Maliye politikası; para politikası hedefleriyle uyumu da gözetecek şekilde ülkemizin büyüme potansiyelinin artırılmasına, ekonomik refahın kapsayıcı ve sürdürülebilir biçimde bölüşümüne, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Artan enerji maliyetlerinin toplum refahını olumsuz etkilemesini ve ekonomik aktivitenin rekabetçi yapısını bozmasını engellemek üzere kamu maliyesi alanında tedbirler alınmaya devam edilecektir. Ayrıca, gerek duyulduğunda fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak alınmış mevcut tedbirlere ilaveten yeni tedbirler uygulamaya konulacaktır.

Program döneminde yatırım projeleri ile harcama programlarının etkinliği artırılacak, kamu gelir kalitesi iyileştirilecek ve kamu borcunun milli gelire oranı sürdürülebilir düzeylerde tutulacaktır.

Program bütçe yapısının güçlendirilmesi çalışmalarına devam edilecektir. Kaynak tahsisinde etkinliği artırmak ve mali alan yaratmak amacıyla harcama gözden geçirme faaliyetleri sürdürülecektir.

Vergilemede adalet, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri gözetilecek, verginin tabana yayılması, gönüllü uyumun artırılması, kayıt dışılıkla mücadele edilmesi ve mükellef hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu harcamalarının değerlendirilmesi, önceliklendirilmesi ve kaynakların etkin kullanımının gözetilmesi, kamu kurumlarının performansının değerlendirilmesi ve sağlıklı mali sıkılaştırma uygulamalarının yürütülmesine yönelik olarak harcama gözden geçirmeleri yapılacak, harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılacak ve harcamalar kontrol altında tutulacaktır. (Kalkınma Planı p.260)		
Tedbir 260.1. Harcamaların etkililik, ekonomiklik ve verimlilik durumlarının raporlanmasını sağlayacak şekilde harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Belirlenen programlarda harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.

Tedbir 260.2. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek, bu yolla oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda elde edilen bulgular ve imkânlar kaynak tahsisi sürecinde kullanılacaktır.
Vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi hasılasının artırılmasını sağlayacak şekilde vergi sisteminde revizyonlar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.263)		
Tedbir 263.8. Vergi kayıp, kaçağı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle etkin mücadeleye yönelik araştırma, risk analizi, değerlendirme ve koordinasyon faaliyetleri yürütülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Özel Kuruluşlar	1. Vergi kayıp ve kaçağı ile kayıt dışılığın önlenmesine yönelik makine öğrenmesi ve yapay zekâ teknolojisiyle desteklenen risk analiz ve değerlendirme süreçleri geliştirilecektir. Ayrıca sahtecilikle mücadele kapsamında erken uyarı özelliğine sahip, risk modelleme özelliğine dayalı bütünleşik bir sistem oluşturulacaktır. 2. Büyük veri üzerinde uygun analiz teknikleri ve araçları kullanılarak sektörel, finansal ve tematik risk analiz çalışmaları yürütülecektir. 3. 2023-2025 Yılı Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Eylem Planı kapsamında idari ve teknik düzenlemeler hayata geçirilecektir. 4. 2022 yılına ilişkin makro ve sektörel düzeyde vergi türleri bazında vergi açığı hesaplanacak ve bu vergi açığının azaltılmasına ilişkin politika destekleyici çalışmalar yürütülecektir. 5. Devlet teşvik ve harcamalarının etkin ve verimli kullanılmasına yönelik risk analizleri yapılacak, mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 6. 2022 yılına ilişkin makro ve sektörel düzeyde kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesine ve kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye ilişkin politika destekleyici analizlerin yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Yerel yönetimlerin mali yapılarını güçlendirmek amacıyla öz gelirleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.264)		

Tedbir 264.2. Gayrimenkullerin vergilendirilmesinde esas alınan alım satım değerinin belirlenmesi ve beyanına ilişkin yeni bir sistem devreye sokulmak suretiyle vergide adalet pekiştirilecek ve vergileme etkinleştirilecektir. Bu çerçevede ilgili bakanlıklar sistemin tasarımı ve uygulamasına ilişkin düzenlemeler ile gerekli altyapıyı birlikte oluşturacaklardır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Web Tapu Uygulamasıyla oluşturulan değerleme raporları ve alım-satım vb. işlemlerden elde edilen değerler ile SPK ve BDDK tarafından yetkilendirilen değerleme kuruluşları ve değerleme lisansı sahibi değerleme uzmanlarınca düzenlenen değerleme raporlarının değer ve değere etki eden öznitelik verilerinin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Değer Bilgi Merkezine elektronik olarak anlık gönderilmesi sağlanacaktır.
Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.265)		
Tedbir 265.1. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için e-belge, e-imza, e-arşiv, e-fatura gibi yeni teknolojik imkânlara sahip, muhasebe odaklı bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin harcama ve muhasebe süreçlerinde kullanmış olduğu belgelerin uluslararası standartlara uygun olarak elektronik belge formatına dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Kamu alımlarının elektronik ortamda gerçekleştirilmesine ilişkin e-tedarik altyapısı oluşturulmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır. 3. Kamu idarelerince düzenlenecek faturaların elektronik olarak düzenlenmesine ilişkin altyapı oluşturulacak ve Kamu e-Fatura Uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oran)	Yüzde	2,5	6,4	4,0
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi (GSYH'ye Oran)	Yüzde	-1,4	-5,3	-2,2
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ye Oran)	Yüzde	30,9	29,5	30,8
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ye Oran)	Yüzde	33,5	32,8	34,3
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ye Oran)	Yüzde	-2,6	-3,2	-3,5
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ye Oran)	Yüzde	-2,9	-1,7	-2,1
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ye Oran)	Yüzde	41,8	36,7	35,2
Hazırlanan Harcama Gözden Geçirme Rapor Sayısı	Adet	5	5	10

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2021 yılında yüzde 87 düzeyine ulaşmıştır. Bu çerçevede, fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

27/10/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Yönetmelikle, 01/04/2021 tarihinden geçerli olmak üzere ve dört ay süreyle, üniversitelerin tıp fakülteleri ve sağlık uygulama ve araştırma merkezlerinde Covid-19 pandemisine yönelik araştırma, teşhis ve tedavi faaliyetleri kapsamında görev yapan personel ile yöneticilerine ek ödeme yapılabileceği düzenlenmiştir.

17/12/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararına ilişkin Tebliğle aylık brüt asgari ücret 5.004 TL olarak kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, 01/07/2022 tarihli Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararına ilişkin Tebliğle 01/07/2022 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere aylık brüt asgari ücretin 6.471 TL olarak uygulanması düzenlenmiştir.

25/12/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7346 sayılı Kanunla işletmelerde mesleki eğitim gören, staj veya tamamlayıcı eğitime devam edenler için yapılan ödemelerin; kalfalık yeterliğini kazanan mesleki eğitim merkezi öğrencisi olması durumunda asgari ücretin en az yüzde 50'si, mesleki eğitim merkezi programına devam eden diğer öğrencilerde ise asgari ücretin en az yüzde 30'u kadar olması düzenlenmiştir. Ayrıca, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanan söz konusu tutarların belirli oranlarının devlet katkısı olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bütçesinden İşsizlik Sigortası Fonuna aktarılması suretiyle ödenmesi düzenlenmiştir. 05/01/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5063

sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla ise söz konusu uygulamanın 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı başı itibarıyla yürürlüğe girmesi düzenlenmiştir.

25/12/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7349 sayılı Kanunla kamu üniversite hastanelerinin 31/12/2021 tarihine kadar verdikleri tedavi hizmetlerine ilişkin toplam tahakkuk tutarının, 2021 yılı için SGK ile yapılan götürü bedel sözleşmelerinde belirlenen tutardan düşük olması durumunda, aradaki farkın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından tahsil edilmek üzere terkin edilmesi düzenlenmiştir.

11/01/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5089 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile devlete ait üniversite hastanelerinden 2022 yılı sonuna kadar yararlanmasına imkan tanınmıştır.

22/01/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7351 sayılı Kanunla malullük ve yaşlılık sigortasından ödenen aylıklar ve aylıklar ile birlikte her ay itibarıyla yapılan ödemeler toplamının dosya bazında ek ödeme dahil asgari tutarı 1.500 TL'den 2.500 TL'ye çıkartılmıştır. 05/07/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7417 sayılı Kanunla ise bu tutar 3.500 TL olarak düzenlenmiştir.

08/02/2022 tarihli Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle SUT listelerindeki işlem ve malzemelerden; muayene işlemlerine yüzde 35, paket işlemlere yüzde 45, diyaliz işlemlerine yüzde 50 ve diğer işlemlere yüzde 40 oranında, tıbbi malzemeler için ise yüzde 75 oranında artış yapılmıştır.

14/02/2022 tarihli Fiyat Değerlendirme Komisyonu Kararıyla Dönemsel Avro Değeri yüzde 37,43 artırılarak 6,2925 TL'ye çıkarılmıştır. Ayrıca, 08/07/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5800 sayılı Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Kararla Dönemsel Avro Değeri yüzde 25 artırılarak 7,8656 TL'ye çıkarılmış ve belli fiyatların altındaki ilaç gruplarına ilave olarak yüzde 10 ve yüzde 20 oranlarında artışlar yapılmıştır. Aynı Kararla, eczacı kâr oranları ilk üç baremde üç puan, dördüncü baremde iki puan ve son baremde bir puan artırılmıştır. 12/10/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 6207 sayılı Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Kararla eczacı kâr oranlarına ilişkin baremler yeniden belirlenmiştir.

23/06/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7411 sayılı Kanunla tabip veya diş tabibi olarak emekli olan hekimlerin makam tazminatı gösterge rakamında ve sağlık çalışanlarının ek ödeme tavan oranlarında artış yapılmıştır. Aynı zamanda, sağlık çalışanlarına yapılan sabit ek ödemenin merkezi yönetim bütçesinden karşılanacağı hükme bağlanmıştır. Aynı Kanunla aile sağlığı merkezlerinde görev yapan personel ve Adli Tıp Kurumunda görev yapan emsal personelin de sabit ek ödeme tavanlarının artırılması ve bu giderlerin merkezi yönetim bütçesinden karşılanması düzenlenmiştir.

05/07/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7417 sayılı Kanunla 2023 yılından itibaren geçerli olmak üzere kamu çalışanları ve emeklilerinin ek göstergelerinde 600 puanlık bir artış yapılmış, tazminat yansıtma oranları yeniden düzenlenmiş ve güvenlik ve

emniyet hizmet sınıfına tabi emeklilerden lise ve dengi okul mezunu olanların emekli aylıklarına 1.200 TL artış yapılmıştır. Ayrıca, asgari ücret desteğinin 2022 yılı Temmuz ayından itibaren yılsonuna kadar aylık 100 TL olarak işverenlerin SGK'ya ödeyecekleri sigorta primlerinden mahsup edilmek üzere İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanması düzenlenmiştir.

12/08/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Sağlık Bakanlığı Ek Ödeme Yönetmeliğiyle bir önceki Yönetmelik yürürlükten kaldırılarak sağlık çalışanlarına döner sermayeden yapılacak ek ödemeler, temel ek ödeme ve teşvik ek ödemesi olarak belirlenmiştir.

25/08/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Aile Hekimliği Sözleşme ve Ödeme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle aile hekimlerine ve aile sağlığı çalışanlarına günlük muayene sayısına göre teşvik ödemesi yapılması düzenlenmiştir.

25/08/2022 tarihli Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle diyaliz tedavilerinin de bulunduğu tüm paket işlem puanlarında ve diş işlem puanlarında yüzde 40 oranında artış yapılmıştır. Yoğun bakım tedavileri için resmi üçüncü basamak sağlık hizmeti sunucularına ödenen ilave oranlar ise yüzde 60'tan yüzde 100'e çıkarılmıştır. Aynı zamanda genel sağlık sigortalıların yatarak tedavileri kapsamında sağlık hizmeti sunucuları tarafından kullanılan tıbbi malzeme geri ödeme bedellerinde yüzde 10 ila 100 arasında değişen oranlarda artış yapılmıştır.

15/09/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Yükseköğretim Kurumlarında Döner Sermaye Gelirlerinden Yapılacak Ek Ödemenin Dağıtılmasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle yükseköğretim kurumlarına bağlı hastanelerde görev yapan sağlık personeline yapılacak ek ödemelere ilişkin düzenleme yapılmıştır.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2020 yılında 1,87 iken 2021 yılında bu oran 1,94 olarak gerçekleşmiştir. Çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda ise bu oran 1,72 seviyesinden 1,79'a yükselmiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2019	2020	2021
I. Kamu Çalışanları Sigortalı Sayıları	**12 089 404**	**12 242 232**	**12 443 742**
1. Aktif Sigortalılar [1]	3 102 808	3 141 097	3 188 540
2. Aylık Alanlar (Dosya)	2 108 933	2 153 575	2 200 802
3. Bağımlılar	6 877 663	6 947 560	7 054 400
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,47	1,46	1,45
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,90	2,90	2,90
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	**42 293 039**	**44 140 472**	**45 042 100**
1. Aktif Sigortalılar [2]	14 335 315	15 219 642	16 184 842
2. Diğer Sigortalılar [3]	232 050	319 862	316 932
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	41 108	31 250	27 036
4. Çırak	319 017	346 624	330 828
5. Stajyer ve Kursiyer	1 082 512	1 440 762	1 540 226
6. Aylık Alanlar (Dosya)	7 597 064	7 829 997	8 097 307
7. Bağımlılar	18 685 973	18 952 335	18 544 929
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,11	2,22	2,27
9. Bağımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,64	1,54	1,45
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	**15 139 041**	**15 008 698**	**15 411 780**
1. Aktif Sigortalılar [4]	2 157 280	2 173 705	2 512 954
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	130 087	124 530	131 868
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	600 787	547 075	511 923
4. Aylık Alanlar (Dosya)	2 508 546	2 507 142	2 549 026
5. Bağımlılar	9 742 341	9 656 246	9 706 009
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,15	1,13	1,24
7. Bağımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	4,24	4,27	3,88
IV. Özel Sandıklar Toplamı	**420 020**	**428 475**	**432 385**
1. Aktif Sigortalılar	140 529	141 678	141 579
2. Aylık Alanlar	94 027	94 972	96 103
3. Bağımlılar	185 464	191 825	194 703
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,49	1,49	1,47
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	1,99	2,02	2,05
V. Genel Toplam (Kişi)	**70 704 680**	**72 593 383**	**73 932 199**
1. Aktif Sigortalılar	19 735 932	20 676 122	22 027 915
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	130 087	124 530	131 868
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	641 895	578 325	538 959
4. Diğer Sigortalılar	232 050	319 862	316 932
5. Çırak	319 017	346 624	330 828
6. Stajyer ve Kursiyer	1 082 512	1 440 762	1 540 226
7. Aylık Alanlar (Dosya)	12 308 570	12 585 686	12 847 135
8. Bağımlılar	35 491 441	35 747 966	35 305 338
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,80	1,87	1,94
10. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4)/(7)	1,69	1,72	1,79
11. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	2,16	2,06	1,93
VI. Genel Nüfus Toplamı	**83 154 997**	**83 614 362**	**84 680 273**
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	**85,0**	**86,8**	**87,3**

Kaynak: SGK, TÜİK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

b) Amaç

Aktüeryal dengenin gözetilmesi suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal sigorta prim tabanı genişletilecek, sisteme giriş kolaylaştırılacak ve denetimler yoluyla sistem etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.267)		
Tedbir 267.1. Esnek istihdam imkânlarının artırılması amacıyla çalışanların kayıt altına alınmasında kolay işverenlik uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK	1. Kolay işverenlik uygulamasının yaygınlaştırılmasına yönelik birincil ve ikincil mevzuat düzenlemesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 267.2. İstihdam teşviklerine ilişkin etki değerlendirmesi yapılarak teşvikler sade ve etkin bir yapıya kavuşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. İstihdam teşviklerinin etkinlikleri gözden geçirilerek; mevcut teşviklerde mükerrerliğe sebep olan uygulamalar ve birbirini dışlayan verimsiz teşvikler belirlenecek, teşvik sisteminde sadeleştirmeye yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 267.3. Sosyal güvenlik sisteminde denetim uygulamaları geliştirilecek ve çeşitlendirilecek, risk odaklı denetim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Sektörlere ve işyerlerine yönelik risk analizi temelli denetim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle daha etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.268)		
Tedbir 268.1. Kayıtlı istihdamın artırılmasının güç olduğu sektörler belirlenerek sektörlerin özelliğine uygun kayıt altına alma uygulamaları geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, TÜİK	1. Kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörler ile küçük ölçekli işletmelere yönelik yıl içerisinde risk analizlerine dayalı denetim ve rehberlik faaliyetleri planlanacaktır.
Tedbir 268.2. Kayıt dışı çalışmayla mücadele konusunda farkındalığı artırmaya yönelik programlar uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, RTÜK	1. Ülke genelinde kayıtlı istihdamın önemi hakkında ilgili taraflara sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Özel sektörde çalışan sigortalıların prime esas kazancının bir önceki aya göre yüzde 20 ve üzerinde azalması durumunda bilgilendirme amaçlı kısa mesaj gönderilecektir. 3. Yapılan analizler sonucunda kalifiye meslek mensuplarını istihdam eden ve kayıt dışı istihdam ile eksik ücret bildirimi konusunda riskli olduğu tahmin edilen işverenlere yönelik bilgilendirme amaçlı mektuplar gönderilecektir.

Prim tahsilatları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.269)		
Tedbir 269.1. Prim borçlarının takip ve tahsilatı etkin bir şekilde uygulanarak prim gelirlerinin artırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. GSS prim borçlularına SMS ve tebliğ yoluyla bilgilendirme yapılacaktır.
Sosyal güvenlik sisteminin etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.270)		
Tedbir 270.2. Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) bilişim sistemleri güçlendirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK	1. Bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunması amacıyla altyapının güçlendirilmesi sağlanacaktır. 2. Anasistem, sistem ve uygulama yönetimi altyapısının vatandaşlara kesintisiz hizmet verebilmesi için gerekli önlemler ve yenileme işlemleri sağlanacaktır.
Tedbir 270.3. Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları, değişen işgücü piyasası koşullarına ve çalışma şekillerine uyumlu hale getirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK	1. Sosyal güvenlik mevzuatı ile işgücü piyasasının dinamik yapısının uyumunu sağlamak üzere gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYH'ye Oranı (3)	Yüzde	3,5	3,1	3,1
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (4)	Oran	1,8	1,8	1,8
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	82	83	84
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	87	88	89

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sosyal Güvenlik Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Stajyerler, kursiyerler ve çıraklar hariç tutulmuş, kişi sayısı yerine dosya sayısı esas alınmıştır.

2.1.8 Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini, piyasa mekanizmasını bozucu etkiye neden olmayacak şekilde, kârlılık ve verimlilik ilkelerine dayalı olarak yürütmesi; sosyal amaçlı ve kamu yararına yönelik faaliyetler için görevlendirilmeleri durumunda ise oluşacak maliyetlerin tam ve zamanında karşılanması ve faiz dışı açık vermemesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
Kamu işletmelerinin, düşük maliyetle daha verimli üretim yapması ve ürün optimizasyonunu gerçekleştirmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.273)		
Tedbir 273.2. Kamu işletmelerinin yatırım bütçelerinde ürün çeşitliliğini ve verimliliği artırmayı teminen Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine yönelik kapasite geliştirmeye ağırlık verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TEMSAN	1. EÜAŞ generatör fabrikası kurulumu tamamlanacaktır. 2. Hirfanlı HES'in enerji verimliliği ve emre amadeliğinin artırılması amacıyla TEMSAN Ar-Ge Tasarım Merkezi tarafından türbin tasarım doğrulama ve model testi tamamlanacaktır.
Tedbir 273.3. KİT'lerde istihdam edilecek personel sayısı özellikli durumlar haricinde artırılmayacaktır**.**	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Bütün KİT'ler	1. Genel Yatırım ve Finansman Programı Kararının ilgili maddelerinde açıktan ve naklen atama ile diğer atama ve istihdama ilişkin hükümler çerçevesi net bir şekilde belirlenerek uygulama takip edilecektir.
Tedbir 273.4. TMO'nun hububat alım işlemlerinin lisanslı depolar ve elektronik ürün senedi yoluyla yapılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TMO	1. TMO, hububat alımlarını mümkün olduğunca lisanslı depoların bulunduğu noktalardaki depolar üzerinden yapacaktır. 2. TMO, lisanslı depo faaliyeti göstermek isteyen yatırımcıları ihtiyaç bulunan noktalara yönlendirmeye devam edecektir.
Kamu işletmelerinin üretim birimlerinde kapasite kullanım oranları artırılacak, mevcut tesislerinin kapasiteleri en üst düzeyde kullanılacak ve yeni yatırım tercihleri bu doğrultuda hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.274)		
Tedbir 274.1. ESK için yeni kombina yatırımları yapılması yerine mevcut kombinaların atıl kapasiteleri veya özel sektör kombina kapasiteleri öncelikli olarak değerlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Sözleşmeli besicilik modelleri geliştirilerek tedarik edilen hayvan sayısı artırılacaktır. 2. Yeni kombina yatırımı yapılmayarak ESK'nın mevcut kombinalarının ihtisaslaşması sağlanacak, ürün planlaması ve rekabet gücü yüksek ürün ve hizmetler geliştirilecektir. 3. İhtiyaç olması halinde özel sektöre ait tesislerden kesim, parçalama ve depolama hizmeti satın alınacaktır.
Tedbir 274.2. ESK kombinalarındaki atıl kapasitenin kamu ve özel sektör ile STK'lar tarafından kullanılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Sektörün ihtiyacı olması halinde ESK tesislerinde kesim, parçalama ve depolama hizmeti verilecektir. 2. Depo kapasitelerinin uygun olması ve firma veya şahıslardan talep gelmesi halinde gıda maddelerine yönelik soğuk hava depoculuk hizmeti verilecektir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.277)		
Tedbir 277.1. Özelleştirme uygulamalarında uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde ve belirlenmiş bir program dâhilinde halka arz dâhil olmak üzere yeni ve alternatif modeller kullanılarak ekonomik katma değer bazlı planlamaya geçilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TEİAŞ	1. TEİAŞ'ın özelleştirme programına alınmasını müteakip, şirketin halka arzına yönelik hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 277.2. Plan döneminde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek, özelleştirilme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıklar portföye dâhil edilerek özelleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Çanakkale Gökçeada'da bulunan Adalet Bakanlığı Eğitim ve Dinlenme Tesisinin özelleştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Koyulhisar ve Dereiçi Hidroelektrik Santrallerinin özelleştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanarak ihale ilanına çıkılacaktır. 3. Tekirdağ Çeşmeli Limanının (Eski Nato Kabul Limanı) özelleştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanarak ihale ilanına çıkılacaktır. 4. Fenerbahçe-Kalamış Yat Limanının özelleştirme sürecine ilişkin iş ve işlemler tamamlanacaktır. 5. Yedieminlik hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022 (1)**	**2023 (2)**
Toplam Katma Değer	GSYH'ye Oran (%)	0,40	-3,17	-1,26
Satış Hasılatı	GSYH'ye Oran (%)	3,85	7,04	8,33
Toplam Bütçe ve Fon Transferleri	GSYH'ye Oran (%)	1,52	2,11	2,60
Temettü ve Hasılat Payı	GSYH'ye Oran (%)	0,05	0,04	0,06
Yatırım	GSYH'ye Oran (%)	0,54	0,56	0,88
Borçlanma Gereği (3)	GSYH'ye Oran (%)	1,43	5,31	3,12

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK

2.2.1. Sanayi Politikaları

a) Mevcut Durum

On Birinci Kalkınma Planında rekabetçi üretim ve verimlilik temel eksen olarak belirlenmiştir. Planda yerli üretimin artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması ve imalat sanayii sektörüne odaklanılması öngörülmektedir.

İmalat sanayii hızlı ve istikrarlı büyüme, cari açığı azaltma ve kalıcı istihdam yaratma ile teknolojik gelişim ve yenilikçilik gibi faktörler açısından kritik öneme sahiptir. Küresel ölçekte uluslararası rekabet baskısının giderek arttığı günümüzde imalat sanayiinde rekabet gücü belirleyicileri arasında teknoloji ve yenilik yapma kapasitesi ön plana çıkmaktadır. Küresel düzeyde tüketici tercih ve taleplerinin yeniden şekillenmesiyle, teknolojik üretim yeteneğinin önemi artmakta, tasarım, lojistik, satış ve pazarlama gibi hizmet bileşenlerinin ve markalaşmanın imalat sanayiinin rekabetçiliği üzerindeki etkisi güçlenmektedir.

Türkiye sanayii, pandemi şoku sonrası toparlanmanın başladığı 2020 yılı üçüncü çeyreğinden bu yana güçlü büyüme performansını 2022'nin ilk yarısında da sürdürmüştür. Ancak Rusya-Ukrayna arasındaki savaş ortamının daha da derinleştirdiği küresel enerji krizi, girdi fiyatlarındaki yüksek seyir, tedarik zincirlerinde yaşanan kopmalar ve jeopolitik riskler sebebiyle Dünya ekonomisindeki yavaşlama ülkemiz sanayii üzerine olumsuz baskı oluşturmaktadır. Özellikle en büyük ihracat pazarımız olan Avrupa'da yükselen resesyon beklentilerinin önümüzdeki dönemde ülkemiz sanayiinin dış talebini etkilemesi beklenmektedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen ülkemiz sanayiinin emek ve kaynak yoğun alanlarının rekabet gücü korunmaya devam edilmiş; teknoloji-yoğun ve yüksek katma değerli bir sanayiye geçiş hedefi doğrultusunda yeşil ve dijital dönüşüm odaklı yatırımlar, yüksek teknoloji girişimlerinin desteklenmesi, sanayi-üniversite-kamu üçlüsünü bir araya getiren Ar-Ge ekosisteminin oluşturulması ve planlı sanayi alanlarının genişletilmesi yaklaşımı sürdürülmüştür. Bu kapsamda sanayimizin yatırım, üretim, istihdam, ihracat ve cari fazla performansının önümüzdeki süreçte güçlü bir şekilde devam edeceği değerlendirilmektedir.

Dünya ekonomisinde ve küresel tedarik zincirlerinde yaşanan sıkıntılara rağmen 2021 yılında imalat sanayii çok iyi performans sergilemiştir. İmalat sanayii üretimi bir önceki yıla göre yüzde 17,3 artış kaydetmiştir. Aynı dönemde ihracat yüzde 33 ile son yılların en önemli artışından birini gerçekleştirmiş olup buna karşın ithalat yüzde 14,6 artmıştır. İmalat sanayiinde gerçekleşen bu rekor ihracat sayesinde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 89'dan yüzde 103,3'e çıkmış ve sektör dış ticaret fazlası vermiştir.

Ocak-Temmuz 2022 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama yüzde 10,8 artmıştır. Tüm imalat sanayii alt sektörlerinde aynı dönemde üretim artmıştır.

2021 yılında ortalama yüzde 76,6 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2022 yılının ilk sekiz ayında ise ortalama yüzde 77,5 olmuştur.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2022 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,6 artmıştır.

TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2018	2019	2020	2021	2022 (1)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	19	18,4	19	22,1	23,8 (2)
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (3)	1	-0,8	2,5	17,3	10,8 (4)
İhracat (Milyar ABD Doları) (5) (7)	167,1	171,3	159,9	212,8	156,7
İhracat Artışı (Yüzde) (7)	8	2,5	-6,5	33	18,3
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde) (7)	94,3	94,7	94,3	94,5	94,6
İthalat Artışı (Yüzde) (7)	-6,2	-13,8	10,9	14,6	26,7
İthalat (Milyar ABD Doları) (5) (7)	184,5	162,1	179,8	205,9	167,6
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde) (7)	79,8	77,1	81,9	75,9	70,1
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (Yüzde)	5,4	-2,0	-1,4	12,4	10,6 (2)
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	76,8	75,9	71,9	76,6	77,5 (6)

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Ağustos dönemi; (2) Ocak-Haziran dönemi; (3) NACE Rev.2'ye göre 2015=100 serisi; (4) Ocak-Temmuz dönemi; (5) ISIC Rev.4'e göre; (6) Ocak-Eylül dönemi; (7) Genel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.

Toplam ihracat 2021 yılında yüzde 32,8 artarak 225,2 milyar ABD doları, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 33 artarak 212,8 milyar ABD doları olmuştur. 2020 yılında yüzde 94,3 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2021 yılında yüzde 94,5 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde imalat sanayii ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,3 artış göstermiştir. Aynı dönemde, ilaç hariç tüm alt sektörlerin ihracatında artış görülmüştür.

Toplam ithalat, 2021 yılında yüzde 23,6 artarak 271,4 milyar ABD doları, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 14,6 artarak 205,9 milyar ABD doları olmuştur. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde ilaç ve otomotiv hariç tüm imalat sanayii alt sektörlerinde ithalat artmış olup toplam imalat sanayii ithalatı aynı dönemde yüzde 26,7 artmıştır.

TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	2017	2018	2019	2020	2021
Yüksek	3,9	3,5	3,6	3,4	3,0
Orta-Yüksek	34,6	36,4	36,0	35,9	33,4
Orta-Düşük	28,3	27,6	27,5	27,2	31,1
Düşük	33,3	32,6	32,8	33,5	32,5
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TÜİK

2021 yılında yüksek, orta-yüksek ve düşük teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre azalırken, orta-düşük teknoloji sektörlerinin payında artış görülmüştür. Orta-düşük teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki artışta özellikle petrol ürünleri ve ana metal ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Yüksek, orta-yüksek ve düşük teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki azalış ise özellikle otomotiv, giyim ve ilaç sanayii ihracatındaki artış oranlarının imalat sanayii ortalamasına göre görece düşük olmasından kaynaklanmıştır.

TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı (2021)

(Yüzde Pay)

	Girişim sayısı	Çalışan sayısı	Üretim değeri	Katma değer	İhracat	İthalat
Yüksek Teknoloji	0,7	3,1	2,7	5,4	3,0	12,4
Orta-Yüksek Teknoloji	10,9	25,4	19,6	25,1	33,4	46,2
Orta-Düşük Teknoloji	27,0	36,4	27,2	28,9	31,1	30,4
Düşük Teknoloji	61,4	35,0	50,5	40,7	32,5	11,0

Kaynak: TÜİK

On Birinci Kalkınma Planında Türkiye'nin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla imalat sanayii sektörlerinin ticaret, üretim, katma değer, istihdam ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantılarının analizi sonucunda kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörler öncülüğünde teknoloji, yenilik, ürün kalitesi ve verimlilik sağlanarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir. Bu sektörlerin tamamı aynı zamanda yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörleri arasında yer almakta olduğundan, bu sektörlerde sağlanacak gelişme imalat sanayiimizin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşüme katkı sağlayacaktır.

TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2018	2019	2020
İhracat Birim Miktar Değeri (Dolar/kg)	0,87	1,36	1,48	1,81	1,69	1,13	1,0
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19(1)	0,29	0,35	0,43	0,62	0,64	0,64
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,54	0,72	0,77	0,82	0,88	0,88	0,88
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,69	1,09	1,10	1,18	1,05	1,00	1,01
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8(1)	25,1	34,5	60,2	112,1	129,1	149,5
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	5	9	10	12	11	12
İmalat Sanayi Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	31	29	28	28	28

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK

(1) 2003 yılı verisidir.

Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) uygulanmasına devam edilmektedir. CMDP 2022 yılı uygulamaları kapsamında kültürel miras, OSB altyapı güçlendirmesi, üretim ve istihdam artırıcı faaliyetler ile yenilikçi tarımsal ve hayvansal üretim gibi konularda 50 proje teklifi ilk aşamayı geçmiş olup değerlendirme sürecinde 568 milyon TL'lik bütçe tutarlı 21 proje başarılı bulunmuştur.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde büyüme odakları kategorisine karşılık gelen ve kendi içsel potansiyellerine bağlı olarak gelişmiş, girişimcilik kapasitesi ve organizasyon kültürünün yüksek olduğu, metropoller dışındaki önemli sanayi, hizmet ve turizm merkezi niteliğindeki şehirlerin uluslararası alanda rekabetçi bir üretim yapısına kavuşması için işletmelerin küresel üretim sistemlerine entegrasyonunun güçlendirilmesi, şehirlerin uluslararası erişilebilirliğinin ve kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, sanayi, teknoloji ve yenilik altyapıları ile beşerî sermaye ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla Üreten Şehirler Programının uygulamasına başlanmıştır. Program kapsamında Adana, Antalya, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Konya, Manisa, Mersin, Sakarya ve Tekirdağ illeri yer almaktadır. Söz konusu program kapsamında 2021

yılında 39 milyon TL'lik bütçe tutarlı 11 proje desteklenmiş olup 2022 yılı uygulaması kapsamında proje değerlendirme süreci devam etmektedir.

İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım alanlarının kalkınma ajanslarının da katkısı alınarak belirlenmesi ve belirlenen alanlarda yatırımların hayata geçirilmesi için ön fizibilite raporları hazırlanarak proje havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan ön fizibilite raporları yayımlanarak yurt içi ve yurt dışında tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Mevcut durumda 433 rapor yayımlanmıştır.

Faaliyette olan özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı Ağustos 2022 itibarıyla 1.239'a ulaşmıştır. 52 farklı ilde faaliyet gösteren Ar-Ge merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 46 farklı sektörde faaliyet gösteren bu merkezlerin en yoğun olduğu sektörlerin başında makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii, yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, elektrik/elektronik ve tekstil gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 73.097 kişiye ulaşmış olup bunun 11.085'i doktora ve üstü eğitime sahiptir. Bu merkezlerde Ağustos 2022 itibarıyla 21.741 patent başvurusu bulunmaktadır. Tescil edilen patent sayısı ise 9.984'e ulaşmıştır.

Faaliyette olan özel sektör tasarım merkezi sayısı Ağustos 2022 itibarıyla 320'dir. 27 farklı ilde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 30 farklı sektörde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu sektörlerin başında tekstil, mühendislik-mimarlık, imalat sanayii, makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii ile medya ve iletişim gelmektedir. Bu merkezlerdeki toplam personel sayısı ise 7.467 kişidir.

TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2021/ 2020	2022/ 2021 (2)	2021/ 2020	2022/ 2021 (4)	2021/ 2020	2022/ 2021 (4)
İmalat Sanayii Toplamı	**17,3**	**10,8**	**33,0**	**18,3**	**14,6**	**26,7**
Gıda	7,6	6,7	23,6	27,7	20,5	53,0
Tekstil	20,5	2,7	28,9	0,5	17,0	48,3
Giyim	24,0	35,9	22,3	12,3	16,0	56,2
Deri	21,6	41,9	39,3	22,4	17,7	41,1
Petrol Ürünleri	5,3	13,0	81,2	109,9	63,8	86,8
Kimyasal Ürünler	20,8	10,5	39,3	43,3	47,1	33,0
İlaç	1,6	19,5	3,6	-0,4	34,6	-35,3
Kauçuk ve Plastik	19,6	12,1	28,9	12,9	18,7	12,2
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	20,7	7,9	24,0	23,9	24,6	32,5
Ana Metal	20,0	0,2	75,5	13,0	-15,3	47,1
Elektronik	18,7	26,3	15,5	1,3	9,3	5,1
Elektrikli Teçhizat	18,7	1,8	29,8	7,9	23,6	1,7
Makine	28,0	13,8	28,0	13,5	27,7	13,4
Otomotiv	12,6	16,7	13,0	2,3	3,5	-3,1
Mobilya	22,4	12,0	25,6	12,8	11,6	19,3

Kaynak: TÜİK
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) Ocak-Temmuz dönemi
(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına Göre Cari Fiyatlarla (ABD Doları) Dış Ticaret
(4) Ocak-Ağustos Dönemi

Firmalarımızın güçlü bir finansal yapıya sahip olması Kalkınma Planında imalat sanayiinde rekabetçi üretim ve verimliliğin geliştirilmesinde öncelik verilen temel politika

alanları arasında yer almıştır. BDDK verilerine göre Temmuz 2022 itibarıyla bankacılık sisteminde imalat sanayiine yönelik verilen toplam nakdi kredilerin tutarı 1.506 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam nakdi krediler içinde imalat sanayiinin payı Ağustos 2021'de yüzde 20,2 iken Ağustos 2022'de yüzde 22,7 olmuştur.

Kredi Garanti Fonu (KGF); Nefes Kredisi, KOBİ Değer Kredisi gibi özel destek programlarıyla işletmelerimize destek olmuş, toplam 11 destek paketi ile 284 bin firmaya, 465 bin, 164,9 milyar TL tutarında kefalet karşılığı 205,2 milyar TL tutarında ticari kredi kullandırılmasını sağlamıştır. Hazine destekli KGF kefaletleri özelinde Ağustos 2022 itibarıyla 469 bin firmaya, 1.271 bin, kefalet desteğiyle 808,1 milyar TL ticari krediye karşılık 698,7 milyar TL kefalet sağlanmıştır. Ağustos 2022 itibarıyla KGF Hazine Destekli Kredi Risk Bakiyesi 213,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Tazmin/Kullandırım oranı yüzde 2,64 olmuştur.

KGF'nin özkaynak uygulamalarından biri olan İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği (COSME) Programında KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Arttırılması amacı kapsamında Avrupa Yatırım Fonu ve KGF arasındaki işbirliğiyle Avrupa Komisyonu tarafından sağlanan bütçe ile kredi hacmi oluşturulmuş, bu kapsamda bugüne kadar toplam 18 bin firmaya, 20 bin, 7,2 milyar TL krediye mukabil 5,7 milyar TL kefalet kullandırılmıştır. Ağustos 2022 itibarıyla tüm KGF Özkaynak Kefaletli Kredi Risk Bakiyesi 6,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Tazmin/Kullandırım oranı yüzde 1,54 olmuştur.

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası, ikinci çeyrek mali göstergelerine göre, aktif büyüklüğü Haziran 2022 itibarıyla 71 milyar TL'ye ulaşarak, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 115, 2021 yıl sonuna göre ise yaklaşık yüzde 47'lik bir büyüme performansı sergilemiştir. Bankanın toplam aktiflerinin yüzde 71'ini oluşturan kredilerin tutarı, 2022 yılı Haziran ayında yaklaşık 50 milyar TL'ye ulaşırken, kredi hacmi 2021 yılı sonuna göre yüzde 34, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 105 artış göstermiştir.

Aktif kalitesinin önemli bir göstergesi olan brüt takipteki kredilerin toplam kredilere oranı 2022 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 2 düzeyinde sektör ortalamasının oldukça altında gerçekleşmiştir. Altı aylık dönem kârı ise yaklaşık 733 milyon TL olarak gerçekleşmiş, sermaye yeterlilik oranı yılın ikinci çeyreğinde yüzde 15,9 olmuştur.

Son 20 yılda yaklaşık 5 milyar ABD doları tutarlı fon temin eden Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası, fon kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve ülkemizin sürdürülebilir büyümesine katkı sağlanması kapsamında 2022 yılı Eylül ayı içerisinde 100 milyon Avro tutarında ilk Eurobond ihracını gerçekleştirmiştir.

Dışa bağımlılığı ve cari açığı azaltmak, ihracatı artırmak, yerli üretim kapasitemizi yükseltmek, yeni istihdam yaratmak ve bölgesel gelişmişlik düzeyini artırmak amacıyla oluşturulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kaynaklı Yatırım Taahhütlü Avans Kredisi çerçevesinde 10 yıla kadar vadeli Yatırıma Destek TL kredisi uygulamasına devam edilmiştir.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve ekosistemin korunmasında önem arz eden yenilenebilir enerji projelerine verilen destek kapsamında Banka, bugüne kadar 500'ün üzerinde enerji yatırım projesine 24,6 milyar TL'lik finansman sağlamıştır.

Türk Eximbank tarafından, 2021 yılında toplamda 22,5 milyar ABD doları kredi olanağı, 23,6 milyar ABD doları sigorta desteği olmak üzere toplamda 46,1 milyar ABD doları ihracat finansmanı imkânı sunulmuştur. 2022 yılının ilk 8 ayında ise 13 milyar ABD doları kredi olanağı, 17,2 milyar ABD doları sigorta desteği olmak üzere toplamda 30,2

milyar ABD doları ihracat finansmanı imkânı sağlanmıştır. 06/11/2021 tarihli ve 31651 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7341 sayılı Türkiye İhracatçılar Meclisi ile İhracatçı Birliklerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında Türk Eximbank ve Türkiye İhracatçılar Meclisinin (TİM) ortaklığı ile kurulan İhracatı Geliştirme A.Ş.'nin (İGE) özkaynak kefaleti ile 1.800'den fazla ihracatçı firmaya 6,3 milyar TL kredi kullandırımı gerçekleştirilmiştir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Türk Eximbank'a aktarılan nakit 3 milyar TL, Şubat 2022'de sermayeye ilave edilmiş böylece Banka ödenmiş sermayesi 10,8 milyar TL'den 13,8 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Ayrıca 14/03/2022 tarihinde yapılan Olağan Genel Kurulunda kayıtlı sermaye tavanı 17,5 milyar TL'den 30 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

Eximbank tarafından desteklenen ihracatçı sayısı 2021 yılında yüzde 8'lik artış ile 14.092'ye yükselmiş, 2022 yılı Ağustos sonu itibarıyla bu sayı 15.278'e ulaşmıştır. 2022 yılı sonu itibarıyla 16,3 milyar ABD doları kredi ve 27,4 milyar ABD doları sigorta/garanti desteği olmak üzere toplam 43,7 milyar ABD doları destek sağlanması hedeflenmektedir.

Sanayide belirli bir rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik potansiyeli taşıyan, ulusal düzeyde önemi haiz ve ağırlıklı olarak imalat sanayinde faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerini desteklemek amacıyla Kümelenme Destek Programı kapsamında çağrıya çıkılması planlanmaktadır. Program ile sanayinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek dünya ihracatından daha fazla pay alması hedeflenmekte olup kümelenme teşebbüslerinin yüksek teknolojili ürünlerin üretildiği, nitelikli iş gücüne sahip, çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümü hızlandırılacaktır.

Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmekte ve akreditasyon faaliyetleri sürdürülmektedir. HAK'ın akreditasyonu kapsamına giren helal uygunluk belgesi sayısı 770'in üzerine çıkmıştır.

Ülkemizdeki helal uygunluk değerlendirme ve akreditasyon faaliyetlerine yönelik 2022 yılında önemli bir düzenleme hayata geçmiştir. 04/06/2022 tarihli ve 31856 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) ile İhracatçı Birliklerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 10 uncu ve 11 inci maddesi ile değişik 7060 sayılı Helal Akreditasyon Kurumu ile ilgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun uyarınca HAK'ın akreditasyon hizmeti verdiği uygunluk değerlendirme alanlarına konu olup iç piyasaya arz edilecek ürün ve hizmetlere yönelik helal uygunluk değerlendirmesi yapacak kuruluşlara HAK tarafından akredite olma zorunluluğu getirilmiştir.

TSE'nin kalite altyapısını güçlendirmek amacıyla laboratuvarların modernizasyonu ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda TSE Kalite Kampüsü yapımı faaliyetleri sürdürülmektedir.

Ülkemizin uluslararası ve ulusal standardizasyon kuruluşlarında etkin olarak yer alabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda yürütülen standardizasyon çalışmalarıyla uluslararası norm ve standartlara uygunluk sağlanacak; ürün, süreç ve hizmetlerin amaçlarına uygunlukları geliştirilecek; ticari engellerin aşılması ve teknolojik işbirliğinin kolaylaştırılması temin edilecektir.

TSE tarafından ülkemizin uluslararası standardizasyon çalışmalarına katılımını artırmak ve bilişim alt yapısını geliştirmek amacıyla Standardizasyon Sisteminin İyileştirilmesi ve Farkındalığın Artırılması IPA Projesi yürütülmektedir. Bu proje ile ülkemiz sanayiinin ulusal ve küresel ölçekte rekabet gücünün artırılması ve ülkemiz sanayicisi başta olmak üzere tüm

standardizasyon paydaşlarının ulusal ve uluslararası standartların hazırlanması süreçlerine etkin katılımının sağlanması amaçlanmaktadır.

2022 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

24/02/2022 tarihli ve 31760 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5209 sayılı ve 12/05/2022 tarihli ve 31834 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5548 sayılı Cumhurbaşkanı Kararları ile 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede; sanayi kuruluşlarının lisanssız olarak kuracakları rüzgâr enerji santralleri (RES) ve güneş enerji santralleri (GES) yatırımlarının 4. bölge teşviki kapsamına alınması sağlanmıştır. Yapılan değişiklikler ile lisanssız faaliyet kapsamında ve bağlantı anlaşmasındaki sözleşme gücü ile sınırlı olmak kaydıyla, güneş enerjisine dayalı elektrik üretim tesisi yatırımları ile rüzgâr enerjisine dayalı elektrik üretim tesisi yatırımlarının; 1'inci, 2'nci, 3'üncü bölgelerde gerçekleştirilmeleri halinde 4'üncü bölgede uygulanan; 4'üncü, 5'inci, 6'ıncı bölgelerde gerçekleştirilmeleri halinde ise bulunduğu bölgede uygulanan bölgesel desteklerden yararlanılabileceği düzenlenmiştir. Ayrıca 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda değişikliğe gidilerek alt bölge desteğinden faydalanabilecek ilçeler güncellenmiştir.

Proje bazlı yatırım teşvik sisteminin uygulanmasına 2022 yılında da devam edilmiştir. Ağustos ayı itibarıyla proje bazlı yatırım teşvik sistemi kapsamında altı yeni proje için yatırım teşvik belgesi düzenlenmiş, üç yatırım için ise Cumhurbaşkanı Kararı çıkmış olup yatırım teşvik belgesi düzenlenmesi çalışmaları devam etmektedir. Toplam dokuz proje arasında teknik tekstil, lityum iyon teknolojisine sahip batarya, doğalgaz depolama, epoksi reçine gibi yatırımlar desteklenmiştir. Proje bazlı teşvik sistemi kapsamında; 2022 Ağustos sonu itibarıyla 742 milyon TL faiz desteği ödemesi gerçekleştirilmiş olup önümüzdeki dönemde ülkemize ilk defa gelen, stratejik ürünlerin üretimini amaçlayan, küresel değer zincirine entegrasyon sağlayan, teknolojik seviyeyi ve ihracat kapasitemizi artıran yatırımlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.

Türkiye'de katma değerli üretimin artırılması amacı doğrultusunda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından sağlanan destek ve teşviklerin orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyeli sektörlere yoğunlaştırılmasına yönelik özel bir program olan Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı çerçevesinde, 2021 yılı içerisinde açılan ve değerlendirme süreçleri devam eden Mobilite, Üretimde Yapısal Dönüşüm, Sağlık ve Kimya Ürünleri ve Dijital Dönüşüm çağrılarının tüm süreçlerinin 2022 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir. Program kapsamında 2023 yılı başında Yenilikçi/Yıkıcı Teknolojiler Çağrısı açılması planlanmaktadır.

Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde 6.439 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre öngörülen toplam sabit yatırım tutarı yüzde 25,8 artarak 257 milyar TL, öngörülen istihdam ise yüzde 9,7 artarak 184.159 kişi olmuştur.

18/08/2022 tarihli 31927 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 5973 sayılı İhracat Destekleri Hakkında Karar ile hâlihazırda uygulanan Ticaret Bakanlığının mevcut ihracat destek mekanizmaları güncellenmiş ve yeni destek kalemleri ile birlikte bütün destekler tek çatı altında birleştirilerek yürürlüğe konulmuştur. Karar ile birlikte Pazara Giriş Projesi Hazırlama Desteği, Çok Kanallı Zincir Mağaza Desteği ve İhracat Konsorsiyumları Desteği yeni destek kalemleri olarak eklenmiş, mevcut durumda uygulanan ihracat desteklerinin kapsamı değiştirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin ardından yeniden yapılandırılan Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK), Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında düzenli toplantılar gerçekleştirmektedir. 2022 YOİKK çalışma dönemi için kamu ve özel sektör önerileri doğrultusunda İklim Değişikliği ve Yeşil Ekonomi, Dijital Dönüşüm, İstihdam/Yatırım Süreçleri, Küresel Rekabet Gücü temaları altında 19 eylem belirlenmiş olup çalışmalar devam etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda, ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği halinde Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) Stratejisi (2021-2023) hazırlanmış ve 22/06/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle yürürlüğe girmiştir. Türkiye UDY Stratejisi doğrultusunda aktif tanıtım ve yatırım çekme faaliyetleri sürdürülmektedir. 2022 yılında söz konusu stratejinin izleme ve değerlendirme sürecine yönelik çalışmalar yürütülmüş, Uygulama Grubu toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yatırım yeri seçim simülasyonu çalışması devam etmekte olup projenin 2022 yılı sonunda tamamlanması planlanmaktadır.

Sekiz ana sektörde yatırımlara ilişkin izin, onay ve lisans süreçlerini içeren, bürokratik süreçlerin her birine ilişkin süre, maliyet, gerekli bilgi/belge, başvuru mercii ile ilgili bilgilerin yer aldığı Sektörel Yatırım Süreçleri Kılavuzları Ocak 2022 itibarıyla güncellenmiştir. İhtiyaç duyulan sektör ve alt sektörler için raporlar hazırlanmaya devam etmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında, 10 sektör ve alt sektörde raporlar hazırlanmıştır.

Yatırım Ofisi tarafından yürütülen Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi Projesine ilişkin çalışmalar İş ve Yatırım Ortamı, Beşeri Sermaye, Finansmana Erişim, Vergi ve Teşvikler, Yatırım Yeri, Altyapı ve Dış Ticaret kategorileri dâhilinde analiz edilmiş olup değerlendirme raporu YOİKK'e sunulmuştur.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2021 döneminde toplam 240,2 milyar ABD doları tutarında UDY girişi olmuştur. Türkiye'ye giren UDY 2007 yılında 22 milyar ABD dolarıyla en yüksek seviyeye ulaşmışken 2020 yılında bu rakam 7,8 milyar ABD doları, 2021 yılında ise 13,8 milyar ABD doları olmuştur. Ülkemize gelen UDY yatırımlarının sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlilik artışı imkânı daha yüksek alanlara çekilebilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırımlara ilişkin çalışmalara hız verilecektir.

Mesleki eğitim ile iş dünyası arasındaki bağları kuvvetlendirmek, sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü yetiştirmek, sektörün mesleki ve teknik eğitime olan katkılarını artırmak, mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam oranlarını yükseltmek ve işgücünün gerçek iş ortamlarında yetişmesini sağlamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim okullarıyla sektördeki firmalar arasında işbirliği protokolleri imzalanmaktadır.

On Birinci Kalkınma Planında mesleki ve teknik liselerde sunulan eğitim hizmetlerinde kalitenin artırılmasına yönelik atölye ve laboratuvarların donanımının teknolojiyle uyumlu olarak yenilenmesi hedefi ortaya konulmuştur. Bu çerçevede atölye ve laboratuvar altyapısının yenilenmesine ve meslek dersi öğretmenlerinin gerçek üretim ortamlarında işbaşı eğitimleri ile özel alan yeterliliklerinin artırılmasına yönelik hizmet içi eğitim programlarına devam edilecektir.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında 2021-2022 döneminde eğitim gören öğrencilerin sayısı, 1.833.717'ye ulaşmıştır. Bu öğrenciler 4.349 okul, 47 alan ve 105 dalda eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedirler. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmen sayısı ise 2021-2022 döneminde 143.953 olarak

gerçekleşmiştir. Mesleki ve teknik eğitimin kalitesinin artırılması kapsamında sektörle işbirlikleri güçlendirilmiş, yapılan işbirlikleri çerçevesinde ülkemizin önceliklerine göre kendisini sürekli güncelleyen, dinamik bir mesleki ve teknik eğitim inşa edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci etkileşimi yıllar içinde artmış ve öğretmenlerin sektörle yapılan protokoller kapsamında almış oldukları teorik ve uygulamalı mesleki eğitimler sayesinde öğrencilerin daha nitelikli eğitim almaları sağlanmıştır.

Lojistik maliyetlerin düşürülmesi, imalat sanayiinin ve ticaretin geliştirilmesiyle ülkemizin rekabet gücünün artırılabilmesi için kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilmesi, demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir, öngörülebilir ve entegre bir lojistik ve ulaştırma sisteminin tesis edilmesi yönündeki ihtiyaç devam etmektedir.

Sanayi tesisleri ve limanların demiryolu anahatlarına bağlanarak demiryolu sisteminin verimliliğinin artırılması açısından kritik öneme sahip olan iltisak hatları gerek hat uzunluğu gerek hizmet verilen tesis sayısı açısından geliştirilmesi gereken bir alan olarak önemini korumaktadır. Bununla birlikte Eylül 2022 itibarıyla toplam 500 km uzunluğunda 283 iltisak hattı bulunmakta olup ülkemizde demiryoluyla taşınan yükün yaklaşık yüzde 57'sinin iltisak hatlarıyla anahatlara ulaştırıldığı dikkate alındığında demiryolu yük taşıma payının artırılması açısından yeni yapılacak iltisak hatlarının büyük bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda, Lojistik Koordinasyon Kurulu ile Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı çalışmaları neticesinde taşıma mesafesi, tonaj ve yapım maliyeti gibi parametreler kullanılarak önceliklendirilen iltisak hatlarının yapımına başlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde bulunan 217 liman ve iskele yapısının 16'sı toplam 85 km uzunluğundaki iltisak hatlarıyla ana demiryolu şebekesine bağlıdır. Bu çerçevede demiryolu bağlantısı olan limanlardan taşınan demiryolu yükünün liman yüküne oranı yaklaşık yüzde 7,5 düzeyindedir. Limanlara demiryolu bağlantısı sağlanmasına yönelik olarak yaklaşık 7 km uzunluğunda Samsun Yeşilyurt-Gelemen iltisak hattının yapımında Eylül 2022 itibarıyla yüzde 70 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanmıştır.

Yük taşımacılığına ve kombine taşımacılığın geliştirilmesine yönelik TCDD ve AYGM tarafından yapımı planlanan toplam 23 lojistik merkezden 12'si işletmeye açılmış üçünün de yapım çalışmaları devam etmektedir. Lojistik merkezlerin standartlarının yükseltilmesi ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik hukuki ve idari düzenleme ihtiyacı devam etmekte olup söz konusu düzenlemelerin lojistik merkez yatırımlarının katma değere dönüşmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

2020 yılında Türkiye dış ticaretinin değer bazında (ABD doları) yüzde 58,2'si, miktar bazında (ton) yüzde 88,8'i denizyolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında denizyolu ile taşınan yük oranı değer bazında yüzde 62,8'e yükselirken, miktar bazında yüzde 87,5 olarak gerçekleşmiştir.

Büyük ölçekli bölgesel ana limanların yanı sıra mevcut limanların geri sahalarındaki şehirleşme baskıları nedeniyle limanların geri saha karayolu-demiryolu bağlantıları ihtiyacı sürmektedir. Büyük ölçekli bölgesel ana liman projelerinden Filyos Limanı kısmen tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Doğu Akdeniz bölgesinde ise ana konteyner limanı ve tersane ihtiyacının karşılanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2018 tarihinde hizmete açılan İstanbul Havalimanında, pandeminin etkisini sürdürdüğü 2021 yılında 37 milyondan fazla yolcuya hizmet verilmiş ve yaklaşık 740 bin ton dış hat kargo taşımacılığı gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla 41

milyondan fazla yolcuya hizmet veren İstanbul Havalimanı, günlük ortalama uçuş trafiği açısından Avrupa'nın en yoğun, dünyanın ise 8. en yoğun havalimanı olmuştur. Ayrıca 2022 yılı ilk çeyreğinde Atatürk Havalimanındaki kargo operasyonlarının İstanbul Havalimanına kaydırılması ile 2022 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla yaklaşık 921 bin ton dış hat kargo taşımacılığı gerçekleştirilmiştir. Tüm fazları tamamlandığında İstanbul Havalimanı yıllık 5,5 milyon ton kargo kapasitesiyle küresel ölçekte en büyük kargo merkezlerinden biri haline gelecektir.

Ülkemizin deniz ticaret filosunun yenilenmesi, kabatojda ve uluslararası sularda deniz çevresine zararsız, etkin, güvenli, sürdürülebilir bir taşımacılığın oluşturulmasının desteklenmesi amacıyla Hurdaya Ayrılan Türk Bayraklı Gemilerin Yerlerine Yeni Gemi İnşa Edilmesinin Teşvikine Dair Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda; her yıl toplam 25.000 GT'yi geçmemek üzere en fazla on adet gemi için; yaşı, tonajı ve sefer bölgesi dikkate alınarak teşvik sağlanacaktır.

2016 yılında mevcut doğal gaz dağıtım lisansı kapsamı dışında kalan yerlerde kurulu bulunan ve üretime geçmiş katılımcı sayısının OSB toplam kapasitesine oranı en az yüzde 40 olan OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasını sağlamak üzere BOTAŞ görevlendirilmiş olup bu kapsamda 16 OSB'ye doğal gaz ulaştırılmıştır. Ekim 2022 itibarıyla tüzel kişilik sahibi toplam 343 OSB'nin 214'ünde doğal gaza erişim bulunmaktadır. Diğer taraftan 27/07/2022 tarihli ve 5904 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile mevcut doğal gaz dağıtım bölgeleri lisans kapsamı dışında kalan OSB ve endüstri bölgelerine doğal gaz ulaştırılması amacıyla iletim hatlarının yapımı konusunda BOTAŞ yeniden görevlendirilmiştir.

Güney Marmara ve Ege Bölgelerinde üretilen elektrik, sanayi elektrik tüketiminin yoğun olduğu İstanbul başta olmak üzere Trakya Bölgesine Lapseki-Sütlüce Denizaltı Kablolarıyla iletilmektedir. Diğer taraftan, Trakya'da artan elektrik talebinin güvenli bir şekilde karşılanması amacıyla Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kablolarıyla diğer iletim hattı ve trafo merkezi projelerinin yapım çalışmalarına devam edilmektedir. Ayrıca, İstanbul ve Trakya Bölgesindeki arz güvenliğinin sağlanması amacıyla, 1.500 MW kurulu gücündeki İstanbul Doğalgaz Kombine Çevrim A Santralinin Yenilenmesi ve Kapasite Artışı Projesi kapsamında çalışmalara devam edilmiştir. 2021 yılı Ocak-Ağustos döneminde, imalat sanayiinin enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla 10 km uzunluğunda elektrik iletim hattı ve 800 MVA gücünde Trafo Merkezi projesi tamamlanmıştır.

KOSGEB tarafından uygulanan KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, ilki 2019 yılında ilan edilen İmalat Sanayiinde Dijitalleşme temalı proje teklif çağrısı 2020 ve 2021 yıllarında tekrar edilmiştir. Çağrı ile yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ envanterinin genişletilmesi ve imalat sanayi KOBİ'lerinin yerli teknoloji geliştiricilerle işbirliği öncelikli olmak üzere dijitalleştirilmiş iş süreci sayısının artırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde; büyük veri, nesnelerin interneti, endüstriyel robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri, siber güvenlik, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ve sanal gerçeklik/artırılmış gerçeklik olmak üzere sekiz akıllı dijital teknoloji konusu 2021 yılı proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir. Çağrı kapsamında 2021 yılında toplam 281 proje için 116 milyon TL'lik destek onaylanmıştır. İmalat Sanayiinde Dijitalleşme temalı 2022 yılı proje teklif çağrısının yılın son çeyreğinde ilan edilmesi planlanmaktadır.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi bileşeninde yer verilen stratejiler ve eylemler kapsamında işletmelere özel çözümler üretebilmek amacıyla dijital olgunluk seviyelerinin belirlenmesi, sektörel ve işletme büyüklüğüne göre

karşılaştırmaların yapılması, yapılan yatırımların etkisinin takip edilmesi için bir dijital dönüşüm olgunluk değerlendirme sistemi oluşturulması planlanmıştır.

TÜBİTAK TÜSSİDE, Boğaziçi Üniversitesi'nin İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ile İstanbul Sanayi Odası ve İstanbul Dudullu Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte geliştirdiği dijital dönüşüm değerlendirme aracı D3A'ya yönelik bir yol haritası oluşturmuştur. D3A+ adı ile geliştirilen yeni model ile işletmelerin dijital dönüşüm olgunluk seviyelerine göre ihracat, verimlilik, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda yol haritasının belirlenmesi, işletme büyüklüğüne ve sektörüne göre karşılaştırmaların yapılması, dijital dönüşüm için yapacağı projeler ve yatırımlar konusunda rehberlik etmesi, değerlendirmelerden ortaya çıkan verinin analizi ile de kamu politikalarına girdi sağlaması mümkün hale gelmiştir. Bu model yetkilendirilen dijital dönüşüm danışmanları tarafından işletmelere uygulanabilecektir. İşletmelerin aldıkları bu hizmet ise KOSGEB tarafından desteklenecektir.

İmalat sanayiinde bilişim teknolojileri kullanımında, internet erişimi ve internet sitesi sahipliği gibi temel teknolojilerin yaygın şekilde kullanıldığı, ancak daha nitelikli yazılım ve uygulamaların kullanımının düşük kaldığı görülmektedir. Pandemi sonrası dijitalleşme konusunun önemi artmış olup ülkemizin bu alanda açığını kapatması önem arz etmektedir.

Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2020 yılında yüzde 1,09 iken 2021 yılında yüzde 1,13'e ulaşmıştır. Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin odağında yer alan özel sektörün Ar-Ge kapasitesinin sağlanan destekler ve altyapı olanaklarıyla geliştirilmesine devam edilmektedir. Bu kapsamda özel sektörün toplam Ar-Ge harcaması içindeki payı artarak 2020 yılında yüzde 64,8 iken 2021 yılında yüzde 70,7'ye ulaşmıştır. Benzer şekilde özel sektördeki Ar-Ge personeli istihdamında da önemli bir artış yaşanmıştır. Toplam TZE Ar-Ge personeli istihdamı içinde özel sektörün payı 2020 yılında yüzde 65,3 iken 2021 yılında yüzde 67,4'e yükselmiştir.

Ar-Ge ve yenilik destekleri ile özel sektör harcamalarında yaşanan artışa rağmen yükseköğretim kurumları ve araştırma altyapılarından özel sektöre bilgi ve teknoloji transferi ile girişimcilik ve ticarileştirme faaliyetleri yeterli düzeyde değildir. Bu desteklerin etkinliğinin artırılması ve ilgili taraflardaki farkındalık ve kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Günümüzde yenilikçi teknolojilerin üretim yapısına entegre edilmesi rekabetçiliğin ve verimliliğin artışı için önem taşımaktadır. Bu doğrultuda On Birinci Kalkınma Planında belirlenen öncelikli sektörler ve gelişme alanlarında teknolojik ilerlemenin sağlanması için ihtiyaç duyulan yatay teknoloji alanları ve dünyadaki teknoloji eğilimleri dikkate alınarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro-nano-opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, siber güvenlik, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat kritik teknoloji alanları olarak belirlenmiştir. Kaynak tahsisinde söz konusu teknolojilere odaklanılmasına, bu alanlarda insan gücü, altyapı ve özel sektör kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

İmalat sanayiinde rekabet gücünün ve verimliliğin geliştirilmesi suretiyle yüksek katma değerli üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
İmalat Sanayii/GSYH (Cari) (3)	Yüzde	22,2	24,8	24,1
İmalat Sanayii İhracatı (3)	Milyar Dolar	212,8	239,5	250,0
Öncelikli Sektörlerin İmalat Sanayii İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	34,8	37,0	42,0
Orta-Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (3)	Yüzde	33,4	33,0	36,0
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (3)	Yüzde	3,0	2,9	3,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sanayinin Geliştirilmesi, Üretim ve Yatırımların Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.1.1 Yatay Politika Alanları

2.2.1.1.1. Güçlü Finansal Yapı

a) Amaç

İmalat sanayii firmalarının uzun dönemli getiriyi hedefleyerek risk almasını sağlayacak, güçlü ve yenilikçi araçlarla finansmana erişimi kolaylaştıran bir yapı oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kalkınma ve Yatırım Bankasının başta öncelikli sektörler olmak üzere sanayi yatırımlarına desteği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.300)		
Tedbir 300.1. Plan döneminde Kalkınma ve Yatırım Bankasının özsermayesi 10 milyar TL artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının yeniden yapılandırılmasının finansmanına yönelik sermaye transferi yapılacaktır.
Tedbir 300.2. Kalkınma ve Yatırım Bankası öncelikli sektörlerde kullandırılmak üzere yurt dışından uzun vadeli fon temin edecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. 2023 yılında 750 milyon ABD doları tutarında kaynak temin edilecektir.
Teknoloji ve yenilik odaklı yatırımların desteklenmesi amacıyla girişim sermayesi sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.302)		
Tedbir 302.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde girişim sermayesi kaynağı (fonların fonu) oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Teknoloji ve İnovasyon Fonuna taahhüt edilen kaynak transferine devam edilecek, yatırım süreçleri takip edilecektir.

Tedbir 302.3. Teknoloji tabanlı girişimlere yönelik girişim sermayesi fonları güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Tech-InvesTR Programı kapsamında kurulan fonlara katılan Teknoloji Geliştirme Bölgesi ve Teknoloji Transfer Ofisi kuruluşlarının Program kapsamındaki faaliyetlerinin izleme süreçleri devam edecektir. 2. 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında Girişim Sermayesi Fonlarına Katılıma ve Girişim Sermayesi Uygulamalarına Dair Yönetmelik çıkarılacaktır.
Tedbir 302.5. Kalkınma ajansları tarafından bölgesel potansiyelleri hayata geçirebilecek, büyüme potansiyeli taşıyan şirketlere sermaye katkısı yapılarak bölgelerin gelişmesine ve rekabet güçlerinin yükseltilmesine katkı sağlayacak bölgesel girişim sermayesi uygulaması pilot olarak belirlenecek illerde başlatılacak ve bölge planlarında belirlenen önceliklerle uyumlu olarak yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finansman imkânı kısıtlı, yenilikçi ve rekabet gücü yüksek olan girişimlere kaynak sağlamak üzere yatırım yapılacaktır.
Finansal destek sağlayan kurumların ve bankacılık sisteminin imalat sanayii ihtiyaçlarına yönelik uygulamaları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.303)		
Tedbir 303.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) desteklerinden imalat sanayiine ayrılan pay kademeli olarak yüzde 75'e, öncelikli imalat sanayii sektörlerine ayrılan pay ise yüzde 50'ye çıkarılacaktır. Destekler yalınlaştırılacak, hibe yerine faizsiz, uzun vadeli, geri ödemeli destek modellerine kademeli olarak geçilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. Proje teklif çağrılarında On Birinci Kalkınma Planında yer alan sektörlere öncelik tanınacaktır. 2. Orta yüksek ve yüksek teknolojili imalat sanayii sektörlerine yönelik olarak KOSGEB desteklerindeki önceliklendirme sürdürülecektir.
Tedbir 303.2. Yatırım teşvik sistemi kapsamında, öncelikli sektörlerde belirlenecek ürünlerin üretimine yönelik bankalar tarafından kullandırılan yatırım kredilerinde ilave destek sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Bölgesel ve stratejik yatırımlar için faiz desteği ve istihdam destekleri avantajlı oran ve sürelerde uygulanacaktır.

Firmaların büyümelerine yönelik finansman imkânları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.306)		
Tedbir 306.1. Büyüme potansiyeli yüksek KOBİ'lere sağlanan krediler hacimsel ve oransal olarak artırılarak KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), KOSGEB, Halk Bankası	1. Halk Bankası aracılığıyla esnaf ve sanatkârların finansmana erişiminin uygun koşullarda sağlanması amacıyla indirimli faiz desteğine devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	5,2	7,0	8,0
Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı Kredi Hacminin Toplam Kredi Hacmine Oranı	Yüzde	8,4	7,5	9,0
Türk Eximbank Desteklerinin İhracata Oranı	Yüzde	20,4	17,1	18,9
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayiinin Payı	Yüzde	72	73	75

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.2. Yüksek Kurumsal Kapasite

a) Amaç

Sanayi politikasının kamu ve özel kesimin yakın işbirliği içinde etkin olarak takip edilip uygulanabileceği kurumsal yapıların oluşturulması, kamu uygulamalarında yerli üretimin geliştirilmesinin öncelikli olarak değerlendirilmesi, özel sektör firmalarında büyümenin ve kurumsallaşmanın geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiine yönelik kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.313)		
Tedbir 313.2. İmalat sanayii sektörlerine yönelik teknik düzenlemeler ve standartlara uygun üretim yapma konusunda bilinçlendirme ve rehberlik çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Yerli üretici ve ithalatçılara mevzuatın gerektirdiği yükümlülükler ve piyasaya arz ettikleri ürünlerin tüketici güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde tasarlanması ve üretilmesi konusunda ilgili paydaşlarla iş birliği içerisinde bilgilendirme amaçlı toplantılar ve firma ziyaretleri yapılmaya devam edilecektir.

Tedbir 313.3. Ulusal ve uluslararası standart hazırlama faaliyetlerine üreticilerin etkin katılımı sağlanarak güçlendirilecek ve uluslararası standartların oluşturulması faaliyetlerine paydaş katılımları desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu	1. Akreditasyonla ilgili uluslararası standart komitelerinde Türk Akreditasyon Kurumunun temsil edilmesi yoluyla ilgili uluslararası standartların oluşturulmasına katkı sağlanacaktır.
Tedbir 313.8. Ulusal ve uluslararası alanda yerli kuruluşlarca gerçekleştirilen uygunluk değerlendirme faaliyetlerinin kapsamının, etkinliğinin, tanınırlığının, kabul edilebilirliğinin artırılması sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu	1. TÜRKAK, akreditasyona konu olan yeni uygunluk değerlendirme faaliyetlerinden sağlık sektöründe akreditasyon hizmeti vermeye başlayacak; bilişim ve havacılık sektörlerinde ise 2022 yılında başlayan akreditasyon hizmetlerine devam edecektir.
Tedbir 313.9. Ulusal ve özellikle uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Helal kalite altyapısının güçlendirilmesi amacıyla dış paydaşlar nezdinde tanıtım ve bilgilendirme toplantıları yapılacak ve çevrimiçi/fiziki olarak düzenlenecek etkinliklere katılım sağlanacaktır.
Tedbir 313.10. Helal akreditasyon alanında uluslararası mümasil akreditasyon kuruluşlarıyla işbirliği imkânlarına ilişkin protokol, mutabakat zaptı dâhil ikili veya çok taraflı anlaşmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Diğer ülkelerin muadil kuruluşları veya ilgili ulusal veya uluslararası kuruluşları ile iş birliği imkânlarının geliştirilmesine dönük çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 313.13. Yasal metroloji kapsamındaki ürünlerin teknik düzenlemelere uygun olarak piyasaya arzını ve güvenilir ölçüm yapmalarını sağlayacak, etkinlik ve verimlilik ilkelerini gözeten yeni kontrol ve denetim stratejileri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Ölçü aletlerinin muayene, kontrol ve denetimlerinin etkinliğini artırmak amacıyla izleme ve takip sistemleri oluşturulacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022**	**2023(1)**
İmalat Sanayiinde Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi (2015=100)	Kişi	123,8	122,5(2)	124,0
İmalat Sanayiinde Girişim Başına Çalışan Sayısı	Kişi	10,6	10,7(3)	10,8

(1) Program
(2) Ocak-Haziran Dönemi
(3) Gerçekleşme Tahmini

2.2.1.1.3. İş ve Yatırım Ortamı

a) Amaç

İş ve yatırım ortamı reformları ile kamu politikaları ve düzenlemelerinde şeffaflık, istikrar, güvenilirlik ve öngörülebilirlik sağlanarak, piyasalarda rekabetçi ortamın geliştirilmesi, etkin teşvik programları uygulanarak üretim yapısının güçlendirilmesi, ekonomide teknolojik dönüşümü sağlayacak uluslararası doğrudan yatırımların artırılarak Türkiye'nin bölgesel üretim merkezi haline getirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İş ve yatırım ortamına ilişkin hukuki süreçlerin iyileştirilmesi amacıyla adalet hizmetlerinde ihtisaslaşma sağlanacak, basit yargılama usulünün uygulanma alanı genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.318)		
Tedbir 318.5. Yeni icra dairesi modeli öncelikle iş yoğunluğu olan yerler olmak üzere yaygınlaştırılacak, sanal icra dairesi uygulamasına başlanacak, icra-iflas süreçlerindeki hata payı azaltılacak, haczedilen malın gerçek değerinde satılmasını sağlayacak prosedürler oluşturulacak, lisanslı yediemin deposu uygulamasına geçilmesi ve tasfiye usulünün yeniden düzenlenmesi suretiyle yedieminlik müessesesi ıslah edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İki yerde yeni icra dairesi modeline geçilecektir.
Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerdeki yatırımlar Ar-Ge, tasarım, yatırım, üretim, pazarlama ve ihracat süreçlerinin tamamını içerecek şekilde ürün odaklı olarak desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.320)		
Tedbir 320.1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerde desteklenecek ürünler stratejik öncelik, teknolojik gelişmişlik seviyesi, gelecek potansiyeli, teknolojik gelişime etki seviyesi, cari açığa etkisi, teknik yeterlilik ve yetkinlik, yerli üretim kriterleri çerçevesinde belirlenerek ilan edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında Yenilikçi/Yıkıcı Teknolojiler Çağrısı açılacaktır.

Mevcut yatırım teşvik sistemi gözden geçirilerek etkili ve rekabetçi hale getirilecektir. Bu kapsamda esnek, etkisi ölçülebilir, nakit bazlı teşvikleri de ihtiva eden bir sistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.321)		
Tedbir 321.5. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilecek Hazine taşınmazı sayısı artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilmek üzere ilana çıkarılacak 20 milyon m^2 Hazine taşınmazı için çalışmalar yapılacaktır.
Sanayi ve teknoloji bölgelerinde (OSB, KSS, Endüstri Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Serbest Bölgeler) sunulan hizmetler geliştirilecek, bu bölgelerin sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.322)		
Tedbir 322.2. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kuruluşunda Planın öncelikli sektör ve gelişme alanları dikkate alınarak, mevcut ve gelecekte olabilecek ihtiyaçlara yönelik sayıları, kapasiteleri, kreş ve ulaşım imkânları, birbirleriyle işbirliği ve entegrasyonu artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. OSB ve KSS projeleri kredi mekanizmasıyla desteklenerek yatırımcıların hizmetine sunulacaktır.
Tedbir 322.7. Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki (TGB) firmalara yönelik danışmanlık, pazarlama, stratejik ortaklık ve girişim sermayesine erişim gibi faaliyetlerin desteklenmesini içeren Teknopark Teknoloji Ticarileştirme Programı başlatılacaktır. Özel Ar-Ge desteği mekanizması oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. TGB'lerde kapasite geliştirilmesine yönelik olarak farkındalık, mentörlük, teknoloji geliştirme vb. eğitimleri düzenlenecektir.
Tedbir 322.11. Öncelikli sektörler ve dijitalleşme alanlarındaki yenilikçi girişimcilere yönelik hedef ve performans odaklı teknoloji geliştirme merkezleri kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. TEKMER Programına ilişkin bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır. 2. Kabul edilen başvurulara yönelik destekleme süreçleri yürütülecektir. 3. Başvuruların kontrolü ve yerinde incelenmesi işlemleri yürütülecektir.
Tedbir 322.14. OSB ve TGB'lerdeki şirketlerin dikey entegrasyonu için hızlı veri iletişimi, endüstriyel bulut, endüstriyel veri merkezi, verimli enerji kullanımı ve siber güvenlik ihtiyaçlarının merkezi olarak planlanması ve yapılandırılması için mekanizma geliştirilecek ve bölgeler desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Organize Sanayi Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri	1. OSB'ler ve TGB'lerde güvenli ve sürdürülebilir veri iletişim altyapısı için mevcut durumun tespit edilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesine yönelik çalışma yürütülecektir.

İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.323)		
Tedbir 323.1. İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Program çerçevesinde desteklenmesi uygun görülen projeler için Kalkınma Ajansları vasıtasıyla destek sağlanacaktır.
Yatırımlara ilişkin hukuki altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.325)		
Tedbir 325.2. Yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için uluslararası tahkim, sulh, uzlaşma, arabuluculuk gibi uyuşmazlık çözüm yollarının kullanımı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uzlaşma ve arabuluculuk müessesleri kapsamında çözümlenen uyuşmazlıkların sayısı yüzde 5 artırılacaktır.
Yüksek teknoloji içeren ürünlerin Türkiye'de üretilmesine ilişkin uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına yönelik teşvik programları uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.327)		
Tedbir 327.1. Proje bazlı teşvik sisteminde ülkemize ilk defa gelen, stratejik ürünlerin üretimini amaçlayan, küresel değer zincirine entegrasyon sağlayan, teknolojik seviyeyi ve ihracat kapasitemizi artıran yatırımlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin çalışmalara devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Uluslararası Doğrudan Yatırım İçinde Türkiye'nin Payı	Yüzde	0,8	0,9	1,0
Planlı Sanayi Alanlarının (EB, OSB, KSS) Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	0,17	0,18	0,20

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.4 İnsan Kaynağı

a) Amaç

İmalat sanayiinde yaşanan dijital dönüşümün gerektirdiği becerilerin işgücüne kazandırılması, mesleki eğitimin ve yüksek öğretimin iş dünyası ile entegre edilmesi, nitelikli insan kaynağı için istihdam teşviklerinin basitleştirilmesi ve bu teşviklerde öncelikli sektörlere ağırlık verilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mesleki eğitim, işgücünün niteliğini yükseltmeye yönelik geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.331)		
Tedbir 331.1. Eğitim-istihdam-üretim ilişkisini güçlendirmek amacıyla eğitim-sektör işbirliği protokolleri yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, KOSGEB, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Sektörle mesleki eğitim işbirliği protokolleri yapılacaktır.
Tedbir 331.8. Hazırlanan ve güncel halde tutulan mesleki eğitim haritası çerçevesinde ülke çapında il ve bölgelerde mesleki ve teknik eğitim verilen alanlarla sektör kümelenmesi arasında uyum sağlanacak, eğitim kapasitesi reel anlamda istihdamla ilişkilendirilerek ülke sathında mesleki ve teknik eğitim okulları sektörle uyumlu hale getirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Mesleki eğitim haritası 2021-2022 eğitim-öğretim yılına ait veriler ışığında güncellenecektir.
Tedbir 331.9. Mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarında parasız yatılılık imkânları artırılacak, burs ödemeleri ve öğrenci sigortaları iyileştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Öğrencilere burs verilmesine yönelik olarak sektör ile mesleki eğitim işbirliği protokolleri yapılacaktır.

2.2.1.1.5. Lojistik ve Enerji Altyapısı

a) Amaç

İmalat sanayiinin ihtiyaç duyduğu enerjinin sürekli, kaliteli, güvenli ve asgari maliyetlerle sağlanması; demiryolu yatırımlarında yük taşımacılığına odaklanılması, uygun yer ve ölçekte denizyolu altyapılarının geliştirilmesi, modlar arası (inter-modal) taşımacılığın yaygınlaştırılması ve lojistik maliyetlerin azaltılması yoluyla verimliliğin ve rekabetçiliğin artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Modlar arası taşımacılığın yaygınlaştırılması ve sanayinin rekabet gücünün artırılmasını teminen petro-kimya tesisleri, otomotiv sanayiine yönelik imalat tesisleri ile liman, OSB ve maden sahaları başta olmak üzere önemli yük merkezlerine hizmet edecek iltisak hatları ve lojistik merkezler tamamlanacak, yük taşımacılığında demiryolunun payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.334)		
Tedbir 334.2. 38 OSB, özel endüstri bölgesi, liman ve serbest bölge ile 36 üretim tesisine yönelik toplam 294 km uzunluğunda iltisak hattı yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Yerel Yönetimler	1. Çukurova Bölgesi ve İskenderun Körfezi ile Filyos Limanı ve Filyos Endüstri Sanayi Bölgesi iltisak hatlarının yapımına başlanarak yüzde 30 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanacaktır. 2. Gelemen-Tekkeköy iltisak hattı tamamlanacak ve Polatlı Ticaret Odası OSB İltisak Hattı ile Demirağ OSB İltisak Hattının yapım ihalesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 334.3. Öncelikli sektörleri odağa alacak şekilde Çukurova, Batı Karadeniz ve Marmara bölgeleri başta olmak üzere mevcut ve yapımı devam eden lojistik merkezlerin standartları yükseltilecek, yeni yapılacak yük ve lojistik merkezleri ise yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında planlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCDD	1. Hizmete alınan 12 Lojistik Merkezin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması amacıyla TÜSSİDE ile yürütülen çalışmalar kapsamında hazırlanacak yönetmelik çerçevesinde hizmet standartları yükseltilecektir.
Mevcut demiryolu şebekesinde trafik yoğunluğunun artırılması ve yük taşımacılığından daha fazla pay alınabilmesini teminen ana hatlardaki darboğazlar giderilecek, trafik yoğunluğuna bağlı olarak belirlenen tek hatlı demiryolları çift hatlı hale getirilecek, sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.335)		

Tedbir 335.1. Halkalı-Kapıkule Demiryolu Projesi imalat sanayiine hizmet edecek şekilde tamamlanarak bölgedeki ihracat imkânları artırılacak ve ulaştırma maliyetleri azaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Çerkezköy-Ispartakule kesimine dış finansman temin edilerek projenin yapımına başlanılacak ve yüzde 50 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanacaktır. 2. Çerkezköy-Kapıkule kesiminde yüzde 95 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanarak, sinyalizasyon test ve sertifikasyon çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 335.2. Bursa ve Bilecik ile çevre illerdeki imalat sanayii sektörlerine hizmet edecek Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli demiryolu hattı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli Yüksek Standartlı Demiryolu projesi kapsamında kalan altyapı ve üstyapı çalışmalarında ortalama yüzde 25 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır. 2. Bursa-Yenişehir kesiminde altyapı işleri tamamlanacaktır.
Tedbir 335.3. Konya-Karaman-Niğde-Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep demiryolu hattı tamamlanarak imalat sanayii sektörlerinin Adana, Mersin ve İskenderun limanlarına erişimi kolaylaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep Yüksek Standartlı Demiryolu projesinde kalan işlerde yüzde 40 düzeyinde fiziki gerçekleşme sağlanacaktır. 2. Karaman-Ulukışla kesiminde yüzde 85 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 335.5. Aliağa-Çandarlı-Bergama-Soma ve Çandarlı Limanı Demiryolu Bağlantısı tamamlanarak bölgedeki imalat sanayii sektörlerinin liman bağlantısı sağlanacak ve ihracat süreçleri etkinleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Aliağa-Çandarlı-Bergama demiryolu projesinin revize fizibilite etüdü tamamlanacak ve yapım ihalesi çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 335.6. Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep güzergâhındaki demiryolu modernizasyon çalışmaları tamamlanacak, koridordaki darboğazlar giderilecek ve bölgedeki imalat sanayii ve madencilik sektörleri ile Orta Koridora yönelik lojistik süreçler geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Divriği-Kars Hattı Rehabilitasyonu projesi kapsamında dış kredi temin edilerek yapım ihalesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 335.8. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Isparta-Burdur demiryolu hattının yapımına başlanacak, Antalya Limanına yük taşımacılığı odaklı demiryolu bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Burdur-Isparta-Antalya projesinde ÇED ve fizibilite etüdü çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.14. Adapazarı-Karasu Limanları ve sanayi tesisleri ile demiryolu bağlantısı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCDD	1. Adapazarı-Karasu Limanları ve sanayi tesisleri ile demiryolu bağlantısının sağlanması için etüt-proje ile kesin proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesi hazırlıkları tamamlanacaktır.

Türkiye'nin bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi ve Kuşak ve Yol Girişimi güzergâhında etkin olmasını teminen büyük liman yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.336)		
Tedbir 336.2. Doğu Akdeniz bölgesinde, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasına çıkış kapısı olacak transit yük odaklı bir ana konteyner limanı inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Doğu Akdeniz bölgesinde yer tespiti yapılacak ve etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 336.3. Ege hinterlandına hizmet edecek Çandarlı Limanı hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Çandarlı Limanının üstyapısına başlanmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.
İstanbul bölgesinin uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak; Orta Doğu ve Afrika coğrafyasına da hitap edecek Çukurova Havalimanı tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.338)		
Tedbir 338.2. Çukurova Havalimanı tamamlanacak, ana demiryolu şebekesiyle bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, TCDD	1. Çukurova Havalimanı üstyapı yatırımları tamamlanarak havalimanı, 2023 yılının ilk yarısında hizmete açılacaktır.
Tedbir 338.3. İstanbul ve Sabiha Gökçen Havalimanlarının uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak, söz konusu havalimanları arasında demiryolu bağlantısı yapılarak bu havalimanlarının ulusal demiryolu güzergâhına entegrasyonu sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, TCDD	1. Gebze-Sabiha Gökçen-Yavuz Sultan Selim Köprüsü-İstanbul Havalimanı-Halkalı Yüksek Standartlı Demiryolu projesine dış finansman sağlanarak yapım ihalesine çıkılacaktır. 2. Sabiha Gökçen Havalimanı ikinci pist ve mütemmimleri işinde yüzde 100 fiziki gerçekleşme sağlanacaktır.
Öncelikli sektörlerin ihtiyaçları doğrultusunda trafik akış darboğazlarının giderilmesi ve trafik akışının ihtiyaç duyulan hizmet seviyesinde sürdürülmesi yoluyla mevcut karayolu ağının daha verimli ve güvenli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.339)		
Tedbir 339.1. Filyos Limanının Adapazarı ve İzmit bölgesi ile bağlantısını sağlayacak Filyos-Zonguldak, Filyos-(Çaycuma-Bartın Ayrımı), Zonguldak-Ereğli (Ereğli Çevre Yolu dâhil) karayolu projeleri ile Adapazarı-Karasu-Akçakoca karayolu projesinin Akçakoca Limanı-Kocaali kesimi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Filyos-Zonguldak, Filyos-(Çaycuma-Bartın Ayrımı) projesinin 35 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Zonguldak-Ereğli (Ereğli Çevre Yolu dâhil) yolunun 16,5 km'lik kesiminin proje çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 339.2. İzmit Bölgesinin yoğun trafiğini alarak Kuzey Marmara Otoyoluna bağlantısını sağlayan Şile-Ağva-Kandıra-Kaynarca Devlet Yolu ile Kaynarca-Karasu Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Şile-Ağva-Kandıra-Kaynarca Devlet Yolunda sanat yapısı çalışmalarında yüzde 50 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır. 2. Kaynarca-Karasu yolunun 11 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.3. Çukurova Bölgesel Havalimanı Bağlantı Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Çukurova Bölgesel Havalimanı bağlantı yolları kapsamında sanat yapıları ve BSK yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 339.4. Doğu Karadeniz Bölgesinin iç bölgeler ile İran ve Azerbaycan'a bağlantısını sağlayan Trabzon-Aşkale Devlet Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Zigana Tüneli trafiğe açılacak, Vauk Tüneli ve Kop Dağı Tünelinde kazı destek ve nihai kaplama betonu imalatları yapılacaktır.
Tedbir 339.5. Doğu Akdeniz bölgesinin Batı Akdeniz bölgesine bağlantısını sağlayan Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolu ile Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolu (Akdeniz Sahil Yolu) tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolunda sanat yapıları çalışmaları ve 20 km'lik kesimde yol yapım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolu Gökçebelen Tünelinde kazı destek çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 339.6. Modernize edilen Hamzabeyli Sınır Kapısı, D-100 karayoluna ve TEM otoyoluna bölünmüş yol ile bağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Edirne-Lalapaşa-Hamzabeyli yolunun yapım ihalesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 339.7. Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesi ve BOTAŞ Limanına hizmet edecek (Ceyhan-Yumurtalık) Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri il yolu bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı 1A standardına yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ceyhan-Yumurtalık Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri yolunun kamulaştırma işlemleri tamamlanarak ihalesi yapılacaktır.
Tedbir 339.8. Adana ve Osmaniye Organize Sanayi Bölgesi ile Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesinin, Yenice Lojistik Merkezi ile Mersin Limanı'na bağlantısına hizmet edecek olan Adana Güney Çevre Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Adana Güney Çevre Yolunda kamulaştırma işlemlerinin tamamlandığı kesimlerde toprak işleri ve sanat yapıları imalat çalışmaları yapılacaktır.

Öncelikli sektörlerin yoğunlaştığı ve belirli kriterleri sağlayan OSB'lere doğal gaz altyapısı ulaştırılacak, enerjinin güvenli tedariki için iletim yatırımları yapılacak, çeşitli destek mekanizmaları ile enerjiye erişim kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.342)		
Tedbir 342.2. İmalat sanayiini desteklemeye yönelik Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) tarafından yeni iletim hattı ve trafo merkezi projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Kroman Çelik - Deri OSB ve Deri OSB - Tepeören yer altı kablosu projeleri tamamlanacaktır. 2. Toplam 511 km uzunluğa sahip 13 enerji iletim hattı tesis edilecektir. 3. OSB'lerin enerji talebini karşılamak üzere beş trafo merkezi tesis edilecektir.
Tedbir 342.3. Trakya Bölgesinin elektrik ihtiyacını daha güvenilir bir biçimde karşılamak amacıyla, bulunduğu bölgede atıl kalan ve belirli verimliliğin üzerinde olan yeterli güçteki santraller bölgeye transfer edilecek, ayrıca Trakya-Anadolu arasında Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kabloları ve kara bağlantıları inşa edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Lapseki 3-Sütlüce-3 ve Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kabloları ile bunların bağlantı hat ve kablo projeleri tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
İltisak Hattı Uzunluğu	km	439	500	524,5
Elektrikli Hat Oranı	Yüzde	46	48	52
Sinyalli Hat Oranı	Yüzde	54	56	63
Toplam Yük Taşımacılığı İçerisinde Demiryolunun Payı (Karasal) (3)	Yüzde	4,3	4,9	5,4
Demiryolu Hat Verimliliği (4)	(Yolcu-km+Ton-km)/(Hat Uzunluğu)	1,38	1,67	2,26
Demiryolu ile Taşınan Yük Miktarı (3)	Net Milyar Ton-km	15,9	18,6	22,3
Toplam Konteyner Elleçlemesi	Milyon TEU	12,6	13,5	14,1
Denizyolu Yük Elleçlemelerindeki Transit Yük Oranı	Yüzde	14,8	15,0	15,3
Elleçleme Yapılan Transit Sıvı Dökme Yük	Milyon Ton	48,2	49,3	53,2
1000 GRT ve Üzeri Türk Sahipli Deniz Ticaret Filosu	Milyon DWT	28,9	31,3	31,7
Havayolu Dış Hat Toplam Kargo Trafiği	Bin Ton	1 605	1 632	1 681

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) İdari ve uluslararası yük taşımaları dahildir.
(4) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.

2.2.1.1.6. Dijital Dönüşüm

a) Amaç

Dijital dönüşümün hızlandırılması yoluyla öncelikli sektörlerde üretkenliğin ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinin dijital dönüşümüne yönelik işbirliği ve bilgi paylaşımını güçlendirecek arayüzlerin ve standartların oluşturulması ve farkındalığın artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.344)		
Tedbir 344.2. İmalat sanayiinde dijital dönüşümle ilgili uluslararası standartların yaygınlaştırılması, ulusal standart ve normların oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılması, konuyla ilgili kavramları ve açıklamaları içeren "Dijital Dönüşüm Sözlüğü" hazırlanarak ortak bir dil kullanılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Dijital Dönüşüm Sözlüğü hazırlanacaktır.
Tedbir 344.4. İşletmelerin dijital dönüşüme yönelik teknoloji çözümleri, iyi uygulamalar, kullanım senaryoları, eğitim materyalleri, standartlar, kılavuz dokümanlar ve öz değerlendirme araçları gibi bilgi ve araçlara erişim sağlamasına imkân sunmak üzere dijital dönüşüm örnek uygulama kütüphanesini de içeren bir portal oluşturulacak, fayda ve maliyetleri de kapsayacak şekilde sektör ve firma düzeyinde dijital dönüşüm vaka analizlerinin paylaşılması özendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Dijital Dönüşüm Portalı kurulacaktır.
Öncelikli sektörler başta olmak üzere sanayinin dijital dönüşümü sürecinde ihtiyaç duyulan akıllı ürün ve sistemlerin geliştirilmesi ve kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.345)		

Tedbir 345.1. Yerli dijital teknoloji geliştirici ve uygulayıcıların yetkinlikleri ile ürün ve hizmet portföylerine yönelik envanter oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Mevcut envanter dinamik bir yapıya kavuşturularak dijital dönüşüm portalı üzerinden sunulacaktır.
Tedbir 345.2. Öncelikli sektörlerdeki dijital dönüşüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yerli ürün ve sistemlerin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve ticarileştirilmesi amacıyla Dijital Dönüşüm Ürün Geliştirme Destek Programı uygulanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. KOSGEB KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında verilen destekler takip edilecektir.
Tedbir 345.3. Öncelikli sektörlerde faaliyet gösteren imalat sanayii firmalarının yerli ürün ve hizmet sağlayıcılarla işbirliği içerisinde geliştirecekleri dijital dönüşüm projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. KOBİGEL Programında, 5G gibi odak teknoloji alanlarına yönelik özel çağrılar kurgulanacaktır.
Tedbir 345.4. Öncelikli sektörlerde dijital dönüşüm alanında deneyimsel eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunacak, farkındalık çalışmaları yürütecek ve teknoloji tedarikçileri ile kullanıcıları bir araya getirecek Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri OSB ve TGB'lerde oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, OSB'ler, STK'lar, Uluslararası Kuruluşlar, Üniversiteler	1. Dört yeni model fabrikanın yalın altyapısı kurulacaktır.
Tedbir 345.7. İmalat sanayinde dijital dönüşüme altyapı oluşturmak üzere; sanayiye yönelik akıllı dijital teknolojileri geliştiren KOBİ'ler ve bu teknolojileri iş süreçlerine adapte etmek isteyen sanayi sektörü KOBİ'lerinin projeleri KOSGEB KOBİGEL Destek Programı kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. Sanayiye yönelik akıllı dijital teknoloji geliştiren KOBİ'lere yönelik proje teklif çağrısı ilan edilecektir. 2. Süreçlerine akıllı dijital teknolojileri adapte edecek sanayi sektörü KOBİ'lerine yönelik proje teklif çağrısı ilan edilecektir. 3. İlan edilen çağrılar kapsamında kabul edilen projelerin desteklenmesine başlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi Sayısı (Kümülatif)	Adet	8	8	14
Öncelikli Sektörlerde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Yerli Ürün ve Hizmet Sağlayıcılarla İşbirliği İçerisinde Geliştirdikleri Dijitalleşme Proje Sayısı (Kümülatif)	Adet	935	1 185	1 285

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.7. Ar-Ge ve Yenilik

a) Amaç

İmalat sanayiinin katma değerli üretim yapabilmesi ve yenilikçi ürün geliştirme kapasitesinin artırılması yönünde Ar-Ge ve yenilik kabiliyetinin güçlendirilmesi ve yeniliği esas alan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi; odaklı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerine yönelik olarak farklılaşan ve sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.348)		
Tedbir 348.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, hazırlanacak teknoloji yol haritaları doğrultusunda öncelikli sektör ve kritik teknoloji alanları kesişimine yoğunlaşacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) Eylem Planı kapsamında demir-çelik, alüminyum, çimento, gübre, kimyasallar, plastik sektörlerinde hazırlanan Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası çıktılarına odaklanan Ar-Ge ve yenilik projeleri öncelikli olarak desteklenecektir.
Özel sektörde araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite sanayi işbirliği ile yetiştirilmesi sağlanacak ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında doktora öğrencileri desteklenecek ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.
Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasında işbirlikleri ile bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapıların kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.350)		

Tedbir 350.2. TÜBİTAK bünyesindeki araştırma merkezlerinin kapasiteleri artırılarak öncelikli sektörlerdeki firmalarla işbirliği içinde yeni teknoloji ve ürünler geliştirilmesine yönelik projeler yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Savunma, uzay, havacılık, yapay zekâ, büyük veri, bulut bilişim, dijital dönüşüm, biyoteknoloji, ilaç gibi stratejik önemi haiz alanlarda yeni teknoloji ve ürünler geliştirilmesine yönelik projeler yürütülecektir.
Tedbir 350.3. Öncelikli sektörlerde yetkinliği olan araştırma altyapılarının 6550 sayılı Kanun kapsamına alınması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Üniversitelerdeki uygulama ve araştırma merkezlerinin araştırma faaliyet alanları tespit edilecek ve bunlar arasında öncelikli sektörlerde faaliyet gösterenlerden uygun görülen başvuruların 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirme süreci başlatılacaktır.
Tedbir 350.4. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ticarileşme potansiyeli yüksek araştırma projeleri, Mükemmeliyet Merkezleri Programı kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Mükemmeliyet Merkezi Destek Programı kapsamında açılacak yeni çağrı ile araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformları desteklenecektir.
Tedbir 350.6. TTO'ların kurumsal yapısı ve insan kaynağı kapasitesi geliştirilerek performans odaklı olarak desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. TÜBİTAK 1513 Programının performansa dayalı ödül tabanlı bir yapıya dönüştürülmesi için süreç çalışması yapılacaktır. 2. TÜBİTAK 1513 Programı çerçevesinde TTO'lar hedef ve performans odaklı olarak desteklenecektir. Çeyrek bazlı olarak TTO'ların performansları izlenecek ve gerçekleşme durumlarına göre faaliyetler planlanacaktır.
Tedbir 350.8. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik proje hizmeti alan KOBİ'lere finansman desteği sağlamak üzere Yenilik Destek Kuponu programı uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. KOBİ'lerin üniversiteler, kamu araştırma merkez ve enstitüleri, araştırma altyapıları gibi teknoloji sağlayıcılarla Ar-Ge işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan hızlı ve esnek yapıda çalışacak bir Yenilik Destek Kuponu Mekanizması hayata geçirilecektir.

Tedbir 350.10. Öncelikli sektörler başta olmak üzere araştırma altyapılarının, alanlarına göre kendi aralarında ve sanayi ile ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği yapmasına imkân verecek Ar-Ge platformlarının oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının koordinatörlüğünde, bu altyapıların iş ekosisteminde yer alan diğer ulusal ve/veya uluslararası kamu ve özel sektör araştırma merkezleriyle işbirliğini artıracak platformların oluşturulmasına yönelik destek verilecektir. 2. İzleme süreçleri oluşturulacak ve tanıtımı yapılacaktır.
Yeni teknolojik ürünlerin ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.351)		
Tedbir 351.1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı kapsamında öncelikli sektörlere özel önem verilerek firma konsorsiyumlarının yüksek teknolojili ürün geliştirme ve ticarileştirmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması (SAYEM) programı çerçevesinde dört konsorsiyumun ürünleştirme programlarının izleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 351.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patent ile korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yolu ile Türkiye'de yerleşik firmalara aktarılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Desteği ile üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve teknoloji geliştirme bölgelerinde geliştirilen patentli teknolojilerin sanayiye aktarılması sağlanacaktır.
Tedbir 351.5. Öncelikli sektörlerde ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanıyla geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Kamu kurumlarında ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanıyla geliştirilmesi için ilgili kamu kurumları ile işbirliği protokolleri imzalanarak projeler desteklenecektir.
Yenilikçi girişimcilik desteklenecek ve büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri geliştirilecektir. Bu çerçevede, büyük firmaların, sektörlerindeki Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin gelişiminde öncü rol oynayarak yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.1. Büyük firmaların sektörlerindeki girişimleri desteklemesine yönelik girişim sermayesi benzeri fonlar kurması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bankası, KOSGEB, TÜBİTAK,	1. 5746 sayılı Kanun çerçevesinde yayımlanacak Girişim Sermayesi Fonlarına Katılıma ve Girişim Sermayesi Uygulamalarına Dair Yönetmelik kapsamında çağrıya çıkılarak girişim sermayesi fonlarının kurulması teşvik edilecektir.

Tedbir 352.2. Büyük firmaların; tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin, Ar-Ge projelerini yönlendirdiği ve eş-finansman sağladığı bir destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Çağrılı olarak yürütülen Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri için KOBİ Destekleme Programı başvuruya sürekli açık hale dönüştürülecek, desteklenen projelerin izleme ve değerlendirme faaliyetleri sürdürülecektir.
Tedbir 352.3. Yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen başlangıç firmaları ilk aşaması mentörlük desteği olacak şekilde aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Bireysel Genç Girişim Programı (BiGG) kapsamında iki çağrı açılacak ve uygun görülen projelere teknogirişim şirketi kurulmasına yönelik sermaye desteği sağlanacaktır.
Küresel değer zincirinde daha yüksek katma değerli bir pay elde edilebilmesi amacıyla öncül araştırmaların ülkemizde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.353)		
Tedbir 353.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı öncül Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Firmalara Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programının tanıtımı yapılacak ve alınacak başvurular değerlendirmeye tabi tutulacaktır. 2. Program kapsamında desteklenmekte olan projelerin izlemesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 353.2. İmalat sanayiinde hızlandırıcı ve ışınım teknolojilerinin kullanımının artırılması amacıyla yurt dışı ve yurt içi araştırma merkezlerindeki çalışmalara katılım sağlanacak ve sanayicilerin bu alanda etkinliğinin artırılması desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TENMAK, Üniversiteler	1. Hızlandırıcı ve ışınım teknolojileri alanındaki araştırma altyapıları, performansları dikkate alınarak desteklenecektir. 2. Uluslararası araştırma merkezlerindeki çalışmalara katkı ve katılım sağlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	70,7	71,7	72,0
Ar-Ge Personeli İçinde Özel Sektörde İstihdam Edilenlerin Payı	Yüzde	67,4	68,5	69,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.8. Kritik Teknolojiler

a) Amaç

Öncelikli sektörlerde ve alanlarda teknolojik dönüşümün sağlanabilmesi ve rekabet gücünün artırılması amacıyla önümüzdeki dönemde yüksek katma değer oluşturması beklenen kritik teknoloji alanlarında teknoloji üretme ve adaptasyon yeteneğinin geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kritik teknolojilerde insangücü kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.1. Kritik teknoloji alanlarına yönelik ihtiyaç duyulan yetenek ve yetkinlikler yapılacak bir analiz çalışması ile belirlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Alan bazlı üniversite yetkinlik analiz çalışması güncellenecek ve alan bazlı firma yetkinlik analiz çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 356.3. Kritik teknoloji alanlarında yetkinliği kanıtlanmış yurt dışı eğitim kurumlarına diğer alanlara göre farklılaşan destek miktarlarıyla lisansüstü öğrenci gönderilmesine yönelik burs programları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK	1. Yurt Dışı Lisansüstü Burs Programı kapsamında başvurular alınacak ve öğrenciler desteklenecektir.
Tedbir 356.4. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerde yurt dışından yetkin akademisyen ve araştırmacıların kısmi zamanlı olarak çalışması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Konuk veya Akademik İzinli (Sabbatical) Bilim İnsanı Destekleme Programı kapsamında yılda altı kez başvuru alınacak ve uygun görülen araştırmacılar desteklenecektir.
Kritik teknolojilerde araştırma altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerin laboratuvar altyapısının bu teknolojilere yönelik Ar-Ge çalışmalarının ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yapay zekâ, robotik, yüksek başarımlı hesaplama, fotonik, siber güvenlik, biyoteknoloji, kuantum ve katmanlı imalat başta olmak üzere kritik teknoloji alanlarında devam eden araştırma altyapı projeleri desteklenecektir.
Kritik teknolojilerde özel sektörün kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Kritik teknoloji alanlarında yenilikçi girişimcilere özel Ar-Ge destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. BiGG Yeşil Büyüme çağrısı başvuruları değerlendirilecek ve sanayinin yeşil dönüşümüne katkı sağlayacağı değerlendirilen projeler desteklenecektir.

Tedbir 358.2. Büyük ölçekli firmaların ürün geliştirmeye yönelik olarak kritik teknoloji alanlarında yapacağı Ar-Ge çalışmalarını üniversite veya kamu araştırma kurumlarıyla gerçekleştirmesi halinde, projenin girişimciye yansıyan maliyetinin belirli bir bölümü kamu tarafından karşılanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. 1505 Üniversite-Sanayi İşbirliği Destek Programı çerçevesinde büyük ölçekli şirketlerin 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapıları başta olmak üzere araştırma kurumlarıyla ortak proje yapmalarına yönelik en az beş etkinlik düzenlenecektir. 2. 1515 Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı çerçevesinde araştırma kurumlarıyla ortak başvuru sunulması hususunda bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 358.3. Özel sektörün kritik teknolojilerde yürüteceği ortak Ar-Ge projelerine, altyapı kullanımına ve insangücü yetiştirilmesine yönelik oluşturduğu işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması (SAYEM) programı çerçevesinde kritik teknoloji alanlarında desteklenen projelerin değerlendirme ve izleme süreçleri yürütülecektir. 2. Sanayi Doktora Programı kapsamında kritik teknolojilerde doktora öğrencileri desteklenecek ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.
Tedbir 358.4. Kritik teknoloji alanlarında Ar-Ge ve yenilik işbirliği yapılacak stratejik ülkeler belirlenecek, bu ülkeler ile özel sektör-üniversite; özel sektör-özel sektör işbirliklerini içeren ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. İkili ve çok taraflı işbirlikleri kapsamında özel sektör-üniversite; özel sektör-özel sektör işbirliklerini içeren, Ar-Ge ve yenilik projelerinin desteklenebilmesi amacıyla uluslararası çağrılara çıkılacaktır.

2.2.1.2. Öncelikli Sektörler

2.2.1.2.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretim 2021 yılında yüzde 20,9 artmıştır. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,5 artış göstermiştir. Kimya sanayiinde 2021 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 47,1 artarak 39,2 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 39,3 artarak 13,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılının Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 43,3, ithalat ise yüzde 33 artmıştır.

İmalat sanayii içerisinde 2021 yılı itibarıyla yüzde 19 pay ile en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle

kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak kimya parklarının kurulması sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücünün ve yeni yatırımların artırılması gibi konularda sektöre avantaj sağlayacaktır.

Tablo II: 7- Kimya Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	113,4	114,9	122,3	147,7	142,2(3)	157,2(3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	8 769	9 421	9 700	13 514	8 458	12 123
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	29 540	27 691	26 640	39 184	24 460	32 532
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	76,92	76,35	74,26	78,48	78,03	77,62

Kaynak: TUİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir.
(3) Ocak-Temmuz

Rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmış olup bölgede yer alacak yatırımcıların belirlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Yatırımcıların belirlenmesinin ardından, onaylı imar ve parselasyon planları çerçevesinde altyapı projeleri vb. çalışmalar tamamlanarak yönetici şirket ile koordinasyon içerisinde bölgenin kademeli olarak yatırımcılara hazır hale getirilmesi planlanmaktadır. Bölgede gerçekleştirilmesi planlanan Polipropilen Üretim Tesisi yatırımının ön yer tahsisi yapılmış olup söz konusu tesisin temel atma töreni 2021 yılı Ekim ayında gerçekleştirilmiştir. 1,7 milyar ABD doları tutarında yatırımla ülkemizde özel sektör tarafından hayata geçirilen en büyük yatırımlardan biri olması planlanan tesisle ülkemizin polipropilen ithalatının yüzde 20'sinin ikame edilmesi hedeflenmektedir.

Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Kırka tesislerinde üretilen bor ürünlerinin sıvı atıklarında bulunan lityum karbonat üretimine yönelik 10 ton/yıl kapasiteli pilot tesis kurularak 2020 yılı Aralık ayında açılışı gerçekleştirilmiştir. Önümüzdeki dönemde toplam 700 ton/yıl kapasiteli tesis kurulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Kırka'da 600 ton/yıl ve Bandırma/Balıkesir'de 100 ton/yıl kapasiteli Lityum Karbonat Üretim Tesisi kurulması için gerekli etüt ve projelendirme çalışmalarına devam edilmektedir. Ayrıca, üretilen lityum karbonatın lityum iyon batarya üretiminde kullanılması için Aspilsan ve Aselsan ile işbirliği anlaşması yapılmıştır.

b) Amaç

Kimya sektöründe katma değeri yüksek, çevre dostu ve rekabetçi ürünlerin üretilebildiği, sürdürülebilir, ileri teknoloji kullanan, koordineli yatırımların yapılması ve böylece ülkemizin ithalat bağımlılığının azaltılması, sektörün dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kimya sektöründe; ara girdi ithalatı azaltılarak, yüksek katma değerli, insan ve çevre sağlığına duyarlı ürünlerin üretim ve ihracatı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.3. Ferrobor, Bor Nitrür ve Bor Karbür üretecek tesislerin tamamlanarak faaliyete geçmesi sağlanacaktır. Rafine bor ürünleri üretim miktarı, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilerek, geliştirilen ürünlerin satış ve pazarlama faaliyetlerinin artırılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	1. Ferrobor Üretim Tesisinin inşaat ilerlemesinde yüzde 70 oranına ulaşılacaktır.
Tedbir 360.5. Teknolojik ürünlerin bileşenlerinde kullanılan ileri malzemelere yönelik ihtiyaç öngörüleri belirlenecek, bu ileri malzemelerin yerli Ar-Ge ve üretimleri için destek sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Öncelikli teknoloji alanlarında ileri malzemelere yönelik gerçekleştirilmiş ihtiyaç analizi çalışmasının çıktıları TÜBİTAK'ın çağrı planına entegre edilerek Ar-Ge ve yenilik projeleri desteklenecektir.
Kimya sektörünün Ar-Ge ve sürdürülebilirlik kabiliyetini artıracak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.361)		
Tedbir 361.3. Kimyasal Maddelerin Kaydı, Değerlendirmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik ve Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi Hakkında Yönetmeliğin gerektirdiği uyum için sektör desteklenecektir.	1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik kapsamında denetim süresi gelen kuruluşlarda denetimler gerçekleştirilecektir.

2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

Türkiye ilaç pazarı, 2021 yılında hastane ve eczanelerde değer bazında yüzde 28,8 büyüme ile 61,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kutu bazında ise yüzde 7,1 büyüme ve 2,3 milyar kutu satış miktarıyla pandemi öncesi seviyesine dönmüştür.

Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesi çalışmaları devam etmektedir. İlaç alanında yürütülen yerelleşme çalışmaları kapsamında; imal ilaç durumu 2016 yılında kutu bazında yüzde 75 iken 2019 yılında yüzde 87,6'ya, değer bazında ise yüzde 42 iken yüzde 51,7'ye ulaşmıştır. Covid-19 pandemisinin etkisiyle birlikte 2020 yılı sonrası pazardaki imal ilaç oranı, kutu bazında yüzde 87, değer bazında yüzde 50 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise pazardaki imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 88'e, değer bazında ise yüzde 52 seviyesine ulaşmıştır. Uygulanan politikalar sonucunda; üretim tesislerimizin kapasite kullanım oranı artmakta buna bağlı olarak da istihdamda artış yaşanmaktadır.

Tablo II: 8- İlaç Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	123,6	139,6	153	155,5	148,1(3)	177(3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	1 316	1 440	1 833	1 899	1 159	1 155
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	4 844	5 262	5 331	7 175	5 080	3 286
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	70,79	70,92	69,89	70,82	70,52	77,61

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir.
(3) Ocak-Temmuz

Dünya tıbbi cihaz pazarı yaklaşık 450 milyar ABD doları olup Türkiye tıbbi cihaz dış ticaret hacmi 3 milyar ABD doları düzeyindedir. Türkiye tıbbi cihaz sektörünün dış ticaret hacmi son beş yılda yüzde 31 artış göstermiştir. Sektör ihracatı, bu artışa uyumlu olarak son beş yılda yüzde 150 oranında artmıştır. 2021 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 50'yi aşmıştır. Tıbbi cihaz mevzuatının yeni Avrupa Birliği tıbbi cihaz tüzüklerine uyumu çerçevesinde tam uyum statüsü korunarak yeni mevzuat 02/06/2021 tarihinde yürürlüğe girmiş olup bir yılı aşkın süredir uygulanmaktadır.

Covid-19 pandemisi ilaç ve tıbbi cihaz sektörlerinin kapasitesinin ve çeşitliliğinin, acil durumlara hızlı yanıt vermedeki yeteneği ile Ar-Ge faaliyetlerinin önemini ortaya koymuştur. Aşı, ilaç, koruyucu ekipman ve tıbbi cihazlarda yerelleşme politikalarına gereksinim daha belirgin hale gelmiştir. Pandemi sürecinde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aşı geliştirme çalışmaları yapılmış, yerli ve milli inaktif aşı TURKOVAC geliştirilmiştir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	**Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar**	**Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler**
İlaç ve tıbbi cihaz sanayiinde TÜSEB yetkinlikleri artırılarak Ar-Ge, üretim ve eğitim faaliyetleri yanında Start-Up'ları fonlayacak, simülasyon merkezleri oluşturacak, gerektiğinde şirket yapısıyla diğer şirketlerle ortaklıklara girecek, sağlık vadisi ve sağlık teknolojileri geliştirme bölgesi oluşturmada liderlik yapacak ve ihracat odaklı daha yüksek katma değerli ürünler geliştirilmesini sağlayacaktır. (Kalkınma Planı p.363)		
Tedbir 363.1. İlaç ve tıbbi teknolojiler alanında, ülkemizin Ar-Ge ve üretim kapasitesini geliştirmek üzere üniversiteler, araştırma merkezleri, laboratuvarlar, teknoloji firmaları, uygulama merkezleri, hekim ve mühendisler gibi sektörün tüm paydaşlarının yer aldığı entegre bir sağlık ekosistemi olarak Sağlık Vadisi hayata geçirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kurulacak Sağlık Vadisi bünyesinde bulunacak paydaşlar ile TÜSEB Türkiye Biyoteknoloji Enstitüsünün sahip olduğu altyapı ve bilgi birikiminin paylaşılması amacıyla uygun platformlar oluşturularak iş birliği olanakları sağlanacaktır.

Tedbir 363.3. Sağlık Endüstrileri Dönüşüm ve Araştırma Platformu aracılığıyla ilaç ve tıbbi cihaz alanında yeni nesil sağlık girişimcileri havuzu oluşturulacak ve çeşitli etkinliklerle girişimci, sanayici ve yatırımcılar bir araya getirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. Biyoteknolojik Ar-Ge çalışmaları kapsamında ilaç ve tıbbi cihaz alanında faaliyet gösteren girişimci, akademisyen, yatırımcı, sanayicileri bir araya getirecek sempozyum/çalıştay/yarışma düzenlenecek ve bu şekilde sağlık ve biyoteknoloji girişimcileri ödüllendirilerek teşvik edilecektir.
Tedbir 363.5. Başta üniversitelerdeki araştırmacılara yönelik olmak üzere ilgililere ticarileşme sürecinin hızlandırılması için teşvik ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda bilgilendirme programları düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Üniversiteler, Teknoloji Transfer Ofisleri, STK'lar	1. Fikri mülkiyet akademisi bünyesinde üniversitelere, Teknoloji Transfer Ofislerine, STK'lara ve sanayi kesimine yönelik olarak sınai mülkiyet hakları ve ticarileşme konularında bilgilendirme programları düzenlenecektir.
Biyoteknolojik ilaçlar gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlar başta olmak üzere Ar-Ge, üretim, nitelikli insan kaynağı ve mevzuat konularında ülkemizde gerekli ekosistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.4. Biyoteknolojik ilaçlara yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması amacıyla, altyapı ve yetkinliklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Aşı Ar-Ge'sinde çalışabilecek araştırmacı yetkinliğinin geliştirilmesine yönelik olarak Ar-Ge personeli eğitim programları düzenlenecektir. 2. İlaç ve aşı alanında desteklenen projeler doğrultusunda pre-klinik aşaması başarıyla tamamlanan ilaç ve aşı adaylarından uygun görülenlerin klinik çalışmaları desteklenecektir. 3. Sağlık teknolojileri alanında yürütülen/desteklenen projelerin Faz I, II ve III aşamalarının devamı sağlanacaktır. 4. TÜSEB bünyesinde kurulan Biyoteknolojik İlaç ve Aşı Ar-Ge Eğitim Merkezi (BİYAŞAM)'nde, biyoteknolojik ilaçlara yönelik Ar-Ge faaliyetleri kapsamında görev alacak nitelikli personelin yetiştirilmesi için eğitimler düzenlenecektir.
Klinik araştırmalarda ülkemizin bölgede lider ülke konumuna gelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.1. Ruhsat öncesinde yapılan klinik araştırmaların koşul aranmaksızın Ar-Ge faaliyeti kapsamına alınması sağlanacak, klinik araştırmaların Ar-Ge destekleri farklılaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. Klinik Araştırmalar Koordinasyon Merkezi aracılığıyla ruhsat öncesinde yapılan klinik araştırmaların koşul aranmaksızın Ar-Ge faaliyeti kapsamına alınabilmesi için kamu kurumlarıyla ilgili mevzuatlara yönelik uyumlaştırma çalışmalarına katkı sağlanacaktır.

Tedbir 366.2. Klinik araştırma öncesi ilaç ve tıbbi cihaz Ar-Ge çalışmalarının yapılabilmesi için uluslararası tanınır İyi Laboratuvar Uygulamaları sertifikasına sahip pre-klinik araştırma merkezleri kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. BİYAŞAM'da, İyi İmalat Uygulamaları (üst-akım ve alt-akım prosesleri) ve İyi Laboratuvar Uygulamaları eğitimleri düzenlenecektir. 2. Pre-klinik araştırma merkezlerinin sürdürülebilir olması için bilimsel ve teknik destek sağlanacaktır.
Tedbir 366.3. Klinik araştırma taraflarının ve kamuoyunun klinik araştırmalar konusunda farkındalık düzeyi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik basılı-görsel, sosyal medya ve klasik eğitim süreçleri (müze, yap-öğren, öğrenci kampı) hazırlıkları gerçekleştirilecektir. 2. Bilgisayar Destekli Tanı sistemlerinin klinik araştırma süreçleri konusunda araştırmacılara yönelik farkındalık eğitimi düzenlenecektir.
Tedbir 366.5. Klinik araştırmalarda uluslararası desteklerden (AB fonları ve NIH fonları gibi) alınan payın artırılması için uluslararası düzeyde Türkiye'nin görünürlüğünü artıracak ağlara üyelikler sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Avrupa Araştırma Altyapısı Konsorsiyumu (ECRIN)'na üyelik ile ilgili çalışmalara devam edilecektir.

2.2.1.2.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektörünün üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 18,8; 2022 Ocak-Temmuz döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 26,3 artış göstermiştir. Sektörün kapasite kullanım oranı 2021 yılında bir önceki yıla göre 0,6 puan, 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,7 puan artmıştır.

2021 yılında sektörün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 15,5 ithalatı yüzde 9,3 artış göstermiştir. 2022 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,2 ithalat ise yüzde 5,1 artmıştır.

TABLO II: 9- Elektronik Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	138,8	165,5	170,2	202,0	154,1(3)	194,6(3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	2 798	2 767	2 364	2 731	1 691	1 712
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	13 134	12 047	13 606	14 869	9 523	10 005
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	79,2	76,1	79,2	79,8	79,9	80,6

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir.
(3) Ocak-Temmuz

b) Amaç

Elektronik sektöründe Ar-Ge'ye dayalı rekabetçi üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

2.2.1.2.4. Makine-Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Makine sanayiinde 2021 yılı yurt içi üretimi 28,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Makine sanayi üretimi bir önceki yıla göre yüzde 12,8 artmıştır. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde üretim endeksi ortalaması 154,9 olarak gerçekleşmiş olup 2021 yılının aynı dönemine göre yüzde 13,8 artmıştır. Makine imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı 2021 yılında yüzde 74,6 olarak gerçekleşmiştir.

Makine sanayiinde ihracat 10,6 milyar ABD doları düzeyinden 2021 yılında yüzde 28 artarak 13,6 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Sektör ithalatı 2021 yılında yüzde 27,7 artarak 22,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde sektör ihracatı yüzde 13,6; ithalatı ise yüzde 13,4 artmıştır. Pompa-kompresör, kaldırma-taşıma, genel amaçlı makineler, metal işleme, tekstil-giyim ve diğer özel amaçlı makineler ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Ayrıca, yurt içi talebe bağlı olarak pompa-kompresör, rulman-dişliler, genel amaçlı makineler, metal işleme, metalürji ve inşaat-maden makineleri ithalatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo II: 10- Makine Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	110,6	103,7	112,5	144,1	136,1(3)	154,9(3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	10 333	11 156	10 599	13 565	8 729	9 912
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	18 788	14 713	17 656	22 545	14 365	16 285
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	74,6	68,1	65,9	74,6	74,0	75,5

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) (3) Ocak-Temmuz

Elektrikli teçhizat sektöründe 2021 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim endeksi yüzde 19; ithalat yüzde 24, ihracat yüzde 30 artmıştır. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre; ithalat yüzde 1,7 ve ihracat yüzde 7,9 artmıştır. Sektörel üretim endeksi 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,7 artış göstermiştir.

Sektör ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan ev aletleri imalatında 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat yüzde 15,5 artmış ihracat ise yüzde 7,7 azalmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bu dönemde altı ana üründe iç satışlar miktar bazında yüzde 6 düşmüştür.

TABLO II: 11- Elektrikli Teçhizat Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	104,9	104,3	107	127	122,6(3)	124,7(3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	11 109	11 305	11 292	14 657	9 389	10 128
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	9 368	8 351	9 227	11 404	7 497	7 624
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	75	73,7	71	77,9	78,9	75,6

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına Göre Cari Fiyatlarla (ABD Doları) (3) Ocak-Temmuz

b) Amaç

Makine ve elektrikli teçhizat sektörlerinde rekabetçi ve verimli yerli üretim altyapısının geliştirilerek küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu alımları ve düzenlemeleri yoluyla yerli üretim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.377)		
Tedbir 371.1. Sektörde sınırlı sayıda desteklenen kümelenmenin geliştirilmesi doğrultusunda 5 adet büyük ölçekli makine kümelenme programı uygulamaya geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı(S), Ticaret Bakanlığı	1. Kümelenme Destek Programı Yönetmeliği ve ilgili alt düzenlemelere ilişkin mevzuat değişikliği çalışmaları tamamlanmış olup çağrıya çıkılacaktır. 2. Çağrı kapsamında makine sektöründe faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerine hibe desteği verilecektir.
Elektrikli makineler sektöründe rekabet gücünün artırılması için gerekli Ar-Ge altyapısına yönelik yatırımlar yapılacak, sektörde teknolojik dönüşüm desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.2. Transformatör ve elektrik motoru üretiminde kullanılan ve stratejik bir ürün olan silisyumlu sacın ülkemizde ileri teknolojiyle üretimine yönelik Ar-Ge çalışmaları ve kümelenme faaliyetleri desteklenecek, bu alanda yatırım modeline yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Kümelenme Destek Programı Yönetmeliği ve ilgili alt düzenlemelere ilişkin mevzuat değişikliği çalışmaları tamamlanmış olup Program kapsamında açılacak çağrıyla bu alanlar desteklenecektir.

2.2.1.2.5. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayiinde 2021 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 3,1 artışla 80,1 milyon araç üretilmiştir. Otomobil üretimi yüzde 57,1 milyon adetle toplam araç üretiminin yüzde 71,2'sini oluşturmuştur. Otomobil üretimi yüzde 2,0 artmıştır.

Türkiye otomotiv sanayii üretimi 2021 yılında yüzde 1,7 azalarak 1,3 milyon olmuştur. Otomotiv sanayiinin kapasite kullanım oranı yüzde 64,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 8,4 azalarak 783 bin olmuştur. 2021 yılında otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 2,9 azalarak 773 bin olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında 565 bin otomobil ihraç edilmiş, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 2,2 artarak 937 bin olmuştur. Üretimde ihracatın payı yüzde 73,4'e yükselmiştir. Aynı yılda 336 bini otomobil olmak üzere 426 bin araç ithal edilmiştir. 2021 yılında otomotiv sanayii genelinde 26,8 milyar ABD doları ihracat, 19,7 milyar ABD doları ithalat gerçekleştirilmiş, 7,1 milyar ABD doları dış ticaret fazlası sağlanmıştır.

2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde, otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,3 artmış; otomobil üretimi yüzde 3 azalmıştır. Otomotiv sanayii yurt içi pazarı ise 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 7,5 azalmıştır. Aynı dönemde adet olarak otomotiv sanayi ithalatı yüzde 8,6, ihracatı yüzde 0,7 azalmıştır.

TABLO II: 12- Otomotiv Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (Adet)	1 550 150	1 461 244	1 297 854	1 276 140	814 668	833 146
Üretim (Endeks) (1)	120,7	114,8	106,9	120,4	112,8 (3)	131,6 (3)
İhracat (2) (Milyon ABD Doları)	28 532	28 656	23 696	26 771	17 196	17 592
İthalat (2) (Milyon ABD Doları)	18 220	14 060	19 035	19 693	13 300	12 890
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,6	70,9	65,5	64,5	61,7	64,5

Kaynak: TÜİK, OSD Otomotiv Sektörü Aylık Değerlendirme Raporları ve Otomotiv Sanayii Üretim Bültenleri
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına Göre Cari Fiyatlarla (ABD Doları) Dış Ticaret
(3) Ocak-Temmuz

b) Amaç

Yüksek teknolojiye dayalı yerli marka araç üretimi ile rekabet gücü yüksek tedarik sanayiinin geliştirilerek uluslararası pazar payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Rekabet gücünün geliştirilmesi için otomotiv destek programı hayata geçirilecektir. Programla; sensör, batarya, yakıt hücresi ve yazılım gibi alanlarda teknoloji ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.382)		
Tedbir 382.2. İç ve dış pazarın ihtiyaçlarına yönelik yerli marka araç projesiyle markalaşma özendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Yerli marka araçların öncelikli kullanımına yönelik firma tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 382.5. Otomotiv sektörü ile elektronik, yazılım, elektrikli makine, ana metal ve savunma gibi diğer sektörlerle işbirliği ve bütünleşme sağlamaya yönelik tedbirlerin alınması kapsamında bilgi paylaşım organizasyonları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Otomotiv sektörü ile ilgili diğer sektörler arasındaki işbirliğine yönelik organizasyonlar desteklenecektir.
Dijitalleşmeye ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilecek üstün donanımlı işgücü yetiştirilecektir. (Kalkınma Planı p.383)		
Tedbir 383.1. Otomotiv meslek ve teknik liselerinde sektörün, karar alma organlarında yer alması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Otomotiv sektörüne yönelik iş birliği protokolleri imzalanacak ve mevcut protokollerin çalışmaları takip edilecektir.
Tedbir 383.2. Otomotiv sanayiinin yoğunlaştığı Kocaeli, İstanbul, Bursa, Sakarya, Ankara, İzmir, Aksaray, Adana illerindeki nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamak için otomotiv endüstri meslek liseleri ve meslek yüksekokullarının bu bölgelerde açılması ve kapasitelerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları	1. Otomotiv sanayiinin yoğunlaştığı illerde iş gücü ihtiyacını karşılamak için eğitim alan ve dalları açılacaktır.
Yeni nesil araçlar için uygun altyapı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.385)		
Tedbir 385.1. Alternatif güç sistemli araçlara yönelik etkin bir altyapı kurulmasına ilişkin araştırma yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Elektrikli araçlar için şarj altyapısının gelişimi takip edilecek ve destek programı çalışılacaktır. 2. Elektrikli Araç Şarj İstasyonlarının Yer Seçiminin Belirlenmesi ve Simülasyon Programının Oluşturulması Projesi yapılacaktır.
Tedbir 385.5. Yurt içinde üretilen elektrikli otobüslerin şehir içi ve şehir dışı taşımacılıkta kullanımının yaygınlaştırılmasına dönük destek ve düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Elektrikli otobüslerin uygun finansman ile alınmasına yönelik model geliştirilecektir.

2.2.1.2.6 Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçları güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre odaklı fırsatlar sunması sebebiyle hem kent içi hem de şehirlerarası ulaşımda yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Ülkemizde de demiryolu ve kent içi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar tamamlanan projelerde kullanılan araçlar yurtdışı merkezli firmalardan tedarik edilmiştir.

Demiryolu ve kent içi ulaşım sektöründe hala büyük miktarda proje stoku bulunmaktadır. Kaynakların yurtdışına çıkışının önüne geçilmesi, yerli raylı sistem aracı sanayiinin gelişimi ve daha sonraki aşamalarda üretilen araçların ihracatıyla ülke ekonomisine katkı sağlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde farklı nitelikte raylı sistem aracı üreten firmalar bulunmasına rağmen kapasite kullanım oranları oldukça düşük düzeyde kalmakta, çoğunlukla yabancı firmaların lisanslarıyla araç üretilmektedir. Bu kapsamda ülkemizde raylı sistem araçlarının yerli üretiminde önemli bir kapasite oluşmakla birlikte söz konusu üretim kabiliyetleri farklı firmalara dağılmış durumdadır.

Raylı sistem araçlarında yerli üretimin geliştirilmesine ilişkin önemli çabalar bulunmasına rağmen bu konuda koordinasyon görevi üstlenerek üretim ve talep planlaması yapabilecek yetkilere sahip bir yapı bulunmadığından raylı sistem araçlarının temininde belediyeler ile kurum ve kuruluşların birbirinden bağımsız hareket ederek araç temin ettikleri dikkat çekmektedir. Öte yandan, raylı sistem araçlarının yerli ve milli bir şekilde ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak üretilmesi amacıyla kurulan ve yapılanmasını tamamlayan TÜRASAŞ'ın milli demiryolu sanayisini hızlı bir şekilde geliştirmesi ve demiryolu araçları imalat sanayiinde küresel ölçekte bir üretici konumuna gelmesi hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda, TÜRASAŞ bünyesinde 160 km/sa hıza uygun Milli Elektrikli Tren Seti prototipinin montajı ve fabrika testleri tamamlanmış olup sertifikasyon çalışmalarının bitmesini müteakip üç adet tren seti teslime hazır hale gelecektir. Bu projeyle geliştirilen altyapı, teknoloji ve yetkinlikle 225 km/sa hıza çıkabilen Milli Hızlı Tren Seti projesinin 2023 yılında hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. 2021 yılında tasarım ve prototip çalışmalarına başlanılan Milli Banliyö Tren Seti projesinin yine 2023 yılında tamamlanarak üretilecek setlerin Gaziray projesinde kullanılması planlanmaktadır.

Diğer taraftan, TÜRASAŞ tarafından geliştirilen milli elektrikli lokomotifin tasarım ve prototip çalışmaları devam etmektedir. TÜRASAŞ bünyesinde hâlihazırda yabancı firma lisansı ile elektrikli ve dizel lokomotif üretilmekte olup söz konusu projelerden elde edilen tecrübenin milli elektrikli lokomotif üretiminde kullanılması hedeflenmektedir. TÜRASAŞ tarafından tasarım, sertifikasyon ve imalat süreçleri tamamlanan yeni nesil milli yük vagonlarının ihracatına devam edilmektedir.

b) Amaç

Raylı sistem araçları ile kritik bileşenlerinin yerli imkânlarla üretilmesine yönelik yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alanda milli markanın oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Raylı sistem araçlarının yerli üretiminde ilgili kuruluşlar arasında eşgüdümün ve yerli katma değere ilişkin takibin sağlanması amacıyla Sanayileşme İcra Kurulu kararıyla, kamu kurumları ile belediyelerin üretilen milli araçları tedarik etmesi yönünde gerekli düzenleme ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.388)		
Tedbir 388.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile birlikte raylı sistem araçlarında envanter çalışması ile talep ve tedarik planlaması yaparak Sanayileşme İcra Kuruluna sunacak; kamu alımları ve uzun vadeli sipariş yöntemlerine ilişkin karar Kurul tarafından verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Türkiye genelinde raylı sistem araçları envanteri oluşturulacaktır. 2. Raylı sistemler alanında yerli firmaların tasarım ve üretim kapasitesi ortaya çıkarılacaktır. 3. Raylı sistem araçları konusunda kuruluş bazında talep ve ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 388.2. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından raylı sistem araçlarında mevcut envanterin tespiti, orta vadede oluşması beklenen talep ile tedarike ilişkin mevcut kamu-özel üretim yapısı ve kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Kamu-özel üretim yapısı ve kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.
Tüm raylı sistem araçlarının milli imkânlarla tasarımı ve yerli üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.389)		
Tedbir 389.1. Cer sistemi, boji, tren kontrol sistemi, yolcu bilgilendirme sistemi, pnömatik sistemler, araç gövde tasarımı, sistem entegrasyonu, dişli kutusu başta olmak üzere raylı sistem araçlarındaki kritik bileşenlerin milli imkânlarla tasarlanması ve üretilmesi sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRASAŞ, TÜBİTAK	1. Milli elektrikli tren setinin TSI sertifikasyon çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 389.4. 2023 yılında milli yüksek hızlı trenin prototipi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜRASAŞ	1. 225 km/sa hıza uygun Milli Hızlı Tren Projesinin tasarım çalışmaları tamamlanarak prototip çalışmalarında yüzde 40 düzeyinde ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 389.5. 2023 yılında metro ve tramvay üretimi dâhil olmak üzere tüm raylı sistem araçlarında yüzde 80 yerlilik düzeyine ulaşılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TCDD, TÜRASAŞ, Yerel Yönetimler	1. Milli metro projesinin tasarımına başlanacaktır.
Tedbir 389.8. Ülkemizde üretilen yerli raylı sistem araçlarının kalite ve güvenilirlik düzeyinin sürekliliğinin sağlanabilmesini teminen ulusal ve uluslararası düzeyde hizmet verebilecek Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezi tamamlanacak, bağımsız bir yapı tesis edilerek ilgili enstitü ve araştırma merkezlerinin de içinde bulunduğu işletim modeli hayata geçirilecektir.	Anadolu Üniversitesi (S), Eskişehir Teknik Üniversitesi, TCDD, TÜBİTAK, TÜRASAŞ	1. Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezinin yapımı TÜRASAŞ'ın ihtiyaçlarına cevap verecek ölçüde tamamlanacaktır.
Tedbir 389.10. Milli Banliyö Tren Seti tasarımı tamamlanacak ve prototip üretimine başlanılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜRASAŞ	1. Milli Banliyö Tren Seti prototipi tamamlanacaktır.

2.2.1.3. Diğer İmalat Sanayii Sektörleri

2.2.1.3.1. Tekstil-Giyim-Deri Sanayii

a) Mevcut Durum

2021 yılında ihracat bir önceki yıla göre tekstil, giyim ve deri sektörlerinde sırasıyla yüzde 28,9; 22,3 ve 39,3 artmıştır. Aynı dönemde ithalat sırasıyla yüzde 17; 16 ve 17,7 artmıştır. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat ve ithalat her üç sektörde de önemli oranda artmıştır. İhracattaki artış tekstil, giyim ve deri sektörlerinde sırasıyla yüzde 5; 12,3 ve 22,4 olmuştur. İthalattaki artış ise yine sırasıyla yüzde 48,3; 56,2 ve 41,1 olarak gerçekleşmiştir.

2021 yılında üretim; tekstil, giyim, deri sektöründe sırasıyla yüzde 20,5; 24 ve 21,6 artmıştır. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre üç

sektörün de üretimi artmış olup bu artışlar sırasıyla yüzde 2,7; 35,9 ve 41,9 olarak gerçekleşmiştir.

Her üç sektörde de kapasite kullanım oranları 2021 yılında artmıştır. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre kapasite kullanım oranları her üç sektörde de önemli oranda artmış olup deri sektörünün kapasite kullanım oranları yüzde 60 seviyesindeki düşük seyrini devam ettirmektedir.

TABLO II: 13- Tekstil-Giyim-Deri Sanayilerine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Tekstil						
Üretim (1)	110,3	112,6	113,5	136,8	128,6 (3)	132 (3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	11 649	11 506	11 485	14 802	9 464	9 508
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	4 861	4 610	4 009	4 690	2 915	4 323
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	79,4	78,6	69,0	79,3	80,1	78,7
Giyim						
Üretim (1)	112,7	120,6	112,7	139,7	125,6 (3)	170,6 (3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	16 199	16 354	15 212	18 598	11 748	13 196
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	1 934	1 573	1 331	1 544	913	1 425
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	80,2	83,8	67	77,2	80,1	84
Deri						
Üretim (1)	116,8	121,2	106,2	129,1	115,6 (3)	164,1 (3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	1 406	1 464	1 182	1 645	1 059	1 296
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	1 195	1 039	863	1 016	668	942
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	58,8	61,5	55,2	62,0	63,1	67,1

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.

(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir. (3) Ocak-Temmuz

2.2.1.3.2. Metalik Olmayan Mineral Ürünler Sanayii

a) Mevcut Durum

Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, çimento sektöründe üretim 2021 yılında yüzde 9,2 artarak 78,9 milyon ton olmuştur. 2022 yılı Ocak-Haziran döneminde üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,3 azalarak 34,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında miktar bazında üretimin yüzde 22,5'i düzeyinde 17,7 milyon ton çimento ihracatı yapılmıştır. Harmonize sistem dış ticaret verisi kapsamında, çimento sanayi ihracatı değer olarak 2021 yılında yüzde 13,7 artarak 1,3 milyar ABD dolarına ulaşmış, 2022 yılı ilk yarısında da yüzde 29,7 artmıştır.

Tablo II: 14- Çimento Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Haziran	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (Bin Ton)	72 544	56 966	72 299	78 945	38 001	34 076
Üretim (2015 = 100)	98,4	77,2	98	107	-	-
İhracat (1) (Milyon ABD Doları)	692	930	1 112	1 265	614	796
İthalat (1) (Milyon ABD Doları)	7	7	7,2	7,7	3,1	3,9
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	53,4	41,6	53,4	55,1	50,2	45 (2)

Kaynak: TÜRKÇİMENTO, TÜİK

(1) TÜİK, 4 basamaklı Harmonize Sistem koduna göre 2523 çimento ticareti verisidir.

(2) 2021 yılı altı aylık kapasite verisinden faydalanılmıştır.

2.2.1.3.3. Ana Metal Sanayii

a) Mevcut Durum

Dünya ham çelik üretimi 2021 yılında yüzde 3,7 artmış, 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,4 azalışla 1,1 milyar ton olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ham çelik üretimi Kuzey Amerika ülkelerinde yüzde 16,5; Avrupa Birliği ülkelerinde yüzde 15,4 artmış, buna karşılık dünya ham çelik üretiminin yüzde 52,9'unu üreten Çin'de yüzde 3,0 azalmıştır. 2022 yılı Ocak-Temmuz dönemi ham çelik üretiminde, Orta Doğu ülkeleri hariç tüm bölgelerde azalış eğilimi görülmektedir.

Türkiye 2021 yılında yüzde 12,7 oranında artış ve 40,4 milyon ton ham çelik üretimiyle dünyada yedinci büyük çelik üreticisi olmuştur. 2021 yılında Türkiye'nin nihai demir-çelik ürünleri tüketimi yüzde 13,2 artarak 33,4 milyon ton, nihai mamul üretimi ise yüzde 12,5 artarak 41,4 milyon ton olmuştur. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,9 azalışla 21,6 milyon ton ham çelik üretimi gerçekleşmiştir.

2021 yılında toplam demir-çelik ürünleri ihracatı miktar bazında yüzde 16,2, değer bazında yüzde 70,5 artmış, sırasıyla 24,7 milyon ton ve 25,1 milyar ABD doları olmuştur. Aynı yılda ithalat miktar bazında yüzde 22,1, değer bazında yüzde 70,4 artmış, sırasıyla 16,2 milyon ton ve 17 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı yedi aylık dönemde çelik ihracatı 2021 yılının aynı dönemine göre miktar bazında yüzde 5,0 azalarak 12,7 milyon ton, değer bazında yüzde 23,3 artarak 15,3 milyar ABD doları olmuştur. Çelik ithalatı ise miktar bazında yüzde 3,7 azalarak 9,7 milyon ton, değer bazında yüzde 26,8 artarak 11,9 milyar ABD doları olmuştur.

TABLO II: 15- Demir-Çelik Sanayiine İlişkin Veriler

						Ocak-Temmuz	
	Birim	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Ham Çelik Üretimi	Bin Ton	37 312	33 743	35 810	40 360	23 246	21 638
Ham Çelik Üretimi	(2015=100)	118,4	107,1	113,6	128,0	--	--
İhracat	Milyon ABD Doları	17 668	16 053	14 708	25 081	12 416	15 309
İthalat	Milyon ABD Doları	12 797	10 320	9 959	16 968	9 380	11 897
Kapasite Kullanım Oranı	Yüzde	71,9	66,6	67,2	74,8	73,8	68,7(1)

Kaynak**:** Türkiye Çelik Üreticileri Derneği, Temel İstatistikler 2021, Mart 2021
Türkiye Çelik Üreticileri Derneği, Çelik Dergisi Şubat ve Eylül 2022, sayı:133, 140.
(1) 2021 yılı 7 aylık kapasite verisinden faydalanılmıştır.

2.2.1.3.4. Gemi İnşa Sanayii

a) Mevcut Durum

Denizyolu taşımacılığı, karayolu taşımacılığına göre ortalama 6,5 kat, demiryolu taşımacılığına göre ise 3,5 kat daha ekonomiktir. Bunun yanında, deniz yoluyla çok büyük miktardaki yükler bir seferde ve güvenli taşınabilmektedir. Serbestleşen dünya ticaretinin etkisiyle bu avantajdan faydalanmak isteyen taşımacılık firmaları gemi inşa sanayiine talebi artırmış ve tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gemi inşa sanayii önemli bir gelişme göstermiştir. Diğer taraftan son yıllarda dünya ticaretinde artan korumacılık eğilimleri ve Covid-19 pandemisinden olumsuz etkilenen dünya ticareti, sektörü de olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkilere rağmen 2021 yılında sektör üretim ve ihracatı artmıştır. 2022 yılı ilk sekiz ayında sektör üretimi azalmaya başlamış ancak ihracatı artmaya devam etmiştir.

Tablo II: 16- Gemi İnşa Sanayiine İlişkin Veriler

				Ocak-Ağustos	
	2019	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	147,5	166,6	220,7	217,5(3)	175,0(3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	1 225	1 474	2 058	972	1 105
İthalat (Milyon ABD Doları) (2)	855	506	952	766	718

(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir.
(3) Ocak-Temmuz

2.2.1.3.5. Mobilya Sanayii

a) Mevcut Durum

Mobilya sektörünün üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 22,4; 2022 Ocak-Temmuz döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12 artmıştır. Sektörün kapasite kullanım oranı 2021 yılında bir önceki yıla göre 6,4 puan artarken, 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,1 puan artış göstermiştir.

2021 yılında mobilya sektörünün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 25,6 artarken, ithalatı yüzde 11,6 artmıştır. 2022 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 12,8 ithalat yüzde 19,3 artmıştır.

TABLO II: 17- Mobilya Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Üretim (1)	103,5	100,9	103,6	126,8	112,7 (3)	126,2 (3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (2)	2 653	3 068	3 069	3 852	2 445	2 759
İthalat (Milyon ABD Dolar) (2)	516	473	432	482	316	376
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	73,5	75,5	65,6	72	74,5	77,6

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD Doları) gösterilmiştir. (3) Ocak-Temmuz

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım

a) Mevcut Durum

Tarımsal üretimin planlı bir yapıya sahip olması, gıda arz güvenliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve verimliliğin artırılması, iklim değişikliğinden kaynaklı olumsuzluklarla mücadele edilmesi, tarımda teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması, gıdaya erişimle beraber yeterli ve dengeli beslenmenin gerekliliği konuları günümüz dünyasında önemini korumaktadır.

Küresel barış ortamında ve Covid-19 sonrası dünya ekonomilerinde yaşanan sorunlar ülkelere gıda arz güvenliğinin sağlanması, kendi kendine yetebilirlik ve üretim planlaması konularında daha fazla çalışılması gerektiğini göstermiştir. Tarımsal üretimde yüksek girdi maliyetleri, tedarik zincirlerinde aksamalar, ülkelerin gıda stoklarını artırma yönündeki eğilimler tarım ürünleri fiyatlarının artmasına ve hanehalkının yeterli gıdaya ulaşamamasına neden olmaktadır.

2021 yılında yüzde 2,9 oranında düşüş gösteren tarımsal üretimin 2022 yılında ise gıda tedarik zincirinde yaşanan aksamaların pandemi sonrası güçlü toparlanmayı kısıtlamasına rağmen, artması beklenmekte ve sektörün yıl sonu büyüme oranının yüzde 3,9 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerin GSYH içindeki ağırlığı 2021 yılında yüzde 5,5 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2022 yılında bu oranın yüzde 5,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2021 yılında yüzde 17,2 olarak gerçekleşmiş ve 4,9 milyon kişiye ulaşmıştır. Haziran 2022 itibarıyla tarımsal istihdam yüzde 15,5 olarak gerçekleşmiş olup yıl sonunda ise bu oranın yüzde 15,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2021 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ithalat, önceki yıla göre yüzde 22,2 oranında artarak yaklaşık 17,8 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 22,9 artarak 22,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Temmuz 2022 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta hayvancılık alt sektöründe azalış kaydedilirken diğer alt sektörlerde artış gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ihracatta ise tüm alt sektörlerde artış yaşandığı görülmüştür.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatımızda 2021 yılı itibarıyla yüzde 38 oranındaki payla Rusya, Brezilya ve Ukrayna ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatında Rusya ve Almanya, hayvansal ürünlerde Irak, BAE ve Suriye, orman ürünlerinde Almanya, balık ürünlerinde Rusya ve İtalya, gıda ürünlerinde ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

TABLO II: 18- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

	Yıllar					Yüzde Değişim		
	2019	**2020**	**2021**	**2021 (1)**	**2022 (1)**	**2019-2020**	**2020-2021**	**2021-2022 (1)**
Katma Değer (2)								
Tarım (3)	112 103	118 540	115 052	30 122	29 408	5,7	-2,9	-2,4
Katma Değer (4)								
Tarım (3)	276 325	336 623	401 806	101 087	208 282	21,8	19,4	106,0
Tarımsal GSYH (Yüzde)	6,4	6,7	5,5					
İstihdam (5)								
Tarım İstihdamı (3)	5 096	4 725	4 949	4 815	4 673	-7,3	4,7	-2,9
Tarım İstihdamı (Yüzde)	18,2	17,7	17,2	17,3	15,5			
İthalat (6)								
Bitkisel Üretim	8 617	9 031	11 176	5 987	8 684	4,8	23,8	45,0
Hayvancılık	771	510	409	240	136	-33,9	-19,8	-43,3
Ormancılık	79	85	109	60	81	7,6	28,2	35,0
Balıkçılık	52	33	49	21	28	-36,5	48,5	33,3
Gıda Ürünleri ve İçecek	4 440	4 863	6 009	3 275	4 298	9,5	23,6	31,2
Toplam	13 959	14 522	17 752	9 583	13 227	4,00	22,2	38,0
İhracat (6)								
Bitkisel Üretim	5 069	5 458	6 603	3 454	3 517	7,7	21,0	1,8
Hayvancılık	410	371	519	285	299	-9,5	39,9	4,9
Ormancılık	37	50	68	41	52	35,1	36,0	26,8
Balıkçılık	517	555	651	376	405	7,4	17,3	7,7
Gıda Ürünleri ve İçecek	11 425	11 961	14 758	7 731	9 706	4,7	23,4	25,5
Toplam	17 458	18 395	22 599	11 887	13 979	5,4	22,9	17,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Ocak-Temmuz Dönemi (2) Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL (3) Katma değer ve istihdam verileri 2022 yılı için Ocak-Haziran dönemine ilişkin olup 2021 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır. (4) Cari Fiyatlarla, Milyon TL (5) Bin Kişi (6) Milyon ABD Doları

Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

Tarımsal ürünlerin aracısız bir şekilde alıcılarla buluşturularak sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması, coğrafi işaretli ürünler başta olmak üzere işlenmiş ürünlerde markalaşmanın sağlanması, üretimden satışa kadar tüm zincirin kayıt altına alınarak pazarlama altyapısının geliştirilmesi amacıyla 2020 yılında kurulan Dijital Tarım Pazarı (DİTAP)'nın hem üretici hem de tüketici lehine fiyat dengesinin oluşmasına katkı sağlayabilmesi için kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Tarım ürünleri fiyat seviyesinin sağlıklı oluşması adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir.

Tarım sektörünün daha iyi yönlendirilebilmesi için tarım envanterinin oluşturulması yanında mevcut bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Önümüzdeki süreçte rekolte tahmini ve üretim planlamasının tarım bilgi sistemlerinden en yüksek seviyede yararlanılarak daha etkin bir şekilde yapılması hedeflenmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması için arazi kullanım planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bunlara ilave olarak, sektörden çıkışlar nedeniyle kullanılmayan tarım arazilerinin ve nadas alanlarının tarımsal üretime kazandırılması için teşvik edici uygulamalar sürdürülmektedir.

Tarım Arazileri ve Sulama

2021 yılı itibarıyla 23,5 milyon hektar tarım arazisi bulunmaktadır. Bunun 16,1 milyon hektarını ekilen, 3,1 milyon hektarını nadasa bırakılan, 755 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,6 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik olarak arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Tarım amaçlı arazi ediniminin kolaylaştırılması, tarımsal arazi piyasasının düzenlenmesi, mülkiyetten kaynaklanan ihtilafların giderilmesi, tarımsal üretimde kullanılmayan arazilerin üretime kazandırılması ve işletme ölçeklerinin artırılmasına yönelik kurumsal ve hukuki düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Tarım sektörünün en önemli sorunlarından birisi olan çok parçalı arazi yapısının ortaya çıkardığı küçük tarım parsellerinin uygun ölçeğe getirilmesi amacıyla hız verilen arazi toplulaştırma çalışmalarında tescil işlemleri gerçekleştirilerek toplulaştırması tamamlanan alanın 2022 yılı sonunda 6,8 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. 2023 yılında ise 200 bin hektar alanda toplulaştırma çalışmasının başlatılması ve bir milyon hektar alanda tescil işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır. Bu kapsamda, 2022 yılında On Birinci Kalkınma Planı arazi toplulaştırma faaliyet alanı ve tescil edilen arazi toplulaştırma alanı için belirlenen 2023 yılı hedeflerinin üzerine çıkılması öngörülmektedir.

DSİ tarafından sulamaya açılan toplam sulama alanı 2021 yılında tamamlanan 74 bin hektar saha ile 3,53 milyon hektara ulaşmıştır. Bu çerçevede 74 sulama tesisi inşaatı tamamlanarak sulamaya açılmış ve toplam sulama tesisi sayısı 3.057'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 19- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2021)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Alanı (Hektar)	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	203 486	279
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	2 816 946	1 298
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	17 013	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	499 445	1 451
TOPLAM	**3 536 890**	**3 057**

Kaynak: DSİ

Tarımsal hasılayı artırmaya yönelik sulama yapılarını ivedilikle milli ekonomiye kazandırmak üzere DSİ Genel Müdürlüğünce TOKİ'ye yaptırılacak sulama yapıları için oluşacak finansman maliyetlerinin karşılanmasına ilişkin hususlar 20/05/2022 tarihli ve 5593 sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Aracılığıyla Yaptıracağı Tarımsal Sulama Amaçlı Yapıların Finansman Maliyetlerinin Karşılanmasına İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı ile düzenlenmiş olup söz konusu alternatif finansman modelinin uygulanmasıyla 2023 yılından başlamak üzere sulamaya açılan alan miktarında artış beklenmektedir.

11/08/2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile sulama birliklerine yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisi kurma hususlarında lisans alma ile şirket kurma muafiyetleri tanınmıştır. Sulama tesislerindeki enerji maliyetlerinin yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmasının ülke genelindeki sulama oranlarının artışına önemli ölçüde ivme kazandırması beklenmektedir.

TABLO II: 20- DSİ Stok Değerlendirme

DSİ-Tarım/Sulama	2018	2019	2020	2021	2022(2)
Proje Sayısı (1)	180	164	184	185	191
Yılı Yatırımı (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) (1)	6 485	3 276	3 327	8 375	11 246
Yılında İşletmeye Açılan İlave Sulama Net Alanı (Hektar) (2)	148 679	82 385	45 919	74 065	80 000

(1) Yatırım Programı
(2) 2018-2021 yılları DSİ'nin, 2022 yılı Strateji ve Bütçe Başkanlığının gerçekleşme tahmini verileridir.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim birinci tahminlerine göre 2022 yılında üretim miktarlarının, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 10,4; meyveler,

içecek ve baharat bitkilerinde yüzde 4,6 oranında artması, sebzelerde ise yüzde 1 oranında azalması beklenmektedir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde 10,5 oranında artarak yaklaşık 36,9 milyon ton olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tahıllarda piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmektedir.

Şubat 2022 itibarıyla devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşının küresel etkileri tarım sektöründe de kendini göstermiştir. Savaş sebebiyle Ukrayna'nın Karadeniz limanlarında bulunan tahıl yüklü gemilerinin uluslararası sulara çıkamama sorunu, Türkiye'nin öncülüğünde Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler arasında yapılan Tahıl Koridoru Anlaşması ile çözüme kavuşturulmuştur.

Gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla tarımsal üretimi artırabilmek için öncelikle ekilebilir alanların ve nadas alanlarının boş kalmasının engellenmesi, üretimde verimliliğin artırılması ve ithal tarımsal ürünlerin ülkemizde üretilebilmesine yönelik faaliyetlerin önemi daha da artmıştır.

Jeotermal kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilerek bitkisel üretim miktarının artırılması amacıyla tarıma dayalı ihtisas organize sanayi bölgeleri yatırımlarına hız verilmiştir. 2023 yılında toplam 528 hektar alanda sera kurulumuna yönelik altyapı çalışmalarının tamamlanarak yatırımcıların kullanımına sunulması planlanmaktadır.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla altyapının iyileştirilmesine yönelik kamu yatırımları hızlandırılmış olup bu alanlarda kamu ile özel sektörün etkin işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından organik tarım, iyi tarım uygulamaları, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yetiştiriciliğin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşıyan yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Hayvancılık

Türkiye'de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğinde olup son yıllarda uygulanan projelerle orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2021 yılı itibarıyla yaklaşık 17,9 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 42,8'i kültür melezi, yüzde 49,4'ü ise saf kültür ırkından oluşmaktadır. 45,2 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 91,2 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvan sayısındaki artış ve niteliğindeki iyileşmeye bağlı olarak 2016 yılında 1,3 milyon ton olan et üretimi yüzde 49,7 artarak 2021 yılında yaklaşık 2 milyon tona ulaşmıştır. Hayvancılıkta sağlanan gelişmeler kapsamında 2019 yılında azalışa geçen toplam canlı sığır ithalatı 2021 yılında da bir önceki yıla göre yüzde 34,7 oranında azalarak yaklaşık 262 bin baş olarak gerçekleşmiştir. Bu azalış eğiliminin 2022 yıl sonu itibarıyla da devam etmesi beklenmektedir.

Süt üretimi önceki yıllarda izlenen artış seyrini sürdürmekte olup 2016 yılından 2021 yılına kadar sağlanan yüzde 25,5'lik artışta kültür ve kültür melezi hayvan varlığında görülen yükselişin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tavuk eti üretimi yüzde 19,5 artışla 2016 yılındaki 1,88 milyon ton seviyesinden yüzde 5,1 artışla 2021 yılında 2,25 milyon tona yükselmiştir. Aynı dönemde tavuk eti ihracatı 210 bin ton seviyesinden yüzde 96,7 oranında artarak 2021 yılında 413 bin tona yükselmiştir.

TABLO II: 21- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sığır Varlığı (Bin Baş)	**14 080**	**15 944**	**17 043**	**17 688**	**17 965**	**17 851**
Kültür	6 589	7 805	8 419	8 560	8 838	8 825
Melez	5 758	6 536	7 030	7 555	7 594	7 641
Yerli	1 733	1 603	1 593	1 574	1 533	1 385
Koyun Varlığı (Bin Baş)	**30 984**	**33 678**	**35 195**	**37 276**	**42 127**	**45 178**
Yerli	28 833	31 257	32 513	34 199	38 580	41 183
Merinos	2 151	2 420	2 682	3 077	3 547	3 995
Keçi Varlığı (Bin Baş)	**10 345**	**10 635**	**10 922**	**11 205**	**11 986**	**12 342**
Manda Varlığı (Bin Baş)	**142**	**161**	**178**	**184**	**192**	**186**
Süt Üretimi (Bin Ton)	**18 489**	**20 700**	**22 121**	**22 960**	**23 504**	**23 200**
Et Üretimi (Bin Ton) (1)	**1 304**	**1 440**	**1 662**	**1 741**	**1 786**	**1 952**
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	**18 098**	**19 281**	**19 644**	**19 898**	**19 788**	**19 298**
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	**1 879**	**2 137**	**2 157**	**2 138**	**2 136**	**2 246**
Bal Üretimi (Bin Ton)	**106**	**115**	**108**	**109**	**104**	**96**
Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	**493**	**894**	**1 461**	**688**	**401**	**262**
Damızlık Sığır	64	113	116	16	17	24
Besilik Sığır	407	666	1 212	665	384	238
Kasaplık Sığır	22	115	133	7	0	0
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	**210**	**279**	**333**	**309**	**414**	**413**

Kaynak: TÜİK, ESK
(1) Revize

Et ve süt ihtiyacımızın yurt içinden sürdürülebilir şekilde karşılanması amacıyla hayvan varlığımızın artırılmasına, niteliğinin geliştirilmesi için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılmasına ve hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesine yönelik destekleme programları sürdürülmektedir. Sektörün desteklenmesinde et ve süt üretiminde dengeli bir artışın sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Mera tespit ve tahdit çalışmalarının kısa sürede tamamlanması, meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir.

Hayvan hastalıkları ve zararlıları ile daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılabilmesi için özel sektörle işbirliği kapsamında aşı geliştirme merkezinin kurulmasına yönelik olarak en uygun modelin belirlenmesi için çalışmalara devam edilmektedir.

Su Ürünleri

Su ürünleri sektörü ülkemizin bulunduğu coğrafi konum ve doğal kaynakları itibarıyla üretim açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. İç su kaynaklarımızın miktarı sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajların sayısına bağlı olarak her geçen gün artmaktadır.

Ülkemizde su ürünleri üretimi 2021 yılında 799,8 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 36,9'u deniz avcılığı, yüzde 4,1'i iç su avcılığı ve yüzde 59'u yetiştiricilik

üretimidir. Avcılık ve yetiştiricilik dâhil toplam su ürünleri üretiminin yüzde 21,2'si iç sularda gerçekleştirilmiştir. Avcılık üretimi yıllar itibarıyla dalgalanma gösterirken yetiştiricilik üretiminde istikrarlı bir artış eğilimi görülmektedir. 2010 yılında 167 bin ton su ürünleri yetiştiriciliği yapılırken, yıllar itibarıyla bu rakam yükselmiş, yüzde 182 artışla 2021 yılında 471,6 bin tona yükselmiştir. İç sularda alabalık, denizlerde ise çipura, levrek ve özellikle son dönemde Türk somonu üretiminde önemli artışlar görülmüştür. 2021 yılı itibarıyla toplam 389 bin ton/yıl kapasiteli 488 deniz balıkları yetiştiriciliği tesisi, toplam 215 bin ton/yıl kapasiteli 1.735 iç su balıkları yetiştiriciliği tesisi olmak üzere toplam 604 bin ton/yıl kapasiteli 2.223 su ürünleri yetiştiriciliği tesisi faaliyet göstermektedir.

2010 yılında 156 milyon ABD doları olan balıkçılık ihracat tutarı yüzde 317 artışla 2021 yılında 651 milyon ABD dolarına, aynı dönemde balıkçılığın toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 1,3'ten yüzde 2,9'a yükselmiştir.

Su kaynaklarının korunması, sürdürülebilir işletilmesi ve yasadışı avcılıkla mücadele edilmesi kapsamında deniz ve iç sulardaki av sahalarında, karaya çıkış noktaları dâhil olmak üzere tüm güzergâh, tesis, balık halleri, balık unu ve yağı fabrikaları, perakende satış yerleri ve soğuk hava depolarında çapraz denetimler yapılmaktadır. Kontrol teknelerinin ulaşamadığı durumlarda drone ve İnsansız Hava Aracı (İHA) da kullanılarak denetimlerin etkinliğinin artırılması sağlanmaktadır.

Su kaynaklarımızda mevcut stokların korunması ve sürdürülebilir işletilmesi amacıyla 2021 yılında 56,7 milyon yavru balık su kaynaklarımıza bırakılmış olup 2022 yılında 60 milyon balıklandırma hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra 2021 yılında toplam 35.000 ton/yıl kapasiteli su ürünleri yetiştiricilik alanı müteşebbislerin yatırımına açılmış olup 2022 yılında bu alanın 50.000 ton/yıla çıkması öngörülmektedir. Ülkemiz karasularında yayılım gösteren istilacı balon balıklarının mevcut popülasyonlarının ve stoka katılım oranlarının düşürülmesi, sucul biyolojik çeşitliliğin ve stokların korunması, kaynakların sürdürülebilir ve rasyonel kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca yapay resif tarlaları oluşturulması projesi 2023 yılında da sürdürülecek; denizlerin terk edilmiş av araçlarından temizlenmesi projesi yaygınlaştırılarak devam edecektir.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla Ar-Ge çalışmalarına, su ürünleri araştırma enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir. Balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarım çalışmaları ve yeni barınak inşası ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmektedir.

Ormancılık

Yenilenebilir doğal kaynakların başında gelen ormanlarımız sağlıklı, sürdürülebilir, orman ekosistemini dikkate alan bir yapıda modern ormancılık tekniklerine uygun olarak korunması ve geliştirilmesi temel yaklaşımı çerçevesinde yönetilmektedir. Bu kapsamda ülkemiz yüz ölçümünün yüzde 29,6'sını oluşturan ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak; 2021 yılında 85 bin hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 35 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması yapılmış ve 36 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Doğal afetlerin başında gelen orman yangınları, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de mal ve can kaybına yol açmakta; orman varlığının azalmasıyla erozyon, sel, taşkın gibi afetlere ve biyoçeşitliliğin zarar görmesine neden olmaktadır.

TABLO II: 22- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları

	İspanya		Yunanistan		Türkiye	
	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)
2016	8 817	65 817	777	26 540	3 188	9 156
2017	13 793	178 234	1 083	13 393	2 411	11 993
2018	7 143	25 162	793	15 464	2 167	5 644
2019	10 883	83 963	657	9 153	2 688	11 332
2020	7 745	65 923	1 060	9 300	3399	20 971
On Yıl Toplamı (1)	114 623	956 291	9 506	242 536	26 311	90 955
Bir Yangında Yanan Ortalama Alan (Hektar)		8,34		25,51		3,46

Kaynak: OGM, Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS)
(1) 2010-2019 dönemini kapsamaktadır.

Küresel ısınmayla her geçen gün orman yangını tehdidinin arttığı süreçte Türkiye'nin yangınla mücadelede dünyada en başarılı ülkeler arasında olduğu görülmektedir. 2011-2020 yılları arasında yangın vakası başına ortalama olarak Yunanistan'da 25,51 hektar, İspanya'da 8,34 hektar orman alanı yanarken Türkiye'de 3,46 hektar orman alanı yanmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönemde çıkan orman yangını sayısı ve yanan alan rakamları incelendiğinde Türkiye'nin yangınla mücadele konusunda benzer iklim kuşağındaki ülkelere nazaran oldukça iyi bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 2021 yılında ülkemizde büyük orman yangınları meydana gelmiş olup toplam 2.793 yangında yaklaşık 139 bin hektar alan zarar görmüştür. Eylül 2022 itibarıyla yangınlarda zarar gören orman varlığımız 12.263 hektardır.

Orman yangınları ile mücadele kapasitesinin artırılması kapsamında ülkemiz kara ve hava araç filosunun artırılmasına, yangınlara müdahale süresinin kısaltılarak zararların en aza indirilmesine, yangınlarda görev alan personelin eğitilmesine yönelik tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda yangınlarla mücadelede kullanılan kara araçlarından arazöz, ilk müdahale ve su ikmal araçları, su tankeri ile diğer iş makinelerinin sayısının artırılmasına ve yangın söndürme uçak ve helikopterlerinin alımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. Diğer taraftan yangınlarda görev alan personelin eğitim faaliyetlerine yönelik tedbirler alınmaktadır. Bunların yanı sıra mevcut orman yollarının iyileştirilmesi ve yeni orman yollarının yapımı faaliyetleri sürdürülmektedir.

İklim değişikliğinin neden olduğu risklere doğrudan maruz kalan sektörlerden olan ormancılıkta kuraklıkla mücadele edebilmek, sel ve taşkın felaketleri ile beraberinde getirdiği doğal kaynak bozulumunu önlemek için entegre havza rehabilitasyon projelerinin uygulanmasına devam edilmesi; bu sayede birçok kurumun eşgüdümünde havza sorunlarının bütüncül şekilde ele alınması öngörülmektedir. Bu projelerle doğal kaynaklarda verimin artırılmasının yanı sıra yukarı havzalarda yaşayan halkın refah düzeyi iyileştirilerek ormanlar üzerindeki baskının azaltılması amaçlanmaktadır.

Fidan ihtiyacının karşılanması ve orman varlığının artırılmasına yönelik fidan üretimi çalışmalarına devam edilmektedir. Mevcut orman yollarının iyileştirilmesi ve yeni orman yollarının yapımı, toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma yapılması, orman zararlıları ve hastalıklarıyla mücadele, orman köylerinin kalkındırılması ve desteklenmesi, orman varlığının ekolojik ve sosyo-ekonomik açıdan verimli kullanılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri esas alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta il ve bölge bazında ayrıştırılmış bir destekleme modeline geçiş yapılmıştır. Su ürünlerinde ise kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

2022 yılında 25,8 milyar TL olarak öngörülen tarımsal destekleme bütçesi yıl içinde yüzde 52 oranında artışla 39,16 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Destekleme bütçesinin 2023 yılında, 2022 başlangıç ödeneğine kıyasla yüzde 109 oranında artırılarak 54 milyar TL'ye çıkarılması öngörülmektedir.

TABLO II: 23- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2021	2022 (2)	2023 (3)	2022	2023	2021	2022 (2)	2023 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	**7 437**	**10 863**	**19 032**	**46,1**	**75,2**	**30,8**	**27,3**	**35,2**
Alan Bazlı Ek Ödeme (4)	212	331	542	56,5	63,6	0,9	0,8	1,0
Mazot	2 724	3 135	11 964	15,1	281,6	11,3	7,9	22,2
Gübre	1 595	1 859	4 639	16,6	149,5	6,6	4,7	8,6
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	313	590	1 027	88,8	74,0	1,3	1,5	1,9
ÇATAK	3	-	-	-100,0	-	0	0	0
Fındık	854	847	860	-0,8	1,5	3,5	2,1	1,6
Verim Kaybı	1 737	831	-	-52,1	-100,0	7,2	2,1	0,0
Alan Bazlı Ek Girdi	0	3 269	-		-100,0	0	8,2	0,0
Telafi Edici Ödemeler	**345**	**842**	**847**	**143,9**	**0,5**	**1,4**	**2,1**	**1,6**
Bitki Karantina Tazminatı	12	11	15	-10,0	36,9	0	0	0
Patates Siğili Desteği	-	14	-		-100,0	0	0	0
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	333	818	832	145,2	1,8	1,4	2,1	1,5
Fark Ödemesi	**4 514**	**9 069**	**6 222**	**100,9**	**-31,4**	**18,7**	**22,8**	**11,5**
Hububat ve Bakliyat	1 758	5 705	2 052	224,5	-64,0	7,3	14,3	3,8
Çay	188	190	435	1,0	128,9	0,8	0,5	0,8
Arz Açığı Olan Ürünler (5)	2 568	3 174	3 735	23,6	17,7	10,6	8,0	6,9
Hayvancılık Destek Ödemeleri	**7 256**	**9 787**	**12 105**	**34,9**	**23,7**	**30,1**	**24,6**	**22,4**
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (6)	**1 632**	**1 947**	**6 307**	**19,4**	**223,9**	**6,8**	**4,9**	**11,7**
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	**1 555**	**3 224**	**5 200**	**107,3**	**61,3**	**6,4**	**8,1**	**9,6**
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	**1 386**	**4 100**	**4 288**	**195,9**	**4,6**	**5,7**	**10,3**	**7,9**
TOPLAM	**24 125**	**39 832**	**54 000**	**65,1**	**35,6**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) 2021 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Beş Dekar Altındaki Küçük İşletme, Geleneksel Zeytin Bahçelerinin Rehabilitasyonu, Organik Organomineral Gübre desteğini kapsamaktadır.
(5) Kütlü pamuk, zeytinyağı, dane zeytin, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.
(6) Bütçe tutarının 2021 yılında 650 milyon TL'si, 2022 yılında 550 milyon TL'si, 2023 yılında 3 milyar TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

Alan bazlı destekler arasında yer alan mazot, gübre, sertifikalı tohum ve fidan kullanımıyla çay için yapılan fark ödemesi ve kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler 2022 yılında bütçelerinde en fazla artış öngörülen destek kalemleri olmuştur.

Artan girdi maliyetlerinin tarımsal üretim üzerine olan olumsuz etkisinin azaltılması amacıyla 11/11/2021 tarihinde yayımlanan 2021 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemeler ve 2022 Yılında Uygulanacak Gübre ve Sertifikalı Tohum Kullanım Desteklerine İlişkin 4760 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı kapsamında mazot, gübre ve sertifikalı tohumluk destekleme tutarlarında önemli artış yapılmıştır. Söz konusu Kararda değişiklik yapılmasına dair 10/03/2022 tarihli ve 5284 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı çerçevesinde ise bazı hububat ürünlerine bir defaya mahsus olmak üzere ilave ek girdi desteği verilmesi kararlaştırılmıştır.

23/09/2022 tarih ve 31962 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile çiftçilerin tarımsal desteklere başvuru sürecindeki bürokrasinin azaltılması ve planlı üretime katkı sağlanması amacıyla Çiftçi Kayıt Sistemi başvuru dönemi ve şartlarında değişiklik yapılmıştır.

Tarımsal desteklemelerde etkinliğin sağlanması için desteklerin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılmasına, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklemelerde dikkate alınmasına öncelik verilmektedir.

Tarımsal destekleme sisteminde; desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının kurulacak bir sistemle düzenli olarak yapılacak etki analizlerinin sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesine, hayvancılık ve meyvecilik için ise uzun dönemli destekleme modelinin belirlenmesine, Kırsal Kalkınma Planı doğrultusunda ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda

Tarım ürünleri girdi maliyetlerinde görülen yüksek artışlar, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, ulusal ve uluslararası ölçekte gıda tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ve küresel gıda krizi, ülkelerin korumacı politikalara yönelik söylemleri vb. nedenlerle gıda sektöründe ülkemizde ve küresel boyutta sorunlar yaşanmaktadır. Bireylerin ve ülkelerin gıda stoku yapma eğilimleri nedeniyle pandemi döneminde gıdaya olan talep artmış, ancak iklim değişikliğinin getirdiği olumsuz sonuçlar, küresel gıda krizi, Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle tarımsal üretimde düşüş ve gıda tedarik zincirlerinin bozulması gibi nedenler gıda arzında azalmayla birlikte gıda fiyatlarında yükselişe sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin sonucunda FAO Gıda Fiyat Endeksi 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 28,1 artmış, 2022 yılı Ağustos ayında ise bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 7,8 artış göstermiştir.

Pandemi sonrası dönem itibarıyla gıda tedarik zincirindeki bozulmalar, iklim değişikliği ve kuraklık, sel, don gibi afetler, başta gübre olmak üzere tarımsal girdilere erişimde yaşanan aksaklıklar ülkemiz üretimi ve ihracatı açısından da önemli sorunlar olarak görülmektedir. Gıda güvenliği ve güvenilirliği perspektifinde sürdürülebilir üretime ve erişilebilir gıdaya yönelik politikalar izlenmeye devam edilmektedir. Birincil üretimden

tüketime kadar gıda zincirinin her aşamasında gıda kayıplarını ve israfını azaltmak, gıda üretim ve ambalaj teknolojilerinin geliştirilmesi, gıda işleme süreçlerinin optimizasyonu önemli görülmektedir. Gıda güvenliğinin en önemli unsurlarından birisi olan hayvan sağlığına yönelik hayvan hastalıklarıyla mücadele kapsamında mevcut hastalıklar ile hayvan hareketliliği nedeniyle daha önce görülmeyen hastalıkların ülkemize taşınma riskine karşı hayvanların aşılanmasına önem verilmektedir. Bitkisel üretimde ise ilaç kullanımının azaltılması amacıyla entegre mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca gıda taklit ve tağşişi ile mücadele amacıyla gıda kontrol laboratuvarlarının altyapılarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerde işletme yenileme ve rehabilitasyon yatırımlarının yanı sıra çevre koruma amaçlı yatırımlar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir, ülke insanının yeterli ve dengeli beslenmesinin yanı sıra arz talep dengesini gözeten üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makro ve mikro düzeyde doğru ve güvenilir veri temin edilerek, tohumdan sofraya uzanan tüm zincir tam olarak kayıt altına alınacak, yıllık izleme ve değerlendirme çalışmaları kurumsal hale getirilecek, tarımsal bilgi sistemleri tamamlanarak etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.403)		
Tedbir 403.2. Dijitalleşme, yapay zekâ ve veriye dayalı iş modelleri ile tarımsal bilgi sistemleri geliştirilecek ve tüm kesimlerin kullanımına açılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Tarım Bilgi Sistemlerinin birbiriyle entegre olarak etkin şekilde çalışmasının sağlanması için yapılacak çalışmalar ile bu çalışmaların takvim ve maliyetini belirlemek üzere bir fizibilite hazırlanacaktır.
Tarımsal desteklerin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Tarımsal desteklerin etki analizi yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Etki analizi yapılarak sonuçlarına göre tarımsal destekler yeniden belirlenecektir.
Tarım arazilerinin korunması, etkin kullanımı ve yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Ülke genelinde toprak yeteneklerini gösteren detaylı toprak etütlerinin yapılması, haritalanması ve sınıflandırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 500 bin hektar tarım alanının detaylı toprak etütleri yapılarak ulusal toprak veri tabanına işlenecektir.
Tedbir 405.2. Toprak bilgi sistemine dayalı tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanması tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 500 bin hektar tarım alanının arazi kullanım planlaması yapılacaktır.

Tedbir 405.3 Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlı kullanım baskısını azaltacak düzenlemeler tamamlanacak ve denetimler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Büyük Ova Koruma alanlarının belirlenmesi çalışmaları kapsamında 71 adet ova daha büyük ova olarak belirlenecektir.
Tedbir 405.4 Atıl arazilerin tarımsal üretime kazandırılması başta olmak üzere, tarım arazisi piyasalarının geliştirilmesi için arazi bankacılığı sisteminin kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılacak, sözleşmeli üretim desteklenerek özendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Arazi bankacılığı sistemine ilişkin kurumsal ve hukuki düzenlemelere yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 405.6. Tarım arazilerinin miras ve satış yolu ile bölünmesi önlenecek, mirasçılara arazi ediniminde finansal destek sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Arazilerin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesi amacıyla varislerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 405.7. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımları ile entegre bir şekilde devam edilecek, tescil işlemlerinin hızlandırılması için düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, DSİ, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. 200 bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları başlatılacaktır. 2. Bir milyon hektar alanda tescil işlemleri tamamlanacaktır.
Sulama alanlarının genişletilmesi amacıyla yatırımlar önceliklendirilerek sürdürülecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.2. Kamu sulama yatırımları; ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, cazibeli sulama sistemine sahip olması, emsal sulama oranları yüksekliği, ekonomiye biran önce kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Öncelik seti çerçevesinde brüt 163 bin hektar alan ilk defa sulamaya açılacaktır. 2. 28 bin hektar alanda mevcut açık kanal sulama şebekelerinin kapalı borulu sisteme dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 406.3. Tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemleri yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Bankası	1. Proje bazlı destekleme programları kapsamında 150 bin hektar alanda modern basınçlı sulama sistemlerinin kurulumuna destek sağlanacaktır. 2. Kısıtlı su koşullarında su tasarrufu sağlayan sulama yöntemlerine göre bitki sulama programlarının oluşturulmasına ilişkin projeler yapılacak ve havzalarda optimum bitki desenine göre sulama suyu ihtiyaçlarının belirleneceği BAKAROL projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 406.4. Tarımsal kaynaklı su kirliliğini önlemeye yönelik tedbirler yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Tarımsal Kaynaklı Kirliliği Önlemeye Yönelik Eylem Planlarının izlenmesi için web tabanlı bir yazılım oluşturulacak ve NİBİS'e (Nitrat Bilgi Sistemine) entegre edilecektir.
Tedbir 406.5. İklim değişikliği etkileri dikkate alınarak buharlaşma kaynaklı su kayıplarının önlenmesi amacıyla yeraltı su havzaları ve barajlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. 50 yeraltı barajı tamamlanacaktır.
Bitkisel üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.2. Başta yüksek katma değerli tıbbi ve aromatik bitkilerde olmak üzere, ürün güvenilirliği, çeşitliliği ve üretimini artırmak amacıyla, iyi tarım uygulamaları, organik tarım, sözleşmeli üretim, kümelenme, araştırma, pazarlama ve markalaşma faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Orman Genel Müdürlüğü	1. 100 farklı tür ve taksonda 300 bin hektar ormanlık alanda tür tespit, teşhis ve envanter çalışmaları tamamlanarak tür bazlı "Faydalanma Planları" hazırlanacaktır.
Tedbir 407.3. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik modern seraların kurulmasının yanında mevcut seraların modernize edilmesi, büyütülmesi, paketleme tesisleri ve depo yapımı için yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ziraat Bankası	1. Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Projesi kapsamında toplam 528 hektar alanda sera kurulumuna yönelik altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Mevcut seraların modernizasyonu ve yeni sera kurulumlarına yönelik destek sağlanacaktır. 3. Kent tarımı kapsamında seraların modernizasyonu çalışmaları başlatılacaktır.

Tedbir 407.4. Özel sektör tohumculuk firmaları ile işbirliği içerisinde sertifikalı tohumların üretim alanlarının artırılmasına devam edilecek, elit tohum üretimi yapılarak yeni çeşitlerin üretimi sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TİGEM	1. Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği güncellenecektir.
Hayvancılık geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.1. Sığırlarda üremeye bağlı kayıpların azaltılması ve suni tohumlama sonucu doğan etçi, kombine ırklar ve bunların melez oranlarının artırılması amacıyla buzağı, aşı ve hastalıktan ari işletme desteklerinin kriterleri yeniden belirlenecek ve destek tutarları artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Suni tohumlamadan doğan tüm buzağılara destek verilmeye başlanacaktır.
Tedbir 408.4. Mera, yaylak ve kışlakların tespit, tahdit ve tescil işlemleri hızlandırılacak, kaliteli kaba yem üretiminin artırılması için meraların ıslahı sağlanacak ve yem bitkileri üretimi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Tahdit çalışmaları tamamlanan 100 bin hektar mera, yaylak ve kışlak alanda ıslah çalışmalarına başlanacaktır.
Su ürünleri yetiştiriciliğinde üretim ve ihracatın artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.409)		
Tedbir 409.1. Yeni potansiyel su ürünleri yetiştiricilik alanları belirlenerek girişimcilerin kullanımına açılacak, çeşitli devlet destekleri ile üretim teşvik edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 55 bin ton/yıl kapasiteli yeni su ürünleri potansiyel yetiştiricilik alanının üretime açılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 409.2. Kaynakların koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, balık stoklarının sürdürülebilirliği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 600 resif bloğu ile resif tarlaları oluşturulacak, 65 milyon balıklandırma yapılacaktır.
Gıda güvenilirliğini teminen denetimler etkinleştirilecek, bitki ve hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.410)		

Tedbir 410.3. Özel sektörle işbirliği kapsamında veteriner aşıları ve teşhis kiti üretimini gerçekleştirmek üzere aşı üretim merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Veteriner aşılarının üretiminde kamu özel işbirliği modeli kurulacaktır.
Tedbir 410.4. Bitkisel üretimde bilinçsiz zirai ilaç kullanımına yönelik denetim ve eğitimler artırılacak, kimyasal uygulamalara alternatif biyolojik ve biyoteknik mücadele uygulamaları desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Biyolojik ve biyoteknik mücadele uygulama alanı 2 milyon dekara çıkarılacaktır.
Tedbir 410.6. İklim değişikliği ile bağlantılı olarak istilacı türler ve tarımsal patojenlerle mücadeleye yönelik eylem planları hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 25 havzaya ait Nehir Havza Yönetim Planları tamamlanacaktır.
Gıda güvenliğini teminen etkin stok yönetimi, arz zincirinde kayıpların azaltılması, israfın önlenmesi, piyasaların düzenlenmesine yönelik kural ve kapasitelerin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.3. Gıda kayıp ve israfının önlenmesi için tüketici bilinci artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Gıda kaybı ve israfına karşı farkındalığı artırmak için 15 eğitim ve beş mutfak atölyesi düzenlenecektir.
Tedbir 411.6. İklim değişikliğine uyum sağlamak üzere tarımda ürün desen değişimi senaryoları oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. İklim değişikliğinin bazı önemli tarım ürünleri uygunluk alanları üzerine etkilerinin belirlenmesi ülkesel projesi fındık, pamuk ve zeytin ürünleri eklenerek tamamlanacaktır.
Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki aracıların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.1. Üretici örgütlülüğünün artırılması ve işleyişlerinin etkinleştirilmesini teminen finansmana erişimleri kolaylaştırılacak, profesyonel yönetim, denetim ve organizasyon altyapıları geliştirilecektir	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 1163 Sayılı Kanun kapsamında kuruluşuna izin verilen kooperatiflerin tip ana sözleşmeleri bu kanun değişikliğine uygun hale getirilecektir.

Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.415)		
Tedbir 415.4. Odun hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak hızlı gelişen türlerle endüstriyel plantasyonların kurulmasına imkân verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Orman Genel Müdürlüğü	1. 10 bin hektar alanda endüstriyel plantasyon yapılacaktır. 2. 50 bin hektar alanda bakım ve 40 bin hektar alanda etüt proje çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 415.5. Ahşap kullanımının yaygınlaştırılması ve standartlarının belirlenmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Orman Genel Müdürlüğü	1. Ahşap kullanımının yaygınlaştırılması kapsamında mukavemet testleri tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
Arazi Toplulaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif) (3)	Milyon Hektar	8,4	8,8	9,0
Tescil İşlemleri Tamamlanan Arazi Toplulaştırma Alanı (Kümülatif) (4) (5)	Milyon Hektar	6,0	6,8	7,8
Sulamaya Açılan Net Tarımsal Alan (Kümülatif)	Milyon Hektar	3,53	3,61	3,76
Tarla İçi Basınçlı Sulama Sistemi Kurulan Alan (Yıllık)	Bin Hektar	0	150	150
Sulama Oranı (5)	Yüzde	67	69	70
Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı	Yüzde	6,0	5,0	5,4
Yağlı Tohum Üretimi (Çiğit dâhil, Yıllık)	Milyon Ton	4,38	4,68	5,4
Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretim Miktarı (Yıllık)	Bin Ton	406	438	440
Sığır Varlığı İçinde Kültür Irkı Oranı	Yüzde	49	49	50
Kırmızı Et Üretim Miktarı (Yıllık) (6)	Milyon Ton	1,95	1,87	2,00
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Kümülatif)	Bin Hektar	1 401	1 500	1 600
Orman Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	29,6	29,8	30,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.
(4) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tarım Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.2.2. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre 2021 yılında bir önceki yıla göre savunma ve havacılık sektörü cirosu yüzde 15 oranında artış göstererek 10,2 milyar ABD doları, mal ve hizmet dahil sektör ihracatı (yurt dışı satış geliri) ise yüzde 42 oranında artış göstererek 3,2 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte savunma sanayiinde yerlileştirme çalışmaları aralıksız devam etmiş olup, 2002 yılında yüzde 20 düzeyinde olan savunma sanayii yerlilik oranı 2021 yılı itibarıyla yüzde 71,2 düzeyine ulaşmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından hâlihazırda 750'den fazla proje yürütülmekte ve söz konusu projeler yürütülürken; Türk savunma sanayiini Türkiye'nin küresel güç vizyonu doğrultusunda inşa etmek üzere savunma sanayii ekosistemini dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek şekilde güçlendirmek gayesiyle hareket edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda üstün teknik özellikleri haiz ürünleri içeren, farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmekte; sektörel yetkinlikleri artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere muhtelif destek mekanizmaları uygulanmaktadır.

Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümü sağlama çalışmalarına hız kesmeden devam edilmekte, geleceğin teknolojilerine yönelik yatırımlar günden güne artmaktadır. Dünyanın hızla dönüşüm geçirdiği, pek çok alanda teknolojik olarak sıçrama kaydedilen bir dönemin içinden geçerken yıkıcı teknolojilerde yol haritaları oluşturulmaktadır. Bu çerçevede yapay zekâ, robotik, otonom sistemler, yarı iletken tasarımı ve üretimi, alt sistem elektronik ve aviyonik entegrasyonu, KBRN ile anten alanlarında alt sektör yol haritaları tamamlanmıştır. Ayrıca, akustik teknolojileri, bilişsel elektronik harp, yenilikçi harekât senaryoları alanlarında Odak Teknoloji Ağları gerçekleştirilmiştir.

Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; ekosistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik olarak Savunma Sanayii Akademi bünyesinde; Vizyoner Genç Projesi ile Endüstriyel Savunma Profesyonelleri Programı (ESAP) yürütülmektedir. Bu kapsamda sistem mühendisliği, uçuşa elverişlilik sertifikasyonu, elektronik harp, elektro-optik, proje yönetimi, savunma sanayii başkanlığı tedarik uzmanı geliştirme programı eğitim programları düzenlenmiş olup, 1.563 sektör çalışanı eğitimlere katılım sağlamıştır.

Diğer taraftan Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında savunma sanayiinin gelişimine ciddi katkılar sağlayan KOBİ'lerimiz, Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında ise tüm savunma sanayii firmalarımız desteklenmektedir.

Savunma sanayii ekosistemindeki bütünlük anlayışını güçlendirmek üzere paydaş etkileşimini artıracak etkinlikler düzenlenmekte, elektronik harp ve radar alanında başlatılan Atlas Projesiyle sektörler arası çoklu kullanım fırsatları değerlendirilerek bu amaca hizmet edecek projeler hayata geçirilmektedir.

TABLO II: 24- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon ABD Doları)

	2018	2019	2020	2021
Alınan Siparişler	12 204	10 671	6 175	8 576
Ciro	8 761	10 884	8 856	10 159
Yurt Dışı Satış Gelirleri	2 188	3 068	2 266	3 225
İthalat	2 449	3 088	2 161	2 062
Ürün/ Teknoloji Geliştirme	1 448	1 672	1 241	1 640
İstihdam (Kişi)	67 239	73 771	77 566	75 660

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporları (2018-2021)

b) Amaç

Silahlı Kuvvetlerin ve güvenlik güçlerinin ihtiyaçlarını, sürekli gelişim anlayışı ile azami ölçüde milli teknolojiler ve yerli imkânlarla karşılamak ve savunma ihracatını artırmak üzere savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre yayılımını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla savunma sanayiinde dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek projeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.420)		
Tedbir 420.1. Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla, ürünlerin teknik özelliklerinin giderek geliştirildiği ileri versiyonları oluşturulacak ve farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek ürün ailesine sahip olma yaklaşımı benimsenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Milli teknolojiler ve yerli imkânların kullanıldığı savunma sanayii projeleri yürütülecektir.
Tedbir 420.3. Savunma sanayiinin mevcut kabiliyetlerini tüm ülkeyi kapsayacak şekilde belirlemek üzere endüstriyel yetkinlik veri altyapısı geliştirilerek yetenek envanteri oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. YETEN Faz-3 çalışmaları kapsamında 2023 yılı modülleri tamamlanmış olacaktır.
Tedbir 420.4. Yerlileştirme Yol Haritası belirlenerek uygulanacak ve savunma sanayii yerlilik oranı artırılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii yerlilik oranı artırılacaktır.
Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, başta KOBİ'ler olmak üzere sektör firmalarına destek sağlanacak, ihracatı ve ekosistemdeki işbirliğini artırmaya yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.421)		
Tedbir 421.1. Teknolojiye olan ilgi ve yatkınlığı artırmak üzere Savunma Sanayii Akademisi aracılığıyla eğitim verilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Akademi tarafından savunma sanayiine yönelik eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 421.2. Vizyoner Genç Projesi kapsamında gençlere staj, iş imkânları, teknoloji yarışmaları gibi sektörel bilgiler sunulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Vizyoner Genç Projesi kapsamında gençlere savunma sanayiine ilişkin güncel haberler, kişisel gelişim ve kariyer alanlarında mevcut yaklaşımlar ile tavsiyeler, güncel staj ve iş olanakları sunulacaktır.

Tedbir 421.4. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programıyla (EYDEP) firmalara eğitim, danışmanlık ve rehberlik destekleri odaklı mali yardım sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. EYDEP kapsamında firmalara eğitim, danışmanlık ve rehberlik destekleri odaklı mali yardım sağlanacaktır.
Tedbir 421.5. Savunma sanayii sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler dâhil tüm firmalara yönelik olarak Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında finansal destek sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında savunma sanayiinde faaliyet gösteren KOBİ'ler dâhil tüm firmalara bütçe imkânları çerçevesinde finansal destek sağlanacaktır.
Tedbir 421.6. Sektör ihracatının artırılması amacıyla ülke ve proje bazlı ihracat stratejileri belirlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. İhracatın geliştirilmesine yönelik oluşturulan Uluslararası İşbirliği Stratejik Planı kapsamında ihracatı artırmaya yönelik etkinlikler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 421.7. Sektördeki tüm paydaşlar arasındaki işbirliği, koordinasyon ve paylaşımı güçlendirmek üzere her yıl çeşitli etkinlikler (Savunma Sanayii Şurası, ortak akıl çalıştayları, bölgesel sanayi buluşmaları, teknopark buluşmaları, kümelenme buluşmaları ve OSB buluşmaları) düzenlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Sektörde ortak akıl çalıştayları ile bölgesel sanayi, teknopark, kümelenme ve OSB buluşmaları gibi etkinlikler düzenlenecektir.
Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümün yönetilmesi sağlanacak ve teknolojik olarak birbirini besleyebilecek sektörlerde çoklu kullanım yaygınlaştırılarak milli teknoloji hamlesine hız kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.422)		
Tedbir 422.1. Savunma sanayiine yönelik kritik teknolojilerde yüzde 100 milli savunma sanayii oluşturmak ve geleceğin harp konseptini şekillendirmek vizyonlarına uygun olarak temel ve ileri teknolojiler eksenli projeler ve yatırımlar gerçekleştirilecek ve desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Teknoloji Panelleri ve Odak Teknoloji Ağları (OTAĞ) düzenlenerek Teknoloji Bazlı Ar-Ge Yol Haritası oluşturulacaktır. 2. Teknoloji Bazlı Ar-Ge Yol Haritası kapsamında projeler yürütülecek ve yatırımlar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 422.2. Sektörler arası çoklu kullanım olanakları analiz edilerek somut projelere dönüştürülmesine yönelik model geliştirilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Sektör Kabiliyet Atlası ve Adaptif Dönüşüm Modeli Projesi kapsamında geliştirilmiş olan İLMEK uygulamasının veri güncellemesi gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	71,2	76	77
Savunma ve Havacılık İhracatı	Milyar ABD Doları	3,2	8,9	10,2
Savunma ve Havacılık Sanayii Cirosu	Milyar ABD Doları	10,2	23,1	26,9
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	75,7	74,8	79,3

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.2.3. Turizm

a) Mevcut Durum

Turizm sektörü, Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilediği sektörlerin başında gelmektedir. 2021 yılında uluslararası turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 5,8 artarak 429 milyon kişi olarak gerçekleşmiş, ancak 2019 yılı seviyesinin yüzde 70,7 altında kalmıştır. 2021 yılı uluslararası turizm gelirleri yüzde 6,8 oranında artarak 617 milyar ABD dolarına ulaşmış olmasına rağmen 2019 yılı turizm gelirlerinin yüzde 39,4'ü seviyesindedir. Söz konusu veriler, turizm sektöründe küresel çapta bir toparlanmaya işaret etmekle birlikte pandemi öncesindeki düzeyine erişilemediğini göstermektedir.

Ülkemiz turizm sektörü, pandemiyle birlikte ülke sınırlarının kapanması, hava yolu seferlerinin durdurulması ve seyahatin kısıtlanması gibi nedenlerle 2020 yılında yaşanan büyük daralmanın ardından 2021 yılında toparlanma sürecine girmiştir. 2021 yılında ülkemize gelen turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 88,3 artarak 29,9 milyon, turizm gelirimiz ise yüzde 103 artarak 24,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Buna göre ülkemiz, turist girişiyle uluslararası turizm pazarından yüzde 6,7, Avrupa turizm pazarından yüzde 9,9 pay almış; turizm gelirlerinde ise bu paylar sırasıyla yüzde 3,4 ve yüzde 6,7 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz, gelen turist sayısı açısından dünyada dördüncü sırada yer alırken, turizm geliri açısından sekizinci sırada bulunmaktadır.

2020 yılında 762 ABD doları olan ziyaretçi başına ortalama harcama 2021 yılında 834 ABD dolarına yükselmiştir. 2021 yılında ülkemize gelen 24,7 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 31,3'ü OECD, yüzde 35,4'ü de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerindendir. Aynı dönemde ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında Rusya birinci (yüzde 19), Almanya ikinci (yüzde 12,5), Ukrayna ise üçüncü (yüzde 8,3) sırada yer almıştır.

TABLO II: 25- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2018	2019	2020	2021	2022(1)
DÜNYA					
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 413	1 465	406	429	880
Yıllık Değişim (Yüzde)	6,0	3,8	-72,3	5,8	104,9
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	1 439	1 483	548	617	1 026
Yıllık Değişim (Yüzde)	7,1	3,1	-63,0	6,8	66,4
TÜRKİYE					
Turist Sayısı (2) (Milyon Kişi)	45,8	51,2	15,9	29,9	50,3
Yıllık Değişim (Yüzde)	21,8	11,9	-69,0	88,3	68,2
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (1) (Milyon Kişi)	39,5	45,1	12,7	24,7	43,3
Yıllık Değişim (Yüzde)	21,9	14,1	-71,7	94,1	75,2
Turizm Geliri (3) (Milyar ABD Doları)	29,5	34,5	12,1	24,5	41,4
Yıllık Değişim (Yüzde)	12,2	16,9	-65,1	103,0	69,1
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (ABD Doları)	647	666	762	834	813

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından günübirlikçilerin (Türkiye'de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.
(3) 2020 yılı verisi 1., 3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır. Covid-19 pandemisi nedeniyle sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. çeyreğe ilişkin veri yayımlanamamıştır.

2022 yılında, küresel turizm pazarında Ocak-Temmuz dönemindeki turist sayısının 2021 yılının aynı dönemine göre yüzde 172 arttığı ancak pandemi öncesi 2019 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 43 daha düşük kaldığı görülmektedir. Seyahat kısıtlamalarının kalkmasının ardından talepte beklenenden fazla artışın olması sektörde önemli operasyonel sorunlar ve işgücü sorunları yaratmıştır. Bunun yanı sıra, Ukrayna'daki savaş, yüksek enflasyon, artan faiz oranları ve ekonomik yavaşlama beklentisi turizmin toparlanması için 2022 yılının geri kalanında aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) uluslararası turist girişlerinin 2022 yılı sonunda 2019 yılı seviyesinin yüzde 30 ila yüzde 45 altında gerçekleşeceğini tahmin etmektedir. Önümüzdeki dönemde yüksek enflasyon ve artan faiz oranlarının seyahat maliyetlerini yükseltmesi ve tüketici harcamaları üzerinde baskı oluşturması da beklenmektedir.

2022 yılında ülkemiz turizm sektörünün güçlü bir biçimde toparlanması için ürün ve pazar çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara yoğunluk verilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, ülkemize Ocak-Ağustos 2022 döneminde gelen yabancı ziyaretçilerin sayısı önceki yıla göre yüzde 108,5 artışla 29,3 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu durum, 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 5,4 düşüşe işaret etmektedir. Ülkemiz turizm geliri ise Ocak-Haziran 2022 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 159,8 artışla 14,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, aynı dönemdeki 2019 yılı turizm gelirinden yüzde 12,4 daha fazla bir gelir elde edildiğini ve küresel pazarda yaşanan durumun aksine pandemi öncesi turizm geliri seviyesinin aşıldığını göstermektedir. Ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 2022 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 75,2 artarak 43,3 milyon kişiye ve turizm gelirinin ise yüzde 69,1 artarak 41,4 milyar ABD dolarına ulaşacağı öngörülmektedir.

Güvenli Turizm Sertifikasının uygulamaya alındığı 2020 yılından 2022 yılı Temmuz ayı sonuna kadar 5.295 tesis ve araç aktif olmak üzere toplamda 12.137 tesis ve araç (6.343 konaklama tesisi, 2.180 restoran ve kafe, 3.213 taşıt, 12 mekanik hat, 23 kültür ve kongre

merkezi, 353 deniz turizmi tesisi, 13 tema park) için sertifika düzenlenmiştir. Ayrıca, Güvenli Turizm Sertifikasyon Programının kalıcı hale getirilmesi ve diğer öngörülemeyen salgın ya da bulaşıcı hastalıkları da kapsaması amacıyla çalışma başlatılmıştır.

Diğer taraftan, Güvenli Turizm Sertifikasyon Programının sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde genişletilmesi amacıyla Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyiyle (Global Sustainable Tourism Council - GSTC) işbirliği anlaşması yapılmıştır. Bu konudaki ilk ulusal program olma özelliği taşıyan Sürdürülebilir Turizm Programıyla uluslararası standartlara uyum sağlanması ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik konusunda yaptığı çalışmaların dijital ortamda görünürlüğünün artırılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikli olarak konaklama tesisleri için sürdürülebilir turizm kriterleri hazırlanarak GSTC'ye uluslararası tanınırlık başvurusu yapılmıştır. Programın konaklama tesislerini, tur operatörlerini ve varış yerlerini kapsaması öngörülmekte ve geçişin üç aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

18/07/2021 tarihli ve 7334 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla turizmde hizmet kalitesinin artırılması için tüm konaklama tesislerine Bakanlıktan turizm işletme belgesi alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu çerçevede hâlihazırda belgelendirme niteliklerini taşımayan konaklama tesisleri için Basit Konaklama Tesisi Turizm İşletmesi Belgesi başvuru süreci 28/07/2022 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Ayrıca, 23/09/2022 tarihli ve 31962 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Lüks Çadır Tesisleri Nitelikler Yönetmeliğiyle lüks çadırlarda yüksek kalite standartlarında planlı ve kontrollü gelişim sağlanması amaçlanmıştır.

01/09/2022 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 7.505 tesiste 1.214.334 yatak, belediye belgeli 11.543 tesiste 703.760 yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki 139.423 yatakla birlikte ülkemizdeki toplam yatak kapasitesi 2.057.517'ye ulaşmıştır. 2022 Ağustos ayı sonu itibarıyla biri kruvaziyer gemi limanı olmak üzere turizm işletme ve yatırım belgeli toplam 40 deniz turizmi tesisi hizmet vermekte, 11.202'si denizde, 4.088'i karada olmak üzere toplam 15.290 yat bağlama kapasitesi bulunmaktadır. 11/08/2022 tarihi itibarıyla sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 13.178'dir.

Bisiklet turizminin teşvik edilmesi ve özendirilmesi amacıyla 2020 yılı Ağustos ayından bu yana uygulamada olan Bisiklet Dostu Konaklama Tesisi Belgesi Ağustos 2022 itibarıyla 29 tesise verilmiştir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmekte olup bu çerçevede 2022 Eylül sonu itibarıyla 447 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Çevre yönetimine önem vererek Mavi Bayrak Uygulamasına dahil olan ülkeler arasında ülkemiz 2022 yılında 531 ödüllü plajla üçüncü sırada, 24 ödüllü marinayla yedinci sırada yer almıştır. Ayrıca 5 bireysel yat ve 15 turizm teknesi de Mavi Bayrakla ödüllendirilmiştir.

Diğer taraftan, Bakanlıkça yürütülen altyapı çalışmaları kapsamında, Bodrum Torba Köy İçi Kanalizasyon Şebeke ile Yağmur Suyu İletim Hatları; Torba, Kızılağaç, Çiftlik, Yalı Mahalleleri Kanalizasyon Kollektör Hattı ve Bağlantılı Alt Yapı Tesisleri ile Serik-2 Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Alt Yapı Tesisleri Yapım İşi kapsamında Boğazkent Terfi Merkezi ve Terfi Hattı Yapıları 2022 yıl sonu itibarıyla tamamlanacaktır.

Kıyılarımızda ücretsiz, güvenli ve sıhhi plajların oluşturulması amacıyla turizmin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ve ziyaretçilerin yararlanması için ücretsiz halk plajları yapımına devam edilmiştir. 2022 yılında Antalya ili Kemer ve Lara ilçelerinde toplam üç halk

plajı hizmete açılmıştır. Böylece; Antalya, Muğla ve İzmir illerinde halkın kullanımına sunulan ücretsiz halk plajı sayısı 10'a yükselmiştir.

2022 yılında reklam ve tanıtım faaliyetleri kesintisiz olarak sürdürülmüş, hava trafiği açılan ülkeler günlük bazda takip edilerek tanıtım faaliyetlerine yönelik planlamalar yapılmıştır. Ayrıca, hedef pazar ülkelerde yerel ajanslarla yapılan anlaşmalar kapsamında algı ve imaj çalışmaları ve pazar araştırmaları yürütülmüş; ülke bazında talebe yönelik ve üst gelir grubunu hedefleyen özelleştirilmiş tanıtım çalışmaları sürdürülmüştür.

Türkiye'nin tek dijital global tanıtım platformu GoTurkiye.com yenilenmiş yapısıyla ülkemizin turizm potansiyelini varış yerleri ve deneyim odaklı bir bakış açısıyla hedef pazarlarda kullanıcılara sunmaktadır. Değişen eğilimler çerçevesinde çeşitli kullanıcı profilleri ve dijital tüketim alışkanlıklarına uygun içerikte hazırlanan ve ülkemizdeki turizm ürün çeşitliliğini vurgulayan platform, 2022 yılı Temmuz ayı itibarıyla sağlık turizmi, golf turizmi, müzeler, kültür rotaları, bisiklet rotaları, inanç turizmi, gastronomi, alışveriş turizmi gibi 155 başlığıyla 10 farklı dilde hizmet sunmaktadır.

2022 Ocak-Ağustos döneminde Türkiye'nin global marka olarak konumlandırılması ve pazar çeşitliliğinin sağlanması amacıyla varış yerleri ve deneyim odaklı tanıtım faaliyetleri için 200'den fazla ülkede reklam faaliyetleri gerçekleştirilmiş; "İstanbul is the New Cool", "TurkAegean", "Coming Soon", "Choose Your Memories" ve "Safe Tourism" filmleri dijital reklam ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılmıştır. Kaynak pazarlarımızın basın organlarında yer alacak yayınlar için ağırlama faaliyetlerine 2022 yılında da devam edilmiştir. Ayrıca, il bazlı markalaşma ve tanıtım çalışmaları kapsamında 23 pilot il için rotalar oluşturulmuş, sosyal medyada etkili kişiler, basın ve kanaat önderleri ile tur operatörleri ve seyahat acentelerine yönelik tanıtım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 2021 yılında Beyoğlu Kültür Yolu Festivaliyle başlayan ve büyükşehirlerde kentin kültürüne, marka değerine ve tanıtımına katkı sağlamayı amaçlayan Kültür Yolu Festivallerine 2022 yılında Ankara, Çanakkale ve Diyarbakır illeri dahil olmuştur.

Gastronomi turizmi alanında ülkemizin sahip olduğu değerlerin yurt içi ve yurt dışı tanıtımında etkinliğin artırılması, Türk mutfağı tanıtım faaliyetlerinin eşgüdümlü ve belirli bir tema altında yapılarak zaman ve kaynak israfının engellenmesi amacıyla 21-27 Mayıs tarihleri arası Türk Mutfağı Haftası olarak ilan edilmiş ve bu kapsamda ilk defa 2022 yılında tanıtım etkinlikleri düzenlenmiştir. Ayrıca dünyanın en prestijli restoran değerlendirme sistemlerinden biri olan Michelin Rehberine 38'inci varış yeri olarak İstanbul eklenmiştir.

Turizm sektörü, yenilikçi hizmetler ve ürünler geliştirmek üzere yeni nesil teknolojilerin süreç ve verilerinden faydalanarak akıllı turizme dönüşmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde de turizm sektörü için yeni dijital takip altyapısı oluşturulmuş; ziyaretçilerin davranışlarını büyük veri ve yapay zekâya dayanarak analiz etme, ürün geliştirme ve hedef ülke bazlı varış yeri tanıtım stratejisi oluşturma imkânı sağlanmıştır. 2022 yılında bölgesel analizin yanı sıra ülkemize rakip olan ülkelerle (Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz, Fransa) ortalama ücret, kapasite kullanımı vb. kriterlerde karşılaştırma imkânı sağlayan veriler Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı veri tabanına aktarılmıştır. Büyük verinin turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasında sistemin verimliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından alarm oluşturulması gereken verilerin türü ve hangi ölçeklerde bildirimlerin oluşturulması gerektiği konularında çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca TÜİK'in turizm istatistikleriyle ilgili verilerini düzenli bir şekilde Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurumsal veri tabanına aktarılması çalışması tamamlanmıştır.

Turizmde nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokollerle son dört yıldır sürdürülen ve öğrencilerin konaklama tesislerinde staj yapabilmelerine imkân sağlayan uygulama devam

etmektedir. Turizm sektöründe konaklama ve yeme içme işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla İşbaşı Eğitimi Kursları ile Kişisel Gelişim Seminerleri düzenlenmektedir.

Pandeminin toplumsal yaşamda getirdiği değişikliklerin kitle turizminden ziyade bireysel/küçük gruplarla yapılan turizm türlerini ön plana çıkarması ve turist tercihlerinin bu türler üzerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Bu çerçevede, izole varış yerlerine olabilecek muhtemel talep artışlarına karşı alternatif turizm türlerinin desteklenmesi ve fiziki imkânların geliştirilmesi önemini korumaktadır.

Covid-19 pandemisi turizmde temassız iletişim, sanal deneyimler, çevrimiçi işlemler gibi uygulamaları öne çıkardığından dijital dönüşüm ülkemiz turizm sektörünün gündemindeki önemli başlıklardan biridir. Dünyadaki dijital dönüşüme paralel olarak, ülkemiz turizm sektörü için yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi dijital uygulamaların yerli kaynaklarla ve yenilikçi yaklaşımlarla geliştirilmesi, ayrıca turizm sektörü çalışanlarına dijital beceriler kazandırılması önem arz etmektedir.

Çevresel kaynaklara bağlılığı nedeniyle turizm sektörü iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir. Ayrıca, küresel ısınmanın nedeni olan sera gazı salınımına katkıda bulunan turizm sektörü iklim değişikliğiyle iki yönlü bir etkileşim içindedir. Bu nedenle, yeşil dönüşüm eğilimine uygun olarak turizm sektörünün küresel ısınmayı azaltıcı tedbirlerin bir parçası olması ve iklim değişikliğine uyum kapasitesi ile farkındalık düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması son derece önemli hale gelmiştir.

Rusya ve Ukrayna arasında 2022 yılı Şubat ayında başlayan savaş nedeniyle yılın ilk sekiz ayında bir önceki yıla göre Ukrayna'dan gelen ziyaretçi sayısının yüzde 69,2 düştüğü, ancak aynı dönemde Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısının yüzde 22,1 arttığı görülmektedir. Rusya ve Ukrayna 2021 yılında ülkemize en fazla ziyaretçi gönderen ülkeler arasında yer alırken Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının farklı pazarlarda yürüttüğü tanıtım kampanyaları ve uyguladığı doğru stratejiler sayesinde rekabet üstünlüğü sağlanmış, bu şekilde savaşın sektöre olumsuz etkileri daha az olmuştur. Turizmde pazar çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara önümüzdeki dönemde devam edilmesi önem arz etmektedir.

Sektörün sürdürülebilirliği, sağlıklı gelişimi ve turizm gelirinin artması için ziyaretçi başına ortalama harcamayı yükseltecek tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Tek bir marka altında ve odaklı şekilde yapılan etkin tanıtım faaliyetlerinin devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Turizmde dijital ve yeşil dönüşüm çalışmalarının önümüzdeki dönemde hızlandırılması gerekmektedir. Diğer taraftan, turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı alanlar, insan kaynaklı kullanımlar ve küresel iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle baskı altındadır. Kıyı alanları başta olmak üzere turizm faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkilerinin bertarafı, bunun yanı sıra turizm bölgelerinde yaşayanlar ve ziyaretçilerin memnuniyeti için analiz ve planlama çalışmalarının yapılarak gerekli önlemlerin alınması önemli görülmektedir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesiyle konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her bir varış yeri özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut kaynak pazarlarımızın güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve bunun yanı sıra yeni kaynak pazarların yaratılması yoluyla ziyaretçi sayısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.424)		
Tedbir 424.1. Başta Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere dünyada yükselen pazar konumundaki ülkelerden ülkemiz için yeni kaynak pazarlar oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore'nin içinde bulunduğu Uzak Doğu pazarından ziyaretçi sayısını artırmak için tur operatörleriyle birlikte reklam kampanyaları ve tanıtım çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 424.4. Başta ana ve yükselen hedef pazarlar olmak üzere yurt dışında algı ve imaj araştırmaları yapılarak bu kapsamda yönetim planları hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Hedef pazar ülkelerde algı ve pazar araştırmaları ile rakip ülkelerin faaliyetlerine ilişkin analizler yapmak üzere ilgili kuruluşlarla çalışmalar yapılacaktır. 2. Hedef pazarlarda kamuoyunu etkileme gücüne sahip kişiler aracılığıyla ülkemizin tanıtımı yapılacaktır.
Tedbir 424.6. Risk ve kriz durumlarından sektörün etkilenmemesi için risk ve kriz yönetim planları hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkisini bertaraf etmek üzere oluşturulan Ana Kriz Eylem Planının kapsamı diğer salgın hastalıklar ve savaş gibi koşulları içerecek şekilde güncellenecektir. 2. Güvenli Turizm Sertifikasyon Programı Covid-19 pandemisi sonrasında kalıcı hale getirilecek, Programın kapsamı uluslararası standartlara uygun şekilde sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde genişletilerek tanıtım çalışmaları yürütülecektir.
Daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerinin geliştirilmesi, konaklama süresinin uzatılması, konaklama dışı harcama alanlarının yaratılması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması yoluyla kişi başı harcama artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.425)		
Tedbir 425.1. Gastronomi, golf, sağlık, kruvaziyer, düğün, inanç, kongre ve alışveriş gibi daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarlar tespit edilecek ve bu ülkelerden ziyaretçi sayısının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Turizm gelirini tüm yıla yayacak şekilde harcama eğilimi yüksek turisti hedefleyen turizm ürünleri hazırlanacak ve talebin yüksek olduğu pazar ülkelerde uygun platformlar aracılığıyla tanıtılacaktır.

Tedbir 425.3. İçerdiği farklı kullanımlarla turizm çeşitliliği sunan, bütüncül planlanmış turizm kentleri hayata geçirilerek ziyaretçilerin konaklama süreleri artırılacak, alışveriş, eğlence ve sportif faaliyetlerle konaklama dışı harcamaları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TTYD	1. Didim ve Çeşme turizm kentleri kapsamında tahsis edilmesi düşünülen taşınmazların tasarruf haklarının Kültür ve Turizm Bakanlığına alınmasına yönelik iş ve işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 425.4. Büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmaları yapılacak, sürdürülebilir bir anlayışla turizmin çeşitlendirilmesi ve sezonun uzatılması amacıyla turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TTYD	1. Golf turizmine açılmak üzere Side turizm bölgesindeki kamu taşınmazlarının tasarruf haklarının Kültür ve Turizm Bakanlığına devrine ilişkin işlemler tamamlanacaktır. 2. Didim Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) kapsamında imar planına esas jeolojik etüt ve planlama çalışmaları tamamlanacaktır. 3. Side Turizm Alanı golf turizmi amaçlı imar planı yeniden düzenlenecektir.
Tedbir 425.5. Turizm değerlerimiz destinasyon bazında gruplandırılarak tanıtılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili STK'lar	1. Varış yerlerimizin marka değerinin ve görünürlüğünün artırılması amacıyla öncelikli olarak pilot illerde uygulanmaya başlanan iller bazında tanıtım ve geliştirme çalışmaları yürütülecektir.
Her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde; planlama hiyerarşisi gözetilerek yatırım planlaması dâhil turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak; çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.426)		
Tedbir 426.3. Koruma kullanma dengesi gözetilerek turizm alanlarının taşıma kapasiteleri tespit edilecek ve alanlar buna göre yönetilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Antalya, Muğla ve İzmir illerinde ilan edilmiş KTKGB'ler ile Turizm Merkezlerinin kıyı kesimlerinde onaylı planlardaki yatak kapasitelerinin raporlama işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 426.4. Turizm bölgelerindeki içme suyu, kanalizasyon, katı atık bertaraf ve atık su arıtma altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İller Bankası A.Ş, Yerel Yönetimler	1. Bodrum Torba Atık Su Arıtma Tesisi ve bağlantılı altyapı tesisleri tamamlanacaktır.
Tedbir 426.6. İklim değişikliğinin turizm sektörü üzerindeki etkilerinin tespitine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Turizm sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesinin ve farkındalık düzeyinin artırılması için faaliyetler gerçekleştirilecek, farklı turizm merkezlerinde pilot çalışmalar yürütülecektir. 2. Turizmde İklim Değişikliğine Uyum Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.

Tedbir 426.7. Turizm Bölgelerinde ücretsiz halk plajları yapımı gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Antalya, Muğla, İzmir ve İstanbul illerinde ücretsiz halk plajları yapılacaktır.
Turizm sektöründe daha yüksek standartlarda hizmet sunumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde yürütülecek uygulamalı eğitim programı ile turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yenilenen protokol doğrultusunda turizm alanındaki 70 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, konaklama tesisleriyle eşleştirilecek; öğrencilere işletmelerce burs verilmesi ve staj yaptırılması imkânı sağlanacaktır.
Tedbir 427.2. Turizm sektörü çalışanları için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına sektörün daha fazla katılım sağlamasına yönelik çalışmalar yürütülecek ve talebi karşılayacak şekilde eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Kültür ve Turizm Bakanlığınca dört bin sektör çalışanına eğitim verilecektir.
Tedbir 427.3. Nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmak ve personelin barınma ihtiyacının daha konforlu ortamlarda karşılanması için tesislere personel lojman alanı tahsis edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Bakanlıktan tahsisli turizm tesislerinin yoğun olarak bulunduğu alanlarda personel lojmanı yatırımına uygun kamu taşınmazlarının tespiti, temini ve tahsisine ilişkin iş ve işlemler gerçekleştirilecektir.
Başta internet tabanlı uygulamalar olmak üzere turizm sektörünün paylaşım ekonomisinden daha etkin faydalanabilmesine yönelik düzenlemeler yapılacak, sektördeki Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojiye dayalı uygulamalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		
Tedbir 428.2. Turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasına yönelik büyük verinin toplanması ve analizi çalışması yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Rapor Platformu modernize edilecektir. 2. Daha fazla sayıda veri kaynağından faydalanılacak ve daha yüksek kalitede veri temini sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Turizm Geliri	Milyar Dolar	24,5	41,4	50
Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	30	50,9	58,8
Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	24,7	43,3	51
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama	ABD Doları	834	813	850
Ortalama Konaklama Süresi	Gece	12,6	11,2	11,9
Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir	Dolar	66	73	71,4

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

2022 yılı kamu yatırım uygulamalarında; sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2022 Yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere; toplam tutarı 1.778,7 milyar TL, 2021 yılı sonu kümülatif harcaması 669 milyar TL ve 2022 yılı başlangıç ödeneği 184,3 milyar TL olan 3.134 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2022 Yılı Yatırım Programı kapsamındaki 184,3 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 27 ile ulaştırma sektörü alırken, eğitim sektörünün payı yüzde 13,3, enerji sektörünün payı yüzde 12,9, madencilik sektörünün payı yüzde 12,6, tarım sektörünün payı yüzde 10,1 ve sağlık sektörünün payı yüzde 9,3'tür. İmalat, turizm, konut, içme suyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, güvenlik, adalet, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 14,8'dir.

2023-2025 dönemi Orta Vadeli Programında ilan edilen kuruluşların yatırım teklif tavanları dikkate alındığında 2023 yılında yatırım projelerine ayrılan kaynağın önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir. 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kanun Teklifinde 2022 yılı sene başında 144,5 milyar TL olan merkezi yönetim büçesi kapsamındaki yatırımlar için ayrılan ödeneklerin 2023 yılında yüzde 153 oranında artarak 365,5 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüştür. Benzer şekilde, 14/09/2022 tarihli ve 31953 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2022/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki 2023-2025 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan 2023 yılı KİT yatırım teklif tavanları da 2022 yılında 61,9 milyar TL olan seviyesinden 163,4 milyar TL seviyesine çıkarılmıştır.

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından başlamak üzere, 2022 yılı Ocak ayı itibarıyla 262 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü 2022 yılı fiyatlarıyla 88,5 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 52,6 milyar ABD doları yatırımla ilk sırada yer almakta olup bunu 19,9 milyar ABD dolarıyla enerji, 11,9 milyar ABD dolarıyla da sağlık

sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda, 241 proje işletmeye alınmış olup 21 projenin yapımına devam edilmektedir.

TABLO II: 26- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2013-2017	2018	2019	2020	2021(1)	2022(1)
Avro Bölgesi Ortalaması	**3,2**	**3,4**	**3,2**	**3,6**	**3,5**	**3,9**
Belçika	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8
Almanya	2,2	2,4	2,4	2,6	2,5	2,7
Estonya	5,2	5,3	5,0	5,8	5,7	6,3
İrlanda	2,0	2,0	2,3	2,3	2,0	2,3
Yunanistan	3,8	3,2	2,5	3,1	3,6	4,8
İspanya	2,2	2,1	2,1	2,6	2,7	2,7
Fransa	3,6	3,4	3,7	3,7	3,6	3,6
İtalya	2,3	2,1	2,3	2,6	2,9	3,2
Letonya	4,5	5,6	5,1	5,7	5,2	6,1
Litvanya	3,4	3,2	3,1	4,1	3,2	3,7
Lüksemburg	3,8	3,9	4,1	4,7	4,0	4,1
Malta	3,1	3,2	3,8	4,5	4,2	4,1
Hollanda	3,5	3,4	3,4	3,6	3,3	3,3
Avusturya	3,0	3,1	3,1	3,3	3,5	3,7
Portekiz	1,9	1,8	1,8	2,2	2,5	3,1
Slovenya	4,1	3,7	3,8	4,1	4,7	5,7
Slovakya	4,1	3,7	3,6	3,5	3,2	4,2
Finlandiya	4,1	4,3	4,4	4,9	4,1	4,4
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	**3,9**	**3,9**	**4,1**	**4,6**	**4,3**	**4,7**
Bulgaristan	4,2	3,1	3,3	3,8	3,3	5,0
Çekya	3,9	4,1	4,4	4,9	4,7	4,9
Danimarka	3,7	3,4	3,2	3,6	3,5	3,5
Hırvatistan	3,4	3,5	4,3	5,6	4,8	5,3
Macaristan	4,8	5,8	6,2	6,4	5,8	5,4
Polonya	4,1	4,7	4,3	4,5	4,1	4,2
Romanya	4,0	2,7	3,5	4,6	4,2	5,9
İsveç	4,4	4,9	4,9	5,0	4,8	4,8
AB Ortalaması	**3,5**	**3,5**	**3,5**	**3,9**	**3,7**	**4,1**
ABD	**3,3**	**3,2**	**3,3**	**3,5**	**3,3**	**3,2**
Japonya	**3,8**	**3,7**	**3,9**	**4,3**	**4,4**	**4,3**
Birleşik Krallık	**2,6**	**2,6**	**2,8**	**3,0**	**3,1**	**3,1**
Türkiye	**3,7**	**4,0**	**2,8**	**2,7**	**2,7(2)**	**3,0**

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2022; Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Gerçekleşme

b) Amaç

Kamu sabit sermaye yatırımlarına ilişkin kaynakların artırılması, yatırım programının rasyonelleştirilmesi, ayrılan kaynakların başta öncelikli sektörler ve gelişme alanları için belirlenmiş hedeflere tahsisi olmak üzere etkin şekilde ve sonuç odaklı kullanılması, KÖİ uygulamalarının makroekonomik politikalarla uyumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu yatırım yönetim sürecinin güçlendirilmesi, gerekli müdahalelerin zamanında yapılması ve daha etkili sonuçlara ulaşılması için yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda KÖİ dâhil yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde standardizasyon sağlanacak ve kurumsal kapasite artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.435)		

Tedbir 435.1. Kamu ve KÖİ yatırımları için proje hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında eğitim programları düzenlenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Proje hazırlık, izleme ve değerlendirme konularında eğitimler verilecektir.
Tedbir 435.4. KÖİ projeleri için hazırlık, ihale ve sözleşme hususlarında standart rehberler hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Projelerin finansal ve ekonomik fayda-maliyet analizine yönelik rehber hazırlanacaktır. 2. Sözleşme standardizasyonu ve yönetimine ilişkin rehber hazırlanacaktır.

2.2.3.2. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Son yıllarda hızla gelişen teknolojilerin dönüştürücü ve yıkıcı etkileri, yeşil ve dijital dönüşüm gibi küresel eğilimler ile pandemi, iklim değişikliği, enerji arzı gibi konularda yaşanan sosyo-ekonomik zorluklar ülkelerde bilim, teknoloji ve yenilik alanındaki politika ve faaliyetlerin önemini artırmıştır. Ülkemizde de bu alanda önemli gelişmeler yaşanmış, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2021 yılında yüzde 1,13'e ulaşmıştır. Benzer şekilde, Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücü bağlamında 2021 yılı itibarıyla Tam Zaman Eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 168.879 ve 221.811 olarak gerçekleşmiştir. Toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 18,3'ü doktora ve üstü derecesine sahiptir. Bununla birlikte, başta Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması olmak üzere; ülkemizdeki Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin küresel gelişmeler ve ülkemiz öncelikleri doğrultusunda artırılması ve geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin güçlendirilmesi amacıyla kamu ve özel kesim Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik kamu kaynaklarından yapılan bütçe tahsisi önemini korumaktadır. Bu kapsamda, 2021 yılında merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için 20,2 milyar TL harcama yapılmıştır. Ayrıca, kamunun dolaylı Ar-Ge desteği 2021 yılında 13,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu bünyesinde küresel eğilimler ve ülkesel ihtiyaçlar açısından ön plana çıkan teknoloji alanları ve kritik gelişme alanlarıyla ilgili teknoloji yol haritaları ve politika raporlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca stratejik gelişim alanlarının ve yükselen teknolojilerin belirlenmesine yönelik 2035 Teknoloji Öngörüsü çalışmasının hazırlıkları yürütülmektedir.

Ar-Ge harcamalarının yaklaşık yüzde 23,7'sini gerçekleştiren üniversitelerde yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini artırmak amacıyla 20'si devlet, 3'ü vakıf olmak üzere 23 üniversite, araştırma üniversitesi olarak belirlenmiş olup bu üniversitelerin performanslarının izlenmesi ve özel programlarla desteklenmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. On Birinci Kalkınma Planında yer alan Araştırma Üniversitesi programının güçlendirilmesi ve bu üniversitelerin özel desteklerle kapasitelerinin artırılması politikası doğrultusunda 2022 yılında YÖK ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde Araştırma Üniversiteleri Destek Programı başlatılmıştır. Bu bağlamda Araştırma Üniversiteleri Destek Programına İlişkin Usul ve Esaslar yayımlanmış olup ilgili üniversitelere, araştırma performansları dikkate alınarak YÖK tarafından eşleştirildikleri odak alanlarda kullanılmak üzere toplam 100 milyon TL ilave bilimsel araştırma proje bütçesi tahsis edilmiştir. Ayrıca üniversiteler

arası işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olarak birden fazla üniversitenin katılımıyla ortak uygulama ve araştırma merkezi kurulabilmesine imkân sağlayan 19/06/2020 tarihli ve 31160 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Yükseköğretim Kurumlarında Ortak Uygulama ve Araştırma Merkezleri Yönetmeliği kapsamında Eylül 2022 itibarıyla sekiz ortak uygulama ve araştırma merkezi kurulmuştur.

6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde yedi araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performans izleme süreçleri devam etmektedir. Bu altyapılardan 2017 yılında 6550 sayılı Kanun kapsamına alınan dört araştırma altyapısı için kapsamlı ara değerlendirme ve yıllık performans izleme ve değerlendirme süreçleri tamamlanmış olup yeterlik yenileme süreçleri yürütülmektedir. Bununla birlikte kritik teknolojiler ve öncelikli alanlarda faaliyet gösteren altı araştırma altyapısının kanun kapsamına alınmasına ilişkin değerlendirme çalışmalarıyla kanun kapsamında işbirliği platformlarının kurulması ve desteklenmesiyle ilgili çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 27- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,88	0,94	0,95	1,03	1,06	1,09	1,13
Gayri Safi Yurt içi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	20 615	24 641	29 855	38 534	45 954	54 957	81 922
Ar-Ge Harcamalarını Gerçekleştiren Sektörler (Yüzde)							
Yükseköğretim	39,7	36,3	33,5	30,3	29,2	28,4	23,7
Özel Sektör	50,0	54,2	56,9	60,4	64,2	64,8	70,7
Kamu	10,3	9,5	9,6	9,3	6,6	6,8	5,6
TZE Cinsinden Toplam Ar-Ge Personeli Sayısı	122 288	136 953	153 552	172 119	182 847	199 371	221 811
TZE Cinsinden Ar-Ge Personelinin Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	35,4	38,4	35,3	32,8	32,3	29,9	28,2
Özel Sektör	54,5	53,0	57,3	60,6	62,9	65,3	67,4
Kamu	10,1	8,6	7,4	6,6	4,8	4,7	4,4
10.000 Çalışan Kişi Başına Düşen TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	46	50	54	60	65	74	77

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK

2020 yılında tamamlanan AB Ufuk 2020 Programının ardından 27/10/2021 tarihinde Brüksel'de imzalanan anlaşmayla 2021-2027 dönemini kapsayan Ufuk Avrupa Programına resmi olarak katılım sağlanmıştır. Söz konusu Programa yönelik çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon halinde yürütülmektedir. Bu çerçevede yaklaşık 100 milyar Avro bütçesi olan Ufuk Avrupa'nın Ağustos 2022 tarihi itibarıyla açıklanan ilk çağrı sonuçlarına göre Türkiye'den 57 kuruluş, toplam 77 projede yer almakta olup bu projelerden 38 milyon Avro AB katkısı almaya hak kazanmıştır. Ayrıca uluslararası işbirlikleri kapsamında ikili işbirliği olan ülke sayısı 65'e, kurum sayısı ise 93'e yükselmiştir.

Ülkemizin Antarktika alanında uluslararası arenada temsili ve işbirliği potansiyelinin hayata geçirilebilmesi için başlatılan Antarktika Bilimsel Araştırma ve Bilim Üssü Projesi kapsamında 2017 yılından itibaren altı Ulusal Antarktika Bilim Seferi ve iki Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi düzenlenmiş ve bu seferler kapsamında 66 proje desteklenerek 100'den fazla bilim insanına bu bölgelerde çalışma imkânı sağlanmıştır. Bu çalışmalardan

92 bilimsel yayın ve 30'un üzerinde lisansüstü tez üretilmiştir. Ayrıca Antarktika'da bilimsel araştırma kampı ve ilk Küresel Konum Uydu Sistemi (GNSS) istasyonu kurulumları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Ulusal Kutup Bilim Programı (2018-2022) yürürlüğe konulmuş olup bu programda belirlenen öncelikli araştırma temaları, insan kaynakları, uluslararası işbirlikleri, eğitim, tanıtım ve halka erişim, bilim seferleri ve Türk Bilim Üssü odağında çalışmalara devam edilmektedir.

Ülkemizin uzay politikaları alanındaki vizyonunun, stratejilerinin, hedeflerinin ve projelerinin koordineli ve entegre olarak yürütülmesine yönelik hazırlanan Milli Uzay Programı (MUP) Şubat 2021'de kamuoyuna açıklanmıştır. Ülkemizin orta-uzun vadede 10 stratejisinin belirlendiği MUP kapsamında uydu üretiminin tek çatı altında toplanması, bölgesel konumlama ve zamanlama sistemi kurulması, uzaya bağımsız bir şekilde erişmek için uzay limanı kurulması, uzay havasına ilişkin bilimsel araştırmalar yapılması, uzaydaki nesneleri yerden gözlemleme kabiliyetlerinin artırılması, uzay sanayi ekosisteminin geliştirilmesi, uzay teknolojileri geliştirme bölgesinin kurulması, toplumda uzay farkındalığının artırılması ve insan gücü yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda MUP 1. safha çalışmalarıyla 2023 yılında bir Türk vatandaşının bilimsel misyon için uzaya gönderilmesi ve 2024 yılında Ay'a sert iniş yapılması planlanmaktadır. MUP 2. safha çalışmaları kapsamında ise 2028 yılında Ay'a yumuşak iniş yapılması hedeflenmektedir.

b) Amaç

Etkin işleyen bir araştırma ve yenilik ekosistemi oluşturularak bilgi üretme ve kullanma kapasitesinin geliştirilmesi, yüksek katma değerli ürün ve hizmetleri destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Üniversitelerin Ar-Ge ekosistemindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.440)		
Tedbir 440.3. Üniversitelerin, yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için Araştırma Üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasiteleri artırılacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Araştırma Üniversitesi Destek Programı çerçevesinde araştırma üniversitelerinin Ar-Ge kapasiteleri ve niteliklerinin artırılmasına yönelik performans odaklı desteklenmesine devam edilecektir.
Araştırma altyapılarının, öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.2. 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında kritik teknolojilerde uzmanlaşmış altyapı sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Üniversitelerdeki uygulama ve araştırma merkezlerinin araştırma faaliyet alanları tespit edilecek ve bunlar arasında kritik teknolojilerde faaliyet gösterenlerden Ar-Ge kapasitesi ön incelemede yeterli görülenlerin 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirme süreci başlatılacaktır.

Tedbir 441.3. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının çıktı ve etki odaklı performanslarının izlenmesine ve kritik teknoloji alanlarında ürün misyonları doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapıları çıktı ve etkiyi dikkate alan ve kritik teknolojilerde ürün hedeflerinin belirlenmesi yönünde güncellenen performans dokümanları vasıtasıyla izlenecektir.
Ar-Ge personeli sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.2. Yurt dışında üst seviye bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı kapsamında Türkiye'ye gelmeleri ve araştırmacı yetiştirmeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Uluslararası Lider Araştırmacılar ve Uluslararası Genç Araştırmacılar Programları kapsamında yeni çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 442.4. 6550 sayılı Kanun kapsamına giren araştırma altyapılarında Ar-Ge personeli sayısı artırılacak ve yabancı personel çalıştırılmasını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Ar-Ge personeli sayısının artırılması ve yabancı personel çalıştırılmasına ilişkin araştırma altyapılarında yaşanan sorunların tespiti ve çözümüne yönelik ilgili paydaşlarla çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 442.6. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli Ar-Ge projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyerinin yer alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Stajyer Araştırmacı Burs Programı (STAR) kapsamında çağrıya çıkılacak ve program kapsamında desteklenen bursiyerlerin projelerde yer alması sağlanacaktır.
Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılacak, söz konusu alanlara yönelik özel lisansüstü burs programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Temel bilimler alanında ülkemizin lisansüstü seviyesinde ihtiyaç duyduğu bilim insanlarının yetiştirilmesini teşvik etmek amacıyla Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında iki defa çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 443.2. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinin, üniversiteler ve araştırma altyapılarıyla birlikte yürütecekleri teknoloji hazırlık seviyesi 1-3 arasındaki araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Ulusal/uluslararası özel sektör kuruluşlarının Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı kapsamında üniversite ve araştırma altyapılarıyla işbirliği içinde Türkiye'de kuracakları Ar-Ge laboratuvarlarının sayısı artırılacaktır.

Tedbir 443.3. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Ulusal Öncü Araştırmacılar ve Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) Projeleri Güçlendirme Destekleri kapsamında başvurular alınarak araştırmalar desteklenecektir.
Tedbir 443.4. Bilim alanlarına yönelik nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek üzere ve özellikle temel bilimler alanında araştırmacı insan gücü kapasitesinin artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBA, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü tarafından temel bilim alanlarında, dünyanın önde gelen bilim insanlarının katılımıyla uluslararası düzeyde bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir. 2. TÜBA Yurtdışı Bilim İnsanı Davet Programı kapsamında öncü ve çığır açıcı araştırmacıların ülkemizdeki bilim insanlarıyla bir araya geleceği çalıştaylar düzenlenecek, bilimsel tematik arama konferansları gerçekleştirilecektir.
Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. AB Araştırma ve İnovasyon Çerçeve Programlarına nitelikli projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları gerçekleştirilecek ve Avrupa Araştırma Alanına entegrasyonun sağlanmasını teminen ulusal programlar AB Çerçeve Programlarıyla uyumlu ve tamamlayıcı hale getirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ufuk Avrupa Ağlara Üyelik Desteği çağrısına çıkılacaktır. 2. Marie-SKLODOWSKA-CURIE (MSCA) Proje Ön Değerlendirme Desteği çağrılarına çıkılacaktır. 3. Ufuk Avrupa Programına yönelik bilgilendirme etkinlikleri ve eğitimler düzenlenecektir.
Türkiye'de teknoloji üreten insan kaynağının geliştirilmesine yönelik olarak gençlerin erken yaşlardan itibaren teknoloji alanında gelişimleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Deneyap Teknoloji Atölyeleri yaygınlaştırılacak, 50 bin gencin teknoloji eğitimi alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Deneyap Teknoloji Atölyeleri eğitim içerikleri revize çalışması yapılacak ve içerikler e-kitap hâline getirilecektir. 2. Eğitmen eğitimleri gerçekleştirilecektir. 3. Öğrenciler ulusal ve uluslararası yarışmalara hazırlanacaktır.

Kutup araştırmaları konusunda ülkemizin uluslararası konumu güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.446)		
Tedbir 446.1. Kutup araştırmalarına yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek ve Antarktika'da üs kurulmasına ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Yedinci Ulusal Antarktika Bilim Seferi düzenlenecektir. 2. Üçüncü Ulusal Arktik Bilim Seferi düzenlenecektir. 3. Ulusal Kutup Bilim Programı proje çağrısı kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Ülkemizin havacılık ve uzay alanında küresel rekabette konumunun güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.447)		
Tedbir 447.1. Milli Uzay Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Milli Uzay Programı Türk Astronot Bilim Misyonu projesi kapsamında seçilen bir Türk vatandaşı, astronot eğitimini tamamlayarak bilimsel deneyler gerçekleştirmek üzere Uluslararası Uzay İstasyonuna gönderilecektir. 2. Ay yüzeyine sert iniş gerçekleştirilmesi amacıyla üretilecek uzay aracının ve uzay aracında kullanılacak hibrit itki sisteminin tasarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 447.2. Türkiye Uzay Ajansının kurumsal kapasitesi geliştirilerek etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK	1. Türkiye Uzay Ajansının idari ve kurumsal kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (3)	Yüzde	1,13	1,32	1,50
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Cinsinden Ar-Ge Personeli Sayısı (3)	Kişi	221 811	261 799	300 000
Milyon Kişi Başına Doktora ve Üstü TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	479	600	700

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Araştırma, Geliştirme ve Yenilik Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.3. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2020 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,8'ini; 2021 yılı sonu itibarıyla ise istihdamın yüzde 74'ünü, katma değerin yüzde 49,94'ünü, ihracatın yüzde 58,4'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2020 yılında yüzde 23,2'ye yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesi ve

girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılması gerekmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

TABLO II: 28- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

	2018	2019	2020	2021	2022 (1)
Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	229 298	238 416	365 533	314 300	196 105
Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	106 167	114 977	99 588	111 897	74 581
Kurulan Şirket Sayısı	85 279	85 263	102 794	110 303	87 214
Kapanan Şirket Sayısı	12 564	14 050	15 949	16 686	13 410
Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	35 111	24 459	31 036	26 930	15 878
Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	18 976	19 044	24 134	27 175	15 873
Kurulan Kooperatif Sayısı	331	409	622	599	330
Kapanan Kooperatif Sayısı	70	67	46	67	36

Kaynak: TOBB, Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı itibarıyladır.

Haziran 2022 itibarıyla; bankacılık sistemi içinde kullandırılan KOBİ kredi miktarı 908 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 23'e yükselmiştir.

TABLO II: 29- ESKKK Kefalet Kredileri

	2018	2019	2020	2021	2022 (1)
Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı	493 704	567 029	1 161 892	1 166 482	1 061 627
Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	31 125	41 043	67 520	77 523	89 925

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı itibarıyla

Esnaf ve sanatkârlarımızın desteklenmesi amacıyla, 04/01/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 03/01/2022 tarihli ve 5061 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı gereğince, 2022 yılı içerisinde esnaf ve sanatkârlara yüzde 50 faiz indirimli veya faizsiz kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. Bu kapsamda 31/08/2022 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkâr sayısı 1.061.627'ye, kredi bakiyesi ise 89,9 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2022 yılında da devam ederek Ağustos 2022 döneminde kefalet kullandırımı 57,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz kaynaktan sağlanan kefaletlerle birlikte toplam 34 bin KOBİ'nin, 52 bin kredi talebi değerlendirilerek 67 milyar TL krediye karşılık 57,5 milyar TL kefalet desteği verilmiştir. Diğer taraftan, AB COSME Programına AB üye ülkeleri ile birlikte dâhil olunmuş ve bu sayede diğer ülkelerle işbirlikleri kurularak Avrupa Yatırım Fonu vasıtasıyla KOBİ'lerimize yönelik bugüne kadar yaklaşık 7,7 milyar TL'lik kredi kullandırılmıştır.

TABLO II: 30- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

		2018	2019	2020	2021	2022 (1)
KGF AŞ Öz Kaynak	İşletme Sayısı	1 153	11 980	6 822	9 580	644
	Kefalet Sayısı	1 158	12 299	7 147	10 570	664
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	345	3 329	1 946	3 790	420
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	402	4 211	2 417	4 735	525
Hazine Kaynaklı Kefalet	İşletme Sayısı	181 262	148 340	221 544	44 484	33 769
	Kefalet Sayısı	206 260	165 624	378 510	66 073	51 802
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	71 787	59 645	159 922	11 010	57 104
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	76 367	74 264	199 534	13 283	66 498
Toplam	İşletme Sayısı	182 415	160 320	228 366	54 064	34 413
	Kefalet Sayısı	207 418	177 923	385 657	76 643	52 466
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	72 131	62 975	161 868	14 800	57 524
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	83 903	78 475	201 951	18 018	67 023

Kaynak: KGF A.Ş.
(1) Ağustos ayı itibarıyla

KOBİ ve girişimcilere yönelik KOSGEB destek ve hizmetleriyle ilgili tüm süreçler e–Devlet Kapısı üzerinden yürütülmektedir. KOBİ'lerin karar alma süreçlerine bilgi temelli dayanak oluşturmak amacıyla KOSGEB, kurum ve kuruluşlardan aldığı idari kayıtlar ile dijital bir ürün olan İşletme Değerlendirme Raporu hazırlanmaktadır. Raporun yaygınlaştırılması yönünde çalışmalara devam edilmektedir.

KOBİ'lerin, KOSGEB destekleri kapsamında yararlanacakları rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla KOBİ Rehberliği ve Teknik Danışmanlık Hizmetleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde; finansman, uluslararasılaşma, teknoloji/ yenilik/dijitalleşme ve büyüme alanlarında işletmelere teknik danışmanlık hizmeti sunacak kişilerin yetkilendirilmesi ve teknik danışmanlık hizmetleri hakkında esasları düzenlemek amacıyla usul ve esaslar hazırlanarak başvurular alınmaya başlanmıştır. İşletmelerin yetkilendirilmiş teknik danışmanlardan alacakları danışmanlık hizmetlerinin desteklenmesi amacıyla İşletme Geliştirme Destek Programı'na Teknik Danışmanlık Desteği eklenmiştir. Teknik danışmanların yetkilendirme süreçlerinin tamamlanmasını müteakip desteğin uygulanmasına başlanacaktır. KOBİ rehberlerinin yetkilendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 31- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2019		2020		2021		2022(1)	
	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
KOBİ Proje Destek Programı	5	470	1	96	-	-	-	-
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 207	87 229	1 248	87 916	1 177	100 599	510	34 618
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	14	3 163	2	7 064	3	1 276	-	-
Tematik Proje Destek Programı	2	62	-	-	-	-	-	-
Girişimcilik Destek Programı	25 077	475 289	9 283	102 955	1 207	9 884	6	136
Genel Destek Programı	19 711	243 002	6 149	63 304	1 184	10 291	32	197
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	-	19	1	10	-	-	-	-
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	3 293	495 761	1 153	110 150	459	92 218	336	57 477
Teminat Giderleri Desteği	10	10	-	-	-	-	-	-
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	57	2 859	35	1 429	2	40	-	-
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	23	3 656	4	1 421	2	1 743	1	299
Stratejik Ürün Destek Programı	70	109 970	66	73 592	46	40 008	13	5 361
KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	70	76 898	129	141 805	106	97 719	52	21 453
İşletme Geliştirme Destek Programı	13 968	150 382	18 122	285 951	19 566	415 322	13 254	248 985
İşbirliği Destek Programı	3	982	35	29 941	44	32 595	40	20 749
Girişimciliği Geliştirme Destek Programı	5 264	127 668	-	-	-	-	-	-
Geleneksel Girişimci Destek Programı			11 767	74 318	20 695	148 059	15 610	124 094
İleri Girişimci Destek Programı			6 076	372 926	10 180	675 303	7 626	415 022
Yurt Dışı Pazar Destek Programı	-	-	186	6 409	821	47 863	807	41 758
İŞGEM/TEKMER Destek Programı			2	7	9	3 395	12	6 777
İş Planı Ödülü Destek Programı			2	50	3	80	8	245
Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı			-	-	219	26 919	659	69 226
Toplam (2)	**68 774**	**1 777 422**	**54 259**	**1 359 343**	**53 083**	**1 703 314**	**37 738**	**1 046 397**

Kaynak: KOSGEB
(1) Ağustos ayı itibarıyla
(2) Net işletme sayısı ve destek tutarını ifade etmektedir.

KOSGEB tarafından imalatçı girişimcilere üst limiti 375 bin TL'ye, geleneksel sektörlerde yer alan girişimcilere ise 65 bin TL'ye kadar hibe desteği sağlanmaya devam edilmektedir. Bu desteklerde genç, kadın, engelli, gazi ve birinci derecede şehit yakını girişimcilere ayrıcalık tanınmıştır.

Covid-19 pandemisinden olumsuz etkilenen işletmelere destek olunması ve istihdamın korunması amacıyla imalat sanayiindeki mikro ve küçük işletmeler ile 2017 yılı sonrası kurulan teknoloji tabanlı start-up'lar için 300 milyon ABD doları Dünya Bankasından 300 milyon ABD doları da JICA'dan olmak üzere toplam 600 milyon ABD doları Hazine garantili kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu kapsamda KOSGEB tarafından oluşturulan Mikro ve Küçük İşletmelere Hızlı Destek Programıyla Covid-19 pandemisinden dolayı geliri azalan imalat ve bilimsel Ar-Ge sektörlerindeki mikro ve küçük işletmelere, ölçeklerine göre sırasıyla; 30 bin

TL ve 75 bin TL'ye kadar ilk üç yılı geri ödemesiz olmak üzere toplam beş yıl vadeli, teminatsız ve faizsiz geri ödemeli işletme sermayesi desteği verilmiştir. Aynı programın 3. ve 4. çağrıları kapsamında; imalat, bilgisayar programlama, bilimsel Ar-Ge sektörleri ile Covid-19 salgınının nispeten daha fazla etkilediği bazı hizmet ve ticaret sektörlerinde faaliyet gösteren mikro ve küçük işletmelere, geçmiş dönem ortalama istihdam seviyelerini korumaları kaydıyla yeni personel istihdam etmeleri karşılığında destek sağlanmaktadır.

Üçüncü dönem yeni istihdam edilecek personel başına 100 bin TL geri ödemeli destek verilirken bu tutar 4. dönemde 125 bin TL'ye çıkarılmıştır. İşletme sahibi kadın ise veya işe alınan personel kadın ise destek, personel başına 10 bin TL artırımlı olarak uygulanmaktadır. Mikro işletmeler en fazla iki, küçük işletmeler ise en fazla beş personel için destek alabilmektedir. Destek ödemeleri, 6 ay + 6 ay şeklinde destek ödemesine esas iki taksit döneminin başında peşin olarak yapılmaktadır. MKİ'ler kullandıkları desteği 24 ay geri ödemesiz dönemi takiben 4'er aylık 6 taksitte faizsiz ve komisyonsuz olarak KOSGEB'e geri ödeyecektir.

2022 yılında İstanbul İli Tuzla İlçesi Acil Destek Kredisi Programı, Ordu Aybastı Acil Destek Kredisi Programı ve Bartın, Düzce, Karabük, Kastamonu, Sinop ve Zonguldak İlleri Acil Destek Kredisi Programı uygulamaya alınmıştır.

TABLO II: 32- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (1)
İşletme Adedi	289 937	1 516	310	14 544	5 109	2 649
Kredi Hacmi (Bin TL)	7 795 806	104 930	91 325	1 149 687	395 678	181 278
KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)	739 411(2)	531 418(3)	532 115(4)	157 691	72 876	23 269

Kaynak: KOSGEB
(1) Ağustos ayı itibarıyla
(2) 513.292 bin TL'si 2017 yılı KOSGEB sıfır faizli işletme kredisi faiz desteği 1. taksiti olarak ödenmiştir.
(3) 510.552 bin TL'si 2017 yılı KOSGEB sıfır faizli işletme kredisi faiz desteği 2. taksiti olarak ödenmiştir.
(4) 498.676 bin TL'si 2017 yılı KOSGEB sıfır faizli işletme kredisi faiz desteği 3. taksiti olarak ödenmiştir.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından çevrimiçi olarak Geleneksel ve İleri Girişimcilik Eğitimleri ücretsiz olarak sunulmaya devam edilmektedir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

KOSGEB tarafından fonlanan 18 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmekte olup İŞGEM/TEKMER Destek Programı kapsamında yeni kuluçka merkezlerinin kurulmasına da destek sağlanabilmektedir.

KOSGEB tarafından TEKMER Destek Programı kapsamında kurulan TEKMER'ler; girişimcilere ve işletmelere iş kurma süreçlerinde; iş geliştirme, mali kaynaklara erişim, yönetim, danışmanlık, mentörlük, ofis ve ağlara katılım gibi hizmetlerin sağlandığı yapılardır. Destek Programı kapsamında 17 TEKMER başvurusunun desteklenmesine karar verilmiş ve bugüne kadar 16 TEKMER kurulmuştur.

TABLO II: 33- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2018	2019	2020	2021	2022(1)
Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	159 876	126 496	116 725	165 478	95 146
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	31 790	30 341	27 126	32 082	23 242

Kaynak: KOSGEB
(1) Ağustos ayı itibarıyla

TÜBİTAK teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmesi amacıyla, girişimcilerin fikir aşamasından pazara kadar olan faaliyetlerinin desteklenmesi doğrultusunda yürütülen Teknogirişim Sermayesi Desteği Programının adı Girişimcilik Destek Programı olarak değiştirilmiş ve başvuru kriterlerinde değişikliklere gidilmiştir. Buna göre Programa başvuru yapacak kişilerde örgün öğrenim almış olma şartı kaldırılmış, ayrıca ön lisans ve lisans öğrencilerinin başvuru yapabilmesi sağlanmıştır.

1512-Girişimcilik Destek Programı kapsamında yılda iki kez çağrıya çıkılmaktadır. 2022 yılının birinci çağrısına altı tematik alanda Ocak ayında çıkılarak 2182 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 133 girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir. 2022 yılı Bireysel Genç Girişim (BiGG) Yeşil Büyüme ikinci çağrısına Haziran ayında çıkılmış ve 984 iş fikri başvurusu alınmıştır. Bu çağrı kapsamında TÜBİTAK tarafından ikinci aşama başvurularının alınması süreci devam etmektedir.

TABLO II: 34- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

	2018	2019	2020	2021	2022
Başvuru Sayısı	7 917	7 483	7 051	2 395	1 301
Desteklenen Girişimci Sayısı	273	295	271	154(1)	133(2)
Destek Miktarı (Milyon TL) (3)(4)	73,67	70,7	45,26	11,96	36,52(5)

Kaynak: TÜBİTAK
(1) 2022 yılı 1. çağrı sonucudur. 2022 yılı 2. Çağrı (BiGG Yeşil Büyüme) için TÜBİTAK tarafından 2. aşama başvurularının alınması süreci devam etmektedir.
(2) Desteklenmesi Planlanan Girişimci Sayısı
(3) 2022 sabit fiyatlarıyladır.
(4) *Destek miktarına ilişkin bilgiler hibe destek (aktarılan tutar) olarak belirtilmektedir.
(5) Yıl İçinde Aktarılması Planlanan Destek Miktarı Toplamı

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerdeki mevcut istihdamın 2,5 milyona ulaşması öngörülmektedir.

Yatırımcılarımıza uluslararası standartlarda yatırım ortamı sağlayan OSB'lere, küçük sanayiciye daha sağlıklı koşullarda çalışma ve kendilerini geliştirme imkânı sağlayan Küçük Sanayi Sitesine (KSS) ve yatırımları ülkemize çekmek ve teşvik etmek amacıyla endüstri bölgelerine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2022 yılında 9 OSB'ye (Tekirdağ PAKOP Plastik İhtisas, Gaziantep Ayakkabı Terlik ve Yan Sanayi İhtisas, Aksaray Eskil Tuz Gölü, Aksaray Ortaköy Yunus Emre, Kahramanmaraş Aksu, Kahramanmaraş Erkenez, Kahramanmaraş Türkoğlu-2, Sakarya Otomotiv ve Metal İhtisas, Osmaniye Düziçi Karma) tüzel kişilik kazandırılarak toplam OSB sayısı Ekim 2022 itibarıyla 343'e ulaşmıştır. Kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 222'e çıkmış, KSS sayısı ise 489 olmuştur. Eylül 2022 itibarıyla toplamda ilan edilmiş 29 endüstri bölgesi bulunmaktadır. Bunların 7'si

karma/ihtisas endüstri bölgesi, 16'sı özel endüstri bölgesi ve 6'sı münferit yatırım yeridir. OSB ve KSS altyapı projeleri için 2022 yılında 1.389 milyon TL olan program başlangıç ödeneğinin 2023 yılında 4.600 milyon TL'ye ulaşması öngörülmektedir.

Eylül 2022 itibarıyla teknoloji geliştirme bölgelerinin (TGB) sayısı 94'e, faaliyette olanların sayısı 81'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 8.221'e yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması, OSB ve TGB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmet verilmesi ve bunların araştırma merkezleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

TABLO II: 35- OSB ve TGB Bilgileri

		2018	2019	2020	2021	2022 (1)
OSB	Tamamlanmış OSB Sayısı	185	190	201	213	222(2)
	OSB'lerde Üretime Geçilen Parsel Sayısı (3)	52 726	53 262	54 324	55 098	57 045
	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	15 168 890	15 293 282	15 732 613	17 442 350	18 236 477
TGB	Faal TGB Sayısı	61	65	72	73	81
	TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	5 301	5 400	6 282	7 331	8 422
	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	110 822	114 127	88 158	171 579	65 861

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
(1) Eylül ayı itibarıyladır.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Mevcut OSB'lerdeki Üretime Geçen İşletme Sayısı
(4) 2022 yılı fiyatlarıyladır.

2022 yılı içerisinde OSB Uygulama Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerle OSB'lerin işleyişini hızlandırmak için OSB organlarının görevleri düzenlenmiş, dijitalleşmeye ve bürokraside sadeleşmeye gidilmiştir.

Türkiye girişimcilik ekosistemine yapılan yatırımlar 2022 ilk yarısı itibarıyla 1,5 milyar ABD doları değerine, Turcorn'ların sayısı ise 6'ya ulaşmıştır. Girişimcilik ekosisteminin en önemli ihtiyaçlarından olan finansmana erişim imkânlarının geliştirilmesi amacıyla kurulan 450 milyon TL büyüklüğündeki Teknoloji ve İnovasyon Fonu kapsamında yatırımlara başlanmıştır. Ülkemiz girişimcilik ekosistemini bütüncül bir yaklaşımla ele alan Ulusal Teknoloji Girişimciliği Stratejisi yayına hazır hale getirilmiştir. Turcorn'ların arttırılmasına yönelik olarak Turcorn 100 Programı tasarlanmış ve başlatılma aşamasına getirilmiştir. Teknolojik ürün ve hizmetler ile hızlı ölçeklenme potansiyeline sahip girişimlerin topluma tanıtılması, başarı sahiplerinin ödüllendirilmesi ve bu alanlarda yeni başarılara ulaşma inanç ve azminin artırılması amacıyla Milli Teknoloji ve Teknogirişim Ödülleri süreci 2022 yılı itibarıyla başlatılmıştır. Dijital Dönüşüm Ofisi, Google Türkiye, Girişimcilik Vakfı ve T3 Girişim Merkezi iş birliğiyle 2021 yılında başlatılan Oyun ve Uygulama Akademisi'nde eğitimlere devam edilmektedir. TEKNOFEST kapsamında gerçekleştirilen Take Off Girişim Zirvesi'nde her yıl global girişimciler, yatırımcılar, mentorlar ve kurumsal firmalar bir araya getirilerek, Türkiye girişimcilik ekosistemine katkı sağlanmaktadır.

2020 yılında Ticaret Bakanlığı tarafından Kooperatifçilik Destek Programı uygulanmaya başlanmıştır. Programla kooperatif ve üst kuruluşlarının üretim ve istihdama katkısı olacak yatırım projelerinin desteklenmesi, faaliyetlerinde etkinlik ve verimliliğin sağlanması, teknoloji ve yeni üretim tekniklerinden yararlanmalarına katkıda bulunulması, rekabet güçlerinin artırılması ve bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleriyle ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Program kapsamında ilk uygulama olarak, ortaklarının çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ve kadın emeğini değerlendirme amacı

güden kooperatifler ve üst kuruluşlar desteklenmektedir. 2020 yılında kooperatiflerimize sağlanan hibe desteği tutarı 14,3 milyon TL iken 2021 yılında 14,4 milyon TL olarak gerçekleşmiş olup Ağustos 2022 itibarıyla 20,3 milyon TL olmuştur.

Yalın ve dijital dönüşüm uygulamalarını yenilikçi düşünce anlayışıyla bütüncül olarak koordine etmek, sanayimizin eğitim ve danışmanlık hizmetleri alanındaki mevcut eksikliklerini gidermek amacıyla Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri (Model Fabrikalar) projesi başlatılmış ve farklı illerde kurulum süreci tamamlanarak faaliyetlerini sunabilecek noktaya getirilmiştir. Ankara, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Mersin, Adana ve İzmir Model Fabrikalarının kurulumları tamamlanarak başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Tüm model fabrikalarda toplam 235 firmayla kapsamlı eğitim ve danışmanlık çalışmaları yürütülmüş, 1000'in üzerinde firmayla iletişim kurulmuştur.

Sanayi bölgelerinin (EB, TGB, OSB, KSS) dijital dönüşüme uygun yapılanması sağlanarak girişimcilere daha etkin hizmetler verebilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları içeren etki analizlerinin yapılması ve buralarda küme, yenilik merkezi ve model fabrika benzeri yapıların yaygınlaştırılması ve bu konuya yönelik çalışmaların devam etmesi büyük önem arz etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesiyle etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

Girişimcilik kültürünün, teknoloji tabanlı ve yenilikçi girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesi, finansmana, bilgiye ve pazara erişim imkânlarını geliştiren girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi, firmaların ölçek büyütmelerinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ ve girişimcilere yönelik yenilikçi finansman imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.449)		
Tedbir 449.2. Kredi garanti sistemi geliştirilerek girişimlerin yenilikçi iş modelleri, Ar-Ge ve yenilik projelerinin finansmanında kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KGF	1.KGF A.Ş. ile yapılan Kefalet Protokolü kapsamında KOSGEB Ar-Ge Desteklerinden yararlanan işletmelere kefalet sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Teknoloji odaklı girişimlerin fikir aşamasından, ölçeklenerek kurumsallaşma safhasına kadar tüm aşamalardaki ihtiyaçlarına hitap edecek bir Girişim Destek Paketi hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.450)		

Tedbir 450.2. Girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesine yönelik tüm paydaşlara hitabeden yapıların geliştirilmesine öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1.Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde, bölge alanının dışında kuluçka merkezi açılacaktır.
Tedbir 450.4. Öncelikli sektörlerde start-up, yenilikçi KOBİ ve büyük firmaların işbirliği kapasitesini geliştirmeye yönelik platformlar kurulacak, eşleştirme ve ortak proje geliştirme desteği verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Küresel iddiası olan girişimlerin destekleneceği Turcorn 100 Programı kapsamında start-up ve büyük firmaların işbirliği sağlanacaktır.
Tedbir 450.7. Akademisyenlerin ve kurumsal şirketlerde çalışanların, profesyonel işlerinin yanında girişimci olmalarını kolaylaştıracak düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Kurumsal şirketlerde çalışanların girişimciliğinin teşvik edilmesine yönelik mevzuat önerisi oluşturulacaktır.
Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılacak, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.451)		
Tedbir 451.4. Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlanması ve kooperatif girişimciliğinin farklı alanlarda uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Kooperatif yöneticilerinin profesyonelliğinin sağlanması amacıyla eğitim programları düzenlenecektir. 2.Kooperatiflerde dış denetimin etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
KOBİ'lerin İhracat İçerisindeki Payı	Yüzde	58,4	58	60
KOBİ'lerin Ar-Ge Harcamalarındaki Payı	Yüzde	23,2(3)	24	25

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) TÜİK Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması (2020) Raporu

2.2.3.4. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde Ocak-Ağustos 2022 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yerli patent başvuru sayısında yüzde 6, yerli faydalı model başvuru sayısında yüzde 28,6, yerli marka başvuru sayısında yüzde 4,8, yerli tasarım başvuru sayısında ise yüzde 28,4 artış kaydedilmiştir. Hâlihazırda 1.217 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup, 697 coğrafi işaret başvurusunun inceleme süreci devam etmektedir. Ayrıca, AB'de tescilli coğrafi işaretli ürün sayısı 8'e ulaşmış olup bunlar Antep Baklavası, Aydın İnciri, Aydın Kestanesi, Bayramiç Beyazı, Malatya Kayısısı, Milas Zeytinyağı, Taşköprü Sarımsağı ve Giresun Tombul Fındığıdır. Buna ek olarak AB nezdinde işlemleri devam eden 30 coğrafi işaret başvurusu bulunmaktadır. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altında bulunan bitki çeşidi sayısı 2021 yıl sonu itibarıyla 1.924'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 53'tür.

2021 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı tarafından yayımlanan raporda; 2020 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada yerli patent başvurularında 14'üncü, marka başvurularında 7'nci, tasarım başvurularında ise 4'üncü sırada yer almaktadır. Toplam yerli sınai mülkiyet verilerine göre ise genel sıralamada bir önceki yıla göre bir basamak yükselerek 9'uncu sırada bulunan ülkemiz; Rusya, İngiltere, İtalya, Brezilya, İspanya, Hollanda, Polonya ve İsviçre gibi ülkelerin önünde yer almıştır.

TABLO II: 36- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

					Ocak-Ağustos	
	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2021**	**2022**
Patent Başvuru Sayısı	18 504	19 916	18 705	17 566	10 475	9 331
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	40	41	44	48	42	50
Faydalı Model Başvuru Sayısı	2 770	2 969	3 627	4 490	2 950	3 775
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	97	98	99	98	99	99
Marka Başvuru Sayısı	120 008	134 353	170 590	191 779	120 518	125 839
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	88	89	91	92	92	92
Tasarım Başvuru Sayısı (1)	42 345	46 188	47 606	65 915	35 039	43 394
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	83	85	88	90	88	91
Islahçı Hakları Başvuru Sayısı	265	208	294	291	198	122
Yerli Islahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	38	56	48	54	55	75
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	228	202	453	577	334	309

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu
(1) Lahey başvuruları dâhildir.

Uluslararası başvurular açısından değerlendirildiğinde Türkiye, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı tarafından yayımlanan 2021 yılı verilerine göre 1.829 patent başvurusuyla 16'ncı, 2.073 marka başvurusuyla 10'uncu ve 594 tasarım başvurusuyla 11'inci sırada yer almıştır.

Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) 2017 yılından bu yana Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı nezdinde 23 Uluslararası Araştırma ve İnceleme Otoritesinden biri olarak

faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda TÜRKPATENT, 2021 yılında 1.559, 2022 yılının ilk 6 ayında ise 752 uluslararası araştırma raporuyla en fazla rapor düzenleyen ilk 10 kurum arasında yer almaktadır.

Fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün sanayi kesiminde ve özellikle küçük ölçekli işletmelerde artırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla, KOBİ'lerde yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi, 2007 yılından bu yana 32 farklı ilde uygulanarak 834 KOBİ'ye sınai mülkiyet alanında danışmanlık hizmeti sunulmuştur. Projeler, TÜRKPATENT'in koordinasyonunda Üniversiteler, Ticaret ve Sanayi Odaları, İl Sanayi ve Teknoloji Müdürlükleri, Kalkınma Ajansları ve Organize Sanayi Bölgesi Müdürlükleri işbirliğiyle yürütülmüştür. Hezârfen Projesi 2022 yılında Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Bursa ve Yalova illerinde uygulanmış olup Ekim-Aralık 2022 döneminde Diyarbakır ve Mardin'de uygulanacaktır.

Sınai mülkiyete konu ürünlerin ticarileşmesine katkı sağlamak amacıyla 2018 yılında kurulan Türk Sınai Mülkiyet Değerleme Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. (TÜRKSMD) bünyesinde kapsamlı eğitim faaliyetleri yürütülmüş ve anılan şirketin patent, marka ön araştırma ve değerleme hizmeti kapasitesi artırılmış olup bu kapasitenin etkin bir şekilde kullanılması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla, tüm paydaşlara yönelik eğitim, danışmanlık, araştırma ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir. 2022 Ocak-Ağustos döneminde yapılan etkinliklerde Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde 2.100 kişiye eğitimler verilmiştir. Ayrıca Telif Hakları Eğitim Merkezi bünyesinde verilen eğitimlerde yargı mensupları, akademisyenler, avukatlar, bilirkişiler, kolluk kuvvetleri, İl Denetim Komisyonları üyeleri, meslek birlikleri, sanatçılar olmak üzere yaklaşık 7.600 kişiye ulaşılmıştır.

Ayrıca, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) iş birliğiyle Fikri Mülkiyet Akademisi eğitimlerinde yer alacak eğiticilerin eğitimi programı oluşturulmuş ve ilk modülü tamamlanmıştır. Dört modül halinde verilecek olan eğitimlerin 2023 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

Telif Hakları Genel Müdürlüğünce (THGM), çocuklar ve gençler öncelikli olmak üzere toplumda telif haklarına yönelik bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, TRT gibi birçok kurum ve kuruluşla iş birliği yapılarak bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmüştür. Bu kapsamda faaliyetler yürüten meslek birlikleri, üniversiteler gibi kurum ve kuruluşlara destek sağlanmıştır. Ayrıca, bünyesinde fikri mülkiyet veya kültür endüstrisi konularında merkezleri olan 12 üniversite ile iş birliği protokolleri yapılmıştır. Türkiye Adalet Akademisi ile iş birliği protokolü kapsamında yargı mensuplarının fikri mülkiyet alanında bilgi düzeyinin artırılmasına yönelik ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Telif hakları eğitim içerikleri ve yayınlar Telif Hakları Eğitim Merkezi internet sitesinde kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Bu alandaki bilimsel çalışmalar YÖK ulusal tez merkezi verileri bağlamında filtrelenmekte ve araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Benzer şekilde telif hakları alanında verilmiş tüm Yargıtay kararları özetleri internet sitesinde yer almaktadır. THGM bünyesinde oluşturulan Ankara Telif İhtisas Kütüphanesi okuyuculara ve araştırmacılara hizmet vermektedir.

Telif hakları alanında uygulamanın güçlendirilmesi amacıyla mevzuat güncelleme çalışmaları yapılmıştır. 21/12/2021 tarih ve 7346 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik

Yapılmasına Dair Kanunla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 72'nci maddesi değiştirilerek yayın kuruluşlarının şifreli yayınlarının korsan izlenmesine olanak tanıyacak şekilde etkisizleştirmeye yönelik ürün ve araçların ticaretini yapanlara cezai yaptırım uygulanması hüküm altına alınmıştır.

Telif haklarının toplu takibi amacıyla faaliyet gösteren meslek birliklerinin daha etkin ve şeffaf hale getirilmesi amacıyla 2022 yılında Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Ödenecek Telif ve İşlenme Ücretleri Hakkında Yönetmelik gözden geçirilmiş, tüm kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik bir ihtiyaç analizi yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda telif ve işlenme ücretlerinin sözleşme hukuku çerçevesinde ele alınmasını teminen mezkûr Yönetmeliğin yürürlükten kaldırılmasına yönelik süreç başlatılmıştır.

Ülkemizde müzik, sinema, ilim-edebiyat, radyo-TV kuruluşları ile güzel sanatlar sektörlerinde telif hakkı sahiplerini temsil eden 28 meslek birliği bulunmaktadır. Telif hakları alanında hak izleme kuruluşları olan meslek birliklerinin altyapılarının güçlendirilmesi önem taşıdığından meslek birliklerinin üyelik, dokümantasyon, lisanslama ve dağıtım süreçlerinin bir otomasyon sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi ve işlem bilgilerine ilişkin veri tabanı oluşturulması amacıyla çalışma başlatılmış ve Meslek Birlikleri Bilişim Sistemi (MEBSİS) kurulmuştur. Bu sistem kapsamında meslek birliklerinin üyelerini oluşturan besteci, güfteci, senarist, oyuncu, yayınevi, yazar gibi 30.000'i aşkın telif hakkı sahibinin MEBSİS kaydı tamamlanmıştır.

Müzik sektöründe faaliyet gösteren meslek birliklerince ortak hareket etme kararı aldıkları kamuoyuna açıklanmıştır. Bu iş birliğinin müzik alanındaki lisanslama faaliyetlerini etkinleştirerek elde edilen telif gelirlerini artırması beklenmektedir.

Ayrıca, meslek birliklerinin kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla sağlanan mali destekler Covid-19 pandemisinin etkileri gözetilerek 2020 ve 2021 yıllarında olduğu gibi 2022 yıllında da yüzde 50 oranında artırılmıştır.

Fikri haklara ilişkin uygulanmakta olan destekleme sisteminin etkinliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede TÜBİTAK tarafından Yenilik Destek Programı kapsamında 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Çağrısına çıkılmıştır. 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programında, üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve teknoloji geliştirme bölgelerinde geliştirilen patentli teknolojilerin sanayiye aktarılması amaçlanmaktadır. Programın 2021 yılı 1. Çağrısına 21 proje başvurusu yapılmış ve 18 projenin desteklenmesine karar verilmiştir. Desteklenen projeler kapsamında yaklaşık 13 milyon TL değerinde 20 teknolojinin sanayiye aktarılması hedeflenmektedir. 2021 yılı 2. Çağrısına başvuran 13 projeden 11'i, 2022 yılı 1. Çağrısına başvuran 8 projeden ise 6'sı desteklenmiştir. 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Çağrısı da 2022 yılının kalan kısmından itibaren açık çağrılı hale getirilecektir.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca, gençlerin kültür endüstrileri alanında girişimcilik ve yaratıcılık kabiliyetlerinin desteklenmesi amacıyla 2021 yılı sonunda 15 milyon TL bütçeli Gelecek Gençlerin/Kültür Endüstrileri Destek Programı ilan edilmiş ve 400'e yakın başvuru arasından 68 projeye mali destek sağlanmıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi gözetilerek telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik olarak 2021 yılında 15 projeye mali destek sağlanmış, 2022 yılsonuna kadar 18 projenin desteklenmesi hedeflenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2022 yılının ilk altı ayında 604 somut olmayan kültürel miras taşıyıcısının Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kayıt işlemleri tamamlanarak veri girişleri sağlanmıştır. Aynı zamanda Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Sayısallaştırılması kapsamında geniş çaplı sayım ve döküm çalışmaları devam etmiş ve çalışmaların yüzde 90'ı tamamlanmış olup 2022 yıl sonuna kadar Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezinin yazılım ve 2023 yılı içerisinde dijitalleştirme çalışmalarının tamamlanması planlanmaktadır.

b) Amaç

Fikri mülkiyet sisteminde hukuki altyapı ve uygulamanın güçlendirilmesi, fikri mülkiyet haklarının oluşmasını destekleyen ekosistemin geliştirilmesi ve bu hakların ticarileştirilmesinin hızlandırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin toplumun tüm kesimlerine eğitimin her kademesindeki programlar yoluyla benimsetilmesi sağlanacak; tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleriyle toplumsal bilinç güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.454)		
Tedbir 454.1. Eğitimin her kademesinde hedef kitleye uygun yenilik ve fikri haklar konusunda bilgilendirme ve farkındalık faaliyetleri yürütülecek, mesleki ve teknik eğitimde buluş ve tasarım konularının ağırlıklı olarak işlenmesine önem verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarında yönetici, öğretmen ve öğrencilerde fikri mülkiyet kültürü yaygınlaştırılarak başvuru sayısı artırılacak ve 500 patent, faydalı model tasarım ve marka tescili alınması sağlanacaktır. 2. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı olgunlaşma enstitüleri ve halk eğitimi merkezlerinin fikri mülkiyet haklarını konu alan faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 454.3. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde ilgili kesimlere modüler ve sertifikalı eğitimler verilecek, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilecek, bu çerçevede Telif Hakları Eğitim Merkezinde eğitim programları oluşturularak yıl boyunca yüz yüze veya çevrimiçi eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 454.3. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde ilgili kesimlere modüler ve sertifikalı eğitimler verilecek, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Kalkınma Ajansları, Sanayi ve Ticaret Odaları, Üniversiteler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilerek oluşturulacak eğitim programları çerçevesinde Sınai Haklar Eğitim Merkezinde yıl boyunca yüz yüze veya çevrimiçi olarak en az 50 fiziki/çevrimiçi etkinlik gerçekleştirilecektir.
Tedbir 454.4. Toplumda telif haklarına yönelik bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocuklar ve gençler öncelikli olacak şekilde, telif hakları konusunda farkındalığın artırılmasına yönelik animasyon, spot film, video, afiş tasarımı, yarışma gibi etkinlikler yapılacak veya yapılması teşvik edilecektir. 2. Öğrencilerin sanatçılarla ve alanında uzman kişilerle bir araya gelmelerini sağlayacak etkinlikler düzenlenecek veya teşvik edilecektir.
Tedbir 454.5. Hezârfen Projesi yaygınlaştırılacak, bu kapsamda modüler programlar geliştirilerek KOBİ'lerin sınai mülkiyet konusunda farkındalığı ve kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Ticaret ve Sanayi Odaları	1. KOBİ'lerin sınai mülkiyet farkındalığı ve kapasitesinin artırılması için Hezârfen Projesi en az altı ilde uygulanacaktır.
Tedbir 454.6. TÜRKPATENT Bilgi ve Doküman Birimleri yaygınlaştırılacak ve sınai mülkiyet paydaşlarına yönelik yapılacak farkındalık etkinliklerindeki rolü güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Ticaret ve Sanayi Odaları	1. TÜRKPATENT Bilgi ve Doküman Birimi personeline yönelik olarak eğiticilerin eğitimi programları düzenlenecektir.
Fikri haklara konu ürün ve eserlerin ülke ekonomisine katkısının tespiti, izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacak, bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.455)		
Tedbir 455.3. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin veri ve istatistiklerin kapsamlı olarak değerlendirildiği raporlar hazırlanacak, hak sahipleriyle düzenli olarak iletişim kurulacak, patent ve tasarımların satışı ve lisanslanmasıyla ilgili takip raporları oluşturulacak, genel ekonomik verilerle karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin farklı türde verilerin ve bu verilere ilişkin analiz ve değerlendirmelerin yer alacağı Sınai Mülkiyet Raporu yıl sonu itibarıyla güncellenecektir.

Fikri mülkiyet haklarının korunması, icrası ve uygulanması ile ilgili birimlerde beşeri ve kurumsal kapasite ile bu alandaki mevzuat, teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecek, ilgili kurum ve kuruluşlar arası işbirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.456)		
Tedbir 456.5. Fikri mülkiyete ilişkin ticari sırların daha etkin korunmasına yönelik ilgili mevzuat gözden geçirilecek, fikri mülkiyet mevzuatı geliştirilecek ve uygulama güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Adalet Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar	1. Ticari sırları düzenleyen mer'i mevzuat incelenmiş olup konuyla ilgili tüm paydaşların katılacağı bir çalıştay yapılacak ve mevzuat değişikliğini de değerlendiren bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 456.7. Yeni teknoloji alanlarında fikri mülkiyet korumasına ve uygulamalarına ilişkin dünyadaki gelişmeler izlenerek araştırma faaliyetleri yapılacak ve gerekli hallerde bu alana yönelik hukuki altyapı oluşturma çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Yeni teknoloji alanlarında fikri mülkiyet korumasına ve uygulamalarına ilişkin olarak 2020 yılında hazırlanan rapor, yeni gelişmeler doğrultusunda güncellenecektir.
Tedbir 456.10. TÜRKPATENT'in uluslararası patent araştırma ve inceleme otoritesi olarak kurumsal kapasitesi ve etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Patent Dairesinde görevli Sınai Mülkiyet Uzmanı ve Uzman Yardımcılarına temel, orta ve ileri düzey araştırma inceleme eğitimleri verilecek, teknik alan bazında uzmanlaşma seviyesi sürekli artırılarak uluslararası araştırma-inceleme kapasitesi geliştirilecektir.
Tedbir 456.15. İl denetim komisyonlarının etkinliğini artırmak üzere, uygulamada yeknesaklığın sağlanması ve mevzuat hakkında bilgilendirme yapılması amacıyla, komisyon üyelerine yönelik düzenli eğitimler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Polis Akademisi Başkanlığı	1. İllerde korsanlıkla mücadele amacıyla oluşturulan il denetim komisyonlarında görev yapan personele yönelik olarak, bu alanda görev yapan yargı mensuplarının da katılımıyla bandrol suçları, ceza yargılamasında depolama ve imha süreci gibi konularda yüz yüze veya çevrimiçi bir seminer düzenlenecektir.
Fikri mülkiyet haklarına yönelik desteklerin etki analizi yapılacak, mükerrerlikler giderilecek, destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.457)		
Tedbir 457.4. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik projeler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi de gözetilerek desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Fikri Mülkiyet Sisteminin güçlendirilmesi ve kültürel sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kapsamında sunulan proje destek başvuruları arasından kültürel ifadelerin çeşitliliğine ve kültür endüstrilerinin gelişimine katkı sunan projelere öncelik verilerek 20 projeye mali destek sağlanacaktır.

Fikri mülkiyet varlıklarının finansmana erişimde yaygın bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.1. Fikri mülkiyet varlıklarının değerleme kapasitesi artırılacak, bankacılık ve muhasebe sisteminde kullanımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sınai mülkiyet haklarının şirket bilançolarında yer almasına yönelik mevzuat düzenlemeleriyle ilgili çalışmalara devam edilecektir. 2. Sınai mülkiyet haklarının kredi temininde kullanılması amacıyla Kredi Garanti Fonu işbirliği ile çalışmalar yürütülerek sistem işler hale getirilecektir.
Telif haklarında toplu hak yönetim sisteminin iyileştirilmesi ve ülke geneline yayılmış, adil bir lisanslama sistemi oluşturulmasıyla telif gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.460)		
Tedbir 460.2. Meslek birliklerinin profesyonel yönetim, veri üretimi, insan kaynakları ve dijital ortam da dâhil olmak üzere hakların takibi konularında kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla kriterler belirlenerek bir kılavuz hazırlanacak ve uygulanması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Meslek Birlikleri	1.Meslek birlikleriyle işbirliği içerisinde meslek birliklerinin üye ilişkilerinin geliştirilmesi, dokümantasyon sürecinin iyileştirilmesi ve kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla kriterler belirlenerek bir kılavuz hazırlanacaktır.
Geleneksel, bölgesel ve yerel ürünlerimizin ulusal ve uluslararası ölçekte rekabet gücünün artırılmasına yönelik coğrafi işaret tescil ve kullanımı desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.461)		
Tedbir 461.1. Coğrafi işaretler alanında yönetişim süreçleri geliştirilecek, ticaretine yönelik yeni platformlar oluşturulacak, denetim faaliyetleri etkinleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. TÜRKPATENT ile Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ve ilgili kuruluşlar arasında çevrimiçi platformlarda coğrafi işaret tescilli ürünlerin ticaretinin artırılmasına yönelik iş birliği yapılacaktır. 2. e-Ticaret platformu kullanıcılarına coğrafi işaret ile ilgili eğitimler verilecektir.
Tedbir 461.2. İhracat potansiyeli bulunan tescilli coğrafi işaretli ürünler seçilerek, bu coğrafi işaretlerin yurt dışında tescil edilmesi sağlanacak ve tanıtımı yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü	1. TÜRKPATENT ile Yunus Emre Enstitüsü arasında imzalanan protokol çerçevesinde, coğrafi işaretlerimizin uluslararası düzeyde tanıtımına yönelik olarak Enstitü personeline eğitimler verilecektir. 2. Ticaret Bakanlığı ile birlikte tescilli coğrafi işaretli ürünlerin AB ve diğer önemli ihracat potansiyeli olan ülkelerde tesciline ve tanıtımına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklordan oluşan doğal ve kültürel değerlerimizin fikri haklar sistemi ile bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.462)		
Tedbir 462.1. Ülkemizin genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklor ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla envanter çalışması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine veri girişleri yapılacaktır. 2. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri'ne ve ulusal düzeydeki Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri ile Yaşayan İnsan Hazineleri envanterine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (3)	Yüzde	48	50	53
Yerli Patent Başvurularında Türkiye'nin Dünya Sıralamasındaki Yeri (3)	Sıra	14(1)	13	10

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sınai Mülkiyet Hakları Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ye yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu, ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışı elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Haziran 2022 itibarıyla 175 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerden kendisine ait fiber altyapıya sahip olanların fiber optik kablolarının toplam uzunluğu 2022 yılının ilk yarısının sonunda 107.724 km'ye ulaşmış ve son bir senede yüzde 7,4 artış göstermiştir. Yerleşik işletmecinin fiber optik kablolarının toplam uzunluğu bir yıl içinde yüzde 10,3 artarak Haziran 2022 sonunda 380.699 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti pazar payı Haziran 2021 itibarıyla yüzde 64,9 iken bu oran Haziran 2022 itibarıyla yüzde 60,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7,7'den yüzde 7,5 seviyesine gerilemiştir. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı Haziran 2022'de yüzde 58 iken söz konusu oran AB'de Temmuz 2021'de yüzde 38,7 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta olup bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Haziran 2022 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 88,5 milyon olup 2016 yılında sunulmaya başlanan 4.5G hizmeti aktif abone sayısı aynı

dönemde 66 milyona yaklaşmıştır. Haziran 2021 itibarıyla 68,3 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 4'lük artışla Haziran 2022'de 71 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 4,5 artış göstererek Haziran 2022'de 89,5 milyona ulaşmıştır. Haziran 2022 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 105,7 iken bu oran OECD ülkelerinde Aralık 2021 itibarıyla yüzde 158,9'dur. Ayrıca genişbant bağlantılar üzerinden sunulan IPTV hizmeti abone sayısı Haziran 2021'deki 1.882.345 seviyesinden yüzde 14,6 artış göstererek Haziran 2022'de 2.157.050'ye ulaşmıştır. 5G ve ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR Forumunda test çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere TÜRKSAT 5A ve 5B uyduları hizmete alınmıştır. Ayrıca yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A'nın fırlatılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilgi Teknolojileri

Ağustos 2022 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 8.114 firmanın yüzde 53,3'ü BİT alanında faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla, 210 özel sektör Ar-Ge merkezi ve 7 tasarım merkezinde BİT alanında çalışmalar yürütülmektedir.

2021-2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi çalışmaları, Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında toplanan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi Yönlendirme Kurulu koordinasyonunda sürdürülmektedir.

Siber güvenlik sektörü, hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katılımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmuş olup üniversitelerin de ekosisteme dâhil edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetlerinin ve girişimlerin bütünleşik bir yapıda, iş birliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dijital Dönüşüm Ofisi ve Savunma Sanayii Başkanlığı arasında 01/02/2021 tarihinde imzalanan protokolle her iki kurumun da yürütücüsü olduğu kümelenmeye dâhil olan 214 firma Eylül 2022 itibarıyla 327 ürün ve 603 hizmetle faaliyet göstermektedir.

Siber güvenlik alanında yerli sektörün gelişmesini sağlamak amacıyla Dijital Dönüşüm Ofisi koordinasyonunda teşvik sistemini ve kamu alımlarını bütünleştirmeye, yerli siber güvenlik ürünlerinin olgunluk seviyelerini belirleyip kademeli olarak iyileştirmeye ve yaygınlaştırmaya yönelik bir sistematik geliştirilmeye başlanmıştır.

TABLO II: 37- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2020	2021	2022 (1)	2023 (1)
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)(2)	82 128	86 289	87 500	87 600
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	98,2	101,9	102,3	101,3
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	82 365	88 165	92 000	96 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	92,1	104,1	107,6	109,8
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 383	1 415	1 450	1 550
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde)	79(3)	82,6(3)	85(3)	88,3
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde)	90,7(4)	92(4)	94,1(4)	96,2
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde)	94,9(5)	95,3(5)	96(5)	98,4
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	21,1	21,4	19,2	20,7
- Telekomünikasyon	11	10,4	8,7	10
- Bilgi Teknolojileri	10,1	11	10,5	10,7
İnternetten Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (6)	36,5	44,3	46,2	49

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, TÜİK, IDC, Bankalararası Kart Merkezi
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Bilgi ve İletişim Programının performans göstergelerinden biridir.
(3) TÜİK 16-74 yaş arası nüfus verisidir.
(4) TÜİK verisidir.
(5) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup TÜİK verisidir.
(6) Tüm bireyler içerisinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranını ifade etmektedir.

TÜİK İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre 2020 yılında 242 bin kişi olan BİT sektöründeki istihdam sayısı 2021 yılında 247 bin kişiye yükselmiştir.

2022 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananlar yüzde 85'e ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 80,9, erkeklerde yüzde 89,1 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2021'de yüzde 92 iken 2022'de yüzde 94,1'e yükselmiştir.

2022 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde sabit genişbant internet bağlantısına ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı, sırasıyla yüzde 92,1 ve yüzde 96 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı 2021 yılında yüzde 49,4 seviyesinden 2022 yılında yüzde 51,2'ye yükselmiştir. Girişimlerde robot teknolojisinin kullanım oranı ise 2021 yılında yüzde 4,8 olarak gerçekleşirken bu oran 2022 yılında yüzde 5,2 olarak gerçekleşmiştir.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu tarafından, faaliyete geçtiği 2017 yılından itibaren idari içtihat niteliğinde 17 Kurul Kararı ve sekiz İlke Kararı yayımlanmıştır. Ayrıca Kişisel Verileri Koruma Kurulu tarafından, 31,7 milyon TL'si 2021 yılında olmak üzere 2017 yılından bu yana toplam 67.236.000 TL idari para cezası uygulanmıştır.

Yayıncılık

Eylül 2022 itibarıyla, karasal ortamdan geçici yayın hakkına sahip televizyon yayın hizmeti sunan 170, radyo yayın hizmeti sunan 906 medya hizmet sağlayıcı bulunmaktadır. Uydu ortamından yayın lisansına sahip 308 televizyon ve 87 radyo bulunurken, kablo ortamından ise 153 televizyon ve dokuz radyo hizmeti sunulmaktadır. Karasal sayısal televizyon yayın lisansı sıralama ihaleleri ve FM radyo sıralama ihalelerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar RTÜK tarafından sürdürülmektedir.

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarının yayın lisansı; bu yayınları internet ortamından iletmek

isteyen platform işletmecilerinin ise yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu mevcuttur. Bu kapsamda, 18 platform işletmecisinin yayın iletim yetkisi ve internet ortamından yayın hizmeti sunan 28 kuruluşun televizyon, sekiz kuruluşun radyo, 38 kuruluşun ise isteğe bağlı yayıncılık hizmeti lisansı bulunmaktadır.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanımı yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması, bu suretle iş süreçlerinin dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu alımları ve kamu tarafından özel işletmecilerle yapılan yetkilendirme sözleşmelerindeki düzenlemeler vasıtasıyla BİT sektöründe yerli katma değer artırılacaktır. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ölçek ve niteliği ile bu hizmetleri sunabilecek firmaların sağlayacağı şartlar ilişkilendirilecek, KOBİ ve yeni kurulan firmaların da gelişimine imkân sağlayacak sağlıklı rekabet ortamı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.468)		
Tedbir 468.1. Kamu kurumlarının BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya ilişkin usul ve esaslar belirlenecek, bu amaca yönelik kurumsal tedarik planları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Çalışmalarına başlanmış olan, kamu kurumlarının BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya yönelik yerli firma ve yetkinlik envanteri çıkarılacaktır.
Tedbir 468.2. Kamu kurumlarının BİT alımlarına ilişkin sözleşmelerin yürütülmesinde uyulacak usul ve esaslar belirlenecek, kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmeti tedarik edeceği firmalara ilişkin kriterler tespit edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE	1. Kamu kurumlarının veri merkezi ve bulut bilişim hizmeti alacağı firmalar için başlatılmış olan akreditasyon çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Kamu kurumlarının BİT envanteri ve analizi çalışması yürütülecek, BİT alımlarına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi çalışmalarının koordinasyonu sağlanarak gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Katma değerli uydu hizmetlerinin ve Türkiye'nin uydu ağının küresel kapsama alanının artırılması amacıyla uydu teknolojilerinin yerli kaynaklarla geliştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürülecek ve diğer ülkelerin uydu operatörleriyle işbirlikleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. TÜRKSAT 5A, 5B ve yerli imkânlarla geliştirilecek TÜRKSAT 6A uydusu hizmete alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRKSAT	1. TÜRKSAT 6A uydusu montaj, entegrasyon ve test faaliyetleri tamamlanarak, fırlatma işleminin ardından hizmete alınacaktır.

Tedbir 469.2. Diğer ülkelerin uydu operatörleriyle yapılacak işbirliği çalışmaları ile hava ve deniz sahalarında uydu haberleşme hizmeti sunulabilen kapsama alanı genişletilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRKSAT	1. Diğer uydu operatörleriyle işbirliği yapılarak TÜRKSAT 5A ve TÜRKSAT 5B uydularının küresel uydu hizmetlerine dâhil edilmesi sağlanacaktır.
Türkiye'nin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetlerinde bölgesel veri üssü haline gelmesini sağlamak üzere, gerekli düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması kurgulanıp uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.470)		
Tedbir 470.2. Veri merkezi sektörünün geliştirilmesini sağlayacak düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması oluşturulacak, Türkiye'nin yoğun ticaret yaptığı ülkelerle bulut hizmetlerinin sunulmasına yönelik işbirlikleri yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Bulut bilişim hizmeti sunan yerli firmaların ürün ve hizmet çeşitliliğiyle rekabet olgunluğu analizi çalışması yapılacaktır.
Yazılım alanında yerli katma değerin artırılması ve güvenlik risklerinin azaltılması amacıyla açık kaynak kodlu yazılım ekosistemi geliştirilecek, bu alanda nitelikli insan gücü yetiştirilecektir. (Kalkınma Planı p.472)		
Tedbir 472.3. Yazılım geliştiricilerinin nitelik ve sayısının artırılmasına yönelik yaygın ve çevrimiçi eğitim programları uygulanacak, bu amaca yönelik eğitim modeli ve yetkinlik değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Milli Teknoloji Akademisi kapsamında sektör tecrübesinin üniversitelere aktarılacağı program ve ileri teknoloji uzmanlık eğitimleri programı hayata geçirilecektir.
Yapay zekâ teknolojilerinin üretilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal politika belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Yapay zekâ teknolojileri alanında yerli teknoloji üretme kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu teknolojilerin ekonominin genelinde etkin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal ölçekteki çalışmalar için yol haritası hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi doğrultusunda bilgi paylaşımı yapılması ve içerik sağlanabilmesi için Yapay Zekâ Portalının içeriği zenginleştirilecektir. 2. Yapay zekâ risk yönetişimi çerçevesi geliştirilecektir.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler ile kurumsal yapılanma oluşturulacak ve teknik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.474)		

Tedbir 474.1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi güncellenecek, siber güvenliğe yönelik düzenlemeler ve teknik altyapı güçlendirilecek ve güçlü bir koordinasyon yapısı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Siber güvenlik çerçeve mevzuatı hazırlanacaktır.
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	2. 2024-2027 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.
Tedbir 474.4. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenerek hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi güncellenecektir.
Siber güvenlik ekosistemi milli çözümlere dayalı olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.475)		
Tedbir 475.1. Siber güvenlik ekosisteminin faydalanması ve bu alanda katma değeri daha yüksek ürün ve çözümlerin geliştirilmesi amacıyla kamu araştırma kurumları ile üniversitelerin de dâhil olduğu siber güvenlik ürün ve teknoloji projeleri geliştirilecek ve bu projelerin çıktıları açık kaynak kodlu olarak siber güvenlik ekosistemiyle paylaşılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Merge-n projesi kapsamında siber güvenlik ürünlerinin entegrasyon modülüne, öncelikli olarak belirlenen sekiz senaryo entegre edilecektir. 2. Merge-n projesi kapsamında geliştirmelerin ardından uçtan uca güvenlik, entegrasyon ve fonksiyonellik testleri yapılacaktır.
Tedbir 475.3. Ulusal siber güvenlik ekosisteminin güçlendirilerek uluslararası rekabet seviyesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Devlet Malzeme Ofisi, Kamu İhale Kurumu, Savunma Sanayii Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Bir uluslararası siber güvenlik iş forumu düzenlenecektir. 2. Yerli Siber Güvenlik Ürünlerinin Yaygınlaştırılması Platformu hayata geçirilerek ihtiyaç duyulan yerli siber güvenlik ürünlerinin olgunlaştırılması ve ihracatını sağlayacak ekosistemin geliştirilmesi sağlanacaktır.
Toplumun tüm kesimlerinde siber güvenlik kültürü ve insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.6. Siber güvenlik alanında kalifiye işgücünün yetiştirilmesi amacı ile meslek yüksekokullarının siber güvenlik müfredatı geliştirilecek, meslek standartları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, YÖK, TÜBİTAK, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Siber güvenlik alanında öğretim programı bulunan meslek yüksekokullarınının mevcut siber güvenlik müfredatı geliştirilecektir. 2. Siber güvenlik alanında öğretim programı bulunan meslek yüksekokullarından mezun olacak öğrencilerin meslek unvanları belirlenecek ve standartları hazırlanacaktır.
Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacak, yayın altyapıları belirli bölgelerde toplanarak görüntü kirliliği önlenecektir. (Kalkınma Planı p.482)		

Tedbir 482.3. Sayısal yayıncılık için belli merkezlerde radyo ve televizyon kulelerinin yapımı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), RTÜK	1. Büyükada Yedek Anten Kulesinin yapımı tamamlanacaktır.
Dijital dönüşüm alanında ihtiyaç duyulan araştırmalar yürütülecek ve istatistikler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.484)		
Tedbir 484.2. Dijital dönüşüm alanında güncel istatistikler derlenerek ulusal ve uluslararası endeks çalışmalarında etkin kullanımı sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, YÖK	1. Dijital Türkiye Endeksi ölçümleme mekanizması oluşturulacaktır. 2. Uluslararası endeks çalışmalarına yönelik belirlenen veri sorumlusu kurumlarıyla güncel istatistiklerin oluşturulması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Mobil Genişbant Abone Yoğunluğu (3)	Yüzde	82,7	93,0	95,0
Fiber Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	5,7	6,7	7,6
BM-ITU Küresel Siber Güvenlik Endeksinde Türkiye'nin Sıralaması (3)	Sıra	11/175	10/175	10/175
Kadınların İnternet Kullanım Oranı (4)	Yüzde	77,5	80,9	83,0
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı	Yüzde	92,0	94,1	96,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda merkezi yönetim bütçesinde yer alan Bilgi ve İletişim Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) 16-74 yaş aralığındaki kadınlar içerisinde internet kullananların oranıdır.

2.2.3.6. Enerji

a) Mevcut Durum

2021 yılında artan petrol, doğal gaz ve elektrik fiyatları ile başlayan küresel enerji krizi Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte baş gösteren doğal gaz tedarik sorunlarıyla birleşerek ülkelerin enerji kaynaklarında dışa olan bağımlılıklarının en aza indirilmesinin ne denli önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kapsamda enerji arz güvenliğinin sağlanması başta olmak üzere yeşil dönüşümün hızlandırılması, yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin ve enerji verimliliğinin artırılması gerek ekonomik gerekse stratejik açıdan daha da önem kazanmıştır.

Türkiye'nin enerji talebi, büyüyen ekonomisine paralel olarak gelişim göstermektedir. 2000-2021 yılları arasında yıllık elektrik enerjisi talebi dünyada ortalama yüzde 3 artış gösterirken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 4,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek talep artışının güvenli bir biçimde karşılanabilmesi enerji politikamızın temel önceliği olup buna yönelik yatırımlara hızla devam edilmektedir.

Fosil yakıtlar bakımından linyit ve yeni keşfi yapılan Sakarya Sahasındaki doğal gaz hariç zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'de, 2020 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalat yüzde 70 seviyesindedir. 2020 yılında birincil enerji kaynakları arzında doğal gazın payı yüzde 27, petrolün payı yüzde 28,7, kömürün payı yüzde 27,7 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 16,7'dir.

2020 yılında 48,3 milyar m^3 olan doğal gaz tüketimi, 2021 yılında yüzde 24 artarak 59,9 milyar m^3 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 35'i elektrik üretiminde, yüzde 26'sı sanayide ve yüzde 39'u bina ve diğer alanlarda ağırlıklı olarak ısınma amaçlı kullanılmıştır.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken, 2019 yılında yüzde 23,6 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bu oran 2001-2021 döneminde yüzde 30 ile yüzde 50 arasında seyretmiştir. 2021 yılında yüzde 33,2 olarak gerçekleşen elektrik üretimindeki doğal gazın payının, 2022 yılında yüzde 22,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Günümüze kadar hidrokarbon bakımından zengin rezervlere sahip olmayan ülkemizde, Sakarya Sahasındaki 540 milyar m^3'lük doğal gaz keşfiyle birlikte enerji dinamiklerinin değişme sürecine gireceği tahmin edilmektedir. Sakarya Sahasındaki rezervin ve denizlerimizde bulunması muhtemel yeni rezervlerin üretime geçmesiyle birlikte, ülkemizin enerjide dışa olan bağımlılığının, cari işlemler ve dış ticaret açıklarının olumlu yönde etkilenmesinin yanı sıra, enerjide yüksek oranda dışa bağımlılık nedeniyle son kaynak tedarikçisinin katlandığı enerji maliyetlerinin azalması beklenmektedir. Keşfedilen doğal gazın, geliştirilen doğal gaz altyapısıyla birlikte, mevcut uzun dönemli doğal gaz alım anlaşmalarının yeniden müzakere edilmesi sürecinde başta fiyat olmak üzere önemli avantajlar sağlayacağı öngörülmektedir.

Arz güvenliğinin yanı sıra, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliği de sağlaması bakımından önem arz eden yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) iskele ve bağlantı hattı yatırımlarına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, 1,5 milyar m^3/yıl doğal gaz sevk kapasitesine sahip Hatay-Dörtyol FSRU terminali devreye alınmıştır. Aynı miktarda doğal gaz sevk kapasitesine sahip Edirne-Saros FSRU iskele ve bağlantı hattı yatırımına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Gaz formundaki miktarı 102 milyon m^3'e eşit 170 bin m^3 LNG depolama kapasitesine ve 28 milyon m^3/gün gazlaştırma kapasitesine sahip olan BOTAŞ'ın yeni FSRU gemisi Ertuğrul Gazi devreye alınmıştır.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı ortalama yüzde 20 düzeyindeyken, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 8 seviyesindedir. 4,6 milyar m^3 depolama ve 75 milyon m^3/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tevsii Projesinin 2023 yılında, 5,4 milyar m^3 depolama ve 80 milyon m^3/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin 2025 yılında tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'nin toplam yer altı doğal gaz depolama kapasitesinin 10 milyar m^3'e ulaşması öngörülmektedir.

Doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması hedefine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda doğal gaza sahip olmayan ve merkez nüfusu en az 15.000

olan ilçeler ile belirli kriterleri haiz OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 38- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti

	Birim	2010	2015	2020	2021	2022 (1)	2023 (2)
KURULU GÜÇ	**MW**	**49 524**	**73 147**	**95 891**	**99 820**	**102 588**	**107 990**
TERMİK	**MW**	**32 182**	**41 541**	**46 309**	**46 193**	**47 035**	**47 714**
Yerli Kömür	MW	9 161	10 085	11 336	11 366	11 388	11 388
İthal Kömür	MW	3 281	6 064	8 987	8 994	10 374	10 374
Doğal Gaz	MW	18 213	24 945	25 675	25 576	25 015	24 520
Nükleer	MW	0	0	0	0	0	1 200
Diğer (3)	MW	1 526	446	312	258	258	232
YENİLENEBİLİR	**MW**	**17 342**	**31 606**	**49 582**	**53 627**	**55 553**	**60 276**
Hidrolik	MW	15 831	25 868	30 984	31 493	31 689	32 605
Rüzgâr	MW	1 320	4 503	8 832	10 607	11 232	11 883
Güneş	MW	0	249	6 667	7 816	8 700	11 700
Diğer (4)	MW	191	986	3 098	3 712	3 932	4 088
ÜRETİM	**GWh**	**211 208**	**261 783**	**306 703**	**334 723**	**341 777**	**354 472**
TERMİK	**GWh**	**155 370**	**177 608**	**177 066**	**214 844**	**199 425**	**205 458**
Yerli Kömür	GWh	40 515	36 180	43 306	48 434	52 796	54 661
İthal Kömür	GWh	14 532	39 986	62 506	54 948	65 247	70 256
Doğal Gaz	GWh	98 144	99 219	70 931	111 181	78 222	79 395
Nükleer	GWh	0	0	0	0	0	386
Diğer (3)	GWh	2 180	2 224	323	281	3 160	760
YENİLENEBİLİR	**GWh**	**55 838**	**84 175**	**129 637**	**119 879**	**142 351**	**149 014**
Hidrolik	GWh	51 795	67 146	78 094	55 927	73 666	75 723
Rüzgâr	GWh	2 916	11 652	24 828	31 437	34 141	34 836
Güneş	GWh	0	194	10 950	13 943	14 878	18 007
Diğer (4)	GWh	1 126	5 183	15 764	18 572	19 667	20 447
İTHALAT	**GWh**	**1 144**	**7 136**	**1 890**	**2 334**	**6 560**	**6 114**
İHRACAT	**GWh**	**1 918**	**3 194**	**2 484**	**4 186**	**4 091**	**4 091**
TÜKETİM	**GWh**	**210 434**	**265 724**	**306 109**	**332 871**	**344 246**	**356 494**

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Fuel-Oil, Motorin, LPG, Nafta vb.
(4) Biyokütle, Jeotermal, Atık Isı

Kurulu güç bakımından ülkemizin en büyük dördüncü hidroelektrik santrali olan Ilısu Prof. Dr. Veysel Eroğlu Barajı ve Hidroelektrik Santralinin altı türbininden ilki 19/05/2020 tarihinde, altıncı türbini ise 24/12/2020 tarihinde devreye alınarak elektrik üretimine başlanmıştır. 1.200 MW kurulu güce ve yıllık ortalama 3.833 GWh elektrik üretimi kapasitesine sahip barajdan 2021 yılında 1.837 GWh, 2022 yılının ilk sekiz aylık döneminde ise 1.249 GWh elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir.

275 metre yüksekliğiyle çift eğrilikli beton kemer baraj sınıfında Türkiye'nin birinci, dünyanın üçüncü en yüksek barajı olan Yusufeli Barajı ve HES projesinde baraj gövdesi inşaatı ve üç ünitenin elektromekanik teçhizat montajı tamamlanmıştır. Baraj su tutmaya hazır halde olup projenin genelinde fiziki tamamlanma oranı yüzde 90'dır. Mansap düzenleme, kamulaştırma ve altyapı yatırımları devam etmektedir. Kamu binaları yeni

yerleşim yerine taşınmış olup hak sahiplerinin ve vatandaşların yeni yerleşim yerine taşınmasıyla birlikte barajda su tutulmaya başlanacaktır. 558 MW kurulu güce sahip hidroelektrik santralinde yıllık ortalama 1.888 GWh elektrik üretimi öngörülmektedir. Ayrıca kamu tarafından işletilen mevcut barajlardan Keban, Karakaya ve Hirfanlı HES'lerinde verimlilik ve emre amadeliğin artırılması amacıyla rehabilitasyon yatırımları devam etmektedir.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) modeli kapsamında toplamda 1.000 MW kurulu güce sahip güneş enerjisine dayalı YEKA GES-3 yarışmaları tamamlanmış olup Ağustos 2022 itibarıyla 180 MW kurulu gücündeki 13 proje için önlisans verilmiştir. Toplamda 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA GES-4 yarışmalarını kazanan firmalarla sözleşmeler imzalanmış olup Ağustos 2022 itibarıyla 100 MW kurulu gücündeki 2 proje için önlisans verilmiştir. YEKA GES-5 kapsamında toplam 1.220 MW bağlantı kapasitesinin tahsisi hedeflenmekte olup 2022 yılı sonuna kadar yarışmaların tamamlanması planlanmaktadır. 2022 yılında toplam 850 MW kurulu güce sahip rüzgâr enerjisine dayalı YEKA RES-3 yarışmalarını kazanan firmalarla sözleşmeler imzalanmıştır.

Ülkemizin 2053 net karbon sıfır hedefine ulaşmasına yönelik çalışmalar kapsamında, elektrolizörün yerli ve milli imkânlarla geliştirilmesi başta olmak üzere, dünyada hızla gelişen hidrojen teknolojisinin ülkemizdeki altyapısının oluşturulmasını teminen Hidrojen Strateji Belgesi Taslağı hazırlanmıştır.

Temeli 2018 yılında atılan ülkemizin ilk nükleer santrali olan Akkuyu Nükleer Santralinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup 21/07/2022 tarihinde dördüncü ünitenin inşaatına başlanmıştır. Tamamlandığında Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılayacak olan ve 4.800 MW toplam kurulu güce sahip VVER 1200 tipi 1.200 MW kurulu güçteki 4 üniteden oluşacak olan santralin ilk ünitesinin 2023 yılında, diğer ünitelerinin de birer yıl arayla 2026 yılı sonuna kadar işletmeye alınması planlanmaktadır. Akkuyu dışında iki nükleer güç santralinin daha kurulmasına yönelik saha seçimi, yer lisansı, teknoloji sahibi şirket veya ülkelerle işbirliği gibi konularda çalışmalar sürdürülmektedir.

2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamındaki eylemler için 2023 yılına kadar 10,9 milyar ABD doları düzeyinde yatırım yapılması ve enerji tüketiminde 23,9 milyon ton eşdeğer petrol (MTEP) tasarruf sağlanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, 2021 yılında yaklaşık 1,33 milyar ABD doları yatırım yapılmış olup 372 milyon ABD doları parasal karşılığı olan 1,06 MTEP enerji tasarrufu ve 15,61 milyon ton CO_2 emisyon azaltımı sağlandığı; 2017-2021 döneminin toplamında ise yaklaşık 6,45 milyar ABD doları yatırım yapılmış olup 1,56 milyar ABD doları parasal karşılığı olan 4,47 MTEP enerji tasarrufu ve 43,16 milyon ton CO_2 emisyon azaltımı sağlandığı tahmin edilmektedir. Enerji verimliliği yatırımlarından elde edilen tasarrufun önümüzdeki yıllarda önemli oranda artması beklenmektedir.

2019/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca belirlenen kamu binaları için 2023 yılı sonuna kadar yüzde 15 enerji tasarrufu sağlanması hedefine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. 2019-2021 yılları arasında kamu binalarında yapılan çalışmalar sonucunda yaklaşık 543 milyon TL parasal karşılığı olan 31,9 bin TEP enerji tasarrufu sağlanmıştır.

b) Amaç

Enerji arzının sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide artan talebin karşılanmasında rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.486.)		
Tedbir 486.4. Uzun dönemli enerji verimliliği stratejisi oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. 2030 Enerji Verimliliği Stratejisi ve İkinci Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planının (2024-2030) taslağı hazırlanacaktır.
Kamu tarafından işletilen santrallerin rehabilitasyonları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.487)		
Tedbir 487.1. Afşin-B Termik Santrali, Keban Hidroelektrik Santrali (HES), Karakaya HES ve Hirfanlı HES rehabilitasyonları gerçekleştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TEMSAN, TÜBİTAK	1. Keban HES Kontrol Sistemleri rehabilitasyonu kapsamında iki ünitedeki çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Karakaya HES'in bir ünitesinde türbin çarkı rehabilitasyonu tamamlanacaktır.
Tedbir 487.2. Kamuya ait hidroelektrik santrallerde EÜAŞ otomasyon sistemleri kurulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ	1. 10 hidroelektrik santrale EÜAŞ Otomasyon Sistemleri kurulacaktır.
Nükleer Güç Santralleri (NGS) elektrik enerjisi üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer enerjinin elektrik enerjisi üretimindeki payının artırılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülecek ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.1. Akkuyu NGS'nin ilk ünitesinin inşaatı 2023 yılında tamamlanacak ve elektrik enerjisi üretimine başlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Akkuyu NGS'nin birinci ünitesi için gereken nükleer yakıt sahaya ulaştırılacaktır.
Tedbir 488.2. Akkuyu NGS'ye ek olarak, iki NGS'nin daha kurulumuna yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), NDK	1. Akkuyu NGS'ye ilaveten bir NGS için daha teknoloji sahibi şirket veya ülke ile resmi olarak anlaşma yapılmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.
Linyit rezervlerimizin çevre standartlarına uygun şekilde elektrik enerjisi üretiminde kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.489)		
Tedbir 489.1. Kamu elindeki linyit sahalarının elektrik üretimi suretiyle ekonomiye kazandırılması sağlanarak, elektrik üretiminde ithal kaynaklara bağımlılık azaltılacak ve istihdama katkı sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TKİ	1. TKİ uhdesinde bulunan bir linyit sahası ruhsat devri yöntemiyle ekonomiye kazandırılacaktır.

Tedbir 489.3. Temiz kömür teknolojilerine ilişkin Ar-Ge projeleri desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, EÜAŞ, TKİ	1. Granül Organomineral Gübre Üretim Tesisi kurulumu için ihaleye çıkılacaktır. 2. Afşin Elbistan ve Bursa Keles sahalarında Leonardit araştırma ve kalite rezerv tespit çalışmaları yapılacaktır. 3. 600 bin litre sıvı hümik asit üretilecek ve toz hümik asit üretimi için gerekli fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, doğal gaza erişim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii Projesi tamamlanarak, toplam doğal gaz yeraltı depolama kapasitesi 10 milyar metreküpe çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin yüzey tesisi yapım çalışmalarında yüzde 80 ilerleme sağlanacaktır. 2. Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii projesi kapsamında yüzey tesisleri tamamlanacaktır.
Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi artırılacak, yenilenebilir enerji üretiminin şebekeye güvenli bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amacıyla gerekli planlama ve yatırımlar gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.491)		
Tedbir 491.1. YEKA benzeri modeller sayesinde yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisi üretiminde daha yoğun bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK, TEİAŞ, EÜAŞ	1. En az bir YEKA yarışması yapılacaktır.
Tedbir 491.2. Yenilenebilir enerji üretim tesislerinin şebekeye entegrasyonu ve buna ilişkin teknik yardım projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Yük Tevzi Teknik Danışmanlık projesi kapsamında yer alan Durum Tahmincisi Geliştirilmesi işine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Daha verimli ve kendi enerjisini üreten binalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.4. Kamu Binalarında Enerji Verimliliği Projesi uygulanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Kamu Binalarında Enerji Verimliliği Projesi kapsamında 100 kamu binasında (okul, hastane, yurt, idari bina v.b.) enerji tüketimlerinin düşürülmesine yönelik inşaat işlerine başlanacaktır.
Elektrik şebekelerinin ve sistemlerinin daha da güçlendirilmesi ve esnek hale getirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		

Tedbir 493.2. Elektrik arzında bölgesel yeterlilik sağlanmaya çalışılacak, elektrik iletim altyapı yatırımları sistemin güvenliğini ve bölgelerin arz-talep durumlarını gözetecek şekilde hayata geçirilmeye devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. 5 ve 10 Yıllık Bölgesel Bağlanabilir Kapasite Raporları güncellenecektir. 2. Yatağan-Denizli, Batı-Denizli-4, Tunçbilek Şalt-Domaniç-Bursa Doğu ve Konya Kuzey-Ilgın TES-Afyon-2 enerji iletim hatları tamamlanacak, Erzin 380-Polateli 380 enerji iletim hattında ise yüzde 50 oranında ilerleme sağlanacaktır.
Enerji altyapısının işletilmesine etkin ve güvenli bir şekilde devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.2. Enerji KİT'lerinde kullanılması amacıyla Milli Akıllı Şebeke Yönetim Sistemi (Milli SCADA) geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Milli SCADA projesi kapsamındaki Ar-Ge çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Birincil Enerji Talebi	BTEP	154 500 (1)	156 000	163 000
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	332,9	344,2	356,5
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi	TEP/Kişi	1,82 (1)	1,82	1,88
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/Kişi	3 931	4 007	4 102
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	33,2	22,9	22,4
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	35,8	41,7	42,0
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	TWh	170,5	197,5	204,4
Elektrik Kurulu Gücü	MW	99 820	102 588	107 990

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2021 yılında üretim, ithalat ve ihracatta artış yaşanmıştır. 2022 yılının Ocak-Temmuz döneminde ithalatta yüzde 148,7 ve ihracatta yüzde 21 artış, üretimde ise yüzde 0,6 azalış gerçekleşmiştir. 2021 yılında ihracatta en önemli paya sırasıyla mermer, çinko, bakır, feldspat, krom, kurşun ve bor; ithalatta ise ham petrol ve doğal gaz, taşkömürü, demir ve fosfat sahiptir.

TABLO II: 39- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2019	2020	2021	2022 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	1	1,2	1,3	-
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	1,5	-1,5	14,4	-0,6
İhracat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	3 195	2 932	4 060	2 764
İhracat Artışı (Yüzde)	-6	-8,4	38,4	21
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,9	1,7	1,8	1,9
İthalat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	31 748	22 334	40 086	44 827
İthalat Artışı (Yüzde)	9,6	-29,5	79,5	148,7
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	15,7	10,2	14,8	21,7
Kurulan İşletme Sayısı	643	721	722	484
Kapanan İşletme Sayısı	84	131	145	93

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, MTA
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) Ocak-Temmuz dönemi

Ülkemizin yerli enerji kaynaklarına yönelim politikası doğrultusunda linyit kaynaklarımıza ilişkin yapılmış ve yapılmakta olan arama yatırımlarının santral kurulumu ile sonuçlanması ve bu kaynakların işletmeye alınması halinde madencilik sektörü üretim yatırımlarında önemli artış olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde, uygulanmakta olan maden işleme tesisi kurulumu şartlı ruhsat ihaleleri ve bu tesislere verilen teşvikler ile büyük ölçekli firmaların son dönemde başladıkları altın, demir dışı metal, taş kömürü ve başta fosfat olmak üzere endüstriyel hammadde üretimi projelerinin de madencilik sektörü yatırımlarını ve sektörün katma değerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi madencilik sektörünü de etkilemiş, bu durum 2020 yılı sektörel göstergelerine yansımıştır. 2021 ve 2022 yıllarında dünya piyasalarındaki iyileşme ile üretimde ve ihracatta hızlı bir toparlanma görülmüştür.

Türkiye'nin ham petrol üretimi 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,3 artarak 3,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2021 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7 artarak 31,4 milyon ton olmuştur. 2021 yılında yurt içi ham petrol üretiminin toplam petrol arzına oranı yüzde 7,2 olmuştur. Türkiye'nin 2021 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 10,7 azalarak 394 milyon m^3 olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 22 artarak 58,7 milyar m^3 olmuştur. 2021 yılında yurt içi doğal gaz üretiminin toplam doğal gaz tüketimine oranı binde 7 olarak gerçekleşmiştir.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumları tarafından yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama ve üretimine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu doğrultuda özellikle denizlerde hidrokarbon aramaları başta olmak üzere, arama yatırımlarının önümüzdeki dönemde de artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, Fatih, Yavuz, Kanuni ve Abdülhamid Han derin deniz sondaj gemileri; Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis sismik arama gemileriyle ülkemiz deniz yetki alanlarında ve KKTC ruhsat sahalarında petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam edilmektedir.

405 milyar m^3 doğal gaz rezervi ile küresel ölçekte 2020 yılının deniz alanlarındaki en büyük keşfi olan Batı Karadeniz'deki Sakarya Doğal Gaz Sahasında 2021 yılında yapılan sondaj faaliyetleri sonucunda ilave 135 milyar m^3 doğal gaz rezervi keşfedilerek bölgedeki toplam doğal gaz rezerv miktarı 540 milyar m^3'e ulaşmıştır. Söz konusu sahada doğal gaz üretiminin 2023 yılında gerçekleştirilebilmesi amacıyla gerekli altyapı yatırımları sürdürülmektedir. Bu kapsamda tespit kuyularının açılması, deniz tabanı yüzey tesisi ve

iletim sistemleri kurulumu, kara yüzey tesisleri inşası ve malzeme temini gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Sahanın üretime alınmasıyla birlikte ülkemizde tüketilen doğal gazın yerli kaynaklarla karşılanma oranı artacak ve enerji arz güvenliğine önemli katkı sağlanacaktır.

Madencilik sektöründe; karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ham olarak ihraç edilen madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek ihraç edilmesinin getireceği potansiyel katma değer artışının değerlendirilmesi, başta özel sektör olmak üzere arama faaliyetlerinin artırılması, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması çalışmalarına devam edilecektir.

b) Amaç

Madencilik sektöründe hammadde arz güvenliğinin sağlanması, madenlerin yurt içinde işlenerek katma değerinin artırılması yoluyla ülke ekonomisine katkısının geliştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen, yerli kaynakların daha fazla kullanılması amacıyla, başta linyit olmak üzere, jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.498)		
Tedbir 498.1. Linyit rezervlerimizin etütleri tamamlanarak santral kurulum ihalesine hazır hale getirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ	1. Bursa Keles sahası için ihaleye çıkılacaktır.
Tedbir 498.2. Kaya gazı ve metan gazı konusunda kapsamlı araştırma faaliyetleri yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. TTK'nin 1 nolu imtiyaz sahasında kömür kökenli metan gazının araştırılması ve üretilmesi amacıyla metan gazı işletme ruhsatı alınacak ve TPAO'ya devredilerek rödovans işletmeciliğine geçilecektir. 2. Kaya gazı ve petrol potansiyelinin ortaya çıkarılmasına yönelik yedi kuyuda çatlatma faaliyeti tamamlanacaktır.
Tedbir 498.3. Bitümlü şeylden sentetik petrol üretimine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TKİ, TPAO	1. TKİ sondajlarından elde edilen karot numunelerindeki hidrokarbon potansiyelinin belirlenmesine yönelik TPAO tarafından analizler yapılacaktır.
Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.499)		
Tedbir 499.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Çevre ve iş güvenliği alanında farkındalık oluşturulmasına yönelik 200 kişiye eğitim verilecektir. 2. Çevre mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında mermer atıklarının bertarafına yönelik toplam 15 mermer atık projesine onay verilecektir.

Tedbir 499.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek ve madenciliğe özgü kurumsal iş güvenliği altyapısı geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. 1.000 yetkilendirilmiş tüzel kişinin eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. 500 kişiye yönelik daimi nezaretçilik eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır.
Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.501)		
Tedbir 501.2. Sektördeki firmaların teknik ve mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, MTA, TÜİK	1. Madencilik Dış Ticaret Verilerinin Standardizasyonu kapsamında 27 farklı madene ait dış ticaret verilerinin standardizasyonuna yönelik çalışma yapılacaktır. 2. Türkiye Tabii Kaynak Envanteri güncellenecektir. 3. Tabii kaynaklar alanında kamu kurumları tarafından yürütülen Ar-Ge projelerine yönelik izleme ve değerlendirme çalışması yapılacaktır.
Madencilikte katma değerin artırılması amacıyla, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanların yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.502)		
Tedbir 502.1. Maden ruhsat sahalarının ihalelerinde ileri aşamaları içeren üretim şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Sekiz sahada ara ve uç ürün üretimine yönelik tesis şartlı ihale için çalışmalar yapılacak ve uygun olan sahaların ihalesine çıkılacaktır.
Tedbir 502.2. Ekonomik potansiyeli yüksek madenler ile diğer kritik hammaddelerin üretim altyapısı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. İleri teknoloji elementlerinin kazanımına yönelik teknolojik çalışma yapılacaktır.
Tedbir 502.3. Enerji ve madencilik makine ve ekipmanlarında yerli üretimin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Madencilik sektöründe kullanılan yerli ekipman envanteri hazırlanacaktır.
Enerji sektörü ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak; nadir toprak elementleri, bor ve diğer ekonomik potansiyeli yüksek madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Enerji sektörünün petrol, doğal gaz ve jeotermal kaynak ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri hızlandırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TPAO	1. Petrol ve doğal gaz aranması kapsamında kara alanlarında 100 kuyuda sondaj operasyonu yürütülecek ve 2.500 km^2 üç boyutlu sismik veri toplanacaktır. 2. Temel ve kritik maden/enerji hammaddelerinin teminine yönelik 350 km arama-araştırma sondajı, jeotermal kaynak aramalarına yönelik 1.350 km^2 jeolojik etüt, 19,5 km sondaj, 1.650 noktada 78 km jeofizik kuyu log alımı ve 295 km jeofizik etüt yapılacaktır.

Tedbir 503.2. KKTC'nin deniz ruhsat sahaları dâhil olmak üzere, denizlerde petrol ve doğal gaz sismik arama ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacak, 2023 yılı sonuna kadar yapılacak toplam deniz sondajı sayısı 26'ya çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TPAO	1. Deniz alanlarında 15.900 km^2 üç boyutlu sismik veri toplanacak ve 14 deniz sondajı yapılacaktır.
Tedbir 503.3. Ülkeler ve ülke grupları tarafından belirlenen kritik hammaddelerin ve nadir toprak elementlerinin aranması ve araştırılmasına yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, MTA	1. Yurt dışında hammadde aramalarına yönelik iki proje hazırlanacaktır.
Tedbir 503.4. MTA'nın yurt dışında uygun yatırım ve üretim imkânları belirlenerek, yurt dışında maden arama ve yatırım konularında diğer ülke kuruluşlarıyla işbirliği halinde projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, MTA	1. Yurt dışında maden arama ve yatırım konusunda ortak bir proje oluşturulacaktır.
Tedbir 503.5. Karadeniz'de keşfedilen Sakarya Doğal Gaz Sahasında üretime yönelik yatırım çalışmaları yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ, TPAO	1. Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme projesinin ilk fazı kapsamında; detay mühendislik çalışması ile deniz tabanı sistemleri, deniz altı iletim sistemleri ekipman ve malzemelerinin imalat ve teslimatı yapılacak, kara yüzey tesisinin inşaat faaliyetleri tamamlanacaktır. 2. Batı Karadeniz Doğal Gaz Boru Hattı projesinin ikinci fazının yapım işinde yüzde 50 ilerleme sağlanacaktır.
Özel sektörün arama faaliyetlerinin artırılabilmesi için finansal riskleri azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.3. Arama ve rezerv raporlarının uluslararası standartlara uygun şekilde hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu (UMREK) Koduna uygun raporlar hazırlanması için en iyi uygulamalar kılavuzu hazırlanacaktır.
Ülkemiz ekonomisi için temel ve kritik madenler belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.505)		
Tedbir 505.1. Temel ve kritik madenlerin ve nadir toprak elementlerinin güvenli teminine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), ETİ MADEN, MAPEG, MTA	1. Nadir toprak elementleri yol haritası çalışmaları yüzde 50 oranında tamamlanacaktır.

Tedbir 505.2. Bu madenlere ilişkin stratejik rezerv, stok, ihracat kısıtlaması konularında düzenlemeler yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, MTA, TÜİK	1. Türkiye Stratejik ve Kritik Hammadde raporu tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022 (1)	2023 (2)
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ye Oranı (Cari Fiyatlarla)	Yüzde	1,24	1,25	1,3
Madencilik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	4,1	7,8	10
Görünür Linyit Rezervi	Milyar Ton	20,16	20,52	20,85
Deniz Sondajı Sayısı (Kümülatif)	Adet	19	27	41

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

Küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve çevre odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, kaynaklara erişim, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir kentler, iklim değişikliği ve enerji verimliliği gibi bileşenler ekseninde şekillenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan veya dolaylı etkileyen temel unsurlardan biri lojistik ve ulaştırma hizmetleridir. Ticari korumacılığın yükselmekte olduğu günümüz dünyasında rekabetin, üretimin diğer unsurlarına kıyasla daha çok yenilikçilik, esneklik ve tedarik zincirlerinin verimliliğiyle şekilleneceği öngörülmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde lojistik maliyetlerin daha da önemli hale gelmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye sahip olduğu kıtalar arası geçiş noktasındaki konumuyla ulaştırma ve lojistikte bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. Covid-19 pandemisi sonrası artan yük ve yolcu taşımacılığı ihtiyacına karşılık ülkemizde devam eden büyük altyapı projelerinin tamamlanarak, denizyolu ve demiryolu taşımacılığının özendirilmesi ve kombine taşımacılık imkânlarının artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir.

Güvenli, verimli, süratli ve kolay erişilebilir bir ulaştırma sistemi lojistik hizmetlerin etkin sunumu için kritik önemdedir. Ülkemizde dengeli bir modal dağılım için uzun dönemli planlamalar yapılmasına rağmen, artan ulaşım talebine karşı geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle tarihsel olarak karayolu odaklı büyüyen ulaştırma sistemi, kaynakların yoğunlukla karayoluna tahsis edilmesine sebep olmuş ve hâlihazırda büyük bölümü yüksek hizmet seviyesinde bulunan karayolu ağında arz fazlası oluşmuştur. Bununla birlikte artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının zamanında oluşturulamaması, yük ve yolcu taşımacılığının ağırlıklı olarak en esnek ulaştırma türü olan karayolu ağına yüklenmesine yol açmakta ve verimli olmayan bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede ulaşım maliyetleri, erişilebilirlik ve trafik güvenliği gibi unsurları temel alan ve türler arasında dengeli ve birbirini tamamlayıcı bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasını amaçlayan Ulusal Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı güncellenerek yayımlanmıştır.

Ayrıca lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış bulunduğundan etkin bir koordinasyonla lojistik mevzuatının düzenlenmesi, lojistik sektörüne yönelik standartların ve istatistiki altyapının oluşturulması yönündeki ihtiyaç önemini korumaktadır.

TABLO II: 40- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2020)

(Yüzde)

Yük (Ton-km)				
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-27	77,4	16,8	5,8 (1)	
Türkiye	88,3	6,7	5,0 (2)	
Yolcu (Yolcu-km)				
	Karayolu	Demiryolu (3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-27	89,2	5,1	0,2	4,0
Türkiye	93,6	0,5	0,4	5,5

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri 2021, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD.
(1) AB-27 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç suyolu taşıma verisidir.
(2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.
(3) Kent içi ulaşım taşımaları hariçtir.

2020 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında ülkemizin yüzde 6,7 olan demiryolu payının, yüzde 16,8 olan AB-27 ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında da Covid-19 pandemisinin etkisiyle ülkemizin yüzde 0,5 olan payı AB-27'nin yüzde 5,1 olan payının gerisinde kalmıştır. Bu durum karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte güçlü bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 41- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

					Yıllık Değişim (Yüzde)	
	Birim	**2020**	**2021**	**2022(1)**	**2021**	**2022**
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-km	1 436	2 246	3 158	56,4	40,6
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon-Ton-km	13 988	14 027	16 458	0,3	17,3
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-km	1 357	1 719	2 187	26,7	27,2
Denizyolu Ulaşımı(4)						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton	58,80	61,90	63,30	5,3	2,3
Türk Deniz Tic. Filosu Tonajı (300 Grt ve Üstü)	Bin DWT	6 287	6 122	6 025	-2,6	-1,6
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-km	16 948	23 017	27 433	35,8	19,2
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (5)	Milyon-Yolcu-km	34 692	73 044	136 414	110,1	86,7
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Yolcu-km	288 992	336 188	346 812	16,3	3,2
Yük Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Ton-km	272 913	311 818	317 524	14,2	1,8

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM, THY
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.
(3) İdari yük taşımaları hariçtir.
(4) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.
(5) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır.
(6) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında Eylül 2022 itibarıyla 176 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 28.722 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 349 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 42- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı (Eylül 2022)

(km)

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	3 633	-	-	-	-	-	3 633
Devlet Yolları	19 712	11 247	2	-	-	-	30 962
İl Yolları	6 032	25 574	247	302	339	1 625	34 119
Toplam	29 377	36 821	249	302	339	1 625	68 714

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü
(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2020 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 476, Polonya'da 664, Almanya'da 580 ve İspanya'da 521 iken Türkiye'de 157'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 41, Polonya'da 99, İspanya'da 55 ve Almanya'da 56 iken Türkiye'de 371'dir. Bu çerçevede trafik güvenliği konusu önemli bir sosyoekonomik sorun alanı oluşturmakta ve ülkemizde trafik kazalarının önlenmesine yönelik tedbirler önemini korumaktadır.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2021 yılı sonu itibarıyla 1.432 km'si hızlı tren hattı, 9.158 km'si konvansiyonel ana hat, 2.432 km'si iltisak hattı ve istasyon yolları olmak üzere toplam 13.022 km'dir. Toplam ağın yüzde 55'i sinyalli, yüzde 47'si ise elektrikli olup 2022 ve 2023 yıllarında tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

TABLO II: 43- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2020)

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Trafik-10^3)	Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Tren - 10^3)
	km / bin km^2	km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	41	3 147	12 400
Çekya	121	89	2 288	17 469
Almanya	110	47	4 220	26 659
Belçika	119	31	4 848	25 640
Avusturya	67	63	4 964	27 298
AB-27	49	42	2 909	17 681
Türkiye	**13**	**12**	**2 252**	**4 270**

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)
Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmekte olup banliyö yolcu taşımaları dâhil edilmiştir.

Mevcut demiryolu ağ yoğunluğu dikkate alındığında, hem nüfus hem de yüzölçümü bazında Türkiye'nin demiryolu ağında ve demiryolları üzerindeki hat başına düşen trafik ve tren sayısında AB-27 ortalamasının altında olduğu gözlenmektedir.

Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Bandırma-Bursa-Yenişehir, Mersin-Adana-Gaziantep demiryolu hatlarının yapım çalışmaları devam etmekte olup Ankara-Sivas yüksek hızlı tren hattının 2023 yılının ilk yarısında tamamlanarak hizmete açılması planlanmaktadır. Hâlihazırda yolcu talebini karşılamakta yetersiz kalan hızlı tren işletmeciliğinde hizmet kalitesi düzeyinin artırılması ve yapım çalışmaları devam eden altyapı ve üstyapı imalatlarının tamamlanmasıyla hızlı tren yolcu taşımacılığındaki artışın yükselmesi beklenmektedir. Bununla birlikte önümüzdeki yıllarda tamamlanması planlanan yüksek standartlı demiryolları sayesinde daha hızlı ve verimli yük taşımacılığı tesis edilecektir.

2022 yılında yurt içi demiryolu yük taşımacılığına hizmet edecek yatırımlar ile oluşan kapasite artışı neticesinde yüzde 17,3, yurt dışı yük taşımacılığında ise yüzde 27,2 düzeyinde artış gerçekleşmesi beklenmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmekte olup fiziki kapasitenin artışı için yeni yük ve yolcu vagonu imalatlarına da hız verilmiştir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin geliştirilmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımacılığında istenen gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

Denizyolu

Denizcilik Genel Müdürlüğü verilerine göre 2021 yılı sonu itibarıyla 12,6 milyon TEU konteyner ve toplam 526 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2022 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 7,1 artış ile 13,5 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 4,5 artışla 550 milyon ton olması beklenmektedir.

Limanlarda elleçlenen konteyner miktarı 2001-2011 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 21,6 artış göstermişken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyum noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2011-2021 yılları arasında yüzde 6,8'e gerilemiştir. Konteyner ticaretinin GSYH büyüme esnekliği 2001-2011 dönemi için yaklaşık 3,7; 2011-2021 dönemi için 1,3 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II: 44- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği (2020)

Limanlar	(Bin TEU)
Tanger-Med-Fas	5 771
Pire-Yunanistan	5 437
Valensiya-İspanya	5 415
Algeciras-İspanya	5 106
Barselona-İspanya	2 958
Gioia Tauro-İtalya	3 193
Ambarlı Limanları-Türkiye	**2 887**
Le Havre-Fransa (1)	2 445
Cenova-İtalya	2 353
Mersin-Türkiye	**1 948**
Marsilya-Fransa (1)	1 300
İzmir Aliağa-Türkiye	**1 275**
Trieste-İtalya (1)	687
Köstence-Romanya (1)	643
İzmir Alsancak-Türkiye	**436**

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri, TÜRKLİM
(1) Limanların Resmi İnternet Siteleri ve Faaliyet Raporları

2021 yılında ülkemizdeki 12,5 milyon TEU elleçleme hacminin yaklaşık yüzde 70'i Ambarlı limanları, Mersin, Kocaeli ve Tekirdağ limanlarında gerçekleştirilmiştir. Elleçlenen yükün yüzde 29'u ihracat kapsamında olup bu kapsamda elleçlenen yük miktarı bir önceki yıla göre yüzde 11 artış göstermiştir.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 50 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları A.O. tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı, Savunma Sanayii Başkanlığı denetiminde özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ile DHMİ denetimi altında özel sektör tarafından işletilen Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya ve İstanbul Havalimanlarıyla birlikte sivil trafiğe açık meydan sayısı 57'ye ulaşmıştır.

Altyapı ve pist sorunları nedeniyle orta ve büyük gövdeli uçakların iniş yapamadığı ve bu nedenle 2017 yılında uçuşlara kapatılan Tokat Havalimanı'nın kuzeydoğusuna yıllık 2 milyon yolcu kapasitesine sahip yeni bir havalimanı yapılmış olup söz konusu yeni havalimanı 25 Mart 2022 tarihinde hizmete açılmıştır. Eylül ayı sonu itibarıyla yeni havalimanı yaklaşık 54 bin yolcuya hizmet vermiştir.

Ordu-Giresun Havalimanından sonra Türkiye'nin deniz üzerine inşa edilen ikinci havalimanı olma özelliği taşıyan ve yıllık 3 milyon yolcu kapasitesine sahip Rize-Artvin Havalimanı, 14 Mayıs 2022 tarihinde hizmete açılmıştır. Söz konusu havalimanı Eylül ayı sonu itibarıyla 308 bin yolcuya hizmet vermiştir.

DHMİ bünyesindeki Ankara Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla Dalaman, İzmir Adnan Menderes, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Aydın Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminalleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilen İstanbul Havalimanı ile Sabiha Gökçen Havalimanı da ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcunun toplam yolcu trafiği içindeki payı 2021 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 68,3; dış hatlarda ise yüzde 96,9 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 10 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2021 yılı sonu itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 0,7 artış ile 558'e yükselmiştir. 525'i yolcu, 33'ü kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 104.464, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.593 tondur.

2021 yılında pandemi etkisinin geçmesiyle havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 87,3 artarak 59,7 milyon yolcu, iç hatlarda yüzde 37,6 artarak 68,5 milyon yolcu ve toplamda ise yüzde 57 artarak 128,35 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılındaki güçlü toparlanma ve 2022 yılı verileri göz önüne alındığında 2022 yılı sonunda toplam yolcu sayısının pandemi öncesi döneme oldukça yakınsayacağı beklenmektedir.

Havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 86'sı İstanbul, Antalya, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanlardan kapasite sınırına ulaşanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan altyapı imalatları tamamlanan Çukurova Bölgesel, Bayburt-Gümüşhane ve Yozgat Havalimanları projelerinin üst yapı imalatlarına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektörünün haberleşmedeki rolü giderek azalırken posta hizmetleri önemli bir ticaret altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. Pandemiyle birlikte güçlenen bu eğilimin önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir. Posta hizmetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımıyla geliştirilen yeni iş modelleri ve tüketici odaklı çözümlerle hizmet kalitesinin artırılması ise e-ticaret alanında firmaların rekabet gücünü destekleyici rol oynamaktadır.

12/12/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Posta Sektöründe Yetkilendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle Karayolu Taşıma Yönetmeliği ve posta sektörü mevzuatı arasındaki uyumsuzluklar giderilmiştir. Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Eylül 2022 itibarıyla 28'i ulusal düzeyde olmak üzere 43 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

Evrensel posta hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Eylül 2022 itibarıyla 1.106 müdürlük, 2.139 şube, 885 acente ve 40 mobil işyeri olmak üzere toplam 4.170 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 996'sı herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerinde hizmet sunmaktadır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe rekabetçi bir ortam sağlanarak sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlayan hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir hizmet sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ulaştırma modları arasındaki entegrasyon güçlendirilecek ve sektöre giriş engellerini ortadan kaldıracak tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.5. Özel demiryolu işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve demiryollarında serbestleşmenin geliştirilmesine yönelik ikincil mevzuat tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Tehlikeli Maddelerin Demiryolu ile Taşınması Hakkında Yönetmelik yeniden düzenlenecektir.
Lojistik faaliyetlerinde esneklik, hız, öngörülebilirlik, güvenlik, kalite, ölçek ekonomisi ve yenilikçilik gibi hizmet düzeyi parametreleri iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.2. Karayolu ağında can ve mal güvenliği ile çevre emniyetine yönelik önlemlerin geliştirilmesini teminen bu alandaki işletme denetimleri artırılacak ve etkinleştirilecektir	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Tehlikeli Madde Taşıyan Araç ve Üst Yapıların Teknik Muayeneleri Hakkında Yönetmelik yeniden düzenlenecektir.

Ülkemizdeki kamu ve özel sektörün liman yatırımları bütüncül bir bakış açısıyla koordine edilecek ve çevreye duyarlı, sürdürülebilir liman uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Küçük ölçekli, dağınık, verimsiz ve hizmet kalitesi düşük liman altyapısının önüne geçilebilmesini teminen Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından ilgili kurumlar koordine edilerek gerekli tedbirler alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Liman yatırımlarına ilişkin görev ve yetkiler gözden geçirilerek bu alanda yapılacak yatırımların koordineli yönetilmesini sağlamaya dönük mevzuat çalışması yapılacaktır.
Ulaştırma sektöründe bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını sağlayacak bir yapı tesis edilecek, ulaştırma altyapılarının yeterli hizmet seviyesinde tutulmasına yönelik gerekli yatırımlara ağırlık verilecektir. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Karayollarında önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacak; ağır taşıt trafiği 1.000 araçlık yıllık ortalama günlük trafiğin üzerinde olan güzergâhlarda BSK kaplama yapımına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Bilgi ve iletişim altyapısından yararlanılarak varlık yönetim sistemleri geliştirilmesi amacıyla karayolu ağında 5.000 km yolun envanter bilgileri güncellenecek, karar destek ve yönetim sistemleri geliştirilecektir. 2. Yıllık ortalama günlük ağır taşıt trafiği 1.000 aracın üzerinde olan güzergâhlar öncelikli olmak üzere BSK kaplama yapımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 511.3. Demiryolu altyapısı ve demiryolu araçlarında bakım-onarım faaliyetleri iyileştirilecek, önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Varlık Yönetim Sistemi Kurulması projesi kapsamında sistem tasarımı tamamlanacak ve mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 511.5. Karayolu ağında enerji ve zaman tasarrufunu, trafik güvenliğini, karayolu kapasitesinin etkin kullanımını sağlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) ile ilgili mimari yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü, İlgili Yerel Yönetimler	1. Ulusal AUS Mimarisi, yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tamamlanacak ve uygulamaya konulacaktır.
Karayolu trafik kazalarından kaynaklı ölüm, yaralanma ve hasarların en aza indirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		

Tedbir 512.1. Yol kullanıcılarının hata yapacağını kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemi içerisindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören Güvenli Sistem Yaklaşımı benimsenecek ve bu yönde kurumsal yapı tesis edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi Eşgüdüm Kurulu, Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi İzleme ve Yürütme Kurulu ile İhtisas Gruplarının toplantılarının periyodik olarak yapılmasına devam edilecektir. 2. 2021-2023 Eylem Planı kapsamında 441 Performans Göstergesinin hayata geçirilmesi için, kurumlar arasında eşgüdümün sağlanması, gelinen aşamanın izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik faaliyetlere devam edilecektir. 3. 2021-2030 Karayolu Trafik Güvenliği Strateji Belgesi'nin 2. uygulama adımı olan 2024-2027 Karayolu Trafik Güvenliği Eylem Planı paydaş kurumlarla birlikte hazırlanacaktır.
Tedbir 512.2. Karayolu ağındaki darboğazlar giderilecek, kaza kara noktaları iyileştirilecek ve toplam 2.872 km bölünmüş yol yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. 30 kaza kara noktası iyileştirilecektir. 2. Bölünmüş yol çalışmalarına kritik dar boğazların önceliklendirilmesi suretiyle devam edilecektir.
Tedbir 512.4. Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için yol teknolojilerindeki gelişmelerden de yararlanılarak denetimler etkinleştirilecek, yol kullanıcıları trafik güvenliği konusunda bilinçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, RTÜK	1. Hedef planlı denetimler kapsamında 80 milyon araç/sürücü trafik denetimine tabi tutulacaktır. 2. Trafik kazası kaynaklı can kayıplarının yüzde 8,3'e düşürülmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Kusurlu olarak en çok kaza yapan sürücülerden 5.000'ine Güvenli Sürüş Kuralları Eğitimi verilecek, üç eğitim filmi hazırlanarak sosyal medya üzerinden kullanılması sağlanacaktır. 4. Ülke genelinde yol kullanıcılarını trafik güvenliği hususunda bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında eğitim materyalleri bastırılacak, uzun vadede bireylere küçük yaşta trafikte güvenli davranma alışkanlığı kazandırmak maksadıyla trafik güvenliği eğitimlerine devam edilecektir. 5. Trafik kazasına karışan araç cinslerinin istatistiki bilgileri çıkarılarak kazaya karışan araçların kaza analizlerine göre özel denetimler yapılacaktır.

Tedbir 512.5. Elektronik Denetim Sistemlerinde anlık hız denetimi yerine ortalama hız denetimleri esas alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	1. PTS-EDS Projesi kapsamında; devlet ve il yolları ağında kazaların yoğun olarak meydana geldiği yerleri kapsayacak şekilde Kent Güvenlik Yönetim Sistemi (KGYS), Plaka Tanıma Sistemlerine (PTS) ait mevcut yazılım ve donanımlardan faydalanılarak 22 Ortalama Hız İhlal Tespit Sistemi kurulacaktır.
Demiryolu yolcu taşımacılığında tüketici odaklı talep yönetimi ile modern tren işletmeciliği yapılarak hizmet kalitesi artırılacak; hızlı, güvenli, emniyetli ve konforlu bir demiryolu ulaşımı tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.2. Daha dengeli bir modal dağılımın oluşturulması ve yolcu konforunun artırılması amacıyla yapım çalışmaları devam eden yüksek hızlı ve hızlı tren hatları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Ankara-İzmir demiryolu projesinde kalan altyapı ve üstyapı çalışmalarında ortalama yüzde 20 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır. 2. Ankara-İstanbul Hızlı Tren Projesi kapsamında Doğançay Ripajı 2 kesiminde yüzde 60 ve T-26 Tünelinde yüzde 95 düzeyinde fiziki ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 515.3. Yüksek hızlı tren hatlarında arz ve talep dengesi gözetilerek tren planlaması yapılacak ve ekspres seferler artırılarak seyahat süreleri kısaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Günlük YHT sefer sayısı 63'e çıkarılacaktır.
Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla sektörde rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.517)		
Tedbir 517.3. Posta sektöründe yeni teknolojilere ve AB mevzuatına uyumlaştırma amaçlı düzenlemeler gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. AB posta sektörü mevzuatı güncelleme çalışmaları takip edilecek ve gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. 2. Alternatif teslimat modellerine ilişkin usul ve esaslar hazırlanarak yeni teslimat modelleri düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif)	km	1 432	1 432	2 218
Demiryolu Yolcu Taşımacılığının Toplam İçerisindeki Payı (Karasal)	Yüzde	3,8	4,5	5,7
Çift Hatlı Demiryolu Uzunluğunun Toplam Ana Hat İçerisindeki Payı	Yüzde	14	15	18
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yükün Toplam Elleçlemeler İçerisindeki Payı	Yüzde	10,8	12,7	13,2
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transit Dâhil)	Milyon Kişi	128,6	181	215
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif)	km	28 546	29 000	29 516
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif)	km	3 532	3 635	3 843
BSK Kaplamalı Yol Ağı (Kümülatif)	km	29 028	30 201	31 480
İyileştirilen Kaza Kara Noktası	Adet	24	28	30
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	5 362	5 101	4 900

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

Covid-19 pandemisiyle birlikte toptan ve perakende ticarette büyük zorluklarla karşılaşılmış, kapanmaların da etkisiyle arz yönündeki daralmalar, tüketicilerin panik alımları ve temel gıda ürünleri başta olmak üzere hızlı tükenen temel ihtiyaç stoklamaları sağlıklı bir ticaret ortamı oluşmasını zorlaştırmıştır. Bu durum talep ve arz yönlü daralmayı beraberinde getirmiş, ticarete konu ürün gamının toplam ticaret içindeki payında değişikliklere yol açmıştır.

Pandemiyle mücadele kapsamında 2021 yılında aşılama sürecinde hızlanma, genişleyici para politikaları ve sosyal yaşam üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi küresel çapta toparlanmanın yaşanmasına neden olsa da ekonomide yaşanan arz-talep dengesizliği tümüyle aşılamadan Rusya-Ukrayna arasındaki çatışma boyutunda yaşanan gerilim dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. İki ülkenin gıda, enerji ve gübre gibi temel malların ana tedarikçilerinden olmaları ve birçok ülkenin yaptırımları tedarik zincirinin bozulmasına neden olmuş, özellikle lojistik ve enerji maliyetleri ile temel gıda ve endüstriyel emtia fiyatlarında önemli artışların yaşanmasını beraberinde getirmiştir.

2021 yılında ülkemizde GSYH yüzde 11,4 büyürken; toptan ve perakende ticaret yüzde 20,5; konaklama ve yiyecek hizmetleri ise yüzde 43,4 oranında büyümüştür. 2021 yılında toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 13,7; konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,3 olmuştur.

2020 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı; girişim sayısına göre yüzde 31,3, ciroya göre yüzde 41,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 45- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Toptan Ticaret	254	266	274	281	1 850	2 287	2 676	3 302
Perakende Ticaret	723	719	732	752	710	807	931	1 055
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	3 100	3 160	3 228	3 304	6 299	7 824	8 940	10 576
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	31,6	31,2	31,2	31,3	40,6	39,5	40,3	41,2

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, isim hakkı devri sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Haziran 2022 itibarıyla toptan ve perakende ticarette 4,26 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,63 milyon kişi istihdam edilmiştir. İstihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 13,8, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 5,3'tür.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Küçük girişimler elektronik pazar yerlerinde yer alarak tüketiciye erişim imkânlarını iyileştirmeye yönelmektedir. 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 39,6 ve yüzde 43,8 olmuştur. 2021 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 38,8 ve yüzde 44,6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 46- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2019	**2020**	**2021**	**2021 (1)**	**2022 (2)**
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	29 599	36 419	37 516	24 086	29 833
		Gerçek Kişi	9 666	12 105	10 827	6 922	6 527
	Kapanan	Tüzel Kişi	4 538	4 979	5 176	2 559	4 518
		Gerçek Kişi	7 943	9 997	9 251	5 964	6 208
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	34,7	35,4	33,7	33,8	33,9
		Gerçek Kişi	39,5	39	39,3	38,8	39,6
	Kapanan	Tüzel Kişi	32,3	312	30,1	31,3	32,7
		Gerçek Kişi	41,7	41,4	43,7	44,6	43,8

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri

(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.

(2) Ocak-Ağustos dönemi

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2011-2021 döneminde toptan ve

perakende ticaret sektöründe toplam 10,74 milyar ABD doları, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,09 milyar ABD doları uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir.

Covid-19 pandemisiyle birlikte ekonomik ve sosyal faaliyetlerin uzaktan sürdürülebilmesi ihtiyacı dijital dönüşümü hızlandırmış, e-ticaretin öneminin anlaşılmasıyla birlikte bu alandaki yatırımlar artmıştır. Mağazalar ve AVM'ler gibi fiziksel satış kanallarında alışveriş trafiği giderek azalırken, e-ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiş ve toplam ticaret içindeki payını yukarı çekmiştir. 2021 yılında ülkemizde e-ticaret hacmi geçen yıla oranla yüzde 69 artarak 381,5 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve bu harcamaların yüzde 92'sini yurt içi harcamalar oluşturmuştur. 2021 yılında e-ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 5,1 olarak gerçekleşmiş olup e-ticaretin genel ticarete oranı 2020 yılında yüzde 15,7 iken 2021 yılında 17,7'ye yükselmiştir. Ülkemizde 2020 yılında 256.861 olan e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 2021 yılı itibarıyla 484.347'ye yükselmiştir. Bu işletmelerin 26.442'si Elektronik Ticaret Bilgi Sistemine (ETBİS) kayıtlı hizmet sağlayıcı olarak faaliyet gösterirken, 472.604'ü e-ticaret pazaryerlerinde faaliyet göstermektedir.

İnternetten gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2013 yılında 34,6 milyar TL iken 2021 yılında 454,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde söz konusu tutar 486,9 milyar TL seviyesindedir. 2012 yılında yüzde 10,3 olan internetten alışveriş yapanların oranının 2022 yılı sonuna kadar yüzde 46,2'ye ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 47- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2013	2017	2018	2019	2020	2021
İşlem Adedi (Milyon)	168	329,8	444,1	607,1	848,9	1 351,9
İşlem Tutarı (Milyar TL)	34,6	99	138,9	190,1	260,4	454,5

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi
(1) Bilet ve poliçe ödemeleri gibi internetten kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

2021 yılında tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 538.090 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu başvurular 250.304'le en çok perakende ticaret sektörü kapsamında yapılmış olup bunu 98.880'le abonelik hizmetleri sektörü takip etmektedir.

Perakende işletmelerin açılış ve faaliyeti ile kapanışında gerekli başvuru ve diğer işlemlerin tek merkeze yapılmasını ve bu merkezden sonuçlandırılmasını sağlayacak Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) yazılım çalışmaları tamamlanmış olup paydaş sistemlerle yapılması gereken entegrasyon çalışmaları devam etmektedir. Sistemin uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirleyen yönetmelik çalışmaları da sistemle eşanlı yürütülmektedir.

Satış sonrası hizmetler kapsamında özel servis istasyonlarının tanıtım ve faaliyetlerinde "özel servis" ibaresini kullanma zorunluluğu ile tüm yetkili servis istasyonlarına ilişkin bilgilerin Ticaret Bakanlığınca kurulan Servis Bilgi Sistemine (SERBİS) kaydedilmesi zorunluluğunu getiren, garanti süresi bittikten sonra yedek parçanın temin edilememesi, servis istasyonunun bulunmaması gibi gerekçelerle tüketicilere satış sonrası hizmetin verilemediği durumlarda Ticaret Bakanlığınca belirlenen kullanım ömrü süresince üretici ve ithalatçılardan zararlarının tazminini talep edebilmesini sağlayan, devre tatil sözleşmeleri gibi birçok konuda tüketicilere yeni haklar getiren ve yenilenmiş ürünleri tanımlayan 7392 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile Kat Mülkiyeti Kanununda

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 01/04/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 01/10/2022 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

e-Ticaret sektöründe rekabeti bozucu veya sınırlayıcı faaliyetlerin engellenmesi, e-ticarette çok oyunculu bir yapının tesis edilmesi ve e-ticaretin sağlık bir şekilde büyümesi amacıyla 7416 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 07/07/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

"Net miktar" kavramını tanımlayan, indirimli olarak yapılan satışlarda, indirimden önceki satış fiyatının tespitinde indirimin uygulandığı tarihten önceki otuz gün içinde uygulanan en düşük fiyatın esas alınması, perakende olarak satışa arz edilen mal veya hizmetlere ilişkin etiket, tarife ve fiyat listelerinde bulunması zorunlu olan hususların Türkçe olarak düzenlenmesi, malın satış ve birim fiyatının net miktar üzerinden belirtilmesi gibi tüketicilerin bilgilendirilme hakkının korunmasına yönelik düzenlemeler yapan Fiyat Etiketi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 18/02/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile 5957 sayılı Sebze ve Meyve Ticareti ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup e-ticarette ürün güvenliği denetimlerinin yapılabilmesi amacıyla Uzaktan İletişim Araçları Yoluyla Piyasaya Arz Edilen Ürünlerin Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliğinin hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir. Bunların yanı sıra farklı idareler üzerinden yürüyen yapının toplulaştırılması, uygulama yeknesaklığının sağlanması ve mükerrerliklerin engellenmesi amacıyla bağımsız bir Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumunun kurulmasını öngören mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

b) Amaç

Kalite odaklı, yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla ülkemizin, ticaretin kolay ve güvenli yapıldığı, tüketici haklarının gözetildiği ve korunduğu önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım ve imalat sanayii sektörlerindeki gelişmeler ile tüketicilerin faydası gözetilerek toptan ve perakende ticaret sektöründe piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar giderilecektir. (Kalkınma Planı p.519)		
Tedbir 519.2. Toptan ticareti geliştirmeyi teminen toptancı hallerinin ve benzeri yapıların modernizasyonunu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Toptancı hallerine ilişkin ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.521)		
Tedbir 521.2. Bilinçli tüketimi yaygınlaştırıcı tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, RTÜK, Diğer İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Afiş, broşür, kamu spotu gibi tüketicileri bilgilendirici materyaller hazırlanacaktır.

Tedbir 521.3. Tüketicilere yönelik hizmet memnuniyet endeksi oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), RTÜK	1. Belirlenecek üniversite ve araştırma kuruluşları tarafından Türkiye genelinde her yıl yapılacak araştırmayla memnuniyet endeksi oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Lisanslı Depo Sayısı	Adet	159	164	165
Güven Damgası Alan e-Ticaret Sitesi Sayısı	Adet	71	90	100
e-Ticaret İşlem Hacmi (3)	Milyar TL	454,5	700	870
İnternet Üzerinden Alışveriş Yapanların Oranı	Yüzde	44,3	46,2	50

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) İnternet üzerinden gerçekleşen kartlı işlemler tutarıdır. (Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi)

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Gümrük hizmetlerinin etkinliğinin artırılması konusu birçok ülkenin gündeminde önemli yer bulmuş ve süreç içerisinde ikili ve bölgesel çalışmalar buna paralel olarak artmıştır. Hizmetlerin etkinliğinin artırılması, fiziki altyapının iyileştirilmesi, mevzuatın oluşturulması, kurumsal kapasite ve beşeri kaynakların geliştirilmesi, halkla ilişkilerin yoğunlaştırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması, risk temelli etkin kontrol mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve ilgili kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliğinin güçlendirilmesi bu çalışmaların ortak paydası olmuştur.

Bu kapsamda, ülkemizde de pek çok adım atılmış olup gümrük idarelerinde sürdürülen modernizasyon ve yapım projelerinin tamamlanarak yeni gümrük tesislerinin hizmete açılmasına önem verilmiştir. Mevcut durumda ülkemizde 19 Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü faaliyet göstermekte ve bunlara bağlı 167 Gümrük Müdürlüğü bulunmaktadır. (154 adedi faal durumda iken, 13 adedi faal değildir.) Günümüzün değişen şartlarına uyum sağlanması amacıyla gerekli görülen müdürlüklerde modernizasyon çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanı sıra yapımı devam eden gümrük müdürlükleriyle güvenli ticaret, işlem sürelerinin kısaltılması, kaçakçılığın önlenmesi gibi konularda iyileşme sağlanarak gümrük hizmetlerinde sürecin daha etkin bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, 2022 yılında Türkgözü, Gürbulak ve Pazarkule Gümrük Kapıları ile Erzurum Gümrük Müdürlüğünün inşaat çalışmaları devam etmekte, Türkgözü ve Pazarkule Gümrük Kapıları ile Erzurum Gümrük Müdürlüğünün inşaat çalışmalarının 2023 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

Gümrük sektörü Covid-19 pandemisinin olumsuz etkilediği sektörlerin başında gelmekle beraber; pandemiyle mücadele kapsamında 2021 yılında aşılama sürecinde hızlanma, genişleyici para politikaları ve sosyal yaşam üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi küresel büyümede bir toparlanma yaşanmasını sağlamıştır. Normalleşme sürecinin başlamasıyla beraber gümrük işlemlerinin yeniden canlanması ve kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.

2021 yılında işlem yapılan toplam gümrük beyanname sayısı, önceki yıla göre yüzde 15,4 artarak 12.659.526'ya yükselmiştir. 2022 yılı Ocak-Temmuz döneminde ihracat ve ithalat yapan toplam firma sayısı 126.557 olmuştur.

İhracatta Kâğıtsız Gümrük Projesi kapsamında, ihracat sürecinin hızlandırılarak maliyetlerin düşürülmesi ve arşiv maliyetlerinin ortadan kaldırılması beklenmektedir. Proje, tüm Gümrük Müdürlüklerinde uygulanmakta olup kâğıtsız gümrük idareleri hedefi doğrultusunda antrepo beyanname eklerinin de kâğıtsız ve e-imzalı olarak tüm Gümrük Müdürlüklerinde işlem görmesi sağlanmıştır.

Güvenilir firmalara gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan ve 2013 yılında uygulamaya konulan Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü kapsamında yetki verilen firma sayısı 10/08/2022 tarihi itibarıyla 635'e ulaşmıştır. Diğer yandan, 2014 yılında başlatılan Tek Pencere Sistemine Ağustos 2022 itibarıyla dâhil olan kurum sayısı 22'ye ulaşmış ve belge sayısı 170'e yükselmiştir.

Sanayi üretiminde katma değerin artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik olarak son yıllarda yüksek miktarda yatırım yapılan tarama sistemlerinin ülkemizde geliştirilmesi amacıyla yürütülen Yerli ve Milli Tarama Sistemi Projesi kapsamında üretilen ilk yerli tarama sistemi, testlerden geçirilmiş ve nihai kurulum sahasında faaliyete alınmıştır. Sistemin teminine devam edilecek olup ürün çeşitliliğine gidilerek yarı sabit sistemlerin yanı sıra mobil ve geri yansıma teknolojili sistemlerin de geliştirilmesi konusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Uluslararası ticaretin yasal zeminde gerçekleşmesini sağlamak için yürütülen risk analizi faaliyetleri kapsamında Risk Analizi Teknik Altyapısının Güçlendirilmesi (Veri Madenciliği) Projesiyle yakalama oranları yükselmiş ve kaçakçılıkla daha etkin mücadele edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, kırmızı hat oranlarının en iyi ülke uygulamaları seviyesine ulaşmasını hedefleyen proje kapsamında gümrüklerde daha hızlı ve etkin kontrollerin gerçekleşmesi sağlanmış buna bağlı olarak zaman ve maliyetlerden tasarruf edilmiştir.

Havayoluyla gerçekleştirilen dış ticaret süreçlerinde işlemleri yavaşlatan fiziki belge kullanımının ve mükerrer işlemlerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen Mobil Uygulamalarla Desteklenerek Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi Projesiyle paydaşlar arasında bilgi alışverişinin elektronik olarak gerçekleştirilmesi sağlanacak olup projenin 2023 yılı içerisinde tamamlanması öngörülmektedir.

4458 sayılı Gümrük Kanunu ve ilgili mevzuat kapsamında, teknik yeterliliğin güvenilir bir göstergesi olarak hem ulusal hem uluslararası saygınlık ifade eden Gümrük Laboratuvarlarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi ve birbirleriyle uyumlu şekilde faaliyet göstermesi için çalışmalar sürdürülmektedir. 2013 yılında Türk Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilmiş olan Ege Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğünün bağlantı idarelerinden İzmir Laboratuvar Müdürlüğü kapsam genişletme çalışmaları sonucunda yeni metotlar akredite etmiştir. Buna bağlı olarak tüm laboratuvar müdürlüklerince akredite metot sayılarının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Tasfiyelik eşyanın satışına yönelik olarak 2022 yılının ilk yedi ayında 7.431 e-ihale gerçekleştirilmiştir. Toplam satış hasılatı ise bir önceki yılın aynı döneminde elde edilen 330,9 milyon TL'ye göre yüzde 29 oranında artış göstermiş ve 426,9 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

10/08/2022 tarihine kadar sekizi kurum personeli olmak üzere 26 yetkilendirilmiş gümrük müşaviri yetki belgesi, beşi kurum personeline olmak üzere 81 gümrük müşaviri izin belgesi, altısı kurum personeline olmak üzere 263 gümrük müşavir yardımcısı izin belgesi düzenlenmiştir.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda, bürokrasinin ve maliyetlerin azaltılması, ticaretin ve seyahatin kolaylaştırılması, etkin kontrol yöntemlerinin uygulanarak kaçakçılığın önlenmesi ve işlemlerde şeffaflığın ve öngörülebilirliğin esas alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Farklı kurumlarca yürütülen kontrol, izin ve onay süreçleri ile bu işlemler için aranan belgeler ilgili kurumlar tarafından yerindelik açısından incelenerek daha rasyonel hale getirilecek ve dijitalleşme ile birlikte bürokrasi azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.3. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara hâlihazırdaki düzenlemelerde sağlanan kolaylıklar hayata geçirilecek, bu firmalara ilave kolaylıklar sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhracatta Yerinde Gümrük İzninin, koşullara bağlı kalmaksızın tüm Yetkilendirilmiş Yükümlü Statü sahibi firmalara yaygınlaştırılması faaliyeti kapsamında bürokrasinin azaltılmasına yönelik analiz ve mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Gümrük hizmetleriyle ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon güçlendirilecek ve tek elden yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.4. Hudut kapılarında görev yapan tüm kurumlarda 7/24 çalışma uygulamasına geçilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından Türkiye Gümrük Bölgesi giriş kapılarında gerçekleştirilecek denetimlerin 7/24 çalışma esasına uygun olacak şekilde yürütülmesi amacıyla anılan Bakanlıklarda yeterli sayıda personel görevlendirilmesinin takibi sağlanacaktır.
Gümrük işlemlerinde etkinliğin artırılmasına yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Yeni Bilge Projesi hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gerçekleştirilen hizmet alımı ve projeye ilişkin belgeler uyarınca, gerekli dönüşüm ve yenileme çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Fiziki ortamda yürütülen işlemler dijital ortama aktarılarak gereksiz işlem adımları kaldırılacaktır.

Uygulamada yeknesaklığın sağlanmasını teminen gümrük iş süreçlerinde yetki ve sorumluluklar daha belirgin hale getirilecek, insan kaynaklarının nitelik ve niceliği yükseltilecek, uzmanlaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.1. Gümrük personeli, ihtiyaç duyulan yer ve bölümlerde becerileri ve uzmanlığı esas alınarak görevlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yer değişimine tabi unvanlarda görev yapmakta olan personele ilişkin Bakanlığın Yer Değiştirme Yönetmeliği kapsamında söz konusu personelin mevcut sayıları ile tüm idarelerin personel ihtiyaç durumu göz önünde bulundurularak yer değiştirme işlemleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 527.2. Personel ihtiyacı belirlenerek, ihtiyaç duyulan sayı ve özelliklerde personel istihdamı sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhtiyaç duyulan sayı ve özelliklerdeki personel; eğitim, beceri, yeterlik ve uzmanlık kriterleri esas olmak üzere istihdam edilecektir.
Tedbir 527.3. Gümrük personeline yönelik uygulamalı hizmet içi ve ortak eğitimler verilecek ve destekleyici rehberler yayımlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İlgili kurumlarla işbirliği yapılarak personelin ihtiyaç duyduğu konularda hizmet içi eğitim programları düzenlenecektir.
Ticaret erbabı ve yolcuların iş ve işlemlerinde gümrük mevzuatına uyumunun artırılması kapsamında, mükelleflerin ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelerin güncel, doğru, anlaşılır ve kolay erişilebilir şekilde yayımlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.528)		
Tedbir 528.3. STK'larla işbirliği içerisinde gümrük hizmetleri hakkında bilgi düzeyini artırmaya yönelik seminer ve eğitimler düzenlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili STK'lar	1. Sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde çalışılarak gümrük hizmetleri hakkında bilgi düzeyini artırmaya yönelik yüz yüze veya çevrimiçi seminer ve eğitimler düzenlenecektir.
Gümrük kontrollerinde ve kaçakçılıkla mücadelede etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.529)		
Tedbir 529.3. Veteriner sınır kontrollerinin etkin yapılabilmesi amacıyla, İstanbul Havalimanı ve Sabiha Gökçen Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlüklerinin hizmet binaları yapılacak, Ambarlı, Tekirdağ limanlarında yer sorunları çözülecek, ihtiyaç duyulan makine-teçhizat temin edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. İstanbul Havalimanı Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlüğü (VSKNM) hizmet binası yapımına ilişkin çalışmalara devam edilecektir. 2. Özel mülkiyete ait liman işletmelerinden Ambarlı, Derince ve Tekirdağ VSKNM ile Sabiha Gökçen VSKNM'nin yer sorunlarının çözümüne ilişkin çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Toplam YYS Sahibi Firma Sayısı	Adet	580	600	620
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	2,1	2,0	1,9
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	4,2	4,0	3,6
İlk 4 Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	87	88	90

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

2021 yılında aşı uygulamalarının başlaması ve önlemlerin gevşetilmesiyle büyüme beklentisi hâkim olmuş olsa da son çeyrekte Omicron varyantının ortaya çıkması ve bazı ülkelerin kapanma önlemlerini yeniden alması, beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sonrası yeni inşaat işlerinin başlaması için yaşanan talep fazlalığı karşısında arzın yetersiz kalması, emtia fiyatlarında yükselişe neden olmuştur. 2022 yılının ilk çeyreğinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, iki ülkenin de önemli mineral ve enerji ihracatçılarından olması nedeniyle başta enerji ve gıda fiyatları olmak üzere küresel enflasyon üzerindeki yukarı yönlü baskıyı daha da artırmıştır.

Küresel gelişmelerin inşaat sektörüne olumsuz etkisi, 2021 yılının ardından 2022 yılında da devam etmiş; sektör yatırımlarındaki düşüş ve girdi maliyetlerindeki artışlar, faaliyetleri durma noktasına getirmiştir. Sektörün temel girdileri arasında yer alan demir, çelik, kütük, çimento gibi emtia fiyatlarındaki önemli artışlar, inşaat maliyetlerini de artırmıştır. OECD tarafından çelik piyasasına yönelik 2022 yılı ikinci çeyrek için yayımlanan rapora göre çelik ve inşaat demiri fiyatları, 2021 Aralık ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre sırasıyla yüzde 31 ve yüzde 42 daha yüksek gerçekleşmiştir. Hurda fiyatı, yıllık yüzde 234 artarken demir cevheri fiyatı yüzde 26 gerilemiştir.

2022 yılının başından itibaren aralıksız artışla devam eden mevcut inşaat işleri, Ağustos ayında bir önceki aya göre 1,7 puanlık düşüş yaşamıştır. Yeni alınan inşaat işlerindeki artış, Haziran ve Temmuz dönemi için sınırlı olurken; Ağustos ayında yeni siparişler bir önceki aya göre 0,1 puan azalmıştır. Sektördeki fiyat dalgalanmaları ve belirsizlikler, yatırımcıların yeni yatırımlara yönelmesi önünde engel teşkil etmektedir.

TÜİK verilerine göre inşaat maliyet endeksi, Temmuz 2022'de bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 114,74 artarken; malzeme endeksi yüzde 26,46, işçilik endeksi yüzde 83,39 artmıştır. Bina dışı yapıların (kamu alt yapı projeleri) inşaat maliyet endeksinde de bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 129,10 artış meydana gelmiştir.

08/04/2022 tarihli ve 7394 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeyle 01/04/2022 tarihinden önce yapılan ve düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla devam eden yapım işlerine ilişkin sözleşmelerde, ek fiyat farkı, süre uzatımı ve sözleşmenin feshi imkânı tanınmıştır. 5203 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Ek Fiyat Farkı düzenlemesi yapılmıştır. 5546 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla şartsız tasfiye hakkı, ek fiyat farkı ve artırımlı fiyat farkı ödemesini içeren yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca yayımlanan Yapı Yaklaşık Birim Maliyetleri Hakkında Tebliğ, 18/02/2022, 21/06/2022 ve 13/09/2022 tarihlerinde olmak üzere bu yılın ilk üç çeyreğinde üç kez yayımlanmıştır. İlk tebliğde yer alan yaklaşık birim maliyetler, ikinci tebliğde yüzde 43'lük; ikinci tebliğde yer alan yaklaşık birim maliyetler, üçüncü tebliğde yaklaşık yüzde 8-9'luk bir artışla güncellenmiştir.

TABLO II: 48- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2019	2020	2021	2022
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	5,4	5,2	5,1	5,4(1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	-8,6	-5,5	-0,6	-10,9(2)
GSYH Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	0,9	1,8	11,4	7,6(2)

Kaynak: TÜİK
(1) Nisan-Haziran Dönemi
(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

Sektörün negatif büyüme hızında 2021 yılı için önceki yıllara kıyasla iyileşme gözlenirken GSYH payında kayda değer bir değişim yaşanmamıştır. 2022 yılı ilk iki çeyrekte sırasıyla yüzde 7,2 ve yüzde 7,7'lik küçülme yaşayan sektör; 2021 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren devam eden küçülme trendini sürdürmüştür. GSYH büyüme hızı ile inşaat sektörü büyüme hızı arasındaki fark, sektörün büyüme üzerindeki etkisinin azaldığını göstermektedir.

TABLO II: 49- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2019	2020	2021	2021(1)	2022(1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 566	1 534	1 770	1 703	1 728
İstihdam Payı (Yüzde)	5,6	5,8	6,1	6,0	5,7

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Türkiye'nin önemli istihdam kaynaklarından biri olan inşaat sektörü istihdamına bakıldığında 2022 yılı Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre artış görülse de istihdamdaki payının azaldığı görülmektedir.

Bir daireli ikamet amaçlı binalar ile iki veya daha fazla daireli ikamet amaçlı binaların sayıları, 2022 yılının Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yaklaşık yüzde 7 ve yüzde 48 artmıştır. 2022 yılı ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğiyle kıyaslandığında yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların daire sayısı yüzde 22,5 ve yüzölçümü yüzde 20,1 artmıştır.

TABLO II: 50- Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Yüzölçümlerinin Dağılımına Göre İlk Beş Bina Sınıfı

(Bin m^2)

	2019	2020	2021	2021(1)	2022(1)
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	3 408	3 370	5 011	1 890	2 779
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	114 714	94 267	94 250	42 329	45 168
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	9 920	6 022	6 014	3 030	2 054
Kamu Eğlence, Hastane, Eğitim veya Bakım Binaları	7 506	6 675	5 118	2 571	1 937
Sanayi Binaları ve Depolar	5 969	4 696	6 626	2 571	2 408

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi değerleri esas alınmıştır.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre yurtdışı müteahhitlik firmaları 1972 yılından 2022 Ağustos ayı sonuna kadar 131 ülkede 460,9 milyar ABD doları değerinde 11.346 proje üstlenmiştir. Firmaların üstlendiği projelerin ortalama proje bedeli zirve noktasına yaklaşık 84 milyon ABD dolarıyla 2015 yılında ulaşmıştır. 2021 yılında yaklaşık 72 milyon ABD doları olarak gerçekleşen ortalama proje bedeli, 2015 yılı değerine yaklaşmıştır. Firmaların en çok projeyi gerçekleştirdiği ülkeler arasında Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri yer almaktadır. Türk müteahhitler için en önemli yurt dışı pazarı, ilk sırada yer alan Rusya'dır.

TABLO II: 51- Yurtdışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler

Ülke	2021		Ülke	1972-2022 Eylül	
	(Milyon ABD Doları)(1)	(Yüzde Pay)		(Milyon ABD Doları) (1)	(Yüzde Pay)
Rusya	11 017	35,8	**Rusya**	95 386	20,6
Irak	3 624	11,8	**Türkmenistan**	50 011	10,8
Tanzanya	1 908	6,2	**Irak**	32 115	6,9
Ukrayna	1 642	5,3	**Libya**	29 344	6,3
Zambiya	1 353	4,4	**Kazakistan**	27 014	5,8

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin Toplam Bedeli

Türk müteahhitlerin 1972-2002 döneminde üstlendiği toplam taahhüt tutarı 50 milyar ABD dolarıyken, bu tutar 2002 yılından bu yana 400 milyar ABD dolarını aşmıştır. Hedef ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, Covid-19 etkileri ve konjonktürel sorunlara rağmen 2021 yılında 30,8 milyar ABD doları değerinde 431 proje üstlenilmiştir.

TABLO II: 52- Yurtdışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2021		Sektörler	1972-2022 Eylül	
	(Milyon ABD Doları)(1)	(Yüzde Pay)		(Milyon ABD Doları) (1)	(Yüzde Pay)
Enerji Santrali	7 949	25,8	Konut	64 191	13,9
Demiryolu	4 599	14,9	Karayolu/Tünel/Köprü	61 027	13,2
Karayolu/Tünel/Köprü	4 491	14,6	Enerji Santrali	39 224	8,5
Konut	2 990	9,7	Ticaret Merkezi	33 958	7,3
İçme Suyu/Arıtma Tesisi	2 774	9	Havalimanı	30 413	6,6

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin toplam bedeli

Yurt dışı müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin dağılımına bakıldığında ilk sırayı 1972'den 2022 yılının Eylül ayına kadar konut projeleri, 2021 yılında ise enerji santrali projeleri almıştır. 2021 yılı sektörel dağılımında konut projeleri payının yüzde 9,7 olması firmaların katma değeri yüksek altyapı projelerinde daha fazla yer aldığını göstermektedir.

b) Amaç

İnşaat sektörünün, nitelikli arz ve talep temelinde kaliteye dayalı rekabet üzerine kurulu, insan odaklı ve çevreyle barışık, tasarım ve teknolojik kabiliyetleri ile Ar-Ge kapasitesi ve katma değeri yüksek bir yapıya kavuşturulması, yurt dışında ise küresel bir marka haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetlerinin gelişimi desteklenmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.1. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. Yurt dışı teknik müşavirlik hizmetlerine yönelik destek sağlanmaya devam edilecektir. 2. Hedef ülkelere heyet ziyaretleri gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	145,7	150	200
Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	30,8	20	25

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.12. Yönetim Danışmanlığı

a) Mevcut Durum

Yönetim danışmanlığı, kamu veya özel sektördeki kurum ve kuruluşlara finans, insan kaynağı, kalite yönetimi, kurumsal yapılanma, süreç yönetimi gibi önemli alanlarda katkı sağlaması açısından etkinlik ve verimliliğinin artırılmasında önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde hâlihazırda küresel danışmanlık firmalarının yanı sıra yönetim danışmanlığı alanında uzmanlaşmış küçük, orta ve büyük ölçekte firmalar ile bireysel danışmanlar da bulunmaktadır. Yönetim danışmanlığı alanında faaliyet gösteren firmaların uluslararası ve ulusal meslek standartlarına uyumlu olması, sertifikalı yönetim danışmanı statüsünün kazanılması açısından önem arz etmektedir. Yönetim danışmanlığı alanında 2017 yılında Uluslararası Standardizasyon Kuruluşu tarafından yayımlanan ISO 20700 ve 2011 yılında Avrupa Standardizasyon Komitesi tarafından yayımlanan EN 16114 standartları uluslararası alanda standardizasyonun sağlanması açısından geçerliliğini sürdürmektedir. Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından onaylanan Ulusal Meslek Standartları (Yönetim Danışmanı-Seviye 6 ve Seviye 7) da yönetim danışmanlığı alanında faaliyet gösteren firmaların ulusal meslek standartlarıyla uyumlu hale gelmesi açısından önemini korumaktadır. Mesleki Yeterlilik Kurumunun 08/12/2021 tarihli ve 2021/157 sayılı Kararıyla uygun görülen değişiklik kapsamında Ulusal Meslek Standardı (Yönetim Danışmanı-Seviye 6) 22/02/2022 tarihli ve 31758 sayılı Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

20/05/2020 tarihli ve 31132 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2564 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla yürürlüğe giren Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma

Destekleri Hakkında Karar kapsamında döviz kazandırıcı hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmalara uygulanan markalaşma destekleri arasında danışmanlık giderlerinin karşılanmasına yönelik destekler de yer almaktadır. İşbirliği kuruluşlarına, marka destek programı ve TURQUALITY destek programı kapsamındaki şirketlere ve kuruluşlara danışmanlık faaliyetlerine ilişkin giderlerin karşılanmasına yönelik birtakım destekler sağlanmaktadır. Karar ekinde yer alan danışmanlık faaliyetleri arasında yönetim danışmanlığı da yer almaktadır. Yönetim danışmanlığı finans, değer zinciri, değişim, fiyatlama ve karlılık, insan kaynakları, iş geliştirme ve iş sürekliliği, kalite, kriz, marka, risk yönetimi ve süreç yönetimi gibi alanlarda yürütülen danışmanlık faaliyetlerini kapsamaktadır.

Ülkemizin rekabet avantajına sahip olduğu ve markalaşma potansiyeli olan ürün gruplarına sahip firmaların markalaşmasına destek sağlayan TURQUALITY programı kapsamında firmalara ön inceleme aşamasında destek sağlayan yönetim danışmanlığı firmaları bulunmaktadır. Yerli firmalardan hizmet alımlarının yaygınlaşması için ülkemizde yer alan yönetim danışmanlığı firmalarının uluslararası pazarlarda marka haline gelmesi yönünde teşvik ve destek mekanizmalarının güçlendirilmesinde fayda görülmektedir. Yönetim danışmanlığı hizmet alım sürecinin verimli bir hale getirilmesinin yanı sıra firmaların, kamu kurum ve kuruluşlarının sorunlarına çözüm önerileri geliştirebilen, yurt içinde faaliyet gösteren yabancı firmalarla rekabet gücüne sahip Türk firmalarının yer alması da önem arz etmektedir.

Ülkemizde yönetim danışmanlığının gelişmesi bu sektörde önemli bir müşteri durumunda olan kamunun bu alanda elde ettiği çıktıların kalitesinin artırılmasında önemli bir yere sahiptir.

On Birinci Kalkınma Planında ilk kez yer alan yönetim danışmanlığının ülkemizde geliştirilebilmesi için arz ve talep yönlü farkındalığın artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Yönetim danışmanlığı alanında mesleki yeterliliklerin belgelendirilmesine yönelik örgütsel yapı ve süreçlerin belirlenmesinin gerekliliği önemini korumaktadır. Yönetim danışmanlığı hizmetlerinde kalitenin artırılması amacıyla yönetim danışmanlığı hizmetlerinden faydalanması zorunluluğu bulunan kamu kuruluşlarına yönelik bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenmesi gerekmektedir.

b) Amaç

Yönetim danışmanlığı hizmetlerinin, özel sektör ve kamuya bilgiye dayalı, nitelikli, öngörülü ve stratejik destek sağlayan, ülkemizin yakın coğrafyasına ve gelişmiş ülkelere hizmet ihracı yapabilen bir sektör konumuna getirilmesi ve ülke kalkınmasında rol alması temel amaçtır.

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Ülkemizde son yıllarda fiziki imkânların büyük oranda artırılmasıyla eğitime erişimde önemli mesafe kat edilmiş olup bundan sonraki süreçte öğretmen nitelikleri başta olmak üzere eğitimin niteliğinin artırılması hedeflenmektedir. Eğitim sisteminde bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, fırsat eşitliğine dayalı, kaliteyi yükselten bir dönüşüm programı uygulanmaktadır. Kapsayıcı, fırsat eşitliğine dayalı kaliteli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimin sağlanması en önemli eğitim politikaları arasındadır. Başta iklim değişikliğiyle mücadele olmak üzere sürdürülebilir kalkınma bilincinin tüm bireylerde

oluşturulması ve yaşanabilir bir gelecek için sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesinde eğitim sistemine önemli bir görev düşmektedir.

Covid-19 pandemisi sonucunda, eğitim kurumlarında gelecekte olması muhtemel krizlere karşı esnek ve kapsayıcı cevap verme kabiliyeti geliştirmenin ve bu doğrultuda bilişim ve teknoloji altyapısının güçlendirilerek uzaktan eğitim faaliyetlerinin çeşitlendirilmesinin önemi tecrübe edilmiştir. Pandeminin olumsuz etkisi nedeniyle yaşanan öğrenme kayıplarının önüne geçilmesi ve kazanımların artırılması için İlkokullarda Yetiştirme Programına (İYEP) ve Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına devam edilmektedir.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması faaliyetleri neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı, 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde yüzde 61,2 olarak gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik düzenlemesi ile ana sınıfı açılması için gerekli olan 10 öğrenci sayısı, nüfusu az ve dağınık olan köy ve benzeri yerleşim yerleri için 5'e indirilmiştir. Bu doğrultuda, öğrenci sayısı açısından ana sınıfı açılamayan bölgelerde yeni eğitim ortamı yaratılması sağlanmıştır. Önümüzdeki dönemde, erken çocukluk eğitiminin 5 yaş için zorunlu olması ve niteliğin artırılmasına yönelik ortak kalite standartlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde brüt okullaşma oranı ilköğretimde yüzde 96,4; ortaöğretimde ise yüzde 116,1'e ulaşmıştır. Ortaöğretim sisteminin süreç odaklı, akademik beceriler ile birlikte diğer gelişim alanlarını da dikkate alan, bireysel farklılıklara duyarlı, teknolojinin doğru ve etkin kullanıldığı bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Öğretmenlerin nitelikleri ve seçimi, mesleki gelişimlerini ve kariyer basamaklarını düzenleyen Öğretmenlik Meslek Kanunu 14/02/2022 tarihli ve 31750 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan ve 12/05/2022 tarihli ve 31833 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Aday Öğretmenlik ve Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yönetmeliğiyle öğretmenlerin adaylık süreci, öğretmenlik mesleğine atanma, öğretmenlik kariyer basamakları, uzman öğretmen ve başöğretmen olmak için gerekli usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Beşeri sermayenin ekonominin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi ve becerilerinin güncellenmesi hususunda mesleki eğitimin kritik bir rolü bulunmaktadır. Meslekî ve teknik eğitimde niteliğin artırılmasına yönelik özel sektörle işbirliği çerçevesinde protokoller yapılmakta ve sektörün ihtiyaç duyduğu alanlarda müfredat güncellenmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer yandan mesleki ve teknik liselerin teknolojik gelişmelere uygun olarak fizikî altyapısını güçlendirmeye yönelik atölye ve laboratuvar donanımları yenilenmektedir. Ayrıca, 25/12/2021 tarihli ve 31700 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7346 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununda düzenleme yapılmış, staj veya tamamlayıcı eğitim gören öğrencilerin işletmelerdeki eğitimleri için ödenen devlet desteği ödeme süresi beş eğitim-öğretim yılından 10 eğitim-öğretim yılına çıkarılmıştır. Söz konusu Kanun düzenlemesiyle mesleki eğitim merkezi programlarında öğrenim gören ve kalfalık yeterliğini kazanan 12'nci sınıf öğrencilerinin alabilecekleri ücret alt sınırı, net asgari ücretin yüzde 30'undan yüzde 50'sine yükseltilmiş ve mesleki eğitim merkezi öğrencilerine işletmeler tarafından ödenebilecek en az ücret tutarının tamamı devlet desteği kapsamına alınmıştır. Yapılan düzenlemeyle uygulamalı eğitime ağırlık vermek ve işverenlerin meslekî eğitimde daha fazla katılımcı olması amaçlanmıştır.

Eylül 2022 itibarıyla 129 devlet üniversitesi, 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumu bulunmakta olup her ilimizde yükseköğretim hizmeti gerçekleştirilmektedir.

Covid-19 pandemisiyle birlikte uzaktan eğitim alanında hukukî düzenlemeler yapılmış ve yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitim ve bilişim altyapısının güçlendirilmesine yönelik yatırımlara devam edilmiştir. Pandeminin etkilerinin azalmasıyla birlikte eğitimde normalleşme adımları hayata geçirilmiş ve 2021-2022 eğitim öğretim döneminde yüz yüze eğitime başlanmıştır. Covid-19 pandemisi, uzaktan eğitimin geleneksel eğitimi tamamlayıcı bir role sahip olduğunun anlaşılmasına imkân tanımıştır. Bu kapsamda yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimin avantajlarını barındıran hibrit eğitim ortamlarının uygulanmasına ve tasarlanmasına devam edilecektir. Son yıllarda, ilk kademelerde olduğu gibi yükseköğretim kademesinde de eğitime erişim sorunu ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında özellikle 2006 yılı ve sonrasında kurulan üniversiteler ile doğal afetlerden ötürü eğitim yapıları zarar görmüş üniversitelerin altyapı ve üstyapı yatırımlarına ağırlık verilmektedir. Üniversitelerdeki eğitimin niteliğinin ve yükseköğretim sisteminin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Üniversitelerin misyon bazında farklılaşması hedefiyle 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında 2022 yılı itibarıyla 22 üniversite desteklenmektedir. Üniversitelerin bulundukları bölgedeki kalkınma potansiyelini harekete geçirmeleri amacıyla tarım ve havza bazlı kalkınma, hayvancılık, sağlık ve çevre, ormancılık, tekstil, jeotermal, akıllı lojistik ve bütünleşik bölge uygulamalarıyla makine ve imalat teknolojileri alanlarında desteklenen projeler ile üniversite sanayi işbirliğinin kurulması ve bölgede üretilen ekonomik değerin artırılması amaçlanmaktadır. Diğer yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla Araştırma Üniversiteleri Programı da sürdürülmektedir.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmaları kapsamında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılında 73 bin iken 2022 yılında 224 bin seviyesine ulaşmıştır. 2018-2022 dönemini kapsayan Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi'nde uluslararasılaşma alanında erişimin artırılmasına yönelik temel politikalar uluslararası öğrenci ve öğretim elemanı sayısının artırılmasına yönelik çeşitli stratejik amaç ve hedefler etrafında şekillenmiştir. Strateji belgesinin temel bileşenleri; dünya çapında tanınır ve küresel sıralamalarda üst sıralarda yer alacak üniversite profili ve nitelikli beşeri sermaye yaratılması ile kültürel etkileşim gibi uluslararasılaşmanın uzun vadeli getirileri olarak konumlanmıştır. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi'nin (2023-2027) erişim, kalite ve kurumsal kapasite temalarının birbirini besleyeceği mekanizmalar ile bu alandaki hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kurumlar arası yetki paylaşımı ve görev dağılımının dünya genelindeki ülkelerin alana yönelik strateji dokümanları ile kıyaslanması suretiyle hazırlanması önem arz etmektedir. Söz konusu belgede öğrenci seçim ve kabul süreçleri konusundaki kriterlere yer verilmesi, marka değeri yaratacak üniversitelerin belirlenmesinde program bazlı kontenjan dağılımı hususlarının dikkate alınması, yabancı dilde eğitim veren programların sayısı, uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik politika hedefleri etrafında şekillendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yükseköğretim kontenjanlarının belirlenmesinde arz-talep dengesinin yanı sıra eğitim-istihdam bağlantısının da dikkate alınması önemlidir. Öte yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılarak şeffaflığın güçlendirilmesi ihtiyacı da sürmektedir.

Üniversite sayısı ve örgün yükseköğretim kontenjanlarına paralel olarak yurt ihtiyacının da karşılanması amacıyla Ağustos 2022 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurt yatak kapasitesi 822.536'ya çıkarılmış ve talebi karşılama oranı artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde de ülke genelinde kapasite artışına devam edilecektir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcı ve nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi sağlanarak düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, teknoloji kullanımına yatkın, üretken ve mutlu birey yetiştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fırsat eşitliği temelinde, tüm kademelerde eğitime erişim sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. 12 etkinlik kitabı, 36 hikâye kitabı ve öğretmen kılavuz kitabı pilot olarak seçilen 20 ildeki 200 okulda okutulacak ve bunların etki değerlendirmesi yapılacaktır. 2. Güncellenen okul öncesi eğitim programına ilişkin 10.000 öğretmene eğitim verilecektir. 3. Halk eğitim merkezleri bünyesindeki 30 oyun odasına araç-gereç ve eğitim desteği sağlanacaktır. 4. İmkânları kısıtlı olan 3.200 ailenin çocuklarına Benim Oyun Sandığım seti dağıtılacak ve setin kullanımı okul öncesi öğretmenlerinin düzenli izleme ve değerlendirme ziyaretleriyle takip edilecektir. 5. Erken çocukluk eğitimi etkinliğinin artırılması amacıyla özel eğitim hizmetlerinde model tasarımı yapılacaktır.
Tedbir 548.3. Yeni derslik yapımı planlamasında, derslik inşa edilmesi planlanan yerdeki diğer eğitim binalarının verimli kullanımı dikkate alınacak, atıl vaziyetteki eğitim binalarının kullanımı öncelenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Üniversiteler	1. Bilim ve Sanat Eğitim Merkezleri bünyesinde 117 yeni anaokulu açılacaktır. 2. Coğrafi ve iklim şartları bakımından öğrencilerin taşınmasında güçlük çekilen yerlerde kapalı durumda bulunan köy okulları eğitim-öğretime açılacaktır.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeten eğitim ortamları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.1. Eğitim yapıları teknolojiye ve çevreye uyumlu, güvenli, ekonomik, estetik, erişilebilir, standartları ve kalitesi yüksek bir mimaride tasarlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik ortaöğretimde eğitim ortamlarının geliştirilmesi amacıyla altı farklı eğitim yapısı için proje hazırlanacaktır. 2. Afet riski taşıyan 1.500 eğitim binası güçlendirilecektir. 3. 1.003 öğrenci pansiyonunda mevcut kapalı alanlar iyileştirilecek, atölye, bilgisayar sınıfı gibi faaliyetler için yeni alanlar oluşturulmaya çalışılacaktır.

Milli, manevi ve evrensel değerler esas alınarak küresel gelişmelere ve ihtiyaçlara uygun eğitim içerikleri ve öğretim programları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.6. Eğitim Bilişim Ağı portalının içeriği öğretim programlarıyla uyumlu hale getirilerek zenginleştirilecek ve portalın etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı	1. 2.000 eğitim içeriği Eğitim Bilişim Ağı platformuna eklenecektir. 2. Dijital becerilerin artırılmasına katkı sağlanması amacıyla öğretmenler için 21 çevrim içi eğitim paketi Öğretmen Bilişim Ağı Platformunda yayımlanacaktır. 3. Dijital becerilerin artırılması amacıyla 20 yüz yüze eğitim düzenlenecektir.
Tedbir 551.7. Teknolojiye erişimin sağlanması amacıyla okullara ağ altyapısı ve etkileşimli tahta kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. 30.000 etkileşimli tahtanın kurulumu sağlanacaktır. 2. 2.000 okula ağ alt yapısı kurulacaktır.
Tedbir 551.9. Yabancı dil eğitimine ilişkin materyaller zenginleştirilecek, dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarındaki becerilerin tümünü ölçmeye yönelik sistem geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Türkçenin ana dil ve yabancı dil olarak öğretimi ile iki dillilere ve Türk soylulara Türkçe öğretimine yönelik politika belgesi hazırlanacaktır. 2. Dil Eğitiminde İyi Uygulamalar Konferansı düzenlenecektir. 3. İngilizce dilini öğrenmek ve pekiştirmek için web ve mobil uygulaması hazırlanacaktır.
Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitim hizmetlerinden istifade edebilmeleri için beşeri ve fiziki imkânlar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.552)		
Tedbir 552.3. Öğrenme ortamlarının fiziki altyapısı, öğretim programı ve materyal zenginliği, öz bakım becerileri, bütünleştirme uygulamaları ve rehberlik hizmetlerinin standartları yükseltilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Beş özel eğitim sınıfı kurulacaktır. 2. Özel eğitim uygulama okullarına beş standart uygulama evi yapılacaktır. 3. Özel eğitim uygulama okullarına 20 beceri uygulama alanı kurulacaktır. 4. Özel eğitim meslek okullarına 20 meslek edinme atölyesi kurulacaktır.
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin motivasyonları ve mesleki gelişimleri artırılacak ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.553)		
Tedbir 553.9. Hizmet içi eğitimlerin içerikleri öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin güncel ihtiyaçları çerçevesinde yenilenecek, mesleki ve teknik eğitimde hizmet içi eğitimler iş ortamlarında gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Öğretmen ve okul yöneticilerinin mesleki gelişimleri için yeni yaklaşımlar çerçevesinde 200.000 yönetici ve öğretmene eğitim verilecektir.
Mesleki ve Teknik Eğitimde Üretime Yönelik Yapısal Dönüşüm ve İstihdam Seferberliğine başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.559)		

Tedbir 559.6. Vasıflı insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim ile işgücü piyasası arasındaki bağ güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Meslek Kuruluşlar, OSB'ler	1. 245 kurum ve kuruluşla yürütülen 264 iş birliği protokolü izlenecek ve bunların mesleki eğitime katkısı değerlendirilecektir.
Tedbir 559.7. Mesleki ve teknik eğitimde kariyer rehberliği etkinleştirilecek; mesleki ve teknik eğitim liseleri ile meslek yüksekokullarının toplumdaki algısını güçlendirecek tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Mesleki ve teknik eğitimde kariyer rehberliğinin etkinleştirilmesi amacıyla test bataryaları hazırlanacak ve pilot uygulaması gerçekleştirilecektir.
Yükseköğretimde çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.560)		
Tedbir 560.3. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamındaki üniversiteler akademik kapasite ve fiziksel altyapı oluşturulması doğrultusunda desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamındaki 22 üniversitenin desteklenmesine devam edilecektir.
Yükseköğretim sistemi küresel rekabet gücü olan, kalite odaklı ve dinamik bir yapıya kavuşturulacak; yükseköğretim kurumlarının niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulamalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.2. Öncelikli sektörler başta olmak üzere plan döneminde doktora mezun sayısı yıllık ortalama 15 bine çıkarılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Üniversitelerin yurt dışındaki yetkin üniversitelerle ortak doktora programı açmaları teşvik edilecektir. 2. Doktora programlarının kalitesinin artırılmasına yönelik kriterler belirlenmesini müteakip program ve kontenjan hedefleri belirlenecektir. 3. YÖK 100/2000 Projesi geliştirilerek devam ettirilecektir.
Tedbir 561.3. Üniversitelerin dijital çağa ayak uydurması ve bilgiye ulaşımda açık erişim ve açık bilim uygulamalarının hayata geçirilmesi amacıyla açık erişim altyapıları ile uyumu sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Ülkemizdeki bütün üniversitelerde uluslararası standartlarda Açık Akademik Arşiv Sistemi kurulacaktır.
Tedbir 561.5. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları, sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecek; eğitim-istihdam bağlantısı güçlendirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecektir.

Tedbir 561.8. Yükseköğretim kurumlarının eğitim, araştırma ve yenilik çıktılarına ilişkin verileri düzenli olarak takip edilecek ve raporlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. YÖK bünyesinde üniversitelerin verilerini düzenli olarak takip eden, raporlayan ve bu bilgileri kamuoyuyla paylaşan mevcut izleme ve değerlendirme sistemine ilişkin tanımlanan kriterler iyileştirilecek, veri bütünlüğü sağlanacaktır.
Ülkemizin yükseköğretim alanında uluslararasılaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.563)		
Tedbir 563.1. Etkili tanıtım çalışmalarıyla yükseköğretim sistemine uluslararası erişim kolaylaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Study in Türkiye internet sayfasının düzenli olarak güncelleme çalışmalarına devam edilecektir. 2. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi (2023-2027) yayımlanacaktır.
Tedbir 563.2. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısını artırmak için kabul ve başvuru kriterleri konusunda çalışma yapılacaktır.
Tedbir 563.4. Yabancı dilde eğitim veren programların sayısı artırılacak, yükseköğretim kurumlarının uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları geliştirilecek ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasite artırılacaktır.	YÖK (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler	1. Uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin değişim programlarından en üst düzeyde yararlanması amacıyla işbirlikleri geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri		**Birim**	**2021**	**2022**	**2023(1)**
5 Yaş Net Okullaşma Oranı (2)		Yüzde	58,53	83,41	90
Tekli Eğitimdeki Öğrenci Oranı (3)	İlkokul	Yüzde	62,71	61,03	100
	Ortaokul	Yüzde	72,38	71,37	100
	Lise	Yüzde	95,76	94,82	100
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (4)		Yüzde	5,8(5)	7,5(6)	8(7)

(1) Program (2022-2023 Eğitim Öğretim Dönemindeki Program Hedefidir)
(2) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Temel Eğitim Programının performans göstergelerinden biridir.
(3) Resmi ve özel okullarda tekli eğitim gören öğrenci oranıdır.
(4) 25-64 yaş nüfusundaki yetişkinler arasında araştırmanın yapıldığı son 4 hafta içerisinde herhangi bir eğitim programına katılanların oranıdır.
(5) 2021 yılı verisi Türkiye için bulunmamakta olup veri 2020 yılına aittir. (Kaynak: Eurostat)
(6) Program
(7) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Hayat Boyu Öğrenme Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

İşgücü piyasasının tüm taraflarını gözeterek, dijitalleşme ve yeşil dönüşüm başta olmak üzere önümüzdeki dönemde yaşanacak olan değişim sürecine uyum sağlamaya yönelik politikalara öncelik verilmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların da etkisiyle, işgücü piyasası verilerinde pandemi sürecinde yaşanan bozulma 2021 yılında kısmen düzelme eğilimine girmiştir. 2021 yılında istihdam oranı ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre 2,5 ve 2,3 puan artarak sırasıyla yüzde 45,2 ve yüzde 51,4 olmuştur. 2020 yılında yüzde 13,1 olan işsizlik oranı 2021 yılında azalarak yüzde 12 seviyesine gerilemiştir. İstihdam ve işgücünün temel göstergelerinde yaşanan iyileşme ile uyumlu olarak 2021 yılında genç işsizliğinde de azalma meydana gelmiştir. Bahse konu gösterge 2020 yılındaki yüzde 24,9 seviyesinden 2,3 puan azalarak 2021 yılında yüzde 22,6 düzeyine inmiştir. Bu dönemde işgücüne dâhil olmayan nüfus 855 bin kişi azalmıştır.

İşgücü piyasasında yaşanan pandemi kaynaklı olumsuz gelişmeler nedeniyle 2020 yılında önemli oranda azalan kadınların işgücüne katılım oranı 2021 yılında 2 puan artarak yüzde 32,8 seviyesine yükselmiştir. Bahse konu göstergede kayda değer bir iyileşme sağlanmış olmasına rağmen henüz pandemi öncesindeki seviyeye ulaşılamamıştır. AB-27 ortalamasında da kadınların işgücüne katılma oranı 2021 yılında bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 51,2 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 53- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

Gösterge	Türkiye			AB-27		
	2019	2020(1)	2021	2019	2020	2021
İşgücüne Katılma Oranı	**53**	**49,1**	**51,4**	**57,4**	**56,6**	**57,1**
Kadın	34,4	30,8	32,8	51,3	50,5	51,2
Erkek	72	67,8	70,3	64,0	63,1	63,3
İstihdam Oranı	**45,7**	**42,7**	**45,2**	**53,6**	**52,6**	**53,1**
Kadın	28,7	26,2	28,0	47,7	46,8	47,5
Erkek	63,1	59,4	62,8	59,8	58,8	59,0
İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	18,2	17,8	17,2	4,4	4,3	3,8
Sanayi	19,8	20,5	21,3	18,2	18,4	18,1
Hizmetler	56,5	55,9	55,3	70,6	70,7	71,4
İnşaat	5,5	5,8	6,2	6,8	6,6	6,7
İşsizlik Oranı	**13,7**	**13,1**	**12,0**	**6,7**	**7,1**	**7,0**
Kadın	16,5	14,8	14,7	7,1	7,4	7,4
Erkek	12,4	12,4	10,7	6,4	6,8	6,7
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	**25,4**	**24,9**	**22,6**	**15,1**	**16,8**	**16,6**

Kaynak: TÜİK, Eurostat

(1) Veriler yeni tanım ve kavramlara göre TÜİK tarafından revize edilmiştir.

Çalışma hayatına yönelik olarak geçtiğimiz program döneminde 657 sayılı Kanuna ekli (I) ve (II) sayılı Ek Gösterge Cetvelleri ile 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanunu ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu kapsamında görev yapan kamu personelleri ile uzman erbaş, uzman jandarma kadrolarında görev yapanların Ek Gösterge Cetvellerinde yapılan değişiklikle ek göstergeleri yükseltilerek 2,2 milyon emeklinin emekli aylıklarında artış yapılması sağlanmıştır.

Tüm ücretlilerin asgari ücret düzeyine kadar olan gelirleri gelir ve damga vergisi dışında bırakılmıştır. Yapılan yasal düzenleme ile yalnızca işçiler değil tüm çalışanlar kapsama alınmış olup net ücretlerde artış sağlanmıştır.

Ülkemizde kapsamlı ve güncel konjonktürün gereklerine uygun bir işgücü yönetiminin inşasına zemin hazırlamak için Uluslararası İşgücü Kanunu Uygulama Yönetmeliği, 02/02/2022 tarih ve 31738 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları süreçlerinde alınan tedbirlerin başarıyla yürütülmesi neticesinde işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı 2014 yılındaki yüzde 19,6 seviyesinden 2021 yılında yüzde 27,8 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 54- İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

Eğitim Düzeyi	2014			2021		
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücü	İstihdam	İşsiz
Okuryazar Olmayanlar	4,1	4,2	2,6	2,5	2,6	1,7
Lise Altı	56,0	56,2	53,1	46,5	46,9	43,2
Lise	10,4	10,1	12,4	11,8	11,5	13,9
Mesleki ve Teknik Lise	9,9	9,8	10,6	11,3	11,2	12,2
Yükseköğretim	19,8	19,6	21,2	27,9	27,8	29
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

İŞKUR tarafından düzenlenen aktif işgücü programlarından 2021 yılında 533.803 kişi yararlanmıştır. 2022 yılı Ağustos ayı itibarıyla aktif işgücü programları kapsamında yapılan harcamalar yaklaşık 4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 55- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022(1)
Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	119 172	117 580	117 239	124 920	87 372	101 501	8 715
Toplum Yararına Programlar (Kişi)	172 995	266 924	355 482	309 373	126 344	72 132	20 747
İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	238 205	297 255	300 512	402 393	335 761	360 170	125 583
Toplam (Kişi)	593 633	775 775	854 416	877 793	549 477	533 803	155 045
Harcama (Bin TL)	5 462 098	4 817 443	5 671 410	7 777 460	5 096 950	4 479 657	4 016 062

Kaynak: İŞKUR
(1) 2022 yılı Ocak-Ağustos dönemi verileridir.

2022 yılının ikinci yarısında 5.500,35 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yılın asgari ücreti olan 2.825,90 TL'ye göre nominal olarak yüzde 94,6 artmıştır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2022 yılında yüzde 67,5 artmıştır.

TABLO II: 56- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022(2)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	100,5	100,5	104,8	104,7	112,4	107,5	109,9	106,5	90,0(3)	84,7
Memur	134,6	106,7	106,6	113,0	111,1	110,1	113,5	112,9	108,6	104,0
Asgari Ücret(4)	120,4	123,0	128,3	158,4	153,8	151,0	165,2	169,3	172,0	181,0
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	1,6	0	4,3	-0,1	7,4	-4,4	2,3	-3,1	-15,5(3)	-5,9
Memur	-0,2	2,2	-0,1	6,1	-1,7	-1,0	3,1	-0,5	-3,9	-4,2
Asgari Ücret(4)	1,8	2,2	4,2	23,5	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	5,2
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (1)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	101,2	100,7	105,1	105,0	111,0	106,3	113,3	110,8	95,0(3)	90,5
Memur	146,3	147,9	148,1	157,3	154,6	153,4	158,6	158,0	152,4	148,4
Asgari Ücret(4)	154,1	180,0	187,7	232,4	225,6	221,5	242,4	248,3	252,4	285,7
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	1,0	-0,5	4,4	-0,1	5,7	-4,2	6,6	-2,2	-14,3(3)	-4,7
Memur	-0,2	1,1	0,1	6,2	-1,7	-0,8	3,4	-0,4	-3,6	-2,6
Asgari Ücret(4)	1,8	1,2	4,2	23,8	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	13,2

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.
Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.
(1) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) 696 sayılı KHK gereği alt işveren işçilerinin sürekli işçiliğe geçirilerek toplu iş sözleşmesinden yararlandırılmasıyla 2021 yılı çerçeve anlaşması protokolündeki Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikasına üye kuruluşlardaki işçi sayısı yaklaşık üç kat artmıştır. Alt işveren işçilerinin ücretlerinin daha düşük olması, ortalama ücretleri aşağı çekmiş, 2021 yılında geçmiş yıllara oranla yüksek reel gelir kaybı görünmesine neden olmuştur.
(4) Yılın ikinci yarısında geçerli olan asgari ücret (5.500,35 TL) esas alınmıştır.

İŞKUR tarafından yürütülmekte olan İşbaşı Eğitim Programları ve Mesleki Eğitim Kursları ile nitelikli işgücü yetiştirme faaliyetlerine devam edilmiştir. Bu kapsamda Ocak-Ağustos 2022 döneminde 89.218 kişi imalat, 1.906 kişi bilgi ve iletişim alanında düzenlenen kurs ve programlardan faydalanmıştır.

Dijital dönüşüm ve iklim değişikliğinin işgücü piyasasında oluşturacağı talebe yönelik olarak işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin faydalanması, özel politika gerektiren grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıt dışı istihdamın ve beyin göçünün azaltılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulması ile başta kadın ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına yansımaları çerçevesinde ortaya çıkacak yeni beceri ihtiyaçları belirlenecek ve bu gelişmelerin mesleklerde yol açtığı dönüşüm düzenli olarak izlenecektir. (Kalkınma Planı p.565.)		
Tedbir 565.1. Dijitalleşmenin iş ve meslekler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik saha araştırmaları yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. İŞKUR tarafından 81 il düzeyinde işverenler ile yapılacak İşgücü Piyasası Araştırması'na dijitalleşmenin iş ve meslekler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik sorular eklenerek anket kalitesi artırılacaktır. 2. Dijitalleşmenin iş ve meslekler üzerindeki etkilerini yansıtan bir rapor hazırlanarak yayımlanacaktır.
Tedbir 565.2. İş ve meslek bazında yapılacak analizlerle beceri ve nitelik ihtiyaçlarının veri tabanı çıkarılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İŞKUR'un araştırmalar ve idari kayıtlardan elde ettiği açık iş-beceri verilerinin 2023 yılı içinde tek bir veri tabanında birleştirilerek ilgili verilerin dinamik sorgulanabilmesi ve raporlanabilmesi sağlanacaktır.
Özel politika gerektiren grupların işgücüne ve istihdama katılımları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.569.)		
Tedbir 569.2. Özel politika gerektiren gruplara yönelik işe yerleştirme hizmetleri, bu grupların ve işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Özel politika gerektiren gruplarda yer alan vatandaşlarımızın katılım sağlayabileceği üç sanal istihdam fuarı düzenlenecektir.
Kadınların işgücü piyasasına katılımlarını kolaylaştırıcı ve istihdamlarını artırıcı uygulamalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.570.)		
Tedbir 570.1. İşgücü piyasasında kadın istihdamını artıracak şekilde kadınların özellikle kodlama, yazılım gibi teknoloji üretimi alanlarında mesleki eğitim ve beceri gelişimi fırsatları güçlendirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, TİSK, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadınların sınav ve belgelendirme faaliyetlerine katılımı özendirilecek, Mesleki Yeterlilik Belgeli kadın işgücü artırılacaktır. 2. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü öncelikli olmak üzere, dijital dönüşümün ortaya çıkardığı yeni meslek alanlarında kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programları düzenlenecektir.
Gençlerin işgücü piyasasına aktif katılımları desteklenecek ve istihdam edilmeleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.571.)		
Tedbir 571.1. Üniversite öğrencilerinin işgücü piyasasına geçişlerinin sağlanmasını teminen başta ortak projeler olmak üzere üniversite-özel sektör işbirliklerinin yürütülmesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Özel Sektör Kurumları, STK, Üniversiteler	1. Genç istihdamını desteklemeye ve gençlerin kariyer farkındalıklarını artırmaya yönelik olarak üniversiteli gençler ile işverenlerin buluşturulmasını hedefleyen Bölgesel Kariyer Fuarları ülkemizin farklı bölgelerinde düzenlenmeye devam edilecektir.
	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	2. Üniversite öğrencilerine yönelik olarak 5 İstihdam Fuarı ve 10 Kariyer Günü düzenlenecektir.

Tedbir 571.3. Nitelikli işgücüne yönelik kariyer merkezleri artırılacak ve bu merkezlerde rehberlik faaliyetleri etkinleştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yetenek Kapısı dijital kariyer platformuna iş ve meslek danışmanlarının dâhil olması sağlanarak rehberlik faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.
	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Üniversiteler	2. Üniversitelerin kariyer merkezleri iş birliği ile yürütülmekte olan İŞKUR Kampüs hizmetinden yararlanan öğrenci sayısı artırılacaktır. Ayrıca Avrupa Rehberlik Merkezi (Euroguidance) faaliyetleri kapsamında kariyer merkezleri ile iş birlikleri geliştirilecektir.
Tedbir 571.4. Gençlerin iş arama becerilerini geliştirmek ve çalışma hayatına uyumunu sağlamak için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında düzenlenen İş Arama Becerileri Eğitimleri ile gençlerin çalışma hayatına ilişkin bilgi düzeyi artırılacaktır.
Tedbir 571.6. Kırsal alanda yaşayan gençler arasında yenilikçi ve katma değeri yüksek üretimin cazip hale getirilmesine yönelik eğitim ve destek programları uygulanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Kırsal kesimden kente göçün azaltılmasını sağlamak üzere kırsal alanda yaşayan 15-24 yaş grubundaki gençlerin mesleki eğitim kursları ile işbaşı eğitim programlarından yararlandırılmaları sağlanarak öncelikle bulundukları bölgelerde istihdam edilebilirlikleri artırılacaktır.
Engellilerin işgücüne katılımı ve istihdamı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.572.)		
Tedbir 572.2. Engellilerin işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliğini artırmak için genel ve mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon, kendi işini kurma hibe desteği ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TİSK, TÜRK-İŞ, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu	1. Engellilerin işgücüne uyumunu ve istihdamını artırmak amacıyla, kendi işini kurmak isteyen engellilere yönelik hibe desteği sağlanacaktır.
Aktif işgücü programları yaygınlaştırılacak ve programların etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.573)		
Tedbir 573.3. Sosyal yardım yararlanıcılarının yardım almadan yaşayabilecekleri duruma gelmeleri için meslek edindirme çalışmaları yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Sosyal yardım yararlanıcısı 50 bin kişiye iş ve meslek danışmanlığı hizmeti sunulacaktır. 2. Sosyal yardım yararlanıcısı 20 bin kişi durumlarına uygun işlere yerleştirme hizmetlerinden, kurs ve programlardan yararlandırılacaktır.
Ülkemizden yurt dışına doğru yaşanan beyin göçünün nedenleri analiz edilecek ve bu analizler çerçevesinde nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.575)		

Tedbir 575.1. Beyin göçünün engellenmesi ve geri dönüşlerin artırılmasına yönelik araştırmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Göç İdaresi Başkanlığı, YÖK, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	1. Beyin göçünün engellenmesi ve geri dönüşlerin artırılmasına yönelik sektör veya meslek temalı bir araştırma yapılacaktır.
Tedbir 575.2. Yurt dışında yaşayan ve potansiyel olarak ülkemizde çalışma ihtimali bulunan vatandaşlarımıza ilişkin uluslararası nitelikli işgücü ağı oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Göç İdaresi Başkanlığı, YÖK, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	1. Uluslararası İşgücü Ağı'nın altyapı inşa çalışmaları tamamlanarak kurumlarası protokolle söz konusu ağın geliştirilmesi sağlanacaktır. 2. Fizibilite çalışması tamamlanan Tanıtım Ofisi'nin hayata geçirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
İşgücüne Katılma Oranı (3)	Yüzde	51,4	53,1	53,6
İşgücüne Katılma Oranı, Kadın (3)	Yüzde	32,8	35,2	36,0
İstihdam Oranı (3)	Yüzde	45,2	47,4	48,1
İşsizlik Oranı	Yüzde	12,0	10,8	10,4
Kısmi Süreli Çalışan Oranı	Yüzde	10,0	10,5	11,0
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	29,0	28,5	28,0
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	6,2	6,5	6,3

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan İstihdam Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

2003 yılında başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı ve sonrasında hayata geçirilen reformlar çerçevesinde hizmet kalitesinde ve sağlık hizmetlerine erişimde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda; aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane ve hasta yatak sayıları, sağlık personeli, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve hasta hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişmeler sağlanmıştır. Temel sağlık göstergelerinde sağlanan önemli iyileşmelerle birlikte, bebek ölüm hızı ve anne ölüm oranı hızla düşürülmüş ve doğuşta beklenen yaşam süresi yükselmiştir. Kişi başı hekime müracaat sayısı 2002 yılında 3,2 iken 2021 yılında 8,0'a, aşılama oranı yüzde 78'den yüzde 95'e, on bin kişiye düşen yatak sayısı 24,8'den 30,1'e yüz bin kişiye düşen hekim sayısı ise 138'den 217'ye yükselmiştir. Sağlık Bakanlığı bünyesinde nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2002 yılında yüzde 6,4 iken 2021 yılı itibarıyla

yüzde 77,9'a ulaşmıştır. Bu iyileşmeler memnuniyet oranlarına da yansımış ve sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2021 yılında yüzde 68,1 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıkların giderilmesine, sağlık alanında finansmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2020 yılında yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisiyle mücadele çalışmalarına 2022 yılında da devam edilmiştir. Ülkemizde 13/01/2021 tarihinde başlayan aşı uygulaması hastanelerde, aile hekimliklerinde ve ilçe sağlık müdürlükleri/toplum sağlığı merkezleri tarafından oluşturulan mobil sağlık ekiplerince yapılmaktadır. Eylül 2022 itibarıyla toplam yapılan aşı sayısı 152,3 milyondur. 1. doz uygulanan aşı sayısı 57,9 milyon, 2. doz uygulanan aşı sayısı 53,1 milyon ve 3. doz uygulanan aşı sayısı 28,2 milyondur. Aynı dönem itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyada toplam uygulanan aşı sayısı 12,6 milyarı aşmıştır.

Salgının başlamasından Eylül 2022 sonuna kadar DSÖ verilerine göre dünyada 615,8 milyon Covid-19 kesin vakası bildirilmiş ve bunlardan yaklaşık 6,5 milyonunun hayatını kaybettiği açıklanmıştır. Ülkemizde ilk vakanın tespit edildiği 11/03/2020 tarihinden 18/09/2022 tarihine kadar 16,8 milyon vaka tespit edilmiş ve bu kişilerden 101.139'u hayatını kaybetmiştir.

Covid-19 pandemisinin yol açtığı psikolojik ve sosyal sorunlarla mücadele etmek için 81 ilimizde sağlık çalışanlarının ve vatandaşların faydalanabileceği psiko-sosyal destek ekipleri kurulmuş ve iletişim hatları oluşturulmuştur.

TABLO II: 57- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2016	2017	2018	2019	2020	2021(4)
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	27,3	27,9	28,3	28,6	30,0	30,1
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	68,1	68,1	66,9	66,3	52,5	55,7
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	181	186	187	193	205	217
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	257	272	301	306	342	343
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	1,48	1,42	1,43	1,45	1,48	1,43
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı (2)	2,2	2,08	2,07	2,0	2,11	2,14
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,42	1,47	1,61	1,6	1,7	1,6
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3)	9,7	9,0	9,2	9,0	8,5	9,1
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	14,7	14,5	13,6	13,1	13,1	13,1

Kaynak: Sağlık Bakanlığı
(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.
(2) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.
(3) Bebek ölüm hızı tüm haftalarda doğan bebek ölümlerini kapsamaktadır.
(4) 2021 yılı verileri Sağlık İstatistiği Yıllığı 2021 ön sonuçlarıdır.

Anne ve bebek sağlığına yönelik hizmetlerdeki iyileşmeler sonucunda anne ve bebek sağlığına ilişkin verilerde önemli gelişme görülmektedir. 2016 yılında, bin canlı doğumda 9,7 olan bebek ölüm hızı 2021 yılında 9,1'e düşmüştür. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2020 yılı itibarıyla OECD'de 3,7 ve AB'de 3,2 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı 2021 yılında yüzde 95 olarak gerçekleşmiştir. Yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranlarına bakıldığında ise

2016 yılında 14,7 olarak gerçekleşen oranın 2021 yılında 13,1'e düştüğü görülmektedir. Aynı oran, 2020 yılı itibarıyla OECD ve AB-22'de sırasıyla yüz bin canlı doğumda 9,8 ve 5,0 olarak gerçekleşmiştir.

Ağız ve diş sağlığı kapsamında önemli hizmetler hayata geçirilmiş, 0-12 yaş grubuyla pilot uygulamasına başlanan Aile Diş Hekimliği Modelinin ülke geneline ve diğer yaş gruplarına yaygınlaştırılması sağlanmış, yeni Engelli Diş Tedavi Merkezleri açılmıştır. Ayrıca tanısı zor, tedavi imkânları ise kısıtlı olan nadir hastalıklara yönelik Ulusal Nadir Hastalıklar Eylem Planı hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte Bireysel Hizmet Danışmanlığı Projesiyle özel gereksinimi olan çocukların almış oldukları sağlık hizmet kalitesinin artırılması amaçlanmıştır. Sağlık çalışanlarının memnuniyetini arttırmak, mali ve sosyal haklarında iyileştirmeler sağlanması amacıyla hazırlanan mevzuat ile ödül ve teşvik esaslı yeni bir modele geçilmiş, 16/06/2022 tarihli ve 7411 Sağlıkla İlgili Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile sağlık çalışanlarının emeklilik maaşları, döner sermaye ek ödeme tavanları, sabit ek ödeme ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca 12/05/2022 tarihli ve 7406 sayılı kanun ile sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının önlenmesini ve aynı sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle sağlık çalışanlarına açılan hatalı tıbbi uygulama (malpraktis) davalarında, kasıt olmadığı sürece tazminatı devletin üstlenmesini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı, yaşlanan nüfusun da etkisiyle giderek artmaktadır. 2019 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 73'ü dolaşım sistemi hastalıkları, tümörler, solunum yolu hastalıkları ile beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Risk faktörleriyle mücadele kapsamında halk sağlığının korunması önem arz etmekte olup buna yönelik kurulan Sağlıklı Hayat Merkezlerinin sayısı Eylül 2022 itibarıyla 226'ya çıkarılmıştır.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından sağlık hizmet altyapısı iyileşmiş olup 2016 yılında 27,3 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2021 yılında 30,1 olmuştur. Nitelikli yatak sayısı da aynı yıllarda ülke genelinde 113.166'dan 163.993'e; Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde ise 62.237'den 103.945'e yükselmiştir. Ayrıca nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2016 yılında ülke genelinde yüzde 61,3 iken 2021 yılında yüzde 79,7'ye yükselmiş; aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığında ise yüzde 52,2'den yüzde 77,9 seviyesine ulaşmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılmasıyla 2020 yılında 7,2 olan kişi başı hekime müracaat sayısı, 2021 yılında 8,0 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 58- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2016	2017	2018	2019	2020	2021(4)	OECD(1)	AB(1)
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	217,8	225,8	231,9	237,5	251,2	254,5	-	-
Nitelikli Yatak Oranı (Yüzde) (2)	30,9	61,3	67,2	71,9	74,7	78,5	79,7	-	-
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	27,3	27,9	28,3	28,6	30,0	30,1	43,3	48,4
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde) (3)	65,5	68,1	68,1	66,9	66,3	52,5	55,7	66,8	64,9

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, OECD, Eurostat

(1) 10 bin kişiye düşen yatak sayısı OECD-38 ile AB-28, yatak doluluk oranı ise OECD-29 ile AB-22'nin 2020 yılına veya en yakın yıla ait verileridir.

(2) Toplam yataklara yoğun bakım yatakları dâhil edilmemiştir.

(3) OECD ve AB'nin 2020 yılına ait akut bakım verisi olup fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.

(4) Sağlık İstatistiği Yıllığı 2021 ön sonuçlarıdır.

TABLO II: 59- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

	2003	2007	2011	2014	2020	2021(1)
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	242 701	308 174
Üniversite	9 638	15 025	24 437	32 144	31 726	40 103
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	60 906	69 311
Toplam	**129 645**	**249 141**	**337 850**	**396 578**	**335 333**	**417 588**

Kaynak: (1) Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistiği Yıllığı 2021 ön sonuçlarıdır.

Kamu Özel İşbirliği yöntemiyle toplam 28.390 yatak kapasitesine sahip 18 şehir hastanesi projesinin sözleşmesi imzalanmış olup Eylül 2022 itibarıyla söz konusu projelerden Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ-Fethi Sekin, Manisa, Eskişehir, Ankara-Bilkent, Bursa, İstanbul-Başakşehir Çam ve Sakura, Konya ve Tekirdağ Dr. İsmail Fehmi Cumalıoğlu ve Ankara-Etlik şehir hastaneleri toplam 22.675 yatak kapasitesiyle hizmet vermektedir. Kütahya, Gaziantep, Kocaeli, İzmir-Bayraklı şehir hastanelerinin inşaat çalışmaları devam etmekte olup toplam yatak kapasitesi 5.715'tir. Ayrıca toplam 12.650 yatak kapasiteli 11 şehir hastanesi projesinin de merkezi yönetim bütçesinden yapımına devam edilmekte, toplam 3.300 yatak kapasiteli iki şehir hastanesinin (Rize, İstanbul-Sancaktepe) proje çalışmaları devam etmekte olup toplam 9.350 yatak kapasiteli dokuz şehir hastanesinin (Aydın, Samsun, Trabzon, Antalya, Ordu, Denizli, Sakarya, Şanlıurfa, Diyarbakır-Kayapınar) ise inşaat çalışmaları devam etmektedir.

TABLO II: 60- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler (2021)

Kurum	Yatak Sayısı	Hastane Müracaat Sayısı (Bin)	Yatan Hasta Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	Hastanın Ort Kalış Günü	Yatak Devir Hızı (Hasta)	Uzman Hekim Sayısı (Kişi)
Sağlık Bakanlığı	157 714	308 174	6 110	2 191	0,71	13,9	52,8	5,0	38,7	45 672
Üniversiteler	42 978	40 103	1 859	940	2,34	21,9	63,6	5,4	43,3	16 228
Özel Hastaneler	53 805	69 311	3 816	1 573	2,27	29,2	58,1	3,0	70,9	31 617

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021 ön sonuçlarıdır.

2021 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21,1'ine, uzman hekim sayısının yüzde 33,8'ine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 33,4'ünü gerçekleştirirken toplam yatak kapasitesinin yüzde 16,9'una ve uzman hekim sayısının yüzde 17,4'üne sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 20'sini gerçekleştirmiştir.

2021 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 183.569, toplam diş hekimi sayısı 39.851, hemşire sayısı 232.442 ve ebe sayısı 57.908 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 217 iken hemşire ve ebe sayısı 343'tür. 2020 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 393 ve 873, OECD'de 360 ve 926'dır. Hekim başına hemşire ve ebe sayısı AB'de 2,2; OECD ortalamasında ise 2,6 iken ülkemizde bu oran 2021 yılında 1,6 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

İlaç harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler ile ilaç ve tedaviye ilişkin provizyon sistemlerindeki iyileştirmeler sonucunda toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı 2009 yılında yüzde 5,8 iken bu oran 2020 yılında yüzde 5,0 olarak gerçekleşmiştir.

Kamu sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise 2020 yılı için yüzde 79,2'dir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının; pandeminin devam etmesi, bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişimle

beraber artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, daha kaliteli sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. OECD ülkelerinde 2020 yılında ortalama 15 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı (Daily Defined Dose-DDD), Türkiye'de 2021 yılında 27'ye gerilemiştir.

Bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında Eylül 2022 itibarıyla; toplam 1.202 yatak kapasiteli 47 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi ile toplam 186 yatak kapasiteli 12 çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi hizmet vermektedir. Ayrıca 81 ilde yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında aynı tarih itibarıyla ayaktan hizmet veren 69 yetişkin bağımlılık arındırma merkeziyle sekiz çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi hizmet sunmaktadır. Halihazırda 81 ilde yataklı ya da ayaktan arındırma merkezi bulunmaktadır.

b) Amaç

Bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal hayata aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının temin edilebilmesi için kanıta dayalı politikalarla desteklenen, kaliteli, güvenilir, etkin, mali açıdan sürdürülebilir bir sağlık hizmet sunumu ile bölgeler arası dağılımın iyileştirilmesi, fiziki altyapının ve insan kaynağının niteliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bulaşıcı olmayan hastalık risklerine yönelik olarak, sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilecek; koruyucu ve tedavi edici hizmet kapasitesi geliştirilecek; çevre sağlığı, gıda güvenilirliği, fiziksel aktiviteye elverişli sahalar, sağlık okuryazarlığı, iş sağlığı ve güvenliği alanlarında sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.579)		
Tedbir 579.1. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesi için sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik eğitim, kamu spotu, kampanyalar gibi bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Sosyal medya hesapları için içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır. 2. Farkındalığı artırmaya yönelik iletişim çalışmaları yapılacak, TV programlarında konuya ilişkin yayın ve bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 579.2. Gıda güvenilirliği, obezite, çevre sağlığı gibi konularda çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programı kapsamında Bakanlık ve diğer paydaşlarla ilgili bileşenlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. 2. Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı Eylem Planına yönelik güncelleme çalışmaları yürütülecek ve bu doğrultuda çalıştay düzenlenecektir. 3. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesi amacıyla sahada görev yapan diyetisyenler için Türkiye Beslenme Rehberi güncellenecek ve Diyetisyenler İçin Ağırlık Yönetimi Eğitimi düzenlenecektir.

Tedbir 579.3. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılabilmesi için erken teşhis hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Astım, KOAH yönetimi için klinik tedavi protokolleri basit ve uygulanabilir hâle getirilerek güncellenecek, Hastalık Yönetim Platformu (HYP)'na entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Birinci Basamak Sağlık Birimlerimizde görev yapan hekimlerin diyabet, hipertansiyon, kardiyovasküler risk değerlendirmesi, koroner arter hastalığı, inme, kronik böbrek yetmezliği, astım, KOAH yönetimi, çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi konularında hizmet içi eğitimler tamamlanacaktır. 3. Birinci basamak hizmet noktalarındaki kanser tarama merkezi sayısı artırılarak kanser taramalarına fiziksel erişim yaygınlaştırılacak; Ulusal Kanser Tarama standartlarına göre meme, rahim ağzı ve kalın bağırsak kanseri tarama sayıları bir önceki yıla göre artırılacaktır. 4. KETEM kapsamında Tarama ve Tarama Sonrası Teşhis ve Eğitim Becerileri eğitimi yapılacaktır.
Birinci basamak sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların akılcı, etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.580)		
Tedbir 580.1. Aile hekimlerince sunulan sağlık hizmetlerini nitelik ve nicelik olarak iyileştirmek suretiyle ihtiyacın bu aşamada karşılanması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Yeni aile hekimliği birimleri hizmete açılarak aile hekimi başına düşen nüfusun 2.700 kişiye düşürülmesi sağlanacaktır.
Tedbir 580.2. Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılacak, bu merkezlerle kuvvetlendirilmiş ve entegre edilmiş bir aile hekimliği yapısı oluşturularak gerekli olan birinci basamak sağlık hizmetleri verilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. 25 Sağlıklı Hayat Merkezi (SHM) hizmete açılarak toplam 261 SHM'ye ulaşılacaktır.
Tedbir 580.3. Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçlerde aile hekimlerinin sorumlulukları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. Bulaşıcı olmayan hastalıkların erken teşhisinde, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması amacıyla geliştirilen Hastalık Yönetim Platformu (HYP) yazılımına Astım Hastalığını Değerlendirme ve İzlem Kılavuzu, Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığını Değerlendirme ve İzlem Kılavuzu ve Erken Artrit İzlem Kılavuzu modülleri eklenecektir.

Tedbir 580.4. Aile hekimliği performans sistemi, ikinci ve üçüncü basamaklardaki performans sistemiyle entegre bir biçimde, teşhis ve tedavinin isabetliliği ve hizmet miktarıyla orantılı olarak yeniden tasarlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Birinci basamakta kronik hastalık tarama ve takiplerinin daha etkin yapılabilmesi için Aile Hekimliği Performans Ödeme Sistemine 14 kriter eklenecektir.
Tedbir 580.6. Birinci basamak sağlık personeline yönelik hizmet içi eğitimler yeniden tasarlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Temel Eğitimi ve Aile Hekimliği Birinci Aşama Uyum Eğitimi sertifika programı müfredatı ve araç-gereci güncellenecektir.
Bağımlılıkla mücadele alanında yürütülen sağlık hizmetlerine erişim kolaylaştırılacak, bu alandaki faaliyetlerin etkinliği periyodik olarak izlenecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.2. Bağımlıkla mücadele konusunda danışmanlık, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine kolay erişiminin sağlanmasını teminen, bu hizmetlerin verildiği merkezlerin sayısı artırılacak, sunulan hizmetin kalitesi yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, SGK, Yerel Yönetimler	1. Bir çocuk ergen yataklı arındırma merkezi ve bir yetişkin yataklı arındırma merkezi açılacaktır. 2. Sigara Bırakma Polikliniklerinde (SBP) farmakolojik tedavinin sürekliliği sağlanacaktır. 3. SBP'ler yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 581.3. Zorunlu tedavi kararlarının uygulanabileceği özelleşmiş tedavi merkezlerinin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, SGK	1. Dört ilde devam eden zorunlu tedavi kararlarının uygulanabileceği özelleşmiş tedavi merkezlerinin etkinlikleri artırılacaktır.
Tedbir 581.4. Alkol, tütün ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin kullanımıyla mücadele konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), BTK	1. BMYK için oluşturulan Başarabilirsin sosyal medya hesaplarına görsel içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır. 2. Bağımlılığın etki ve zararlarını anlatan broşür, afiş gibi basılı malzemeler hazırlanacaktır. 3. Hedef kitle tarafından kullanılan sosyal ağ siteleri, en çok ziyaret edilen internet siteleri ve en çok izlenen videoların içerisine konu ile ilgili hazırlanan görsellerin ve videoların yer aldığı tamamı izlenmeden geçilemeyen açılır pencereler yerleştirilecektir. 4. Bağımlılık ile Mücadele Stratejik İletişim Belgesinin uygulanmasına yönelik tüm paydaş ve hedef kitleler bağlamında tanıtım, bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 581.5. Bağımlılıkla mücadeleye yönelik yürütülen faaliyetlerin sonuçları ile toplumdaki madde kullanım sıklığı periyodik olarak yapılacak bilimsel araştırmalarla izlenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TÜİK	1. 15 yaş üzeri nüfusta Küresel Yetişkin Tütün Araştırması yapılacaktır. 2. 13-15 yaş arası gençlerde Küresel Gençlik Tütün Araştırması yapılacaktır.
Evde sağlık hizmetleri yaygınlaştırılacak, başta kırsalda yaşayanlar olmak üzere yaşlılara sunulan sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.582)		
Tedbir 582.1. Evde sağlık hizmetleri yaygınlaştırılarak erişim, etkinlik ve kalite artırılacak ve yoğun bakım, palyatif bakım ve geriatri hizmetinin evde bakım hizmetleri ile entegrasyonu sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler	1. 600.000 hastaya Evde Sağlık Hizmetleri ulaştırılacak ve hasta memnuniyetinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Evde Sağlık Hizmetleri aylık ziyaret sıklığı değerinin 3'e ulaşması hedeflenmektedir. 3. Palyatif bakım hizmetleri kapsamındaki yatak sayısı 6.500'e çıkarılacaktır. 4. Evde sağlık ve bakım hizmetlerine yönelik mevcut durum incelenecek, çalıştaylar yapılacak ve model geliştirilecektir.
Tedbir 582.2. Yaşlılara yönelik sağlık izlemleri gerçekleştirilecek, yaşla birlikte artan hastalıklara ilişkin koruyucu ve tedavi edici hizmetler güçlendirilecek, geriatri ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler	1. Çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi için klinik tedavi protokolleri basit ve uygulanabilir hâle getirilerek güncellenecek, tüm süreçlerde bu protokollerin uygulanması sağlanacaktır. 2. Geriatri merkezleri açılacaktır.
Acil sağlık, yoğun bakım, onkoloji, organ nakli hizmetleri gibi özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak hızı ve kalitesi yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		

Tedbir 583.1. Özellikli sağlık hizmetleri merkezileştirilecek ve bu alanlarda hizmet veren hekimlere yönelik yönetim modeli oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Özellikli sağlık hizmeti veren merkez sayıları ve çeşitliliği artırılacaktır. 2. Pilot uygulamasına başlanan Aile Diş Hekimliği Modelinin ülke geneline yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 3. Ülke genelinde engelli diş tedavi merkezlerinin açılması ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 4. Acil Tıp Hekimlerine Yönelik Krize Müdahale Eğitimi Projesi kapsamında acil servis hekimlerinin eğitimleri tamamlanacaktır. 5. Özel gereksinime sahip çocuklarla ailelerine yönelik Bireysel Hizmet Danışmanlığı Projesi kapsamında eğitimler tamamlanarak ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır. 6. Ülke genelinde kamu hastanelerinde çalışan tüm psikologlara Wechsler Çocuklar için Zekâ Ölçeği-IV eğitimi verilecektir. 7. Ulusal Nadir Hastalıklar Eylem Planı uygulamaya geçirilecektir.
Tedbir 583.2. Acil servis hasta yoğunluğuna göre ihtiyaç olan yerlerde alternatif muayene alanları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Acil muayene oranını düşürebilecek faaliyet planlamaları doğrultusunda takip ve veri analizleri yapılacaktır.
Tedbir 583.4. Kamu ve özel sağlık hizmet sunucularında yoğun bakım hizmetleri amacına uygun kullanılacak biçimde etkinleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Nüfus bazlı hizmet bölgelerine uygun şekilde tür, seviye ve sektör bazlı yoğun bakım planlamalarının revizyonu yapılarak gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılması çalışmaları yürütülecek ve kurumlardan gelen talepler ihtiyaç planlamasına göre değerlendirilecektir.
Sağlık hizmetinin kalitesinin geliştirilmesi için hizmet sunucularına yönelik akreditasyon sistemi kurulacak, klinik kalitenin takibi ve denetiminde standart ve etkili bir süreç oluşturulacak, klinik rehberlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.584)		

Tedbir 584.1. Sağlık hizmetlerinde klinik kalitenin ölçümü ve geliştirilmesi sağlanacak, klinik rehberlerin uygulanması yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB	1. Klinik Kalite Akademisi çalışmaları kapsamında klinik liderlik eğitim programı hazırlanacaktır. 2. Aşı ve bağışıklama konusunda çalışan sağlık personeline yönelik temel ve pratik eğitimler verilecek, çevrimiçi bilgi portalı ve kaynak doküman oluşturulacaktır. 3. Klinik kalite göstergelerine ilişkin veri analizi yapılan sağlık kuruluşu oranı yüzde 85'ten yüzde 90'a çıkarılacaktır. 4. Klinik kalite göstergesi belirlenen sağlık olgusu sayısı 20'den 25'e çıkarılacaktır. 5. Tüm basamaklarda SKS kapsamında değerlendirilen kurum ve kuruluş sayısı 1.438'den 2.500'e çıkarılacaktır. 6. OECD Kalite Göstergeleri İçerisinde ülkemiz tarafından veri gönderimi sağlanan gösterge oranı yüzde 42'den yüzde 75'e çıkarılacaktır.
Tedbir 584.2. Akredite olan sağlık hizmet kuruluşu sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, TÜSEB, YÖK, Üniversiteler	1. Sağlık Hizmeti Mükemmeliyet Merkezleri belirlenecektir. 2. Sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltecek akreditasyon programları geliştirilecektir.
Tedbir 584.3. Sağlık tesislerinde yapılan radyolojik görüntüleme işlemlerinde maruz kalınan radyasyonun standart seviyelerde olması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu	1. Sağlık tesislerinde yapılan radyolojik görüntüleme işlemlerine ait standart protokoller belirlenecektir. 2. Standart protokollerin pilot uygulamaları yapılacaktır. 3. Teleradyoloji Hasta Doz Takip Sistemi geliştirilecektir.
Tedarik zincirinin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için uçtan uca yönetim yapısı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.587)		
Tedbir 587.2. Sağlık market çalışmaları kapsamında; sağlık tesislerinde özellikle sık tüketilen ve temininde güçlük yaşanılan malzeme gruplarında alternatif alım yöntemleri ile edinme maliyetleri düşürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), DMO, SGK, TİTCK, Üniversiteler	1. Sağlık market kapsamında DMO Tedarik İşbirliği Protokolü çerçevesinde sağlık tesislerinin tüm ilaç, tıbbi sarf ve laboratuvar sarf malzemelerinin temin edilmesi çalışmaları yürütülecektir. 2. Ürün takip sistemi alt yapısı ile destek sağlanacaktır. 3. Sağlık Market uygulaması kapsamında e-tedarik sisteminin geliştirilmesi ve temin edilmesine karar verilen ürünlerde DMO'dan alım zorunluluğunun getirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 587.3. Simülasyon destekli tıp eğitimi, biyomedikal mühendislik eğitimi ve hastane eczacılığı eğitimi vermek amacıyla Simülasyon Destekli Eğitim ve Uygulama Merkezleri açılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜSEB, Üniversiteler	1. Simülasyon Destekli Eğitim ve Uygulama Merkezlerinin açılabilmesi için gerekli donanım ve teçhizatın teminiyle ilgili iş ve işlemler yürütülecektir. 2. TÜSEB tarafından, sağlık profesyonellerine yönelik fiziksel ortamda uygulamalı olarak ve/veya yapay zeka tabanlı simülasyon eğitimleri verilecektir.

Tedbir 587.5. Akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinç düzeyi artırılacak, izleme ve değerlendirme çalışmaları güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), TİTCK, Üniversiteler	1. Akılcı ilaç kullanımı konusunda eğitim, izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir. 2. Akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalığı artırmak amacıyla görsel materyaller hazırlanarak sosyal medya hesaplarında paylaşımlar yapılacaktır.
Tedbir 587.6. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları ve psikiyatride kullanılan ilaçlar başta olmak üzere akılcı ilaç kullanımına yönelik özendirici ve zorlayıcı mekanizmalar oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Reçete Bilgi Sistemi (RBS) verilerine göre, belirlenen hekimlere yönelik küçük gruplarda eğitim yapılacaktır.
Tedbir 587.7. Yaşlı hastalar ve kronik hastalığı olan bireyler öncelikli olmak üzere kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yoluyla akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Yaşlılarda ve kronik hastalarda akılcı ilaç kullanımı konusunda paydaşlara yönelik eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 587.8. Hekimlerin akılcı ilaç kullanımı konusunda desteklenmesi ve denetimini teminen karar destek sistemi kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, TİTCK, TÜSEB, Üniversiteler	1. Hekimlerin e-reçete verileri analiz edilerek RBS aracılığıyla geri bildirim yapılacak ve geri bildirimler kapsamında izleme değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 587.9. Antimikrobiyal direncin düşürülmesine yönelik veteriner hekimlikte kullanılan ilaçların akılcı kullanımı konusunda ilgili kurumlar tarafından ortak çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Akılcı ilaç kullanımına yönelik farkındalık oluşturulması amacıyla veteriner hekimler ve yardımcı sağlık çalışanlarına yönelik eğitimler düzenlenecektir.
İlaç harcamalarının öngörülebilirliği ve sürdürülebilirliği artırılacak, harcamalarda etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.3. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi gruplarda etkin bütçe kontrolü sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, TİTCK, Üniversiteler	1. Yurt dışından şahsi kullanım amacıyla tedarik edilen ilaçların harcamalarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Ülkemizin sağlık turizmi alanında tanınırlığı ve tercih edilirliği artırılacak ve sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Sağlık turizmine yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanacak, akreditasyon ve denetim altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler, TÜSEB, İlgili Akreditasyon Kuruluşları	1. Bakanlık bünyesinde 6 dilde 7/24 hizmet sunan Uluslararası Sağlık Hizmetleri Çağrı Merkezi'nin hizmet kalitesi geliştirilecektir. 2. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren aracı kuruluşların hizmet kalitesi ve kapasitesinin artırılmasına yönelik destek ve denetim faaliyetleri artırılacaktır.

Tedbir 589.3. Sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler	1. HealthTurkiye çatı markasıyla ülkemizin sağlık turizmi potansiyelinin uluslararası alanda tanıtımı yapılacaktır. 2. Uluslararası sağlık iş forum, fuar, kongre ile alım ve ticaret heyetleri marifetiyle sağlık alanında faaliyet gösteren kamu ve özel sektördeki paydaşların uluslararası alanda hizmet ve ürünlerinin tanıtımını yapması ve işbirliği oluşturması sağlanacaktır. 3. Uluslararası sağlık profesyonellerine yönelik sağlık meslek eğitimleri düzenlenerek ülkemizin sağlık kapasitesinin tanıtımı yapılacaktır. 4. Yabancı ülke heyetlerinin ülkemizdeki ilgili kurum ve kuruluşlarla temasları koordine edilecek, uluslararası sağlık alanında ülkeler nezdinde işbirlikleri geliştirilerek ikili, çoklu anlaşmalar imzalanacaktır. 5. Ülkemizdeki tüm kamu ve özel sektördeki sağlık turizmi paydaşlarının uluslararası paydaşlarla dijital ortamda bir araya gelmesi amacıyla kurulan Uluslararası Sağlık Hizmetleri Platformu'nun uygulama süreçleri tüm kullanıcılar için kolaylaştırılacaktır.
Tedbir 589.4. Sağlık meslek eğitimleri ile uluslararası sağlık hizmetlerine yönelik insan kaynağı kapasitenin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler	1. Uluslararası sağlık hizmetleri alanında kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren çalışanlara yönelik profesyonel sağlık eğitimleri düzenlenerek karşılıklı bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanacaktır.
Sağlık sisteminde hizmet sunucusu ve ödeyici rolleri, hizmet kalitesi, mali sürdürülebilirlik, denetim, performans başta olmak üzere daha etkin bir biçimde yerine getirilecek şekilde güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.590)		
Tedbir 590.2. Kamu kurum ve kuruluşlarıyla SGK arasında yapılan global bütçe anlaşmalarının hazırlık ve uygulama süreçlerinde hizmet, fiyat ve maliyet etkinlik analizlerinin yapılmasını sağlayacak sistem ve süreçler oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Kamu kurum ve kuruluşlarıyla SGK arasında yapılan global bütçe anlaşmalarının uygulama sürecine yönelik etkinlik analizi çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 590.3. Sağlık hizmet sunumunda kullanılan hizmet sunum fiyat yapısının doğru, gerçekçi ve verimliliği özendiren bir yapıya kavuşturulmasını sağlamak üzere Teşhis İlişkili Gruplar yöntemi uygulanarak yeni ve etkin bir fiyatlandırma yapısına geçilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Kamu hastanelerince yatan hastalara sunulan sağlık hizmetlerine ait Teşhis İlişkili Gruplar geri ödeme yöntemi etkinleştirilecektir.

Tedbir 590.5. Uzaktan sağlık hizmeti sunumuna yönelik randevudan başlayıp tedavi önerisine uzanan süreci içine alan bilişim alt yapısı kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SGK	1. Uzaktan sağlık hizmeti sunumuna yönelik altyapı oluşturulacak, pilot çalışmalar başlatılacaktır.
Sağlık harcamalarında etkinliğin sağlanması için arz ve talep yönlü düzenlemeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1. İhtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için tıbbi verilerin sisteme daha iyi entegre olması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık Uygulama Tebliğine yönelik uygulamanın kapsamındaki işlem kodu skalasının genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021(1)	2022(2)	2023(3)
On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	30,1	32,0	32,9
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı (4)	Kişi	217	230	245
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı (4)	Kişi	343	365	425
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus	Kişi	3 145	3 034	2 700
Nitelikli Yatak Oranı (Yoğun Bakım Yatakları Hariç, Sağlık Bakanlığı) (4)	Yüzde	77,9	83,6	84,0
Bebek Ölüm Hızı (Canlı Doğumda, Tüm Haftalar) (5)	Binde	9,1	8,7	8,5
Anne Ölüm Oranı (Canlı Doğumda) (5)	Yüz Binde	13,1	13,0	13,0
Obezite Görülme Sıklığı (15 Yaş ve Üzeri) (Araştırmaya Dayalı)	Yüzde	30,4 (2)	-	29,1
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Her gün ve ara sıra kullananların oranı) (6)	Yüzde	-	29,5	27

Kaynak: Sağlık Bakanlığı
(1) Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021 ön sonuçlarıdır.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tedavi Edici Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Koruyucu Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bağımlılıkla Mücadele Programının anahtar göstergelerinden biridir.

2.3.4. Ailenin Güçlenmesi

a) Mevcut Durum

Toplumsal değerlerin taşıyıcısı ve birey ile toplumu birbirine bağlayan önemli bir köprü olan aile; beşeri kalkınmanın, yeni nesillerin nitelikli bireyler olarak yetişmelerinin, sosyal bütünleşme ve refahın en temel unsurudur. Bu nedenle toplumsal aidiyeti ve birlikteliği pekiştirerek, geçmişten günümüze zorluklara karşı sosyal dayanıklılığı artıran aile kurumunun güçlendirilmesini amaçlayan politikaların geliştirilmesi ve aileye yönelik hizmetlerin kalitesinin ve etkinliğinin artırılması önem arz etmektedir.

Küresel ve iç göçler, şehirleşme ve bilişim alanındaki gelişmelerin aile yapısı üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi açısından, milli ve manevi değerleri koruyan, aile

kurumunun ve sağlıklı nesillerin devamını gözeten faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve bu alanlarda toplumsal bilincin güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Ülkemizde 2021 yılı sonu itibarıyla TÜİK verilerine göre toplam 25.329.833 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı oranı, 2020 yılına göre yaklaşık yüzde bir azalarak 2021 yılında yüzde 64,4 olarak gerçekleşmiştir. Geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı son iki yıldır yüzde 14 seviyelerinde seyretmektedir. Tek kişilik hanehalkı oranı 2020 yılında yüzde 17,9 iken bu oranın 2021 yılında yüzde 18,9'a yükseldiği görülmektedir. Baba veya anneyle yaşayan çocuklardan oluşan hanehalkı oranında yıllar itibarıyla artış gözlenmekte olup 2021 yılında toplam hanehalkının yüzde 10,1'i tek ebeveyn ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu oranın yüzde 2,3'lük kısmı baba ve çocuk, yüzde 7,8'lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalkıdır.

TABLO II: 61- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

Hanehalkı Tipleri	2016	2019	2020	2021
Tek Kişilik Hanehalkı	**14,9**	**16,9**	**17,9**	**18,9**
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	**66,4**	**65,1**	**65,2**	**64,4**
-Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,3	13,9	13,5	13,5
-Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	44,8	42,0	42,0	40,8
-Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	7,8	9,2	9,7	10,1
Baba ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	1,6	2,0	2,2	2,3
Anne ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	6,2	7,2	7,5	7,8
En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişilerden Oluşan Hanehalkı	**16,5**	**15,0**	**14,0**	**13,5**
Çekirdek Aile Bulunmayan Birden Fazla Kişiden Oluşan Hanehalkı	**2,2**	**3,0**	**2,8**	**3,2**

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2016-2022

Boşanan çiftlerin sayısı 2020 yılında 136.570 iken 2021 yılında 174.085 olmuştur. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2021 yılında binde 0,45 artarak binde 2,07 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında ailelerin eğitim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarındaki hizmetlerden daha etkili biçimde yararlanmalarına, sahip olduğu her türlü kaynağı etkili bir şekilde yönetmelerine ve karşılaşabilecekleri çeşitli risklere yönelik önlemler almalarına katkıda bulunmayı amaçlayan Aile Eğitim Programı (AEP) kapsamında Eylül ayı itibarıyla 505.196 kişiye, Evlilik Öncesi Eğitimleri kapsamında 87.842 kişiye, Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında 6.824 kişiye, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri kapsamında 10.147 kişiye ulaşılmıştır. Aile danışmanlığı hizmetinde koordinasyonun daha iyi sağlanabilmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı il müdürlükleri ile Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri müdürlüklerinin birlikte yürüttüğü çalışmalar devam etmektedir.

Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla hizmet içi eğitimler verilmeye devam etmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Eğitimi, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı kapsamında eğiticilerin eğitimi ve Roman Strateji Belgesi için Etkili Bir İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Mekanizması Kurulması Projesi kapsamında yerel düzeydeki personele eğitimler düzenlenmiştir.

Türkiye'de Romanların yoğun olarak yaşadığı mahallelerdeki vatandaşların yaşam koşulları, sosyo-ekonomik durumları, aile yapıları, gelecek beklentilerini konu alan Bölgeler İtibarıyla Sosyal Durum ve Yaşam Koşulları Araştırmasının hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

Aile haftası kapsamında 17/05/2022 tarihinde düzenlenen geniş katılımlı çalıştayda dijitalleşme sürecinde aile olmak, aile ve evlilik kurumunun korunmasında değerlerin rolü, aile kurumuna yönelik riskler ve aileyi güçlendirmeye yönelik koruyucu çalışmalar ile yaşlılık ve kuşaklararası iletişimde ailenin rolü olmak üzere dört konu ele alınmıştır.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülmekte olan Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi kapsamında küçük çocuğu olan ve çocuk bakım sorumlulukları nedeniyle istihdamdan uzaklaşma riski bulunan kadınların kurumsal çocuk bakımı konusunda desteklenerek kayıtlı istihdama katılmaları, dönmeleri ya da istihdam piyasasında kalmaları için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı Ocak ayı itibarıyla yapılmış olan destek ödemelerinden 17.959 kadın faydalanmış olup proje kapsamında kurumsal çocuk bakımı alanında model önerileri geliştirilmiştir. İş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik çalışmaların devamlılık, uygulanabilirlik esaslarına dayalı olarak sürdürülmesi ihtiyacı ise devam etmektedir.

Aileye yönelik sosyal hizmet ve yardımlarda ailenin ihtiyaçlarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek, bu ihtiyaçlara kapsamlı şekilde rehberlik ve danışmanlık hizmetleriyle cevap verebilmek amacıyla yürütülen Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) kapsamında ulaşılan hane sayısı 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla geçen seneye göre yaklaşık iki kat artarak 1.009.877 olmuştur. Programın, sosyal yardım ihtiyacı olduğu belirlenen kişilerin yer aldığı Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemiyle entegrasyonu sağlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrenci ve velilerin sosyal uyum, akran zorbalığı, siber zorbalık ile sosyal ve duygusal beceriler konusunda farkındalığının artması amacıyla yürütülen Aile Çocuk Eğitim Programı kapsamında 44 ilde 200 okulda eğitimler düzenlenmiştir.

b) Amaç

Toplumsal yapının ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği için aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik verilen hizmetlerin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi amacıyla araştırma, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.593)		
Tedbir 593.1. Aile Eğitim Programı içerikleri ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek, yeni modül ve eğitim setleri kullanılarak aile eğitimleri gerçekleştirilecek, formatör ve eğitici sayıları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Aile Eğitim Programı kapsamında halk eğitimlerinin düzenlenmesi, yaygınlaştırılması ve izlenmesi, eğitici eğitimlerinin gerçekleştirilmesi çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 593.3. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza yönelik modüler aile eğitim programları uygulanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. 2022 Yılı Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İşbirliği Çerçeve Belgesi Eylem Planı kapsamında Aile Eğitim Programı KKTC'ye uyarlanarak eğitim modülü oluşturulacaktır.

Tedbir 593.6. Evliliklerin artmasını ve devamlılığını teşvik edici eğitimler ve danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Aile danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, izlenmesi ve hizmet standartlarının geliştirilmesi çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Evlilik Öncesi Eğitimleri yaygınlaştırılacak ve izlenecektir.
Tedbir 593.7. Göç, afet ve acil durumlarda birey, aile ve topluma yönelik psikososyal destek hizmetleri koordineli ve etkin bir şekilde sunulacak ve hizmet sunum kapasitesi geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Afet/acil durum hallerinde uygulanacak psikososyal destek hizmetlerine ilişkin 500 personele psikososyal destek eğitimi verilecektir.
Tedbir 593.8. Dinamik ve genç nüfus yapısının korunmasına katkı sağlayacak programlar geliştirilecek, geniş ve büyük aile modelleri özendirilecek ve kuşaklararası dayanışma güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kuşaklararası iletişim modülü hazırlığı tamamlanarak eğitimlere başlanacaktır.
Milli ve manevi değerlerimiz ile sağlıklı nesillerin devamını ve aile kurumunu tehdit eden yönelimleri özendirecek tüm faaliyetlere karşı mücadele edilecek ve bu alanda toplumsal bilinç güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.595)		
Tedbir 595.1. Aile kurumunun korunması ve nesillerin milli ve manevi değerler ile yetişmesini sağlamak amacıyla toplumsal farkındalığı artıran çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Milli ve manevi değerlerimiz ile sağlıklı nesillerin devamını ve aile kurumunu tehdit eden yönelimleri özendirecek tüm faaliyetlere karşı alınacak önlemlere ilişkin yılın ilk yarısında bir eylem planı hazırlanacaktır.
Aile içi şiddetin, ihmal ve istismarın önlenmesine yönelik koruyucu, önleyici hizmetlerin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.597)		
Tedbir 597.1. Aile içi şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması için toplumsal bilinç düzeyinin erken çocukluk döneminden başlayarak yükseltilmesine yönelik olarak örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Kadına yönelik şiddetle mücadele farkındalık çalışmaları kapsamında ebeveynlere ve erken çocukluk döneminden itibaren çocuklara yönelik bilinç artırıcı çalışmalar yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Aile Eğitim Programı Katılımcı Sayısı	Kişi	352 122	505 196	500 000
Evlilik Öncesi Eğitim Katılımcı Sayısı	Kişi	42 595	87 842	150 000
Aile Danışmanlığı Kapsamında Hizmet Sunulan Başvuru Sayısı	Kişi	6 325	6 824	8 000

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) 1 Ocak- 21 Eylül 2022 tarihleri arası verisidir.
(2) Gerçekleşme Tahmini

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmesi, ülkelerin kalkınmasına olumlu etkisinin yanında gelecek nesillerin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi ile ailenin ve toplumsal yapının sağlam temeller üzerinde yükselmesi ve kuvvetlenmesine katkıda bulunması açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda gerek küresel düzeyde gerekse ülkemizde kadının güçlenmesi, temel hak ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanması çalışmalarına öncelik verilmektedir.

Ülkemizde, 2021 yılında, kadın nüfusu 42.252.172 kişi, erkek nüfusu 42.428.101 kişi olmuştur. Bu çerçevede, toplam nüfusun yüzde 49,9'unu kadınlar, yüzde 50,1'ini ise erkekler oluşturmuştur. 2017-2019 döneminde erkekler için doğuşta beklenen yaşam süresi 75,9 yıl, kadınlarda ise 81,3 yıldır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, bu durum yaşlanmaya ve yaşlılara yönelik politika geliştirme ve hizmet sunumunda ayırt edici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların istihdam piyasasındaki yeri bağlamında son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, halen kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Pandemi süreci de bu alandaki sorunu daha belirgin hale getirmiştir. 2021 yılında kadın istihdam oranı yüzde 28, erkek istihdam oranı yüzde 62,8, kadın işsizlik oranı yüzde 14,7, erkek işsizlik oranı ise yüzde 10,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 32,8, erkeklerin işgücüne katılım oranı ise yüzde 70,3 olmuştur. Kadınların işteki durumlarına bakıldığında, 2021 yılı sonu itibarıyla işveren ve kendi hesabına çalışan kadın oranı yüzde 16,4'tür. Aynı oran erkekler için yüzde 83,6 olarak gerçekleşmiştir.

Kadınların işgücüne katılımlarının artırılması ve insana yakışır, nitelikli işlerde çalışmaları, ülkemizin sürdürülebilir kalkınması ve ülke refahının adil bir şekilde paylaşımı açısından kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda, kadınların kayıtlı iş imkânlarına erişiminin sağlanması ve bunu sağlamak üzere iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik projeler ve çalışmalar sürdürülmekle birlikte, kaliteli ve erişilebilir bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Kadınların değişen işgücü piyasası dinamikleri doğrultusunda çalışma hayatında daha aktif yer almalarını sağlamak ve nitelikli kadın istihdamını artırmak üzere, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda 81 ilde yürütülmekte olan Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerleri kapsamında 2022 yılının ilk 6 ayında 75.094 kişiye ulaşılmıştır. Ayrıca, yürütülen çeşitli programlar kapsamında kadın girişimciliğinin de desteklenmesine devam edilmektedir.

Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve görünürlüklerinin artırılması hedefine yönelik olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı işbirliğinde 2018'de imzalanan Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü 12 Temmuz 2021 tarihinde iki yıl süreyle yenilenmiştir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında 2022 yılında mevcut durum ve ihtiyaç analizi ile eğitim çalışmaları sürdürülmüştür.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen, kadın erkek fırsat eşitliği ve geleceğin iyi işleri odağında istihdam ve istihdam edilebilirliğin desteklenmesi ile Bakanlığın politika yapma ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesini amaçlayan AB projesinin eğitim ve araştırma çalışmalarına 2022 yılında devam edilmiştir.

2021 yılı verilerine göre kadınların yüzde 22,7'si tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımda çalışan kadınların yüzde 78,7'si ücretsiz aile işçisidir. Bu çerçevede, çiftçi kadınların ücretsiz aile işçisi konumundan çıkarılması ve güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan tarımsal destek programlarında kadın çiftçi projelerine ek puan verilmektedir. Ayrıca Bakanlıkça yürütülen Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi ile kadın çiftçilere yönelik il özel projeleri ile kadın çiftçilerin istihdam edilebilirlikleri, girişimcilik kapasitelerinin artırılması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Söz konusu proje kapsamında proje konularına göre farklılaştırılmış eğitimler verilmekte, Kadın Çiftçiler Tarımsal Yeniliklerle Buluşuyor Programı yürütülmektedir. Tüm bu çalışmalar kapsamında, 2022 yılının ilk 6 ayında toplam 1.130 kadın çiftçiye ulaşılmıştır.

Endüstri 4.0 ve dünyada yeni gelişen meslek alanları göz önünde bulundurularak, kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu alandaki politika ve çalışmaların önceliklendirilmesi, sürdürülmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde, Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan (NEET) Kadınlar Projesine 3 Aralık 2021 tarihinde başlanmış olup, projenin üç yıl sürmesi öngörülmektedir. Projenin amacı, NEET grubundaki genç kadınların sorunlarının belirlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için mekanizmalar oluşturmak ve bu sorun ve ihtiyaçları daha görünür hale getirmektir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele alanında önemli bir gelişme olan, 5 ana hedef, 28 strateji ve 227 faaliyetten oluşan, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı (2021-2025) uygulanmaktır. Bununla birlikte, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca, Önleme, Müdahale ve Politika Boyutlarıyla Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet ve Covid-19 Salgınının Etkileri Araştırma Projesi 2022 yılında tamamlanmıştır. Ayrıca, 2008 ve 2014 yıllarında yürütülen Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasını güncellemek üzere, araştırmanın saha çalışmalarına 2023 yılında başlanması planlanmaktadır.

Öte yandan, kadınlara yönelik şiddetle etkin ve bütüncül bir şekilde mücadele amacıyla, Kadınlara Şiddet Uygulayanlara Yönelik Çok Yönlü Sosyal Hizmet Müdahalesini İçeren Bir Modelin Oluşturulması Projesine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca 2022 yılında başlanmış olup proje kapsamında şiddet faillerine yönelik bir sosyal hizmet modeli oluşturulması hedeflenmektedir.

Kadınların maruz kaldıkları her türlü şiddetten korunması, kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi ve nedenlerinin araştırılması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve kadın konukevleri hizmet vermektedir. Kurumsal hizmetlerin yanı sıra kadına

yönelik şiddetle mücadelede mevzuatı güçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca kadın konukevlerinin ihtisaslaştırılması ve standardizasyonu çalışmalarına, şiddet mağduru kadınların ve beraberindeki çocuklarının güvenlik riskleri ve ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle devam edilmektedir.

TABLO II: 62- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kuruluş Türü	Kadın Konukevi Sayısı	Kadın Konukevi Kapasitesi	Yararlanan Kişi Sayısı								
			2020			2021			2022 (01 Ocak - 31 Ağustos)		
			Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	112	2 779	33 467	19 668	53 135	58 811	25 246	84 057	27 419	19 081	46 500
Belediye	33	735	1 805	861	2 666	2 285	1 149	3 434	4 387	2 487	6 874
STK	1	20	16	13	29	22	9	31	0	0	0
Göç İdaresi Başkanlığı	3	90	43	9	52	49	24	73	0	0	0
Toplam	149	3 624	35 331	20 551	55 882	61 167	26 428	87 595	31 806	21 568	53 374

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

TABLO II: 63- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinden Hizmet Alanların Sayısı

YIL	ŞÖNİM SAYISI	KADIN	ERKEK	ÇOCUK	TOPLAM
2019	81	164 945	9 494	19 012	193 451
2020	81	189 663	16 648	14 397	220 708
2021	81	255 515	23 158	17 726	296 399
2022 (1)	82	169 552	16 477	11 789	197 818

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) 1 Ocak- 31 Ağustos 2022 tarihleri arası verisidir.

Kadın erkek fırsat eşitliği perspektifinin ulusal ve yerel düzeyde politika oluşturma ve bütçeleme süreçlerinin tüm aşamalarına sistematik ve sürdürülebilir entegrasyonu ile Türkiye'de kadınların güçlenmesine ve kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkı sunulması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Türkiye'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması Projesi başlatılmıştır. Proje ile merkezi ve yerel yönetimlerde kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bütçeleme uygulamalarına yönelik farkındalığın artırılması, kadınların ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve imkânlara erişimini gözeten plan ve programlar geliştirilme kapasitelerinin artırılması ve denetim ve izlenebilirlik altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, 2022 yılında temel stratejik politika belgelerinin gözden geçirilmesi çalışması ile kamu görevlilerine yönelik teknik eğitim programları ve derinlemesine eğitim programları tamamlanmış olup, 456 kamu görevlisinin kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bütçeleme konusunda bilgi düzeyleri artırılmıştır. Pilot belediyelerin personeline yönelik teknik eğitim programları ile iyi uygulama örnekleri için çalışma ziyaretlerinin de yıl sonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır.

b) Amaç

Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Haklar konusunda kadın-erkek fırsat eşitliğini güçlendirecek şekilde kadınların ekonomik, sosyal, kültürel hayata ve karar alma mekanizmalarının her düzeyine aktif katılımı özellikle yerelden başlayarak teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Kadınların ekonomik ve sosyal hayatta güçlenmelerine yönelik araştırmalar yapılacak, projeler yürütülecek, eğitimler verilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AB Başkanlığı, İŞKUR, KOSGEB, YÖK, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, STK'lar, Uluslararası Kuruluşlar, Özel Sektör Kuruluşları	1. Kadının Güçlenmesi Farkındalık Çalışmaları kapsamında farklı hedef gruplarına yönelik, kadın erkek fırsat eşitliği, finansal okuryazarlık ve kadının güçlenmesi konularında farkındalık ve bilinç artırıcı çalışmalar yürütülecektir. 2. Türkiye'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması Projesi kapsamında uygulamaya yönelik bir Politika Belgesi hazırlanacak, ayrıca merkezi ve yerel düzeyde kamu kurumlarının, belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının uygulama ve izleme kapasiteleri geliştirilecektir. 3. Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi kapsamında, pilot illerdeki ne eğitimde ne istihdamda yer alan kadınlara yönelik eğitimler ve mentörlük verilecektir.
Tedbir 600.4. Kadınların internet sitesi, portal, aplikasyon gibi dijital ortamlardaki ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesini hedefleyen mekanizmalar oluşturulacak ve kadın girişimcilerin e-ticarette güçlenmelerini sağlamaya yönelik eğitim programları ve seminerler düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Meslek Kuruluşları, STK'lar, Özel Sektör Kuruluşları	1. e-Ticaret alanında faaliyet göstermek isteyen kadın girişimcilere yönelik girişimcilik eğitimi çevrimiçi olarak verilmeye devam edecektir. 2. e-Ticaret faaliyetlerinin desteklendiği Geleneksel Girişimci Destek Programının uygulanmasına devam edilecektir. 3. e-Ticaret faaliyet alanında işletmesini kuran kadın girişimcilere her bir performans döneminde 5.000 TL'lik destek sağlanacaktır.
Tedbir 600.5. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, AB Başkanlığı, İŞKUR, KOSGEB, YÖK, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, STK'lar, Özel Sektör Kuruluşları	1. Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında kadınlara, erkeklere ve kadın kooperatiflerine yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecek; kooperatifçilik alanında çalışan kurumlara yönelik kurumsal kapasite geliştirme çalışmaları, kamuoyuna yönelik farkındalık artırma çalışmaları, bilimsel ve teknik çalışmalar ile koordinasyon ve işbirliği faaliyetleri yürütülecektir.

Tedbir 600.6. Kadının ekonomik yaşama etkin katılımının artırılması konusunda illerin farklı işgücü ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, eğitim, staj, işbaşı eğitimi gibi uygulamaların etkin olarak devam etmesi sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Meslek Kuruluşları, Sendikalar, Özel Sektör Kuruluşları	1. Kadınların işgücüne uyumunu ve istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik olarak aktif işgücü piyasası programları kapsamında mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 600.8. Kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla oranda yer almalarını sağlayamaya yönelik farkındalık artırılacak, yönlendirici ve teşvik edici yöntemler geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla yer almalarının sağlanması kapsamında kamu personeline yönelik farkındalık ve bilinç artırıcı çalışmalar yürütülecektir.
Kadına yönelik şiddetin, erken yaşta zorla evliliklerin ve her türlü istismarın önlenmesine yönelik, toplumsal farkındalık yaratma çalışmaları hızlandırılacak, koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik düzenlemelerin etkin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TÜİK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar, Uluslararası Kuruluşlar	1.Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)'nın etkin bir şekilde uygulanması ve izlenmesi amacıyla 2023 politika önceliklerinin belirlendiği Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2023 Faaliyet Planı hazırlanacak ve uygulanacaktır. 2. Kadın konukevlerinden hizmet alan şiddet mağduru kadınlara yönelik farkındalık ve bilgilendirme eğitimleri verilecektir. 3. 2008 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen araştırmaların tekrarı niteliğindeki 2024 Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nın etüt ve proje çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 602.2. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluş personeli dâhil olmak üzere farklı hedef gruplarına yönelik eğitim, seminer vb. farkındalık artırma çalışmalarına devam edilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye İlişkin Kurumsal Kapasitenin ve Toplumsal Farkındalığın İletişim Boyutuyla Artırılması Projesi hayata geçirilecektir.

Tedbir 602.3. Kadına yönelik şiddetle mücadelede şiddet mağduruna ve şiddet uygulayana yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların kapasiteleri ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Kadınlara Şiddet Uygulayanlara Yönelik Çok Yönlü Sosyal Hizmet Müdahalesini İçeren Bir Modelin Oluşturulması Projesi hayata geçirilecektir.
Kadınlara sunulan sağlık hizmetleri iyileştirilip, farkındalık çalışmaları aracılığıyla sağlık bilincinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.603)		
Tedbir 603.1. Ülke genelinde kanser tarama programına uygun hedef gruptaki kadınların programa katılımlarının artırılması için farkındalık çalışmaları yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kanserden korunma konusunda, çeşitli medya kanalları üzerinden kadınlara yönelik farkındalık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 603.2. Kadınlarda sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi amacıyla farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Kadınlarda sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik olarak farklı medya kanalları için görsel içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır.
Medyada kadın temsili iyileştirilecek ve kadınların medya okuryazarlığının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.604)		
Tedbir 604.3. Medya alanında düzenleyici veya denetleyici kamu kuruluş personeline yönelik medyada kadın temsili konusunda farkındalık eğitim programları düzenlenecektir.	RTÜK (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. RTÜK personeline yönelik medyada kadın temsili konusunda farkındalık eğitimi verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Okullaşma Oranı, Kadın (6-9 Yaş) (3)	Yüzde	97,3	98,5	100
Okullaşma Oranı, Kadın (10-13 Yaş) (3)	Yüzde	98,5	98,3	100
Okullaşma Oranı, Kadın (14-17 Yaş) (4)	Yüzde	90,5	91,6	93,0
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğrenim)	Yüzde	48,0	49,2	50,0
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın (5)	Yüzde	32,8	35,2	36,0
Kadın İstihdam Oranı	Yüzde	28,0	30,0	30,9
İşveren Olarak Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (6)	Yüzde	13,2	13,5	14,0
Kendi Hesabına Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (6)	Yüzde	17,3	18,0	19,0
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı	Yüzde	17,3	17,3	17,3

Kaynak: TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Temel Eğitim Programının performans göstergelerinden biridir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Orta Öğretim Programının performans göstergelerinden biridir.
(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan İstihdam Programının performans göstergelerinden biridir.
(6) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Kadının Güçlenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Güçlü toplumun sürdürülebilirliğinin önemli bir unsuru olan çocuklar, ülkemizin kalkınma hızı, gelişmişlik seviyesi ve uluslararası konumu bakımından geleceğimizin teminatıdır.

2021 yıl sonu itibarıyla, ülkemiz nüfusunun 22.738.300'ünü (yüzde 26,9) 0-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. AB-27 ülkeleri ortalaması olan yüzde 18,2'yle karşılaştırıldığında ülkemiz, çocuk nüfus oranının en yüksek olduğu ülke konumundadır.

Çocukların iyilik halini geliştirmek, eğitim, sağlık, gelişim ve katılım haklarından yararlanabilmelerini temin etmek ve evrensel, insani ve ahlaki değerlere sahip, mutlu, kendine güvenen ve potansiyellerini gerçekleştirebilen bireyler olarak yetişmelerini sağlamak üzere politika ve hizmetler çocukların üstün yararı çerçevesinde önceliklendirilmektedir.

Çocukların sağlık, beslenme, bakım, sosyal koruma ve eğitim gibi alanlarda çok boyutlu gelişimlerine odaklanan erken dönem çocukluk gelişimi konusunda ülkemizde mevcut programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürmektedir. Bu çerçevede sektörler arası ve çok boyutlu çalışmaları güçlendirmek ve koordinasyonu sağlamak amacıyla Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından Ulusal Erken Çocukluk Strateji Belgesi hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Diğer yandan çocukların sağlıklı gelişiminde önem taşıyan okul ve okul sonrası sanatsal, sportif ve kültürel etkinlikler için mekânların ve uygulamaların artırılması gibi konularda politikaların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Çocuklara yönelik hizmetleri ve çocukların ihtiyaçlarını bütünsel olarak ele alan politikaları destekleyecek verilerin elde edilmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve TÜİK tarafından Çocuk Araştırmasının saha çalışmalarına başlanmıştır.

Ülkemizde çocuk alanında önleyici ve koruyucu hizmetlerin geliştirilmesi, alanda çalışan personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, rehberlik ve araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özellikle risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda koruyucu ve önleyici hizmetlerin yaygınlaştırılması ve okullarda sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılabilmesi amacıyla faaliyet gösteren Mobil Çocuk Sosyal Hizmet Birimleri tarafından Ağustos 2022 itibarıyla risk grubunda olduğu değerlendirilen 40.177 çocuğa yönelik hizmet sunularak gerekli görülen koruyucu, önleyici ve destekleyici tedbirler alınmıştır. Çocuğa yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetler kapsamında çocukların, ailelerin ve çocukla çalışan personelin farkındalıklarının artırılmasına ve çocukların ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına yönelik eğitimler sürdürülmüştür.

Çocuklar için gelişim açısından farklı fırsat ve imkânlar sunan dijital araç ve ortamların önemi pandemiyle birlikte daha da artmıştır. Çocukların bilgi teknolojilerine ve çevrimiçi eğitim fırsatlarına erişiminde ve kullanımındaki sınırlılıklar, uygun olmayan ev ortamları gibi sorunlar çocuklar arasındaki eşitsizliklerin kalıcı olarak derinleşmesi riskini taşımaktadır. Diğer yandan gerek çocukların yaşlarına uygun olmayan içeriklere maruz kalması gerekse kendi kişisel bilgilerini bilinçsiz bir şekilde paylaşmaları çocuklar açısından siber zorbalık ve istismar başta olmak üzere çeşitli riskleri ortaya çıkarmaktadır. 2021 yılı Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 6-15 yaş grubundaki çocukların internet kullanım oranı yüzde 82,7'dir. İnternet kullanım amaçları arasında yüzde 86,2'yle çevrimiçi

derse katılma ilk sırada yer alırken çocuklar günde yaklaşık üç saat sosyal medyada vakit geçirmiştir. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle yaşlarına ve gelişimlerine uygun olarak tanışmaları amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sosyal Medya Çalışma Grubunun çocukların dijital ve görsel medyada karşılaşabilecekleri risklerin tespit edilmesi ve zararlı olan içeriklerin kaldırılmasına yönelik çalışmaları kapsamında Ağustos 2022 itibarıyla 1.550 içeriğe müdahale edilmiştir. Aynı kapsamda, özel kreş ve gündüz bakımevi çalışanları ile bu kuruluşlardan hizmet alan ailelere, bilişim teknolojilerinin çocuklar için fırsatları ve riskleri ile çocukları bu risklerden korumak için dikkat edilmesi gereken konulara ilişkin eğitimlere devam edilmektedir.

Korunma ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak aile odaklı hizmetlerden faydalanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına, bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına ve bu konuda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ağustos 2022 itibarıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.449 yatılı kuruluşta 13.883 çocuğa koruma ve bakım hizmeti sağlanmaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ve sosyal kültürel faaliyetler yürütülmektedir.

Haklarında korunma veya bakım tedbir kararı bulunan 0-18 yaş arası çocuklar ile korunma veya bakım tedbir kararı devam eden 18 yaş üzeri gençlere verilen hizmetlere ve bakım kuruluşlarına yönelik olarak Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 06/09/2022 tarihli ve 31945 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Diğer yandan çocuğun velayet hakkına sahip olmayan ebeveyniyle kişisel ilişki kurması süreçlerinde sorun yaşanması durumunda çocuğun ikincil örselenmesinin ve mağduriyetinin önlenmesi için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, 30/11/2021 tarihli ve 31675 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan mevzuat değişikliği ile çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilamların yerine getirilmesine yönelik iş ve işlemlerin çocuğun üstün yararı gözetilerek 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu hükümlerine göre gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Söz konusu süreçlere dair görev, yetki ve sorumluluklar ile buna ilişkin usul ve esaslar ise 04/08/2022 tarihli ve 31913 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelikle belirlenmiştir. 2022 yılında aile odaklı hizmetler bağlamında biyolojik ailesi ile yaşama imkânı kalmamış ama evlat edinilme koşullarını taşıyan 325 çocuk evlat edinme hizmetinden faydalandırılmıştır. Ağustos 2022 itibarıyla aileleri yanında bakım imkânı bulunmayan ve evlat edindirilemeyen 8.746 çocuk 7.248 koruyucu aile yanında yaşamaktadır.

Gelir seviyesi düşük ailelere yönelik olarak çocukların öz aile veya yakınları yanında daha iyi koşullarda yetişmelerini sağlamak amacıyla ailelere sunulan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetlerinden Ağustos 2022 itibarıyla 145.783 çocuk yararlanmaktadır. 2022 yılı için SED hizmeti kapsamında ödenen aylık destek miktarı ortalama 2.337 TL olup Ağustos 2022 itibarıyla yapılan ödeme tutarı toplam 2.082.897.098 TL'dir. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında Ağustos 2022 itibarıyla toplam 31.185 çocuğa ulaşılmış; ailelerde farkındalık oluşturmaya, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Ayrıca SED hizmetinden yararlanan ailelerin İŞKUR meslek edindirme kurslarına yönlendirilerek kendi ekonomik hayatlarını sürdürebilmeleri için iş ve meslek edindirme çalışmaları yapılmaktadır.

Maddi imkânları kısıtlı olan ailelerin çocuklarına yönelik fırsat eşitliğini artırmaya, yaşam kalitelerini yükseltmeye ve potansiyel riskleri azaltmaya yönelik programlar sürdürülmektedir. Eylül 2022 itibarıyla Şartlı Sağlık Yardımından 778.784 anne ve 1.230.012 çocuk, Şartlı Eğitim Yardımından ise 2.438.865 çocuk yararlanmıştır.

İhtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması kapsamında çalışmalar devam etmekte olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca açılış izni verilen özel kreş, gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinin kapasitesinin yüzde 3'ü çeşitli nedenlerle okul öncesi eğitimden yararlanamayan dezavantajlı durumdaki çocukların desteklenmesi için ayrılmaktadır. Bu kapsamda Ağustos 2022 itibarıyla 2.733 çocuk özel kreş ve gündüz bakımevi ile çocuk kulüplerince sunulan ücretsiz bakım hizmetinden yararlanmıştır. Diğer yandan çocuk koruma mobil ekipleri aracılığıyla kırsal bölgelerdeki çocukların koruyucu ve önleyici hizmetlere erişimini artırmaya ve fırsat eşitliği sağlamaya yönelik yürütülen çalışmalar çerçevesinde kırsal bölgelerdeki çocukların psikososyal ve akademik gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla ilkokul ve ortaokula devam eden çocuklar için Eğitim ve Gelişim Destek Paketleri dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sonlandırılması ve çalışan çocuklara yönelik bütünsel bir çalışma yürütülmesi amacıyla Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı kapsamındaki çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda sorumlu ve ilgili kuruluşların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının örgün öğretime yönlendirilmesi ve telafi eğitimleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler yoluyla desteklenmesi çalışmaları yürütülmektedir.

Sokaktaki çocukların ve ailelerinin sosyal hizmet ve yardımlara yönlendirilmesi, psikososyal destek ve bilinçlendirme hizmetlerinden yararlandırılması yönünde çalışmalar 356 mobil ekip tarafından yürütülmektedir. Ağustos 2022 itibarıyla sokakta risk altında bulunan 36.289 çocuğa ve 17.489 aileye yönelik müdahale gerçekleştirilmiştir. Yapılan müdahaleler çerçevesinde 665 çocuk kurum bakımına alınmış, 10.873 çocuğa SED veya sosyal yardım yapılmış, 7.132 çocuğa eğitim, danışmanlık ve sağlık tedbiri uygulanmış, 17.489 aileye ise rehberlik hizmeti sunulmuştur. Çocuk yaşta ve zorla evliliklere yönelik çalışmaların pandemi kaynaklı riskler ve çocukların yoksulluk, göçmen olma gibi özel durumları da dikkate alınarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanarak izlenmesi ve çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda çocuk mahkemelerinin fiziki koşullarının çocuk adalet sisteminin amacına uygun hale getirilmesini ve çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin çocuk dostu şekilde tek bir merkezde gerçekleştirilmesini sağlamak üzere Çocuk Adalet Merkezi pilot uygulaması başlatılmıştır. Adli süreçte çocuk dostu mülâkat usullerini desteklemek üzere kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin sayısı Ekim 2022 itibarıyla 161'e yükselmiştir. Özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile diğer mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının sayısı ise Ekim 2022 itibarıyla 152'ye çıkmıştır.

Ülkemizde yaklaşık 1,8 milyon geçici koruma statüsünde çocuk bulunmaktadır. Uluslararası ve geçici koruma altındaki çocuklara yönelik yürütülmekte olan Sosyal Uyum Programı kapsamında yüz yüze ve çevrimiçi sosyo-kültürel etkinlikler yoluyla Ağustos 2022 itibarıyla ülke genelinde 273.652 çocuğa ulaşılmıştır. Suriyeli ve diğer mülteci çocuklara

yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı kapsamında Eylül 2022 itibarıyla 625.901 çocuğa destek sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu çocukların psikososyal gelişimi açısından önem arz eden özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Çocukların üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması ve fırsat eşitsizliğinin azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Erken dönem çocuk bakım, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.606)		
Tedbir 606.1. Doğum öncesinden başlamak üzere anne baba eğitimleri artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. 81 İl Müdürlükleri ve SHM'ler aracılığı ile sağlıklı çocuk gelişimi ve olumlu ebeveynlik becerileri üzerine eğitimler verilecektir.
Tedbir 606.2. Anne babalara yönelik olarak çocukların yaş ve gelişme düzeylerine uygun beslenme, büyüme, eğitim ve oyun içerikli materyaller geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Erken çocukluk dönemine yönelik beslenme, büyüme, gelişme konularında içerik hazırlanarak sagligim.gov.tr adresinde paylaşılacaktır.
Tedbir 606.3. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumlar açısından ortak bir düzenleme yapılacak, bu kurumların açılmasına ve faaliyet göstermesine yönelik kriterler hizmet çeşitliliğine imkân tanıyacak şekilde belirlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik doğrultusunda yürütülen iş ve işlemlerde iller arası uygulama farklılıklarının giderilebilmesi ve ilgili STK'lar tarafından iletilen ihtiyaç ve taleplerinin değerlendirilmesi amacıyla yönetmelik yenilenecektir.
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.607)		
Tedbir 607.1. Çocukların sportif, sanatsal, kültürel ve bilimsel aktivitelere yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çocukların sanatsal ve kültürel aktivitelere yönelmesini özendirmeye yönelik projelerine destek verilecektir.
	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	2. Farklı sosyokültürel arka plana sahip çocuk ve gençlerin spor yoluyla bir araya getirilerek, toplumda farklı kültürler arasında karşılıklı saygı ve güven ortamının oluşturulmasına katkı sağlanması ve birlikte yaşama kültürünün geliştirilmesi amacıyla projeler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 607.3. Gençlik merkezlerinin çocuklara da hizmet verebilmesine ve çocukların bu merkezlere erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Çocukların gençlik merkezlerindeki spor, atölye ve kulüp faaliyetlerinden yararlanmasına yönelik imkânlar geliştirilecektir.
Başta sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı, gezici ve geçici tarım işlerinde olmak üzere çocuk işçiliği ile mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.1. Çocuk işçiliği ile mücadele alanında toplumsal bilinç geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Çocuk işçiliği ile mücadele alanında konferans, panel ve seminerler gerçekleştirilecek, Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü kapsamında farkındalık artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 609.2. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimleri 81 ilde yaygınlaştırılacak, yerelde çocuk işçiliği ile mücadele alanında çalışan ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi için daha etkin hale getirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin kurumsal kapasitesini geliştirmeye yönelik eğitimler verilecek, merkez-yerel işbirliğini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Çocuk Koruma Mobil Ekiplerinin sayısı ve niteliği artırılacaktır.
Tedbir 609.4. Mevsimlik gezici tarımda çalışan ailelerin çocuklarının gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetler düzenli ve sürekli hale getirilecek ve çocukların bu imkânlara erişimi artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi'nin (e-METİP) kurumlar arası entegrasyon alt yapısının geliştirilmesine devam edilecektir. 2. 50.000 mevsimlik tarım işçisi ailenin çocuklarına yönelik eğitime yönlendirme, yaz okulu faaliyetleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler ile sağlık ve diğer kamu hizmetlerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Çocuk adalet sistemi önleyici, onarıcı ve geliştirici mekanizmalar doğrultusunda risk takibini içeren bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.610)		
Tedbir 610.3. Çocuk adalet sistemi onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılacak, çocuklara özgü uzlaştırma usulleri geliştirilecek, suça sürüklenen çocuklar yönünden kamu davasının açılmasının ertelenmesi modeli oluşturulacak ve ilk derece yargılama ile kanun yolu incelemelerinin öncelikli olarak yapılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Uzlaştırma kapsamındaki suçlara yönelik üç pilot adliyede uzlaştırma uygulamasına geçilecektir. 2. Türkiye genelinde 1.000 uzlaştırmacıya uzman uzlaştırmacı eğitimi verilecektir.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.1. Koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması artırılacak, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetleri geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Korunma ihtiyacı olan çocuklar öncelikli olarak aile odaklı hizmetlere yönlendirilecek, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi çalışmaları sürdürülecek ve yaygınlaşmasına yönelik eğitim ve tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.
Tedbir 612.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. SED hizmetinden yararlanan ortaöğretim çağındaki çocuklara yönelik sosyal, kültürel, sportif, bilişsel ve akademik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psiko-sosyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Çocuklara yönelik ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitim programı modülleri geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 613.3. Çocuklarla çalışan profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddeti tespit etme ve gerekli yönlendirmeyi yapma kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı, RTÜK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Çocukların dijital risklerden korunması amacıyla çocuklara hizmet sunan personele yönelik olarak farkındalık çalışmaları, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 613.5. Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimlerinin güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), STK'lar	1. Çocuk koruma alanında hizmet veren kuruluşlarda çalışan personele karar destek mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik eğitim verilerek personel niteliğinin artırılması sağlanacaktır.
Tedbir 613.7. Adliyelerde çocuklara nitelikli destek sunan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin Türkiye genelinde yaygınlaştırılmasına devam edilecektir.
Çocukların ve ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda psiko-sosyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, riskli ve a-tipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler, izlenme ve yönlendirmeler yapılacak, çocuklar arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.614)		

Tedbir 614.3. Okullarda ve sosyal hizmet merkezlerinde sağlık, beslenme, hukuk ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerini güçlendirecek program ve faaliyetler yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Standartları Enstitüsü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenme alışkanlığı kazandırmaya, gıda güvenliği ve kalitesi konularında farkındalığı artırmaya ve gıda hazırlanan ortamların iyileştirilmesini sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Çocukların, sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap, sosyal medya gibi yayın içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.615)		
Tedbir 615.1. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunmasına yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı, RTÜK, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Ailelere ve çocuklara rehberlik edilmesi amacıyla dijital bağımlılığın önlenmesi konusunda çalışmalar yapılacaktır.
	RTÜK (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	2. Medya okuryazarlığı kapsamında ilk ve orta dereceli okullarda eğitim gören öğrencilere yönelik farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 615.2. Kültürel yapıya uygun olarak yaş ve içerik açısından kullanıcılar ve ebeveynler için bilgilendirici bir bağımsız oyun derecelendirme sistemi oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı, STK'lar	1. Güvenli Oyna (guvenlioyna.org.tr) dijital oyun bilinçlendirme portalının içeriğinin geliştirilmesi ve tanıtılmasına yönelik faaliyetler ile dijital oyunların olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmesi, bu alanda bilinç artırılması çalışmalarına devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022	2023 (1)
5 Yaş Net Okullaşma Oranı (2)	Yüzde	58,5	83,4	90,0
15-17 Yaş Grubunda İstihdam Oranı	Yüzde	14,0	14,9	14,4

(1) Program
(2) Gerçekleşme Tahmini. Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Temel Eğitim Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Toplumun araştıran, sorgulayan, yeniliğe ve gelişmeye açık, farklı bakış açılarıyla çözüm önerileri geliştirebilme yönünü temsil eden gençlerin, ülkenin gelecek tasarımı ve kalkınma vizyonuna katkı sunan, aile hayatı başta olmak üzere içinde bulunduğu toplumun değerlerine, meselelerine ve çevreye duyarlı, nitelikli ve sağlıklı bir biçimde yetişmesi önem arz etmektedir.

Ülkemiz genç nüfusu (15-24 yaş) 2021 yıl sonu rakamlarına göre toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15,3'ünü (13 milyon genç) oluşturmaktadır. Bu genç nüfus ortalamasıyla

ülkemiz dünya ortalamasının (yüzde 15,4) altındadır. Diğer yandan AB ortalaması yüzde 10,6 olup Türkiye'nin genç nüfus oranı AB ülkelerinin hepsinden daha yüksektir.

Söz konusu demografik yapının ülkemiz kalkınması açısından bir fırsata dönüşebilmesi ve gençlerimizin potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitimde kalite, işsizlik, teknolojinin doğru kullanımı, toplumsal aidiyet ve dayanışma duygusunun güçlendirilmesi ve bağımlılıkla mücadele gibi alanlarda politika ve hizmetlerin geliştirilmesi ve kurumsallaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen grupların başında gelen gençler sağlık anlamında etkilenme riskleri düşük olsa da eğitim, işgücü piyasası, sosyal olumsuzluklar bağlamında orantısız bir yükü üstlenmişlerdir. Dünyada ve ülkemizde genç işsizliği önemli ölçüde artmış, eğitim ve iş temelli öğrenme büyük ölçüde kesintiye uğramış ve birçok genç finansal, mekânsal ve ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle krizin uzun vadeli etkileri araştırılarak yaşanan sürecin kuşaklar arası eşitsizlikleri derinleştirmesini ve diğer potansiyel sorunları önlemeye yönelik çalışmalar yapılmasına öncelik verilmesi önem arz etmektedir.

Fırsat eşitliğini sağlamada en önemli alanlardan olan eğitime katılım konusunda Türk Aile Yapısı Araştırması 2021 sonuçlarına göre 15-24 yaş grubundaki genç nüfus içinde eğitimine devam etmek istemesine rağmen (üniversite dahil) eğitimini yarıda bırakan gençlerin oranı yüzde 7,6 olmuştur. Genç erkeklerde bu oran yüzde 8,0 iken genç kadınlarda yüzde 7,1'dir. Eğitimini yarıda bırakan gençlerin eğitimini yarıda bırakma nedenleri incelendiğinde ilk sırayı yüzde 48,1'le ekonomik nedenler alırken, bunu yüzde 23,6'yla eğitimde başarısızlık ve yüzde 10,8'le ailenin izin vermemesi takip etmiştir. Eğitime devam edememe nedenleri dikkate alınarak özellikle ekonomik destek olmak üzere eğitim desteği ve ailelerin bilinçlendirmesi bağlamında bütüncül çalışmalar yapılması gereği öne çıkmaktadır.

Gençlerin niteliklerini geliştirmek, staj imkânlarını artırmak, işgücü piyasasına geçişlerini ve kariyer olanaklarına erişimini kolaylaştırmak üzere Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üniversiteli gençlerin yarı zamanlı olarak istihdam edilmesi ve ülkemizdeki büyük projelerle ilgili olarak gençlere farkındalık kazandırılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

TÜİK verilerine göre 15-24 yaş aralığında, ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı 2020 yılında yüzde 28,3 iken 2021 yılında bu oran yüzde 24,7'ye gerilemiştir. Genç erkeklerde ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı 2020 yılında yüzde 21,2 iken 2021 yılında yüzde 17,5, genç kadınlarda ise bu oran 2020 yılında yüzde 35,7 iken 2021 yılında yüzde 32,4 olmuştur. Bu alanda kadınlara özel koşullar da dikkate alınarak politika ve hizmetler geliştirilmesi yönündeki çalışmalara devam edilmekte olup eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik mevcut durum ve politika dokümanı oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır.

Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin kapsamlı ve bütüncül işgücü piyasası destekleri ile istihdam edilebilirliklerinin ve işgücüne katılımlarının artırılması amacıyla Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençler İçin İşgücü Piyasası Destek Programı (NEET Pro) Projesi 2022 yılı başında İŞKUR tarafından başlatılmıştır. 2024 yılında tamamlanması planlanan Projenin hibe bileşeninden 5.000 gencin yararlanması hedeflenmektedir.

Özellikle pandemi döneminde eğitimde erişim, ulaşım gibi önemli sorunlar yaşanmakla beraber pandeminin olumsuz etiklerinden uzaklaştıkça eğitim alanında olumlu gelişmeler istatistiklerde görülmeye başlamıştır. Türkiye'de 2019-2020 öğretim yılında yüzde 43,4 olan yükseköğretim net okullaşma oranı, 2020-2021 öğretim yılında yüzde 44,4'e yükselmiştir.

Cinsiyete göre incelendiğinde bu oranlar erkeklerde yüzde 40,6'dan yüzde 40,5'e gerilemişken kadınlarda yüzde 46,3'ten yüzde 48,5'e yükselmiştir.

2022 yılında ilk defa yayımlanan Eğitim-İşgücü Veri Tabanı çalışması sonuçları eğitimden istihdama geçiş süreci hakkında önemli veriler sunmaktadır. İdari kayıtların bütünleşik bir veri tabanında eşleştirilmesi ile kurulan çalışmayla 2011-2020 yıllarında Türkiye'de bir yükseköğretim programından lisans ve ön lisans düzeyinde mezun olan ve referans yılda Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan bireylerin kayıtlı istihdam oranları, mezuniyetleri sonrası ilk iş bulma süreleri ve aylık ortalama kazançları hesaplanmıştır. Lisans mezunlarının kayıtlı istihdam oranı yüzde 71,1 olarak gerçekleşirken, bu oran ön lisans mezunlarında yüzde 63 olarak hesaplanmıştır. Lisans mezunlarında ortalama iş bulma süresi 13,6 ay olarak gerçekleşirken, bu süre ön lisans mezunları için 14,8 ay olarak hesaplanmıştır. İlk iş bulma süresinin en kısa olduğu ilk beş eğitim ve öğretim alanı; ön lisans mezuniyet alanlarında hizmetler (12,5 ay), doğa bilimleri, matematik ve istatistik (12,7 ay), mühendislik, imalat ve inşaat (13,7 ay), sağlık ve refah (13,7 ay) ile eğitim (15 ay), lisans mezuniyet alanları göz önüne alındığında, sağlık ve refah (7,7 ay), eğitim (10,9 ay), mühendislik, imalat ve inşaat (11 ay), bilişim ve iletişim teknolojileri (11,6 ay) ile hizmetler (12,4 ay) olmuştur. Lisans mezunlarının mezuniyetleri sonrası ilk iş bulma süre ortalamasının en kısa olduğu beş bölüm ise dil ve konuşma terapisi (2,4 ay), güvenlik bilimleri (3 ay), görme engelliler öğretmenliği (3,4 ay), zihin engelliler öğretmenliği (3,7 ay) ve işitme engelliler öğretmenliği (3,8 ay) olmuştur. Bu tür çalışmaların sonuçları analiz edilerek gençlerin kariyer planlaması ve yükseköğretimde bölüm ve kontenjanların belirlenmesinde dikkate alınması önem taşımaktadır.

Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre gençlerde işgücüne katılma oranı, 2020 yılında yüzde 39,1 iken 2021 yılında yüzde 41,7 olmuştur. Genç erkeklerde işgücüne katılma oranı 2020 yılında yüzde 50,1 iken 2021 yılında yüzde 53,1, genç kadınlarda ise bu oran 2020 yılında yüzde 27,5 iken 2021 yılında yüzde 29,7 olmuştur. Gençlerde istihdam oranı 2020 yılında genelde yüzde 29,5, erkeklerde yüzde 39,1, kadınlarda yüzde 19,5 iken 2021 yılında bu rakamlar sırasıyla yüzde 32,2, yüzde 42,8 ve yüzde 21,2'dir. Gençlerde genel işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranları, yetişkinlerdeki işsizlik oranlarının yaklaşık iki katıdır. Gençlerde işsizlik oranı, 2020 yılında yüzde 24,9 iken 2021 yılında yüzde 22,6'ya düşmüştür. Genç erkeklerde işsizlik oranı 2020 yılında yüzde 22,4 iken 2021 yılında yüzde 19,4, genç kadınlarda ise bu oran 2020 yılında yüzde 29,7 iken 2021 yılında yüzde 28,7 olarak gerçekleşmiştir.

Genç nüfusun istihdamı sektörlere göre incelendiğinde, 2021 yılında istihdam edilen gençlerin yüzde 18,2'si tarım sektöründe, yüzde 30,8'i sanayi sektöründe, yüzde 51'i hizmet sektöründe yer almıştır. Cinsiyet bazında bakıldığında istihdam edilen genç erkeklerin yüzde 16,8'inin tarım, yüzde 35,4'ünün sanayi, yüzde 47,7'sinin ise hizmet sektöründe yer aldığı görülürken genç kadınların yüzde 21'i tarım, yüzde 21'i sanayi, yüzde 58'i ise hizmet sektöründe yer almıştır.

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre internet kullanım oranı, 16-24 yaş grubundaki genç nüfusta 2020 yılında yüzde 93 iken 2021 yılında yüzde 97,1 olmuştur. İnternet kullanım oranı, genç erkeklerde 2020 yılında yüzde 95 iken 2021 yılında yüzde 98,4, genç kadınlarda ise 2020 yılında yüzde 91 iken 2021 yılında ise yüzde 95,6 olmuştur.

Gençlik merkezleri ve kamplarında yürütülmekte olan hizmetler, hareketlilik programları ve sosyokültürel faaliyetler vasıtasıyla gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarının artırılması, umut, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularının güçlendirilmesi, gençler arasında sosyal sorumluluk ve gönüllülük bilinci ve kültürünün geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ekim 2022 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 418 gençlik merkezi ve 333 genç ofis ile gençlere hizmet sunulmaktadır. Gençlik merkezlerinin üye sayısı Ekim 2022 itibarıyla yaklaşık 1,5 milyonu kadın, 1,4 milyonu erkek olmak üzere toplam 2,9 milyondur. Gençlik merkezlerinin fiziki altyapı ve faaliyetler açısından engelli gençler için daha erişilebilir hâle getirilmesiyle faaliyetlerin gençlerin taleplerini ve zamanın gerekliliklerini karşılayacak şekilde geliştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Avrupa Birliği, 2019-2027 AB Gençlik Stratejisi doğrultusunda tüm ilgili politika alanlarında gençlik politikasını yaygınlaştırmak, gençleri cesaretlendirmek, desteklemek ve onlarla bir araya gelmek amacıyla 2022 yılını Gençlik Yılı ilan etmiştir. Avrupa Gençlik Yılı Kampanyası ülkemizde Türkiye Ulusal Ajansı, Avrupa Birliği Başkanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığının ortak koordinasyonuyla yürütülmektedir.

Gençlerin sosyal, kültürel ve mesleki gelişimlerinde, bilgi, beceri ve yeterliliklerini artırmalarında ve vizyon sahibi olmalarında önemli bir araç olan hareketlilik ve dayanışma programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve erişilebilirliğinin, başta özel politika geliştirilmesi gereken gençler için olmak üzere, artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir. Ülkemiz, hareketlilik ve gönüllülük faaliyetlerini Avrupa genelinde geliştirmeye yönelik mevcut AB eğitim ve gençlik programlarının yanı sıra 2019 yılından beri gönüllülük, dayanışma, istihdam ve staj faaliyetlerini destekleyen Avrupa Dayanışma Programına (ESC) katılmaktadır. Bu çerçevede, 2014-2021 yıllarında 15-29 yaş arasında yaklaşık 199 bin genç Erasmus+ ve ESC Programları kapsamında yurt dışında eğitim, staj, iş başı gözlem, gönüllülük ve kurumsal işbirliği faaliyetlerine katılmış ve yaklaşık 29.500 genç AB hareketlilik programlarından yararlanmıştır.

Madde bağımlılığı ile mücadelede etkinlik sağlanması amacıyla koruyucu ve önleyici faaliyetlerin, tedavi, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleriyle mevcut kurumsal yapıların ve uygulamaların geliştirilmesine, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdüm ve bilgi paylaşımının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu kapsamında Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı (2018-2023) çerçevesinde sürdürülmektedir. Bağımlılık Danışma, Arındırma ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik kapsamında AMATEM ve ÇEMATEM olarak bilinen merkezler sırasıyla erişkin arındırma merkezi ve çocuk-ergen arındırma merkezi olarak tanımlanmıştır. Sağlık Bakanlığına, üniversitelere ve özel sektöre ait 59'u yataklı (1.388 yatak kapasiteli) ve 77'si ayakta hizmet veren toplam 136 merkez bulunmaktadır.

22/09/2022 tarihi itibarıyla ülkemizde geçici koruma altında bulunan kişilerin yüzde 71,5'i 30 yaş altı olup bunların yaklaşık bir milyonu (yaklaşık yüzde 30'u) 15-29 yaş arasındaki gençlerdir. Söz konusu gençlerin yüksek oranı dikkate alınarak ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını sağlamak üzere dil, eğitim, sağlık, istihdam ve uyum gibi alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayata ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençleri okul-sınav-iş bulma döngüsünden çıkartan, fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen kültürel, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.2. Gençlik merkezlerinin sayısı ihtiyaca göre artırılacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik merkezlerinin inşasına yönelik faaliyetlere devam edilecektir. 2. Başka kurumlarca tahsis edilen tesisler bakım onarımları yapılarak gençlerin kullanımına uygun hale getirilecektir.
Tedbir 619.3. Gençlerin okuma, anlama ve düşünme yetileri ile liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Yayın faaliyetlerinin sayısı ve niteliği artırılarak gençlere dağıtımı gerçekleştirilecektir. 2. Oku-Yorum Okuma Kültürünün Geliştirilmesi Projesi uygulanacaktır. 3. Gençlerin okuma, anlama ve düşünme yetileri ile liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik atölye çalışmaları ve kurslar düzenlenecektir.
Tedbir 619.4. Ders dışı zamanlarda gençlerin fiziksel, sosyal, sanatsal, sportif, bilişsel ve kültürel gelişimlerini destekleyici faaliyetlerin okullarda sunulmasına yönelik bir model geliştirilecek, bu model içerisinde kurgulanan hizmetler okulların fiziki ve insan kaynağı kapasiteleri ile maddi imkânları geliştirilerek ilgili kurumlar tarafından sunulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Farklı spor dallarında ve oyun türlerinde, ülke genelinde Okul Spor Faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Okullarda ve üniversitelerde açılan Genç Ofisler aracılığıyla sanatsal, sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetler ile tarihi ve kültürel geziler, kamplar ve spor faaliyetleri düzenlenecektir.
Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında aktif rol almaları desteklenecek, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. Başta Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamasına yönelik düzenlenen programlar ile faaliyetlerin sayısı ve kalitesi artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlere yönelik gökyüzü gözlem etkinlikleri, astronomi, bilim ve teknoloji, doğa, deniz, tarih ve kültür, tematik ve proje kampları ve atölye çalışmaları düzenlenecektir. 2. Genç Fikirler Yeni İşler Projesi gerçekleştirilecektir. 3. Ceza İnfaz Kurumları ile Denetimli Serbestlik kapsamındaki hükümlü ve yükümlü gençlere yönelik eğitsel, sosyal, kültürel, sportif ve gönüllülük faaliyetleri çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 620.3. Hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin ihtiyaç ve taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Rota Oluşturuluyor ve Şehirler Kültürler-Üniversite projeleri yürütülecektir. 2. Uluslararası hareketlilik, gençlik ve uzman değişim programları yapılacaktır.

Tedbir 620.4. Gençler gönüllülük faaliyetleri kapsamında bilinçlendirilecek ve yönlendirilecek, gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Damla Gönüllülük Hareketi ve Biz Anadoluyuz Projesi ile gönüllülük faaliyetleri gerçekleştirilecek; gönüllülüğün yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Gençlik Merkezleri ve Genç Ofisler aracılığı ile gençlerin yerel ve evrensel sorunlara karşı duyarlığının artırılması amacıyla gönüllülük faaliyetleri düzenlenecektir. 3. Üniversitelerde gönüllülük faaliyetlerinin bilinirliğinin artırılmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.5. Gençlik alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik Projeleri Destek Programı ile STK'ların gençlik projelerinin desteklenmesine devam edilecektir.
Gençlerin bilişsel, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen faktörler ile etkilerinin azaltılmasını teminen gençlerin ve ebeveynlerin özelliklerine uygun psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, gençler arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Okullarda, yükseköğrenim öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde sağlık, sosyal medya ve hukuk okuryazarlığı konularında farkındalık artırıcı faaliyetler ile beceri güçlendirecek programlar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, STK'lar	1. Yurtlarda yüz yüze Yeni Medya ve Gazetecilik atölyeleri düzenlenecektir.
Tedbir 621.2. Gençler ve ebeveynler sanal platformlarda karşı karşıya oldukları riskler konusunda bilgilendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Valilikler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. farkindayiz.gov.tr internet sitesinin bilinirliğini artırmaya yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, bu maddelerin kullanım durumunu tespit etmeye yönelik araştırma ve hizmetlere devam edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.622)		
Tedbir 622.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK, STK'lar	1. Gençleri ve gençlik çalışanlarını bağımlılık konusunda bilinçlendirmeye ve bilgilendirmeye yönelik çalışmalar sürdürülecek, Bağımlılıkla Mücadele Uygulayıcı ve Farkındalık Eğitimleri devam ettirilecektir.
Tedbir 622.3. Bağımlılığa yönelik olarak gençlerle çalışan profesyonel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı Hayat Merkezlerinde görev yapan çocuk gelişim uzmanlarının tamamına bağımlılıkla mücadele eğitimi verilecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin, sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere; farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyeti artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.623)		

Tedbir 623.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlere yönelik sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve programlar uygulanacak ve desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Biz Bir Takımız Projesi ile Dayanışma İçin Spor Projesi gerçekleştirilecektir. 2. Psikososyal destek çalışmaları, Türkçe, Arapça, matematik gibi eğitimler, Sosyal Uyum Kampları, Vlog eğitimleri, mahalle destek ekiplerinin çalışmaları gibi sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve programların uygulanmasına devam edilecektir.
Tedbir 623.2. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençler bilişsel, bedensel, duygusal yönden kişisel ve sosyal gelişimleri artırılacak, bu gençlere istihdama yönelik mesleki yönlendirmeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Meslek Eğitimlerine yönlendirme çalışmaları ve Genç UPSHIFT Girişimcilik Programı devam ettirilecektir.
Tedbir 623.3. Eğitimde ve istihdamda yer alamayan gençlerin profilleri belirlenerek eğitime, işgücüne ve istihdama katılımlarını destekleyecek birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşım geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlere kariyer planlama ve meslek seçimi konusunda yardımcı olmak, onları geleceğin meslekleri ve yetkinlikleri hakkında bilgilendirmek amacıyla Kariyer Rehberliği Eğitimi Projesi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 623.7. Gençlerle çalışan kurumlar; başta eğitimde ve istihdamda olmayan gençler olmak üzere gençleri KOSGEB ve İŞKUR'un mesleki yönlendirme, girişimcilik ve meslek edindirme hizmetleri hakkında bilgilendirecek ve bu hizmetlere yönlendirecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlerin girişimcilik potansiyellerini ortaya çıkarmak amacıyla başarılı girişimcilerin üniversite kampüslerinde gençler ile bir araya gelmelerini sağlamak üzere Genç Girişimcilik Buluşmaları düzenlenecektir.
Tedbir 623.9. Farklı genç gruplarına ve hızlı değişen ihtiyaç ve taleplere uyum sağlayabilmek için gençlik alanında çalışan STK'larla ortak işbirliği çalışmaları yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Otizm, Down sendromu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, kaygı bozuklukları, depresyon gibi yaygın olarak görülen psikolojik sağlık temelli sorunlara dair toplumun bilincini artıracak faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 623.10. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Hayat Becerileri Eğitim Programının bilinirlik, görünürlük, tanıtım ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecek, Programa gençlerin katılımı artırılacaktır. 2. Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda Mesleki Gelişim Kursları ve Kariyer Planlama konferansları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 623.11. Gençlere ilişkin toplanan verilerin kalitesi artırılacak, uluslararası karşılaştırmalara imkân tanıyan veri setleri oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, STK'lar	1. Gençler Arasında Fırsat Eşitliği Araştırması ile Türkiye Gençlik Atlası Araştırması yürütülecek, Gençlik ve Spor Projeleri Sosyal Etki Analizi çalışması gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş)	Yüzde	32,2	32,7	33,1
Gençlik Merkezi Sayısı	Adet	384	420	428

Kaynak: TÜİK, Gençlik ve Spor Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.8. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Gelir dağılımını düşük gelir seviyesine sahip kesimler lehine uygulanan kamu harcaması politikaları, ücret politikaları ile sosyal yardım politikalarına ilave olarak sağlanan yapısal dönüşümler sonucunda ülkemizde gelir dağılımı göstergelerinde önemli iyileşme sağlanmıştır. Bu kapsamda, önemli bir gösterge olan Gini katsayısı 2006 yılındaki 0,428 seviyesinden 2021 yılında 0,401'e gerilemiştir. Bunun yanı sıra, en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) da 2006 yılında 9,6 iken 2021 yılında 7,6'ya düşmüştür. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan göreli yoksulluk oranı, 2006 yılında yüzde 25,4 iken 2021 yılında yüzde 21,3'e gerilemiştir.

TABLO II: 64- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları (1)

(Yüzde)

	2006	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	5,8	6,3	6,3	6,1	6,5	6,0	6,4
İkinci Yüzde 20	10,5	10,6	10,6	10,5	11,0	10,7	10,9
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,2	15,1	15,1	15,5	15,2	15,3
Dördüncü Yüzde 20	22,1	21,6	21,4	21,5	21,7	21,6	21,5
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	46,5	46,3	46,7	46,8	45,4	46,5	45,9
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,428	0,404	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401
P80/P20	9,6	7,7	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6
Göreli Yoksulluk (Yüzde) (2)	25,4	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hane halkı Bütçe Araştırmaları
(1) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılını referans almaktadır.
(2) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında ülkemiz son üç yıl kesintisiz olarak en yüksek kategoride yer almıştır. Türkiye 2005 yılında Orta İnsani Gelişme kategorisinde yer alırken 2021 yılı verisine göre 0,838 endeks değeri ile 191 ülke arasında bir önceki yıla göre altı basamak yükselip 48. sırada yer alarak çok yüksek insani gelişme kategorisine yerleşmiştir.

Sosyal yardımlar ihtiyacı olanlara yönelik eğitim ve sağlık alanlarını da kapsayacak şekilde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmıştır. Bu doğrultuda sosyal yardım harcamalarının GSYH'ye oranı 2008 yılında 1,02 iken bu oran 2021 yılında 1,29'a yükselmiştir.

19/04/2022 tarihli ve 78916 sayılı Cumhurbaşkanlığı Oluru ile uygun görülen Aile Destek Programı kapsamında belirlenen dört farklı gelir aralığı için farklı yardım tutarları ile aylık periyotta ihtiyaç sahiplerinin desteklenmeleri sağlanmaktadır. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla 831 bin haneye toplamda yaklaşık 428 milyon TL ödeme gerçekleştirilmiş olup toplamda 12,5 milyar TL tutarında kaynağın aylık olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarına aktarılması planlanmaktadır. Doğal Gaz Tüketim Destek Programı kapsamında ise toplam ayrılan 3 milyar TL'lik kaynağın 114,2 milyon TL'si 331 bini aşkın aileye ulaştırılmıştır.

Sosyal yardımların şeffaf ve hızlı bir şekilde ihtiyaç sahibi kişilere ulaşmasını hedefleyen Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nin verimini artırmak için gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında Aile Bilgi Sistemi ve e-Belediye sistemi arasında entegrasyon sağlanmıştır. Sosyal yardımlardan faydalanan vatandaşların diğer kamu hizmeti ihtiyaçlarının giderilmesi için söz konusu vatandaşların Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personeline bildirilmektedir. Eylül 2022 itibarıyla bu kapsamda tespit edilen 9.830 duruma ilişkin talep ilgili genel müdürlüğe iletilmiştir. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nin e-Belediye sistemiyle entegrasyonu sağlanmış olup, sosyal yardımlarda mükerrerliğin önlenmesine yönelik çalışmalar yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

TABLO II: 65- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2019		2020		2021	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	3 282 975		6 630 682		5 903 515	
	Yaşlı ve Engelli Aylığı (2022)	1 510 293	10 191 085	1 527 019	11 595 560	1 538 810	13 233 342
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	198 907	1 389 135	220 022	1 639 909	216 645	1 959 161
	Evde Bakım	517 511	7 988 804	529 427	9 266 679	530 812	10 683 999
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlara Aktarılan Kaynak		7 371 671		16 802 348		12 782 513
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	7 524 138	12 118 762	7 810 588	14 454 883	9 482 940	34 473 958
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	4 956	44 241	4 598	50 949	4 486	58 800
	İmaret Hizmetleri	80 780	42 808	82 280	52 712	101 225	75 684
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	21 453	32 068	20 659	24 948	21 342	40 279
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	147 166	472 765	185 159	56 912	277 156	1 143 503
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	569 747	2 401 727	414 282	2 728 942	949 717	6 729 943
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	1 878 413	980 180	1 774 130	983 249	1 874 806	1 225 402
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar		7 141 703		8 045 646		11 276 971
TOPLAM			**50 344 814**		**65 702 735**		**93 683 555**
TOPLAM/GSYH (Yüzde)			**1,17**		**1,30**		**1,29**

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca (SYDV) verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.

(2) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dâhil değildir.

Sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması yönündeki çalışmalar kapsamında vatandaşların ihtiyaç duydukları konularda sosyal hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak ve karşılaştıkları sorunların çözümü için destek sağlamak amacıyla ülke genelinde hizmet veren sosyal hizmet merkezlerinin sayısı Eylül 2022 itibarıyla 388'e ulaşmıştır. Diğer yandan, aile ve bireylerin kamu hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanabilmeleri için arz odaklı sürdürülen ASDEP kapsamında yaklaşık 4 milyon hanede görüşmeler yapılmış olup yürütülen çalışmaların önümüzdeki dönemde genişletilerek devam etmesi planlanmaktadır.

Engelli vatandaşlara yönelik Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı yatılı hizmet veren engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı Eylül 2022 itibarıyla 104'tür. Yatılı bakım hizmeti alan engelli bireylerin yüzde 56'sı erkeklerden oluşurken, yüzde 44'ü kadınlardan oluşmaktadır.

Engelli vatandaşların istihdamını artırmak amacıyla yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı kapsamında engelli memur sayısında önemli artış sağlanmış olup 2002 yıl sonu itibarıyla 5.777 olarak istihdam edilen engelli birey sayısı Nisan 2022 itibarıyla 65.662'ye ulaşmıştır. İstihdam edilen engelli bireylerin yüzde 73'ünü erkekler oluştururken yüzde 27'sini kadınlar oluşturmuştur. Evde bakım yardımından yararlanan kişi sayısı 2007 yılında 28.583 iken bu sayı yaklaşık 18 kat artarak 2022 yılında 547.535'e ulaşmıştır.

Toplam nüfus içindeki oranı giderek artan yaşlı nüfusa yönelik hizmetlerin alanının genişletilmesi ve kalitesinin artırılması amacıyla çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevi sayısı ve kapasitesi 2002 yılına göre yaklaşık 2,5 kat artmış ve huzurevi sayısı Eylül 2022 itibarıyla 166'ya çıkmıştır. Yaşlılara yönelik yürütülen hizmetlerde yerel yönetimlerin rolünün ve hizmetlerinin artırılmasını amaçlayan Yaşlı Destek Programı (YADES) kapsamında büyükşehir belediyeleri ve valiliklerce hazırlanan proje talepleri değerlendirilmekte, uygun görülen projeler için kaynak aktarımı yapılmaktadır. Bu kapsamda 2022 yılı için 6,2 milyon TL kaynak ayrılmıştır.

TABLO II: 66- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2020		2021		2022(1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (2)	1 193	6 847	1 193	6 847	1 192	6 835
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	111	7 097	112	7 137	112	7 177
Çocuk Destek Merkezleri (3)	65	2 107	66	2 147	65	2 107
Huzurevi	158	15 975	165	17 091	167	17 338
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (4)	279	8 312	273	8 312	279	8 291
Sosyal Hizmet Merkezi	354	-	376	-	390	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	111	2 743	112	2 779	112	2 779
ŞÖNİM	81	-	81	-	82	-

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Eylül 2022 itibarıyla
(2) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.
(3) Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliğiyle Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.
(4) Yatılı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezileri, umutevleri ve gündüzlü bakım kuruluşların toplamıdır.

TABLO II: 67- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

Harcama Yapılan Kesim		Kuruluş	2019	2020	2021
Çocuk-Genç		ASHB	2 878 199	3 250 068	4 111 621
Yaşlı		ASHB	898 170	1 033 739	1 338 082
Engelli	Kurum Bakımı	ASHB	790 363	860 588	1 120 843
	Özel Kuruluşta Bakım	ASHB	770 699	999 057	1 270 333
	Özel Eğitim	MEB	2 239 754	3 680 000	4 806 000
Toplum-Aile-Kadın		ASHB	324 182	363 805	477.054
Toplam			7 901 367	10 187 257	13 123 933

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

b) Amaç

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişiminin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımının artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler arasındaki bağlantı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.626)		
Tedbir 626.1. ASDEP'in teknik, hukuki ve kurumsal kapasitesi artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. ASDEP Personelinin eğitim ihtiyaçları belirlenerek eğitim materyali hazırlanacak ve çevrim içi eğitimler düzenlenecektir. 2. Sosyal Hizmet Merkezi Yönetmeliğinde ASDEP ile ilgili düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 626.4. Sosyal hizmet faydalanıcılarının ihtiyaç duydukları kamu hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STKlar	1. Sosyal hizmet merkezlerinin yaygınlaştırılmasına devam edilecektir. 2. Bütünleşik sosyal yardım bilgi sistemi ile ASDEP bilişim sistemi entegre edilerek vatandaşların sosyal yardım ve sosyal hizmetlere erişimi hızlandırılacaktır.
Tedbir 626.5. ASDEP uygulamasının kapsamı sosyal yardımları içerecek şekilde genişletilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. ASDEP soru formu ve sosyal yardım inceleme formu entegre edilerek hanelerin sosyal yardım ihtiyacı tespit edilecek, ilgili hizmetlere yönlendirmeleri sağlanacaktır.
Sosyal yardım programlarının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı, p.627)		
Tedbir 627.3. Kırsalda sosyal yardımlara erişim kolaylaştırılacak, yerel yönetimlerin bu alandaki rolü artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Aile Destek Merkezleri (ADEM) ile Sosyal Dayanışma Merkezleri (SODAM) yerleşim yerlerinin sosyoekonomik ve kültürel özellikleri çerçevesinde hizmet öncelikleri göz önünde bulundurularak ülke çapında yaygınlaştırılacaktır.
İnsan odaklı sosyal politikalar çerçevesinde sosyal hizmet modellerinin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		

Tedbir 628.1. Engelli ve yaşlı bakımı hizmetlerine ilişkin standartlar geliştirilecek ve bu hizmetleri veren personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Engelli bakım personeline yönelik hizmet içi eğitim verilecektir. 2. Evde Bakım Yardım Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Tedbir 628.2. Sosyal hizmetler yaygınlaştırılarak daha etkin hale getirilecek, kırılgan kesimlere yönelik sosyal hizmet programlarının niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Kapasitesinin en az yüzde 20'si özel bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyan yaşlılara ayrılacak üç huzurevi hizmete açılacaktır. 2. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı hazırlanacaktır. 3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla SYDV'lerce yürütülmekte olan Vefa Projeleri, Vefa Programı şeklinde ulusal düzeyde uygulanacaktır.
Tedbir 628.3. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında gündüzlü bakım hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aktif Yaşam Merkezi Yönetmeliği hazırlanacaktır. 2. Engelli bireylerin hizmet aldığı gündüz hizmet merkezlerinin eğitim ihtiyacı analiz edilerek pilot uygulama doğrultusunda geçici özel eğitim öğretmeni istihdamı yapılacaktır.
Tedbir 628.4. Gezici tarım işçilerinin sosyal hizmetlerden faydalanmalarının kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Gezici tarım işçilerinin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından farkındalık ve tanıtım çalışmaları yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Gini Katsayısı	-	0,40	0,40	0,39
Göreli Yoksulluk (3)	Yüzde	26,9	26,9	26,3
ASDEP'le Ulaşılan Hane Sayısı	Adet	1 009 877	4 352 954	5 000 000
P80/P20 (4)	-	7,6	7,6	7,4

Kaynak: TÜİK, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.
(4) En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirine oranıdır.

2.3.9. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Toplumların birikimlerini yansıtan, tarihi perspektifte oluşan değerlerini muhafaza eden ve yeniden üreterek gelecek nesillere aktaran kültür ile toplumların estetik duygusunu öne çıkaran, güçlendiren ve insanlığın hizmetine sunan sanat beşeri kalkınmada önem arz eden temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, toplumumuzun kültür ve sanat birikimini canlı kılmayı, söylem ve uygulamalarını güncelleyerek gelecek nesillere taşımayı teminen toplumumuzun değerlerini, hayal ve tasavvurlarını günümüz dünyasında anlamlandırarak, geçmiş ve sahip olduklarımızla bağını koparmadan çağımıza aktarmak önem arz etmektedir.

Bu çerçevede 2022 yılında yurt içinde ve dışında somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru daha bütüncül bir anlayışa yönelme gözlenmektedir. Bu bağlamda Bitlis il merkezinde ve Ahlat ilçesinde devam eden tarihi dokunun ihyasına yönelik yürütülen projeler olumlu örnekler olarak zikredilebilir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yazma eserler internet ortamında faydalanıcıların erişimine açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır.

Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. 2020 yılında Dünya Miras Listesi'nde 18, geçici listede ise 78 kültür varlığımız bulunmakta iken Eylül 2022 itibarıyla Dünya Miras Listesinde bulunan kültür varlığı sayısı 19'a, geçici listeye giren kültür varlığı sayısı ise 84'e yükselmiştir.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurları nicelik olarak artmıştır. Ekim 2022 itibarıyla 122 kültür merkezi, 1.257 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi hizmet vermektedir. 2020-2021 sezonunda tiyatro salonu sayısı yüzde 44,4 azalarak 400'e düşmüştür. 13 opera-bale salonu hizmete devam etmektedir. Bunun yanı sıra 2022 yılı itibarıyla 210 Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze, 145 ören yeri, 348 özel müze, 22 yazma eser kütüphanesi ve 2.398 sinema salonu hizmet vermektedir. Genel olarak nicelikte görünen bu gelişmelerle birlikte kültürel altyapı unsurlarının mimarî, işletme modeli, fiziki büyüklük planlaması ve alanın verimli kullanımı açısından yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 68- Kültürel Altyapı İstatistikleri

Gösterge	2005	2010	2015	2017	2019	2020	2021	2022 (1)
Kütüphane Sayısı	1 144	1 136	1 130	1 146	1 162	1 207	1 230	1 257
Kültür Merkezi Sayısı	49	79	105	113	114	116	122	122
Müze Sayısı	156	185	193	199	200	199	199	210
Özel Müze Sayısı	89	149	216	239	251	287	287	348
Sinema Salonu Sayısı	987	1 834	2 356	2 692	2 858	2 850	2 537	2 398

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini

Kütüphanelerimiz yaşayan kütüphaneler anlayışı çerçevesinde artık yalnızca bilgi kaynaklarının korunduğu ve ödünç verildiği yerler olmaktan çıkarılarak; bilginin üretildiği, deneyimlendiği ve toplumun sosyalleştiği alanlar haline dönüştürülmektedir. Tüm dünyada ev ve iş/okul haricinde üçüncü mekân arayışına bir seçenek olarak aday olan kütüphaneler kendini bina ve tefriş bakımından yenileyerek yeni cazibe merkezlerine dönüşmektedir. Bu çerçevede 2015 yılından bu yana 11 yeni nesil kütüphane binasının yapımı tamamlanmış, 33 yeni kütüphane binası yapımı gündeme alınmış ve aynı süre zarfında 229 kütüphane modern donanım ve yeni bir anlayış ile yeniden yapılandırılarak hizmete açılmıştır. Kütüphanelere erişim olanaklarının artırılması, yerel yönetimlerle yürütülen iş birlikleri ve kütüphanesi olmayan ilçelerde kütüphane açılması çalışmaları neticesinde 139 yeni kütüphane açılmış olup ayrıca 2009 yılından bu yana yürütülen Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarını Destek Projesi kapsamında 43 yerel yönetime kütüphane konusunda destek verilmiştir. Böylelikle, 115 bin kişilik kapasiteye sahip 400 bin metrekareyi aşan kapalı alanda 1.257 halk kütüphanesi hizmet verir hale gelmiştir.

GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler

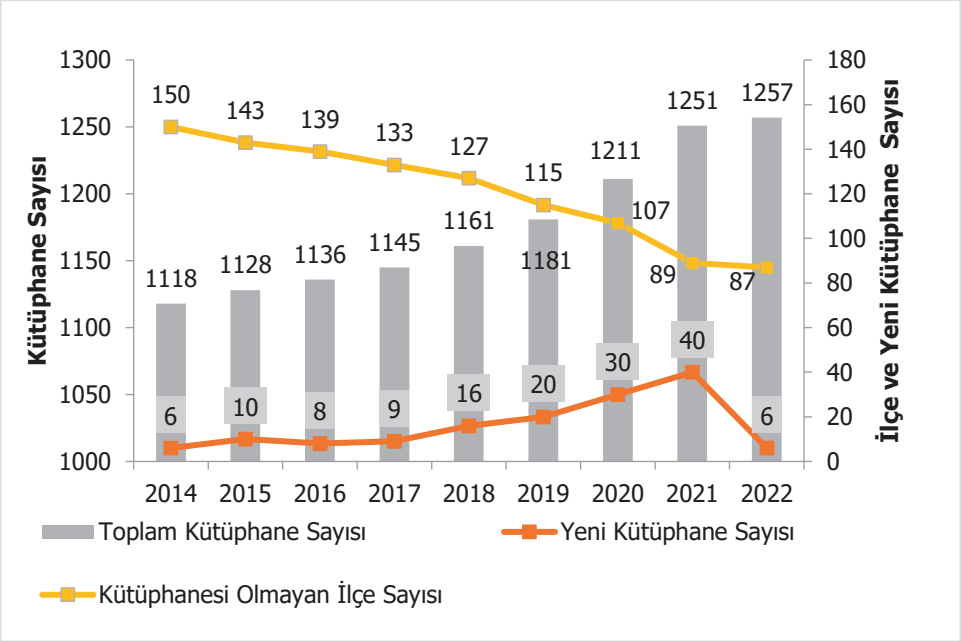

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022 verisi Ağustos ayı itibarıyladır.

Kütüphanecilik alanında farklı bir vizyona sahip örnek projeler peyderpey hayata geçirilmektedir. Toplum tarafından yoğun olarak kullanılan AVM'lerde 9, garlarda 2 ve havalimanlarında 2 kütüphane açılmıştır. Toplumdaki okuma alışkanlığının yaygınlaştırılması ve kütüphane hizmetlerinin toplumun her kesimine adil bir şekilde verilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolleri neticesinde 3 adalet halk kütüphanesi açılmıştır. Buna ilave olarak edebiyat müze, sanat, bilimler tarihi ile tasavvuf kültürü ve edebiyatı konularındaki ihtisas kütüphanelerinin sayısı 14'e ulaşmıştır. İkram hizmeti yanında uzun mesai saatlerine sahip millet kıraathanesi formatında hizmet veren halk kütüphanesi sayısı ise 82'ye ulaşmıştır.

Yerleşik kütüphane hizmetlerinden yararlanamayan kullanıcılara, gereksinim duydukları materyali, içi modern kütüphane amaçlarına göre tasarlanmış taşıtlar aracılığıyla hizmet götüren gezici kütüphane sayısı 65'e ulaşmış olup 81 ilde 81 gezici kütüphane hedefi doğrultusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Her düzeyde örgün ve yaygın eğitimi destekleyen halk kütüphaneleri aynı zamanda bireylerin yaşam boyu öğrenme çabalarını desteklemektedir. Ayrıca etkin kütüphane anlayışı çerçevesinde yürütülen çok çeşitli etkinlikler ile ahşap tasarım, matematik, kimya, ebru, tarım, sıcak cam atölyeleri, materyal çeşitliliğinin (kitap, dergi, e-kitap, oyuncak vb.) ve sayısının artırılması ile koleksiyonunun güncel tutulması kütüphane kullanıcı sayılarına olumlu yansımaktadır. Nitekim 2015 yılında 23,5 milyon olan okuyucu sayısı pandemi öncesi 2019 yılında 31,3 milyon kişiye çıkmış; pandemi yılında görülen keskin düşüşün 2022 yılı sonunda büyük oranda telafi edileceği tahmin edilmektedir. Kütüphane üye sayısı ise artışını istikrarla sürdürerek 2015 yılında 1,3 milyon kişiden 2022 yılı ilk altı ayında 5,2 milyon kişiye çıkmıştır.

Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphanelerin (Z-kütüphane) sayısı 1.908'e ulaşmıştır. Ayrıca DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 2016-2022 yılları arasında 182 semt kütüphanesi kurulmuş, bunlar bilhassa kırsal bölgelerde çocuk ve gençler için bir cazibe alanı olmuştur. Aynı dönemde KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından Okuma Kültürünün Geliştirilmesi (KOP Okuyor) Projesi ile toplam 246 projeye yaklaşık 22 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

Edebiyat ve yayıncılık alanında; Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen eser sayısı Eylül 2022 itibarıyla 3.626'ya, destek miktarı ise 39,7 milyon TL'ye ulaşmıştır. Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında ise 2014 yılından itibaren 387 esere 5 milyon TL destek verilmiştir.

Yayıncılık sektörü tarafından üretilen kitap başlık sayısı 2021 yılı sonu itibarıyla 87.231'e yükselmiştir. Sağlanan destekler ve yürütülen projelerin de etkisiyle ciddi oranda büyüme kaydeden yayıncılık sektörü, 2021 yılı sonunda üretilen toplam 438,7 milyon kitap ile tüm zamanların en yüksek üretim rakamına ulaşmıştır. Öte yandan Ağustos 2022 itibarıyla 53,2 bin kitap üretimi ile aylık bazda üretim rekoru da kırılmıştır. Son yıllarda büyük bir atılım gerçekleştiren Türk yayıncılık sektörü Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü ve Uluslararası Yayıncılar Birliği tarafından hazırlanan rapora göre, derlenen eser sayısı bakımından 9. sırada; tüm zamanlara göre üretilen başlık sayısı açısından da 11. sırada yer almaktadır.

GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı

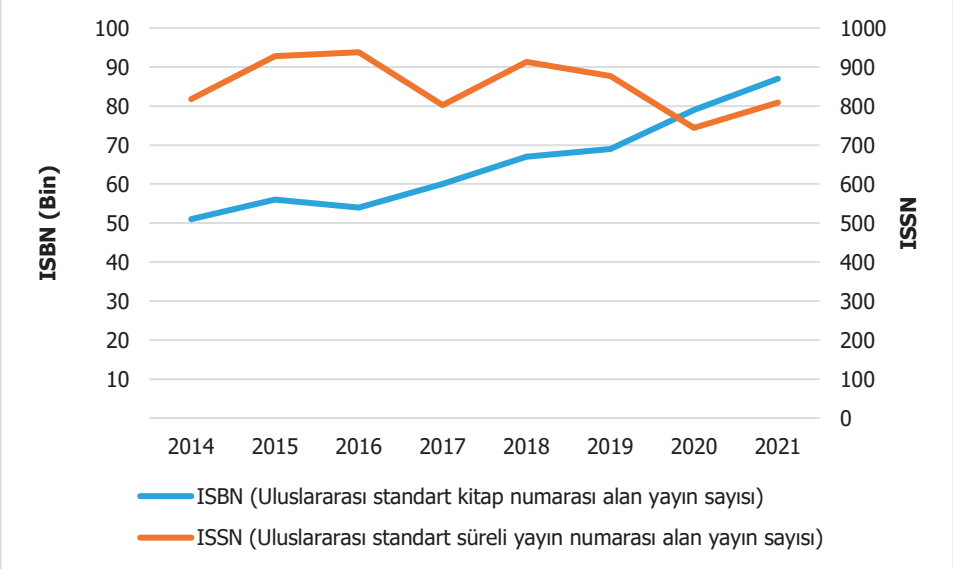

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Milli gelire, istihdama ve ticarete yaptığı katkıların yanı sıra toplumsal bütünlük, sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşerî sermayeye faydaları nedeniyle diğer ekonomik alanlardan farklılık arz eden kültür ekonomisi ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gündemindeki önemini giderek artırmaktadır. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün (WIPO) belirlediği çerçeve kapsamında yapılan çalışmalara göre kültür ekonomisinin Türkiye GSYH'sine katkısı 2009-2018 yılları arasında yüzde 2,6 ile yüzde 2,8 arasında değişmiştir. Bununla beraber kültür ekonomisi hem ekonominin genelinden daha hızlı büyümesi hem

de cirosuna oranla ürettiği katma değer açısından imalat, inşaat ve ulaştırma gibi sektörleri geride bırakması hasebiyle Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için çok önemli bir potansiyel vaat etmektedir. Türkiye'de kültür ekonomisi ağırlıklı olarak kamu sektörü tarafından desteklenmektedir. Özel sektör ve üçüncü sektörün alana katkıları son derece sınırlıdır. Uygulandığı alanlarda önemli katkılar yapan desteklerde hedef sektörlerin, karar verici aktörlerin ve destek mekanizmalarının çeşitlenmesi; mevcut uygulamaların izleme ve değerlendirmelerinin yapılması önem arz etmektedir. Pandemi ve dijitalleşme gibi küresel sınamaların getirdiği tehditler karşısında çeşitliliği ve sürdürülmesi risk altında olan kültür ekonomisi için etkili ve yerinde kamu desteklerine ihtiyaç daha da artmıştır. Pandeminin en çok etkilediği kurumlardan olan Devlet Tiyatrolarında pandemi koşulları nedeniyle 2020-2021 sezonunda önceki sezona göre tiyatro seyirci sayısı yüzde 84,1 azalarak 714.864 olurken oynanan eser sayısı geçen sezona göre yüzde 73,3 azalarak 1.665 olmuştur. Bununla birlikte pozitif bir önlem olarak kamyon tiyatrosu, açık hava yaz oyunları gibi projeler hayata geçirilmiş olup sanatseverlere erişim kanalları açık tutulmuştur. Pandemi koşullarının etkisinin azalmasıyla birlikte Devlet Tiyatroları 2021–2022 tiyatro sezonunda bir önceki sezona göre temsil sayısında yüzde 299, seyirci sayısında yüzde 542 oranında artış sağlamıştır. 95'i yerli, 89'u çeviri olmak üzere toplam 184 oyun sahnelemiş olup yerleşik sahnelerindeki ve turnelerindeki faaliyetleri sonucu 4.450 temsil ile 1.140.000 seyirci sayısına ulaşmıştır. Yerleşik merkezlerin sezon içerisinde gerçekleştirdikleri 500 yurtiçi turne faaliyetlerinin yanı sıra Türk tiyatro sanatını ve edebiyatını uluslararası düzeyde tanıtmak amacıyla repertuvarın seçkin eserleri ile Arnavutluk, Almanya, Hollanda, Tunus ve Makedonya ülkelerine turneler düzenlenmiş ve bu ülkelerde toplam 7 temsil verilmiştir. Kamyon Tiyatrosu projesi kapsamında 2022 yılında Karadeniz bölgesindeki 12 il 45 ilçede 49 temsil gerçekleştirerek 43.496 çocuk izleyici ile buluşmuştur. Özel Tiyatrolara ücretsiz sahne tahsisi yapılmıştır. Yerli yazarlar desteklenmiştir. Açık Hava Yaz Oyunları kapsamında 11 temsil gerçekleştirilmiş ve 4.227 seyirci ile buluşmuştur. Her yıl düzenli olarak 2'si ulusal 6'sı uluslararası olmak üzere 8 tiyatro festivali gerçekleştirilmiştir. Festivallerde bu sezon 115 temsil ile 25.342 seyirciye ulaşılmıştır.

Bunların yanı sıra pandemiden en çok etkilenen sektörler arasında bulunan özel tiyatrolarla ilgili de farklı şekillerde çok sayıda destek mekanizması geliştirilmiştir. 2019-2020 sanat sezonunda projesine yardım alan özel tiyatroların mağdur olmamaları için pandemi ilanının yapıldığı 11/03/2020 tarihine kadar gerçekleşmiş olan oyun sergileme sayısı asgari sayı olarak kabul edilmiş, bu sayede, salgın nedeniyle oyunları iptal edilen özel tiyatrolar yapılan yardımın geri alınması gibi bir yaptırımla karşı karşıya kalmamıştır. Kültür Girişimi Belgesi verilmesine ilişkin mevzuatta özel tiyatro salonları için birtakım kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

2020 yılında özel tiyatroların projelerine her yıl yapılan yardımlara ilişkin ödenek miktarı iki katına çıkarılmış, toplamda 12 milyon TL ödenek 328 özel tiyatroya dağıtılmıştır. 2021 yılında ise 13,5 milyon TL'ye yükseltilen bu ödenek 428 özel tiyatronun projesine dağıtılmıştır. Ayrıca, pandemi döneminde özel tiyatrolara destek olmak amacıyla Telif Hakları Genel Müdürlüğü nezdindeki özel hesaptan sağlanan kaynakla; Dijital Tiyatro Arşivi Projesi kapsamında 467 özel tiyatroya 9,5 milyon TL, Tiyatrolarımız Devlet Tiyatroları Sahnelerinde Projesi kapsamında 112 özel tiyatroya toplam 6,2 milyon TL, Dijital Tiyatro Projesi kapsamında 420 özel tiyatroya toplam 12,6 milyon TL, Özel Tiyatrolar Yaz Turnesinde Projesi kapsamında ise 25 milyon TL olmak üzere toplam 53,3 milyon TL ilave destek sağlanmıştır. Böylelikle Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilanı yapılan

tarihten bu yana 25,5 milyon TL genel bütçeden, 53,3 milyon TL Telif Hakları Genel Müdürlüğü nezdindeki özel hesaptan olmak üzere özel tiyatrolara yapılan desteklerin toplamı 78,8 milyon TL olarak gerçekleşmiş olup pandemi koşullarının meydana getirdiği zorluklar telafi edilmeye çalışılmıştır. 2022 yılında 32 milyon TL'ye çıkarılması öngörülen destek için başvurular 15/07/2022 tarihine kadar kabul edilmiş olup gerekli çalışmalar devam etmektedir. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus, yeni girişimlerin projelerine öncelik verilmesi ve desteklerin İstanbul ve diğer büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere doğru yaygınlaşmasının sağlanmasıdır.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde Türk sinemasında devlet desteğiyle sağlanan gelişme ve büyümenin sürdürülebilirliği için uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla 7163 sayılı Kanun çerçevesinde sinema sektörüne 2022 yılında da destek sağlanmaya devam edilmiştir.

Bu bağlamda sinema sektörüne sağlanan desteklerde artış yaşanmaktadır. 2005 yılından bu yana 325,7 milyon TL'si 636 uzun metraj film projesine olmak üzere sektöre nominal olarak toplam 717 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2022 yılı içerisinde sağlanan kaynak Eylül ayı itibarıyla 62,4 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte, pandemi nedeniyle 2020 ve 2021 yıllarında vizyona giren yerli film, izleyici sayısı ve hasılatta yaşanan düşüş sonrası Eylül 2022 itibarıyla pandemi öncesi dönem verilerine yaklaşılmıştır. Eylül 2022 itibarıyla, 135'i yerli, 140'ı yabancı olmak üzere toplamda 275 yeni film gösterime girmiştir. 13,8 milyonu yerli film izleyici sayısı olmak üzere toplam 27 milyon seyirci sayısına ulaşılmıştır. Yerli filmlerin gişe hasılatı 368,6 milyon TL, toplam gişe hasılatı 848,7 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. İlaveten son yıllarda nitelikli yapımların da ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. 2022 yılında Cannes, Berlin, Sundance ve Saraybosna gibi dünyanın önemli uluslararası film festivallerinde yer alınmış, ödüller kazanılmış ve Türk sinemasının ve ülkemizin tanıtımına önemli katkı sağlanmıştır.

TABLO II: 69- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

	2005	2010	2015	2020	2021	2022 (2)
Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	27	65	139	57	78	135
Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	221	252	406	176	203	275
Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	11 000(1)	21 706	34 700	13 949	2 907	13 830
Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	27 000(1)	41 064	60 739	17 414	12 488	27 066
Yerli Film Hasılat (Bin TL)	69 811	186 997	684 230	235 130	55 167	368 672
Toplam Hasılat (Bin TL)	177 374	380 202	316 987	299 712	285 571	848 719
Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)	8 816	27 234	38 723	68 088	95 947	62 426

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü
(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.
(2) 20 Eylül 2022 itibarıyla verilmiştir.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, belediyelerin mahalli nitelikteki kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi önem arz etmekte olup devletin kültür ve sanat alanındaki destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Kültüre katılım konusunda kapsamlı ve düzenli bir araştırma yapılması konusu önemini korumaktadır. Kültür alanında yayımlanan istatistiklerin uluslararası raporlarda yayımlanan biçimler ve içerikten farklı olması nedeniyle kıyaslama yapmakta da sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek gerekli güncellemelerin yapılması, Kültür İstatistiklerini Geliştirme Projesinin tamamlanması ve Kültüre Katılım Araştırmasının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesiyle kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.2. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz vakıf kültür varlıklarımızı korumaya yönelik restorasyon ve onarım faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Üniversiteler, TİKA, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Önceliklendirilmiş 125 vakıf eserinin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır. 2. Üniversiteler ve ilgili kamu kurumlarının katılımıyla Ulusal Restorasyon İlke ve Standartları Konferansı düzenlenecektir.

Tedbir 630.3. Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Bitlis Eren Üniversitesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Bitlis kent merkezindeki tarihi eserlerin bütüncül bir anlayışla restore edilmesi sağlanarak kente açık hava müzesi hüviyeti kazandırılacaktır. 2. El-Aman Han'ın Bitlis Eren Üniversitesi tarafından sanatçı konukevi, kültür sanat merkezi ve ihtisas kütüphanesi olarak hizmet vermesi sağlanacaktır. 3. Ahlat kümbetlerinin onarım ve restorasyonları gerçekleştirilecek, Sahil Kalesinde yüzey araştırması yapılacak, tarihi mezarlıktaki arkeolojik kazı çalışmaları artırılacak ve kentin açık hava müzesi haline gelmesi için kültürel mirasın korunması çalışmaları bir iş programı dahilinde gerçekleştirilecektir. 4. Kuzey Van Gölü havzasındaki diğer kümbet, mezarlık gibi Selçuklu eserlerinin durumları tespit edilecek ve onarım koruma faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 5. Beş kentin koruma amaçlı imar planı hazırlanacaktır.
Tedbir 630.4. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik olarak yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kapadokya Alan Başkanlığı, Dokuz Eylül Üniversitesi	1. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırları içindeki taşınmaz kültür varlıkları ile sit alanlarına ilişkin tespit ve tescil işlemleri tamamlanarak envanter çalışmaları dijital ortama aktarılacaktır. 2. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırlarında koruma amaçlı imar planları hazırlanacaktır. 3. Dokuz Eylül Üniversitesi SUDEMER'de sürdürülebilir bir kurumsal kapasite oluşturulması için insan kaynakları geliştirilecek ve ihtisas kütüphanesi kurulacaktır.
Tedbir 630.5. Çeşme, imaret, aşevi gibi taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sosyal amaçlara özgülenmiş vakıf eserlerinin vakfiye esasları doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesi sağlanacak ve denetimler artırılacaktır.

Tedbir 630.8. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları ihya edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı	1. Seddülbahir Kalesinin ihyası çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Ziyaretçi ve risk yönetimi ana planları ile teknik şartnamelerin hazırlanması çalışmaları sürdürülecektir. 3. Yeni tespit edilen şehitliklerin ihyası yapılacaktır. 4. Namazgâh Tabyası Sur Duvarları Restorasyon uygulaması kapsamında, Nizamiye Kapısına ait proje hazırlanacak ve sonrasında restorasyon ve düzenleme işlemleri gerçekleştirilecektir. 5. Namazgâh Tabyasına ilişkin bütüncül tasarım projesi hazırlanacaktır. 6. Web ve Mobil Uygulama Yazılımı Kurulum ve Entegrasyon Projesi kapsamında, Kaçak Yapı çalışmaları için sahada kullanmak üzere bir uygulama ile Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi (TUES) geliştirilecektir.
Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.631)		
Tedbir 631.1. Kültür yapılarının şehir yaşamında üçüncü mekân olarak benimsenmesi için ulaşılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Kültür yapılarında büyük ve merkezi yapılardan makul büyüklük ve muhtelif yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacak; kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak konuya ilişkin standart belirleme çalışması yapılacaktır.
Kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.632)		
Tedbir 632.1. Yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının, şehre kimlik katan önemli mekânlara ilişkin markalaştırma uygulamaları teşvik edilip yaygınlaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S) Yerel Yönetimler	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi usul ve esasları gözden geçirilerek tedbir kapsamında destek sağlanması amacıyla çalışma yapılacaktır.
Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.1. Kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi için erken yaşlardan itibaren kültür ve sanat eğitimi verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kültür ve sanat eğitiminde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler arasındaki işbirliği artırılacaktır. 2. Okuma kültürünün oluşturulması ve yaygınlaştırılması amacıyla okullardaki kütüphane sayısı artırılacaktır.

Tedbir 633.3. Gezici kütüphane sayısı artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1.10 gezici kütüphane hizmete alınacaktır.
Tedbir 633.4. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Kütüphanelerin yaygınlaştırılması konusunda Gençlik ve Spor Bakanlığı ve yerel idarelerle işbirliği yapılacaktır. 2. Yerel yönetimlerin, derneklerin ve vakıfların kültürümüzün korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması amacına yönelik projelerine destek verilecektir.
Klasik Türk Sanatlarını yaygınlaştırmaya yönelik faaliyetler düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.634)		
Tedbir 634.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü	1.Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerini kültürel, sanatsal ve toplumsal açıdan araştıran arkeolojik kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalar yapılacaktır. 2. Kosova, Kuzey Makedonya ve Kıbrıs'ta bulunan vakıf eserlerinin tespiti ile ilgili envanter çalışmaları kapsamında arşiv belgelerinin tespit, tercüme ve transkript çalışmaları yapılacaktır. 3. Yaygın kültürel eğitim faaliyetleri kapsamında Türk tezyinî sanatları ve geleneksel el sanatları kursları açılacak, Geleneksel El Sanatları Festivallerinin devam ettirilmesi sağlanacaktır. 4. İstanbul Üniversitesi OMAR'da sürdürülebilir bir kurumsal kapasite oluşturulması için insan kaynaklarını geliştirme süreci tamamlanacaktır. 5. Kültürel miras unsuru olarak icrası ustalık/zanaatkârlık becerisi gerektiren, özgün, icra edilen mesleğin değerlerini, felsefesini, inceliklerini gelecek kuşaklara aktarılmasını teminen usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülen; geleneksel, kültürel, sanatsal değeri olan ve kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerde faaliyet gösteren işletmelerin güçlendirilerek hayatta kalmaları ve bu birikimin gelecek nesillere aktarmaları sağlanacaktır. 6. Kültür varlıklarımızı tanıtıcı mahiyetteki kitabe, tabela, yönlendirme levhaları, semboller vb. uzman bir heyet tarafından incelenerek bunların kültürel varlıklarımızın özünü ve özgünlüğünü ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmesi sağlanacaktır.

Türkçe'nin doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere, her türlü medya, yasal düzenleme gibi araçlar etkin bir şekilde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.635)		
Tedbir 635.1. Türkçe'nin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK	1. Türk Dil Kurumu Etimolojik Sözlük çalışması belirlenen program dâhilinde devam ettirilecektir. 2. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 635.2. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yunus Emre Enstitüsü	1.Tercihim Türkçe Projesinin uygulandığı ülkelerin ve okulların sayısı artırılacaktır. 2. Türkçenin dijital platformlarda öğretilmesi için Türkçe Öğretim Portalı geliştirilecek, çevrim içi Türkçe kursları düzenlenecektir. 3. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yetişmiş insan kaynağını geliştirmek üzere eğitimci eğitimleri düzenlenecek ve yeni araç-gereç geliştirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 635.4. Türk kültür ve medeniyetine dair referans niteliğindeki metinler belirli bir program dâhilinde akademik niteliği haiz üniversiteler, yayınevleri ve ilgili kamu kurumlarınca yayınlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TÜBA, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı	1. Yazma eserlerden 15 temel Türk-İslam klasiğinin içeriği incelenecek ve tıpkıbasım, transkripsiyon, çeviri gibi yöntemlerle yayınlanması sağlanarak bu çalışmaların tematik farklılaşmayla birlikte akademik olarak yeniden üretime katkı sağlamasına dair çalışmalar yürütülecektir.
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin ve değerinin toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi sağlanacak ve fikri haklara konu ürün ve eserlere ilişkin bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.636)		
Tedbir 636.2. Kültür istatistikleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilecek ve tek bir veri tabanında toplanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1.Veri paylaşımını sağlamak üzere dış kurum entegrasyonlarına ilişkin çalışmalar yürütülecek ve kurum içi veri girişlerine ilişkin eğitim ve koordinasyon çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacak; kapsayıcı, objektif ve kolay erişilebilir destek mekanizmaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.2. Kültür endüstrilerine sağlanan destekler, bilhassa eğitim, sertifikasyon ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kültür endüstrilerine sağlanan desteklerde hedef sektörler, destek araçları ve karar verici aktörlerin çeşitlenmesi sağlanacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzuruna katkı sağlanacak ve yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.640)		

Tedbir 642.2. Manevi destek hizmeti ile ulaşılan kişi sayısı artırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu, YÖK, Üniversiteler	1. Diyanet İşleri Başkanlığınca Mesleki Yeterlilik Kurumu ile işbirliği içerisinde hazırlanan Manevi Danışman Ulusal Meslek Standardı çerçevesinde ilgili hizmet alanlarına yönelik özel eğitimli ve daha donanımlı personel ihtiyacını karşılamak amacıyla YÖK tarafından üniversitelerin ilgili bölümlerinde Lisans ve Lisansüstü eğitim programlarının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilecek, kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen kültürel diplomasi nitelikli faaliyetler arasında eşgüdüm sağlanacak ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara verilen destekler artırılacak ve bu kuruluşların idari kapasiteleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yunus Emre Enstitüsü	1. Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin sayısı artırılacaktır. 2. Yunus Emre Enstitüsü personelinin kültürel diplomasi konusunda eğitimler alması sağlanacaktır.
Tedbir 643.2. Dünya kamuoyunda olumlu bir Türkiye algısı oluşmasına yönelik kültürel faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yunus Emre Enstitüsü	1. Türk kültürünün yerinde tanınmasına imkân tanımak amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda yaz okulları düzenlenecektir. 2. Beş ilde uluslararası opera ve bale festivali düzenlenecektir.
Kitap ve süreli yayın yayımcılığı alanlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetler desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.644)		
Tedbir 644.2. Nitelikli kültürel yayınlara daha fazla sayıda okurun ulaşımını temin etmek üzere e-kitap formatında daha fazla sayıda eserin kamu yayını olması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi kapsamında Bakanlıkça yayınlanan eser sayısı 300'e çıkarılacaktır.
Tedbir 644.4. Edebi üretimi teşvik etmek ve yayımlanma imkânı bulamamış nitelikli edebi üretimlerin okura ulaştırılmasını sağlamak üzere uygulanan ilk eser desteği geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Yayımcılık sektörünü desteklemek üzere Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelikte değişiklik yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Yıl İçerisinde Restorasyonu/Konservasyonu Tamamlanan Taşınır Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif)	Bin	39	51	55
Gezici Kütüphane Sayısı (Kümülatif)	Adet	62	72	82
Desteklenen Sinema Projesi Sayısı	Adet	585	595	605

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.10. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de spora ilgi artan şekilde devam etmektedir ve bunun yansıması olarak lisanslı sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi sürmektedir. Eylül 2022 itibarıyla toplam sporcu sayısı 12.147.884, faal sporcu sayısı 2.680.314, spor kulübü sayısı 20.227 ve antrenör sayısı 291.043 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında 202 adet spor tesisinin yapımı tamamlanmış ve toplam spor tesisi sayısı 3.903'e yükselmiştir. Bu doğrultuda geleneksel sporlara yönelik tesis yatırımları ve sporcu yetiştirilmesi çalışmalarına devam edilirken olimpik spor dallarına yönelik çalışmalar da sürdürülmüştür.

Spor kulüpleri, spor anonim şirketleri ve spor federasyonlarının kuruluşu, organları, üst kuruluş oluşturmaları, gelir ve giderleri, bütçe ve harcama esasları, görev, yetki ve sorumlulukları, denetimleri, bunlara yapılacak her türlü yardımın şekil ve şartlarıyla bunlara ilişkin diğer hususlara dair usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan 7405 numaralı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu 22/04/2022 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş ve 26/04/2022 tarihli ve 31821 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Spor kulüplerinin kuruluşu, organları; spor kulüpleri ve spor anonim şirketlerinin Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından tescili, tescilin şartları, tescil için gerekli belgeler, spor kulübü tüzüğü ile spor anonim şirketlerinin esas sözleşmesinin içeriği, spor kulüpleri ve spor anonim şirketlerinin spor faaliyetlerinde kullanacakları isim, renk, amblem ve diğer ayırıcı işaretleri ile üst kuruluş oluşturulmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan Spor Kulüpleri ve Spor Anonim Şirketleri Tescil Yönetmeliği 08/07/2022 tarihli ve 31890 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla hayata geçirilen özel projeler kapsamında engelli otobüslerinin teminine; engelli sporcularla çalışabilmek için antrenörlerin formasyon eğitiminden geçirilmesine ve engellilere yönelik yaz spor okullarının açılmasına devam edilmektedir.

Spor tesislerinin bölgeler ve branşlar bazında dengeli dağılımlarının sağlanması ve tesislerin etkin kullanılması amacıyla spor tesisleri envanterinin internet ortamında tüm vatandaşların erişimine açılması çalışmaları sürdürülmektedir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında 8-10 yaş grubu çocukların spora yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Taraması Projesiyle her eğitim-öğretim yılı içerisinde ülke çapında yaklaşık 1,3 milyon üçüncü sınıf öğrencisi sporla tanıştırılmaktadır. Projenin devamıyla nitelikli sporcuların erken yaşta spora kazandırılmasına devam edilecektir.

Spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etik kurallara uyumun artırılması, spor hekimi yetiştirilmesinin sağlanması, ithal ikamesine yönelik sportif mal üretiminde üretim ve

markalaşmanın desteklenmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Sporun sağlıklı yaşam alışkanlığının bileşenlerinden olduğu ve tüm vatandaşların spor faaliyetlerine eriştiği, uluslararası platformlarda başarı elde eden, prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle tüm spor branşlarında dünya ölçeğinde rekabet edebilen bir seviyeye ulaşmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek; örgün eğitimde beden eğitimi ve spor derslerinin niteliği artırılacak; mahallinde spor imkânları geliştirilerek her yaştan vatandaşların sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Halkın spora olan ilgisini artıracak proje ve kampanyalar geliştirilecek, spor tesislerine erişim imkânları iyileştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), RTÜK, Spor Federasyonları, TRT, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Türkiye Olimpiyat Hazırlık Merkezleri (TOHM), İl Spor Merkezleri, Sporcu Eğitim Merkezleri faaliyetlerine devam edecek; Yüzme Bilmeyen Kalmasın, Evinin Sultanları, Sokaklar Bizim, Mutlu Çarşamba, ANALİG, Koşabiliyorken Koş ve GSB Spor Okulları sportif projeleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 646.4. Engelli bireylerin spora katılımına yönelik antrenör-öğretmen yeterlilikleri geliştirilecek; zenginleştirilmiş eğitim materyalleri, görsel ve yazılı dokümanlar hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	1. Engelli sporcular başta olmak üzere engelliler için tasarlanan engelli araçlar ve yaz spor okullarında çocuk ve gençlerin spor tesislerine kolay erişimlerini sağlayacak çalışmalar yürütülecektir. 2. Engelli bireylerin spora erişimlerini kolaylaştırmak, sporun birleştirici gücü sayesinde engelli bireylerin topluma entegrasyonlarını hızlandırmak ve potansiyeli yüksek engelli bireylerin kulüp sporcusu olmalarını sağlamak amacıyla çalışmalar yürütülecek ve GSB Engelsiz Spor Okulları Projesine devam edilecektir.

Tedbir 646.5. Okul ve mahalle spor kulüplerinin dijital ortamda da entegrasyonu ile bu kulüplerin izleme ve değerlendirme işlemi kolaylaştırılacak ve performans göstergelerinin doğrulanabilir olması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor kulüplerinin performanslarının ve sayısının artırılması için Bakanlık bütçesinden ayni ve nakdi desteklere devam edilecek; Sporcu Eğitim Merkezi, TOHM ve Milli Takım düzeyindeki sporcu sağlık süreçlerinin izlenmesi ve performans profillerinin geliştirilmesine yönelik testler raporlanacaktır.
Coğrafi konum, iklim ve demografik yapıyı dikkate alan ulusal düzeyde spor tesislerinin yapımı ve etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.648)		
Tedbir 648.1 Tesislerin yapımı ve özellikle etkin işletimine dair modeller geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. Tesislerin yapımı ve özellikle etkin işletimine dair modeller geliştirilecektir. 2. Yapımına devam edilen büyük ölçekli stadyum ve spor tesisleri yatırım projeleri tamamlanarak hizmete alınacaktır.
Uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip yüksek katma değerli spor ürünleri geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatılarak ülkemizin dünya spor endüstrisinden aldığı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.649)		
Tedbir 649.1 Spor endüstrisinde faaliyette bulunan firmaların bilişim teknolojileri ve e-ticaret uygulamalarının sundukları imkânlardan faydalanılması suretiyle rekabetçi bir yapıya kavuşturulmaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Spor teknolojileri alanında yaratıcı, yenilikçi, teknik mükemmeliyete ve rekabet özelliklerine sahip ürünlerin ve özgün farklılıkları olan, ulusal teknolojik birikime katkı sağlayan belirli alanlarda spor teknolojisi ürünlerinin ödüllendirilmesi ve kamuoyuna tanıtılması amacıyla Bireysel Genç Girişimci Programı Spor Ödülleri yarışması düzenlenecektir.
Spor turizminin uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere bölge potansiyelini ve rekabet gücü yüksek spor branşlarını dikkate alan Türkiye Spor Turizmi Stratejisi hazırlanarak ülkemizin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.651)		
Tedbir 651.1. Spor turizmine elverişli bölgelerin ve alanların tespiti ve değerlendirilmesi için kapsamlı bir envanter analiz çalışması hazırlanarak spor turizmi yol haritası oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Spor Federasyonları	1. Türkiye Spor Turizmi Strateji Belgesi ve Eylem Planı yayımlanacaktır. 2. Spor turizmine yönelik çalışmaların tanıtım stratejisinin ana etkinlik aracı olan ve Sport in Türkiye markası ile birlikte sunulacak internet portalının üçüncü aşama çalışmalarına başlanılacaktır.

Sporun bir iş kolu ve meslek haline getirilerek kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla spor sektöründe mesleki yeterlilikler ve alt meslek tanımları belirlenecek, sporun birincil iş kolu rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.652)		
Tedbir 652.4. Antrenörlüğe ilişkin eğitimler mevzuat, yöntemler, eğitim sonrası sınav ve değerlendirme süreçleri yeniden düzenlenecek ve antrenörlüğün niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Üniversiteler	1. Antrenör temel eğitimlerinin uzaktan eğitim yoluyla üç aylık dönemler halinde düzenlenmesine devam edilecektir. 2. Bakanlık bünyesinde görev yapan antrenörlere yönelik olarak uluslararası federasyonlar tarafından yapılan değişiklikler ile çalışma programlarında uygulanacak en son tekniklerin teorik ve pratik uygulamaları hakkında bilgilendirilmeleri amacıyla hizmet içi eğitim seminerleri yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
Tesislerden Yararlanan Kişi Sayısı	Milyon Kişi	5,3	6,5	8,0
Sportif Yetenek Taramasından Geçirilen Öğrenci/Genç Sayısı (3)	Milyon Kişi	0,005	1,5	1,0
Uluslararası Müsabakalarda Kazanılan Madalya Sayısı (4)	Adet	4 370	4 500	5 000

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2021 yılında pandemi koşulları nedeniyle taramadan geçirilen öğrenci/genç sayısında düşüş görülmüş, 2022 yılında ise önceki yılda incelenmeyen 3., 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin taramaya dâhil edilmesi nedeniyle yüksek bir değer kaydedilmiştir. 2023 yılı itibarıyla sadece 3. Sınıfların taramaya dâhil edilecek olması nedeniyle bir önceki yıla göre düşüş beklenmektedir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sporun Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.11. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Bir ülkenin sahip olduğu nüfus yapısı, o ülkenin sosyoekonomik gelişmesinde önemli olup toplumda uygulamaya konulacak kalkınma politikalarının oluşturulmasında belirleyici bir faktördür.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Türkiye nüfusu 2021 yılı sonunda 84.680.273'e ulaşmıştır. 2014 yılında 2,14 olan toplam doğurganlık hızı, devam eden yıllarda düşmeye başlayarak nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altında kalmış, 2020 yılında 1,76'ya, 2021 yılında ise 1,7'ye gerilemiştir. Doğurganlık hızındaki aşağı yönlü hareketin temel nedenleri şehirleşme, geniş aile yapısının azalması, ortalama evlenme yaşının yükselmesi, kadınların işgücüne katılım oranının artmasıdır. Nitekim eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu toplum kesimlerinde toplam doğurganlık hızı genel düzeyden daha düşük gerçekleşmektedir.

Ülkemizin mevcut dinamik nüfus yapısının korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planından itibaren doğurganlığı artırmayı hedefleyen nüfus politikaları benimsenmiş, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirmesi yapılarak ilave tedbirlerin hayata geçirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 70- Demografik Göstergeler

Gösterge	2011	2019	2020	2021
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	2,05	1,88	1,76	1,70
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl) (1)	76,6	78,6	78,6	78,6
Erkek	74,4	75,9	75,9	75,6
Kadın	78,9	81,3	81,3	81,2
Nüfus Artış Hızı (Binde)	13,5	13,9	5,5	12,7
Nüfus (Bin)	74 724	83 155	83 614	84 680
0-14 Yaş	18 886	19 212	19 068	22 738
15-64 Yaş	50 347	56 392	56 593	54 459
65+ Yaş	5 491	7 551	7 953	8 245

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.
(1) 2019 yılı verisi 2017-2019 dönemine aittir.

Doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması ve toplam doğurganlık hızının düşmesi sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. 2021 yılı sonu itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 8,3 milyon kişi olup bu nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 9,7'ye ulaşmıştır. TÜİK nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının, 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2040 yılında yüzde 16,3'e, 2060 yılında ise yüzde 22,6'ya ulaşacağı beklenmektedir. 2021 yılında yüzde 67,9 olan çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) toplam nüfus içindeki payının ise 2060 yılında yüzde 60'a gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte özellikle uzun süreli bakım hizmetine ihtiyaç duyan ileri yaşlardaki yaşlı nüfus da hızla artmaktadır. 2021 yılında 1,5 milyon kişiyle toplam nüfus içindeki payı yüzde 1,80 olan ileri yaşlardaki (80+ yaş) nüfusun payının 2023 yılında yüzde 1,9'a, 2060 yılında ise yüzde 7,1'e ulaşacağı öngörülmektedir. Bu demografik dönüşümün, çalışan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu yaşlı nüfusu ve yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını artırması beklenmektedir.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırmaların ve veri kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Genç ve dinamik nüfus yapısının korunması; yaşlıların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için ekonomik ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmesi, aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürebilmesi, yüksek kalitede uzun süreli bakım, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanabilmesi ve aktif yaşlanma ortamlarının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yaşlılar için sağlık hizmetlerinin sunumu etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.655)		
Tedbir 655.1. Sürdürülebilir ve kapsayıcı bir bakım güvence modeli geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Üniversiteler	1. Uzun Süreli Bakım Güvence Sistemi Altyapı Çalışmaları konulu çalıştay düzenlenecektir.
Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımı artırılarak aktif yaşlanma imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.657)		
Tedbir 657.1. Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi kolaylaştıracaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Yaşlı bireylerin hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimini kolaylaştırmak ve bu uygulamaları yaygınlaştırmak amacıyla ilgili üniversiteler ile işbirliği geliştirilecektir.
Yaşlanan nüfusa yönelik hizmet ve politikalar veriye dayalı olarak geliştirilecektir (Kalkınma Planı p.658)		
Tedbir 658.2. Nesiller arası dayanışmayı artıracak gönüllü faaliyet ve projeler desteklenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Huzurevlerimizde kalan yaşlılarımız ile kreşlerdeki çocuklarımızın buluşacağı etkinlikler düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Toplam Doğurganlık Hızı	Kadın Başına Çocuk Sayısı	1,7	2,1	2,15
65 Yaşındakilerin Hayatta Kalma Beklentisi (3)	Yıl	18,0	18,0	18,1
Kadın	Yıl	19,6	19,6	19,7
Erkek	Yıl	16,3	16,3	16,4
Yaşlı Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı (3)	Yüzde	10,0	13,5	13,7

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Programının performans göstergelerinden biridir.

2.3.12. Dış Göç

a) Mevcut Durum

Göç hareketleri tarih boyunca gerek göçe kaynaklık eden, gerekse varış ülkelerini etkilediğinden önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konulardan biri haline gelmiştir. Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi nedeniyle yoğun göç olaylarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Ülkemiz 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşılaşmış ve insani yardım refleksiyle hareket ederek 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan idari ve hukukî düzenlemeler yapılmış, geçici koruma statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır.

Ülkemizdeki yabancı sayısı 2022 yılı Eylül ayı verilerine göre 5,55 milyon dolayında olup geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3,65 milyon, ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancıların sayısı 1,38 milyon, uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin sayısı 320 bin ve düzensiz göçmen sayısı 200 bin civarındadır. Ülkemizde yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun sadece 48 bini geçici koruma merkezlerinde yaşamakta olup kalan Suriyeli nüfusun yaklaşık yüzde 98'i aralarında İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Adana'nın da bulunduğu 10 ilde yaşamaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 41'ini 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 57, yaşlı nüfusun payı ise yüzde iki düzeyinde olup mevcut genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünün desteklenmesi amacıyla AFAD koordinasyonunda yerel sivil toplum kuruluşları ile uluslararası yardım kuruluşlarıyla işbirliği içinde Suriye'nin güvenli bölgelerinde yapımı projelendirilen 86.481 briket evin 68.713'ü Eylül 2022 itibarıyla tamamlanmıştır. Bölgede hayatın normalleşmesiyle Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikası kapsamında 2022 yılı Eylül ayına kadar yaklaşık 530 bin kişinin ülkelerine dönmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde ikamet izniyle bulunan yabancıların yüzde 71'i İstanbul, Antalya ve Ankara'da yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 719 bin, 170 bin ve 87 bin kişidir. 2022 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Irak, Suriye, Türk Cumhuriyetleri, İran ve Afganistan uyruklular ön sıralardadır. 2018 yılında 115 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı 2021 yılında büyük ölçüde azalarak 29 bin olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu düşüşe rağmen Türkiye bu başvuru sayısıyla AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri arasında en çok uluslararası koruma başvurusu alan altıncı ülke olmuştur. 2021 yılındaki başvuruların yüzde 94'ü Afganistan, Irak ve İran uyruklu yabancılar tarafından yapılmıştır.

Ülkemiz düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumundadır. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2010 yılında 33 bin iken 2019 yılında 455 bine yükselmiş, devam eden yıllarda azalarak 2022 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla 207 bin düzeyine inmiştir.

Göç alma, göç verme ve transit ülke konumunda olması nedeniyle karmaşık bir göç dinamiğine sahip ülkemizin göç yönetiminin etkinliğinin artırılması önem taşımaktadır. Bu çerçevede, göç yönetiminin etkinleştirilmesi amacıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ayrıca göç yönetimi alanında kurumsal kapasitenin güçlendirilmesiyle koordinasyon ve uluslararası işbirliğinin artırılması, güvenilir ve kapsamlı veri üretimi ile politikaların kanıta dayalı geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim, hem sosyal uyumu artırmaları hem de çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaları açısından kritik önemi haizdir. Ülkemizde 5-17 yaş arası 1.448.638 yabancı uyruklu öğrenci bulunmakta olup Eylül 2022 itibarıyla bunların 922.427'si eğitim öğretime dâhil edilmiştir. Yabancı çocukların genel okullaşma oranı yüzde 64 düzeyindedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitime erişimlerini ve okula devam etmelerini teşvik etmek amacıyla Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) Programı yürütülmektedir. Bu kapsamda nakit yardımlarından yararlanan çocuk sayısı programın başladığı 2017 yılında 56.245 iken, 2022 yılında 511.000'e ulaşmıştır. Ülkemizde bulunan yabancı uyruklular yaygın eğitim hizmetlerinden faydalanabilmektedir. 2014-2022 yılları arasında toplamda 2.205.591 yabancı uyruklu kursiyer halk eğitimi merkezlerinde düzenlenen kurslara katılım sağlamıştır. Halk eğitimi merkezlerinde yabancı uyrukluların Türkçe dil becerilerinin artırılması amacıyla düzenlenen Türkçe öğretimi kurs programından 570.948 yabancı uyruklu kursiyer faydalanmıştır. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksikliği ve olumsuz algıların giderilmesine, yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizdeki göçmenlerin oluşturduğu yükün karşılanmasına mali destek sağlanması ve sorumluluk paylaşılması amacıyla Türkiye ile AB arasında yapılan mutabakat sonucunda Türkiye'deki Mültecilere Yardım Programı oluşturulmuştur. İki aşaması olan bu Program ülkemizdeki mültecilerin insani ve kalkınmaya yönelik ihtiyaçları için toplam 6 milyar Avro tutarında yardım içermektedir. Programın ilk aşamasını oluşturulan 3 milyar Avroluk desteğin tamamı sözleşmeye bağlanmış ve 2,9 milyar Avro kullanılmıştır. İkinci aşama kapsamında ise 2022 yılı Haziran ayı itibarıyla 2,9 milyar Avro sözleşmeye bağlanmıştır. Ayrıca 2021-2023 yılları arasında AB tarafından toplam 3 milyar Avro ilave fon ayrılması kararı alınmıştır. Söz konusu ilave fonun ilk 1 milyar Avroluk 2021 yılı paketi hâlihazırda programlanmış olup 2022 ve 2023 yılları paketleri müzakere süreçleri devam etmektedir. Göç alanındaki uluslararası yardımların etkisinin artırılması için bu fonların planlama, yönetim ve izleme süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik faaliyetler devam etmektedir.

Yurt dışında 6,5 milyonu aşkın Türk vatandaşının yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun önemli bir kısmını 1960'lı yıllardan itibaren ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü antlaşmaları çerçevesinde yurt dışına göç eden vatandaşlarımız ile aile fertleri oluşturmaktadır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağlarını artırmaya yönelik olarak gençlik kampı, Diaspora Gençlik Akademisi, Türkiye Stajları, gençlik buluşmaları, kültür gezileri ve çeşitli eğitim programları düzenlenmektedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın anavatanlarına aidiyetlerinin korunması, anadil, kültür ve kimliklerinin muhafaza edilmesini teminen bu faaliyetler artarak devam etmektedir.

b) Amaç

İnsan haklarına uyumlu, insan onuruna yakışır, güvenli, düzenli, veriye dayalı ve kontrol edilebilir dış göç yönetimi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetiminin kurumsal yapısı güçlendirilecek ve etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.8. Düzensiz göç kapsamında olan yabancılar etkin bir şekilde izlenecek ve denetlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç İdaresi Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. İdari gözetime alternatif yükümlülükler kapsamında işlemleri yürütülen düzensiz göçmenlerin etkin izleme ve takibi yapılarak ülkemizden çıkışları sağlanacaktır.
Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.663)		
Tedbir 663.2. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın akademik, sosyal ve kültürel gelişimlerine destek olunacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı	1. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın kültürel kimliklerini korumak amacı ile eğitici ve öğretici proje destekleri verilecektir. 2. Vatandaşlarımızın Türkiye ile bağlarını güçlendirici buluşmalar, sosyal ziyaretler, Genç Destek Programı ve Evliya Çelebi Kültür Gezileri Programı yürütülecektir.
Tedbir 663.3. Yurt dışında yaşayan çocuk ve gençlerimizin anadillerini öğrenmeleri ve kültürel değerlerimizi tanımaları sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Yurt dışında sunulan Türkçe ve Türk Kültürü dersine ilişkin soru havuzu oluşturulacak ve ölçme aracı geliştirilecektir.

2.4. YAŞANABİLİR ŞEHİRLER, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlarına yönelik olarak bölge ve kentlerin niteliğine göre farklılaştırma suretiyle uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin tüm sektörlerle ilişkili olması nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin temin edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

2023 sonrası dönem için bölgesel gelişme çalışmalarına yeni ve bütüncül bir perspektif kazandırılması, ulusal ve yerel düzeyde bölgesel kalkınma uygulamalarının etkinliğinin artırılması amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ve bölge planları, ilgili paydaşlarla işbirliği içerisinde hazırlanmaktadır. BGUS ve bölge planları taslaklarının 2022 yılı sonu itibarıyla tamamlanması hedeflenmektedir.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları tarafından bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirilerek refahın ülke sathına dengeli yayılması hedeflenmektedir. Bu

kapsamda, kalkınma ajansları sunmuş olduğu destek araçlarıyla bölgelerinin öne çıkan sektörlerini desteklemekte ve bu suretle bölgelerin potansiyelleri harekete geçirilmektedir.

İllerdeki yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini gerçekleştiren ajans bünyesindeki yatırım destek ofisleri (YDO); araştırma ve analiz, bilgilendirme ve danışmanlık, tanıtım, promosyon ve organizasyon faaliyetleri yürütmektedir.

14/07/2021 tarihli ve 31541 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulan 80 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çerçevesinde yapılan değişikliklere uyumlu olarak Kalkınma Ajansları Denetim Yönetmeliği güncellenerek 17/09/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmış olup Kalkınma Ajanslarının mali yönetim yeterlik denetimlerinin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Ajansların kurumsal performanslarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalar sonuçlandırılmıştır. Ayrıca bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, kaynakları daha etkin bir şekilde kullanmak üzere kalkınma ajanslarında sonuç odaklı program (SOP) yönetimi yaklaşımına geçilmiştir. 2022 yılı çalışma programları SOP yaklaşımıyla hazırlanmış olup imalat sanayi, girişimcilik, sosyal kalkınma, mesleki eğitim, turizm, tarım ve kırsal kalkınma gibi temalarda 73 SOP oluşturulmuştur.

Önümüzdeki dönemde de SOP'ların uygulanmasına devam edilecektir. 2008-2021 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 13,3 milyar TL, yerel paylardan ise 8,3 milyar TL (cari) kaynak aktarılmıştır. 2022 yılı için ise 774,5 milyon TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının 1,1 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir.

Kalkınma ajansları, bölgelerindeki kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2008-2022 döneminde 24.607 projeye 2022 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 15,8 milyar TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 26,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 71- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2022)

Destek Programı Türü	Ajans Desteği (1)	Eş-Finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (1)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	12 514	21 677	48 622	11 240
Güdümlü Proje Desteği	2 257	3 472	204	204
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	480	529	6 776	2 373
Teknik Destek	282	282	21 093	10 349
Diğer Destek Türleri	238	402	4 030	441
Genel Toplam	15 771	26 362	80 725	24 607

(1) 2022 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL

2021-2023 dönemini kapsayan eylem planı niteliğindeki DAP, DOKAP, GAP ve KOP Bölge Kalkınma Programları 19/02/2021 tarihinde Cumhurbaşkanı onayıyla yürürlüğe konulmuştur.

7319 sayılı Kanun uyarınca 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede yapılan değişiklikle, Bölge Kalkınma İdareleri Başkanlıklarının görev sürelerini üç defa ile sınırlı olmak üzere beşer yıllığına uzatmaya Cumhurbaşkanının yetkili olduğu hükme bağlanmıştır.

04/06/2021 tarihli ve 31501 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4072 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görev süreleri 08/06/2026 tarihine kadar uzatılmıştır. GAP, DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarına 2022 yılında toplam 755 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir. Başkanlıklar tarafından 2014-2022 yılları arasında uygulayıcı kuruluşlara 6.159 proje için 2022 yılı fiyatlarıyla toplam 8,4 milyar TL kaynak aktarılmıştır.

Ülke sathında daha dengeli bir yerleşme düzeninin sağlanması ve göçün kademeli olarak yönlendirilebilmesi için nispeten geri kalmış ve göç veren bölgelerde, bölgesel çekim merkezi niteliğini haiz şehirlerin katma değeri yüksek üretim, ihracat, istihdam, verimlilik, teknoloji ve yenilikçilik kapasitelerinin artırılması amacıyla BGUS çerçevesinde Cazibe Merkezleri Destek Programı (CMDP) uygulanmaktadır. 2022 yılında CMDP ödeneği 130 milyon TL olup bugüne kadar CMDP kapsamında 2022 yılı fiyatlarıyla 2,8 milyar TL ödenekle 154 proje desteklenmiştir.

Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programıyla (SOGEP) genç, kadın ve engellilerin sosyal sorunlarına çözüm getirilirken aynı zamanda yetenek gelişimi ve istihdam imkânlarını da artıran projeler desteklenmektedir. Bu kapsamda 2019-2022 döneminde 2022 yılı fiyatlarıyla 1,5 milyar TL ödenekle 583 proje desteklenmiştir.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede ilçe düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması güncellenerek İlçe SEGE-2022 adıyla yayımlanmıştır.

Yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimini analiz etmek amacıyla Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS) Projesi tamamlanarak Karar Destek Sistemi oluşturulmuştur. Sistemin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

TABLO II: 72- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2017)	Nüfusun Payı (2021) (Yüzde)	2020-2021 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2011-2021 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	Bölgelerin GSYH'ye Katkısı (2020) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2020) Endeks TR=100	İşsizlik Oranı (2021) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı -2021 (1)			Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin Giderlerini Karşılama Oranı (2021) Yüzde (2)
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
TR10 İstanbul	1	18,7	2,4	1,5	30,1	161,8	12,3	0,5	31,9	67,7	8,3
TR51 Ankara	2	6,8	1,5	1,6	9,6	141,1	13,4	3,7	24,5	71,7	1,5
TR31 İzmir	3	5,2	0,7	1,1	6,1	115,7	14,7	8,9	32,9	58,1	4,8
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	4	3,9	2,5	2,1	3,2	83,3	11,8	20	15,8	64,1	1,0
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	5	5,0	1,5	1,6	5,5	109,2	9,4	9,3	40,4	50,3	1,6
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	6	4,8	2,0	2,1	6,1	128,5	9,6	13,4	37,4	49,2	5,2
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	7	3,8	1,4	1,4	3,2	84,4	10,2	22,4	24,4	53,2	1,0
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	8	2,2	2,2	1,9	2,7	121,8	9,3	15,8	37,3	46,9	1,6
TR52 Konya, Karaman	9	3,0	1,2	1,1	2,5	82,4	7,9	25,4	30,3	44,3	0,7
TR22 Balıkesir, Çanakkale	10	2,1	1,5	1,0	2	94,9	7,9	24,1	22,8	53,1	0,8
TR62 Adana, Mersin	11	4,9	0,7	1,0	3,9	78,9	13,2	19	22,5	58,5	1,6
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	12	1,2	0,7	0,2	0,9	72,6	10,9	24,6	27,6	47,5	1,9
TR33 Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	13	3,7	0,6	0,7	3,2	86,5	6,9	30,8	30,7	38,5	0,8
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	14	2,9	0,5	0,6	2,3	78,1	11,7	20,4	27,4	52,3	0,5
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	15	3,3	0,6	0,4	2,2	64,3	7,9	38,3	19,4	42,4	0,5
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	16	3,4	1,1	1,6	2,4	70,1	10,1	19,2	32,4	48,5	0,6
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	17	3,2	0,6	0,7	2,2	68,4	9,9	40,7	16,8	42,5	0,5
TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	18	1,9	0,5	0,8	1,4	71,7	13	28,9	20	51	0,6
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	19	4,0	0,6	1,2	2,5	62,8	17,1	19,7	25,9	54,3	1,5
TRB1 Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	20	2,1	0,2	0,6	1,4	64,5	10,2	29	19,1	51,8	0,3
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	21	0,9	0,7	0,7	0,7	76,7	5,8	38,5	18,4	43	0,3
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	22	1,3	0,4	0,1	0,9	69,3	10	33,3	11,5	55,5	0,3
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	23	4,6	0,9	1,8	1,8	38,8	15	31,9	23,4	44,7	0,3
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	24	1,3	-1,3	-0,5	0,6	49,1	13,7	52,1	12,7	35,2	0,2
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	25	2,8	1,0	1,4	1,5	52,8	29,8	15	23	61,8	0,1
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	26	2,6	-0,7	0,6	1,1	42,9	20,4	37,5	21,5	41	0,2
Türkiye		**100**	**1,3**	**1,3**	**100**	**100**	**12**	**17,2**	**27,5**	**55,3**	**0,9**

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) İnşaat sektörü sanayi içinde değerlendirilmiştir. (2) Bakanlıkların merkez muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımına tabi tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

b) Amaç

Bölgelerimizi, yeniliğe ve işbirliğine dayalı şekilde imkân ve kabiliyetlerini yönetişim temelinde geliştirerek dönüştürmek ve böylece ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkıyı sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı ve yönetişimi merkezi ve bölgesel düzeyde etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.669)		
Tedbir 669.1. Bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajanslarının yapıları, görev ve yetkileri gözden geçirilerek, daha etkin ve verimli çalışmalarına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları	1. 388 ve 642 sayılı KHK'lerde değişiklik yapılmasına yönelik gerekli hazırlıklar tamamlanacaktır.
Tedbir 669.5. Bölgesel gelişme politikalarının tasarım ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek il ve ilçe düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının güncellenmesi de dâhil olmak üzere araştırma, analiz ve raporlama çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Kalkınma Ajansları	1. BGUS ve bölge planlarının yenilenmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. YER-SİS Projesi Karar Destek Sistemi idame ettirilip sistemde iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 3. Düzey-2 bazında bölgesel girdi-çıktı tabloları oluşturularak bölgesel analiz raporları hazırlanacaktır. 4. Kalkınma ajansları desteklerinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar koordine edilecek ve mevcut destek uygulamaları gözden geçirilerek kapsamlı bir değerlendirme raporu hazırlanacaktır.
Görece geri kalmış bölgelerde kentsel ve sınai altyapıların geliştirilmesi, gelişme potansiyeli haiz sektörlerde istihdamın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.1. Kalkınma ajansı destekleri, yerel düzeydeki kurumların kapasitesinin geliştirilmesi, özel sektörün kurumsallaşması, sürdürülebilirliği ve verimliliğinin artırılması amacıyla yönetim danışmanlığı alanına odaklanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma ajansları tarafından tasarlanan yeni destek araçları uygulamaya geçirilecektir.
Tedbir 670.2. Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulanmasına devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler	1. Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulaması kapsamında desteklenmesi teklif edilen projeler incelenecek; desteklenmesi uygun görülen projeler için onay ve kaynak aktarım süreçleri tamamlanacaktır.

Sosyal Destek Programı yeniden yapılandırılacak ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.671)		
Tedbir 671.1. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı adıyla yeniden tasarlanan Programın, özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımlarını sağlamak, üretkenlik ve yetenek gelişimini destekleyerek istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla, sosyal girişimciliği ve sosyal sorumluluk faaliyetlerini de teşvik edecek şekilde uygulanmasına devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı proje başvurularının alınması, desteklenmesi uygun görülen projelerin seçilmesi ve bütçelerinin tahsis edilmesi sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022(2)**	**2023(3)**
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı (4)	Oran	4,18(1)	4,00	3,85
Eğitim Düzeyi En Düşük Beş Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı	Yüzde	14,41	15,00	16,00
En Düşük Gelirli Beş Bölgenin Sanayi ve Hizmetlerinin Ekonomideki Paylarının Ortalaması	Yüzde	79,24(1)	79,65	80,00

(1) 2020 yılı verisidir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Bölgesel Kalkınma Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.2. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

İnsan odaklı ve değer üreten yerleşimler oluşturulması ve kentsel yaşam kalitesinin artırılması yönünde etkin mekânsal planlamanın gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikaları ile stratejilerini mekânla ilişkilendirerek mekânsal planlamayı yönlendiren Türkiye Mekânsal Strateji Planı çalışmalarının 2022 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır.

Mekânsal planların uygulanması, izlenmesi, denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki eşgüdüm sorunlarının ve plan değişikliklerinin şehirlerdeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemesini engellemek amacıyla, yapımı büyük ölçüde tamamlanan imar planlarının günün şartlarına uygun olarak bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde güncellenmesi çalışmaları devam etmektedir.

15/09/2020 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan İmar Planı Değişikliğine Dair Değer Artış Payı Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde imar planı değişikliği sonucu oluşan değer artışının belli oranlarda kamuya kazandırılması çalışmaları yürütülmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılından itibaren kamu tarafından yaklaşık 800 milyon TL gelir elde edilmiştir.

6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesiyle birlikte, il sınırı içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılıp mahalleye dönüştürülmesi şehirleşme oranı göstergelerinde kırılmaya sebep olmuştur. 2012 yılında kent tanımı kriteri olarak kullanılan nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşimlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 72,3 iken 2021 yılında il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı yüzde 93,2 olarak gerçekleşmiştir.

Şehirlerimizde kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri yapım çalışmaları devam etmektedir. Eylül 2022 itibarıyla 15,9 milyon m² Millet Bahçesi yapımı tamamlanmıştır.

49 sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulan Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemi Kurulu, Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlığında toplanmakta olup, Kurulun 2022 yılı çalışmalarında Ulusal Coğrafi Veri Sorumluluk Matrisinin güncellenmesi, Ulusal Coğrafi Veri Matrisinin ve Coğrafi Veri Erişim, Paylaşım ve Kullanım Kurallarının yayımlanması, Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi altyapısının geliştirilmesi ve merkez ve yerel yönetimlerde yaygın kullanımının temini yönünde kararlar alınmıştır.

Ülkemizde, özellikle binalara ilişkin mülkiyet haklarının yönetimi ve mevcut yapı stokumuzun 3 boyutlu dijital ortamda izlenmesi amacıyla kentsel alanlarda 3 boyutlu şehir modelleri üretimi ve 3 boyutlu kadastro altlıklarının oluşturulması çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında 41 ilimizde yaklaşık 2 milyon hektar kentsel alanda çalışmalar tamamlanmış olup, 5 ilimizde çalışmalar yürütülmektedir.

Kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemesini sağlamak üzere nesnel ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerleme sisteminin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Mekânsal planların yapımında yapılaşma sınırları, yoğunlukları ve uygulama esaslarının afet risk faktörlerine göre belirlenmesi ile kıyı alanları ve tarımsal alanlar başta olmak üzere kontrolsüz kentsel genişlemenin doğal, tarihi ve kültürel alanlar üzerinde oluşturduğu tahribatın önlenmesi yönündeki çalışmalar önemini korumaktadır.

b) Amaç

İnsan odaklı, doğal hayata ve tarihi mirasa saygılı, temel kentsel hizmetlerin adil ve erişilebilir bir şekilde sağlandığı, yaşam kalitesi yüksek ve değer üreten şehirler ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yeşil şehir vizyonu kapsamında yaşam kalitesinin artırılması ve iklim değişikliğine uyumu teminen şehirlerimizde Millet Bahçeleri yapılacak ve yeşil alanların miktarı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.1. Şehirlerimizde sağlıklı yaşam alanları oluşturmak, kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri 81 ile yaygınlaştırılacak, 2023 yılına kadar 81 milyon m^2 alanda Millet Bahçesi çalışmaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TOKİ, İLBANK ve belediyelerin finansmanıyla yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 81 ilde Millet Bahçeleri çalışmalarına yönelik yer seçimi, projelendirme, ihale ve yapım faaliyetlerine devam edilecektir.
İmar uygulamalarında alt düzeydeki imar planlarının bütünlüğü korunacak, planlar uygulama araçlarıyla zenginleştirilecek ve plan bütününde yapılacak imar uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. İmar uygulamalarında kırsal ve kentsel yerleşmeleri dikkate alan katılımcılık ve finansman alanında yenilikçi yaklaşımlar geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Beş ilde örnek imar uygulama çalışmalarına başlanacaktır. 2. İmar uygulamalarının benimsenmesi ve mevzuata uygun yapılması için belediyelere teknik destek verilecektir.
Haritacılık alanında konumsal hassasiyet, dijitalleşme ve yeni teknolojilerin kullanımı güçlendirilecek, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği geliştirilerek birlikte üretim ve veri paylaşımı yoluyla mükerrerlikler önlenecektir. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. Ulusal harita üretimi işlerinde baz alınacak olan kentsel alanlardaki konumsal hassasiyet altyapısı yenilenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Harita Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Konumsal jeodezik verilerin e-devlet altyapısı üzerinden paylaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Konumsal hassasiyetin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında planlanan alanların jeodezik çalışmaları yapılacak ve kentsel alanlarda ihtiyaç duyulan yüksek konumsal hassasiyetli harita verisi üretimi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 680.2. Çok boyutlu kadastro/harita üretimi tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Harita Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. 2022 yılında görüntü alımları tamamlanan 31 ilin kentsel alanlarının sayısal arazi modeli ve 3 boyutlu şehir modelleri üretimi yapılacaktır.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarınca yapılacak yatırımlara temel oluşturmak üzere sayısal hale gelmiş güncel, güvenilir kadastro verileri sunulacak, mülkiyet verileri elektronik ortama aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.2. Tüm Türkiye'de tek koordinat sistemine geçilerek kadastro modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), DSİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Ülke genelinde toplam 58 milyon parselde tek koordinat sistemine geçilmesi amacıyla Kadastro Modernizasyon Projesi tamamlanacaktır.
Yerel yönetimlerin akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamaları teşvik edilecek, akıllı şehir projelerinin ulusal katmanda önceliklendirilen alanlar ve kabiliyetler dikkate alınarak seçilmesi ve hayata geçirilmesi sağlanacak, akıllı şehir uygulamalarına yönelik yerli üretimin geliştirilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Yerel yönetimlere akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamalarına yönelik Ulusal Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı esas alınarak rehberlik sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Akıllı şehir uygulamalarının bir strateji doğrultusunda planlanabilmesi, gerçekleştirilebilmesi ve gerekli yetkinliğin kazanılması için yerel yönetimlere standardizasyon ve uygulama rehberliği yapılacaktır.
Gayrimenkul değer artışlarının etkili yönetimiyle kentsel mekân ve hizmet kalitesinin artırılması, kentsel hizmetlerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlere kaynak oluşturması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Tapu işlemlerinde gerçekleşen fiyatın kaydedilmesi, değer değişimlerinin takip edilebilmesi, kamu yatırımları ve düzenlemeleri sonucu ortaya çıkan değer artışlarının tespit edilmesi, yer seçim analizlerine katkı verilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacak ve taşınmazların değere yönelik verileri mülkiyet bilgileri ile birlikte tutulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulmasına ve taşınmazların değerlerine yönelik verilerin mülkiyet bilgileri ile tutulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı (3)	Bin Adet	14 850	17 650	19 600

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tapu ve Kadastro Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.3. Konut

a) Mevcut Durum

TÜİK verilerine göre 2021 yılında belediyeler tarafından 721.257 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2022 yılının ilk altı aylık döneminde ise 133.424 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. 2021 yılında 627.082 konut yapı kullanma izni almıştır. Haziran 2022 itibarıyla 148.207 konut için yapı kullanma izni alınmıştır.

Türkiye genelinde konut satışları 2022 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17,7 artmıştır. Aynı dönemde, 276.164'ü ilk defa, 667.627'si ikinci el olmak üzere toplam 943.791 konut satılmıştır. 2021 yılında ise aynı dönemde 243.189'u ilk defa, 558.806'sı ikinci el olmak üzere toplam 801.995 konut satışı gerçekleşmiştir. İpotekli konut satışları Ağustos 2022'de bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 19 azalarak 22.168 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışların yaklaşık yüzde 18'i ipotekli konut satışıdır.

Konut piyasasında doğru ve uzun vadeli analizler yapılabilmesi ve yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinin kurulabilmesi için konut stokunun konutların nitelikleri de dâhil olmak üzere ortaya konulması, güncel, sürekli, güvenilir ve doğru verileri sunmak üzere veri altyapısının güçlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) 2003 yılından itibaren 1,17 milyon konutun inşaatına başlanmıştır. 129 bin konutun da sosyal ve teknik donatılarıyla inşaatı devam etmektedir. TOKİ tarafından üretilen konutların yüzde 87,07'si sosyal konut niteliğindedir. Bu kapsamda 2022 yılı sonunda 60 bin konutun üretilmesi öngörülmektedir.

Konut yapımının, yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi, alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla uygun yapım ve finansman yöntemlerinin geliştirilmesi, yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması hedeflenmektedir.

Ülkemizde, dar gelirlilerin ve dezavantajlı grupların konuta erişimi önceliğini korumaktadır. Bu kapsamda TOKİ tarafından konut sektörünün regülasyonunun sağlanması, aşırı fiyat artışlarının önüne geçilmesi ve sürdürülebilir konut finansman politikalarının geliştirilmesi amacıyla 81 İle Sosyal Konut Projesiyle 125 bini 2023 yılında olmak üzere ilk etapta 250 bin konut, toplamda ise 500 bin konut üretilmesi planlanmaktadır. 81 ilde yatay ve yerel mimariye uygun olarak inşa edilecek bu konutlar alt gelir gruplarının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde; içinde meydanı, camii ve sosyal donatıları bulunan, cepheleri kültürümüzün mimarisini yansıtan ekonomik konutlar olacaktır.

b) Amaç

Dar gelirliler başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentleşme, nüfus artışı, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacı arz-talep dengesi gözetilerek karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.2. Plan döneminde dar gelirlilere ve dezavantajlı gruplara yönelik 250 bin sosyal konut üretilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TOKİ	1. Sosyal Konut Programı kapsamında 125 bin konut sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte üretilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
TOKİ Tarafından Üretilen Sosyal Konut Sayısı	Adet	80 000	60 000	125 000

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.4. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Başta afet riskleri olmak üzere, standartlara uygun olmayan yapı stoku ile işlevleri değişen kentsel alanlardaki yıpranma nedenlerine bağlı olarak ülkemizde kentlerin dönüşüm çalışmaları devam etmektedir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 59 ilde 278 riskli alan, 38 ilde 180 kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ve 11 ilde 20 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 63 ilde 54,5 bin hektar büyüklüğünde rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca lisanslandırılan üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, tüzel kişi, yapı denetim kuruluşu ve yapı laboratuvarının da bulunduğu 1.388 kurum/kuruluş görevini yürütmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından 870.301 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiştir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere Ekim 2022 itibarıyla (cari fiyatlarla) yaklaşık 24,8 milyar TL ödenek sağlanmıştır.

Kentsel dönüşüm ihtiyacı olan alanların sayısı ve büyüklüğü artmış olup dönüşüm uygulamalarının aynı anda yürütülmesinde mali, idari ve teknik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önceliklendirme çalışmaları önemini korumaktadır.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak

geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede 42 ilde kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlanmış, diğer il ve ilçelerde kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlama çalışmaları sürdürülmektedir.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve araziler, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşüm; yatay mimari anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ve kentlilik bilincini geliştirme amacı çerçevesinde tarihi merkezlerin yenilenmesini içerecek şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında tarihi kent merkezi alanlarının yenilenmesinin yaygınlaştırılması, bu kapsamda yerel yönetimlerle paylaşımlı bir finansman modeli oluşturulması sağlanacak ve 81 ilde tarihi kent merkezleri kent kimliğini ön plana çıkaracak şekilde dönüştürülerek, yatay mimari ve insan odaklılık anlayışıyla tasarımları gerçekleştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 40 ilde Tarihi Kent Merkezi çalışmalarına devam edilecek olup ilave olarak beş ilde çalışmalara başlanacaktır.
Kentsel dönüşüm uygulamalarında il bazında hazırlanan kentsel dö nüşüm stratejileri esas alınacaktır. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. İl ve ilçe bazında riskli ve rezerv alanlara ilişkin verileri, sosyal yapı analizini, ekonomik bütünleşme, altyapı durumu, finansman modelleri ve il bazında dönüşüm hedeflerini içeren kentsel dönüşüm stratejileri hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Dört il için Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi hazırlanacaktır.
Afet riskli alanların tespiti ve ilanına ilişkin mevcut kriterler geliştirilecek ve netleştirilecek; yüksek öncelikli alanlar çok ölçütlü değerlendirme sistemiyle önceliklendirilerek ivedilikle dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yerleşim alanı bazında önceliklendirme için çok ölçütlü değerlendirme modeli, can ve mal kaybına neden olma açısından afet riskleri, tehlikesi, etkilediği nüfusun büyüklüğü, mali ve finansal gereksinim, rezerv alanın mevcudiyeti gibi parametrelerin esas alındığı kriterler ve puanlama sistemi çerçevesinde geliştirilecek ve yerleşim alanları bu kapsamda önceliklendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD	1. Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesinin Hazırlanmasına Yönelik İlke ve Esaslar doğrultusunda yerleşim alanlarında önceliklendirme çalışmalarına devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Tarihi Kent Merkezi Projesi Kapsamında Yer Alan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	25	40	45
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	37	42	46

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.5. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2021 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içmesuyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içmesuyunu arıtma ihtiyacı artmıştır.

Su havzalarındaki yapılaşmalar, kentsel ve sanayi atıksularının arıtılmadan deşarjı, tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, katı atıkların düzensiz olarak alıcı ortama bırakılması gibi nedenler su kaynaklarını hızla kirletmektedir. Bu durum karşısında arıtma tesisi yapımı ihtiyacı artmış ve 2012 yılında 258 olan arıtma tesisi sayısı 2021 yılında 714'e çıkmıştır.

Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2021 yılında yüzde 91 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla atıksu arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı yüzde 90'dır.

Atıksu arıtma tesislerinin verimli şekilde çalıştırılması için bu tesislerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde işletilmesine yönelik ikincil mevzuat çalışmaları sürdürülmektedir. Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2022 itibarıyla 1.504'e ulaşmış olup 2011-2022 döneminde yaklaşık 6,3 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 8,8 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı tahsis edilmiştir.

İçme suyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıplarının Kontrolü Yönetmeliğiyle büyükşehir ve il belediyeleri su kayıplarını 2023 yılına kadar yüzde 30, 2028 yılına kadar ise yüzde 25 düzeyine; diğer belediyelerin su kayıplarını 2023 yılına kadar yüzde 35, 2028 yılına kadar yüzde 30, 2033 yılına kadar ise yüzde 25 düzeyine indirmesi hedeflenmektedir.

Bununla birlikte, içmesuyu temin ve dağıtım sistemlerinde çeşitli belediyeler tarafından su kayıplarını azaltıcı faaliyetler yürütülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan 2021 Yılı İçmesuyu Temin ve Dağıtım Sistemlerindeki Su Kayıpları Raporuna göre içmesuyu temin ve dağıtım sistemlerindeki 2021 yılı su kayıp oranı ülke genelinde yüzde 33,5 olarak hesaplanmıştır. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak iklim değişikliği ve kuraklığın etkilerine karşı su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

15/06/2022 tarih ve 31867 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Çevre Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile arıtılmış atıksuyunu yeniden kullanan kuruluşlara, yeniden kullanım oranına göre tesislerdeki elektrik enerjisinin yüzde 100'üne kadar indirim uygulanması sağlanmış, böylece arıtılmış atıksu kullanımının teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Uygulama usul ve esaslarına ilişkin yönetmelik çalışmaları devam etmektedir.

TÜİK verilerine göre 2020 yılında toplanan evsel nitelikli atık miktarı yaklaşık 32,3 milyon tondur. Mevcut atık yönetim planlarının sıfır atık yönetim planı ile uyumlu hale getirilmesi, ayrı toplama verimliliğinin kaynağında artırılması ve yaygınlaştırılması, geri kazanım ve bertaraf yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla 2023-2035 yıllarını kapsayacak Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı revizyonu çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca, daha verimli kaynak ve atık yönetimine katkıda bulunacak olan Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır.

2022 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 93'e yükselmiş olup bu tesislerle 1.241 belediyede 69,5 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. 2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle hizmet verilirken, 2022 yılı Ağustos ayı itibarıyla 3 yakma ve 67 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle ülkenin tamamına hizmet verilmektedir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 26/02/2022 tarihinde yayımlanan 2020 yılı Ambalaj Bültenine göre piyasaya sürülen yaklaşık 3,7 milyon ton ambalajın yüzde 62'si geri kazanılmıştır. Özel sektör tarafından işletilen ambalaj atığı işleme tesisi sayısı Eylül 2022 itibarıyla 1.647'dir.

Belediyeler toplamak veya toplatmakla yükümlü oldukları ambalaj atıklarına ilişkin yönetim planlarını hazırlayarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına sunmaktadır. 2021 yılı itibarıyla 596 belediyede ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir. Diğer taraftan, 26/06/2021 tarihinde yayımlanan Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği ile ambalaj atıklarının Sıfır Atık Yönetmeliği hükümleri esas alınarak sıfır atık yönetim sisteminin uygulanmasına ve İl Sıfır Atık Yönetim Sistemi Planlarına uygun olarak toplanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Buna göre Sıfır Atık Yönetmeliğinde öngörülen takvim uyarınca mahalli idarelerin mevcut ambalaj atıkları yönetim planlarının sıfır atık yönetim sistemine geçişi ile son bulacaktır.

Eylül 2022 itibarıyla tehlikeli atıkların yönetimi için 99 beraber yakma, 450 tehlikeli atık geri kazanım ve 12 birinci sınıf düzenli depolama tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynakta ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi çalışmaları ile yerel yönetimlerin atığın kaynakta ayrı toplanmasına ilişkin kapasitesinin artırılması faaliyetleri devam etmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinde tek kullanımlık eldiven ve maske gibi tıbbi atıklarla ilgili Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 2020/12 sayılı Tek Kullanımlık Maske, Eldiven Gibi Kişisel Hijyen Malzeme Atıklarının Yönetiminde Covid-19 Tedbirlerine İlişkin Genelge yayımlanmış olup bu atıkların yönetimine ilişkin düzenleme getirilmiştir.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş olup bu tesislerin çevresel sorunlara yol açmaması için usulüne uygun olarak işletilmesi ve düzenli olarak denetlenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakla birlikte faaliyetteki tesislerin dolan kapasitesinin artırılması için ilave depolama alanı ve ön işlem tesislerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca düzensiz döküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Katı atık yönetiminde belediyelerin zamanı ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkin uygulanması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projeleri artmakla beraber kurulan tesislerin etkin işletilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Evsel nitelikli atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında başlatılan Katı Atık Programı (KAP) kapsamında Eylül 2022 itibarıyla, dört aktarma istasyonu uygulama projesi hazırlanması işi, bir entegre tesis yapım işi, beş aktarma istasyonu yapım işi, altı yeni lot uygulama projesi hazırlanması işi, üç ön işlem tesisi uygulama projesi hazırlanması işi ve iki düzenli depolama tesisi yapım işi tamamlanmış; yedi düzenli depolama tesisi yeni lot yapım işi, üç entegre tesis yapım işi, dört ön işlem tesisi ve on aktarma istasyonu yapım işi devam etmektedir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Sıfır Atık Projesi kapsamında, Haziran 2017-Ekim 2022 döneminde 148.353 kurum/kuruluş binasında Sıfır Atık Yönetim Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Aynı dönemde, Sıfır Atık Projesi kapsamında uygulama hakkında bilgi vermek, yol göstermek ve farkındalık oluşturmak amacıyla 17 milyon kişiye eğitim verilmiştir. Sıfır atık yönetim sistemini kurmakla yükümlü bina ve yerleşkeler ile mahalli idareler sıfır atık belgesi almak zorunda olup bu kapsamda Ekim 2022 itibarıyla 106.319 binaya temel seviyede sıfır atık belgesi düzenlenmiştir. Sıfır atık yönetim sisteminin; idari, mali ve teknik unsurları açısından tasarım ve planlama kriterlerini, değerlendirme unsurlarını ve uygulama esaslarını belirlemek; sistemin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları düzenlemek amacıyla 11 kılavuz hazırlanmıştır. Diğer taraftan yerel ölçekte strateji belirlemek, kısa ve uzun vadeli hedefler koymak amacıyla 81 ilin İl Sıfır Atık Yönetim Planları hazırlanmıştır. 2022 yılı itibarıyla belediyeye ait hizmet binaları ve tesislerinde sıfır atık yönetim sistemini kurarak Temel Seviye Sıfır Atık Belgesi alan belediye sayısı 88'e yükselmiş olup belge başvurusu incelemesi devam eden belediye sayısı ise 29'dur.

Sıfır atık uygulamasının başladığı 2017 tarihinden itibaren 20,4 milyon ton kağıt-karton, 5,4 milyon ton plastik, 2,3 milyon ton cam, 0,5 milyon ton metal ve 5,2 milyon ton organik ve diğer geri dönüştürülebilir atıklar olmak üzere toplamda yaklaşık 33,8 milyon ton geri kazanılabilir atık Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığından lisans almış işletmelerce işlenerek ekonomiye kazandırılmıştır. Proje başlangıcında yüzde 13 olan geri kazanım oranı, 2022 yılı Ekim ayı itibarıyla yüzde 27,2'ye çıkarılmış olup 2023 yılında bu oranın yüzde 35'e çıkarılması hedeflenmektedir.

Plastik poşetlerin ücretlendirilmeye başlandığı 2019 yılından itibaren ülkemizde plastik poşet kullanımı yüzde 65 oranında azalmış olup plastik poşet kaynaklı 550 bin ton plastik atığın oluşumu engellenmiştir. Bu azalmayla plastik poşet üretimi için gerekli plastik hammadde ithalatı azaltılmış ve yaklaşık 3,8 milyar TL tasarruf edilerek yaklaşık 23 bin ton sera gazı salımı da engellenmiştir.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, bitkisel atık yağlar, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Piyasaya arz edilen akümülatörlerin kullanımları sonrasında geri kazanımının sağlanması amacıyla iade alınmasını içeren Akümülatör Depozito Bilgi Sistemi uygulamaya alınmıştır.

Döngüsel ekonomi ilkeleri ve sıfır atık yaklaşımı doğrultusunda kaynak verimliliğini artırmak amacıyla ulusal ölçekte depozito yönetim sistemi kurulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizde toplu taşımanın ve motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilerek kent içi ulaşımda yaşanan trafik sıkışıklığının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve gürültü kirliliği sorunlarının azaltılabilmesi amacıyla önemli yatırımlar yapılmaktadır. Ekim 2022 itibarıyla 12 büyükşehirde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun) raylı sistemlerle (metro, hafif raylı sistem, tramvay, banliyö) toplu taşıma hizmeti verilmektedir. Ülkemizde en yaygın raylı sistem ağına sahip şehir olan İstanbul'da toplam uzunluğu 259 km olan 13 hatta (Marmaray dâhil) raylı sistem işletmeciliği yapılmakta olup bunu yaklaşık 177 km ile İzmir ve 103 km ile Ankara takip etmektedir.

Kent içi ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik büyükşehir belediyelerince dış kredi finansmanıyla yürütülmek üzere Bursa Hafif Raylı Sistem Araç Alımı, Malatya Kuzey Kuşak Yolu, Türkiye Deprem, Sel ve Yangın Acil İmar Projeleri 2022 Yılı Yatırım Programına dâhil edilmiştir. Diğer taraftan, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca bütçe kaynaklarıyla finanse edilmek üzere Kent İçi Hareketlilik Analizleri Projesi de Yatırım Programına eklenmiştir. Ayrıca yerel yönetimlerin teklif edeceği kentsel haraketlilik projelerine Fransız Kalkınma Bankası kredisi ve AB Hibesi sağlanmasını amaçlayan Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik (SUMART) projesi de İLBANK tarafından yürütülmek üzere Yatırım Programına dâhil edilmiştir.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapım çalışmalarına devam edilen AKM-Gar-Kızılay, Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı, Gayrettepe-İstanbul Yeni Havalimanı, Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı, Kaynarca-Sabiha Gökçen Havalimanı ve Başakşehir-Kayaşehir Metro Hattı projeleriyle birlikte Gebze OSB-Darıca Raylı Sistem Hattı ve Anafartalar-YHT Tramvay Hattı projeleriyle 2023 yılı sonuna kadar yaklaşık 118 km'lik kent içi raylı sistem hattının ve Kazlıçeşme-Sirkeci Kentsel Ulaşım ve Rekreasyon projesinin hizmete açılması planlanmaktadır. Diğer taraftan, TCDD tarafından yapımına devam edilen 26 km uzunluğundaki Gaziray Banliyö Hattının 2022 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir. Ayrıca yatırım programında yer alan ve yerel yönetimlerce yapımı sürdürülen Fahrettin Altay-Narlıdere İstihkâm Okulu HRS hattının, Dudullu-Bostancı Metro Hattının ve Mecidiyeköy-Yıldız Uzatma Hattının tamamlanarak hizmete alınması beklenmektedir.

Raylı sistem yatırımlarının yanı sıra gerek belediyeler gerekse Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilmesine yönelik yatırımlara da devam edilmektedir. Söz konusu yatırımlarla kent içi ulaşımda toplu taşımayı destekleyen sürdürülebilir ulaşım türlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

b) Amaç

Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması ve atık suyun insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi; atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi için azaltılması, geri dönüşüm ve geri kazanımın sağlanması ve bertaraf edilmesi; erişilebilir, güvenli, zaman ve maliyet yönünden etkin ve sürdürülebilir kent içi ulaşım sistemlerinin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı kapsamında havza bazında yapılan plan, strateji ve eylem planları bir bütünlük içinde uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.3. Yeraltı suyu kütlelerinin kalite ve miktar durumu belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ, Yerel Yönetimler	1. Yeraltı sularının miktar ve kalite özelliklerini belirleme çalışmaları; altı havzada (Marmara, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Antalya, Doğu Akdeniz, Kızılırmak) Nehir Havza Yönetim Planlarının Hazırlanması Projesi kapsamında sürdürülecektir.
Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynakta ayırma, ayrı toplama, taşıma, geri kazanım, bertaraf safhaları ve düzensiz/vahşi döküm alanlarının rehabilitasyonu teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecektir. Katı atık yönetiminde kaynak verimliliğinin ve çevresel sorumluluğun sağlanmasını teminen KÖİ başta olmak üzere uygulama araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)		
Tedbir 699.2. Sıfır Atık Projesi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında tanımlanan yerler, sıfır atık yönetim sistemi kuracaktır.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin finanse etmekte zorlandıkları evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.700)		
Tedbir 700.1. Katı Atık Programının uygulanmasının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Yedi düzenli depolama tesisi yeni lot yapım işi, üç entegre tesis yapım işi, dört ön işlem tesisi ve 10 aktarma istasyonu yapım işi sürdürülecektir. 2. Yapılması planlanan katı atık tesislerine yönelik uygulama projeleri hazırlanacaktır.
Kentlerdeki imar ve ulaşım ile ilgili politika, karar ve yatırımlar koordineli olarak değerlendirilecek, özellikle imar planları ile ulaşım ana planlarının birbiriyle uyumlu bir şekilde hazırlanması ve güncellenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.701)		
Tedbir 701.1. İmar planları ile ulaşım ana planlarının uyumlu olmasını sağlayacak bir koordinasyon mekanizması kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Koordinasyon mekanizmasının kavramsal çerçevesi ile hukuki ve kurumsal tasarımı Bakanlıklar arası girişimlerle tamamlanacaktır. 2. Görev ve sorumluluk paylaşımına yönelik çalışmalar Bakanlıklar arası girişimlerle tamamlanacaktır.

Tedbir 701.2. Kent içi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacak, raylı sistem tasarım kılavuzları güncellenecek, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanarak devralınacak projelerde bu usul ve esaslar dikkate alınacaktır.
Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kent içi ulaşımda arz yönlü politikalardan ziyade talep yönlü politikaların uygulanmasıyla özel araç yerine toplu taşıma sistemlerinin kullanımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.702)		
Tedbir 702.3. Toplu taşıma sistemleri kullanımının yaygınlaştırılmasını teminen tek kart ödeme sistemi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Türkiye Kart Projesi yaygınlaştırılarak üç şehirde kullanıma başlanacaktır.
Çevreci ulaşım modları geliştirilecek ve kent içi ulaşımda motorsuz ulaşım türleri özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.703)		
Tedbir 703.2. Kent merkezlerinde tarihi ve kültürel cazibe noktaları ile alışveriş bölgelerinde motorlu taşıtlardan arındırılmış yaya bölgeleri oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Çevre Dostu Sokak Projesi kapsamında toplam 20 km uzunluğundaki alan motorlu taşıtlardan arındırılmış bölge olarak hayata geçirilecektir.
Tedbir 703.4. Bisiklet yolu master planı ve uygulama planı hazırlanacak, bu kapsamda yeni bisiklet yolları yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Uygulama planı hazırlama çalışmalarına devam edilecek, belediyelerden gelecek talepler ve uygulama planı doğrultusunda yeni bisiklet yolları yapılmasına yönelik destek sağlanacaktır.
Tedbir 703.5. Bisiklet paylaşım sistemleri kurulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerden gelecek talepler doğrultusunda 3 şehirde bisiklet paylaşım projeleri hayata geçirilecektir.
Mevcut altyapının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru bir şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin bir planlama yapılabilmesini teminen ulusal ölçekte bir AUS Strateji Belgesi hazırlanacak, AUS mimarisi geliştirilecek ve AUS uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.704.)		
Tedbir 704.1. Ulusal AUS Strateji Belgesi ve 2019-2022 Eylem Planı çalışmaları tamamlanıp uygulamaya konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar	1. Yayalaştırma projeleri genel konseptinin ve uygulama adımlarının belirlenmesine yönelik tasarım rehberi hazırlanacaktır.
Tedbir 704.2. AUS mimarisinin geliştirilmesine yönelik proje tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar	1. Proje yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde uygulanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	99	99	99
İçme ve Kullanma Suyu Arıtma Tesisi Sayısı	Sayı	714(3)	729	744
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	91(3)	94	95
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (4)	Yüzde	89	90	93
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	3,5	4,2	5
İçmesuyu Kayıp Kaçak Oranı	Yüzde	33,5	32	30
Sıfır Atık Programı Uygulanan Bina Sayısı (Kümülatif)	Bin	100	200	400
Düzenli Depolama Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu Oranı (4)	Yüzde	86	88	100
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı	Yüzde	27,2	30	35
Kent İçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	776	864	944
Bisiklet Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	1 522	1 967	2 548

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2020 yılı TÜİK verisidir.
(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Sürdürülebilir Çevre ve İklim Değişikliği Programının performans göstergelerinden biridir.

2.4.6. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut durum

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın ana unsurunu köy tüzel kişilikleri oluşturmaktadır. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde ettiği sonuçlara göre 2022 yılında belde ve köy nüfusu 5.771.642 kişi olmuştur. Yaş grubu ve cinsiyete göre köy nüfusunun homojen dağılmadığı, yaşlı nüfus lehine bir artış olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre köy nüfusunun 2.946.307'si erkek, 2.825.335'i kadındır. 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus toplam köy nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır.

Kırsal kesime götürülen hizmet faaliyetlerinin başında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), kırsal iskân ve yeniden iskân projeleri gelmektedir. Köylerin yol ve içmesuyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik olarak 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine 2005-2022 döneminde yaklaşık 19,9 milyar TL kaynak tahsis edilmiş, 1.957 km ham, 88.171 km stabilize, 129.810 km asfalt ve 5.800 km beton yol olmak üzere 224.738 km uzunluğunda yol; köy içi yollarda ve köy meydanı düzenlemelerinde 43.420 milyon m^2 parke yatırımı gerçekleştirilmiştir. 5.171 suyu olmayan ve 68.165 suyu yetersiz olmak üzere toplam 73.336 ünitede içmesuyu yatırımı yapılmıştır. Küçük sulama yatırımlarıyla 115 bin hektar tarım alanı sulamaya kavuşmuş, 91 bin çiftçi ailesi bu sulama yatırımlarından yararlanmış, 1.318 ünitede de atık su yatırımı gerçekleştirilmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı dönemi başında yüzde 21,1 düzeyinde olan tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payı Temmuz 2022 itibarıyla yüzde 14,8'e gerilemiş, mutlak büyüklüğü 4,8 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ülkemizde çalışma hayatındaki yaklaşık her beş kişiden birinin tarımda istihdam imkânı bulmaya devam ettiğini göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin omurgasını oluşturan tarımsal üretim, aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmektedir. Proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında çeşitlilik artmıştır.

Kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri kapsamında, 2016 yılı sonunda uygulamasına başlanan IPARD II (2014-2020) Programının yaklaşık bütçesi, kesintiler sonrası 615,5 milyon Avro AB katkısı ve 198 milyon Avro ulusal katkı olmak üzere toplam 813,5 milyon Avro'dur. IPARD II uygulamaları kapsamında 23/09/2022 tarihi itibarıyla toplam 8,1 milyar TL destek verilmiş, tamamlanan proje sayısı 19.453, devam eden proje sayısı 3.119, desteklenen genç yatırımcı sayısı 12.052, desteklenen kadın yatırımcı sayısı 5.466 kişi, oluşturulan toplam istihdamın büyüklüğü 86.000 kişi olmuştur.

2006 yılında başlatılan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında 2022 yılı itibarıyla toplam 32.990 kırsal kalkınma projesine yaklaşık 5,1 milyar TL kaynak tahsis edilmiş olup 32.572 çiftçi ve 418 girişimci desteklenmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminde, aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Söz konusu kırsal kalkınma destekleme faaliyetlerinin yanı sıra bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından kendi planları çerçevesinde sorumluluk alanındaki illerde yürütülen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri bulunmaktadır.

15/06/2022 tarih ve 31867 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Çevre Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 5543 sayılı İskan Kanununda değişiklik yapılmıştır. Yapılan düzenleme ile yıllara sari olarak borçlandırılan hak sahiplerinin sözleşme aşamasında borçlarını peşin ödemeleri halinde yüzde 65 oranında borçlandırma bedeli üzerinden indirim sağlanmıştır. Ödemesiz süre içerisinde borçlandırma bedeli üzerinden yapılacak peşin ödeme indirim oranlarının ise yönetmelikle belirlenmesi öngörülmüştür.

b) Amaç

Sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
Kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısı, iskânı ve yeniden yerleşim işleri için yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti, takibi ve bu ihtiyaçların giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Köylerin mahalli müşterek nitelikli altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi için büyükşehir olmayan iller için KÖYDES kapsamında köylerin ve beldelerin kaliteli ve erişilebilir yol ağı, içmesuyu, atık su tesisi, küçük sulama tesisi yapım işleri için finansal destek sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. KÖYDES Projesi kapsamında 2023 yılında Cumhurbaşkanı Kararı ile belirlenen ödenek, büyükşehir olmayan 51 ilin yol, içmesuyu, tarımsal sulama ve atıksu projeleri için valiliklerden gelen ve Bakanlıkça onaylanan programlar doğrultusunda kullandırılacaktır.

Tedbir 706.4 Kırsal alanda yerleri kamulaştırılanlar öncelikli olmak üzere, çeşitli risk faktörlerine bağlı olarak ihtiyaç duyulan yeniden yerleşim ve iskân faaliyetleri kapsamında can ve mal güvenliğini tehdit eden yapıların yerine, köyün bitişiğinde veya belirlenecek alanlarda uygun yapılar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	1. Baraj inşaatları nedeniyle yerleri kamulaştırılan ailelerin iskân süreci hızlandırılacak, yeni yerleşim yeri temin edilemeyen ailelerin iskân süreci yeni konut alınmak suretiyle tamamlanacaktır.
Kırsal kalkınma destekleri, çiftçi ve çevre odaklı programlanacak; desteklerin yürütülmesinde mevcut çok başlılığı giderecek düzenlemeler yapılacak, uygulamada tamamlayıcılık ve etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.707)		
Tedbir 707.2. IPARD ve KKYDP Programları kapsamında kırsal tarım, kırsal ekonomik altyapı yatırımları ile çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi, kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamalarına yönelik destekler sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. KKYDP çerçevesinde kırsal ekonomik altyapı yatırımları içerisinde yer alan çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamaları için hibe desteklerinin sağlanmasına devam edilecektir.
Kırsal alanda yaşam standartlarının yükseltilmesi için kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal ve yerel kapasitenin geliştirilmesi sağlanacak, kadınlara, genç çiftçilere vb. gruplara pozitif ayrımcılık uygulanması sağlanacak, üretici örgütlerinin sosyal dayanışma, işbirliği, eğitim ve finansman konularında öncü kurumlar olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.708)		
Tedbir 708.2. Kırsalda yaşam kalitesini artırmaya, kırsalı korunan, yaşanan ve üreten alanlar haline getirmeye yönelik çevresel destek ve teşvikler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim dostu tarımsal uygulamaların ve işletmelerin yol açtığı tarımsal kirliliğin önlenmesi amacıyla destekleme ve teşvik modelleri oluşturulacak, pilot bölgelerde çalışmalar yürütülecektir.
Veri temelli kırsal politika yaklaşımının güçlendirilmesine yönelik kırsal istatistikler idari değişikliklerden etkilenmeyecek yöntemlerle hesaplanacak, kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki kırsal verilerin kır-kent ve il/ilçe bazında yayımlanması ve köy envanterinin güncellenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 711)		

Tedbir 711.1 Kırsal istatistiklerin il ve ilçe bazında üretilmesi için kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki ulusal verilerin kır-kent ve il/ilçe bazında yayımlanması sağlanacak ve kırsal göstergeler bilgi sistemi oluşturulacaktır. Bu çerçevede, TÜİK Nüfus Yoğunluğu verileri ve AB Ulusal Arazi Örtüsü Sınıflandırma verileri ile iller bazında kır-kent tanımı ve İçişleri Bakanlığının yürütmekte olduğu Mekânsal Adres Kayıt Sistemi verileri kullanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler	1. Küresel ölçekte kabul gören temel parametreler kullanılarak kırsal alan tanımı gözden geçirilecek ve bu tanıma göre kırsal istatistik üretim çalışmalarına devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
KÖYDES ve KIRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	Km	134 575	135 870	136 985
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	73 077	74 240	76 342

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.4.7. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve iklim değişikliği, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi çevre problemleri her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini daha belirgin bir şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Ülkemizde çevre sorunlarına duyarlı politikalar, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde, küresel sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal yapı, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında kararlı hedefler ortaya koyarak konu özelindeki hassasiyetini küresel ölçekte ifade etmektedir. Bu bağlamda, 07/10/2021 tarihli ve 31621 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7335 sayılı Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunla ülkemiz Paris Anlaşmasına taraf olmuştur. Bununla birlikte, 07/10/2021 tarihli ve 31621 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Paris Anlaşmasının İlişik Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında 4618 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Paris Anlaşmasının ve mekanizmalarının gelişmekte olan bir ülke

olarak ve ekonomik ve sosyal kalkınma hakkına halel getirilmeden uygulanacağı beyan edilmiştir. Paris Anlaşmasının onaylanmasının ardından 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi beyan edilmiştir. Bu hedef çerçevesinde, İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu tarafından alınan karar doğrultusunda ülkemizin ilk İklim Şurası 21-25 Şubat 2022 tarihleri arasında yapılmış, 7 farklı alanda alınan 217 tavsiye kararı kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Ülkemiz coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, iklim değişikliğine uyum kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığının artırılmasına yönelik sürdürülen çalışmalar önem arz etmektedir.

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak enerji, sanayi ve ulaştırma sektörleri başta olmak üzere ilgili alanlarda iklim değişikliğiyle mücadele stratejileri belirlemekte, yeşil büyümenin sağlanması ve emisyon artış trendinin sınırlandırılması yönünde bir politika izlemektedir. 2023-2025 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programda yer alan Yeşil Dönüşüm başlığı altında daha fazla sayıda politika ve tedbire yer verilerek kalkınma öncelikleri çerçevesinde ekonominin her alanında ve tüm sektörlerde yeşil dönüşüme yönelik adımlar belirlenmiştir.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2021 yılında 4.985'e çıkarılarak korunan alanların yüzölçümü yaklaşık 9,6 milyon hektara ulaşmıştır. 2021 yılında kara üzerindeki toplam korunan alanın ülke yüzölçümüne oranı yüzde 7,04'tür. Türkiye'de iller bazında biyolojik çeşitliliğin tespiti yapılarak ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri geliştirilmektedir. Ayrıca, biyolojik çeşitlilikle genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmaları yürütülmekte ve konuya ilişkin çalışan kuruluşlar arasında işbirliği artırılmaktadır.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. 2005 yılında 36 olan Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısı 2022 yılı itibarıyla 370 istasyona ulaşmıştır. Denizlerdeki kirliliğin önlenmesine yönelik ulusal mevzuatımız ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde denizlerimiz 463 noktada izlenmektedir. Bu noktaların 150'si Marmara Denizi'nde bulunmaktadır.

Müsilaj sorununu tekrar yaşamamak ve çevre kirliliğine neden olan faaliyetlerin engellenmesi amacıyla 15/06/2022 tarih ve 31867 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Çevre Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 2872 sayılı Çevre Kanunun idari para cezasını içeren hükümlerinde değişiklik yapılarak ceza miktarı artırılmıştır. Mevzuatla getirilen çevresel yükümlülüklerin uygulanabilmesi için denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

2020 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hanehalkının çevre koruma harcamaları geçen yıla nazaran yüzde 8,9 artış göstererek 41,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu harcamanın yüzde 59,1'i özel sektör, yüzde 32,8'i kamu ve kâr amacı olmayan kuruluşlar, yüzde 8,2'si ise hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevre koruma amaçlı kamu ve özel sektör yatırım harcamaları 7,8 milyar TL olarak kayda geçmiştir.

Cıva kaynaklı çevresel kirliliğin önlenmesi için Cıvaya İlişkin Minamata Sözleşmesinin Beyan ile Birlikte Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 24/02/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

b) Amaç

Çevre ve doğal kaynakların korunması, kalitesinin iyileştirilmesi, etkin, entegre ve sürdürülebilir şekilde yönetiminin sağlanması, her alanda çevre ve iklim dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, toplumun her kesiminin çevre bilinci ile duyarlılığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çevre konusunda kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilerek kamu, özel sektör, mahalli idareler ve STK'lar arasında koordinasyon ve işbirliği geliştirilecek, toplumun çevre bilinci artırılacak ve etkin çevre yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.4. Çevre etiket sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevre etiketi kriteri belirlenmiş ürün ve hizmet grubu sayısı 12'ye yükseltilecektir. 2. Çevre etiketi konusunda farkındalığı artırmaya ve işbirliğini geliştirmeye yönelik etkinlikler yapılacaktır.
Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri ile Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde sürdürülecek, ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilecek ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlanarak ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.714)		
Tedbir 714.1. Sera gazı emisyonuna sebep olan binalar ile enerji, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerinde emisyon kontrolüne yönelik Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kuruluna Üye Bakanlıklar	1. Türkiye'nin Uzun Vadeli İklim Değişikliği Stratejisi ile Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı (2023-2030) hazırlanacaktır.
Tedbir 714.2. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel uyum stratejilerini içeren planlama, uygulama ve kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal iklim değişikliği hafızası oluşturmayı hedefleyen İklim Portalı hizmete açılacaktır. 2. Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesinde (ÖÇKB) iklim değişikliğinin denizel ve karasal ekosistemler üzerindeki etkileri araştırılacak ve uyum kapasitesi artırılacaktır.
Üretim, ısınma ve trafik kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek, emisyonların kontrolü sağlanarak hava kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.3. Hava kalitesinin modellenmesi ve izlenmesine yönelik araştırmalar yapılacak ve altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. 15 hava kalitesi izleme istasyonu kurulacaktır. 2. NEFES Yazılımı aracılığıyla üç boyutlu hava kalitesi haritaları ve verileri ülke geneline yaygınlaştırılacaktır.

Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti, tescili, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi, izlenmesi ve kaçakçılığının önlenmesi sağlanacak, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydalar ülkemize kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Araştırma ve izleme çalışmalarıyla ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri düzenli olarak güncellenecek, biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgi kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler kayıt altına alınmaya devam edilecektir.
Tedbir 716.2. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ile kaçakçılığının önlenmesine yönelik mevzuat geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı ve geliştirilmesiyle kaçakçılığının önlenmesine yönelik yasal altyapı için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 716.3. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Gen bankalarının çalışma usul ve esaslarını belirleyen mevzuat hazırlanacaktır.
Ekosistemler ve ekosistem hizmetlerinin korunması, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik kara ve denizde korunan alan miktarı artırılarak doğa koruma alanlarının etkin yönetimi gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Kara ve denizdeki korunan alan miktarı artırılarak bu alanların etkin yönetiminin sağlanması için yeşil koridor oluşturulması, planlama ve altyapı çalışmaları gibi uygulamalar gerçekleştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Ekosistem yaklaşımı ile deniz alanlarındaki koruma ve kullanma esasları belirlenecektir. 2. Deniz alanlarındaki insan faaliyetlerinin mekânsal dağılımı ve analizi yapılacaktır.
Büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik risk yönetimi uygulamaları geliştirilecek ve kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.2. Uluslararası yükümlülükler kapsamında kimyasalların etkin yönetimine yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Bazı tehlikeli kimyasalların ve pestisitlerin ticaretinde ön bildirimine ilişkin yönetmelik yayımlanacaktır.
Çevresel veri ve göstergelerin standartlara uygun bir şekilde düzenli olarak üretimi, kamuoyu ile paylaşımı ve karar alma süreçlerinde etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.720)		

Tedbir 720.1. Toplama, izleme ve değerlendirme süreçleri ile kalitesi açısından çevresel veri geliştirilecek ve kullanımına yönelik kapasite artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Yayımlanan çevresel gösterge sayısı 100'e çıkarılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	360	370	385
Hava Kalitesi Bilgisinin Vatandaş Erişimine Sunulduğu İlçelerin Toplam İlçeler İçindeki Payı (Kümülatif)	Yüzde	70	85,7	100
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	Adet	1 965	2 060	2 165
Yeni Kurulan Yenilenebilir Enerji Santralleri ile Kaçınılan CO_2 Emisyonu (Kümülatif) (3)	Milyon Ton	14,1	15,8	18
Korunan Alan Sayısı (Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı, Tabiatı Koruma Alanı, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Ramsar Alanı, Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan ve Mahalli Öneme Haiz Sulak Alanlar, Doğal Sit, Özel Çevre Koruma Bölgesi) (Kümülatif)	Adet	2 316	2 742	3 009

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı uhdesinde olup azaltılacak kümülatif karbondioksit miktarı doğalgazdan elektrik üretiminin yenilenebilir elektrik üretimi ile ikamesi yöntemiyle hesaplanmıştır.

2.4.8. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

İklim ve çevre koşullarındaki bozulmanın da etkisiyle dünyada ve ülkemizde doğal afetlerin şiddeti ve sıklığı artmaktadır. Yanlış arazi kullanım kararları ve düzensiz yapılaşmaya bağlı olarak afetlerin olumsuz etkilerinin artması sonucunda ekonomik ve sosyal maliyetler giderek yükselmektedir. Ülkemizde yaşanan afetler neticesinde meydana gelen can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetiminin uygulanması esas alınmaktadır.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında kentsel dönüşüm uygulamalarına devam edilmektedir.

2019 yılında yürürlüğe konulan Bina Deprem Yönetmeliği ve Deprem Tehlike Haritasına uygun olarak yapıların inşa edilmesine yönelik bilgilendirme ve tanıtım çalışmaları sürdürülmektedir. 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunda 2019 yılında yapılan değişiklik doğrultusunda yapı denetimi bağımsız ve etkin bir şekilde yürütülmektedir.

Binalarda depremin doğrudan ve dolaylı neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2021 itibarıyla 10,3 milyon olan sigortalı sayısı 2022 yılında aynı dönem itibarıyla 10,8 milyona ulaşmıştır. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 54,1'dir. En fazla sigortalılık oranı, yüzde 62,70 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 44,70 ile Karadeniz Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kanununun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespitinin yapılıp güncellenmesi, belirlenecek bu alanlarda Valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin elektrik, su, kanalizasyon altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında Temmuz 2022 itibarıyla İstanbul'da güçlendirilme çalışmaları tamamlanan okul binası sayısı 895'e, hastane binası sayısı 48'e; yeniden inşası tamamlanan okul binası sayısı 339'a, hastane binası sayısı 5'e ulaşmıştır. Proje kapsamında toplamda 1089 kamu binasının güçlendirme çalışmaları; 373 binanın ise yeniden inşası tamamlanmıştır.

Afet risklerinin belirlenmesi ve bu risklerin bütüncül bir şekilde önlenmesi ve azaltılmasına yönelik hazırlanan Türkiye Afet Risk Azaltma Planına (TARAP) ilişkin 5787 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı 08/07/2022 tarihli ve 31890 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yerel afet risklerinin belirlenmesi ve bu risklerin azaltılmasına yönelik hedef ve eylemleri tanımlayan İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP) 81 ilde tamamlanmıştır.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişim sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmekte olup 28 ilde Sayısal Telsiz Sistemi kurulumu tamamlanmıştır. 18 ilde kurulum çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP) etkin olarak uygulanmasına yönelik tatbikat ve eğitimler sürdürülmektedir. 2022 yılı Afet Tatbikat Yılı olarak ilan edilmiş olup yerel ve bölgesel düzeyde yaklaşık 60 bin tatbikat gerçekleştirilmiştir.

Afet ve acil durumlara ilişkin planlama, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin elektronik ortamda takip edilmesi ve daha hızlı ve etkin yönetilmesine yönelik oluşturulan Afet Yönetim ve Karar Destek Sisteminin (AYDES) geliştirilmesi kapsamında 115 modül tamamlanmıştır.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm afet tehlikelerini birlikte ele alan bütünleşik afet tehlike ve risk haritalarının ülke genelinde tamamlanması çalışmaları devam etmektedir.

Kamu binaları ve altyapılar dâhil olmak üzere yapı stokunun yerleşim yerleri ölçeğinde afet risklerine göre önceliklendirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Taşkın riski altındaki yerleşim yerlerinin yeniden düzenlenmesine ve taşkın risk yönetim planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Afetlere karşı toplumsal bilincin artırılması, afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması ve risk azaltma çalışmaları yapılarak afetlerin neden olabileceği can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülke genelinde iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin senaryolar da dikkate alınarak afet tehlike ve risk haritaları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.723)		
Tedbir 723.2. Afet tehlike derecesi yüksek olan yerlerde afet türlerine göre risk haritaları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Heyelan Risk Analiz Modeli oluşturularak ülke genelinde kullanıma sunulacak ve öncelikli 8 ilde bölgesel heyelan risk haritaları tamamlanacaktır.
İstanbul'da olması muhtemel bir deprem sonrasında oluşabilecek can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için gerekli risk azaltma ve güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.2. İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının hizmet vereceği kapasite dikkate alınarak sosyal donatılarının tamamlanması ve kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlgili Kuruluşlar	1. İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespiti yapılarak güncellenecek; belirlenecek bu alanlarda valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin altyapılarının (elektrik, su, kanalizasyon vb.) hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 724.3. İstanbul'da yer alan kültür ve tabiat varlıklarının afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İstanbul'da yer alan kültür ve tabiat varlıklarının afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi sağlanacaktır.
Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.725)		
Tedbir 725.2. Kritik altyapı tesislerinin önceliklendirilmesi için yöntem belirlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Belirlenecek üç sektör için kritik altyapı risk değerlendirme metodoloji çalışması yapılacaktır.
Afet sonrası iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 726.1. Afet sonrası iyileştirme planı hazırlanmasının usul ve esasları belirlenerek ulusal iyileştirme planının çerçevesi hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, İlgili Kuruluşlar	1. Afet sonrası iyileştirme planın usul ve esaslarının bilişim sistemlerine entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Afet sonrası iyileştirme planın tanıtımı yapılacak, ulusal düzeyde uygulama eğitimleri verilecektir.
Afet yönetiminin etkinliğini artırmak üzere kurumlar arasında sürdürülebilir iletişim altyapısı üzerinden karar desteği sağlamaya yönelik veri paylaşımını iyileştirecek kesintisiz haberleşme altyapısı ile afet yönetimi bilgi ve karar destek sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Afetlere daha etkin müdahale için kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısı kurulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 22 ilde sayısal telsiz sisteminin kurulumu tamamlanacaktır.

Tedbir 727.2. Afetlerin daha etkin yönetimi için coğrafi bilgi sistemi üzerinde kurulan ve afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen karar destek mekanizması geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AYDES'in geliştirilmesine ve gerekli bilgilerin sisteme girilmesine yönelik faaliyetlere devam edilecek, 50 modül devreye alınacaktır.
Afet ve acil durumlara karşı toplumsal farkındalık artırılacak ve yerel düzeyde afet yönetiminden sorumlu birimlerin kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.728)		
Tedbir 728.1. Afet ve acil durumlara karşı ülke genelinde bilinçlendirme çalışmaları yapılacak, eğitim ve farkındalık merkezleri aracılığı ile toplumsal farkındalığın artırılması sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, AFAD, Valilikler, Yerel Yönetimler	1. Kriz yönetimi çalışmaları kapsamında afetlere yönelik Türkiye Afet Müdahale Planı İletişim Çalışma Grubu tarafından kurumlar arası eğitim, koordinasyon, planlama ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.
	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, AFAD, Valilikler, Yerel Yönetimler	1. Afet risklerinin azaltması için afet farkındalığının artırılması ve AFAD Gönüllülük Sisteminin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 728.2. Yerelde afet yönetiminden sorumlu birimlerin teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AFAD merkez ve taşra teşkilatında görevli personele afet yönetimine ilişkin temel hususlarda ilgili paydaşların katılımı ile eğitimler verilecektir. 2. Afet ve Acil Durum Arama Kurtarma Birlik Müdürlüğü sayısı 16'ya çıkarılacak ve yeni kurulan birlik müdürlüklerinde köpekli arama kurtarma ekipleri oluşturulacaktır.
Tedbir 728.3. İhtiyaç duyulan lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afet ve acil durumlarda kullanılmak üzere lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı	Milyon Adet	10,5	10,9	11,3
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	Adet	12	33	55

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5. HUKUK DEVLETİ, DEMOKRATİKLEŞME VE İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Hukuk Devleti ve Demokratikleşme

a) Mevcut Durum

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi demokratik sistemlerin temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda, demokratik dönüşüm sürecinde hukukun üstünlüğü ilkesinin tüm unsurlarıyla hayata geçirilerek temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır.

Hukuk devletini güçlendirmek amacıyla, "özgür birey, güçlü toplum; daha demokratik bir Türkiye" vizyonuyla katılımcı ve şeffaf bir yöntemle hazırlanan İnsan Hakları Eylem Planı, 2 Mart 2021 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. 11 temel ilke etrafında, 9 amaç, 50 hedef ve 393 faaliyet içermektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarla Belge'de yer alan 393 faaliyetin 238'i hayata geçirilmiştir. Belge'nin uygulanma oranı yüzde 60,55 olmuştur.

İnsan Hakları Eylem Planında, temel felsefesi bireyin özgürlüğü ve korunması olan, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını güçlendirmeye yönelik kurumsal güvenceleri içeren yeni bir anayasa yapılmasının, Türkiye'de demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün kökleşmesi bakımından vazgeçilmez öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.

Bu çerçevede, anayasa değişikliği teklif taslağı hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmaların, aile kurumunun güçlendirilmesi ve kadınların kıyafet tercihlerinin teminat altına alınmasına ilişkin düzenlemeleri de içermesi öngörülmektedir.

Diğer taraftan, "güven veren ve erişilebilir bir adalet sistemi" vizyonuyla katılımcı ve demokratik bir anlayışla hazırlanan, 9 amaç, 63 hedef ve 256 faaliyet içeren Yargı Reformu Stratejisi 30 Mayıs 2019 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarla Belge'de yer alan 256 faaliyetin 180'i hayata geçirilmiştir. Belge'nin uygulanma oranı yüzde 70'i geçmiş durumdadır.

Program döneminde, Yargı Reformu Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı çerçevesinde, yasal düzenlemeler ve ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Buna göre;1932 yılından bu yana uygulanan çocuk tesliminin ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararlarının icra daireleri tarafından yerine getirilmesine ilişkin uygulama kaldırılarak bu görev, çocuğun üstün yararı esası çerçevesinde, Adalet Bakanlığı tarafından kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerine verilmiştir. Buna ilişkin düzenlemeler kamuoyunda Beşinci Yargı Paketi olarak bilinen 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla yapılmıştır. Yine aynı Kanunla, bu işlemler tüm harçlardan istisna tutulmuştur.

Ayrıca 12/05/2022 tarihli ve 7406 sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, ısrarlı takip adıyla yeni bir suç türü düzenlenmiştir. Buna göre, ısrarlı bir şekilde fiziken takip etmek ya da iletişim araçlarını, bilişim sistemlerini veya üçüncü kişileri kullanarak temas kurmaya çalışmak suretiyle bir kimse üzerinde ciddi bir huzursuzluk oluşmasına ya da kendisinin veya yakınlarından birinin güvenliğinden endişe duymasına neden olmak, ısrarlı takip suçunu oluşturmaktadır. Israrlı takip suçunun, çocuğa ya da ayrılık kararı verilen veya boşandığı eşe karşı işlenmesi; mağdurun okulunu, iş yerini, konutunu değiştirmesine ya da okulunu veya işini bırakmasına neden olması; hakkında uzaklaştırma ya da konuta, okula veya iş yerine yaklaşmama tedbirine karar verilen fail tarafından işlenmesi halinde cezanın artırılması öngörülmüştür. Israrlı takip suçu uzlaşma kapsamı dışında bırakılmıştır. Yine bu Kanunla, kadına karşı şiddetle daha etkin mücadele

edilebilmesi amacıyla kasten öldürme, kasten yaralama, tehdit, işkence ve eziyet suçunun kadına karşı işlenmesi halinde verilecek cezalar artırılmıştır.

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında yenilenmiş ve 10/11/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, denetimli serbestlik müdürlüklerinde bulunan bürolar arasında Çocuk Hizmetleri Bürosunun yer alması sağlanmıştır.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 12/11/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle, İnsan Hakları Eylem Planında öngörülen infazın insaniliği, çocuğun üstün yararı, topluma yeniden kazandırma gibi hedefler kapsamında düzenlemeler yapılmıştır.

Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelik 04/08/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Suç mağdurlarına yönelik daha etkin bir bilgilendirme, yönlendirme ve psiko-sosyal destek hizmeti sunulması, onarıcı adalet ve sosyal hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde etkin, sürdürülebilir ve ulaşılabilir bir mağdur destek sistemi kurulması amacıyla adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin (ADM) yaygınlaştırılması çalışmaları sürdürülmüştür. 2022 yılı ilk yarısı itibarıyla 81 il merkezi dahil olmak üzere 161 adliyede ADM bulunmaktadır.

Onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde, cinsel suç, aile içi şiddet, terör, göçmen kaçakçılığı veya insan ticareti suçu mağdurları ile çocuk, kadın, yaşlı ve engelli mağdurların yargısal süreçlerde ikincil örselenmesinin engellenmesi amacıyla, adli görüşme odalarının yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında 2022 yılında 42 adliyede adli görüşme odası faaliyete geçirilmiştir. Halihazırda 81 il, 147 adliyede 152 adli görüşme odası hizmet vermektedir.

Diğer taraftan, 18/08/2022 tarihinde başlatılan adli sicil kaydı düzeltme ve silme taleplerinin e-Devlet üzerinden alınması uygulaması kapsamında 12/10/2022 tarihine kadar yasal şartları oluşturduğu belirlenen 17.500 adli sicil ve arşiv kaydı silinmiş, yaklaşık 1.000 kişinin adli sicil kaydında düzeltme yapılmıştır.

Ayrıca, Yargı Reformu Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı çerçevesinde adalete erişimin güçlendirilmesi kapsamında, adli yardıma başvuru usulünün kolaylaştırılması amacıyla Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında 2022 yılı Mayıs ayında Veri Paylaşımı İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.

2.5.1.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılması, adalete erişimin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılması ve böylelikle adalet hizmetlerinden memnuniyetin artırılması amacıyla önemli yasal düzenlemeler yapılmış; adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri ve fiziki kapasite artışları sağlanmıştır. Bu kapsamda yargı reformu paketlerinin çıkarılmasına devam edilmiş ve diğer yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Kamuoyunda Beşinci Yargı Paketi olarak bilinen 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla, 1932 yılından beri icra ve iflas dairelerince uygulanan fiziki satış usulü kaldırılarak icra satışlarının bütünüyle elektronik ortamda yapılması usulü getirilmiştir. Bu sayede açık artırmalara

internete erişim olan her yerden çok daha fazla kişinin katılabilmesi, isteyen herkesin açık artırmada kolay ve güvenli bir şekilde teklif verebilmesi sağlanmıştır. Borçluya haczedilen malını rızaen satma imkânı verilmiştir. Borcun icralarda taksitle ödenmesinde damga vergisinin alınması usulü kaldırılmıştır. Yine aynı Kanunla, icra dairelerinin gözetim ve denetimini yapmak amacıyla iş yoğunluğunun veya icra dairesi sayısının fazla olduğu illerde Adalet Bakanlığı tarafından, bir veya birden fazla icra daireleri başkanlığının kurulabileceği düzenlenmiştir. Bu çerçevede, 14/06/2022'de Adana, Ankara, Antalya, Bakırköy, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İstanbul Anadolu, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun'da İcra Daireleri Başkanlıklarının kurulmasına ve faaliyete geçirilmesine karar verilmiştir.

Kamuoyunda Altıncı Yargı Paketi olarak bilinen 23/06/2022 tarihli ve 7413 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, 1 Ocak 2023 tarihinden itibaren başlamak üzere hâkim ve savcı yardımcılığı müessesesi oluşturularak hâkimlik ve savcılık meslekleri için yeni bir mesleğe giriş modeli getirilmiştir. Hâkim ve savcı yardımcılığının süresinin üç yıl olması öngörülmüştür. Kanunla ayrıca, noterlerin taşınmaz satış sözleşmesi yapabilmesi sağlanmıştır. Söz konusu düzenlemeyle, taşınmaz satış başvurusu üzerine noterlerce, başvuru belgesi düzenlenmesi, taşınmaz üzerindeki her türlü kısıtlamaların dikkate alınması, hak sahibi belirlendikten ve taşınmazın satışına engel hukuki bir durumun bulunmadığı tespit edildikten sonra taşınmaz satış sözleşmesinin yapılması hükme bağlanmıştır. Ayrıca, taşınmaz satış sözleşmesiyle ilgili işlemlerin bizzat noter tarafından yapılacağı düzenlenmiştir.

Yargı reformu paketleri haricinde aşağıda belirtilen diğer yasal düzenlemeler yapılmıştır.

12/05/2022 tarihli ve 7406 sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, failin duruşmadaki mahkemeyi etkilemeye yönelik şekli tutum ve davranışlarının cezada takdiri indirim nedeni olarak dikkate alınmayacağı düzenlenmiştir.

26/05/2022 tarihli ve 7407 sayılı Bankacılık Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 655 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, açık ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerin Covid-19 tedbirleri kapsamında 31/05/2022 tarihinde sona eren izin sürelerinin 31/07/2023 tarihine kadar uzatılması hükme bağlanmıştır.

08/06/2022 tarihli ve 7409 sayılı Avukatlık Kanunu ile Türk Borçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, birden fazla baronun bulunduğu illerde her bir baro tarafından adli yardım bürosu oluşturulacağı, yargı mercilerinin talebi üzerine yapılacak görevlendirmelerin Türkiye Barolar Birliği tarafından oluşturulan elektronik bilişim sistemi üzerinden o ildeki avukatlar arasında eşitlik gözetilerek yapılacağı düzenlemesi getirilmiştir. Yine aynı Kanunla, sigortalı olarak çalışanlar ile kamu kurum ve kuruluşlarının kadro veya pozisyonlarında görev yapanların avukatlık stajı yapabileceği hükme bağlanmıştır.

Söz konusu yasal düzenlemelerin uygulanmasına yönelik olarak aşağıdaki yönetmelikler çıkarılmıştır.

Açık artırma suretiyle satış işlemlerinin Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemine (UYAP) entegre olan Elektronik Satış Portalı üzerinden yürütülmesine ilişkin usul ve esasları belirleyen İcra ve İflas Kanunu Uyarınca Elektronik Ortamda Yapılacak Satışların Usulü Hakkında Yönetmelik 08/03/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Haczedilen malın borçlu tarafından rızaen satışına ilişkin usul ve esasları düzenleyen İcra ve İflas Kanunu Uyarınca Borçluya Satış Yetkisi Verilmesine Dair Yönetmelik 28/05/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapanlar ile sigortalı olarak çalışanların avukatlık stajı yapmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Görev Yapanlar ile Sigortalı Olarak Çalışanların Avukatlık Stajı Hakkında Yönetmelik 22/06/2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri kapasite artırılmıştır. 23/09/2022 tarihi itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 22.739'dur. Bunların 15.317'si hâkim, 7.422'si ise Cumhuriyet savcısıdır. Adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 82.221'dir. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 74.924'tür.

Ayrıca Eylül 2022 itibarıyla ülkemizde 168.609 avukat bulunmaktadır. Avukatların 89.477'si erkek, 79.132'si kadındır.

Vatandaşların adalete erişiminin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılmasının en önemli unsurlarından biri olan adli yardım kapsamında, 2022 yılı Ocak-Eylül döneminde 653.961.388 TL harcama yapılmıştır.

Yargının iş yükünü hafifleterek uyuşmazlıkların kısa sürede sonuçlandırılmasını amaçlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden uzlaşma kapsamında, 23/09/2022 tarihi itibarıyla 420.875 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 163.276'sı uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

Adalet hizmetlerinin sunumunda fiziki kapasitenin artırılması çalışmaları sürdürülmüştür. Adalet hizmetlerinin çağın gereklerine uygun, daha modern binalarda sunulmasına devam edilmektedir. 10 Ekim 2022 itibarıyla adli ve idari yargı hizmetleri toplam 790 adalet binasında ifa edilmektedir. Adalet hizmeti verilen kapalı alan miktarı Ekim 2022 itibarıyla 5.657.017,77 m^2'dir. Öte yandan Ankara'da halen 3'ü kiralık 6 ayrı binada hizmet sunan adalet birimlerinin tek bir alanda faaliyet göstermesi ve vatandaşların adalete erişiminin kolaylaştırılması amacıyla Ankara Adalet Binası yapımına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

23/09/2022 tarihi itibarıyla adli yargıda 6.950, idari yargıda ise 214 mahkeme bulunmaktadır. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri (BAM) on beş yerde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van), Bölge İdare Mahkemeleri (BİM) ise dokuz yerde (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Adana, Bursa) faaliyettedir. 2022 yılında Denizli, Malatya ve Tekirdağ Bölge Adliye Mahkemeleri olmak üzere üç yerde daha BAM kurulmuş olup kısa sürede faaliyete geçirilmeleri planlanmaktadır.

11/06/2022'de Ağrı, Bingöl, Kars ve Kırklareli'nde idare mahkemeleri kurularak yargı çevreleri belirlenmiştir.

İcra dairelerinin etkinliğinin artırılması amacıyla geliştirilen yeni icra dairesi modeli kapsamında 2022 yılı içinde altı icra dairesi faaliyete geçirilmiş, böylece yeni icra dairesi modelinin uygulandığı yer sayısı 73'e yükselmiştir.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısında ve kapasitesinde iyileşmeler sağlanmıştır. 2022 yılında 778 kişi kapasiteli 2 ceza infaz kurumu kapatılırken, 13.379 kişi kapasiteli 18 ceza infaz kurumu hizmete açılmıştır. 23/09/2022 tarihi itibarıyla

tutuklu ve hükümlü sayısı toplamı 326.249 kişi, ceza infaz kurumlarının toplam kapasitesi ise 288.348 kişidir. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 368.508 olmuştur.

UYAP'la ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla 3.214 duruşma salonu ve 888 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 4.102 mahalde sistem kurulumu bulunmaktadır.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde hukuk ve adalet dersi seçmeli olarak verilmeye devam edilmektedir. Bu kapsamda, bu dersi seçen öğrenci sayısı 2020-2021 eğitim-öğretim yılında 149.614 iken 2021-2022 eğitim-öğretim yılında 157.963'e yükselmiştir.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, yargılamanın hızlı, adil ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır. (Kalkınma Planı p.748)		
Tedbir 748.1. Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hedef süre uygulaması kapsamında yeni dava türleri için süreler belirlenecek, uygulama geliştirilecektir.
Hâkim ve savcıların atama, nakil ve terfi sisteminin nesnel, önceden belirlenmiş ölçütlere ve liyakate dayalı olarak geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.749)		
Tedbir 749.1. Hâkim ve savcıların atama, nakil ve terfi sisteminin nesnel, önceden belirlenmiş ölçütlere ve liyakate dayalı olarak geliştirilmesi sağlanacaktır.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Gerekli mevzuat değişikliğinin yapılabilmesi için komisyon oluşturularak çalıştay düzenlenecektir. 2. Mevzuat hazırlanmasına yönelik çalışma yapılacaktır.
Hâkim ve savcılar hakkındaki disiplin süreci nesnel ölçütlerle yeniden düzenlenecek, hâkim ve savcıların bu süreçteki hakları güçlendirilecek ve disiplin kararları kişisel verilerin korunması koşuluyla kamuoyuna açılarak sürecin şeffaflaşması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.750)		
Tedbir 750.1. Hâkim ve savcılar hakkındaki disiplin süreci nesnel ölçütlerle yeniden düzenlenecek, hâkim ve savcıların bu süreçteki hakları güçlendirilecek ve disiplin kararları kişisel verilerin korunması koşuluyla kamuoyuna açılarak sürecin şeffaflaşması sağlanacaktır.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Durum analizi çalışmaları sonucunda mevzuat değişikliğine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Hâkimlik, savcılık, avukatlık ve noterlik meslekleri için yeni bir mesleğe giriş modeli ve sınav getirilecektir. (Kalkınma Planı p.753)		
Tedbir 753.1. Hâkimlik, savcılık, avukatlık ve noterlik meslekleri için yeni bir mesleğe giriş modeli ve sınav getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavının hayata geçirilmesine yönelik ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.756)		
Tedbir 756.1. Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hukuki himaye sigortasının yeniden değerlendirilerek geliştirilmesine yönelik olarak ihtiyaç analizi ve diğer çalışmalar yapılacaktır.
Hâkimlerin meslek hayatları boyunca ceza ve hukuk hâkimi olarak ayrışmaları ve bu yönde uzmanlaşmaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.759)		
Tedbir 759.1. Hâkimlerin meslek hayatları boyunca ceza ve hukuk hâkimi olarak ayrışmaları ve bu yönde uzmanlaşmaları sağlanacaktır.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Hâkimlerin Uzmanlaşmasına İlişkin İlke Kararı başlığıyla hazırlanan taslak metin Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Kurulu gündemine alınarak görüşülecektir.
Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümünde sulh müessesesinin yaygınlaştırılması için düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.763)		
Tedbir 763. 1. Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümünde sulh müessesesinin yaygınlaştırılması için düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Kanun değişikliği hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Yeni icra dairesi modeli öncelikle iş yoğunluğu olan yerler olmak üzere yaygınlaştırılacak ve sanal icra dairesi uygulamasına başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.765)		
Tedbir 765. 1. Yeni icra dairesi modeli öncelikle iş yoğunluğu olan yerler olmak üzere yaygınlaştırılacak ve sanal icra dairesi uygulamasına başlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Elektronik dosya sistemi kullanımı artırılacak, icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların UYAP Sistemine aktarılması sağlanacaktır.
Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.766)		
Tedbir 766.1. Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Noterlik Kanununda yapılacak değişikliklere yönelik mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Bazı çekişmesiz yargı işlerinin noterlikler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.767)		
Tedbir 767.1. Bazı çekişmesiz yargı işlerinin noterlikler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Mevzuat değişikliğine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

2.5.1.2. Güvenlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Güven ve huzur ortamının sağlanması, güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinliğin artırılması ve güvenlik birimlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi için yürütülen çalışmalara devam edilmiştir.

Başta artan uluslararası düzensiz kitlesel göçün önlenmesi olmak üzere sınır güvenliğinin artırılması amacıyla; Milli Savunma Bakanlığınca 2016 yılında başlatılan ve 2021 yılında tamamlanan çalışmalarla Suriye sınırında 747 km güvenlik duvarı ve devriye yolu yapılmıştır. 2015 yılında başlatılan Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri Projesi kapsamında ise İçişleri Bakanlığı tarafından güney sınırımızda 90 km güvenlik duvarı ve devriye yolu yapılmıştır. Böylece, 2015-2021 yılı Mart ayı arasında 1.295 km'lik güney sınırımızın 837 km'lik kısmında güvenlik duvarı ve devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır. Irak sınırındaki 33 km'lik kısımda sedde, devriye yolu ve yüksek güvenlikli panel çit yapımı çalışmaları sürmektedir. 1.182 km'lik doğu sınırımızın 230 km'sinde 2017–2022 yılı Ekim ayı itibarıyla güvenlik duvarı ve devriye yolu inşaatları tamamlanmıştır. İran sınırındaki Van ilinde 88 km ve Hakkari ilinde 24 km olmak üzere toplam 112 km'lik kısımda güvenlik duvarı ve devriye yolu yapım çalışmaları sürdürülmektedir. 2022 yılı Ekim ayı itibarıyla 2.949 km olan kara sınırlarımızın 1.067 km olan yüzde 36,2'lik kısmında güvenlik duvarı ve devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır. Ayrıca, güvenlik duvarı boyunca aydınlatma, kamera ve algılama sistemleri ile elektro-optik kule gözetleme sistemleri de yapılmaktadır. Doğuda İran sınırındaki 21 km'lik kısım ihale ve 116 km'lik kısım proje; güneyde Irak sınırındaki 33 km'lik kısımda sedde, devriye yolu ve yüksek güvenlikli panel çit yapım projesi ihale aşamasındadır.

Vatandaşın asayiş hizmetlerinden memnuniyeti, TÜİK verilerine göre 2003 yılında yüzde 57,9'dan 2021 yılında yüzde 73,8'e çıkmıştır.

Ülkelerin güvenlik düzeyinin daha güvenilir bir ölçüsü olarak tanımlanan cinayet sayıları açısından, Türkiye 2020 yılında 41 ülke arasında 21'inci sırada yer alırken, yüz bin kişi başına bir cinayet sayısı ile OECD Daha İyi Yaşam Endeksinde belirtilen ve OECD ortalaması olan yüz bin kişi başına 2,6 cinayetin altında kalmıştır.

Asayiş suçları kapsamında; kişiye, mal varlığına, millete ve devlete, topluma karşı işlenen suçların sayısı 2020 yılında 2.532.376 iken, 2021 yılı Kasım ayı itibarıyla 2.374.664 olmuş ve toplam suçların yüzde 90,88'ini oluşturmuştur. Aynı dönemde tüm suç türlerinin yüzde 89'u aydınlatılmıştır. Suç aydınlatmada ve afet mağdurlarının kimliklerinin belirlenmesinde Parmak İzine Dayalı Anlık Kimlik Doğrulama Projesi, Biyometrik Veri Yönetim Sistemi, Balistika Projesi ve Kent Güvenlik Yönetim Sistemi etkin olarak kullanılmaktadır.

Terörle mücadeleye etkin bir şekilde devam edilmektedir. Güvenlik güçlerinin istihbarata ve teknolojiye dayalı operasyonları ile yurt içi terörist sayısı 120'ye düşürülmüştür. Böylece son altı yılda yurt içindeki terörist sayısı yüzde 95,4 oranında düşürülmüştür.

Terörle mücadeleye, kamuoyunun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalarla da devam edilmiş; PKK/PYD terör örgütüne katılım 2016'da 703 kişi, 2017'de 161 kişi, 2018'de 136 kişi, 2019'da 130 kişi, 2020'de 53 kişi, 2021'de 51 kişi olmuştur. 2016-2021 yılları arasında terör örgütüne katılım yüzde 92,8 oranında düşmüştür.

Ülkemizde ilk defa 2009 yılında İstanbul'da İran kaynaklı bir yakalamada rastlanan metamfetamin, 2019 yılına gelindiğinde 81 ilimizin tamamında görülmeye başlanmıştır. Önümüzdeki dönemin en büyük uyuşturucu tehdidinin bu madde olacağı öngörülmektedir.

Uyuşturucu ile mücadele kapsamında 2014/19 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle yürürlüğe giren 2015 Uyuşturucu ile Mücadele Acil Eylem Planı ve 2016-2018 Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı kapsamında Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) Şube Müdürlüğüne ulusal verilerin anlık toplanması ile ilgili görev verilmiş, TUBİM'in Veri Toplama Kapasitesinin Güçlendirilmesi projesi tamamlanmıştır. Anlık veri toplamaya ilişkin yazılımın 2022 yılı içerisinde kullanıma açılması öngörülmektedir.

2020 yılında olduğu gibi 2021 yılında da pandemiye rağmen uyuşturucu olaylarına müdahalede ve şüphelilerin yakalanmasında artış sağlanmıştır. Güvenlik güçlerince 2020 yılında 159.268, 2021 yılında ise yüzde 35,5 artışla 215.771 olaya müdahale edilmiştir. Bu olaylarda bir önceki yıla göre yüzde 27,2 artışla 294.604 şüpheli yakalanmıştır.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi verilerine göre; 2020 yılında Türk güvenlik güçleri tarafından yakalanan eroin miktarı tüm AB ülkelerinde ele geçirilen miktarın yaklaşık üç katıdır. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi verilerine göre 2020 yılında AB ülkelerinde 5,1 ton, Türkiye'de 13,8 ton eroin ele geçirilmiştir. Türkiye yaklaşık 14 tonluk yakalamayla 2020 yılında dünyada en çok eroin ele geçiren üçüncü ülke olmuştur.

81 ilde faaliyette olan Narkotimler, 2021 yılında 69.003 olaya, kurulduğu 2015 yılından 2022 yılının ilk dokuz ayına kadar toplam 307.721 olaya müdahale etmiştir. Müdahale edilen olay sayısı 2021 yılından bugüne yüzde 23 artmıştır.

Uyuşturucuyla mücadelede bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüş, bu kapsamda 2020 yılının Ekim ayında başlatılan En İyi Narkotik Polisi Anne projesi ile 2020 yılında 20.103 anne ve anne adayına, 2021 yılında 452.490 anne ve anne adayına bilgi verilmiştir. 2017 yılında başlatılan NarkoRehber projesi kapsamında 2021 yılında 662.193 kişiye, 2022 yılının ilk dokuz ayında 904.158 kişiye bilgi verilerek ulaşılan kişi sayısı önemli oranda artırılmıştır. 2017 yılında başlatılan NarkoNokta projesi kapsamında 2020 yılında 129.461 kişiye, 2021 yılında 612.219 kişiye bilgi verilerek ulaşılan kişi sayısı yüzde 372,9 oranında artırılmıştır. 2015 yılında başlatılan NarkoTır projesi kapsamında hazırlanan tırlarla 54 farklı konudaki özel gösterimlerle 9. sınıf ve üstü katılımcılara madde kullanımının zararları konusunda farkındalık kazandırmak üzere 2021 yılı sonuna kadar 501.086 kişiye bilgi verilmiştir.

Sanal güvenlik ve bireylerin sanal saldırılara karşı korunmasında önemli bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüştür. 2020 yılında başlatılan Siberay Programı kapsamında teknoloji bağımlılığı, sanal zorbalık ve güvenli internet kullanımı, bilgi kirliliği, kişisel verilerin güvenliği konularına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüş, 2022 yılının ilk dokuz ayı itibarıyla toplam 4.179.699 kişiye ulaşılmıştır.

2005 yılında ön çalışmaları başlatılan ve 2009 yılında Yatırım Programına alınarak sürdürülen Kent Güvenlik Yönetim Sistemi (KGYS) projesi kapsamında sistem kurulumu 2009 yılında 44 ilde tamamlanmışken, 2020 Eylül ayı itibarıyla 81 ilin tamamında ve 919 ilçede kurulmuştur. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla; Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk alanında tüm il merkezlerinde ve 921 ilçede 24.526 KGYS noktasında 80.346 KGYS kamerası, 3.518 Plaka Tanıma Sistemi (PTS), 400 Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS); Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk alanında 69 ilde 304 PTS, 364 ilçede 364 MPTS

olmak üzere ülke genelinde toplam 24.526 KGYS, 3.822 PTS, 764 MPTS noktası bulunmaktadır.

2009 yılında Antalya'da ve 2010 yılında Isparta'da faaliyete geçen ve birden fazla olan acil çağrı numarasının tek numara (112) altında toplanması için yürütülen Acil Çağrı Sistemi (112) Projesi kapsamında 2021 yılı itibarıyla 28 ilde daha teknik donanım işleri tamamlanarak Acil Çağrı Merkezi faal olan il sayısı 53'den 81'e çıkarılmıştır. 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla 22 ilde eski nesil 112 yazılımı yeni nesil 112 yazılıma dönüştürülmüştür. 2023 yılında da mevcut eski nesil 112 yazılımının yeni nesil 112 yazılımına dönüşümüne ve sistemin bakım onarımının yapılmasına devam edilecektir. Acil Çağrı Merkezlerine 2021 yılında 104.656.510, 2022 yılının ilk dokuz ayında ise 76.946.374 çağrı yapılmıştır.

2021 yılında 327.446 olan aktif çalışan özel güvenlik personeli sayısı 2022 yılı Eylül ayı itibarıyla 340.952 olmuştur.

17/10/2021 tarihli ve 31631 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7336 sayılı Kanunla Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti'nin, Sözleşme'nin Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü ve Montrö'de imzalanan Türk Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme göz önünde bulundurularak uygulanacağına dair beyanlarla birlikte katılması uygun bulunmuştur. Bu anlaşmayla uygulama alanları, yakıt kullanım yönetiminde güvenlik tedbirleri, radyoaktif atık yönetiminde güvenlik kuralları, genel güvenlik hükümleri belirlenmiştir.

27/04/2022 tarihli ve 31822 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Nükleer Tesisler, Radyasyon Tesisleri ve Radyoaktif Atık Tesislerinde Yönetim Sistemi Yönetmeliğiyle nükleer tesis, radyasyon tesisi veya radyoaktif atık tesislerine ilişkin faaliyetlerde bulunan veya bulunacak olan kuruluşlar ve bu kuruluşların tesise ilişkin faaliyetleri düzenlenmiştir.

25/08/2022 tarihli ve 5991 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle silah taşıma izin belgesi hakkına sahip kamu görevlilerinin kapsamı genişletilmiştir.

Uluslararası kuruluşlarla ve çeşitli ülkelerle ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak, güvenlik hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması ve suçla mücadele bilincinin geliştirilerek vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacak, güvenlik birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.770)		
Tedbir 770.1. Güvenlik birimleri arasında işbirliği ve ortak bilgi sistemleri altyapısı geliştirilecek, ulusal ve uluslararası kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Kiralık Araç Bilgi Sistemi (KABİS) Kimlik Bildirim Sistemiyle (KBS) bütünleştirilecektir. 2. İkinci Uluslararası Trafik Güvenliği Kongresi, Trafik Güvenliği Çalıştayı, Uluslararası Adli Bilimler Kongresi düzenlenecektir. 3. Sahil-NET Deniz Projesinin Ege Bölgesi'nde kurulumu kapsamında 17 bot alımı, 10 istasyon ve bir merkeze sistem kurulumu yapılacaktır. 4. Sığ sularda arama/kurtarma ve düzensiz göçle mücadele için 39 kontrol botunda telsiz sistemi kurulacaktır. 5. Sahil-NET Kara projesinin geliştirilmesine yönelik yazılım ve ağ kurulum çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 770.2. Başta kırılgan gruplar olmak üzere toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde, güvenlik hizmetlerine erişim kolaylaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. KABİS ve KBS'yle ilgili işlemlerin e-Devlet üzerinden yapılması sağlanacaktır. 2. Hizmetin Yerinde İfası Projesi kapsamında, vatandaşların talepleri halinde bulundukları yerde gerekli işlemlerin yerine getirilmesi amacıyla 450 kit alınacaktır.
Tedbir 770.3. Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Huzur güven uygulamalarının sayısı bir önceki yıla göre artırılacaktır. 2. Fotoğraftan Kimlik Tespit Projesinin yazılımı Medya Arşiv Sistemiyle bütünleştirilecektir. 3. Parmak İzine Dayalı Anlık Kimlik Doğrulama Projesi kapsamında çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 770.4. Suçların soruşturulması ve aydınlatılması kapsamında bilgi teknolojileri daha etkin kullanılarak, analiz yöntemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, ASELSAN, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, HAVELSAN, TÜBİTAK	1. Suç analizi alanında Analiz Merkezi Projesinde toplam modül sayısı 23'ten 25'e çıkarılacaktır. 2. İl Terörle Mücadele Şube Müdürlüklerince 15.000 analiz yapılacak ve 100 personele temel eğitim/geliştirme kursu verilecektir. 3. Güvenlik hizmetlerinin hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için Jandarma Kolluk İşlemleri Projesi faaliyete geçirilecektir.

Tedbir 770.5. Siber suçlarla mücadele birimlerinin etkinliği artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Gazi Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Jandarma Genel Komutanlığı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu	1. Siber suçlarla mücadele kapsamındaki operasyon sayısı artırılacaktır. 2. Teknoloji bağımlılığı, siber zorbalık, güvenli internet kullanımı, bilgi kirliliği ve kişisel verilerin güvenliğine yönelik konularda önleyici ve bilinçlendirici çalışmalar artırılacaktır. 3. Sanal veri inceleme oranı yüzde 98'e çıkarılacaktır.
Tedbir 770.7. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi ve Mobil Plaka Tanıma Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Bütçe imkanları çerçevesinde KGYS ve PTS kurulum, genişleme ve modernizasyon çalışmaları sürdürülecektir. 2. Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığının Mobil/Plaka Tanıma Sistemi verileri bütünleştirilecektir.
Tedbir 770.8. Milli Balistik Test Merkezi kurulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Milli Balistik Test Merkezi yapımına başlanılacaktır.
Terörle etkin bir şekilde mücadeleye çok boyutlu ve bütüncül bir bakış açısıyla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.771)		
Tedbir 771.1. Terörün finansmanı ve kara paranın aklanmasıyla etkin bir şekilde mücadele edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Terörün finansmanı ve kara paranın aklanmasıyla etkin bir şekilde mücadele etmek üzere konuya ilişkin çalıştay düzenlenecektir. 2. İlgili personele yönelik eğitimler bir önceki yıla göre artırılacaktır. 3. Konuyla ilgili rehberler hazırlanacaktır.
Tedbir 771.2. Terör örgütlerinin propagandası ile mücadelede devletin gerçekleştirdiği hizmetler konusunda kamuoyu düzenli olarak bilgilendirilecek; teröre yol açan radikalleşme ve şiddete varan aşırıcılık ile mücadele kapsamında, toplumu bilinçlendirme ve farkındalığı artırmaya yönelik projeler hayata geçirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Polis Akademisi Başkanlığı, TRT, TOBB, Belediyeler	1. Terör örgütlerinin propagandasıyla mücadele kapsamında, ilgili kurumlar arası işbirliğiyle ülke genelinde 4.000 bilgilendirme faaliyeti, 4.000 ailelerle yürütülen çalışma, 200 sosyal faaliyet gerçekleştirilecektir.
Her türlü uyuşturucu ve uyarıcı madde ile bunların üretiminde kullanılan ara kimyasalların; ulusal ve uluslararası boyutta üretimi, ticareti, kullanımı ve taşınması engellenecektir. (Kalkınma Planı p.772)		

Tedbir 772.2. Uyuşturucuyla mücadele konusunda halkı bilinçlendirme çalışmalarının desteklenmesine devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, TRT, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Narkorehber Projesi kapsamında 500 bin, Narkonokta Projesi kapsamında 300 bin, Narkotır Projesi kapsamında 100 bin kişiye ulaşılarak bilgilendirme yapılacaktır. 2. En İyi Narkotik Polisi Anne Projesi kapsamında 500 bin anne/anne adayına ve Narkogençlik Projesi kapsamında 100.000 gence ulaşılarak bilgilendirme yapılacaktır. 3. Gençlerin bağımlılık konusunda duyarlılıklarının ölçülmesine yönelik anket yapılarak faaliyetlerin etkinliği ölçülerek raporlanacaktır.
Kurumlar arası işbirliğine dayalı entegre sınır yönetimi anlayışı çerçevesinde teknolojik ve fiziki altyapının iyileştirilmesi yoluyla kara ve denizlerde sınır güvenliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.773)		
Tedbir 773.2. Sahil Gözetleme Radar Sistemi Projesi ile Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Sahil Gözetleme Yönetim Sistemi Projesi Faz 1 kapsamında Simülasyon Eğitimi, Taktik Seviye Kayıt Yeniden Oynatma ek yazılım modülleri tamamlanacaktır.
Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.774)		
Tedbir 774.1. Vatandaşla kolluk güçleri arasındaki ilişkinin güven esasına dayandırılması amacıyla toplum destekli kolluk yaklaşımı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 5 bin sorumluluk alanı huzur toplantısı ve 5 bin suç mağduru destek ziyareti yoluyla 50 bin vatandaşa ulaşılacaktır.
Tedbir 774.2. Suçla mücadelede önleyici kolluk tedbirleri artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. İdari para cezalarında standart oluşturulacaktır. 2. Kesilen idari para cezalarına ait sorgulama ve analiz yapılabilmesi için yazılım geliştirilecektir.

2.5.1.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin özellikle 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal gelişim süreci ve dünyadaki dönüşümün de etkisiyle sivil toplum, önemli bir toplumsal aktör konumuna gelirken, sivil toplum kuruluşları (STK) toplumsal gelişimin ve ekonomik kalkınmanın dinamik bir gücü haline gelmiştir. STK'ların toplum içindeki öneminin artırılması, kapsamının genişletilmesi, çeşitliliğinin ve sayısının artırılması, karar alma süreçlerine etkin katılımlarının sağlanmasına yönelik çalışmalar öncelik kazanmıştır. Diğer taraftan STK'ların birbirleriyle, kamu kurumlarıyla ve özel sektörle işbirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Gönüllülük temelinde ve geniş tematik yelpazede faaliyet gösteren STK'lar yereldeki toplumsal taleplerin kamu idarelerine aktarılmasında önemli bir araçtır. Bu doğrultuda yerel nitelikli hizmetlerin etkin bir biçimde karşılanması ihtiyacına yönelik olarak STK'lar yerel taleplere uygun politika üretme ve etkili uygulama için kolaylaştırıcı rol üstlenebilecek ve işbirliği yapılacak ortakların başında yer almaktadır. Yönetişim mekanizmasının önemli bir unsuru olan STK'lar yerel yönetimlerde iyi yönetişimin ve katılımcı süreçlerin etkili işleyişine de katkı sağlamaktadır. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma uygulamaları bu bağlamda iyi bir örnek oluşturmakla birlikte, günümüz koşullarıyla uyumlu yeni katılım süreçlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2022 yılı Eylül ayı itibarıyla toplam dernek sayısı 307.679'a ulaşmıştır. Faal derneklerin sayısı 103.018, yeni vakıf sayısı ise 5.656'dır. Derneklerin yüzde 38,1'i mesleki ve sosyal dayanışma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sağlık alanında faaliyet göstermektedir.

26 Nisan 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu'na istinaden daha önce 5253 sayılı Kanun kapsamında kurulmuş olan yaklaşık 18.000 dernek tüzel kişiliğine sahip spor kulübü, Gençlik ve Spor Bakanlığına devredilmiştir.

Ülkemizde uluslararası sınıflamalara uyumlu şekilde STK'larla ilgili nicel ve nitel verilerin düzenli olarak toplanması, sosyal ve ekonomik etkileri ve ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemeleriyle ilgili alanlarda çalışmalar devam etmektedir. Yeni kurulan derneklere COPNI kodu verilmesi çalışmaları tamamlanmakla birlikte, TÜİK ile işbirliği içinde derneklere NACE kodlarının verilmesine ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Ülkemizde STK'ların kapasite gelişimi, gönüllülük ve sosyal girişimcilik gibi alanların yaygınlaştırılması kapsamında merkezi ve yerel kamu kurumlarıyla işbirliğinde ilerlemeler sağlanmıştır. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) sivil toplumun güçlendirilmesi, STK'ların kapasitesinin geliştirilmesi, sivil toplum alanındaki politikaların ve uygulamaların bütüncül biçimde koordinasyonunun sağlanması amacıyla kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca Sivil Toplum İstişare Kurulu düzenli olarak toplanarak katılımcı bir yaklaşımla kamu, akademi ve STK'larla yakın işbirliği içinde sivil toplumun ihtiyaçlarına yönelik politika önerileri geliştirmektedir. Bu kapsamda STİGM tarafından ilgili tarafların katkılarıyla sivil toplum alanına ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin belirleneceği Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağı hazırlanmıştır.

Covid-19 pandemisi sonucu ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında sivil toplum faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Önümüzdeki dönemde de pandeminin neden olduğu toplumsal ve çevresel etkilere yönelik olarak STK'larla işbirliği yapılması önemini korumaktadır.

Pandeminin STK'lar üzerinde de önemli ölçüde etkileri olmuş, bu dönemde STK'ların kaynaklara erişim, istihdam kapasitesi, hizmet sunumu, kapasite geliştirme, proje hazırlama, hibe kullanımı, fon toplama konularında sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Pandeminin sivil toplum üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik yeni ihtiyaçlar ışığında, STK'ların işleyişi ve kapasitesini güçlendirici önlemler alınması gerekmektedir. STK'ların ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasite geliştirme programları uygulanması, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği içinde ortak çalışmalarda bulunmasını sağlayıcı proje ve programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Sivil toplum ve gönüllülük alanında ihtiyaç duyulan yasal, mali ve idari hususlara ilişkin kapsayıcı bir düzenleme yapılmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Sivil toplumun

güçlendirilmesi amacıyla 2021 yılında yürütülen Yasal Çerçeveyi Geliştirme ve Kapasite Geliştirme Projesi kapsamında hazırlanan STK'ların karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerine katılımı, STK'lara sağlanan vergisel avantajlar ve gönüllülük konularındaki taslak mevzuat önerileri ilgili paydaşların görüşüne sunulmuştur. Taslak mevzuatlara son şeklinin verilmesi çalışmaları devam etmektedir.

STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı imkânların sağlanmasıyla sosyal girişimcilik, sosyal yenilik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ve uygulamaların hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Platform, inisiyatif, sosyal girişim ve ağlar gibi farklı örgütlenmelerin yasal statülerinin belirsiz olmasının yarattığı sorunların giderilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu-STK işbirliği modellerinin çeşitlendirilmesi ile kamu yararı statüsünün tanımı ve edinilmesine ilişkin sürecin yeniden değerlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Sivil toplum bilincinin gelişmesi, örgütlü sivil toplumun güçlenmesi, STK'ların saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir yapıya kavuşması ve devletin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü bir sivil toplumun oluşumunu güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.776)		
Tedbir 776.2. Uluslararası standartlarla uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacak, sivil toplum alanında güvenli ve düzenli veri toplanacak ve yayımlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, TÜİK, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. TÜİK ile işbirliği içinde derneklere NACE kodlarının verilmesine ilişkin sınıflandırma çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 776.4. Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde STK'ların katılımını ve etkinliğini artıracak çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerine STK'ların katılımının ve etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak yapılan toplantıların ve ihtiyaç analizi çalışmalarının çıktıları rapora dönüştürülecektir.
Sivil toplum-kamu işbirliği güçlendirilecek, kamunun ve STK'ların kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.778)		
Tedbir 778.2. STK'lara yönelik proje hazırlama, fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sivil toplum kuruluşları temsilcilerine yönelik proje hazırlama, fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere iki kapasite geliştirme eğitimi yapılacaktır.
Sivil toplum faaliyetlerine yönelik farkındalık artırılacak, bu alandaki araştırmalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.779)		

Tedbir 779.1. STK'ların görünürlüğü, başarılı faaliyetleri kamuoyuyla paylaşılarak artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. STK'ların Görünürlüğünün Artırılması Projesi (kamu spotu ve kısa film) hazırlanarak yürütülecektir.
Tedbir 779.2. STK'ların faaliyetlerinin ekonomik ve sosyal boyutuna yönelik veriler derlenecek, bu faaliyetlerin yarattığı etkinin ölçülmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Dernekler Bilgi Sisteminde yer alan derneklerin ekonomik ve sosyal boyutuna ilişkin verilerle STK'ların faaliyetlerinin ekonomik ve sosyal etkileri ölçülerek raporlaştırılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
Dernek Sayısı	Adet	121 087	103 018	108 000
Vakıf Sayısı	Adet	5 586	5 656	5 740
Kamu Yararına Dernek Sayısı	Adet	369	380	395

Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü
(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.5.2. İyi Yönetişim

2.5.2.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İdari Yapılanma ve Politika Yapımı

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere kurulan Kamu Denetçiliği Kurumuna 2021 yılında yapılan başvuru sayısı, 2020 yılına göre yüzde 79 azalarak, 18.843 olmuştur. 2021 yılında yapılan şikayet başvurularının yanında, 2020 yılından devreden 2.939 dosyayla birlikte toplamda 21.782 dosya 2021 yılında incelemeye alınmış olup 19.740'ı sonuçlandırılmıştır. Ayrıca 2021 yılında 1.604 tavsiye kararı verilmiştir.

Vatandaşların yaşadığı sorunları ve kamu hizmetlerine ilişkin hususları aktarmakta etkin bir araç olarak kullanılan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezinin (CİMER), talep ve şikâyetler için oluşturulmuş bir başvuru merkezi olmasının yanı sıra katılımcı yönetim ilkesi gereği kamu politikalarına yönelik düşüncelerin paylaşılabileceği bir yapıya kavuşması hedeflenmektedir. CİMER'de hali hazırda 60 bin idari birimde 100 bin kamu personeli koordineli bir şekilde çalışmaktadır.

CİMER'e 66 Sayılı İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin yedinci maddesiyle vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin başvurularına yönelik işlem süreçlerinin doğru bir şekilde yürütülmesi ve hızlı sonuçlandırılması amacıyla kurumsal takip ve inceleme faaliyetlerini yürütme görevinin verilmesiyle birlikte CİMER Aylık Bülten Çalışmasının adı CİMER Kurumsal Takip Bülteni olarak değiştirilmiştir. 2022 yılının ilk dokuz ayında 404 Kurumsal Takip Bülteni hazırlanmıştır.

Kamu harcamalarında etkinliğin ve şeffaflığın artırılmasına yönelik kamu ihale mevzuatında yapılan düzenlemelerle e-ihale uygulamalarının geliştirilmesine devam edilmiştir. Ocak-Haziran 2021 döneminde yaklaşık 62,8 milyar TL tutarında 13.759 e-ihale sözleşmeye bağlanmış, 2022 yılının aynı döneminde ise yaklaşık 97,5 milyar TL tutarında 17.130 e-ihale yapılmıştır. Kamu ihalelerinin süreç ve sonuçlarının internet üzerinden yayımlanması sağlanmıştır.

b) Amaç

Kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğunun yerleştirilmesi, katılımcılığın güçlendirilmesi, kamu hizmet sunumunda eşit ve adil muamele yapılmasının sağlanması ve şeffaflığın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Vatandaşların ve ilgili tüm tarafların politika yapma süreçlerine aktif katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.782)		
Tedbir 782.1. Kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik hususlar belirlenecektir. 2. Elde edilen çıktılar doğrultusunda gerekmesi halinde mevzuat çalışması yapılacaktır.

2.5.2.2. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle stratejik yönetim ve planlama konularında merkezi uyumlaştırma fonksiyonu Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik plan hazırlanmaktadır. Stratejik planlar, program bütçeye uygun bir şekilde hazırlanan performans programları aracılığıyla uygulanmakta ve faaliyet raporlarıyla izlenmektedir.

Stratejik yönetime ilişkin kılavuz ve rehberler, program bütçeye uyum çalışmaları kapsamında güncellenerek yayımlanmıştır. 2022 yılı Ekim ayı itibarıyla, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 5'i merkezi kamu idaresine ve 28'i devlet üniversitesine ait olmak üzere toplam 33 stratejik plan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söz konusu planlar, üst politika belgelerine ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur. Ayrıca, Başkanlığımızdan talepte bulunan kamu idarelerinin stratejik plan hazırlık çalışmalarına rehberlik etmek amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgeler kamuda stratejik yönetim internet sitesinde (www.sp.gov.tr) arşivlenerek kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları tasarlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuda stratejik yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla eğitim dokümanları hazırlanacaktır.
Üst politika belgeleri ile kurumsal stratejik planlar daha etkin bir biçimde izlenerek bu belgelerin uygulanma ve birbirlerini yönlendirme düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.792)		
Tedbir 792.1. Başta kalkınma planı olmak üzere üst politika belgeleri ve kurumsal stratejik planların etkin bir biçimde raporlanmasına yönelik bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sayıştay, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Cumhurbaşkanlığı Plan Program İzleme ve Değerlendirme Sistemi (CPPİDS) vasıtasıyla kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı değerlendirilecek ve raporlanacaktır. 2. Kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı, yatırım programı, bütçe ve kurumsal stratejik planların ilişkisi CPPİDS vasıtasıyla güçlendirilecektir.
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.793)		
Tedbir 793.1. Kamu idarelerinde, iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleri yoluyla kapasite artışı gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İç denetçi aday belirleme sınavı gerçekleştirilecektir. 2. İç denetçi adaylarına yönelik sertifika eğitimi düzenlenecektir.

Politika oluşturma ve karar alma süreçlerini güçlendirmek amacıyla daha sistematik ve güvenilir veri, istatistik ve bilgi üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.795)		
Tedbir 795.1. Politika oluşturma süreçlerinde karar alma, planlama ve izleme süreçlerinin kanıta dayalı olarak gerçekleştirilebilmesini teminen ülkemizde yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik yapısına ilişkin konularda bütünleşik bilgi sağlayacak bir sistemin kurulması ve düzenli olarak güncellenmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Nüfus Nitelikleri Veri Tabanı ana uygulaması gerçekleştirilecek, iyileştirici ve geliştirici çalışmalar yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2021**	**2022(1)**	**2023(2)**
Eğitimlerden Memnuniyet Oranı	Yüzde	93	89	90
İç Denetçi Adayları Sertifika Eğitimine Katılan Aday Sayısı	Adet	184	125	75
Düzenlenen İç Denetçi Aday Belirleme Sınavı Sayısı	Adet	1	1	1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5.2.3. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

2021 yılı itibarıyla 51 il özel idaresi, 1.390 belediye, 18.289 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 697 mahalli idare birliği bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan 2021 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye sınırları içerisinde 80.101.564 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,6'dır.

Yerel yönetimlerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına ilişkin standartlar belirlenmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 258.540 iken 2021 yılı itibarıyla 200.084'e düşmüştür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri kapsamında çalıştırılan işçiler mahalli idare şirketlerine geçirilmiş olup bu kapsamda 2021 yılı itibarıyla belediye ve bağlı idarelerinin şirketlerinde 527.672 kişi istihdam edilmektedir. İl özel idarelerinde çalışan 8.313 ve belediye birliklerinde çalışan 594 kişi dâhil edildiğinde bu sayı 536.579 olmaktadır.

Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Yerel yönetimlerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesine

yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, özellikle büyükşehirlerde hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde geliştirilmesi kapsamında mevzuat değişikliği çalışmaları başlatılmıştır.

Belediyelerin aldıkları kararların uygulanmasını ve kaynaklarının yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmetlerin önceliklendirilmesi ve vatandaşların katılım sürecini güçlendirecek mekanizmalarla ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

Yerel yönetimler finansal kaynaklarını etkin olarak planlayamadıkları için büyük finansman gerektiren projelerinin yanı sıra diğer projeleri için kredi imkânlarını kullanmaktadır. Diğer taraftan mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyeler, ticari, sosyal ve kültürel faaliyette bulunduğu sosyal donatı projelerini finanse etmekte zorlanmaktadır.

Yerel yönetimlerin mevcut şirketleri ya da yeni kurulacak şirketlerinin faaliyetleri ile kamu özel işbirliğiyle yapılacak çalışmaların kamu yararı ve mahalli müşterek ihtiyaç ilkeleri gözetilerek yürütülmesi hususunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Köyden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve köy yerleşik alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu kapsamda devam eden sorunların giderilmesi amacıyla 16/10/2020 tarihli ve 31276 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa Ek 3'üncü madde eklenerek köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyoekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı kararla kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahallelerin kırsal mahalle kabul edileceği hükmü getirilmiştir.

14/07/2021 tarihli ve 31541 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu 75 bini aşan belediyeler 31/12/2022, nüfusu 25 bin ile 75 bin arasında olan diğer belediyeler ise 31/12/2024 tarihine kadar hayvan bakımevlerini kurmakla yükümlü tutulmuştur. Sokak hayvanlarının rehabilitasyonunun etkinleştirilmesi hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen; dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten; katılımcı, mali sürdürülebilirliği sağlamış, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturularak vatandaş memnuniyetinin üst düzeye çıkarılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetim hizmetlerinin standardizasyonunu ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak yöntem geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecek; bu standartların uygulamasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecektir. 2. İhtiyaç duyulduğu takdirde mevzuat çalışması yapılacaktır.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		
Tedbir 799.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline eğitimler verilecektir.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların katılım ve denetim rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dezavantajlı kesimlerin yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecek, kent konseylerinde belirli bir oranda katılımı sağlanacak, alınacak önemli kararlarda halk oylamasına başvurulabilmesi gibi yollarla yerel hizmet sunumunda bu kesimlerin ihtiyaçlarının daha fazla dikkate alınması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin karar alma ve kaynak kullanımında yerindelik ilkesini sağlamak amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesi ve görüşlerinin alınmasını temin edecek mekanizmalar geliştirilecek ve denetim rolünü güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır.
Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Yerel yönetimlerde optimum hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yerel hizmet gereklerine uygun, çoklu ölçüt tasnif sistemine dayalı yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek için yöntem ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacaktır. 2. Bu çalışmayı müteakip gerekli görüldüğü takdirde modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 801.3. Büyükşehir belediyeleriyle büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan yetki ve sorumlulukları nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için görev tanımları etkinlik temelli olarak yeniden değerlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan görev, yetki ve sorumluluklarını açık bir şekilde tanımlamaya yönelik somut önerileri içeren bir rapor hazırlanacak olup bu çalışmayı takiben ihtiyaca göre mevzuat çalışması yapılacaktır.

Yerel yönetim hizmet sunumunda kentlerin nitelikleri ve dinamikleri dikkate alınarak kent esenliği ve güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.3. Sokak hayvanlarına yönelik yapılacak düzenlemelerin ve önlemlerin etkinleştirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulacak, yerel yönetimlerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler tarafından yürütülen sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri kapsamında en az 10 barınak projesi desteklenecektir.

2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve etkin şekilde sunulması bakımından kamuda nitelikli insan kaynağı büyük önem taşımaktadır. 2022 yılı Haziran ayı itibarıyla kamuda istihdam edilen 4.989.413 personelin 3.028.432'si kadrolu, 568.368'i sözleşmeli ve 1.284.723'ü işçi statüsündedir.

2022 yılında kamu personeline çağın gerektirdiği yetkinliklerin ileri teknolojik araçlar üzerinden kazandırılması amacıyla geliştirilen Uzaktan Eğitim Kapısı Platformu, tüm kamu kurumlarının hizmetine sunulmuştur. e-Devlet'e entegre yenilikçi ve liyakat temelli bir sistem olan Kariyer Kapısı-Kamu İşe Alım Platformu ile kamuda işe alım süreçlerinin anlık ve şeffaf bir şekilde izlenebildiği bir sistem hayata geçirilmiştir. Bu Platform ile işe alım süreçlerinde insan kaynaklı hatalarının önüne geçilmesi sağlanmış, personel birimleri de ilave iş yükünden kurtarılmıştır.

Kamu personel rejiminin modernizasyonu çerçevesinde kamu kesiminde insan kaynakları süreçlerinin veriye dayalı olarak yapılandırılmasına yönelik İş Analizi Projesi sürdürülmekte, kamuda iş hayatına dair üretilen hizmetlerle ilgili işlem ve verilerin paylaşıldığı, bütünleşik bir dijital hizmet noktası olan e-insan uygulamasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Kamu çalışanlarının motivasyonunun yükseltilmesi, kamuda hizmet sunumunda verimlilik ve etkinliğin artırılması, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasitelerinin güçlendirilmesi, yayımlanan kamu personel alım ilanlarının ilgili mevzuata ve kurumsal ihtiyaçlara uygun olmasını sağlamak üzere kontrol ve rehberlik mekanizmasının geliştirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

b) Amaç

Topluma kaliteli hizmet sunan, değişen koşullara uyum yeteneği yüksek ve daha verimli bir kamu personel sistemi oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasiteleri güçlendirilecektir (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.1. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki personel birimlerinin insan kaynakları yönetimi anlayışıyla yapılandırılması ve bu birimlerin kapasitesinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu istihdamında fırsat eşitliğinin sağlanması, liyakat ve şeffaflığın artırılması ve iş ilanlarının kamuoyu ile daha etkin bir şekilde paylaşılmasına yönelik geliştirilen Kariyer Kapısı-Kamu İşe Alım Platformu, uygulama birliği sağlanarak yaygınlaştırılacaktır. 2. Kamunun ihtiyaç duyacağı insan kaynağının belirlenmesi amacıyla 2023-2027 Stratejik İnsan Kaynağı Planlaması çalışmaları yapılacaktır.
	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	3. Kamu Personeli Bilgi Sistemi bünyesinde; kamu kurumlarının teşkilatlarına ait kadro ve pozisyon bilgileri güncel olarak tutulacaktır. 4. Sistem üzerinden personel hareketlerine ilişkin bildirimlerin yapılacağı elektronik uygulamaların geliştirilmesi sağlanacaktır. 5. İlgili kurumlarla çevrimiçi bilgi paylaşımı yapılacaktır.
Kamu kurum ve kuruluşlarında personele yönelik eğitimler çeşitlendirilecek ve geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.806.)		
Tedbir 806.2. Kamu personelinin niteliğini artırmaya yönelik hizmet içi eğitim programlarının oluşturulması ve düzenli olarak yürütülmesi sağlanacak ve her düzeydeki personele yönetim becerisi kazandırmayı amaçlayan eğitim programları geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuda eğitime ayrılan kaynakların verimli kullanılması ve hayat boyu öğrenme kültürünün geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitim programlarının ilgili kurumlar tarafından Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden sunulması yaygınlaştırılacaktır.

2.5.2.5. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. e-Devlet Kapısına yeni hizmetler dâhil edilmiş; çalışma hayatım, ikametgâhım, araçlarım gibi başlıklar etrafında sunulan bütünleşik hizmetlerin sayısında artış kaydedilmiştir. Eylül 2022 itibarıyla e-Devlet Kapısı üzerinden 901 kurum ve kuruluşun 6.801 hizmetine ulaşılabilmektedir. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden de 3.731 hizmete erişim sağlanabilmektedir. Bu hizmetlerden aynı dönem itibarıyla 60,7 milyona ulaşan kayıtlı kullanıcı istifade edebilmektedir.

2022 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre e-devlet hizmetlerini kullananların oranı geçtiğimiz yıla göre yaklaşık 10 puan artarak yüzde 68,7 olmuştur. Araştırmaya göre e-devlet hizmetlerini kullanım amaçları arasında, yüzde 64,4 ile resmi makamlar veya kamu hizmetleri tarafından kullanılan kişisel bilgilere erişim ilk sırayı almıştır. Bunu, yüzde 48,5 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu alma veya rezervasyon yaptırma ve yüzde 44,1 ile kamu kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme takip etmiştir.

2022 Yılı Yatırım Programında 303 Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) içerikli proje için 7,4 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Bu ödenekten en fazla payı, yüzde 54 ile İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, SGK ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların projelerinin de içinde bulunduğu Diğer Kamu Hizmetleri sektörü almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere ait yatırımların bulunduğu eğitim sektörü ise yaklaşık yüzde 21'lik oranla diğer kamu hizmetleri sektörünü takip etmektedir.

GRAFİK II: 3- Kamu BİT Yatırımları, 2019-2022, 2022 Yılı Fiyatlarıyla (Milyon TL)

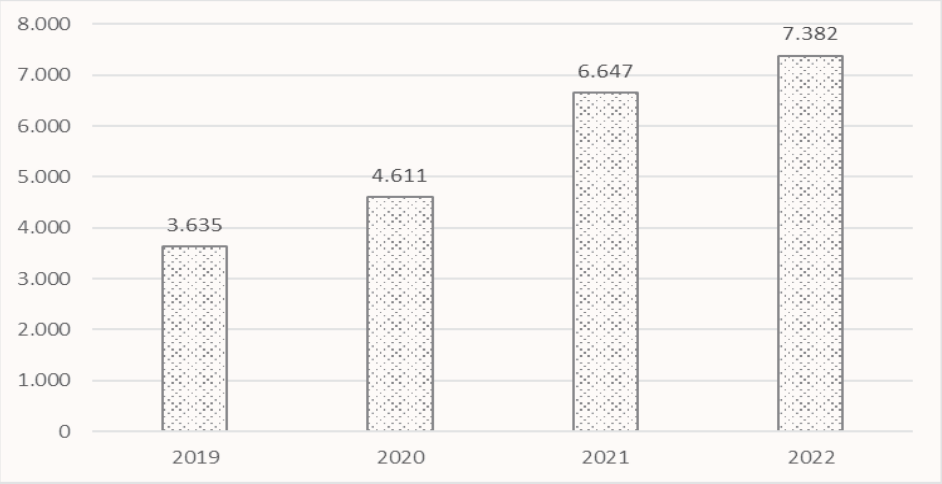

Kaynak: Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırım Raporu, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022

GRAFİK II: 4- Kamu BİT Yatırımları Ödeneğinin Sektörel Dağılımı, 2019-2022 (yüzde)

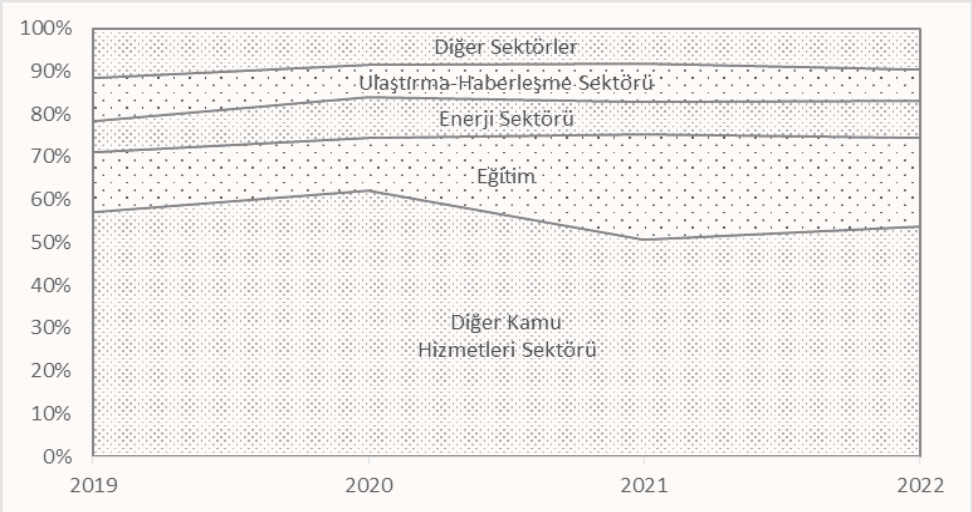

Kaynak: Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırım Raporu, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022

GRAFİK II: 5- Kamu BİT Yatırımları Sektörel Dağılımı, 2022 (Milyon TL)

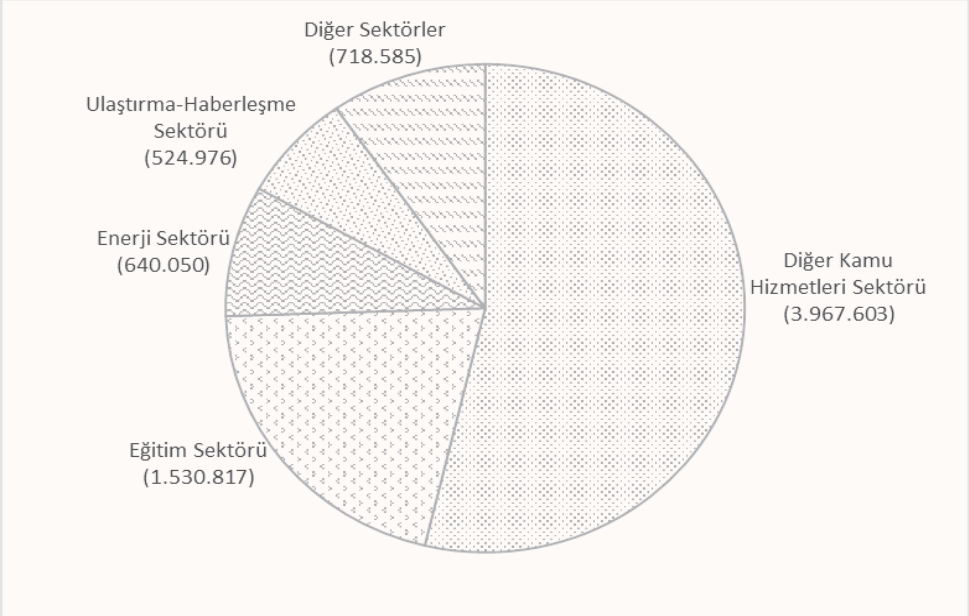

Kaynak: Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırım Raporu, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022

Son yıllarda yatırım programında e-Devlet kapsamında geliştirilen yeni projelerin ağırlığının azaldığı, buna karşın idame ve yenileme projelerinin ağırlığının arttığı görülmektedir. İdame ve yenilemeye yönelik yatırımların tüm BİT yatırımlarına oranı 2011 yılında yüzde 34,3 iken bu oran 2022 yılında yüzde 50 olarak gerçekleşmiştir. İdame

giderlerinin kontrol altında tutulmasını sağlayacak politikalar ile merkezi yapı, standart ve yöntemlere duyulan ihtiyaç artmaktadır.

GRAFİK II: 6- Kamu BİT Yatırımlarının Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (2019-2022)

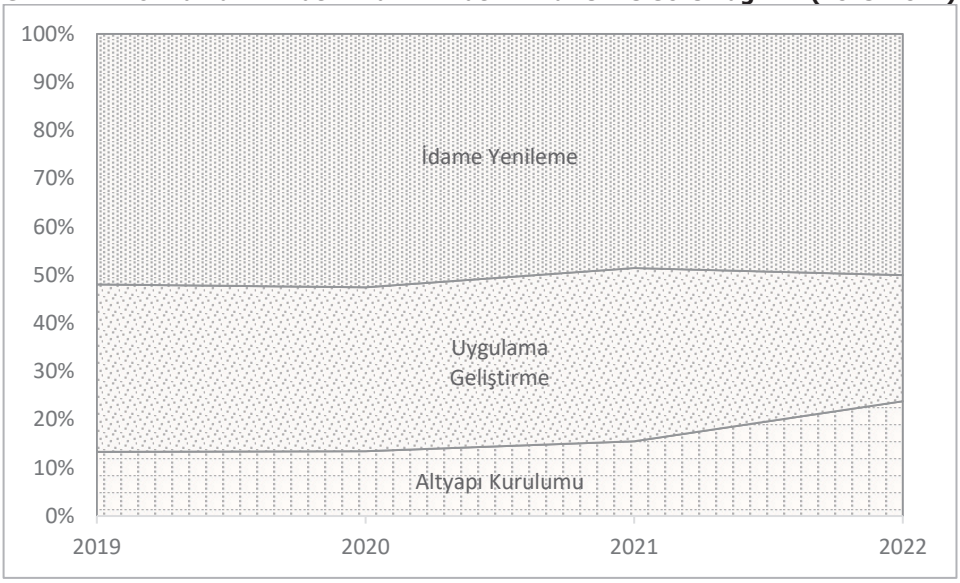

Kaynak: Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırım Raporu, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022

2022 Yılı Programı kapsamında yürütülen faaliyetler çerçevesinde OECD Dijital Devlet İncelemesi raporunun ilk taslağı hazırlanarak OECD tarafından bölümler halinde Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı görüşüne gönderilmeye başlanmıştır. Dijital Devlet Stratejisi ve Eylem Planı çalışmaları kapsamında teknik şartnamenin hazırlanması süreci devam etmektedir. Veri Yönetişimi Çalışma Grubu Yönlendirme Kurulu kurulmuştur. Merkezi Kamu Veri Alanının kurulmasına yönelik Taslak Eylem Planı hazırlanmış ve Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi Yönlendirme Kurulu tarafından onaylanarak uygulamaya konulmuştur. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanmasına yönelik genel çerçeve değerlendirmesi yapılmıştır. Kamu Süreç Otomasyonu Platformunun geliştirilmesine yönelik kavramsal çerçeve ve terminoloji belirleme çalışmalarına başlanmıştır. Kamuda açık kaynak kodlu yazılımların yaygınlaştırılması için kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınması gereken tedbirleri ortaya koyacak genelge taslağı hazırlanmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait alan adlarının kullanımı ve takibine yönelik hazırlanan yönetmelik taslağına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Kamu kurumlarında Bilgi ve İletişim Güvenliğinin Sağlanması Hakkında Yönetmelik Taslağı hazırlanmıştır. Siber güvenlik tatbikat altyapısına dâhil edilecek senaryo başlıkları belirlenmiştir.

2022 AB e-Devlet Kıyaslama Raporuna göre Türkiye, ana değerlendirme gruplarından kullanıcı odaklılık, şeffaflık ve temel sağlayıcılar başlıklarında sırasıyla yüzde 93, yüzde 62 ve yüzde 79'luk oranlarla AB (27+) ortalamalarının üzerinde bir performans ortaya koyarken; sınır aşan hizmetler başlığında yüzde 54'lük bir oran ile AB (27+) ortalaması seviyesini yakalamıştır.

TABLO II: 73- Avrupa Birliği 2022 e-Devlet Kıyaslama Çalışması Sonuçları

	AB (27+)	Türkiye
Kullanıcı Odaklılık	**88,3**	**93**
Çevrimiçi Erişilebilirlik	86,7	90
Mobil Kullanışlılık	92,0	95
Kullanıcı Desteği	91,2	100
Şeffaflık	**59,5**	**62**
Hizmet Sunumu	50,6	56
Kişisel Veri	69,4	62
Hizmet Tasarımı	58,6	67
Temel Sağlayıcılar	**68,7**	**79**
e-Kimlik	62,8	77
e-Belge	74,7	73
Tanımlama/Yetkilendirme	64,2	73
Dijital Posta	76,3	100
Sınır Aşan Hizmetler	**54,5**	**54**
Çevrimiçi Erişilebilirlik	59,1	58
Kullanıcı Desteği	66,3	85
e-Kimlik	23,8	1
e-Belge	45,6	25

Kaynak: e-Devlet Kıyaslama Raporu, Avrupa Komisyonu, 2022

Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan 2022 e-Devlet Araştırma Raporuna göre Türkiye e-Devlet Gelişmişlik Endeksinde 0,7983 puanla 193 ülke arasında 48'inci sırada yer alarak 2020 rapor dönemine kıyasla endekste 0,027 puan, sıralamada da 5 sıra ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, bu dereceyle gelişmişlik seviyesi endeksinde çok yüksek seviyedeki ülkeler grubu arasında yerini almıştır. Öte yandan, İstanbul 193 ülkenin en kalabalık şehrinin değerlendirmeye tabi tutulduğu yerel çevrimiçi hizmet endeksinde 0,8721 puanla 11. sırada yer almıştır.

TABLO II: 74- Birleşmiş Milletler 2022 e-Devlet Kıyaslama Çalışması Sonuçları (Türkiye)

	2020	2022
e-Devlet Gelişmişlik Endeksi Puanı	**0,7718**	**0,7983**
Çevrimiçi Hizmet Endeksi	0,8588	0,8600
Telekomünikasyon Altyapı Endeksi	0,6280	0,6226
Beşeri Sermaye Endeksi	0,8287	0,8722
e-Devlet Gelişmişlik Endeksi Sıralaması	**53**	**48**
e-Katılımcılık Endeksi Puanı	**0,8929**	**0,7841**
e-Katılımcılık Endeksi Sıralaması	**23**	**18**

Kaynak: e-Devlet Araştırma Raporu, Dijital Devletin Geleceği, Birleşmiş Milletler, 2022

b) Amaç

Kamu hizmetlerinin kullanıcı odaklı bir bakış açısıyla, etkinliği ve birlikte işlerliği sağlayacak modernizasyon ve süreç iyileştirmeleri yapılarak elektronik ortama taşınması ve e-Devlet Kapısından hizmet sunumu ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
e-Devlet çalışmaları kullanıcı odaklı hizmet sunumu ve kamu yönetiminin etkinleştirilmesi bakış açısıyla yürütülecek, hizmet sunum kanalları iyileştirilecek ve kanal çeşitliliği artırılacak, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.808)		
Tedbir 808.2. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetler sadeleştirilecek, bütünleştirilecek ve olgunluğu artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	1. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan bütünleşik hizmet sayısı 120'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 808.4. Hizmet sunumunda mobil hizmetler başta olmak üzere kanal çeşitliliği artırılacak ve dezavantajlı kesimlerin erişimini artırmaya yönelik çalışmalara öncelik verilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısında yaşlı ve engelli kullanıcılara yönelik hizmet erişilebilirliği seçenekleri artırılacaktır.
Kamunun verimliliğini, etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artırmak için e-devlet hizmetlerinin sunumunda yeni teknoloji ve yönelimlerden yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.809)		
Tedbir 809.2. Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde büyük veri, bulut bilişim, mobil platformlar, nesnelerin interneti, yapay zekâ, blokzincir gibi yeni teknolojilerden faydalanılabilmesi için süreç ve teknolojik altyapı iyileştirmeleri yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanlığı, TÜBİTAK, TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısında yapay zeka temelli çevrimiçi destek sistemi hayata geçirilecektir.
e-Devlet çalışmalarına ilişkin yönetişim ve koordinasyon yapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.810)		
Tedbir 810.1. e-Devlet çalışmalarına ilişkin yönetişim ve koordinasyon mekanizması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde tek çatı altında toplanarak etkinliği artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Ülkemizin önümüzdeki yıllarda takip edeceği Dijital Devlet Stratejisi hazırlanacaktır. 2. Kamu kurumlarının bilgi teknolojileri faaliyetlerinden sorumlu üst yöneticilerine yönelik Dijital Dönüşüm Liderleri eğitim programı hayata geçirilecektir.
e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri ile ortak altyapı, hizmet ve standartların geliştirilmesine devam edilecek, kurumsal bilgi sistemleri sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.812)		
Tedbir 812.1. e-Devlet Kurumsal Mimarisi oluşturularak kamu kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT, Kamu Kurum ve Kuruluşları, Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	1. e-Devlet kurumsal mimarisine ilişkin kapsam, yöntem ve kullanılacak araçlar tanımlanacaktır.

Tedbir 812.2. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlanacak, kurumlar arası veri paylaşımının önündeki engelleri kaldırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, TSE, TÜBİTAK, TÜİK	1. İleri analitik ve yapay zekâ ihtiyaçlarına yönelik idari ve hukuki iyileştirme önerileri raporu hazırlanacaktır. 2. Kamu Veri Alanı pilot çalışmaları hayata geçirilerek referans mimari oluşturulacaktır.
Tedbir 812.4. Kamu iş süreçlerini iyileştirmek üzere Merkezi Servis Tasarım Platformu kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜRKSAT	1. Merkezi süreç otomasyonu platformunun kurulumuna ilişkin pilot çalışma hayata geçirilecektir.
Tedbir 812.7. Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Projesi tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Ulusal Veri Paylaşım Matrisi kapsamında yerel yönetimlere ilişkin coğrafi veri paylaşım esasları belirlenecektir.
Kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılımlar yaygınlaştırılacak ve bu alanda kurumsal kapasite geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.2. Açık kaynak kodlu yazılımlara geçişe yönelik kurumsal planlar hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE	1. Kamu kurumlarının açık kaynak kodlu yazılım kullanımına geçiş planlarının hazırlanması için ilgili kurum ve kuruluşların koordinasyonuna yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2021	2022(1)	2023(2)
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler (3)	Yüzde	58,9	68,7 (4)	70
e-Devlet Hizmetleri Memnuniyet Oranı (5)	Yüzde	99	99	99
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı	Milyon Kişi	57	61	63
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	6 100	6 900	7 400

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 16-74 yaş aralığında bulunan bireyler içerisinde e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranıdır.
(4) 2022 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonucudur.
(5) Çok memnun, memnun ve orta düzeyde memnun olanların toplamıdır.

2.5.2.6. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.2.6.1. Uluslararası İşbirliği için Ulusal Kapasite

a) Mevcut Durum

Kalkınma işbirliği politikasını insaniyet, güven, kalkındırarak kalkınma ve karşılık beklememe öncelikleri üzerine inşa eden ve aktif dış politika yaklaşımıyla bölgesel ve küresel düzeyde krizlerin çözümüne katkı sunan Ülkemiz, uluslararası kalkınma işbirliğinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. İnsan odaklı yaklaşımıyla kalkınma işbirliği faaliyetlerini yürüten Ülkemiz, 61 ülkede 63 ofisi bulunan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)

vasıtasıyla sağlık, eğitim, tarım, hayvancılık ve mesleki eğitim gibi alanlarda proje ve faaliyetleri hayata geçirmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin kalkınma işbirliği mimarisinde özellikle kültürel diplomasi ve talep odaklı kalkınma işbirliği yaklaşımı bağlamında YTB, AFAD, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Kızılayı, Türkiye Maarif Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar da önemli katkılar sağlamaktadır.

Türkiye, 1980'lerden itibaren donör olarak kalkınma işbirliklerinde yer almaya başlamış olup OECD verilerine göre 2013 yılından itibaren net kalkınma yardımı veren bir ülke konumuna yükselmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarına (RKY) ayırdığı pay özellikle son yıllarda büyük bir artış trendi göstermektedir. 2013 yılında 3,3 milyar ABD doları olan RKY tutarı 2021 yılında 7,7 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Bu rakamla, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyesi olan Türkiye, BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları alt hedeflerinden binde 7 RKY/GSMH hedefine ulaşabilen altı ülkeden birisi olmuştur. 2016 yılından itibaren binde 7'yi aşan RKY oranı 2021 yılında binde 9,6 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 75- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
RKY (Milyon ABD Doları)	3 308	3 591	3 919	6 488	8 143	8 612	8 667	8 130	7 710
RKY / GSMH (Binde)	4,0	4,5	5,0	7,6	9,5	11,0	11,5	11,4	9,6

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD
*Öncül veridir.

Yıllar itibarıyla kalkınma yardımı yapılan coğrafyalar çeşitlendirilerek dünyanın çeşitli bölgelerine kalkınma yardımları ulaştırılmıştır.

TABLO II: 76- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon ABD Doları)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Güney / Orta Asya	484	454	256	191	124	256	166	106	138
Orta Doğu	1 770	2 500	2 988	5 943	7 325	6 745	7 666	7 474	6 851
Balkanlar / Doğu Avrupa	98	134	222	190	227	218	233	98	86
Afrika	782	383	183	-306(1)	153	135	103	75	99
Uzak Doğu	18	26	6	13	20	8	13	9	7
Amerika Kıtası	4	4	19	6	10	21	21	5	19
Diğer	3	1	169	198	540	1 050	267	266	425
Toplam	3 160	3 502	3 845	6 237	7 951(2)	8 433	8 469	8 032	7 626

Kaynak: TİKA
(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.
(2) Net iki taraflı kalkınma yardımı miktarıdır.
* Öncül veridir.

İnsani krizler konusunda aktif bir politika belirleyen Türkiye'nin kalkınma yardımlarında en büyük pay, insani yardım niteliğindeki yardımlara aittir. Kalkınma yardımlarını kriz bölgelerini ve insani kalkınmayı önceleyerek gerçekleştiren Türkiye, 2021 yılında resmi kalkınma yardımlarının yüzde 91'ini insani yardımlara ayırmıştır. 2016 yılında 5,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşen RKY niteliğindeki insani yardım tutarı 2021 yılında 6,8 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır.

Toplam yardımları oluşturan resmi kalkınma yardımları, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve

STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımların toplamı 2021 yılında 8,52 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kalkınma yardımları sivil toplum ve özel sektörün de katkısıyla OECD ortalamasının üzerine çıkmıştır. 2014 ile 2021 yılları arasında Türk STK'lar tarafından 4 milyar ABD doları, Türk özel sektörü tarafından ise doğrudan yatırımlar şeklinde 5,3 milyar ABD doları tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede insani yardım konuları uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde aktif bir şekilde takip edilmiştir.

Kalkınma İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Ulusal Strateji Belgesi hazırlıkları sürdürülmektedir. Ülkemizin kalkınma tecrübelerinin bölge ülkeleri başta olmak üzere yakın işbirliği içinde olduğumuz ülkelere aktarılması noktasında çeşitli proje ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2022 yılında başlatılan Beşeri ve Sosyal Kalkınma Araştırmaları Destek Programı (BESKAP) özelinde ülkemiz tecrübesinden hareketle hedef ülkelerin kalkınma politikalarında kullanabilecekleri nitelikli bilginin üretimini sağlayacak araştırma projelerine destek verilmiştir. Ülkemiz yurt dışı misyonlarında ve kamu kurumlarımızın dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinliklerini geliştirmek amacıyla Dış Görev Yönlendirme Kurslarıyla protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularında seminerler düzenlenmiştir. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin diğer ülkelerle daha etkin bir şekilde paylaşılmasına zemin hazırlamak için yabancı ülkelerin Diplomasi Akademileriyle işbirliği halinde diplomatlara yönelik olarak ikili ve çok taraflı eğitim programları gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Türkiye'nin insani yardımları da içeren uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin, ülkemizin ve bölgemizin istikrarı ve ihtiyaçları ile uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan mevcut yükümlülüklerimiz dikkate alınarak, kapsayıcı ve stratejik bir yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon içerisinde yürütülerek ülkemizin ve diğer ülkelerin kalkınmasına azami katkıyı sunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerine ilişkin ülke ve bölge bazında öncelik ve stratejiler belirlenecek, kamu kurumlarının bu kapsamdaki çalışmalarının bu öncelik ve stratejiler doğrultusunda, birbiriyle uyumlu bir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.818)		
Tedbir 818.2. Türkiye'nin kalkınma yardımlarının etkinliğini artırmak üzere bir ulusal strateji belgesi hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Strateji Belgesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 818.3. Ülkemiz tarafından yapılan yardımların, EAGÜ'ler de dâhil olmak üzere hedef ülkelerde kapasite artırma ve karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine de katkı sunacak bir anlayış çerçevesinde kullandırılmasını teminen ülke stratejileri geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülke stratejilerine yönelik izleme ve değerlendirme mekanizması oluşturulacaktır.

Kamu, özel sektör ve STK'ların kalkınma yardımlarının eşgüdüm içerisinde verilmesi, verilerin sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.819)		
Tedbir 819.1. Türk STK'ları ve özel sektörünün müstakil yardım faaliyetlerinin stratejik bir yönelimle ele alınması ve kamu ile koordinasyon içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TİKA, YTB, AFAD, TMV, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal strateji çalışmaları çerçevesinde ülkemizde kalkınma yardımı faaliyetinde bulunan STK'lar ve özel sektör kuruluşlarıyla istişarelere devam edilecek olup sonuçları raporlaştırılacaktır.
Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının koordinasyonu ülke içi ve uluslararası planda güçlendirilecek, etkinliği ve görünürlüğü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.820)		
Tedbir 820.5. İnsani yardımlarımızın tanıtımında sosyal medya araçlarının daha etkili ve yaygın kullanılmasını teminen ilgili kuruluşlarımızın internet sayfalarında yabancı dilde ve güncel bilgilere yer verilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnsani yardımlar hakkında yapılan güncel haber ve açıklamalar AFAD'ın kurumsal sosyal medya hesaplarında ve internet sitesinde farklı dillerde uluslararası kamuoyuyla paylaşılacaktır.
Tedbir 820.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanarak ülkemizin bu alandaki faaliyetleri hakkında uluslararası topluma yönelik düzenli bilgilendirme yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Paydaşların katkıları alınarak insani yardım alanında düzenlenen uluslararası toplantılarda ülkemizin faaliyetleri hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır.
Uygulamadaki koordinasyonun sağlanması ve etkinliğin artırılmasını teminen kalkınma işbirliği alanında faaliyet gösteren kuruluşların ulusal politikalarımızla uyumlu bir şekilde çalışmaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.821)		
Tedbir 821.1. Türk STK'ların kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetlerine yönelik akreditasyon kriterleri belirlenecek, ilgili kamu kurumlarının katılımıyla oluşturulacak bir komisyon tarafından bu kriterlere uyan STK'ların akreditasyonu yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemiz STK'larının kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetlerine yönelik akreditasyon kriterlerinin belirlenmesi amacıyla inceleme raporu hazırlanacaktır.
Ülkemizin yurt dışı misyonlarında ve kamu kurumlarımızın dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.822)		

Tedbir 822.2. Kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yabancı dil, ülke uzmanlığı, diplomasi ve müzakere becerileri gibi yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yılda dört dönem halinde Dış Görev Yönlendirme Kursları düzenlenecektir. 2. İhtiyaç halinde kamu kurumlarının dış ilişkilerle görevli personeline yönelik protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularında seminerler düzenlenecektir.
Türkiye'nin çeşitli alanlarda edinmiş olduğu kalkınma tecrübesinin diğer ülkelerle etkin bir şekilde paylaşılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.823)		
Tedbir 823.1. Alıcı ülkelerdeki kamu personeline yönelik olarak kalkınma alanında sistematik ve düzenli eğitim programları uygulanması amacıyla kurumsallaşma sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, YTB, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliği ortağı ülkelerin kamu personeline yönelik olarak sürdürülen sistematik ve düzenli eğitim programlarına devam edilecektir.
	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, YTB, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Alıcı ülke diplomatlarına protokol, dış politika ve müzakere teknikleri konularında yerinde ve ülkemizde ikili/çok taraflı eğitim programları düzenlenecektir. 3. Alıcı ülkelerle diplomatların eğitimi konusunda fikir alışverişi amacıyla diplomasi akademileri arasında ziyaretler gerçekleştirilecektir. 4. Alıcı ülkelerle diplomatların eğitimi alanında işbirliğine zemin hazırlayacak mutabakat zabıtları imzalanacaktır.
Tedbir 823.2. Bölge ülkeleri başta olmak üzere yakın işbirliği içinde olduğumuz ülkelerin kalkınma çabalarına destek verilmek üzere kalkınma işbirliği programları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, YTB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemiz dış politikası öncelikleri çerçevesinde belirlenecek ülkelerin kalkınma çabalarına destek olmak amacıyla ülkemiz tecrübesi aktarılacak, bu bağlamda kalkınma işbirliği program, proje ve faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Beşeri ve Sosyal Kalkınma Araştırmaları Destek Programı ile ülkemiz tecrübesinden hareketle hedef ülkelerin kalkınma politikalarında kullanabilecekleri nitelikli bilginin üretimini sağlayacak araştırma projelerine destek verilecektir.
Tedbir 823.5. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin diğer ülkelere aktarılmasını teminen içerik üretimi, etkinlik düzenlenmesi gibi farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Anadolu Ajansı, TİKA, YTB, TRT, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemiz kalkınma tecrübesinin, kalkınma işbirliği açısından öncelikli ülkelere aktarılması amacıyla ülkemiz ilgili kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla içerik üretimi çalışmaları yapılacak ve etkinlikler düzenlenecektir. 2. Soydaş akraba STK'larından gelen talepler doğrultusunda başta medya, eğitim, girişimcilik gibi alanlar olmak üzere mesleki eğitimler düzenlenecektir.

Tedbir 823.6. Ulusal politikalarla uyumlu olarak diğer ülkelerin bölgesel kalkınma çabalarına yardımcı olmak amacıyla bu ülkelere yönelik teknik iş birliği faaliyetleri yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri	1. Ülkemizin bölgesel kalkınma politikaları ile bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tecrübelerinin, başta komşu ülkeler olmak üzere işbirliği içinde olunan ülkelere aktarılmasını sağlamak ve destek olmak için teknik işbirliği çalışmaları yürütülecektir.

2.5.2.6.2. Bölgesel İşbirlikleri

a) Mevcut Durum

Çok taraflı ve bölgesel işbirlikleri kapsamında ülkemiz başta üyesi olduğu bölgesel kuruluşlar nezdinde olmak üzere, bölgesinde barış, huzur ve refahın yayılmasına yönelik faaliyetleri aktif bir şekilde yürütmeye devam etmektedir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ile Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKSOY gibi kurucu üyesi olduğumuz bölgesel kuruluşların yürüttükleri faaliyetlerin sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması yönünde girişimlerde bulunulmaktadır.

Bu kapsamda Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Kültür Enstitüsü Şartı onaylanmış olup Enstitü üyeliğine ilişkin yükümlülük ve faaliyetlerin yerine getirilmesi için çalışmalar sürmektedir. Öte yandan EİT Eğitim Enstitüsü Ev Sahibi Ülke Anlaşması için de onay süreci tamamlanmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında düzenlenen Diaspora Forumu ve kurumlar arası Tecrübe Paylaşım programı gibi etkinliklerle ülkemiz tecrübesi muhataplara aktarılmıştır. Bu kapsamda düzenlenen toplantılara ve projelere katılım sağlanması, insan kaynağının geliştirilmesi ve diaspora alanında ortak çalışmalar yapılarak ülkemizin en iyi düzeyde temsil edilmesi için gereken katkının verilmesine devam edilecektir.

Afrika ülkeleriyle işbirliğimizin geliştirilmesini teminen, 2021 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Zirvesinde alınan kararların hayata geçirilmesi süreci takip edilmekte ve Afrika Birliği yetkilileriyle temaslarda bulunulmaktadır.

D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için aktif çaba gösterilmektedir.

Birleşmiş Milletler Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonunca (UNESCAP) düzenlenen etkinliklere kurumlarımızın iştiraklerinin sağlanması ve Komisyonun karar alma süreçlerinde etkili olmak üzere girişimlerde bulunulmaya devam edilmektedir.

İnsan hakları alanında BM, Avrupa Konseyi ve AGİT'in çalışmaları yakından takip edilmekte ve BM İnsan Hakları Konseyi Oturumlarındaki ortak beyan ve kararlardan uygun bulunanlara katılım sağlanmaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) kapsamında, altı işbirliği alanındaki (Ticaret, Turizm, Ulaştırma ve İletişim, Tarım, Yoksulluğun Azaltılması ve Mali İşbirliği) Çalışma Grupları, üye ülke uzmanlarını düzenli olarak bir araya getirmeye devam etmektedir. İSEDAK Proje Destek Programları kapsamında üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar Toplantısı Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine ülkemiz tarafından proje finansman desteği sağlanmaktadır. Ayrıca, 2020 yılında başlatılan İSEDAK Kudüs Programının kapsamı genişletilmiş olup üçüncü faza geçilmiştir.

TABLO II: 77- Türkiye'nin İİT Üyesi Ülkelerle Dış Ticareti

(Milyar ABD Doları)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022(1)
İhracat	45,1	41,2	44,8	39,9	56,7	36,0
İthalat	32,0	28,4	24,8	29,6	30,6	23,4
Dış Ticaret Dengesi	13,1	12,8	20,0	10,3	26,1	12,6

(1) Ocak-Temmuz Dönemi
Kaynak: TÜİK

2020 yılında Türkiye'nin İİT üyesi ülkelere yönelik dış ticaret fazlası 10,3 milyar ABD doları iken 2021 yılında bu miktar 26,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2022'nin ilk yedi ayında, İİT üyesi ülkelerle yapılan dış ticarette ihracat 36 milyar ABD doları, ithalat ise 23,4 milyar ABD dolarıdır. İSEDAK'ın İİT içi ticaretin gelişmesine yönelik en önemli projesi İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) 01/07/2022 tarihi itibarıyla uygulamaya konulmuştur.

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) arasında kritik tematik konularda işbirliğine yönelik olarak Alt Komite toplantılarının yanı sıra AB ülkelerinin üst düzey temsilcileri ile vize muafiyeti, içişleri ve göç konularında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Avrupa Birliğine katılım süreci çerçevesinde ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimize göre etkin bir şekilde kullanılmasını teminen Katılım Öncesi Mali Yardımın (IPA) Etkin Kullanımına İlişkin Yapılabilirlik Çalışması kapsamındaki eylemlerin sonuçlandırılmasına ilişkin faaliyetler sürdürülmektedir.

2021-2027 yıllarını kapsayan IPA III döneminde, Komşuluk, Kalkınma ve Uluslararası İşbirliği Enstrümanı kapsamında oluşturulan Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Fonu Artı (EFSD+) kaynaklarından ülkemizi faydalandırmak üzere 2022 yılında Avrupa Komisyonu kararıyla Türkiye Yatırım Platformu (TYP) kurulmuştur. Mali işbirliği kapsamında ülkemize kullandırılacak AB fonlarından azami ölçüde faydalanılmasını sağlamak üzere IPA III, Birlik Programları ve TYP gibi olanaklar kapsamında ilgili kurumlarla koordinasyon halinde bütüncül bakış açısıyla yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir.

b) Amaç

İslam ülkeleri, AB, diğer bölge ülkeleri ve bölgesel oluşumlarla siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda ilişkilerin artırılması ile çok taraflı ve bölgesel işbirliklerinden daha etkin yararlanılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin uluslararası sekretarya hizmetlerini yürüttüğü İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari Daimi Komitesinin (İSEDAK), İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarını ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini ele alan, bilgiye dayalı politika diyalog platformu olma özelliği pekiştirilecek ve bu kapsamda milli kurumlar arası eşgüdüm güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.826)		
Tedbir 826.2. İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesi aracılığıyla İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında ulusal eşgüdümün tesisi için ilgili kamu kurumlarının aktif bir biçimde yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesine Üye Bakanlıklar ve Diğer İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Milli Koordinasyon Komitesinde alınan kararların takibi ve uygulanması sağlanacaktır.

Tedbir 826.4. İSEDAK Stratejisi kapsamındaki çalışma grubu faaliyetleri, İSEDAK proje finansmanı ve diğer mekanizmalar kapsamında üye ülkelerin kapasite geliştirme projelerine teknik ve mali destekler sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	1. İSEDAK Çalışma Grubu toplantılarının düzenlenmesine devam edilecek olup çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin aktarılmasına yönelik ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir koordinasyon sağlanacaktır. 2. İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması ve Kudüs Programı kapsamında projeler desteklenecektir.
İİT Zirve Dönem Başkanlığımız sırasında İslam ülkeleriyle pek çok alanda başlatılan ya da ivme kazandırılan ilişkiler Dönem Başkanlığımız sonrasında da derinleştirilerek devam ettirilecektir. (Kalkınma Planı p.827)		
Tedbir 827.2. İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında ülkemizin öncülük yaptığı İSEDAK Altın Borsası ile İSEDAK Gayrimenkul Borsası projeleri hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, SPK, Borsa İstanbul, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Altın Borsası Projesi kapsamında, İİT Borsalar Forumu da dahil olmak üzere projenin ilerletilebilmesi için işbirliği çabaları sürdürülecektir. 2. İSEDAK Altın Borsası projesi kapsamında, İSEDAK üyesi ülkeler arasında altın transferi yapılabilmesi için BiGA dijital altın transfer sisteminin projeye ilgi duyan İİT üyesi ülkelerde gerekli altyapının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. İSEDAK Gayrimenkul Borsası projesi İİT üyesi ülkelerin ilgili kuruluşlarına tanıtılacak ve uluslararası ortaklıkların kurulması için girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 827.3. İİT'nin kapsamlı reformuna yönelik teşvik edici çabalar sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Hükümetler Arası Uzmanlar Grubu Toplantısına (IGGE) katılım sağlanarak İİT'nin reformu bağlamında gerekli çalışmalara destek verilecektir.
Tedbir 827.4. S&P İİT/İSEDAK Endeksi kapsamında geliştirilen yatırım ürününün alım satıma konu olmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Borsa İstanbul, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. S&P İİT/İSEDAK Endeksi üzerine geliştirilen Fonun İİT Üyesi ülkelere yönelik tanıtım faaliyetleri sürdürülecektir.
İslam dünyasında ve yakın coğrafyamızda ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.828)		

Tedbir 828.2. Gelişmekte Olan 8 Ülke (D-8) Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için girişimlere devam edilecektir. İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması gibi bölgesel ticaret anlaşmalarına işlerlik kazandırmak üzere üye ülkeler nezdinde gerekli girişimlerde bulunulacak ve söz konusu anlaşmaların ülkemizde uygulama zemininin oluşturulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	1. TPS-OIC'ye taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir. 2. D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için gerekli girişimlerde bulunulacaktır.
Ülkemizin ev sahipliği yaptığı veya kurucusu olduğu EİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), D-8 gibi bölgesel işbirliklerinin daha etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.1. EİT Bilim Kurumu ve EİT Kültür Enstitüsüne üyelik süreci tamamlanarak kuruluşların çalışmalarına aktif destek verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Kültür Enstitüsü üyeliğine ilişkin yükümlülük ve faaliyetler yerine getirilecektir.
Tedbir 829.3. Ankara'da yerleşik EİT Eğitim Enstitüsünün kurumsallaşması yönündeki çabalar artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Eğitim Enstitüsü Mütevelli Heyeti Dördüncü Toplantısı düzenlenecektir. 2. EİT Eğitim Enstitüsü kapsamında ortak etkinlikler düzenlenecek ve Enstitünün çalışmalarına katkı sağlanacaktır.
Tedbir 829.4. Ülkemizin KEİ ve D-8 kapsamında yürütülen faaliyetlerden azami fayda elde etmesi amacıyla stratejiler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. D-8'in genişlemesi konusunda Azerbaycan'ın Teşkilata katılım sürecinin hızlandırılmasını teminen D-8 Sekretaryası ve üye ülkeler nezdindeki girişimlerimiz sürdürülecektir.
Tedbir 829.5. Ülkemizin EİT kapsamında yürütülen faaliyetlerden azami fayda elde etmesi amacıyla stratejiler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. EİT'nin dönem başkanlığını 1 Ocak 2023 itibarıyla üstlenecek olan Azerbaycan'ın verimli bir dönem başkanlığı yürütebilmesini teminen ülkemizce gerekli destek verilecektir.
Türk dünyası ile siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve bilimsel işbirliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		

Tedbir 831.1. Türk Konseyi ve TÜRKSOY gibi hükümetlerarası kuruluşların işbirliği çabalarına sağlanan katkılar artırılarak sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve diaspora işbirliği alanlarında Türk Devletleri Teşkilatı ile ortak çalışmalar yapılacaktır. 2. TÜRKSOY Kültür Bakanları Daimi Konseyine katılım sağlanacak olup yıl boyunca düzenlenen kültürel etkinliklere destek verilerek TÜRKSOY çalışmalarına ülkemizin katkısı sürdürülecektir. 3. Türk Devletleri Teşkilatı tarafından geliştirilecek projelere destek verilerek ülkemizin temsili için gereken katkı sağlanacaktır.
Ülkemizin Asya-Pasifik, Afrika, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle yürütmekte olduğu siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel işbirliği faaliyetleri derinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.1. Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Zirvesi gerçekleştirilerek alınan kararların takibi yönündeki çabalar artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Türkiye-Afrika Ortaklığı Üçüncü Zirvesi'nde alınan kararların hayata geçirilmesi süreci takip edilip raporlanacaktır.
Tedbir 832.2. BM Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu başta olmak üzere bölgesel mekanizmalar işbirliğini artırmaya yönelik olarak kullanılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki ülkeler ile karşılıklı üst düzey ziyaretler düzenlenerek siyasi istişareler yapılacaktır.
Tedbir 832.3. BM Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonunda, özellikle karar mekanizmalarında etkili olmaya yönelik çabalarımız artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Düzenlenen etkinliklere kurumlarımızın iştiraklerinin sağlanması için bilgi akışı sürdürülecek ve kurumlarımızın bu etkinliklere katılımı teşvik edilecektir.
Türkiye'nin stratejik hedefi olan AB'ye katılıma ilişkin müzakerelerin hızlandırılmasına, AB ile ortak politika ve faaliyetler geliştirilmesine yönelik çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek ve Brexit sürecinde ülkemizin menfaatleri doğrultusunda pozisyon alınması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.2. Türkiye-AB Zirvelerinde varılan anlaşma uyarınca, Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalog başta olmak üzere kritik tematik konularda işbirliğinin güçlendirilmesi, Vize Serbestisi Diyaloğu sürecinin hızlandırılması, göç yönetiminde yük paylaşımı, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gibi önemli alanlarda çalışmalar sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye ile AB arasındaki diyalog kanalları her alanda ve her seviyede açık tutulacak, özellikle kritik tematik konularda işbirliği artırılmaya çalışılacaktır.
BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdindeki insan hakları mekanizmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile yapıcı işbirliği sürdürülecek ve alınan kararlarda söz sahibi olmak üzere aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.834)		

Tedbir 834.1 İnsan haklarıyla ilgili uluslararası mekanizmaların gündemindeki konular takip edilerek yürütülen çalışmalar izlenecek, bu çalışmalara ülkemizin ulusal politikası, hak ve çıkarları çerçevesinde katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. BM, Avrupa Konseyi ve AGİT'in insan hakları alanındaki çalışmaları yakından takip edilecek ve BM İnsan Hakları Konseyi Oturumlarındaki ortak beyan ve kararlardan uygun bulunanlara katılım sağlanacaktır.

2.5.2.6.3. Türkiye'nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısının ve Görünürlüğünün Artırılması

a) Mevcut Durum

Ülkelerin ortak gündeminde yer alan problemlerin çözümüne yönelik BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformlarca düzenlenen girişimlere aktif katkı sağlanmaya devam edilmektedir. Gerek gelişmekte olan ülkelerin gerekse de en az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarının uluslararası kamuoyunun gündemine getirilmesi için girişimler sürdürülmektedir.

BM ve İİT gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere uluslararası alanda, İslam dünyasının Filistin gibi ortak meselelerinin gündeme getirilmesine ilişkin etkin tutumumuz sürdürülmüş ve ülkemizin İslam karşıtlığına yönelik yaklaşımı ilgili tüm platformlarda dile getirilmiştir.

Türkiye'nin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapmasına yönelik çalışmalar kapsamında OECD İstanbul Merkezinin açılışı gerçekleştirilmiştir. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı En Az Gelişmiş Ülkeler için BM Teknoloji Bankası tarafından, EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin yaşadıkları sorunların uluslararası toplumun gündemine getirilebilmesi amacıyla kurulan ortaklıkların ve faaliyet alanlarının genişletilmesi ile Bankanın finansmanının güçlendirilmesi için çalışmalarda bulunulmuştur. İlaveten Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı (SDGia) projesi kapsamında projenin ikinci fazı, UNDP Türkiye Ofisi ve BM Teknoloji Bankasıyla birlikte, büyük sığınmacı topluluklara ev sahipliği yapan ve EAGÜ statüsünde bulunan Bangladeş ve Uganda'da uygulanmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi amacıyla hazırlanan Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı doğrultusunda kamu diplomasisi faaliyetleri yürütülmüş ve izlenmiştir. Bu çalışmalar yurtdışında da devam ettirilerek Türk dış politikasının tanıtıldığı etkinliklere katılım sağlanmış ve stratejik iletişim çalışmaları dijital dönüşüm ve teknolojik gelişim projelerinin yeni medya kanallarını da gözeterek uygulamaya konulması sağlanmıştır. Ayrıca uluslararası düşünce kuruluşlarının Türkiye ile ilgili yayımladıkları rapor, makale ve analizlerin taraması yapılarak Devlet Enformasyon Sistemine (DES) yüklenmiştir.

Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik olarak 1915 Olayları ve Pontus İddialarına Karşı Oluşturulan Kamu Diplomasisi Stratejisi çerçevesinde koordinasyon çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü Anma etkinliklerinin koordinasyon faaliyetlerine devam edilmiştir.

Türk yükseköğreniminin çekim merkezi haline getirilmesi amacıyla öncelikli olarak belirlenen bilim dallarında (fen, teknoloji, mühendislik, matematik-STEM) burslandırma faaliyetleri artarak devam etmiştir. Türk kültürünün uluslararası alanda tanıtılması amacıyla

çeşitli ülkelerde Türkçe öğretmenleri için eğitim programı düzenlenmiş, materyal desteği sağlanmış ve anadili Türkçe olup ana dilde eğitim alan ülkelerdeki branş öğretmenlerinin Türkçe terminolojiye hakim olmaları için eğitmen eğitimi programları düzenlenmiştir.

b) Amaç

Ülkemizin, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının küresel gündeme taşınması ve bu sorunların çözüme kavuşturulması başta olmak üzere küresel nitelikteki sorunların çözümünde aktif rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformların küresel gündemdeki problemlere ilişkin etkin çözüm önerileri üretebilmesini teminen, söz konusu platformlarda girişimlerde bulunulacak, ülkemizin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapması sağlanacak ve bu itibarla ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmaları daha aktif kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir 836.1. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının başta BM, G20 ve OECD olmak üzere uluslararası platformların gündemine alınmasına yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası platformlarca düzenlenecek toplantılara katılım sağlanmaya devam edilerek, EAGÜ ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının gündeme getirilmesi yönündeki çabalarımız sürdürülecektir.
Tedbir 836.2. Özellikle kalkınma alanında faaliyet gösteren BM kuruluşlarının bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılabilmesi amacına dönük uluslararası girişimler yoğunlaştırılacak ve hukuki altyapının tesisine ilişkin süreçler kolaylaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma alanında faaliyet gösteren BM kuruluşları ile işbirliğimiz güçlendirilecek ve ülkemizce ev sahipliği yapılan BM kuruluşlarına katkı sağlanmaya devam edilecektir.
Tedbir 836.4. EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların, İstanbul Eylem Planı kapsamında gündemde tutulmasına yönelik çabalar desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM Kalkınma Programı (UNDP) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcısı (SDGia) projesinin 2. Fazı kapsamındaki projelerin Bangladeş ve Uganda'da uygulanmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. En Az Gelişmiş Ülkeler için BM Teknoloji Bankası'nın ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı projesinin tanıtımı için etkinlikler düzenlenecektir. 3. BM Teknoloji Bankası'nın ülkemiz kurumlarıyla işbirliği halinde hazırlayacağı ortak projeler hayata geçirilecektir. 4. Doha Eylem Programı'nın uygulama süreci desteklenecektir.
Küresel ekonomik sistemi önemli ölçüde dönüştüren yükselen ekonomilerle ilişkilerin artırılmasına dönük strateji ve programlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı, p.837)		

Tedbir 837.1. Yükselen ekonomilerden ülkemiz açısından ekonomik ve ticari anlamda öncelikli olabileceklere yönelik ülke stratejileri oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uzak Ülkeler Stratejisi çerçevesinde 2023 yılı boyunca Strateji kapsamındaki ülkelere yönelik olarak ihracatçılarımıza gerekli bilgilendirmeler ve yönlendirmeler yapılacaktır.
Türk yükseköğretiminin uluslararası kalkınma işbirliğimizin güçlü olduğu ülkeler açısından çekim merkezi haline getirilmesi için orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı, p.838).		
Tedbir 838.2. Türkiye Bursları kapsamında özel bir program oluşturulacak, nitelikli işgücünün tespiti yapılacak ve seçilen öğrencilerin Türkiye'de çalışma izni alması kolaylaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, YTB, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Bursları kapsamında lisansüstü düzey başta olmak üzere gerçekleştirilecek burslandırmalarda ülkelerin öncelikleri ve istihdam politikaları dikkate alınacak, burs planlamaları bu doğrultuda nitelikli insan kaynağını tespit etmek üzere düzenlenecektir.
Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri yoğunlaştırılacak, ulusal ve uluslararası alanda Ülkemizin ileri sürdüğü tezler ve politika tercihleri stratejik iletişim çerçevesinde uluslararası kamuoyuna etkili bir şekilde aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir 839.1. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi hazırlanacak ve bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşları ile bütüncül bir anlayışla kamu diplomasisi faaliyetlerinin eşgüdüm içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planındaki faaliyetlerin takvimlendirmeye uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 839.2. Geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri; uluslararası kamuoyunda etki uyandıracak seminer, konferans ve forum gibi etkinlikler vasıtasıyla sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası nitelikteki organizasyonlara katılım sağlanacak ve dijital diplomasi kanallarının genişletilmesi vasıtasıyla söz konusu faaliyetlerin etkinliği artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu diplomasisi stratejisinin gerektirdiği takvimlendirme doğrultusunda Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında konferans, panel ve seminerler gerçekleştirilecektir. 2. Bilgi kirliliği, yalan haber, kara propaganda ile mücadele için gerekli konvansiyonel ve yeni medya ölçümleriyle beraber kampanya, eğitim, yayın ve toplantı faaliyetleri düzenlenecektir. 3. NATO İletişim Stratejisi çerçevesinde Türkiye'nin NATO ile bağlarını kuvvetlendirecek faaliyetler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 839.3. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve kişiler ile uluslararası işbirlikleri geliştirilecek, bu kapsamda Türkiye'nin tanıtımına yönelik araştırmalar ve projeler gerçekleştirilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Cumhuriyetimizin 100. Yılı Kutlama Etkinlikleri kapsamında hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Stratejik iletişim çalışmaları kapsamında düzenlenecek kampanya, eğitim, yayın ve toplantılar ile birlikte dijital dönüşüm ve teknolojik gelişim projelerinin, yeni medya kanalları da gözetilerek uygulamaya konulması sağlanacaktır.
Tedbir 839.4. Türkiye hakkındaki olumlu ve olumsuz tüm propaganda faaliyetleri yakından izlenecek, değerlendirilecek ve bu çerçevede karar vericilere etkin bir şekilde anlık bilgi akışı sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Uluslararası düşünce kuruluşlarının Türkiye ile alakalı yayımladıkları rapor, makale ve analizlerin taraması yapılarak önemli olduğu değerlendirilenler Türkçeye çevrildikten sonra Devlet Enformasyon Sistemine (DES) yüklenecek ve değerlendirme yapılacaktır.
Tedbir 839.5. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve bu itibarla uluslararası topluma yönelik nitelikli yayınların yapılması teşvik edilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Anadolu Ajansı, TİKA, TRT, Yunus Emre Enstitüsü, YTB, İlgili Kurum ve Kuruluşları	1. Doğru haberciliği amaç edinmiş medya mensuplarının çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla dünya örnekleri çerçevesinde derlenen ve sistematik hale getirilen ilkelerle Türkçe ve İngilizce dillerinde bir rehber hazırlanacaktır. 2. 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü anma etkinlikleri koordinasyonu kapsamında yıl boyunca yapılacak hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir. 3. 1915 Olayları ve Pontus İddialarına Karşı Oluşturulan Kamu Diplomasisi Stratejisi çerçevesinde koordinasyon çalışmaları yürütülerek uluslararası kamuoyunun bilgilendirilmesine yönelik sosyal medyada ve diğer mecralarda paylaşılmak üzere kısa video, infografik gibi materyaller hazırlanacaktır.
Tedbir 839.6. Türk kültürünün tanıtımı kapsamında seçilmiş ülkelerde Türk dili ve edebiyatı lisans programlarının açılması desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, YTB, YEE, YÖK	1. Türkçenin bir bilim dili olarak imajının güçlendirilmesi için ana dili Türkçe olup ana dilde eğitim alan ülkelerdeki branş öğretmenlerinin Türkçe terminolojiye hakim olmaları için eğitmen eğitimi programları düzenlenecektir. 2. Yurtdışındaki Türkoloji bölümlerine materyal ve eğitim desteği verilmeye devam edilecektir.

Kriz yaşayan veya dönüşüm sürecindeki ülkelerin acil durumlarla mücadele etme kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.840)		
Tedbir 840.1. Kriz yaşayan ve dönüşüm sürecindeki ülkelere yönelik acil ve insani yardımlar devam ettirilecek ve bu konularda söz konusu ülkelerde kapasite geliştirme programları hayata geçirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İhtiyaç duyulan bölgelere acil ve insani yardımların ulaştırılmasına ve iş birliği içerisinde olduğumuz ülkelerde acil ve insani yardım kapasitesinin geliştirilmesine ilişkin faaliyetler düzenlenecektir.

2.5.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

Türkiye, 2015 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde 192 ülkeyle birlikte, 17 amaç ve 169 hedeften oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (SKA) içeren Dünyayı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi Belgesini kabul etmiştir.

Ülkemiz, SKA'ların küresel ölçekte uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin yapıldığı BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda (HLPF) 2016 ve 2019 yıllarında Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporlarını sunmuştur.

Ulusal SKA izleme ve değerlendirme sistemi kurulması kapsamında, TÜİK tarafından 2019 yılından bu yana yıllık olarak Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri Haber Bülteni yayımlanmakta olup söz konusu gösterge setinin kapsamının genişletilmesi ve mevcut olmayan göstergelerin üretilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

SKA'ların sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılmasını, SKA'lara ilişkin ülke genelinde farkındalığın artırılmasını ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlayan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun kurulmasına ilişkin 2022/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 19/07/2022 tarihli ve 31897 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

05/07/2022 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye-İtalya 3. Hükümetlerarası Zirvesinde, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve İtalyan Hükümeti Ekolojik Dönüşüm Bakanlığı arasında sürdürülebilir kalkınma alanında işbirliği faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının önceliklerimiz doğrultusunda politikalara yansıtılması, amaçlara ilişkin etkili bir takip ve gözden geçirme mekanizması oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'lar ulusal öncelikler ve koşullar doğrultusunda sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılacaktır. (Kalkınma Planı p.843)		
Tedbir 843.1. Kurumsal stratejik planlar ile sektörel ve tematik politika belgeleri hazırlıklarında SKA'larla uyum gözetilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ölçekte yaygınlaştırılabilmesi amacıyla kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerde farkındalığın artırılması çalışmaları yürütülecektir. 2. SKA'ların sektörel uygulamalarına derinlemesine bakılması amacıyla belirlenen bir SKA'da örnek bir çalışma yürütülecektir.
Küresel SKA gösterge setindeki gelişmelere paralel olarak ulusal gösterge setinin kapsamı öncelikler doğrultusunda genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.845)		
Tedbir 845.1. Ulusal sürdürülebilir kalkınma amaçları izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. SKA uygulamalarına ilişkin bir gelişme raporu hazırlanacaktır.